CLASICI
ai literaturii moderne

WILLIAM
FAULKNER

Absalom, Absalom!

UNIVERS

WILLIAM FAULKNER

ABSALOM, ABSALOM!

În româneşte de MIRCEA IVĂNESCU

Postfaţă de MIRCEA MIHĂIEŞ

Editura Univers
Bucureşti 1999

Varianta V1.0
Stelus, Octombrie, 2016
Varianta V 2.0
Bolano, Februarie 2020

I

ÎNCEPUSERĂ PUŢIN după ora două şi până aproape la apusul soarelui în după-amiaza de septembrie nesfârşită, tăcută, fierbinte, inertă, moartă, rămăseseră în încăperea pe care domnişoara Coldfield o numea încă birou pentru că aşa îi spusese tatăl ei – o cameră întunecoasă, fierbinte, neaerisită, cu toate obloanele închise şi zăvorâte de patruzeci şi trei de veri, pentru că pe vremea când era ea mică se spunea că lumina şi curenţii de aer aduc cu ei căldura şi că în întuneric e întotdeauna mai răcoare, şi care (pe măsură ce soarele bătea tot mai puternic pe această latură a casei) se zăbrelea cu dungi gălbui, încărcate de fire de praf – Quentin se gândea că ar fi cojiţe din vopseaua veche, uscată, decolorată, suflată înăuntrul camerei de pe jaluzelele jupuite, aşa cum le-ar fi împins boarea de afară. O tufă de glicină înflorise a doua oară în vara aceea pe un grilaj de lemn în faţa unei ferestre şi în ea se opreau din când în când vrăbiile în stoluri întâmplătoare, iscând câte un sunet uscat, viu, prăfos, înainte de a-şi lua zborul mai departe; şi în faţa lui Quentin, domnişoara Coldfield în veşnicul ei veşmânt negru pe care-l purta acum, de patruzeci şi trei de ani, pentru sora ei, pentru tatăl ei sau pentru cel care nici nu-i fusese soţ – nimeni nu ştia – aşezată astfel, ţeapănă, în jilţul drept, tare, atât de înalt pentru ea încât picioarele îi atârnau drepte, ţepene, ca şi cum ar fi avut pulpe şi glezne de fier, neatingând duşumeaua, cu aerul acela de furie neputincioasă şi inertă pe care-l au picioarele copiilor, şi vorbind cu glas posomorât, hărţuit, uimit, până când în cele din urmă ascultarea însăşi avea să se renege pe sine şi simţul auzului avea să se recunoască învins de la sine şi obiectul de mult mort al zădărniciei ei neputincioase şi totuşi neîmblânzite avea să se arate, parcă printr-o recapitulare încărcată de reproşuri, invocat liniştit, neatent şi inofensiv, iscat din mereu reînnoita, visătoarea şi

învingătoarea pulbere.

Glasul ei nu se oprea, se pierdea pur şi simplu. Era semiîntunericul tulbure, cu miros de coşciug, dulceag, înecător de dulceag, de la glicina a doua oară înflorită pe zidul de afară în soarele de septembrie liniştit şi frenetic, cu mireasma difuză, distilată, hiperdistilată, în care izbucnea din când în când fluturarea vie, noroasă, a vrăbiilor asemenea vâjâitului unui toiag gros rotit prin aer de vreun băieţandru, şi mirosul stătut al trupului femeiesc îmbătrânit, de prea multă vreme închis în feciorie, în timp ce faţa trecută şi suptă îl pândea pe deasupra triunghiului stins de dantele de la încheieturile mâinilor şi de la gât, din scaunul prea înalt în care părea un copil crucificat; şi glasul neîntretăindu-i-se, ci pierzându-se în şi pe urmă renăscând din lungile pauze, ca un pârâu, un fir de apă curgând de la un petic de nisip uscat la altul, şi strigoiul, gânditor, supunându-i-se cu o docilitate obscură, ca şi cum acum doar un glas ar fi bântuit acolo unde o fantomă mai norocoasă ar fi avut o casă pe care s-o poată bântui. Ca dintr-un trăsnet tăcut cobora pe neaşteptate (bărbatul-calul-demonul) într-o scenă paşnică şi pitorească asemenea unei acuarele de elevă de pensionat, cu duhoarea palidă de pucioasă agăţată încă în păr, în haine, în barbă şi, grupată în spatele său, banda de negri sălbatici, ca nişte animale pe jumătate domesticite, învăţate să umble în două picioare ca oamenii, acum tolăniţi ca animalele în odihnă şi, încătuşat printre ei, arhitectul francez, mohorât, deznădăjduit, înveşmântat în zdrenţe. Călăreţul sta nemişcat, cu obrazul ascuns în barbă, cu braţul ridicat cu palma desfăcută; şi în spate, negrii sălbatici şi arhitectul captiv, strânşi laolaltă, tăcuţi, ţinându-şi, nesângeros paradox, în mâini cazmalele, sapele, târnăcoapele – armele acestei paşnice cuceriri. Şi pe urmă, într-o îndelungată inerţie fără uimire, lui Quentin i se părea că îi vede năpădind deodată acea sută de mile pătrate de pământ liniştit, buimăcit acum, şi smulgând cu violenţă casa şi grădinile artificiale din Nimicul tăcut şi trântindu-le ca pe

nişte cărţi de joc pe masă, la picioarele celui cu palma înălţată, nemişcat şi hieratic – creând Suta lui Sutpen, ca un *Să Fie Suta lui Sutpen* aşa cum pe vremuri fusese *Să Fie Lumină.* Apoi auzul îi revenea şi i se părea că acum ascultă doi Quentini diferiţi – Quentin Compson cel care se pregătea pentru Harvard undeva în Sud, în îndepărtatul Sud mort încă din 1865 şi populat de strigoi sporovăitori, răniţi, zădărniciţi, ascultând, silit să asculte cum una dintre fantomele care refuzase să se liniştească de mai multă vreme decât celelalte îi povestea despre vechile timpuri fantomatice, şi Quentin Compson cel care era încă prea tânăr pentru ca să merite să fie o fantomă, cu toate acestea condamnat să ajungă o fantomă, întrucât se născuse şi crescuse în adâncurile Sudului asemenea ei – cei doi Quentini diferiţi vorbindu-şi în îndelungata tăcere a nefiinţelor într-un nelimbaj, astfel: *Se pare că acest demon – îl chema Sutpen – (Colonelul Sutpen) – colonelul Sutpen. Care a venit nu se ştie de unde şi fără de veste cu o droaie de negri străini şi şi-a durat o plantaţie – (A smuls cu violenţă din pământ o plantaţie, cum spune domnişoara Rosa Coldfield) – a smuls-o din pământ. Şi s-a căsătorit cu sora ei, Ellen, şi a zămislit un fiu şi o fiică şi care – (Fără iubire i-a zămislit, spune domnişoara Rosa Coldfield) – fără iubire. Şi care ar fi trebuit să-i fie nestematele mândriei sale şi pavăza şi mângâierea bătrâneţilor sale, numai că – (Numai că ei l-au nimicit sau aproape, sau el i-a nimicit pe ei sau cam totuna. Şi a murit) – şi a murit. Fără să fie plâns de nimeni, spune domnişoara Rosa Coldfield – (Decât de ea) Da, decât de ea. (Şi de Quentin Compson) Da. Şi de Quentin Compson.*

„Pentru că pleci acum la universitate la Harvard, aşa mi-au spus, zicea domnişoara Coldfield. Aşa că nu-mi închipui că ai să te mai întorci să te stabileşti aici ca avocat de ţară într-un orăşel ca Jeffersonul, pentru că ăia din Nord au avut grijă să nu mai rămână în Sud nimic în stare să atragă un tânăr. Aşa că poate ai să te apuci de o carieră literară, cum fac acum mulţi domni şi doamne din Sud şi poate că într-o zi

ai să-ţi aminteşti de toate astea şi ai să scrii despre ele. La vremea aceea bănuiesc că ai să fii însurat şi nevastă-ta are să-şi dorească o rochie nouă sau nişte scaune noi în casa ei, şi ai să ai atunci prilejul să scrii despre asta şi să-ţi trimiţi povestirea la vreo revistă. Poate că atunci ai să-ţi aduci aminte cu îngăduinţă de bătrâna care te-a făcut să-ţi pierzi o după-amiază întreagă în casă s-o asculţi vorbindu-ţi despre oameni şi întâmplări de care tu ai fost destul de norocos să scapi, când în vremea asta jinduiai să te duci în treaba ta printre oameni tineri, de vârsta ta."

„Da, desigur", spune Quentin. *Numai că nu asta vrea să spună ea,* se gândeşte. *Vrea pur şi simplu ca lucrul acesta să fie povestit odată.* Era încă devreme. Mai avea în buzunar biletul pe care-l primise din mâna unui băieţaş negru puţin înainte de amiază, prin care îl invita să vină s-o vadă – invitaţie stranie, concepută în tonuri rigid convenţionale, în realitate o poruncă, aproape dintr-o altă lume – foaia îngălbenită de hârtie de scrisori învechită, de bună calitate, acoperită cu scrisul curat, decolorat, crispat, în care, datorită uimirii pe care i-o trezise o invitaţie venind din partea unei femei de trei ori mai în vârstă decât el pe care o cunoştea de când se născuse fără să fi schimbat cu ea o sută de cuvinte, sau poate numai datorită faptului că el n-avea decât douăzeci de ani, nu înţelesese că dezvăluia un caracter rece, neîmblânzit şi chiar nemilos. Ascultase de această chemare îndată după masa de prânz, străbătând pe jos jumătatea de milă dintre casa lui şi a ei prin arşiţa uscată, prăfuită a începutului de septembrie şi apoi intrând în casă. Şi casa era parcă mai mică decât propria ei mărime – avea un singur cat – nezugrăvită de mult şi cam sordidă, dar păstrându-şi un aer, o calitate de rezistenţă mohorâtă ca şi cum, asemenea stăpânei sale, fusese creată să se potrivească cu o lume în toate privinţele mai mică decât cea în care se găsea şi s-o completeze. Acolo, în semiîntunericul holului oblonit, unde aerul era încă şi mai fierbinte decât afară, ca şi cum ar fi închis într-un mormânt toate suspinele

timpului lent, încărcat de căldură, mereu reînfocându-se în aceşti patruzeci şi trei de ani, silueta firavă, înveşmântată în negru care nici măcar nu foşnea, cu triunghiul stins de dantelă la încheieturile mâinilor şi la gât, cu chipul ceţos privindu-l cu o expresie gânditoare, insistentă, intensă, îl aştepta ca să-l invite înăuntru.

Pentru că ea vrea ca lucrul acesta sa fie povestit, îşi spunea el, *astfel ca oamenii pe care ea n-are să-i vadă niciodată şi al căror nume n-are să-l audă niciodată şi care n-au auzit niciodată de numele ei şi n-au văzut-o niciodată la faţă să citească despre lucrurile astea şi să afle în sfârşit pentru ce ne-a lăsat Dumnezeu să pierdem războiul: pentru că numai plătind cu sângele bărbaţilor noştri şi cu lacrimile femeilor noastre a putut El să stăpânească acest demon şi să-i şteargă şi seminţia de pe faţa pământului.* Şi apoi, aproape îndată îşi spusese că nici acesta nu fusese motivul pentru care ea trimisese biletul, şi trimiţându-l, de ce lui, întrucât dacă ea ar fi vrut doar ca lucrul acesta să fie povestit, scris şi chiar tipărit, n-ar fi avut nevoie să cheme pe nimeni – era o femeie care chiar pe vremea când tatăl lui (al lui Quentin) fusese tânăr îşi crease o reputaţie de poetă de frunte a oraşului şi a ţinutului publicând pentru lista de abonaţi, solemnă şi destul de sărăcăcioasă, a ziarului local, poeme-ode, elogii şi epitafuri, smulse din cine ştie ce hotărâre amară şi implacabilă de a nu se recunoaşte înfrântă; şi acestea pornind dintr-o femeie, a cărei familie marţială, aşa cum ştiau şi oraşul şi regiunea din jur, era alcătuită din tatăl ei care opunându-se serviciului militar din temeiuri religioase, preferase să se lase să moară de foame în podul propriei sale case, ascuns (zidit, spuneau unii) acolo împotriva poliţiei militare confederate şi hrănit în taină nopţile de însăşi aceeaşi fiică a lui care compunea filă cu filă primul ei volum unde dispăruţii neîmblânziţi ai cauzei lor pierdute erau îmbălsămaţi, nume după nume; şi nepotul care purtase timp de patru ani uniforma militară în aceeaşi companie cu logodnicul surorii lui şi care apoi îl împuşcase

şi ucisese pe logodnic în faţa porţilor casei unde sora aştepta în rochia ei de mireasă în ajunul nunţii şi pe urmă fugise, dispăruse, nimeni nu mai ştia unde.

Dar aveau să mai treacă trei ceasuri până să afle pentru ce îl chemase, pentru că o parte a povestirii, prima parte, Quentin o cunoştea dinainte. Era o parte din experienţa sa de douăzeci de ani în care respirase acelaşi aer şi-l ascultase pe tatăl său vorbind despre acest Sutpen; o parte din experienţa de optzeci de ani a oraşului – a Jeffersonului – în care respiraseră acelaşi aer pe care chiar şi omul acela îl respirase între această după-amiază de septembrie a anului 1909 şi acea dimineaţă de duminică din iunie 1833 când intrase călare pentru întâia dată în oraş, venind dintr-un trecut de nedesluşit şi-şi însuşise pământul nimeni nu ştia exact cum şi-şi construise casa, conacul, după toate aparenţele fără niciun fel de resurse, şi se căsătorise cu Ellen Coldfield şi concepuse cei doi copii – fiul care o lăsase văduvă pe fata care nici nu apucase să-i fie mireasă – şi-şi întregise astfel drumul care-i fusese menit în viaţă până la violentul (domnişoara Coldfield cel puţin ar fi spus meritatul) sfârşit. Quentin crescuse în aerul acesta; până şi numele oamenilor se schimbau între ele, aproape fără număr. Copilăria îi fusese plină de ele; trupul său însuşi era o încăpere pustie răsunând de ecourile numelor sonore şi înfrânte; nu era o fiinţă, o entitate, era o comunitate. Era o cazarmă plină de fantome încăpăţânate, cu privirile întoarse spre trecut, convalescente încă, patruzeci şi trei de ani mai târziu, după frigurile prin care-şi vindecaseră boala, trezindu-se din aceste friguri fără ca măcar să-şi dea seama că împotriva frigurilor şi nu a bolii se luptaseră, privind cu o încăpăţânare recalcitrantă înapoi, dincolo de acele friguri, spre boala propriu-zisă, cu regret real, slăbite încă de friguri dar izbăvite de boală şi fără ca măcar să fi înţeles că această izbăvire era aceea a neputinţei.

(„Dar de ce să-mi povestească mie? îi spunea tatălui său în aceeaşi seară, întors acasă, când ea îl lăsase să plece în cele

din urmă după ce-i promisese că se va întoarce s-o ia cu docarul. De ce să-mi povestească mie despre asta? Ce mă interesează pe mine dacă ţărâna pământului sau ce-o fi fost s-a săturat până la urmă de el şi s-a întors împotriva lui şi l-a stârpit? Ce dacă i-a stârpit şi familia pe deasupra? Până la urmă, într-o zi, are să se răzvrătească şi împotriva noastră şi o să ne distrugă şi pe noi. Chiar dacă ne cheamă sau nu Sutpen sau Coldfield."

„Ha, făcu domnul Compson. Acum mulţi ani, noi ăştia din Sud am făcut din femeile noastre nişte doamne. Pe urmă a venit războiul şi a făcut din doamnele noastre nişte fantome. Aşa că acum ce mai putem face, noi care suntem nişte gentlemani, decât să le ascultăm ca pe nişte fantome?" Pe urmă mai spuse: „Vrei să ştii motivul adevărat pentru care te-a ales pe tine?" Şedeau pe veranda din faţă după masa de seară, aşteptând să se facă vremea să plece spre ea „Pentru că are nevoie de cineva care să meargă alături de ea – un bărbat, un gentleman, dar unul încă destul de tânăr pentru ca să facă exact ce doreşte ea să facă, şi în felul în care vrea ea să fie făcut. Şi te-a ales pe tine, pentru că bunicul tău a fost singura fiinţă pe care Sutpen ar fi putut-o considera ca fiindu-i aproape prieten în tot ţinutul acesta, şi pentru că-şi închipuie probabil că Sutpen i-ar fi putut spune bunicului tău ceva despre el însuşi şi despre ea, despre logodna aceea care n-a logodit pe nimeni, despre promisiunea aceea care n-a reuşit să lege pe nimeni. Poate că i-ar fi spus bunicului tău chiar motivul pentru care în cele din urmă ea a refuzat să se mărite cu el. Şi bunicul tău mi-ar fi spus mie şi eu ţi-aş fi spus ţie. Aşa că, într-un fel, toată chestia asta, indiferent de ce se mai întâmplă acolo în seara asta, are să rămână în familie; şi cu scheletul (dacă e-ntr-adevăr vreun schelet) bine ascuns în dulap mai departe. Ar putea chiar să creadă că dacă n-ar fi fost prietenia asta între el şi bunicul tău, Sutpen n-ar fi fost niciodată în stare să pună piciorul aici, şi că dacă n-ar fi reuşit să pună piciorul aici, nu s-ar fi putut căsători niciodată cu Ellen. Aşa că poate că ea te consideră pe tine

răspunzător, măcar în parte, prin ereditate. Pentru ceea ce i s-a întâmplat ei şi familiei ei prin el.”)

Oricare ar fi fost motivul pentru care îl alesese pe el, fie că era acesta sau altul, îşi spunea Quentin, îi trebuia mult timp să ajungă să-l spună. Şi în vremea asta, parcă în proporţie inversă cu glasul care se pierdea, fantoma invocată astfel a bărbatului pe care ea nu putea nici să-l ierte şi nici să se răzbune începea să dobândească o calitate aproape de concreteţe, de permanenţă. Închisă şi învăluită în propriile ei efluvii infernale, în aura sa de neregenerare, această stafie sta acolo, gânditoare, (visa, gândea, părea să aibă o anumită ştiinţă, ca şi cum, lipsită de liniştea – ea, oricum invulnerabilă la oboseală – pe care fiinţa acum vorbind nu dorea să i-o dăruiască, ar mai fi rămas definitiv în afara puterii ei de a o mai răni sau ştirbi) înfăşurată, stafia, în acea stare liniştită şi acum inofensivă şi nici măcar foarte atentă la ce se petrecea în jur – fiinţa aceea asemenea unui căpcăun şi care, pe măsură ce glasul domnişoarei Coldfield continua să vorbească, emana din sine în faţa ochilor lui Quentin pe cei doi copii, şi ei pe jumătate căpcăuni, toţi trei ca un fundal de umbră pentru cea de a patra. Aceasta era mama, sora cea moartă, Ellen; acea Niobe neînlăcrimată care concepuse cu demonul într-un soi de coşmar, şi care chiar în viaţă se mişcase ca lipsită de viaţă şi jelise fără să plângă, şi care acum era învăluită într-un aer de liniştită şi nepretenţioasă de dezolare, nu ca şi cum le-ar fi supravieţuit celorlalţi sau ar fi murit cea dintâi, ci ca şi cum n-ar fi fost niciodată cu adevărat vie. Quentin avea impresia că îi vede, pe toţi patru, aranjaţi într-un grup de familie convenţional cum se obişnuia în vremea aceea, cu o respectabilitate formală şi lipsită de viaţă, văzuţi acum aşa cum însăşi fotografia ştearsă şi învechită ar fi fost văzută, mărită şi atârnată pe perete în spatele şi deasupra glasului şi de a cărei prezenţă stăpâna glasului însăşi nici n-ar fi ştiut, ca şi cum ea (domnişoara Coldfield) nici n-ar fi văzut vreodată acea încăpere – o fotografie, un grup care chiar pentru Quentin ar fi avut o

însuşire stranie, contradictorie şi bizară; nu chiar cu totul uşor de înţeles, şi nici (chiar pentru un tânăr de douăzeci de ani) aşa cum ar fi fost de aşteptat să se înfăţişeze – un grup din care ultimul murise acum douăzeci şi cinci de ani, iar primul acum cincizeci, invocat acum în semiîntunericul stătut al unei case moarte între neiertarea posomorâtă şi neîmblânzită a unei femei bătrâne şi ascultarea inertă a unui tânăr de douăzeci de ani care-şi spunea chiar în timp ce asculta glasul: *Poate că e nevoie să cunoşti pe cineva cumplit de bine ca să-l poţi iubi, dar când ai urât pe cineva timp de patruzeci şi trei de ani înseamnă că-l cunoşti al dracului de bine şi poate că e mai bine aşa, poate că e mai frumos astfel, pentru că după patruzeci şi trei de ani acel cineva nu-ţi mai poate face nicio surpriză, nu te mai poate face nici să simţi o mare mulţumire, nici să te împingă până la nebunie.* Şi poate că ea (vocea, vorbirea, uimirea neîncrezătoare şi de nesuportat) fusese odinioară un ţipăt din inimă, se gândea Quentin, odată demult, când ea fusese fată tânără – un ţipăt de refuz tineresc şi neîmblânzit al părerii de rău. O acuzaţie aruncată în faţa împrejurării oarbe şi a întâmplării crâncene; însă nu acum: acum numai trupul femeiesc singuratic, respins, îmbătrânit, în luptă de patruzeci şi trei de ani cu vechea insultă, străvechea neiertare rănită şi trădată de ultima şi desăvârşita injurie care fusese moartea lui Sutpen:

„N-a fost un gentleman. N-a fost nici măcar un gentleman. A sosit aici cu un cal şi două pistoale şi cu un nume de care nimeni nu mai auzise până atunci, şi nici nimeni nu putea şti dacă era numele lui adevărat, după cum nu putea şti dacă acel cal sau chiar pistoalele erau cu adevărat ale lui, căutând un loc în care să se ascundă, şi ţinutul Yoknapatawpha i l-a pus la dispoziţie. A căutat chezăşia unor oameni cu greutate, în spatele cărora să se baricadeze faţă de alţi străini care mai târziu ar fi putut să vină la rândul lor să-l caute, şi Jeffersonul i-a dat şi asta. Pe urmă a avut nevoie de o situaţie respectabilă, de pavăza pe care să i-o ofere o femeie

respectabilă, pentru a-şi face situaţia de neatacat chiar de către oamenii care-i acordaseră protecţia în ziua inevitabilă şi în ceasul inevitabil când chiar şi ei ar fi urmat să se ridice împotriva lui cu dispreţ, cu oroare şi cu suferinţa mândriei; şi tatăl meu şi al lui Ellen i-a dat şi asta. O, nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen: o proastă romantică şi care n-avea decât tinereţea şi lipsa de experienţă s-o facă iertată – şi măcar dacă ar fi avut şi atâta; o proastă romantică şi oarbă, mai târziu o femeie şi o mamă proastă şi oarbă când nici nu mai avea tinereţea şi lipsa de experienţă care s-o scuze, când zăcea pe moarte în casa pentru care îşi vânduse şi mândria şi liniştea, cu nimeni alături decât fiică-sa care era ca şi văduvă fără să fi fost vreodată mireasă şi care, trei ani mai târziu, avea bineînţeles să ajungă văduvă fără să fi fost nimic înainte de asta, în timp ce fiul îşi renegase până şi acoperişul sub care se născuse şi sub care avea să se mai întoarcă doar o singură dată înainte de a dispărea pentru totdeauna, ca asasin şi aproape ca fratricid; iar el, făptura demoniacă şi diavolul, undeva în Virginia, în război, acolo unde erau cele mai mari şanse ca pământul să scape în sfârşit de el, şi totuşi Ellen şi cu mine, amândouă, ştiind că avea să se întoarcă, ştiind că şi ultimul om din armata noastră avea să cadă înainte ca vreun glonţ sau obuz să-l întâlnească pe el; şi doar cu mine, un copil, un copil bagă de seamă, cu patru ani mai tânără decât propria mea nepoată pe care mi se ceruse s-o salvez, spre care să se întoarcă Ellen să-mi spună: «Apăr-o. Scap-o pe Judith cel puţin». Da. O proastă oarbă şi romantică, şi care nici măcar n-a stăpânit acea sută de mile de plantaţie care după toate aparenţele îl convinsese pe tatăl nostru şi nici casa aceea mare şi nici gândul că avea zi şi noapte sclavi gata să-i asculte poruncile, care o împăcase, ca să nu spun convinsese, pe mătuşa ei. Nu: doar chipul unui bărbat care într-un fel reuşise să-şi dea aere chiar şi călare – un om despre care după cât ştia orişicine (inclusiv tatăl care avea să-i dea propria lui fiică în căsătorie) sau n-avea pur şi simplu trecut, sau nu-ndrăznea să şi-l mărturisească – un om

care a intrat în oraş venind nu se ştie de unde, cu un cal şi două pistoale şi o droaie de fiare sălbatice pe care le strânsese singur pentru că şi în ghearele spaimei era mai puternic decât ar fi fost ei vreodată în locurile păgâneşti de unde fugise el, şi cu arhitectul acela franţuz care arăta ca şi cum ar fi fost hăituit şi prins el însuşi de negri – un om care fusese fugărit până aici şi se ascunsese, se pitise în spatele respectabilităţii, în spatele acelei sute de mile pătrate de pământ pe care o luase de la un trib de indieni ignoranţi, nimeni nu ştie exact în ce fel, şi cu o casă mare cât un tribunal în care a locuit timp de trei ani fără uşă sau fereastră sau pat înăuntru, şi căreia totuşi îi spunea Suta lui Sutpen ca şi cum ar fi fost un domeniu nobiliar acordat pentru veşnicie de vreun rege străbunicului său – o casă, o situaţie: o soţie şi o familie pe care, pentru că trebuia să se ascundă în spatele lor, le acceptase împreună cu restul situaţiei sale respectabile întocmai aşa cum ar fi acceptat disconfortul şi chiar suferinţa provocate de spini şi scaieţi într-un tufiş, dacă un tufiş i-ar fi putut acorda protecţia pe care o dorise.

Nu: nici măcar un gentleman. Căsătoria cu Ellen, cu zece mii de Ellen n-ar fi putut să facă din el un gentleman. Nu că ar fi dorit să fie gentleman, sau măcar să fie luat ca atare. Nu. Asta nici nu-i era necesar, întrucât el n-avea nevoie decât de numele lui Ellen şi al tatălui nostru pe un certificat de căsătorie (sau pe orice alt brevet de respectabilitate) pe care oamenii să-l poată vedea şi citi tot aşa cum ar fi avut nevoie de semnătura tatii (sau a oricărei alte persoane cu prestigiu) pe o poliţă, pentru că tata ştia cine fusese propriul lui tată în Tennessee şi cine fusese propriul său bunic în Virginia şi vecinii noştri şi oamenii în mijlocul cărora trăiam ştiau ca noi ştim şi ştiam că ei ştiu că noi ştim şi ştiam că ei ne-ar fi crezut când le-am fi spus din ce familie şi de unde veneam chiar dacă i-am fi minţit spunându-le. Tot aşa cum nimeni n-ar fi avut nevoie decât să-i arunce o singură privire ca să ştie că el minte când ar fi spus din ce familie şi de unde

şi de ce venise încoace, din însuşi faptul că, după toate aparenţele, trebuise să refuze până atunci să spună ceva în privinţa asta. Şi însuşi faptul că fusese nevoit să aleagă respectabilitatea pentru ca să se ascundă în spatele ei constituia o dovadă suficientă (dacă ar mai fi avut cineva nevoie de o dovadă) pentru faptul că lucrul de care fugise trebuie să fi fost exact contrariul respectabilităţii şi ceva prea întunecat pentru ca să fie pomenit. Pentru că era prea tânăr. Avea doar douăzeci şi cinci de ani, iar un bărbat de douăzeci şi cinci de ani nu acceptă de bunăvoie munca şi privaţiunile de a defrişa un pământ virgin şi de a-şi crea o plantaţie într-un ţinut nou doar de dragul banilor: nu un bărbat tânăr fără vreun trecut de care să nu-i fie frică să vorbească. În statul Mississippi în anul 1833, când fluviul mişuna de vapoare încărcate cu imbecili beţivi plini de diamante care n-aveau altă grijă decât cum să scape de bumbacul şi de sclavii de pe plantaţii înainte de a ajunge la New Orleans – nu când asemenea ocazii erau doar la cale de o noapte călare şi când singurul impediment nu-l constituiau decât ceilalţi escroci de pe-acolo şi riscul de a fi aruncat peste bord pe un banc de nisip sau, în cel mai rău caz, de a fi spânzurat. Şi nici nu era fiul mai tânăr al vreunei familii, trimis de-acasă din vreun vechi ţinut patriarhal din Virginia sau Carolina cu negrii care mai prisoseau, ca să-şi întemeieze o nouă plantaţie, pentru că oricine n-avea decât să arunce o singură privire negrilor cu care sosise ca să poată spune liniştit că aceştia poate că veneau (cum chiar şi veniseră probabil) dintr-o ţară mai străveche decât Virginia sau Carolina, doar că nu dintr-o ţară liniştită şi paşnică. Şi oricine n-avea decât să-l privească o singură dată în faţă ca să ştie că el, dacă ar fi putut, ar fi ales fluviul şi chiar certitudinea ştreangului faţă de ceea ce se apucase să facă, chiar dacă ar fi ştiut că avea să găsească aur îngropat aşteptându-l pe pământurile pe care le cumpărase.

Nu. Nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen, după cum nu vreau să-mi iau mie însămi apărarea. Cu atât mai puţin mie,

pentru că am avut timp douăzeci de ani să-l cunosc, în timp ce Ellen n-a avut decât cinci. Şi nici măcar aceşti cinci ani ca să-l cunoască, ci doar ca să audă la a doua mână ce făcea, şi nici chiar ca să audă mai mult de jumătate din tot adevărul. Întrucât după cât se pare cam jumătate din lucrurile pe care el le făcea cu adevărat în toată vremea aia nici nu erau cunoscute, iar jumătate din restul lucrurilor erau chestii pe care niciun bărbat n-ar fi îndrăznit să i le repete propriei lui soţii, cu atât mai puţin unei fete tinere; a venit aici şi şi-a întocmit o faţadă care a durat cinci ani şi Jeffersonul i-a plătit pentru distracţia oferită, cel puţin acoperindu-l. În sensul că n-a povestit femeilor din oraş ce făcea el cu adevărat însă realitatea e că eu avusesem la dispoziţie toată viaţa ca să învăţ să-l cunosc, pentru că, după cât se pare şi din ce motive Cerul n-a socotit nimerit să dezvăluie, viaţa mea a fost menită să ia sfârşit într-o după-amiază de aprilie acum patruzeci şi trei de ani, întrucât nimeni din cine a avut măcar atât de puţin lucru căruia să-i poată spune viaţă cât avusesem eu până atunci n-ar mai numi viaţă ce am avut eu de atunci încoace. Văzusem ce i se întâmplase lui Ellen, soră-mea. Am văzut-o, aproape o pustnică, privind cum cresc cei doi copii de la început blestemaţi şi pe care era neputincioasă să-i mai salveze. Am văzut ce preţ a trebuit să plătească în schimbul casei şi mândriei ei; am văzut poliţele pe mândrie şi pe mulţumirea sufletească şi pe linişte şi pace şi toate celelalte pe care a trebuit să-şi pună semnătura când a intrat în biserică în acea seară, şi cum au început să vină pe rând la scadenţă. Am văzut căsătoria lui Judith interzisă fără motiv, fără umbra unei justificări sau scuze; am văzut-o pe Ellen murind, cu nimeni alături în afară de mine, un copil, spre care să se întoarcă să o roage să-i apere copilul care-i mai rămăsese; l-am văzut pe Henry repudiindu-şi casa şi moştenirea, apoi întorcându-se şi practic aruncând trupul însângerat al iubitului surorii lui la poalele rochiei ei de mireasă; l-am văzut pe omul acela întorcându-se – izvorul şi capul răutăţilor şi relelor, el care supravieţuise tuturor

victimelor sale – care zămislise doi copii nu numai ca să se distrugă unul pe altul şi propria lui seminţie, ci şi seminţia mea pe deasupra, şi totuşi am consimţit să mă mărit cu el.

Nu. N-am să încerc să mă apăr. N-am să spun că eram prea tânără, întrucât ce făptură din Sud începând din 1861, bărbat, femeie, negru sau catâr, ar mai fi avut vreme sau prilej nu numai să fi fost tânăr, dar să fi auzit măcar ce înseamnă să fii tânăr de la cei care fuseseră cu adevărat. N-am să vorbesc despre prilejuri sau înclinaţii: despre faptul că eu, o fată tânără şi la vârsta măritişului şi într-o vreme când cei mai mulţi dintre bărbaţii tineri pe care în mod obişnuit i-aş fi cunoscut erau morţi pe câmpurile de bătălii pierdute, trăisem timp de doi ani sub acelaşi acoperiş cu el. N-am să vorbesc despre necesităţile materiale: despre faptul că, orfană şi fată tânără şi lipsită de orice mijloace, m-am îndreptat în mod firesc nu pentru ocrotire ci pur şi simplu pentru hrana cea de toate zilele spre singura mea rudă, spre familia surorii mele moarte: deşi sfidez pe oricine să mă condamne, pe mine, o orfană în vârstă de douăzeci de ani, o fată tânără fără niciun fel de resurse, care ar fi trebuit să-şi dorească nu numai să îndrepte lucrurile, ci şi să spele onoarea unei familii în care femeile nu şi-au văzut niciodată pusă la îndoială cinstea, pentru că am acceptat soluţia onorabilă a căsătoriei cu bărbatul de la care eram silită să-mi primesc hrana spre a putea subzista. Şi mai ales, nu vreau să mă apăr pe mine: o fată tânără ieşind dintr-un holocaust care-i răpise părinţii, siguranţa, totul, care văzuse tot ceea ce până atunci fusese viaţa ei cum se prăbuşeşte în ruine la picioarele câtorva făpturi cu chip de oameni dar cu nume şi personalităţi de eroi; o fată tânără, spun, împinsă în contact de zi cu zi şi ceas cu ceas cu unul dintre aceşti bărbaţi care, în ciuda a ceea ce putuse fi la un anumit moment dat şi în ciuda a ceea ce ea ar fi putut crede sau chiar şti despre el, se luptase timp de patru ani aureolat de onoare pentru pământul şi tradiţiile pământului pe care se născuse ea. Şi bărbatul acesta, oricât de ticălos şi prefăcut

ar fi putut fi, ar fi avut şi el în ochii ei, chiar dacă numai prin asocierea cu ceilalţi, statura şi personalitatea unui erou, ieşind şi el din acelaşi holocaust în care suferise şi ca, fără nimic altceva cu care să întâmpine ce mai pregătea viitorul pentru ţinuturile din Sud decât mâinile goale şi sabia, pe care cel puţin nu şi-o predase niciodată, şi ordinele de zi pe armată pentru vitejie, semnate de comandantul său suprem înfrânt. Da, a fost un om curajos, n-am negat niciodată asta. Dar noi, cauza noastră, viaţa şi speranţele noastre viitoare şi mândria noastră trecută au trebuit puse în balanţă cu asemenea oameni care să le apere – oameni de curaj şi putere, dar lipsiţi de milă sau de onoare. Mai e de mirare că Domnul a găsit cu cale să ne lase să pierdem?”

„Nu. Desigur că nu”, spuse Quentin.

„Dar a trebuit să fie tocmai tatăl nostru, al meu şi al lui Ellen dintre toţi cei pe care-i cunoştea el, dintre toţi cei care se duceau acolo să bea şi să joace cărţi cu el şi să-l privească luptându-se cu negrii lui sălbatici şi ale căror fete ar fi putut să le câştige la cărţi. A trebuit să fie tatăl nostru. Cum de s-a putut el apropia de tata, ce aveau ei în comun; ce ar fi putut fi între ei în afară de simpla politeţe dintre doi oameni întâlnindu-se întâmplător pe stradă, între un om venind nu se ştie de unde sau neîndrăznind să spună de unde, şi tatăl nostru; ce ar fi putut să fie între un om ca acesta şi tata – epitrop metodist, un negustor care nici nu era bogat şi care nu numai că n-ar fi putut face nimic pe lume pentru a-şi îmbunătăţi perspectivele sau spori averea, dar nici măcar, oricât şi-ar fi bătut capul, n-ar fi găsit printre bunurile lui ceva pe care celălalt să şi-l fi dorit, sau pe care să-l fi acceptat ca pe un lucru găsit pe stradă – un om care nu stăpânea nici pământuri, nici sclavi, ci doar doi servitori în casă pe care îi eliberase îndată ce-i dobândise, îi cumpărase, care nici nu bea, nici nu vâna, nici nu juca cărţi; ce ar fi putut fi comun între tata şi un om despre care ştiu sigur că n-a intrat într-o biserică în Jefferson decât de trei ori în toată viaţa lui – o dată când a văzut-o prima oară pe Ellen, o dată

când a făcut repetiţia ceremoniei de nuntă şi o dată când au făcut nunta – un om căruia ajungea să-i arunci o privire ca să înţelegi că, chiar dacă după cât se părea acum nu mai avea deloc, fusese obişnuit să aibă bani şi care intenţiona să-i mai aibă iarăşi, fără să-şi facă niciun scrupul în legătură cu felul cum avea să-i dobândească – tocmai omul acesta s-o întâlnească pe Ellen în biserică. În biserică, bagă de seamă, ca şi cum ar fi fost o fatalitate, un blestem pe familia noastră şi Dumnezeu însuşi ar fi avut grijă să fie dus până la capăt şi sorbit până la ultima picătură. Da, o fatalitate, un blestem asupra Sudului şi asupra familiei noastre, parcă pentru că vreun strămoş al nostru alesese să-şi stabilească stirpea pe nişte pământuri alese pentru damnare şi deja condamnate, dacă nu cumva n-a fost familia noastră, înaintaşii tatălui nostru, cei care atrăseseră blestemul asupra lor cu mulţi ani înainte de a fi siliţi de Providenţă să se stabilească pe pământul şi în vremea de la început blestemate. Aşa că nici eu, un copil încă prea mic ca să ştiu prea multe despre asta, deşi Ellen era sora mea şi Henry şi cu Judith nepoţii mei, nici eu n-aveam voie să mă duc acolo decât atunci când tata sau mătuşă-mea mergeau cu mine şi nici n-aveam voie să mă joc cu Henry sau cu Judith decât în casă (şi asta nu din cauză că eram cu patru ani mai mică decât Judith şi cu şase ani mai mică decât Henry; căci către cine altcineva decât către mine se întorsese Ellen pe patul de moarte, spunând: „Apără-i”?) – până şi eu mă întrebam ce a putut face oare tatăl nostru sau tatăl lui înainte de a se fi căsătorit cu mama, pentru ca Ellen şi cu mine să trebuiască să plătim amândouă fiindcă doar una dintre noi nu ajungea, ce crimă fusese săvârşită care să lase familia noastră apăsată de blestem ca să ajungă instrumentul nu numai al năruirii acestui om, ci şi a năruirii noastre.”

„Da, desigur că da”, spuse Quentin.

„Da”, spuse glasul mohorât şi calm, de dincolo de nemişcatul triunghi de dantelă înceţoşată; şi acum, printre spectrele visătoare şi pitoreşti, lui Quentin i se părea că vede

alcătuindu-se silueta unei fetiţe, în fustiţă şi pantalonaşi cocheţi, cu codiţe lucioase, frumos aşezate, ca de pe vremurile de mult moarte. Părea că se ridică în vârful picioarelor, pândind din spatele gărduţului de lemn al unei curţi sau grădini mohorâte şi modeste privind spre cine ştie ce lume de căpcăuni dincolo de o străduţă liniştită de sat, cu aerul pe care-l au copiii născuţi prea târziu în viaţa părinţilor lor şi condamnaţi să urmărească purtarea omenească prin nebuniile complexe şi inutile ale adulţilor – un aer de Casandră, lipsit de umor, profund şi solemn profetic cu totul disproporţionat faţă de vârsta reală chiar a unui copil care nu fusese niciodată tânăr. „Pentru că m-am născut prea târziu. M-am născut cu douăzeci şi doi de ani prea târziu – un copil pentru care, din discuţiile prinse de la cei mari, chipurile propriei mele surori şi ale copiilor propriei mele surori ajunseseră să pară chipurile unor personaje de poveste cu căpcăuni ascultată între masa de seară şi culcare, cu mult înainte de a fi fost destul de mare ca să mi se dea voie să mă joc cu ei, şi către care cu toate acestea soră-mea a trebuit să se întoarcă atunci când trăgea să moară, când unul dintre copii îi dispăruse, blestemat deja să ajungă un asasin, iar cealaltă condamnată să ajungă văduvă înainte chiar de a fi apucat să fie mireasă, ca să-i spună: «Apăr-o pe ea cel puţin. Cel puţin salveaz-o pe Judith». Un copil, însă, al cărui instinct copilăresc sigur l-ar fi putut face să dea un răspuns pe care înţelepciunea matură a părinţilor se părea că nu le permisese să-l dea: «S-o apăr? De cine şi de ce anume? El le-a dat viaţă doar; nu mai are nicio nevoie să le mai facă rău. De ei înşişi au nevoie să fie apăraţi.»”

Ar fi trebuit să fie mai târziu decât era; ar fi trebuit să fie târziu, şi cu toate acestea dungile gălbui de soare palpitând de fire de praf nu urcaseră mai sus pe peretele impalpabil de întunecime care-i despărţea: soarele parcă nici nu se mişcase. Toată această convorbire i se părea (lui, lui Quentin) să se împărtăşească din calitatea sfidând logica şi raţiunea a unui vis despre care cel care doarme ştie că

trebuie să se fi petrecut, născut mort şi sfârşit, într-o singură secundă, şi care totuşi prin însăşi calitatea (verosimilitudine) de care depinde pentru a-l împinge pe cel adormit spre credulitate – fie ca oroare, plăcere sau uimire – depinde tot atât de total de recunoaşterea formală şi de acceptarea timpului scurs şi încă scurgându-se ca şi muzica sau o istorisire scrisă. „Da, m-am născut prea târziu. Am fost un copil care avea să-şi amintească de cele trei chipuri (şi de al lui, de asemenea) aşa cum le văzuse prima dată în acea primă dimineaţă de duminică când tot oraşul a înţeles în sfârşit că el transformase drumul de la Suta lui Sutpen până la biserică într-un hipodrom. Aveam trei ani şi fără îndoială că-i mai văzusem până atunci; trebuie să-i mai fi văzut. Dar nu-mi aduc aminte. Nu-mi aduc aminte nici măcar s-o mai fi văzut vreodată pe Ellen înainte de acea duminică. Era ca şi cum soră-mea, cu care n-aş mai fi dat niciodată ochii, care înainte ca eu să mă fi născut dispăruse în castelul unui căpcăun sau al unui duh rău, avea acum să se întoarcă printr-o dispensă de o singură zi în lumea pe care o părăsise, iar eu, un copil de trei ani, mă sculasem devreme pentru această ocazie, gătită şi cu părul cârlionţat ca pentru sărbătoarea de Crăciun, pentru un prilej mai festiv chiar decât Crăciunul, întrucât acum acest căpcăun sau duh rău consimţise de dragul soţiei şi copiilor să vină la biserică, să le permită lor cel puţin să se apropie până în vecinătatea mântuirii, să-i dea cel puţin lui Ellen o şansă să-l înfrunte pentru sufletele copiilor pe un câmp de bătaie unde putea să fie sprijinită nu numai de Cel de Sus, ci şi de familia ei şi de oameni asemenea ei; da, o clipă supunându-se chiar şi el mântuirii, sau dacă nu, cel puţin adoptând o clipă un spirit cavaleresc chiar dacă neacceptând să se căiască. La asta mă aşteptam. Şi asta e ceea ce am văzut pe când stăteam acolo în picioare. În faţa bisericii între tata şi mătuşa noastră, şi aşteptam şareta să sosească pe drumul acela lung de douăsprezece mile. Şi deşi cred că îi mai văzusem pe Ellen şi pe copii înainte, aceasta este imaginea primei mele întâlniri

cu ei, pe care am s-o duc cu mine până la moarte: o imagine scurtă ca a trombei unui uragan, şareta cu faţa albă şi înaltă a lui Ellen înăuntru şi cele două copii ale feţei lui în miniatură de o parte şi de alta a ei. Şi pe capră chipul şi dinţii negrului sălbatic care mâna caii, şi el, cu chipul întocmai precum cel al negrului în afară de dinţi (asta din cauza bărbii, desigur) – toţi într-un vârtej tunător, într-o furie de cai dezlănţuiţi şi cu ochii sălbatici galopând într-un nor de praf.

O, erau destui care să-i dea o mână de ajutor, să-i dea apă la moară, să facă din aşa ceva o întrecere; ora zece dimineaţa într-o duminică, şareta gonind pe două roţi chiar până-n uşa bisericii cu negrul acela sălbatic în haine de duminică, arătând exact ca un tigru de circ în halat de pânză şi cu joben pe cap, şi Ellen fără nicio picătură de sânge în obraz, ţinându-i pe cei doi copii care nici nu plângeau şi care nici n-aveau nevoie să fie ţinuţi, aşezaţi de o parte şi de alta, perfect nemişcaţi şi purtând pe feţe monstruozitatea copilărească pe care pe vremea aceea nu ajunseserăm s-o înţelegem pe de-a întregul. O, da, erau mulţi cei care să-l ajute şi să-l sprijine; nici chiar el n-ar fi putut să organizeze o cursă de cai fără să aibă împotriva cui să alerge. Pentru că nu opinia publică reuşea să-l oprească, nici bărbaţii ale căror soţii şi ai căror copii ar fi putut fi în trăsurile pe care el să le răstoarne în şanţuri, ci numai pastorul, vorbindu-i în numele femeilor din Jefferson şi din ţinutul Yoknapatawpha. Aşa că el a încetat să mai vină la biserică; acum, duminica dimineaţă nu mai erau decât Ellen cu copiii în şaretă şi ştiam că cel puţin n-aveau să mai fie pariuri, pentru că nimeni n-ar mai fi putut spune dacă mai era vorba sau nu de o întrecere, căci acum faţa lui nemaifiind acolo, era doar cea a negrului absolut inscrutabilă cu biciul ridicat şi cu dinţii sticlindu-i puţin, astfel că acum nu mai puteam şti dacă era vorba de o întrecere sau de o fugă, şi dacă mai era vreo expresie de triumf, asta se mai afla doar pe faţa rămasă acolo, la douăsprezece mile în urmă, la Suta lui Sutpen şi nici măcar

n-avea nevoie să se arate el însuşi sau să fie de faţă. Negrul era acum cel care, atunci când depăşea un alt echipaj, le vorbea cailor acelei trăsuri ca şi propriilor săi cai – ceva fără cuvinte, neavând probabil nevoie de ele, în limba aceea în care ei înşişi dormiseră în noroaiele mlaştinilor şi pe care o aduseseră din mlaştinile întunecoase unde îi găsise el şi-i târâse până aici – şi praful, ropotul de tunet, trăsura sosind într-un vârtej până la uşa bisericii în timp ce femeile şi copiii se răspândeau ţipând din faţa ei şi bărbaţii îşi apucau de căpăstru caii de la trăsuri. Şi negrul îi lăsa pe Ellen şi pe copii să coboare şi ducea apoi trăsura în spate şi bătea caii pentru că fugiseră; s-a găsit o dată chiar un nebun care să încerce să se amestece, iar negrul s-a întors spre el cu dinţii arătându-i-se puţin printre buze şi a spus: «Aşa spune stăpânul, aşa fac. N-ai decât să-i spui stăpânului».

Da. De ei, de ei înşişi. Şi de data aceea nici măcar n-a mai fost pastorul. Ellen a fost. Mătuşă-mea şi cu tata stăteau de vorbă şi eu am intrat în cameră şi mătuşă-mea a spus: «Du-te şi te joacă», deşi, chiar dacă n-aş fi putut să aud prin uşă niciun cuvânt, aş fi putut să le repet întreaga conversaţie: «Fata ta. Propria ta fiică», spunea mătuşă-mea; şi tata: «Da. E fata mea. Când o să vrea să mă amestec o să-mi spună ea». Pentru că în acea duminică, atunci când Ellen şi copiii au ieşit la uşa din faţă, nu îi mai aştepta trăsura, ci faetonul lui Ellen cu iapa bătrână şi blândă pe care o mâna ea de obicei şi băiatul de grajd pe care-l cumpărase el în locul negrului celui sălbatic. Şi Judith a aruncat doar o singură privire spre faeton şi a înţeles ce însemna asta şi a început să ţipe şi să dea din picioare în timp ce o duceau înapoi în casă şi o dezbrăcau şi o puneau în pat. Nu, el nu era de faţă. Şi nici nu susţin că ar fi fost un chip triumfător la pândă în spatele vreunei perdele, pe la vreo fereastră. Probabil că el însuşi ar fi fost la fel de uimit ca şi noi, întrucât trebuia să ne dăm seama acum că aveam de-a face cu ceva mai mult decât capriciul sau chiar isteria unui copil; că faţa lui rămăsese toată vremea în trăsură; că Judith, o fetiţă de şase ani,

fusese aceea care-l îndemnase şi-i permisese negrului să gonească astfel caii. Nu Henry, bagă de seamă; nu băiatul, ceea ce ar fi fost şi aşa destul de grav, ci Judith, fetiţa.

De îndată ce tata şi cu mine am intrat pe poartă în acea după-amiază şi am pornit-o pe alee spre casă, am început să simt. Era ca şi cum în liniştea şi pacea acelei după-amiezi de duminică ţipetele copilului mai dăinuiau, mai întârziau acum nu ca nişte sunete, ci ca un lucru pe care pielea l-ar fi putut asculta, sau părul de pe creştetul capului. Dar n-am întrebat chiar de la început. Pe vremea aceea aveam doar patru ani; stăteam în brişcă alături de tata aşa cum stătusem în picioare între el şi mătuşa noastră în faţa bisericii în acea duminică dintâi, când mă gătiseră special să vin s-o văd pe soră-mea şi pe nepotu-meu şi pe nepoată-mea pentru întâia dată, privind acum înspre casă. (Mai fusesem înăuntru şi înainte, bineînţeles, dar chiar şi atunci, când am văzut-o după amintirile mele pentru întâia dată, mi se părea că ştiu exact cum avea să arate, tot aşa cum mi se păruse că ştiu cum aveau să arate Ellen şi Judith şi Henry înainte ca eu să-i fi văzut în acea clipă de care aveam să-mi amintesc întotdeauna ca fiind prima). Nu, n-am întrebat nici chiar atunci, ci priveam spre casa aceea uriaşă, liniştită, spunând: «În ce cameră zace Judith, tată?» cu acea aptitudine calmă a copiilor de a accepta inexplicabilul, deşi acum ştiu că de pe atunci chiar mă întrebam ce văzuse Judith atunci când ieşise pe uşă şi găsise faetonul în locul trăsurii, şi pe băiatul cel blând de la grajd în locul negrului sălbatic; ce văzuse în faetonul acela care nouă ni se păruse atât de nevinovat – sau, mai rău, ce pierduse atunci când văzuse faetonul şi începuse să ţipe. Da, o după-amiază liniştită, moartă, fierbinte, de duminică, întocmai ca după-amiaza de astăzi; îmi amintesc şi acum de liniştea desăvârşită a casei atunci când am intrat şi din care am ştiut de la început că el lipsea fără să fi ştiut că era sub bolta de viţă sălbatică, bând împreună cu Wash Jones. Am ştiut doar, de îndată ce eu şi tata am trecut pragul, că el nu era acolo; ştiind parcă dintr-o

convingere aproape atotştiutoare (aceeaşi cunoaştere instinctivă care îmi făcuse mie cu putinţă să îi spun lui Ellen că nu împotriva lui avea să aibă nevoie Judith să fie apărată) că el n-avea nevoie să mai stea să-şi savureze triumful – şi că, în comparaţie cu ceea ce avea să se mai întâmple, lucrul acesta de acum era doar ceva obişnuit, nedemn nici chiar de atenţia noastră. Da, încăperea aceea liniştită, întunecată, cu obloanele trase şi o negresă aşezată lângă pat cu evantaiul şi faţa albă a lui Judith pe pernă, cu o batistă îmbibată cu camfor pe frunte, adormită, cum mi s-a părut mie atunci; poate că era chiar somn sau ceva care ar fi putut fi numit somn; şi faţa lui Ellen albă şi calmă şi tata a spus: «Du-te afară şi caută-l pe Henry şi roagă-l să se joace cu tine. Rosa», aşa că m-am oprit imediat afară în faţa uşii tăcute în holul tăcut de sus pentru că mi-era frică să mă îndepărtez chiar şi de ea. Pentru că auzeam liniştea de după-amiază de sabat a acelei case mai asurzitoare decât tunetul, mai puternică decât un hohot de râs triumfător.

«Gândeşte-te la copii», a spus tata.

«Să mă gândesc? a spus Ellen. Dar ce altceva fac? Ce altceva fac nopţile stând trează decât să mă gândesc la ei?» Nici tata şi nici Ellen n-au spus: Întoarce-te acasă. Nu. Lucrurile astea s-au petrecut înainte de a fi ajuns la modă să-ţi răscumperi greşelile întorcându-le spatele şi fugind de ele. Erau doar cele două glasuri liniştite în spatele uşii goale, care ar fi putut să discute despre vreo povestire apărută în vreo revistă; şi eu, un copil, oprită foarte aproape de uşă, înfricoşată de prezenţa mea acolo, dar şi mai înfricoşată că aş fi putut să mă mişc de acolo, stând nemişcată lângă uşa aceea ca şi cum aş fi încercat să mă topesc în lemnul întunecos şi să devin invizibilă, ca un cameleon, ascultând spiritul viu, prezenţa acestei case, pentru că ceva din viaţa şi suflarea lui Ellen intrase în aerul ei întocmai ca şi din ale lui, expirând acum cu sunetul prelung, neutru al victoriei şi deznădejdii, dar şi al triumfului şi spaimei.

«Îl iubeşti pe acest...», a spus tata.

«Tată», a spus Ellen. Asta a fost tot. Însă în clipa aceea îi vedeam faţa tot atât de limpede cum i-o vedea tata, cu aceeaşi expresie pe care o avusese în trăsură, în prima duminică şi în celelalte. Pe urmă a venit un servitor şi a spus că brişca noastră a tras la scară.

Da. De ei înşişi. Nu de el, nu de oricine altcineva, tot astfel cum nimeni nu i-ar fi putut salva, nici chiar el. Pentru că el ne arătase acum pentru ce triumful nu i se păruse demn de atenţie, îi arătase lui Ellen, adică; nu mie. Eu nu eram acolo; trecuseră acum şase ani, în timpul cărora de-abia dacă-l mai văzusem. Mătuşă-mea nu mai era, iar eu îngrijeam de casă şi de tata. Poate cam o dată pe an, tata şi cu mine ne duceam la masă la ei, şi poate de vreo patru ori pe an Ellen şi cu copiii veneau să-şi petreacă o zi cu noi. El nu; după câte ştiu, n-a mai intrat în casa noastră după ce s-a căsătorit cu Ellen. Eram mică pe atunci; destul de mică pentru ca să-mi închipui că asta se datora vreunei mustrări de conştiinţă, dacă nu chiar remuşcărilor. Chiar şi la unul ca el. Însă acum am înţeles. Ştiu că era doar pentru că o dată ce tata îi garantase respectabilitatea dându-i o soţie, nu mai exista nimic altceva pe care el să şi-l dorească de la tata şi deci nici simpla recunoştinţă, şi cu atât mai puţin grija de a păstra aparenţele, nu-l puteau sili să-şi sacrifice propriile plăceri pentru ca să participe la o masă de familie cu rudele nevestei. Aşa că îl vedeam foarte rar. Acum nu mai aveam timp să mă joc, chiar dacă aş fi avut vreodată înclinaţie spre aşa ceva. Nu învăţasem de fapt niciodată cum să mă joc şi nu vedeam niciun motiv să încerc să învăţ acum, chiar dacă aş mai fi avut timp pentru asta.

Deci trecuseră acum şase ani, deşi de fapt nu fusese un secret pentru Ellen, căci lucrurile astea se petreceau încă de când el bătuse ultimul cui în casa cea nouă, singura deosebire dintre vremea de acum şi cea a burlăciei lui fiind că acum îşi lăsau trăsurile şi îşi priponeau caii şi catârii în pădurricea de dincolo de grajduri, venind peste pajişte fără să fie văzuţi din casă. Pentru că mai erau încă o mulţime; ca şi

cum Dumnezeu sau diavolul ar fi profitat până şi de viciile lui ca să aducă martori la îndeplinirea blestemului asupra noastră nu numai din rândul oamenilor cumsecade, de rangul nostru, dar chiar din pleava şi din drojdia care n-ar fi îndrăznit să se apropie de casă în oricare alte împrejurări, nici măcar până la uşa din spate. Da, Ellen şi cei doi copii singuri în casa aceea la douăsprezece mile de oraş, şi dincolo în grajd un careu gol de feţe la lumina felinarelor, feţele albe pe trei laturi, cele negre pe cea de a patra, şi la mijloc doi dintre negrii lui sălbatici, luptându-se goi, luptându-se nu aşa cum se luptă albii, cu reguli şi arme, ci cum o fac negrii care caută să se rănească unul pe altul cât mai repede şi mai rău. Ellen ştia asta, sau cel puţin îşi închipuia că ştie; dar nu asta era. Acceptase – nu se împăcase cu situaţia; o acceptase – aşa cum e un moment când respiri în arsura insultei şi când poţi s-o accepţi aproape cu recunoştinţă, pentru că-ţi poţi spune: *mulţumesc lui Dumnezeu*, *asta e tot; cel puţin acum ştiu totul* – gândind astfel, agăţându-se încă de asta atunci când intrase în fugă în grajd în noaptea acea, pe când cei care se furişaseră acolo prin spate se trăgeau înapoi din faţa ei cu cel puţin un simulacru de decenţă, şi Ellen văzând nu cele două fiare negre pe care se aşteptase să le vadă, ci, în locul lor, una albă şi una neagră, amândouă dezgolite până la brâu şi căutând să-şi scoată ochii unul altuia ca şi cum nu numai că ar fi fost de aceeaşi culoare, ci ar fi fost amândouă acoperite şi de blană. Da. Se pare că în anumite ocazii, poate la sfârşitul serii, al spectacolului, ca pentru un final festiv, sau poate ca un fel de precauţie sălbatică pentru a-şi menţine supremaţia, dominaţia, intra el însuşi în ring împotriva vreunuia dintre negri. Da. Acesta a fost lucrul pe care l-a văzut Ellen: soţul şi tatăl copiilor ei acolo în picioare, dezgolit, gâfâind şi însângerat tot până la brâu şi negrul care tocmai se prăbuşise, zăcându-i la picioare, şi el însângerat, doar că pe trupul negrului nu părea să fie decât grăsime sau sudoare – şi Ellen alergând la vale dinspre casă, cu capul

gol, tocmai la vreme ca să audă vacarmul, ţipetele, auzindule în timp ce alerga prin beznă şi înainte ca spectatorii care asistau acolo să-şi fi dat seama că ea era de faţă, auzind chiar înainte ca unuia dintre cei de faţă să-i treacă prin minte să spună: «E un cal», şi pe urmă: «E o femeie», şi apoi: «Dumnezeule, e-un copil» – intrând în fugă, şi cei de faţă dându-se îndărăt să-i facă loc, s-o lase să-l vadă pe Henry ţâşnind dintre negrii care-l ţinuseră până atunci, ţipând şi vomitând – fără să se oprească, fără să privească măcar spre chipurile care se trăgeau înapoi din faţa ei pe când îngenunchea în murdăria de pe duşumeaua grajdului ca să-l ridice pe Henry, şi fără să-i arunce vreo privire nici lui Henry, ci privindu-l pe *el* cum sta acolo, arătându-şi dinţii prin barbă şi un alt negru ştergându-i sângele de pe trup cu o bucată de sac. «Ştiu că acum o să ne iertaţi, domnilor», a spus Ellen. Însă ei şi începuseră să plece, negrii ca şi albii, furişându-se afară aşa cum se furişaseră înăuntru, şi Ellen fără să-şi mai întoarcă acum privirile nici spre ei, ci îngenunchind în praful de pe duşumeaua grajdului în timp ce Henry se agăţase de ea, plângând, şi *ei* încă acolo în picioare pe când un al treilea negru îl împungea cu haina sau cămaşa, ca şi cum haina ar fi fost un băţ iar el un şarpe în cuşcă. «Unde e Judith, Thomas?» a întrebat Ellen.

«Judith?» a spus el. A, nu minţea; propriul său triumf îl depăşise; realizase chiar şi în rău mai bine decât ar fi putut să nădăjduiască. «Judith? Nu-i în patul ei?»

«Nu mă minţi, Thomas, a spus Ellen. Pot să înţeleg că l-ai adus pe Henry aici ca să vadă, că ai vrut ca Henry să vadă asta; am să încerc să înţeleg aşa ceva; da, am să mă silesc să înţeleg. Dar nu pe Judith, Thomas. Nu pe fetiţa mea, Thomas.»

«Nu mă aştept să înţelegi, a spus el. Pentru că eşti femeie. Dar n-am adus-o pe Judith aici. N-aş aduce-o aici. Nu mă aştept să mă crezi. Dar ţi-o jur.»

«Aş vrea să te cred, a spus Ellen. Vreau să te cred.» Pe urmă a început să strige. «Judith! striga cu glasul calm şi

dulce, înăbuşit de disperare; Judith, scumpa mea! E vremea să mergi la culcare.»

Numai că eu nu eram acolo. Nu eram acolo să văd cele două chipuri de Sutpen – unul al lui Judith şi celălalt al fetiţei negre de lângă ea – privind în jos prin deschizătura pătrată a podului.

II

FUSESE O VARĂ a glicinei. Amurgul era încărcat de floare şi de mirosul ţigării de foi a tatălui său pe când şedeau pe veranda din faţă după masa de seară, aşteptând să se facă vremea pentru Quentin să pornească, în timp ce pe deasupra peluzei în pantă, neîngrijite, licuricii zvâcneau de sub verandă şi zburau într-o dulce neorânduială – mirosul, mireasma pe care cinci luni mai târziu scrisoarea domnului Compson avea s-o aducă din Mississippi, prin îndelunga şi oţelita iarnă a Noii Anglii înzăpezite, până în camera de studiu a lui Quentin de la Harvard. Era o zi petrecută în ascultare – ascultând, auzind în 1909 mai ales ceea ce ştia, pentru că se născuse în aerul acesta şi respira acelaşi aer în care răsunaseră clopotele bisericii în acea dimineaţă de duminică din 1833 (şi, duminicile, mai auzea chiar unul din cele trei clopote în aceeaşi clopotniţă pe unde urmaşii aceloraşi porumbei zburătăceau şi gungureau sau dădeau ocol în zboruri întretăiate ca nişte pete line, fluide, de vopsea pe cerul diafan de vară): – o duminică dimineaţă din iunie când clopotele răsunau calm, dar imperativ şi cam dizcordant – sunetele concordând dar nu în aceeaşi tonalitate – cu doamnele şi copiii, şi servitorii negri care cărau umbrelele de soare şi apărătoarele de muşte, şi chiar cu câţiva bărbaţi (doamnele înaintând în crinoline prin dantelăria costumaşelor băieţeilor şi a pantalonaşilor fetiţelor, în fustele de pe vremurile când doamnele nu mergeau ci pluteau), când ceilalţi bărbaţi, aşezaţi cu picioarele pe balustrada verandei de la Holston House, şi-au ridicat ochii – şi iată, în faţa lor era străinul. Traversase aproape pe jumătate piaţa când l-au văzut, pe un cal roib istovit, omul ca şi animalul aparent iscaţi din senin şi coborâţi în soarele luminos al sărbătorii văratice în trap cam obosit – chipul şi calul pe care nimeni nu-i mai văzuse până atunci, cu numele pe care nimeni nu-l mai auzise niciodată,

şi ale cărui origine şi ţeluri unii dintre ei n-aveau să le afle niciodată. Astfel că în următoarele patru săptămâni (Jeffersonul era pe vremea aceea un sat: Holston House, tribunalul, şase prăvălii, un fierar şi un grajd de închiriat trăsuri, o cârciumă frecventată de vizitii şi negustori ambulanţi, trei biserici şi poate vreo treizeci de locuinţe) numele străinului circulase de la unul la altul prin locurile de afaceri sau de distracţie şi prin locuinţele lor într-o continuă strofă cu antistrofa ei: *Sutpen. Sutpen. Sutpen. Sutpen.*

Asta fusese tot ceea ce avea să ştie oraşul despre el timp de aproape o lună. După toate aparenţele, venise dinspre sud – un bărbat de vreo douăzeci şi cinci de ani, aşa cum oraşul avea să afle mai târziu, pentru că la vremea aceea vârsta nu i-ar fi putut fi ghicită, întrucât arăta ca un om care fusese foarte bolnav. Nu un om care ar fi fost bolnav paşnic în patul lui şi s-ar fi făcut bine ca să reînveţe să se mişte cu o uimire neîncrezătoare şi nesigură într-o lume pe care se crezuse pe punctul s-o părăsească, ci ca un om trecut printr-o experienţă de cuptor infernal, mai mult decât febra, ca un explorator, să zicem, pus în situaţia nu numai de a face faţă dificultăţilor normale ale drumului ales, ci copleşit de experienţa adăugită şi neprevăzută a febrei împotriva căreia luptase cu preţul unor enorme sacrificii nu atât fizice cât mintale, singur şi neajutorat şi nu din dorinţa oarbă, instinctivă, de a îndura şi supravieţui, ci pentru a câştiga şi a păstra şi a se putea bucura de răsplata materială pentru care acceptase condiţiile iniţiale. Un bărbat de statură înaltă însă acum slăbit până aproape de emaciere, cu o bărbuţă roşcată parcă falsă, deasupra căreia ochii spălăciţi aveau un aer deopotrivă vizionar şi atent, cruzi şi odihniţi într-o faţă a cărei carne căpătase aspectul lutului de oale, ca şi cum ar fi fost colorată de arşiţa unei sobe fie a sufletului, fie a mediului împrejmuitor, mai adânc decât ar fi putut-o face doar soarele pe dedesubtul unei suprafeţe opace ca a lutului smălţuit. Asta văzuseră ei, deşi aveau să treacă ani până ce oraşul avea să afle că era tot ce stăpânea el pe vremea aceea

– calul puternic, istovit, hainele de pe sine şi o bocceluţă în şa de-abia de ajuns de mare ca să-i poată încăpea rufăria de schimb şi briciul, plus cele două pistoale despre care domnişoara Coldfield îi povestise lui Quentin, cu plăselele tocite ca o coadă de sapă şi pe care le folosea cu precizia unor ace de tricotat; mai târziu, bunicul lui Quentin îl văzuse dând ocol în galop unui copac şi de la o depărtare de douăzeci de picioare ochind cu ambele gloanţe o carte de joc fixată de trunchiul arborelui. Închiriase o cameră la Holston House, dar purta întotdeauna cheia la el şi în fiecare dimineaţă îşi hrănea şi înşeua calul şi pleca înainte de răsăritul soarelui, spre ce destinaţie oraşul de asemenea nu reuşise să afle, poate din cauză că făcuse demonstraţia cu pistolul a treia zi după sosire. Astfel că trebuiseră să pună întrebări ca să afle atât cât se putea afla despre el, şi asta neapărat serile, la cina de la Holston House în sufragerie sau în holul pe care el trebuia să-l traverseze pentru a ajunge în camera sa unde se încuia de îndată ce termina de mâncat. Şi barul dădea spre hol, şi acolo era sau ar fi trebuit să fie locul în care să-l acosteze şi unde să-l ia chiar la întrebări, numai că el nu intra niciodată la bar. Nu bea, le spusese. Nu le spusese că băuse pe vremuri şi că acum se lăsase, nici că n-ar fi băut niciodată. Spusese doar că nu vrea să bea; şi aveau să treacă ani de zile până când chiar bunicul lui Quentin (pe vremea aceea era tânăr; aveau să mai treacă ani până să ajungă generalul Compson) să afle că motivul pentru care Sutpen nu bea pe atunci era lipsa banilor cu care să-şi plătească partea, sau cu care să întoarcă cinstea oferită; generalul Compson fusese cel dintâi care înţelesese că pe vremea aceea lui Sutpen îi lipseau nu numai banii pentru băutură şi ospeţie, dar şi timpul şi înclinaţia de a le practica; că la vremea aceea era pe de-a întregul sclavul nerăbdării sale tainice şi încrâncenate, al convingerii dobândite din oricare va fi fost acea experienţă recentă – febra spiritului sau a trupului – că-i este necesară graba, senzaţia că timpul îi fuge de sub picioare, şi care avea să-l hăituiască în

următorii cinci ani – aşa cum calculase generalul Compson, cam până cu vreo nouă luni înainte de a i se fi născut fiul.

Astfel că-l înhăţau, îl încolţeau în hol între masa unde-şi lua cina şi uşa încuiată a camerei sale, pentru a-i da prilejul de a le spune cine era şi de unde venea şi ce avea de gând, la care el se trăgea treptat înapoi şi fără să se oprească o clipă, până ajungea să se sprijine cu spatele de ceva – un stâlp, un perete – şi rămânea acolo fără să le spună absolut nimic, tot atât de amabil şi de curtenitor ca un slujbaş de hotel. Tratase cu agentul indienilor Chickasaw, sau prin intermediul acestuia, astfel că aşa se explică de ce înainte ca el să-l fi trezit pe notarul districtual în acea sâmbătă noapte ca să-i înregistreze titlul de proprietate în schimbul monedei de aur spaniole, oraşul nu aflase că stăpânea acum ca proprietar o sută de mile pătrate într-una din regiunile cu cele mai bune pământuri virgine din fundul provinciei, deşi chiar şi ştirea aceasta survenise prea târziu pentru că Sutpen însuşi dispăruse, încotro nici de data aceasta nu ştia nimeni. Însă acum el stăpânea pământ printre ei şi unii dintre ei începuseră să bănuiască ceea ce generalul Compson părea că ştie sigur: că moneda spaniolă cu care plătise înregistrarea titlului de proprietate era ultima monedă de vreun fel pe care o mai avusese asupra lui. Astfel că acum erau siguri că plecase să aducă altele: mai mulţi chiar începuseră de pe atunci să creadă (şi chiar s-o spună sus şi tare, acum că el nu mai era de faţă) ceea ce viitoarea cumnată a lui Sutpen, care pe atunci nici nu se născuse, avea să-i povestească lui Quentin cu aproape optzeci de ani mai târziu: că el descoperise vreun mijloc practic, unic, de a-şi ascunde prăzile şi că se întorsese la ascunzătoare pentru a-şi umple iarăşi buzunarele, chiar dacă nu plecase călare şi înarmat cu cele două pistoale până la fluviu, unde erau vasele cu aburi pline de cartofori şi de neguţători de bumbac şi de sclavi ca să-şi reîmprospăteze conţinutul ascunzătorii. Cel puţin unii asta-şi spuneau între ei când, două luni mai târziu, revenise, tot pe neaşteptate şi însoţit acum de o

căruţă cu coviltir condusă de un negru şi având pe bancheta vizitiului, alături de negru, un bărbat scund, cu un aer de resemnare alertă pe chipul posomorât, ridat, de latin, îmbrăcat într-o jiletcă cu coadă, cu o vestă înflorată şi pe cap cu o pălărie care n-ar fi stârnit furori pe bulevardele Parisului, şi pe care, pe toate, avea să le poarte constant în următorii doi ani – îmbrăcămintea sumbru teatrală şi expresia de hotărâre fatalistă şi uimită – în timp ce clientul său alb şi ceata de negri pe care el avea să-i sfătuiască, chiar dacă nu să-i conducă, aveau să umble goi puşcă, în afară de o crustă de noroi uscat. Acesta era arhitectul francez. Ani mai târziu, oraşul avea să afle că făcuse tot drumul din Martinica până acolo doar la o promisiune a lui Sutpen şi că trăise timp de doi ani din vânat fript la un foc de tabără, într-un cort instalat pe pământul gol şi făcut din pânza coviltirului căruţei, înainte de a fi văzut sau mirosit banii de plată. Şi până când avea să treacă prin oraş în drumul său de întoarcere spre New Orleans, doi ani mai târziu, el nici nu mai văzuse Jeffersonul; nu voia să vină, sau Sutpen nu voia să-l ducă în oraş, nici măcar în rarele ocazii când Sutpen putea fi văzut pe acolo, şi nu avusese prea mult prilejul să vadă Jeffersonul nici în prima zi, pentru că atunci căruţa nu se oprise. S-ar fi spus că Sutpen trecuse prin oraş doar dintr-o întâmplare geografică, oprindu-se doar atât cât cineva (nu generalul Compson) să poată arunca o privire sub coviltirul căruţei într-un fel de tunel întunecos, încărcat cu nişte pupile albe încremenite şi care mirosea ca o vizuină de lup.

Însă legenda negrilor sălbatici ai lui Sutpen n-avea să înceapă chiar atunci, pentru că în ziua aceea căruţa trecuse prin oraş ca şi cum însuşi lemnul şi fierul din care era făcută, la fel ca şi catârii care o trăgeau, se îmbibaseră prin simpla asociere cu el de acea calitate de avânt înfometat şi neostenit, de acea convingere că-i este necesară graba şi că timpul fuge; mai târziu, Sutpen îi spusese bunicului lui Quentin că în după-amiaza când căruţa trecuse prin Jefferson ei nu mai mâncaseră din seara trecută şi că se

străduia să ajungă la Suta lui Sutpen şi la malul râului ca să mai încerce să împuşte un cerb înainte de a se înnopta, astfel ca el, arhitectul şi negrii să nu fie siliţi să mai stea încă o noapte fără mâncare. Şi astfel legenda sălbaticilor ajunsese treptat în oraş, adusă de cei care se duceau călare să vadă ce se petrece acolo şi care începuseră să povestească cum Sutpen se posta lângă urma vânatului cu pistoalele în mâini şi-şi trimitea negrii înainte să bată în mlaştină asemenea unei haite de câini: ei fuseseră cei care povestiseră cum în vara şi toamna dintâi negrii nici măcar nu aveau (sau nu foloseau) pături cu care să se învelească, şi asta chiar înainte ca Akers vânătorul de ratoni să fi ajuns să afirme că el însuşi aproape că-l stârnise pe unul din ei de-a dreptul din noroi, ca pe un aligator, şi că abia mai apucase să strige la el până să nu-l calce. Negrii nu ştiau încă să vorbească englezeşte şi fără îndoială că în afară de Akers mai erau mulţi cei care habar n-aveau că limba în care comunicau ei cu Sutpen era un fel de franceză şi nu cine ştie ce jargon întunecat şi cumplit numai de ei ştiut.

Mai erau foarte mulţi în afară de Akers, deşi ceilalţi erau cetăţeni onorabili şi proprietari, care n-aveau nicio nevoie să se furişeze noaptea în jurul taberei lui Sutpen. De fapt, aşa cum îi spusese domnişoara Coldfield lui Quentin, se strângeau în grupuri la Holston House şi plecau călare, adesea luând cu ei de mâncare pentru prânz. Sutpen îşi făcuse o cărămidărie şi instalase şi joagărul şi geluitoarea pe care le adusese în căruţă – un cabestan şi o bârnă lungă de lemn verde, cu atelajul căruţei şi negrii lucrând în schimburi şi chiar şi el însuşi când era necesar, atunci când maşina îşi încetinea ritmul, înhămaţi la ea – ca şi cum negrii ar fi fost de-a dreptul sălbatici; şi aşa cum generalul Compson îi povestise fiului său, tatăl lui Quentin, când negrii lucrau, Sutpen nu ridica niciodată glasul la ei, ci îi conducea, îi îmboldea în momentul psihologic prin puterea exemplului, convingându-i printr-o mai mare putere de a îndura, mai degrabă decât prin teroarea brutală. Fără să descalece (de

obicei Sutpen nu-i saluta nici măcar prin vreun semn din cap, în aparenţă la fel de indiferent la prezenţa lor ca şi cum ar fi fost nişte umbre fără realitate) şedeau laolaltă în câte un grup liniştit, plin de curiozitate, ca şi cum ar fi vrut să se apere reciproc şi priveau cum se înalţă conacul, adus scândură cu scândură şi cărămidă cu cărămidă din mlaştina unde aşteptau lutul şi cheresteaua – şi la albul bărbos şi cei douăzeci de negri toţi goi puşcă sub noroiul colcăitor şi atoatecotropitor. Bărbaţi fiind, aceşti spectatori nu-şi dăduseră seama că veşmintele pe care Sutpen le purtase atunci când intrase călare pentru prima dată în Jefferson erau singurele în care-l văzuseră vreodată, şi puţine dintre femeile din regiune apucaseră să dea ochii cu el până atunci. Altminteri, unele dintre ele ar fi anticipat-o pe domnişoara Coldfield şi în aceasta: ghicind că-şi păstrează hainele, întrucât decenţa, dacă nu chiar eleganţa înfăţişării trebuie să fi fost singura armă (sau poate mai bine, treaptă) cu care avea să dezlănţuie ultimul său asalt către ceea ce domnişoara Coldfield şi poate şi alţii considerau a fi respectabilitatea – acea respectabilitate care, potrivit spuselor generalului Compson, consta în gândurile tainice ale lui Sutpen în mult mai multe lucruri decât în simpla achiziţionare a unei castelane pentru căminul său. Astfel că el şi cu cei douăzeci de negri lucraseră împreună, cu trupurile unse cu noroi ca să se apere de ţânţari şi, aşa cum domnişoara Coldfield îi povestise lui Quentin, deosebindu-se de ei doar prin barba şi ochii săi şi numai arhitectul semănând cu o fiinţă omenească datorită hainelor franţuzeşti pe care le purta constant cu un fel de fatalism invincibil, până în ziua când casa fusese terminată cu excepţia geamurilor la ferestre şi a feroneriilor pe care nu le putuseră face cu mâna lor şi arhitectul plecase – muncind în soarele şi căldura verii şi în noroiul şi gheţurile iernii, cu un fel de furie liniştită şi nedezminţită.

I-au trebuit doi ani, lui şi bandei lui de sclavi importaţi pe care concetăţenii lui prin adopţiune îi considerau încă mult

mai primejdioşi decât orice fiară pe care el ar fi putut-o stârni şi vâna în acea regiune. Munceau de la răsăritul până la apusul soarelui în vreme ce grupuri de călăreţi veneau şi se opreau liniştiţi pe caii lor să-i privească, iar arhitectul în haina sa de ceremonie şi pe cap cu pălăria pariziană şi cu expresia de uimire posomorâtă şi înăcrită se învârtea în jurul lor cu un aer între cel al unui spectator întâmplător şi deliberat dezinteresat şi cel al unei fantome condamnate şi conştiincioase – uimire, cum spunea generalul Compson, nu atât faţă de ceilalţi şi de ce făceau ei, cât faţă de el însuşi, faţă de faptul inexplicabil şi incredibil al propriei sale prezenţe acolo. Însă fusese un bun arhitect; Quentin văzuse casa, la douăsprezece mile de Jefferson, în pădurricea de cedri şi stejari, la şaptezeci şi cinci de ani după ce fusese terminată. Şi nu numai arhitect, cum spusese generalul Compson, ci şi artist, căci numai un artist ar fi fost în stare să îndure acei doi ani pentru a construi o casă pe care fără îndoială nu numai că nu se mai aştepta, ci chiar intenţiona cu toată fermitatea să n-o mai vadă vreodată. Nu, spunea generalul Compson, nu greutăţile resimţite şi cele suferite de sensibilitatea sa în acea şedere de doi ani, ci pe Sutpen: numai un artist ar fi putut să suporte cruzimea şi graba lui Sutpen, reuşind în acelaşi timp să menţină în anumite limite visul de posomorâtă şi castelană măreţie către care era evident că tinsese Sutpen, întrucât clădirea aşa cum o plănuise Sutpen ar fi trebuit să fie aproape la fel de mare cât Jeffersonul însuşi pe vremea aceea; şi străinul acela pirpiriu, posomorât, hăituit, începuse singur lupta şi până la urmă învinsese vanitatea sălbatică şi superioară a lui Sutpen şi dorinţa lui de măreţie, de răzbunare sau de ce o fi fost (nici chiar generalul Compson nu ştia pe atunci ce era) şi astfel crease din însăşi înfrângerea lui Sutpen victoria pe care, izbândind, Sutpen însuşi n-ar fi reuşit s-o obţină.

Şi astfel acum era gata, până la ultima bârnă şi cărămidă, până la ultimul ivăr de lemn pe care-l putuseră face cu mâna lor. Nezugrăvită şi nemobilată, fără geamuri la ferestre, fără

clanţe la uşi sau balamale, la douăsprezece mile depărtare de oraş şi aproape tot atât de departe de oricare dintre vecini, a rămas astfel încă alţi trei ani, înconjurată de grădinile şi aleile ei solemne, de colibele sclavilor, de grajdurile şi acareturile ei; curcanii sălbatici se învârteau în jur la mai puţin de o milă şi cerbii veneau sprinteni, fumurii, lăsându-şi urmele delicate în răsadurile săpate, dar în care încă patru ani de zile n-avea să crească nicio floare. Acum începuse o perioadă, o fază în care oraşul, regiunea întreagă aveau să-l pândească cu şi mai multă uimire. Poate pentru că pasul următor spre ţelul tainic pe care generalul Compson se lăuda că-l înţelesese de la început dar pe care cei din oraş, din regiune nu-l pricepuseră decât ceţos sau deloc, cerea acum răbdare, sau un timp de pasivitate în locul înverşunării orgolioase cu care îi obişnuise; acum femeile au fost cele care au bănuit întâi ce urmărea, care avea să fie pasul următor. Niciunul dintre bărbaţi, şi sigur nu cei care-l cunoşteau destul de îndeaproape ca să-i spună pe nume, nu au bănuit că îşi căuta o soţie. Fără îndoială unii dintre ei, şi căsătoriţi şi celibatari, nu numai că ar fi refuzat să creadă asta, ci chiar ar fi protestat, căci în cei trei ani care urmaseră dusese o viaţă care lor trebuie să li se fi părut perfectă. Şedea acolo, la opt mile de orice vecinătate, într-o singurătate bărbătească, într-un salon despre care s-ar fi putut spune că se întindea pe jumătate de acru de splendoare nobiliară. Trăia în învelişul spartan al celei mai impunătoare clădiri din partea locului, neexceptând din această comparaţie nici chiar tribunalul, şi de al cărui prag nu se apropiase nicio femeie vreodată, fără îmblânzirile efeminate ale geamurilor la ferestre, ale uşilor sau saltelelor; într-o casă unde nu numai că nu era nicio femeie care să se împotrivească dacă el ar fi avut chef să-şi ia câinii să doarmă cu el pe patul de scânduri, ci unde nici măcar n-avea nevoie de câini ca să-i prindă vânatul care-i lăsa urme chiar în faţa uşii bucătăriei, pentru că îl vâna el însuşi cu fiinţe omeneşti care-i aparţineau cu trup şi suflet şi despre

care se credea (sau se spunea) că ştiau să se strecoare spre cerbul adormit şi să-i taie beregata înainte ca acesta să fi apucat să facă vreo mişcare.

Pe la vremea aceea începuse să invite grupuri de bărbaţi la petrecerile despre care-i vorbise domnişoara Coldfield lui Quentin, chemându-i la Suta lui Sutpen să înnopteze înfăşuraţi în pături în camerele goale ale opulenţei sale formale de mai târziu; ziua ieşeau la vânătoare, iar noaptea jucau cărţi şi beau, şi fără îndoială că uneori îşi asmuţea negrii unul împotriva altuia şi poate chiar pe vremea aceea intra câteodată şi el în luptă – spectacol pe care, cum spunea domnişoara Coldfield, fiul său nu era în stare să-l urmărească, în timp ce fiică-sa rămânea să-l privească indiferentă. Sutpen începuse să şi bea acum, deşi probabil că mai erau şi alţii pe lângă bunicul lui Quentin care observaseră că bea foarte puţin, în afară de cazurile când putea el însuşi să ofere băutura. Oaspeţii lui aduceau whiskeyul, însă el nu bea decât cu un fel de economie calculată, ca şi cum ar fi ţinut în minte, spunea generalul Compson, o balanţă de solvabilitate ideală între cantitatea de whiskey pe care o accepta şi cantitatea de carne de vânat pe care o putea aduce în faţa puştilor lor.

A trăit astfel trei ani. Acum stăpânea o plantaţie; în mai puţin de doi ani smulsese casa cu grădinile ei din mlaştinile virgine şi îşi arase şi semănase pământurile cu seminţele de bumbac pe care i le împrumutase generalul Compson. Apoi a părut că a ieşit din joc. Părea că s-a aşezat să se odihnească în mijlocul lucrurilor pe care aproape că le dusese la bun sfârşit. Şi că a rămas să stea aşa trei ani în timpul cărora nici nu mai lăsa impresia că ar mai fi avut de gând sau ar mai fi dorit altceva. Poate că nici nu era de mirare că oamenii de prin partea locului ajunseseră să creadă că viaţa pe care o ducea acum fusese toată vremea ţelul pe care îl urmărise cu adevărat; generalul Compson fusese cel care reuşise să se împrietenească cu el îndeajuns de bine pentru ca să-i ofere cu împrumut bumbacul ca să-şi înceapă viaţa

acolo, care înţelegea mai multe şi căruia Sutpen îi spusese odată câte ceva despre trecutul său. Generalul Compson fusese cel care ştiuse de la început că moneda spaniolă fusese ultimul lui ban şi tot Compson fusese (după cum avea să afle oraşul mai târziu) cel care se oferise să-i împrumute lui Sutpen banii ca să-şi termine şi să-şi mobileze casa, şi fusese refuzat. Astfel că, fără îndoială, generalul Compson fusese primul om din regiune care înţelesese că Sutpen nu avea nevoie să împrumute bani ca să-şi termine casa, să-şi facă rost de ce-i mai lipsea, pentru că avea intenţia să se însoare ca să facă rost de banii aceştia. Nu prima fiinţă care înţelesese asta; mai degrabă primul bărbat, căci, aşa cum avea să-i spună domnişoara Coldfield lui Quentin şaptezeci şi cinci de ani mai târziu, femeile din partea locului îşi spuseseră una alteia şi le spuseseră şi bărbaţilor lor că Sutpen n-avea deloc de gând să se oprească aici, că îşi dăduse prea multă osteneală, îndurase prea multe lipsuri şi greutăţi ca să se stabilească şi să trăiască exact cum trăise în timp ce-şi construise casa, cu deosebirea doar că acum avea un acoperiş sub care să doarmă, în locul coviltirului de căruţă aşezat pe pământul gol. Poate că femeile se şi întrebaseră cine din familiile bărbaţilor care puteau să-şi spună acum prietenii lui ar fi putut deveni mireasa a cărei zestre avea să întregească forma şi substanţa acelei respectabilităţi pe care domnişoara Coldfield în orice caz ştia că o urmăreşte. Astfel că atunci când această a doua fază s-a încheiat, trei ani după ce casa fusese terminată şi arhitectul plecase, şi când tot într-o duminică dimineaţă şi tot pe neaşteptate, oraşul îl văzuse traversând piaţa, pe jos acum, dar în aceleaşi haine cu care intrase călare în oraş cu cinci ani înainte şi cu care nimeni nu-l mai văzuse îmbrăcat de atunci (el sau unul dintre negri călcaseră jiletca cu cărămizi încinse, asta îi spusese generalul Compson tatălui lui Quentin) şi intrând în biserica metodistă, numai câţiva dintre bărbaţi fuseseră surprinşi. Femeile spuseseră doar că epuizase posibilităţile în familiile celor cu care ieşea la

vânătoare sau juca jocuri de noroc şi că venise acum la oraş să-şi caute o nevastă exact aşa cum s-ar fi dus la târg la Memphis să-şi cumpere vite sau sclavi. Dar când au înţeles cine era aceea pentru care venise la oraş şi la biserică s-o fericească cu alegerea, certitudinea liniştită a femeilor s-a făcut una cu surpriza bărbaţilor, şi chiar mai mult decât atât, a devenit uimire.

Pentru că oraşul îşi închipuise că ajunsese să-l cunoască. Timp de doi ani îl urmăriseră cum, cu furia lui posomorâtă şi neabătută îşi ridicase scheletul casei şi-şi lucrase pământurile, apoi timp de trei ani rămăsese complet inert, ca şi cum ar fi fost pus în mişcare de electricitate şi cineva ar fi venit să-l decupleze, să-i demonteze legăturile sau dinamul care-l acţiona, în timp ce femeile din întreaga regiune ajunseseră treptat să-i convingă pe toţi că el aştepta doar să-şi găsească o nevastă cu zestre cu ajutorul căreia s-o termine. Astfel că atunci când intrase în biserica metodistă în acea duminică dimineaţă, în hainele lui călcate, erau acolo şi bărbaţi şi femei care credeau că ar fi fost de ajuns să-şi arunce ochii prin mulţimea strânsă în lăcaş ca să ştie dinainte spre cine aveau să-l poarte paşii, până când îşi dăduseră seama că, după toate aparenţele, el îl alesese pe tatăl domnişoarei Coldfield cu aceeaşi hotărâre rece şi nemiloasă cu care probabil că îl alesese şi pe arhitectul francez. Îl urmăriseră cu un fel de stupefacţie cum se apucase să-l asedieze hotărât pe singurul om din oraş cu care n-ar fi putut avea nimic în comun, şi cu atât mai puţin banii – un om care, în mod evident, n-ar fi putut face nimic pe lume pentru el decât poate să-i ofere credit într-o prăvălioară de răspântie sau să-i acorde un vot dacă i-ar fi trecut prin minte să încerce să capete confirmarea ca pastor metodist – un om cunoscut ca un metodist pios, un negustor nu numai de condiţie şi cu venituri modeste, ci care avea soţie şi familie, fără să mai socotească o mamă şi o soră pe care le avea în grijă şi pe care trebuia să le întreţină din veniturile unei prăvălioare deschise la Jefferson cu zece ani

în urmă când sosise într-o singură căruţă – un bărbat cu renumele unei rigidităţi absolute, neabătute, chiar puritane într-o ţară şi o vreme când dominau hazardul şi lipsa de respect faţă de lege, care nu bea, nu juca jocuri de noroc şi nici măcar nu vâna. În uimirea lor, uitaseră că domnul Coldfield avea o fată de măritat. Nici nu se gândeau la fată. Nu le venea să se gândească la dragoste când era vorba de Sutpen. Se gândeau la cruzime mai degrabă decât la dreptate, şi la frică mai degrabă decât la respect, dar nu la milă şi nici la iubire: pe lângă asta, erau prea absorbiţi ca să se întrebe uimiţi ce avea de gând cu adevărat Sutpen sau cum ar fi putut el să se servească de domnul Coldfield pentru cine ştie ce scopuri tainice pe care le-ar mai fi urmărit. N-aveau să afle niciodată; nici chiar domnişoara Rosa Coldfield n-avea să ştie. Pentru că, începând din ziua aceea, la Suta lui Sutpen nu s-au mai organizat partide de vânătoare şi Sutpen însuşi nu a mai putut fi văzut decât când venea în oraş. Dar nu ca să-şi piardă vremea. Oamenii care dormiseră sub acoperişul lui şi care ciocniseră acolo cu el (unii dintre ei ajunseseră chiar să-i spună simplu Sutpen, fără ceremoniosul domnule) îl vedeau acum trecând pe stradă prin faţa cârciumii lui Holston schiţând doar un singur gest politicos spre pălărie şi trecând mai departe şi intrând în prăvălia domnului Coldfield, şi asta era totul.

„Pe urmă, într-o bună zi a plecat din Jefferson a doua oară, îi spunea domnul Compson lui Quentin. La vremea aceea, oraşul ar fi trebuit să se fi obişnuit cu felul lui de a fi. Însă situaţia se schimbase pe nesimţite, aşa cum ai să vezi din felul cum au reacţionat oamenii când s-a întors. Pentru că atunci când s-a înapoiat de data asta, devenise într-un fel un inamic public. Poate din cauza lucrurilor pe care le adusese cu el de data asta; lucrurile de preţ cu care venise acum, în comparaţie cu căruţa prăpădită cu negrii sălbatici pe care-i adusese data trecută. Dar nu cred că era asta. Vreau să spun că eu cred că era ceva mai mult la mijloc decât doar valoarea candelabrelor, a mobilei de mahon şi a covoarelor.

Cred că oraşul a avut sentimentul că i se aduce un afront atunci când oamenii au înţeles că implica oraşul în viaţa lui; că oricare ar fi fost tâlhăriile de pe urma cărora ajunsese să stăpânească mobilă de mahon şi cristale, el silea acum oraşul să-i fie complice. Până atunci, până în duminica aceea când venise la biserică, dacă înşelase sau jignise pe cineva, acel cineva nu fusese decât bătrânul Ikkemotubbe, de la care luase pământul – asta era o treabă între conştiinţa lui, Unchiul Sam şi Dumnezeu. Însă acum poziţia lui se schimbase, pentru că atunci când la trei luni după ce plecase, patru căruţe fuseseră trimise din Jefferson spre fluviu ca să-i iasă în întâmpinare, s-a aflat că domnul Coldfield fusese cel care le tocmise şi le trimisese într-acolo. Erau patru care mari, trase de boi, şi când s-au întors în oraş oamenii s-au uitat la ele şi au înţeles că orice ar fi fost în ele, toată averea domnului Coldfield ipotecată n-ar fi ajuns ca să cumpere lucrurile cu care să le umple; sigur e că de data asta au fost mai mulţi bărbaţi decât femei care şi l-au închipuit în timpul cât a lipsit din oraş cu faţa ascunsă de o batistă şi cu ţevile celor două pistoale strălucind sub candelabrele vreunui salon de pachebot, dacă nu într-o postură şi mai rea; dacă nu săvârşind cine ştie ce faptă întunecată pe vreun chei noroios, cu vreun pumnal înfipt pe la spate. L-au văzut trecând, pe calul lui roib, pe lângă cele patru căruţe; şi nici chiar cei care mâncaseră din mâncarea lui şi-i împuşcaseră vânatul şi îi spuneau «Sutpen» fără «domnule» nu l-au mai oprit acum din drum. Au rămas doar acolo aşteptând, în timp ce în oraş soseau ştiri şi zvonuri despre felul cum el şi cu negrii lui, acum parcă mai domesticiţi, puneau geamurile şi uşile şi cratiţele şi oalele în bucătărie şi candelabrele de cristal în saloane şi toată mobila şi perdelele şi covoarele; şi tot Akers, care cu cinci ani în urmă se împiedicase de negrul ascuns în noroiul mlaştinii, a intrat într-o seară cu ochii mari şi cu gura larg căscată de uimire în cârciuma lui Holston spunând, «Băieţi, de data asta a furat dracului tot vaporul!»

Şi atunci clocotul virtuţii cetăţeneşti a dat pe dinafară. Într-o zi, în frunte cu şeriful ţinutului, un grup de opt sau zece bărbaţi au pornit pe drumul spre Suta lui Sutpen. N-au făcut tot drumul, căci la vreo şase mile de oraş l-au întâlnit pe Sutpen însuşi. Călărea pe calul lui roib, îmbrăcat în jiletca lui cu pulpane lungi şi pe cap cu căciula de blană de biber pe care i-o cunoşteau bine şi cu picioarele înfăşurate în bucăţi de pânză; în oblâncul şeii avea un cufăraş şi pe braţ ţinea atârnat un coş împletit. Şi-a oprit calul (era în aprilie şi drumul era mlăştinos, tot o baltă de noroi) şi a rămas locului, cu moletierele de pânză stropite până sus şi privindu-i în faţă, unul după altul; bunicul tău spunea că avea ochii ca nişte cioburi de porţelan şi că barba îi era deasă şi ţepoasă ca o ţesală. Aşa spunea el: ţepoasă ca o ţesală. «Bună dimineaţa, domnilor, a spus. Pe mine mă căutaţi?»

Desigur, s-au mai aflat şi altele despre cele ce s-au spus atunci, deşi niciunul din membrii grupului de vigilenţă n-a povestit nimic vreodată, după câte ştiu eu. Tot ce am auzit e că oraşul, oamenii strânşi pe veranda cârciumii de la hotelul lui Holston l-au văzut pe Sutpen şi pe membrii acestui grup intrând împreună călare în piaţă. Sutpen puţin mai înainte şi ceilalţi în cârd după el – Sutpen cu picioarele înfăşurate în pânza cerată şi cu umerii drepţi în haina lui uzată şi cu căciula de biber uzată, periată, puţin aplecată pe o parte, vorbindu-le peste umăr cu ochii lui duri, decoloraţi, cruzi şi probabil ironici şi poate încă de pe atunci dispreţuitori. Şi-a oprit calul în faţa uşii şi rândaşul negru a ieşit să-i ţină căpăstrul, iar Sutpen a descălecat, cu cufăraşul şi coşuleţul. Şi a urcat treptele, şi am auzit că sus s-a întors şi i-a privit iarăşi cum rămăseseră acolo, călări, fără să ştie ce să facă. Şi poate că era mai bine că avea barbă şi ei nu-i puteau vedea gura. Apoi s-a întors iarăşi şi i-a privit şi pe ceilalţi, care şedeau cu picioarele sprijinite de balustradă şi îl priveau şi ei, oameni care pe vremuri îi intraseră în casă şi dormiseră pe duşumelele camerelor lui şi merseseră la vânătoare împreună cu el, şi i-a salutat cu acelaşi gest

pompos, arogant, ducându-şi mâna la pălărie (da, era un om prost crescut. Se vedea asta. După cum mi-a spus bunicul tău, ori de câte ori venea în contact cu oamenii. Ca John L. Sullivan, să zicem, care se străduise din răsputeri să înveţe să danseze, exersând şi repetând pe ascuns până când ajungea să creadă că nu mai are nevoie să urmărească ritmul muzicii. Poate că ar fi consimţit să creadă că bunicul tău sau judecătorul Benbow, de pildă, ar fi putut s-o facă mai spontan decât el, dar n-ar fi acceptat niciodată că cineva ar fi putut şti mai bine decât el când se cuvenea s-o facă şi cum şi pe lângă asta, era şi expresia pe care o avea faţa lui; acolo era puterea lui. Cum spunea bunicul tău: oricine l-ar fi privit în faţă ar fi spus: *Dacă i se oferă prilejul şi se iveşte nevoia*, *omul acesta poate să facă orice şi chiar face orice).* Apoi a intrat şi a cerut o cameră.

Iar ei au rămas acolo pe cai, să-l aştepte. Mi-nchipui că se gândeau că până la urmă tot trebuie să iasă; îmi imaginez că stăteau acolo şi se gândeau la cele două pistoale. Pentru că, înţelegi, în fond nu exista un mandat de arestare împotriva lui; era doar opinia publică într-o stare de agitaţie aprinsă; şi atunci, alţi oameni călare au intrat în piaţă şi au simţit că se pregăteşte ceva, şi până la urmă se strânsese o poteră întreagă care-l aştepta când a ieşit pe verandă. Purta acum o pălărie nouă şi o haină nouă, aşa că aflaseră ce avea în cufăraş. Aflaseră de fapt ce avea şi în coşuleţ. Pentru că nu mai avea acum nici coşuleţul. Fără îndoială că la vremea aceea toate astea nu făcuseră decât să-i surprindă şi mai mult, pentru că, vezi, fuseseră prea preocupaţi să se întrebe cum avea el de gând să se folosească de domnul Coldfield şi, după întoarcerea lui, prea indignaţi de convingerea că vedeau rezultatele, chiar dacă mijloacele rămăseseră pentru ei o enigmă, ca să-şi mai amintească măcar de domnişoara Ellen.

Aşa că trebuie să se fi oprit iarăşi locului să-i privească unul după altul în faţă, fără îndoială învăţând să recunoască chipuri noi, fără să se grăbească, şi cu barba ascunzându-i

ceea ce ar fi putut să arate gura. Numai că se pare că de data asta n-a mai spus nimic. A coborât doar treptele şi a străbătut piaţa, şi tot grupul (bunicul tău spune că ajunseseră acum vreo cincizeci de oameni) s-a pus şi el în mişcare, urmându-l de-a curmezişul pieţei. Se spune că nici măcar nu şi-a mai întors capul spre ei. A mers doar mai departe, drept, cu pălăria nouă aplecată într-o parte şi ţinând în mână lucrul acela care trebuie să li se fi părut ultima jignire gratuită şi chiar o insultă, şi membrii grupului, călări, mergeau pe stradă pe lângă el, nu chiar paralel cu el, şi alţii care se întâmplaseră să nu fie atunci cu caii, alăturându-li-se şi urmându-i pe drum, şi doamnele şi copiii şi negresele ieşind la uşile şi la ferestrele caselor pe când treceau, să-i urmărească din priviri pe când înaintau într-un grup posomorât, şi Sutpen, fără să arunce o singură privire în spate, a intrat pe poarta grădinii domnului Coldfield şi a înaintat pe aleea de cărămizi spre uşa de la intrare, ţinând în mână cornetul din hârtie de ziar în care erau florile.

L-au aşteptat iarăşi. Mulţimea se strângea acum văzând cu ochii – alţi bărbaţi, câţiva copii şi chiar câţiva negri de pe la casele învecinate, înghesuindu-se în spatele celor opt membri iniţiali ai grupului, care se opriseră să pândească la uşa domnului Coldfield până a ieşit. Trecuse multă vreme şi nu mai avea florile în mână şi, când a revenit acum spre poarta grădinii, era logodit însă ei nu ştiau asta şi, îndată ce a trecut de poartă, l-au arestat. L-au dus înapoi în oraş, cu doamnele şi copiii şi sclavii negri pândindu-i din spatele perdelelor şi frunzişurilor din curţi şi de la colţurile caselor, din bucătăriile unde mâncarea începuse probabil să se ardă, şi tot astfel până în piaţă, unde restul bărbaţilor în putere îşi părăsiseră birourile şi prăvăliile ca să-i urmeze, aşa că atunci când a ajuns la tribunal avea o suită mai mare decât dacă ar fi fost un sclav fugit. L-au adus în faţa unui judecător, dar bunicul tău şi cu domnul Coldfield ajunseseră şi ei acolo. I-au semnat cauţiunea şi mai târziu după-amiază el s-a întors acasă la domnul Coldfield pe aceeaşi stradă ca şi

înainte de masă. Şi fără îndoială că aceleaşi fete îl pândeau de după perdele, iar el se îndrepta acum spre cina de logodnă, o cină fără vin pe masă şi fără whiskey, nici înainte, nici după masă. Am auzit că nicio clipă, în cele trei dăţi când străbătuse atunci strada, nu-şi schimbase cât de puţin mersul sau ţinuta – acelaşi pas fără grabă în care i se legăna la fel haina cea nouă, acelaşi unghi în care-şi aşezase pălăria cea nouă deasupra ochilor şi a bărbii. Bunicul tău spunea că ceva din albeaţa ca de faianţă pe care o avusese pielea feţei lui când sosise în oraş, cu cinci ani mai înainte, îi mai dispăruse şi obrazul îi căpătase o culoare mai cinstită, arsă de soare. Şi nu c-ar fi fost mai plin; bunicul tău spunea că nu era asta; doar carnea pe oase îi era acum mai liniştită, parcă pasivă după ce ar fi alergat mult în bătaia vântului şi acum trupul îi umplea mai bine hainele, cu acelaşi aer, cam arogant, dar fără bravadă sau agresivitate, deşi, cum spunea bunicul tău, nu avusese de fapt niciodată un aer belicos, ci doar încordat, pânditor. Acum încordarea dispăruse, ca şi cum după trei ani ar fi ajuns să se bizuie numai pe ochi ca să pândească, fără să mai fie nevoie ca şi carnea de pe oase să-i mai stea la pândă. Două luni mai târziu, el şi cu domnişoara Ellen erau soţ şi soţie.

Era în iulie 1838, aproape cinci ani bătuţi pe muchie după dimineaţa de duminică în care intrase în oraş călare pe calul roib. Ceremonia (nunta) a avut loc în aceeaşi biserică metodistă în care – după cum spunea domnişoara Rosa – o văzuse pe Ellen pentru pentru prima dată. Mătuşa chiar îl constrânsese sau îl convinsese (nu-l rugase; asta n-ar fi rezolvat nimic) pe domnul Coldfield să-i îngăduie lui Ellen să-şi dea cu pudră pe faţă pentru ocazia aceasta. Pudra era ca să ascundă urmele lacrimilor. Dar înainte ca slujba de căsătorie să se fi terminat, pudra era toată brăzdată, udă şi străbătută de râuleţe. S-ar fi zis că Ellen intrase în biserică în seara aceea dintr-o ploaie de lacrimi ca dintr-o ploaie adevărată, aşteptase să se termine slujba şi apoi ieşise din biserică pentru ca să intre iar în ploaia de lacrimi, iarăşi în

lacrimi, aceleaşi lacrimi chiar, aceeaşi ploaie. Urcase în trăsură şi plecase în toiul ei (al ploii) spre Suta lui Sutpen.

Nunta îi stârnise lacrimile; nu faptul că se măritase cu Sutpen. Lacrimile pentru asta, căci aveau să fie lacrimi şi pentru asta, au venit mai târziu. Nu încercaseră să facă o nuntă mare. Adică domnul Coldfield nu părea să fi avut de gând să facă o asemenea nuntă. (Nu vorbesc de Ellen, bineînţeles. De fapt ai să constaţi că cel mai des divorţează femeile măritate de judecători de pace mestecându-şi plictisiţi tutunul prin tribunale de ţară sau de pastori sculaţi din somn după miezul nopţii, cu bretelele atârnându-le pe sub poalele redingotei şi fără guler şi cu nevasta sau vreo soră nemăritată cu părul pe moaţe slujindu-le drept martori. Ar fi exagerat să crezi că asemenea femei ajung să jinduiască după divorţ nu din sentimentul neîmplinirii, ci dintr-o senzaţie de zădărnicie reală şi de trădare? că, indiferent de mărturia vie a copiilor şi a mai ştiu eu cui, mai păstrează încă în minte imaginea propriei lor tinereţi înaintând spre altar în ritmul muzicii, printre capetele întoarse, cu toate capcanele înscenării simbolice şi ceremoniile de renunţare la un lucru pe care acum nici nu-l mai stăpânesc? şi de ce nu, întrucât pentru ele dăruirea reală şi autentică nu poate fi – şi nici n-a fost altceva – decât o ceremonie precum schimbarea unei bancnote pentru cumpărarea unui bilet de tren). Dintre cei doi bărbaţi, Sutpen fusese cel care dorise – sau sperase să aibă – o nuntă somptuoasă, cu biserica plină şi întreg ritualul. Am înţeles asta dintr-o remarcă pe care a făcut-o într-o zi întâmplător bunicul tău şi pe care şi el o auzise desigur de la Sutpen însuşi la fel de întâmplător, pentru că Sutpen nu i-a spus niciodată nici lui Ellen că ar fi dorit aşa ceva, iar faptul că în ultimul moment refuzase s-o sprijine în dorinţa şi insistenţele ei în această privinţă explică în parte lacrimile. După toate aparenţele, domnul Coldfield dorise doar să se folosească, să facă uz de biserică în afară de semnificaţia ei spirituală, exact aşa cum ar fi putut sau ar fi vrut să se

folosească de orice alt obiect, concret sau abstract, căruia i-ar fi dedicat o parte din timpul său. Pare să fi intenţionat să se folosească de biserica în care investise oarece sacrificii şi fără îndoială unele renunţări şi desigur muncă reală şi bani, pentru a obţine în schimb ceea ce s-ar fi putut numi o balanţă de solvabilitate spirituală la cerere, exact aşa cum s-ar fi folosit de o bumbăcărie în care ar fi considerat că are fie interese, fie răspunderi, pentru egrenarea cantităţii de bumbac pe care el sau vreun membru al familiei sale, de sânge sau prin alianţă, s-ar fi întâmplat să-o recolteze – atât şi nimic mai mult. Poate că dorinţa lui de a face o nuntă nepretenţioasă izvora din acelaşi spirit gospodăresc pedant şi nedezminţit care-i permisese să-şi ajute mama şi sora şi să se căsătorească şi să întemeieze o familie din veniturile prăvăliei care, cu zece ani mai înainte, încăpuse toată într-o singură căruţă; sau poate era un anumit simţ înnăscut al proporţiilor şi al delicateţei (ceea ce, de altfel, soră-sa şi fiică-sa nu păreau să aibă) în legătură cu viitorul său ginere pe care de-abia cu două luni mai devreme îl scosese din puşcărie. Dar nu se datora lipsei de curaj cu privire la situaţia încă echivocă a ginerelui său în oraş. Indiferent de relaţiile lor dinainte sau de relaţiile care s-ar fi putut stabili între ei mai târziu, dacă domnul Coldfield l-ar fi crezut pe Sutpen vinovat pe vremea aceea de vreo crimă, n-ar fi mişcat un deget ca să-l scape. Poate că nu s-ar fi ostenit din cale-afară ca să-l ţină la închisoare, dar e sigur că cea mai bună recomandare morală pe care Sutpen ar fi putut-o primi atunci în ochii concetăţenilor lui fusese faptul că domnul Coldfield îi semnase cauţiunea – un lucru pe care nu l-ar fi făcut ca să-şi apere bunul renume, chiar dacă arestarea fusese rezultatul direct al afacerii încheiate cu Sutpen – afacere din care, când se ajunsese la un punct pe care conştiinţa sa refuzase să-l mai accepte, se retrăsese şi-l lăsase pe Sutpen să se bucure de întregul profit, refuzând chiar să-l lase să-l despăgubească pentru pierderea suferită atunci când se retrăsese, cu toate că o lăsase pe fiică-sa să

se mărite cu omul ale cărui acţiuni conştiinţa sa nu le mai aproba. Atunci a fost a doua oară când a făcut un lucru de felul acesta.

La nuntă, în biserică, nu fuseseră decât zece persoane, numărându-i şi pe miri, din cele o sută care fuseseră invitate; deşi atunci când ieşiseră din biserică (era noapte; Sutpen îşi adusese o jumătate de duzină din negrii săi sălbatici ca să-l aştepte la uşă cu torţe de brad aprinse) restul până la o sută erau prezenţi în persoana unor băieţandri şi tinerei şi a unor bărbaţi din taverna căruţaşilor de la marginea oraşului – negustori de vite, geambaşi şi alţii de aceeaşi categorie care nu fuseseră invitaţi. Aceasta era cealaltă jumătate a explicaţiei pentru lacrimile lui Ellen. Mătuşa fusese aceea care îl convinsese sau îl înduplecase pe domnul Coldfield să accepte o nuntă mare. Sutpen nu se pronunţase, însă o dorise. De fapt domnişoara Rosa avea mai multă dreptate decât credea: el îşi dorise nu o nevastă anonimă şi copii anonimi, ci cele două nume, o nevastă nepătată şi un socru căruia să nu i se poată reproşa nimic, pe brevet, pe contract. Da, un contract, cu un sigiliu de aur şi panglici roşii chiar, dacă s-ar fi obişnuit aşa ceva. Însă nu pentru el. Ea (domnişoara Rosa) ar fi spus că sigiliul de aur şi panglicile dovedeau vanitate. Dar la urma urmelor tot vanitatea zămislise casa aceea şi o clădise într-un loc străin aproape numai cu mâinile goale, hăituit încă de riscurile şi de probabilitatea amestecului născut din dezaprobarea oricărei comunităţi faţă de o situaţie pe care nu o înţelege. Şi mândria: domnişoara Rosa a recunoscut faţă de tine că era un om curajos; poate chiar îi recunoscuse şi dreptul de a fi mândru; aceeaşi mândrie care dorise o astfel de casă. Care n-ar fi acceptat nimic mai puţin decât o asemenea casă şi care-l împinsese s-o obţină cu orice preţ. Şi apoi locuise în ea, singur, pe un pat de rogojină aşezat direct pe duşumea, timp de trei ani până când fusese în stare să o mobileze aşa cum se cuvenea să fie mobilată – şi nu cea mai puţin importantă mobilă din ea fusese acel act de căsătorie. Şi ea

avusese întru totul dreptate. Nu-şi dorise doar un adăpost, o soţie şi copii anonimi, tot aşa cum nu-şi dorise doar o simplă căsătorie. Dar nu i-a spus-o niciodată lui Ellen sau altcineva, de fapt, când survenise criza provocată de femei, când Ellen şi mătuşa ei încercaseră să-l convingă să treacă de partea lor ca să-l convingă pe domnul Coldfield să facă o nuntă mare, el refuzase să le sprijine. Fără îndoială că îşi amintea chiar mai bine decât domnul Coldfield că, doar cu două luni înainte, fusese în temniţă; că opinia publică, aceea care cândva, în cursul celor cinci ani dinainte, îl înghiţise deşi nu-i căzuse niciodată prea bine la stomac, ajunsese acum să facă una din schimbările de o sută optzeci de grade, naturale, violente, inexplicabile, dar atât de omeneşti, şi îl regurgitase. Şi nu-l ajuta în niciun fel faptul că cel puţin doi dintre cetăţenii care ar fi trebuit să fie doi dintre colţii fălcii ultragiate a societăţii serviseră ca proptele ca să ţină deschise şi neputincioase aceste fălci în timp ce el ieşise nevătămat.

Ellen şi mătuşa îşi aminteau şi ele de asta. Mătuşa în orice caz. Femeie fiind, fusese şi ea fără îndoială o membră a ligii femeilor din Jefferson care, a doua zi după ce oraşul îl cunoscuse, cu cinci ani înainte, conveniseră să nu-l ierte niciodată pentru faptul că nu avea trecut, şi rămăseseră consecvente în aceasta. Întrucât căsătoria era acum un incident închis, ea o considera probabil singura şansă de a-l băga cu sila pe gâtul opiniei publice care încercase în cele din urmă să-l refuze, nu numai de a-i asigura nepoatei sale viitorul ca soţie a lui, ci şi de a justifica acţiunea fratelui ei, care-l scosese din temniţă, precum şi poziţia ei părând să accepte şi să îngăduie această nuntă pe care în realitate n-ar fi putut-o împiedica. Acesta s-ar fi putut să fie, după cum ţi-a spus domnişoara Rosa, datorită casei impunătoare şi poziţiei şi statutului pe care femeile înţeleseseră cu mult înaintea bărbaţilor nu numai că le urmărea, dar şi că avea să le obţină sau poate că femeile sunt chiar mai puţin complicate decât credem şi pentru ele orice nuntă este mai bună decât niciun fel de nuntă, iar o nuntă somptuoasă cu un ticălos

este preferabilă unei nunţi modeste cu un sfânt.

Astfel că mătuşa s-a folosit chiar şi de lacrimile lui Ellen; şi Sutpen, care probabil că ştia ce avea să se întâmple, devenea pe măsură ce se apropia vremea din ce în ce mai grav. Nu îngrijorat; doar pânditor, aşa cum trebuie să fi fost din ziua când întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse până atunci – feţele oamenilor şi obiceiurile – şi (tocmai împlinise paisprezece ani, aşa îi spusese bunicului tău. Exact vârsta pe care o avusese Henry în noaptea aceea în grajd despre care îi povestise Miss Rosa şi când Henry nu fusese în stare să facă faţă) pornise într-o lume despre care nici măcar în teorie, cu cunoştinţele geografice medii ale unui băiat normal de paisprezece ani, nu ştia nimic, cu un ţel fixat în minte pe care majoritatea oamenilor nu şi-l propun decât când sângele începe să le curgă mai încet în vine, la treizeci de ani sau mai târziu, şi atunci doar pentru că o asemenea imagine reprezintă pentru ei liniştea şi indolenţa, sau cel puţin o încununare a vanităţii lor, nu răzbunarea unui afront trecut, în persoana unui fiu a cărui sământă nu este încă şi nici nu va fi ani de zile de acum încolo sădită. Aceeaşi încordare pe care trebuise s-o poarte asupră-şi zi şi noapte fără a o mai primeni sau lăsa la o parte, precum veşmintele în care neîndoielnic şi cel puţin pentru un timp el fusese silit şi să doarmă şi să trăiască, şi într-o ţară şi printre nişte oameni cărora până şi limba trebuise să le-o înveţe şi în locuri unde din cauza aceasta el avea să facă acea greşeală care, dacă el ar fi consimţit s-o săvârşească, nici măcar n-ar mai fi fost o greşeală şi care, întrucât el refuzase s-o accepte sau să se lase oprit locului de ea, devenise dintr-odată însăşi propria lui damnare; grija aceea neadormită când trebuie să fi fost conştient că nu-şi putea permite să greşească decât o dată: încordarea cu care să măsoare şi să cântărească întâmplările în faţa eventualităţilor, împrejurările în faţa firii omeneşti, propria lui judecată supusă greşelii şi fiinţa sa muritoare împotriva unor forţe nu numai omeneşti ci şi naturale, alegând şi dând la o parte, ajungând la

compromisuri cu visul şi cu ambiţia lui, aşa cum trebuie să faci de pildă cu un cal care te poartă peste câmpuri, peste poduri de lemn, şi pe care îl stăpâneşti doar prin îndemânarea cu care nu-l laşi să înţeleagă că în realitate nu-l poţi stăpâni, că în realitate el este mai puternic.

El este cel care se alia acum într-o situaţie curioasă. El era cel însingurat. Nu Ellen. Ea nu numai că o avea pe mătuşă-sa care s-o ajute, dar beneficia şi de privilegiul pe care-l au femeile de a nu-şi recunoaşte sau afirma singurătatea, până când împrejurări neînţelese şi de neevitat le constrâng să renunţe la orice speranţă de a mai ajunge la cine ştie ce bagatelă pe care se întâmplă să şi-o dorească în momentul acela. Şi nici domnul Coldfield. El avea de partea lui nu numai opinia publică, ci şi propria lui lipsă de entuziasm faţă de ideea unei nunţi cu pompă, pentru ca s-o poată sprijini fără inconsecvenţă sau altfel decât din spirit de contradicţie, aşa cum Ellen o avea pe mătuşa ei precum şi propria ei dorinţă de a avea o asemenea nuntă cu mare pompă, ca să-şi sprijine poziţia ei fără inconsecvenţă sau din spirit de contradicţie. Pe când Sutpen dorea o asemenea nuntă mare mai mult decât o dorea Ellen, sau pentru motive mai profunde decât ale lui Ellen, propria lui raţiune îl prevenise dinainte, chiar într-o măsură mai convingătoare decât fusese prevenit domnul Coldfield de propria lui raţiune, cum anume avea să întâmpine oraşul această situaţie. Astfel că în timp ce Ellen se folosea de lacrimile ei nu numai ca să-şi constrângă tatăl, ci şi ca să-l convingă pe Sutpen să-şi folosească influenţa de partea ei, el nu avea decât un singur duşman – pe domnul Coldfield. Dar când el o refuzase pe ea, când rămăsese neutru, avusese trei duşmani, numărând-o acum şi pe mătuşă. Apoi (lacrimile învinseseră; Ellen şi mătuşă-sa scriseseră o sută de invitaţii – Sutpen adusese unul din negrii săi sălbatici care le lăsase din uşă în uşă – şi chiar trimisese vreo duzină de invitaţii mai personale pentru repetiţia din biserică) atunci când ajunseseră la biserică pentru repetiţia ceremoniei în noaptea dinaintea nunţii şi

găsiseră biserica pustie şi doar o mână de oameni adunaţi de prin tavernele oraşului (inclusiv doi dintre indienii Chickasaw de-ai bătrânului Ikkemotubbe) stând afară în umbră în faţa uşii, lacrimile reîncepuseră. Ellen îndurase repetiţia, dar după aceea mătuşă-sa o adusese acasă într-o stare vecină cu isteria, deşi până a doua zi ajunsese iarăşi la un plâns intermitent, liniştit. S-a vorbit la un moment dat chiar de amânarea ceremoniei. Nu ştiu de la cine a venit ideea aceasta, poate chiar de la Sutpen. Însă ştiu cine a respins-o. S-ar fi spus că mătuşa era acum decisă nu numai să-l bage pe Sutpen pe gâtul oraşului, ci să le bage pe gât nunta însăşi. Şi-a pierdut întreaga zi mergând din casă în casă cu lista de invitaţi în mână, în rochie de casă şi cu un şal. Însoţită de una din negresele lui Coldfield (avea ca sclavi doar două negrese) care mergea după ea. Poate ca s-o apere, poate pur şi simplu târâtă ca o frunză în vârtejul furiei posomorâte, de amazoană, stârnite de afrontul adus feminităţii ei; da, a venit la noi acasă, deşi bunicul tău nu se gândise niciun moment la altceva decât să ia parte la ceremonie; mătuşa n-ar fi trebuit să aibă niciun fel de îndoieli în ce-l priveşte pe tata. Deoarece tata dăduse ajutor la scoaterea lui Sutpen din închisoare, deşi pe de altă parte probabil că la vremea aceea nu mai era în stare să judece clar; a venit şi la noi acasă. Tata şi cu bunica ta se căsătoriseră de curând şi mama era străină în Jefferson şi nu ştiu ce-o fi gândit ea despre toate astea, dar n-a vrut niciodată să vorbească despre ce s-a întâmplat atunci: cum o nebună pe care nu o mai văzuse niciodată dăduse buzna în casă, nu ca s-o invite la o nuntă, ci ca să o poftească să îndrăznească doar să nu vie şi apoi ieşise ca o furtună. La început mama nici n-a înţeles despre ce nuntă era vorba, iar când tata s-a întors acasă a găsit-o şi pe mama într-o criză de isterie, şi nici după douăzeci de ani mama nu era în stare să povestească ce se întâmplase în realitate. Pentru ea nu fusese nimic comic în toată povestea. Tata îşi făcuse obiceiul s-o tachineze, dar chiar douăzeci de ani mai târziu, când

aducea vorba despre asta ca s-o necăjească, vedeam cum începea să-şi ridice mâna (poate cu degetarul pe un deget) ca şi cum ar fi vrut să se apere, şi faţa îi căpăta aceeaşi expresie pe care trebuie s-o fi avut când o văzuse pe mătuşa lui Ellen ieşind din cameră.

A străbătut întreg oraşul în dimineaţa aceea. Nu i-a luat prea mult timp să-l bată pe tot; până seara felul în care stăteau lucrurile se răspândise nu numai dincolo de cercul oraşului, dar şi pe dedesubtul lui, ajungând la grajduri şi în taverna căruţaşilor de unde aveau să sosească oaspeţii care au luat într-adevăr parte la ceremonie nu doar ca un avertisment, ci şi ca o ameninţare şi o sfidare. Evident, Ellen nu ştia asta, tot aşa cum nici mătuşa ei n-avea de unde să ştie, şi nici n-ar fi crezut ce avea să se întâmple chiar dacă ar fi avut o clipă de clarviziune şi ar fi putut vedea desfăşurarea evenimentelor înainte de a se fi produs în timp. Nu că mătuşa s-ar fi considerat imună faţă de un asemenea afront, ci pur şi simplu n-ar fi fost în stare să-şi închipuie că intenţiile şi acţiunile ei din ziua aceea ar fi putut avea vreun alt rezultat decât acela pentru care îşi părăsise pentru moment nu numai orice demnitate de Coldfield, ci şi orice fel de modestie feminină. Presupun că Sutpen ar fi putut să-i spună, însă ştia desigur că mătuşa nu l-ar fi crezut. Probabil că nici măcar n-a încercat; a făcut doar singurul lucru pe care l-ar fi putut face. Adică să trimită vorbă la Suta lui Sutpen după încă şase sau şapte negri, oameni în care putea să aibă încredere, singurii oameni în care putea să aibă încredere, şi să-i înarmeze cu torţele de brad aprinse pe care le ţineau la uşă când a ajuns trăsura şi au coborât mirii. Şi aici s-au oprit lacrimile, căci acum strada din faţa bisericii era plină cu trăsuri şi cupeuri, deşi doar Sutpen şi poate domnul Coldfield remarcaseră că în loc de a fi trase în faţa uşii şi goale, ele se opriseră de cealaltă parte a străzii şi erau încă ocupate, şi peronul din faţa uşii bisericii era un fel de arenă luminată de torţele fumegânde pe care negrii le ţineau ridicate deasupra capului şi lumina lor tremura şi scânteia

peste cele două şiruri de chipuri printre care ar fi trebuit să treacă mirii ca să intre în biserică. Nu se auzeau încă strigăte, nici huiduieli; evident, nici Ellen şi nici mătuşa ei nu bănuiau că ceva e în neregulă.

Pentru o clipă Ellen ieşise chiar din ploaia de lacrimi, din plânset, şi intrase astfel în biserică. Biserica era goală, cu excepţia bunicului şi a bunicii tale şi poate a vreo jumătate de duzină de alte persoane care poate să fi venit din solidaritate cu familia Coldfield, sau poate pentru ca să fie la faţa locului şi să nu piardă nimic din ceea ce oraşul întreg, reprezentat de trăsurile aşteptând în stradă, părea să fi anticipat, ca şi Sutpen de altfel. A rămas tot pustie chiar şi după ce ceremonia a început şi s-a sfârşit. Ellen avea şi ea un fel de mândrie, sau cel puţin acel fel de vanitate care uneori poate ţine locul mândriei şi al curajului; şi pe lângă asta, nu se întâmplase încă nimic. Mulţimea de afară rămăsese tăcută, poate din respect pentru biserică, din aptitudinea şi dorinţa sinceră a anglo-saxonilor de a accepta absolut mistic nişte pietre şi bârne sanctificate. Se pare că a ieşit din biserică şi a intrat în toată nebunia care avea să urmeze complet nepregătită. Poate că mai era stăpânită încă de mândria care n-o lăsase să plângă în faţa celor din biserică. A intrat în nebunia aceea grăbindu-se probabil spre adăpostul trăsurii, unde ar fi putut să plângă; poate că primul semn a fost glasul care a strigat. «Fiţi atenţi! Să n-o loviţi pe ea!» şi apoi obiectul aruncat – noroi, gunoaie, orice ar fi fost – şuierând pe lângă ea, sau poate chiar lumina schimbându-se, atunci când şi-a întors capul şi l-a văzut pe unul din negri, cu torţa ridicată în mână, încordându-se să sară către mulţime, a văzut feţele oamenilor, când Sutpen i-a vorbit în limba aceea despre care o bună parte din oamenii de prin partea locului nu ştiau nici acum că este o limbă civilizată. Asta văzuse ea, asta e ceea ce văzuseră ceilalţi din trăsurile oprite în stradă – mireasa strângându-se la adăpostul braţului său pe când el o împingea în spate, şi el rămânând nemişcat, fără să se clintească nici chiar după ce

un alt obiect (n-au aruncat de fapt cu nimic care i-ar fi putut răni: doar bulgări de noroi şi legume stricate) i-a smuls pălăria de pe cap şi un al treilea l-a lovit în plin piept – rămânând acolo nemişcat, cu o expresie aproape surâzătoare aşa cum i se arătau dinţii în barbă, reţinându-i pe negri cu acel singur cuvânt (fără îndoială cei din mulţime aveau pistoale; în mod sigur pumnale; negrul n-ar mai fi rămas nici zece secunde viu dacă ar fi apucat să se năpustească spre ei), în timp ce în jurul nuntaşilor cercul de chipuri cu gurile căscate şi cu ochii răsfrângând torţele părea să înainteze, să tremure, să alunece, să se piardă în pâlpâirile ceţoase ale torţelor fumegânde. S-a retras către trăsură, apărându-le cu trupul său pe cele două femei, poruncindu-le cu un alt cuvânt negrilor să-i urmeze. Dar n-au mai aruncat nimic altceva. Se pare că fusese doar o primă izbucnire spontană, deşi veniseră înarmaţi şi pregătiţi cu ce să arunce. De fapt, s-ar fi spus că astfel se consumase întreaga criză începută atunci când grupul de vigilenţă îl urmărise până la poarta grădinii domnului Coldfield, cu două luni înainte. Căci oamenii care alcătuiseră mulţimea de atunci, negustorii ambulanţi, căruţaşii, vizitiii, se întorseseră la treaba lor, se pierduseră iarăşi în ţinutul din care se iscaseră, asemenea şobolanilor, doar pentru prilejul acesta; răzleţiţi, risipiţi prin regiune – chipuri pe care nici Ellen nu avea să şi le mai amintească, care aveau să mai fie văzute noaptea, la o masă, sau doar la un pahar în alte taverne la douăzeci, sau cincizeci, sau o sută de mile mai departe, pe alte drumuri fără nume şi apoi pierind şi de acolo, iar cei care veniseră în trăsuri şi cupeuri ca să asiste la o luptă în toată regula, mai târziu mergând iarăşi la Suta lui Sutpen în vizită ca să mai vâneze (ei, bărbaţii) din vânatul de pe pământurile lui şi ca să mai mănânce din mâncarea lui şi uneori ca să se înghesuie noaptea în grajdul lui când el punea la cale o luptă între doi dintre negrii lui sălbatici pe care-i asmuţea unul împotriva altuia, aşa cum alţii asmut cocoşii unul împotriva altuia, sau poate ca să-l vadă intrând

în luptă pe el însuşi. Scena aceasta s-a stins, deşi nu a pierit din amintire. El nu a uitat noaptea aceea, chiar dacă, după câte cred eu, Ellen a uitat-o, întrucât ea şi-o alungase din amintire cu lacrimi. Da, atunci începuse să plângă din nou; cu adevărat se poate spune că a plouat la nunta aceea.”

III

DACĂ EL A RESPINS-O într-adevăr, nu cred că ar mai vrea să povestească altcuiva despre asta, *spuse Quentin.*

De, s*puse iarăşi domnul Compson.* După ce a murit domnul Coldfield în ’64, domnişoara Rosa s-a mutat la Suta lui Sutpen, ca să stea împreună cu Judith. Avea atunci douăzeci de ani, era cu patru ani mai tânără decât nepoata pe care, dând ascultare dorinţei exprimate de sora ei pe patul de moarte, purcesese să o salveze de pierzania care apăsa asupra întregii familii aşa cum Sutpen părea că vrea s-o ducă la îndeplinire, şi s-ar fi zis că dorea să realizeze asta căsătorindu-se cu el. Ea (domnişoara Rosa) se născuse în 1845, sora ei fiind pe vremea aceea măritată de şapte ani şi mamă a doi copii, iar domnişoara Rosa născându-se din părinţi între două vârste (mama ei trebuie să fi avut patruzeci de ani când a murit la naştere, iar domnişoara Rosa nu l-a iertat niciodată pe tatăl ei pentru asta) şi la o vreme când – dacă acceptăm că domnişoara Rosa nu făcea altceva decât să oglindească atitudinea părinţilor ei faţă de ginere – familia nu dorea altceva decât pace şi linişte şi probabil că nici nu mai aştepta şi nici nu mai dorea un alt copil. Însă ea se născuse, cu preţul vieţii mamei sale şi nu i se permisese niciodată să uite asta. Fusese crescută de aceeaşi mătuşă nemăritată care încercase să-l bage nu numai pe mirele surorii ei mai mari ci şi nunta pe gâtul unui oraş care nu o dorea, crescând în zidirea închisă a unor femei pentru a ajunge să vadă în actul propriei ei respiraţii nu numai singura justificare pentru sacrificiul vieţii mamei, nu numai un reproş viu şi mişcător la adresa tatălui ei, ci şi o acuzare vie, omniprezentă şi chiar transferabilă, la adresa întregului principiu masculin (acelaşi principiu care o lăsase pe mătuşă virgină la treizeci şi cinci de ani) care domneşte peste ţărână. Astfel că în primii şaisprezece ani ai vieţii trăise în acea căsuţă posomorâtă, îngustă, împreună cu tatăl

pe care-l ura fără s-o ştie – cu omul ciudat şi tăcut al cărui singur tovarăş şi prieten pare să fi fost conştiinţa şi în ochii căruia singurul lucru pe care-l preţuia era reputaţia lui de om onest în ochii concetăţenilor – omul acela, care mai târziu avea să se ţintuiască singur în podul casei lui şi să se lase să moară de foame mai degrabă decât să-şi vadă ţinuturile natale trudindu-se să respingă o armată invadatoare – şi cu mătuşa care, chiar şi cu zece ani mai târziu, se mai răzbuna încă pentru acel fiasco care fusese nunta lui Ellen, războindu-se cu oraşul, cu stirpea omenească, cu toate creaturile ei – frate, nepoată, nepot prin alianţă, ea însăşi, toţi – cu furia oarbă, lipsită de raţiune a unui şarpe întărâtat. Mătuşa o învăţase pe domnişoara Rosa să o socoată pe sora ei ca pe o femeie care pierise nu numai din familia şi casa sa, ci şi din viaţă, pentru ca să se stabilească într-un castel asemenea celui al lui Barbă Albastră, unde a fost preschimbată într-o mască, neavând alt rol decât să privească înapoi, cu o suferinţă inertă şi deznădăjduită, spre lumea pe care nimic n-o putea opri din mersul ei, şi ţinută acolo nu într-o temniţă, ci într-un fel de suspensie rânjitoare, de către un bărbat (faţa lui aceeaşi faţă pe care domnul Coldfield o vedea acum şi o văzuse încă din ziua aceea când, împreună cu viitorul său ginere ca aparent tovarăş de jug dar de fapt fiindu-i atunci biciul care să-l împingă, conştiinţa domnului Coldfield strânsese deodată hăţurile oprind totul şi, renunţând chiar şi la propria lui parte din încărcătură, el şi ginerele îşi despărţiseră drumurile) care intrase în viaţa ei şi a familiei ei înainte ca ea să se fi născut, cu brutalitatea unui uragan, provocând pagube irevocabile şi incalculabile, şi trecuse apoi mai departe. În atmosfera aceasta mohorâtă, de mausoleu, a rigidităţii puritane şi a dorinţei de răzbunare a feminităţii ultragiate s-a desfăşurat copilăria domnişoarei Rosa (acea absenţă îmbătrânită şi veche şi atemporală a tinereţii, alcătuită atunci dintr-o pândă asemenea celei a Casandrei în spatele unor uşi închise, din adăstarea prin holuri întunecate

mustind de efluviile presbiteriene ale unei anticipări lugubre şi răzbunătoare pe când aştepta ca până la urmă copilăria de care natura o frustrase şi o trădase să i se contopească în repulsia faţă de orice lucru care ar fi putut să-i străbată zidurile casei în persoana oricărui bărbat, mai ales a tatălui ei, repulsie în care, s-ar fi spus, fusese înfăşurată încă de la naştere odată cu scutecele, de către mătuşă-sa).

Poate că văzuse în moartea tatălui ei, în nevoia rezultând de aici ca ea, nu doar orfană ci şi săracă, să se îndrepte spre ruda cea mai apropiată ca să capete acolo hrană, adăpost şi protecţie – şi ruda aceasta fiind nepoata pe care i se ceruse să o salveze –; poate văzuse în asta cum soarta însăşi îi oferă prilejul de a îndeplini dorinţa din urmă a surorii ei. Poate că se închipuise pe sine ca pe un instrument al răzbunării; chiar dacă ea însăşi n-ar fi fost o unealtă activă îndeajuns de puternică pentru a-i face faţă lui, cel puţin ca un fel de simbol pasiv al unei amintiri de neînlăturat, care să se înalţe golit de sânge şi lipsit de dimensiuni de pe lespedea de jertfă a patului de nuntă. Pentru că până când el s-a întors din Virginia în ’66 şi a găsit-o instalată acolo împreună cu Judith şi Clytie – (Da, Clytie era şi ea fata lui: Clytemnestra. I-a ales el singur numele. Tuturor le-a ales el numele: tuturor progeniturilor lui şi progeniturilor negrilor sălbatici de prin partea locului după ce regiunea a început să-i asimileze. Nu ţi-a spus domnişoara Rosa că doi dintre negrii din căruţa lui în ziua aceea erau femei?

Nu, domnule, *spuse Quentin*.

Da. Două dintre ei. Şi nu fuseseră aduse acolo nici din întâmplare, nici din neglijenţă. A avut el grijă de asta, el care, fără îndoială, ştiuse să vadă chiar mai departe decât cei doi ani care-i trebuiseră ca să-şi clădească reşedinţa şi să-şi arate bunele intenţii în faţa vecinilor până când ei se învoiseră să-l lase să-şi amestece sălbăticiunile lui cu cele domesticite ale lor, căci simpla deosebire de limbă dintre negrii lui şi ai lor n-ar fi putut să constituie un obstacol decât timp de câteva săptămâni, sau poate chiar numai câteva zile.

Le adusese acolo pe cele două femei cu bună ştiinţă; le alesese probabil cu aceeaşi grijă şi aceeaşi pricepere cu care-şi alesese celelalte animale – caii şi catârii şi vitele – pe care le cumpărase mai târziu. Şi locuise acolo timp de aproape cinci ani înainte de a fi făcut cunoştinţă destul de bine cu oricare dintre femeile albe din ţinut ca să le adreseze cuvântul, tot aşa cum nu avea mobile în casă şi tot din acelaşi motiv: n-avea la vremea aceea nimic ca să dea în schimb. Da. El alesese numele pentru Clytie, aşa cum alesese numele pentru toţi copiii, chiar şi pentru cel dinaintea lui Clytie şi a lui Henry şi a lui Judith, cu aceeaşi temeritate viguroasă, sardonică, numindu-şi cu buzele sale odraslele fecundităţii ironice răsărite din colţii de balaur care, cu două excepţii, erau fete. Numai că mie mi-a plăcut întotdeauna să cred că voise s-o boteze pe Clytie Cassandra, împins de un fel de impuls strict dramatic nu numai să-şi conceapă, ci şi să-şi desemneze augurul care să îi prezideze propriul dezastru, şi că pronunţase numele greşit printr-o greşeală firească la un om care aproape că învăţase singur să citească) – La vremea când el se întorsese în ’66, domnişoara Rosa nu-l văzuse la faţă nici de o sută de ori în toată viaţa ei. Şi ce văzuse atunci nu era decât chipul de căpcăun din copilăria sa, zărit doar o singură dată şi apoi repetându-se la intervale şi cu prilejuri pe care n-ar fi putut nici să le numere nici să şi le amintească, asemenea măştii într-o tragedie greacă, schimbându-se de la un personaj la altul, nu numai de la scenă la scenă, ci şi de la actor la actor, şi în spatele căreia evenimentele şi împrejurările îşi găseau locul fără cronologie sau urmare, lăsând-o în realitate incapabilă să mai spună de câte ori îl mai întâlnise deoarece, trează sau în somn, mătuşa o învăţase să nu mai vadă nimic altceva. Chiar şi în acele ocazii dominate de reticenţă, lugubre şi chiar oficiale, când ea şi cu mătuşă-sa mergeau la Suta lui Sutpen să petreacă acolo câte o zi întreagă şi mătuşa îi poruncea să se ducă să se joace cu nepoata şi cu nepotul ei, exact aşa cum i-ar fi poruncit să cânte o bucată la

pian pentru oaspeţi, nu-l vedea nici la masă, pentru că mătuşa avea grijă să aranjeze vizita într-o zi când el avea să fie plecat; şi e probabil că domnişoara Rosa ar fi încercat să evite să-l întâlnească chiar dacă el ar fi fost acolo. Şi de cele patru sau cinci ori pe an când Ellen îşi ducea copiii în câte o vizită de o zi la tatăl ei, mătuşa (femeia aceea consecventă, puternică, răzbunătoare care părea să fi fost de două ori mai bărbat decât domnul Coldfield şi care, în adevăratul înţeles al cuvântului, era nu numai mama domnişoarei Rosa, ci şi tatăl ei) sufla asupra acestor vizite aceeaşi atmosferă de complot mohorât, războinic, şi de alianţă împotriva a doi adversari, dintre care unul – domnul Coldfield – fie că ar mai fi putut sau nu să-şi menţină poziţiile, îşi redusese demult avanposturile şi-şi demontase bateriile de artilerie retrăgându-se în citadela inexpugnabilă a rigorii sale pasive; iar celălalt – Sutpen – care ar fi putut probabil să le atace şi chiar să le pună pe fugă, nici măcar nu ştia că este angajat în această bătălie. Pentru că el nu intra în casa aceea nici măcar pentru masa de prânz. Motivul s-ar fi putut să fie o anumită delicateţe faţă de socrul lui. Adevăratul motiv şi în acelaşi timp începutul relaţiilor dintre domnul Coldfield şi el însuşi, nici mătuşa, nici Ellen, nici domnişoara Rosa nu l-au aflat vreodată, iar Sutpen n-avea să-l destăinuiască decât unui singur om – şi asta sub pecetea tainei atâta vreme cât avea să trăiască domnul Coldfield — din respect pentru prestigiul cu îngrijire păstrat al domnului Coldfield sub semnul moralităţii imaculate – motiv pe care, cum spunea bunicul tău, nici domnul Coldfield însuşi nu l-a divulgat vreodată şi exact din aceeaşi pricină. Sau poate motivul era cel pe care ţi l-a spus domnişoara Rosa şi pe care mătuşa i-l spusese ei: că acum când scosese de la socrul său tot ceea ce, din ceea ce poseda domnul Coldfield, ar fi putut folosi sau dori Sutpen, el Sutpen n-a mai avut nici curajul să-l privească în faţă pe socrul său şi nici mila sau decenţa să completeze tabloul de familie nici măcar de patru ori pe an. Sau poate motivul era chiar cel pe care-l mărturisise Sutpen

însuşi şi pe care mătuşa refuzase să-l creadă tocmai de aceea: şi anume că el nu se ducea la oraş în fiecare zi şi că atunci când se ducea, prefera să-şi petreacă timpul (acuma intra în bar) împreună cu bărbaţii care se strângeau la amiază la cârciuma lui Holston.

Acesta era chipul pe care atunci când domnişoara Rosa a ajuns să-l vadă, îl vedea la celălalt capăt al mesei din sufragerie – chipul unui duşman care nici măcar nu ştia că era angajat într-o bătălie. Ea avea acum zece ani şi după fuga mătuşii (domnişoara Rosa ţinea casa tatălui ei, aşa cum făcuse mătuşa până în noaptea în care coborâse pe fereastră şi dispăruse) nu numai că nu mai era nimeni care s-o silească să se joace cu nepotul şi nepoata ei în zilele acelea funebre şi încărcate de formalism, dar nici măcar nu mai trebuia să se mai ducă până acolo ca să respire acelaşi aer pe care-l respira el şi unde, chiar dacă ar fi lipsit, el încă rămânea, pândind, cu o expresie care ei i se părea că trebuie să fi fost de triumf sardonic şi încordat. Acuma se mai ducea la Suta lui Sutpen o dată pe an în ocaziile când, îmbrăcaţi în hainele de duminică, ea şi cu tatăl ei străbăteau cele douăsprezece mile într-un cupeu drept, uzat, alunecând în urma atelajului bine ţesălat, într-o vizită de câte o zi. Acum domnul Coldfield era cel care insista să facă vizitele acestea, el care nu mersese niciodată cu ele câtă vreme existase mătuşa, poate dintr-un sentiment al datoriei, acesta fiind motivul pe care-l invocase şi pe care în cazul acesta l-ar fi crezut chiar şi mătuşa, poate şi pentru că nu era adevăratul motiv, întrucât fără îndoială că nici chiar domnişoara Rosa n-ar fi crezut adevăratul motiv: şi anume că domnul Coldfield dorea să-şi vadă nepoţii faţă de care simţea o stânjeneală mereu crescândă gândindu-se la ziua când tatăl lor avea să-i povestească cel puţin fiului său vechea afacere dintre tată şi bunic, despre care domnul Coldfield nu era încă pe atunci sigur că ginerele său nu vorbise vreodată. Deşi acum mătuşa dispăruse, ea reuşea încă să insufle şi să invoce asupra fiecăreia dintre aceste expediţii ceva din aburii vechi ai

ieşirilor mohorâte, acum mai mult decât oricând îndreptate împotriva unui duşman care nici măcar nu ştia că se află angajat într-o bătălie. Pentru că acum când mătuşa nu mai era, Ellen îşi renegase locul în acel triumvirat din care domnişoara Rosa încerca fără să ştie să facă o alianţă doar de două forţe. Acum era cu desăvârşire singură, stând în faţa lui la masa de seară, fără vreun sprijin nici măcar din partea lui Ellen (la vremea aceea Ellen trecea printr-o metamorfoză completă, răzbătând în următorul ei lustru cu împlinirea unei adevărate re-naşteri); făcând faţă, dincolo de tăblia mesei, duşmanului care nici măcar nu era conştient că şedea acolo nu ca o gazdă şi ca un cumnat, ci ca parte într-un armistiţiu. E probabil că el nu se uitase de două ori la ea comparând-o, cântărind-o, cu propria lui familie şi cu copiii lui – pe copilul acesta ale cărui picioare, chiar atunci când avea să se facă mare, n-aveau s-ajungă niciodată până la duşumea nici chiar când se aşeza pe propriile ei scaune, cele pe care avea să le moştenească, nu cele – obiectele – pe care să le strângă laolaltă pentru a da substanţă şi desăvârşire şi expresie propriului ei caracter individual, cum fac deseori oamenii – comparând-o pe Ellen care, deşi avea şi ea oasele mici, era ceea ce se numea plinuţă (şi care ar fi ajuns, dacă viaţa ei n-ar fi intrat în declin la o vreme când nici chiar bărbaţii nu mai găseau de mâncare şi dacă zilele vieţii ei s-ar fi încheiat fără drame, plină la trup într-adevăr. Nu grasă: doar rotunjită şi împlinită, cu părul alb, cu ochii încă tineri şi chiar cu o roşeaţă uşoară pe ceea ce acum era o bărbie dublă şi altădată obraji, cu mâinile mici, grăsulii, împodobite cu inele, îngrijite, împreunate în anticiparea calmă a hranei, pe faţa de masă de damasc în faţa serviciului de porţelan fin şi sub candelabrele pe care el le adusese în oraş cu ani şi ani înainte în căruţe, întru indignarea uimită şi jignită a concetăţenilor lui) şi nici comparând-o cu Judith, de pe atunci mai înaltă decât Ellen, sau cu Henry, nu atât de înalt la şaisprezece ani cât era Judith la paisprezece, dar promiţând într-un fel că odată avea să-l ajungă pe taică-său;

fiinţa aceasta, faţa aceasta care rareori vorbea în timpul mesei, cu ochii asemenea (cum s-ar spune) unor bucăţi de cărbune înfipte într-un aluat moale şi cu părul îngrijit de nuanţa aceea specială, şoricească, a părului pe care nu străluceşte prea des soarele, comparând-o cu feţele arse de soare şi de vânt a lui Judith şi Henry; Judith cu părul mamei şi cu ochii tatălui şi Henry, cu părul la jumătatea drumului între roşul părului tatălui său şi negrul celui al lui Ellen şi cu ochii strălucitori, întunecaţi, căprui; – trupul mărunt al domnişoarei Rosa cu aerul ei de stângăcie curioasă, paradoxală, ca şi cum ar fi fost un costum împrumutat în ultimul moment, la mare nevoie, pentru un bal mascat la care nici măcar n-ar fi vrut să se ducă; acea aură înconjurând o fiinţă retrasă în mod deliberat din viaţă, dar încă în ghearele unei ucenicii impuse care s-o silească — mai degrabă decât prin participare voluntară sau prin acceptare — să respire – pe scurt, această slujitoare prin destinaţie a propriilor ei rude şi încă de pe atunci aşteptând să-şi găsească scăparea scriind o poezie de elevă de pension despre cei de asemenea morţi. Faţa ei, chipul cel mai micuţ dintre toate cele de faţă, pândindu-l de-a curmezişul mesei cu o intensitate tăcută, curioasă, profundă, ca şi cum chiar ar fi avut o intuiţie născută din apropierea de leagănul fluid al întâmplărilor (din timp) pe care şi-o câştigase sau cultivase ascultând în spatele unor uşi închise nu la ceea ce ar fi putut auzi acolo, ci lăsându-se inertă şi receptivă, neînstare nici de vreo părere proprie, nici de discriminare, nici de scepticism, ascultând doar cum creşte febra prevestitoare de dezastre, adică ceea ce îi face pe unii să fie prezicători şi uneori să şi aibă dreptate în ce prezic, şi de viitoarea catastrofă în care chipul de căpcăun din copilăria ei avea să se risipească până într-atâta încât ea avea să accepte să se mărite cu fostul stăpân al acelui chip.

S-ar putea ca atunci să fi fost ultima dată când îl mai văzuse cu adevărat. Pentru că au încetat să se mai ducă. Domnul Coldfield a încetat. Nu se stabilise niciodată dinainte

o zi pentru aceste vizite. În câte o dimineaţă apărea doar la micul dejun în hainele negre, bune, de stofă groasă, în care se căsătorise şi pe care le purtase de câte cincizeci şi două de ori în fiecare an până la căsătoria lui Ellen, şi apoi de cincizeci şi trei de ori pe an după ce îi părăsise mătuşa, până când şi le-a pus pentru totdeauna în ziua în care a urcat în pod şi a bătut în cuie uşa după el şi a aruncat apoi ciocanul pe fereastră şi a murit acolo. Atunci, după micul dejun, domnişoara Rosa se retrăgea şi reapărea în rochia formidabilă de mătase neagră sau cafenie pe care i-o alesese cu ani de zile înainte mătuşa şi pe care continuase să o poarte duminicile şi la ocazii chiar şi după ce rochia se uzase de tot, până în ziua când tatăl ei decretase că mătuşa nu avea să se mai întoarcă şi îi dăduse voie domnişoarei Rosa să folosească îmbrăcămintea pe care aceasta o lăsase în casă în noaptea când fugise. Se urcau pe urmă în trăsură şi plecau, după ce domnul Coldfield le scutea întâi pe cele două negrese de masa de prânz pe care nu mai trebuiau s-o pregătească şi (după cum credea oraşul) le punea în vedere că au să dea socoteală pentru masa de resturi pe care au să trebuiască s-o mănânce. Pe urmă, într-un an nu s-au mai dus. Fără îndoială că domnul Coldfield n-a mai venit la micul dejun în haine negre şi au trecut zilele şi el tot n-a venit astfel îmbrăcat, şi asta a fost totul. Poate că simţea, acum când nepoţii se făcuseră mari, că era izbăvit de obligaţia pe conştiinţa sa, acum când Henry plecase la universitate la Oxford şi Judith încă şi mai departe – în faza aceea de tranziţie dintre copilărie şi feminitate când îi era încă şi mai inaccesibilă bunicului pe care îl văzuse prea puţin în viaţa ei şi de care-i păsa probabil încă şi mai puţin – starea aceea când, deşi încă vizibile, tinerele fete arată ca şi cum ar fi văzute printr-un perete de sticlă, undeva unde nici glasurile nu mai ajung până la ele; unde mai fiinţează (fata aceea băieţoasă care putea – şi chiar o şi făcea – să alerge mai repede, să se caţere mai sus, să călărească şi să lupte şi cu şi alături de fratele ei) într-o plutire perlată, fără umbre şi

participând ele însele la asta; suspendate într-o ceaţă nebuloasă, străine şi imprevizibile, trupurile lor însele fluide şi delicate, fără substanţă; nu atât plutind şi căutând ceva, cât aşteptând doar, pasive, latente, senine, atrăgând înspre ele fără efort acea stare post-genetică din care şi în jurul căreia să-şi capete formă, să-şi împlinească spate, sâni, curbura spatelui, şolduri, coapse.

Atunci a început perioada încheiată cu acea catastrofă despre care se putea spune că a provocat o răsturnare atât de completă în domnişoara Rosa, încât a făcut-o să accepte să se mărite cu bărbatul despre care în copilărie ajunsese să creadă că-i căpcăun. Nu fusese o transformare de caracter; caracterul nu i se schimbase. Nici măcar purtarea nu i se modificase în vreun fel. Chiar dacă n-ar fi murit Charles Bon, după toate probabilităţile tot s-ar fi dus să locuiască la Suta lui Sutpen mai devreme sau mai târziu după moartea tatălui ei, şi o dată ce ar fi făcut asta e probabil că şi-ar fi petrecut acolo tot restul vieţii, după cum se aştepta fără îndoială s-o facă atunci când s-a dus într-adevăr acolo. Însă dacă ar fi trăit Bon şi dacă el s-ar fi căsătorit cu Judith şi dacă Henry ar fi rămas în lumea cunoscută lor, ea s-ar fi mutat acolo (dacă s-ar fi mutat) numai atunci când ar fi fost pregătită s-o facă. Şi ar fi trăit (dacă ar fi trăit) în familia surorii moarte doar ca mătuşa care era de fapt. Nu caracterul i se schimbase, în ciuda celor şase ani sau cam atât care trecuseră de când îl văzuse cu adevărat şi în orice caz a celor patru ani pe care-i petrecuse ducându-i pe ascuns de mâncare noaptea tatălui ei când el se ascundea de agenţii confederaţi în podul casei. În acelaşi timp scria poeme eroice despre aceiaşi oameni de care se ascundea tatăl ei şi care l-ar fi împuşcat sau l-ar fi spânzurat fără judecată dacă l-ar fi găsit – de altfel căpcăunul din copilărie era unul dintre ei (se întorsese acasă cu un ordin de zi pentru bravură semnat de generalul Lee) şi încă unul în adevăratul înţeles al cuvântului. Chipul pe care domnişoara Rosa îl adusese să locuiască tot restul vieţii în casa aceea era acelaşi chip care-l

privise de cealaltă parte a mesei şi pe care nici el n-ar fi fost probabil în stare să spună de câte ori îl văzuse acolo privindu-l, nici unde-l văzuse nici când, nu pentru că n-ar fi fost în stare să-l uite, ci pentru că nu şi-l amintise niciodată destul de mult timp ca să-l poată descrie zece minute după ce îşi întorcea privirile în altă parte, şi din spatele acelui chip aceeaşi femeie care fusese pe vremuri copilul acela îl privea acum cu aceeaşi intensitate posomorâtă şi rece.

Deşi n-avea să-l revadă pe Sutpen ani de zile, le vedea acum pe soră-sa şi pe nepoată-sa mai des decât oricând. Ellen ajunsese în punctul culminant al perioadei pe care mătuşa ar fi descris-o ca fiind cea a unei atitudini de renegat. Părea nu numai să fi acceptat, să se fi resemnat cu viaţa şi căsătoria ei, ci chiar să se mândrească cu ea. Înflorise, ca şi cum Soarta ar fi concentrat vara indiană normală care ar fi trebuit să se fi deschis treptat şi apoi să se fi stins cu graţie într-o perioadă de şase sau opt ani în doar trei sau patru ani, şi asta ca o compensaţie pentru ceea ce avea să urmeze, sau ca să încheie socotelile, să plătească poliţa pe care tovarăşa Soartei, Natura, îi înscrisese numele. Ellen se apropia de patruzeci de ani, era durdulie, cu faţa încă neatinsă de vârstă ca şi cum oricare ar fi fost semnele pe care trecerea prin viaţă le lăsase pe faţa ei până la vremea când dispăruse mătuşa s-ar fi şters acum de pe pometii şi pielea ei, din suma de trăiri şi învelişul trupesc în care se strâng de-a lungul anilor în care carnea se aşază netulburată, liniştită. Mersul, aerul ei erau parcă regale – ea şi cu Judith ieşeau acum des în oraş, făcând vizite aceloraşi doamne (unele ajunse bunice), pe care mătuşa se străduise să le sileascâ cu douăzeci de ani mai înainte să vină la nuntă, şi căutând să profite de precarele prilejuri pe care le putea oferi oraşul, la cumpărături – ca şi cum ar fi izbutit în cele din urmă să scape nu numai de moştenirea puritană, ci de realitate însăşi: şi-ar fi sacrificat soţul supărător şi copiii neînţeleşi, transformându-i în umbre; ar fi evadat în sfârşit într-o lume a iluziei pure unde, apărată de orice rele, ar fi

trecut, ar fi trăit, de la o atitudine la alta în calitatea ei de castelană a celei mai impunătoare case, de soţie a celui mai bogat bărbat, de mamă a celor mai fericiţi copii. Când ieşea la târguieli (acum erau douăzeci de prăvălii în Jefferson) îşi apleca doar privirile fără să coboare măcar din trăsură, plină de graţie şi sigură în mişcări, vorbind fără să spună nimic, pronunţând fraze frivole gata făcute, lipsite de înţeles, ca dintr-un rol scris de ea însăşi pentru sine însăşi; al vreunei ducese rătăcitoare, cu leacuri şi doctorii de recuzită în mijlocul unor ţărani fără pământuri şi fără constrângeri – ca o femeie care, dacă ar fi avut tăria să îndure suferinţa şi supărările, ar fi putut să-şi câştige celebritatea într-un matriarhat, conducând de la gura focului mândria şi destinele familiei, în loc să trebuiască până la urmă să se îndrepte spre cea mai tânără din această familie ca să-i ceară ei să aibă grijă de ceilalţi.

Adesea, de două şi uneori de trei ori pe săptămână, veneau amândouă în oraş şi apoi acasă – femeia bine conservată, exaltată, ireală, volubilă, de şase ani lipsind din această lume – femeia care-şi părăsise casa şi pe ai săi într-un torent de lacrimi şi care într-o regiune umbroasă, plină de miasme, asemenea mlaştinilor amarnice ale Stixului, născuse doi copii şi apoi se ridicase asemenea unui fluture de landă, fără să mai cunoască greutatea pântecelui sau a celorlalte organe ale suferinţei şi experienţei, până în golul peren, strălucitor al soarelui încremenit – şi Judith, o fecioară necoaptă visând, nu trăind, în desprinderea ei desăvârşită şi opacă faţă de realitate, aproape ca într-o surzenie fizică. Pentru ele domnişoara Rosa probabil că nu mai însemna chiar nimic: nici copilul, pe vremuri obiectul şi victima grijii şi atenţiilor vindicative, neabătute, ale mătuşii dispărute, şi nici chiar femeia care ar fi putut fi ghicită după îndatoririle ei de gospodină a casei, şi desigur nici mătuşa care era de fapt. Şi ar fi fost greu de spus care din ele două, soră sau nepoată, era la rândul ei mai ireală în ochii domnişoarei Rosa – adulta care evadase din realitate într-un

tărâm blând, populat de păpuşi, sau tânăra fată adormită, suspendată într-o inerţie atât de desăvârşit fizică încât semăna cu starea de dinaintea naşterii şi tot atât de depărtată de cealaltă extremă a realităţii cât era Ellen de a ei, venind acum în vizită în casa aceasta de două sau trei ori pe săptămână, şi o dată, în vara când Judith împlinise şaptesprezece ani, oprindu-se în drum spre Memphis ca să-i cumpere lui Judith rochii: da, un trusou. Era în vara de după primul an al lui Henry la universitate, după ce-l adusese cu el pe Charles Bon de Crăciun şi pe urmă iarăşi pentru o săptămână sau două în vacanţa de vară, înainte ca Bon să plece spre fluviu să ia vaporul spre casă, la New Orleans: vara în care Sutpen însuşi plecase, după treburi, spunea Ellen, fără să-şi dea seama desigur, căci aceasta era existenţa ei pe atunci, că nici nu ştia unde-i plecase soţul, fără să fie conştientă că nici măcar nu era curioasă să ştie. Nimeni în afară de bunicul tău şi poate de Clytie n-aveau să afle vreodată că Sutpen plecase şi el la New Orleans. Intrau în casa domnişoarei Rosa, căsuţa înghesuită, posomorâtă, întunecoasă unde chiar şi acum, la patru ani după ce o părăsise, mătuşa părea să mai fie încă în spatele oricăreia dintre uşi, cu mâna strângând clanţa, şi pe care Ellen o umplea timp de zece sau cincisprezece minute cu un vacarm ascuţit pentru ca apoi să plece, luându-şi cu ea şi fiica visătoare, apatică şi care nu scosese niciun singur cuvânt: şi domnişoara Rosa, care de fapt era mătuşa fetei şi care după vârstă ar fi trebuit să-i fie soră şi care prin experienţa ei reală de viaţă şi în speranţele şi prilejurile oferite de viaţă ar fi trebuit mai degrabă să-i fi fost nepoată, ignorând-o pe mamă pentru ca s-o urmărească pe îndepărtata şi inaccesibila fiică cu o dorinţă mioapă, nearticulată şi fără niciun grăunte de gelozie, proiectând asupra lui Judith toate visurile sfărâmate şi dezamăgirile propriei ei tinereţi zădărnicite, de la început condamnate, oferindu-i singurul dar (acesta prin forţa împrejurărilor oferit spre a face parte din trusoul miresei şi nu miresei însăşi; Ellen fusese cea care

o povestise în repetate rânduri, printre hohote ascuţite de râs) pe care i-l putea oferi: oferindu-se să o înveţe pe Judith cum să ţină o casă, să pregătească mesele, să numere rufele date la spălat, primind în schimbul acestei oferte privirea inexpresivă, pierdută, exclamaţia distrată: „Ce? Ce-ai spus?” în timp ce chiar de pe atunci Ellen izbucnea în strigăte uimite de recunoştinţă. Apoi plecau – trăsura, pachetele, chicotelile şi ţipetele lui Ellen, visările impenetrabile ale nepoatei. Când veniseră data următoare în oraş şi trăsura se oprise în faţa casei domnului Coldfield, una din negrese ieşise să le spună că domnişoara Rosa nu era acasă.

În vara aceea îl văzuse din nou şi pe Henry. Nu-l mai întâlnise din vara precedentă, deşi el mai fusese acasă de Crăciun împreună cu Charles Bon, colegul lui de la universitate, şi auzise despre balurile şi recepţiile de la Suta lui Sutpen din vacanță, dar ea şi tatăl ei nu ieşiseră atunci. Şi când Henry se oprise împreună cu Bon pe drumul înapoi către şcoală a doua zi după Anul Nou ca să o salute pe mătuşă-sa, ea nu fusese acasă. Astfel că nu-l mai văzuse până în vara următoare, după un an încheiat. Era în oraş, după cumpărături; se oprise în stradă de vorbă cu bunica ta, când el a trecut călare pe acolo. N-o văzuse; plecase mai departe, avea o iapă nouă pe care i-o dăruise tatăl lui. Acum purta surtuc şi o pălărie de bărbat; bunică-ta spunea că era tot atât de înalt cât şi taică-său şi că sta în şaua iepii legănându-se la fel de arogant, deşi n-avea statura la fel de împlinită ca Sutpen. Ca şi cum oasele lui ar fi fost în stare să-i susţină legănarea, doar că erau prea firave şi nestatornice ca să-i suporte gesturile pompoase. Pentru că şi Sutpen îşi juca rolul. Reuşise s-o corupă pe Ellen aproape în toate felurile. Acum el era cel mai important proprietar de pământuri şi de plantaţii de bumbac din întreaga regiune, reuşind să ajungă aici prin aceleaşi tactici prin care îşi construise casa – acelaşi efort obsedant, neabătut şi aceeaşi indiferenţă totală faţă de felul cum ar fi putut fi văzute aceste fapte ale lui pe care oraşul era în stare să le vadă şi

faţă de felul cum faptele lui pe care oraşul nu le putea vedea ar fi putut apărea în ochii acestuia. Printre concetăţenii lui mai erau unii chiar şi acum convinşi că era ceva necurat în toată povestea, de la opinia că plantaţia era doar un fel de paravan pentru maşinaţiile sale suspecte, la cea că descoperise o cale de a trişa însăşi piaţa bumbacului pentru ca astfel să obţină un preţ mai bun pentru baloturile lui decât ar fi fost în stare să obţină oamenii cinstiţi, până la cei care, după toate aparenţele, credeau că negrii sălbatici pe care-i adusese cu el ar fi avut puterea să smulgă prin vrăji mai mult bumbac de pe fiecare acru de pământ decât reuşiseră s-o facă vreodată negrii domesticiţi de prin partea locului. Nu era iubit (lucru pe care era limpede că nici nu şi-l dorea, în orice caz) ci temut, ceea ce părea să-l amuze, dacă nu chiar să-i facă plăcere. Însă era acceptat; evident acum avea prea mulţi bani ca să mai poată fi respins, sau măcar să i se mai poată face greutăţi serioase. Izbutise să-şi atingă acest ţel – îşi aranjase plantaţia în aşa fel încât să dea roade fără grijă (la vremea aceea avea un supraveghetor, fiul şerifului care-l arestase la poarta casei viitoarei sale neveste în ziua logodnei) şi asta la mai puţin de zece ani după nuntă, şi acum era în stare să-şi joace şi propriul său rol – un rol de bunăstare și confort arogant care pe măsură ce bunăstarea şi confortul îl ajutau să se îngraşe – devenise puţin cam pompos. E adevărat, o corupsese pe Ellen împingând-o chiar mai departe de gestul renegării, deşi, întocmai ca şi ea, nici el nu-şi dădea seama că înflorirea lui era forţată şi că, în timp ce îşi mai juca încă rolul în faţa publicului, în spatele lui Soarta, destinul, răsplata, ironia – regizorul întregii piese sau oricum ai fi vrut să-i spui – începuse deja demontarea decorurilor şi trăgea pe podium umbrele şi contururile contrafăcute, înşelătoare, ale piesei următoare. „Uite-l pe…” spusese bunică-ta. Însă domnişoara Rosa îl şi văzuse pe Henry. Rămăsese acolo în picioare, alături de bunică-ta, creştetul ei de-abia atingând umărul bunicii, o ființă neîmplinită la trup, într-una din rochiile pe care mătuşa le

lăsase în casă în urma ei şi pe care domnişoara Rosa o ajustase ca să i se potrivească, ea care nu fusese învăţată în viaţa ei nici să coasă, tot astfel cum îşi luase asupra ei sarcina de a ţine gospodăria şi se oferise să o înveţe pe Judith să facă acelaşi lucru, ea care nu fusese învăţată niciodată nici să gătească şi nici sa facă nimic altceva decât să asculte în spatele unor uşi închise, acum oprită acolo în picioare, cu un şal pe cap, ca şi cum ar fi stat aşa timp de cincizeci de ani în loc de cincisprezece, cu ochii după nepotu-său, şi spunând: „Ia te uită… şi-a ras barba."

Pe urmă, a încetat să o mai vadă chiar şi pe Ellen. Adică Ellen însăşi a încetat să mai vină în vizită acasă la ea, a încetat să-şi mai întrerupă ritualul săptămânal al călătoriilor cu trăsura de la o prăvălie la alta, unde, fără să mai coboare, comanda negustorului sau băiatului de prăvălie să-i aducă afară stofele, mărunţişurile, nimicurile pe care ei erau dispuşi să i le prezinte în braţe şi despre care ştiau chiar mai bine decât ea că nu avea să le cumpere, ci doar să le treacă printre degete, să le cântărească în mâini, să le mototolească şi apoi să le arunce înapoi, toate gesturile acestea învăluindu-şi-le într-o volubilitate scânteietoare, ieftină. Nici măcar dispreţuitoare sau de pe poziţiile unei superiorităţi arogante, ci doar impunându-şi cu blândeţe, şi chiar copilăreşte prezenţa asupra negustorilor, băieţilor de prăvălie care o răbdau resemnaţi, bine crescuţi sau pur şi simplu incapabili să o refuze; pentru ca apoi să se oprească acasă, să umple locuinţa întreagă cu acel vacarm fără sens al vanităţii, al sfaturilor imposibile, cu totul ireale, în legătură cu domnişoara Rosa, cu tatăl ei, cu locuinţa, cu rochiile domnişoarei Rosa şi cu aranjarea mobilelor în casă, cu prepararea meselor şi chiar şi cu ora la care se lua masa. Pentru că se apropia acum vremea (era 1860 şi chiar şi domnul Coldfield recunoştea acum probabil că războiul era inevitabil) când destinul familiei Sutpen, care timp de douăzeci de ani până atunci fusese asemenea unui lac crescând din izvoare liniştite într-o vale liniştită, şi

revărsându-se, urcând aproape pe nesimţite, şi în care cei patru membri ai familiei plutind într-o suspendare însorită, simţea primul tremur subacvatic spre gura revărsării, spre strâmtoarea care avea să fie şi catastrofa ţinuturilor pământene, când cei patru înotători liniştiţi aveau să se întoarcă deodată unul spre altul, deocamdată nici neliniştiţi, nici bănuitori, ci doar atenţi deodată, simţind doar cum se lasă întunericul, niciunul din ei ajuns încă la punctul în care-ţi priveşti, în jur, tovarăşii şi te gândeşti: *Când am să încetez, să mai încerc să-i scap pe ei, ca să mă salvez numai pe mine?* Şi nici măcar dându-şi seama prea bine că se apropia punctul acela.

Astfel că domnişoara Rosa nu-i mai vedea pe niciunul din ei; de altfel nu-l văzuse niciodată (şi nici n-avea să-l vadă vreodată viu) pe Charles Bon; Charles Bon din New Orleans, prietenul lui Henry, care nu numai că era cu câţiva ani mai în vârstă decât Henry, ci chiar puţin cam prea în vârstă ca să mai fie student la vreun colegiu şi care, în mod sigur, nu prea îşi găsea locul în colegiul unde se afla înscris – un mic colegiu de curând înfiinţat în hinterlandul Mississippi-ului, chiar într-o pustietate a acestei regiuni, la trei sute de mile bune de oraşul elegant şi cosmopolit unde-şi avea casa – un tânăr cu o eleganţă lumească şi o degajare mai sigure decât s-ar fi cuvenit la vârsta lui, atrăgător, după toate aparenţele bogat şi având în spate mai degrabă silueta nedesluşită a unui tutore decât vreo rudă de sânge – un personaj care în Mississippi-ul îndepărtat din vremea aceea trebuie să-şi fi făcut apariţia asemenea unei păsări phoenix, răsărit deodată fără să-şi trădeze vreo copilărie, fără să pară născut din femeie şi vulnerabil la trecerea timpului, dispărut apoi fără să lase în urma sa un schelet sau ţărână trupească pe undeva – un bărbat cu atâta degajare în gesturi şi cu un aer atât de graţios şi de galant, încât prin comparaţie cu el aroganţa pompoasă a lui Sutpen era doar o înşelăciune stângace iar Henry părea doar un ţângău neîmplinit. Domnişoara Rosa nu-l văzuse în realitate niciodată; era doar

o închipuire, o imagine. Nu ce-i spusese Ellen: Ellen oprită în tihna desăvârşită a acelei veri efemere, la care se adăuga acum farmecul renunţării voluntare, împăcate şi pline de graţie la tinereţe în favoarea succesoarei sale de sânge şi de sex. Atitudine şi comportare completându-se una pe alta pe întreaga durată a logodnei şi prin care mamele care o doresc din toată inima pot aproape să se simtă ele însele mirese la nunta fiicelor lor. Dacă ar fi stat s-o asculte pe Ellen, un străin ar fi fost aproape pus în situaţia să creadă că acea căsătorie, despre care evenimentele de mai târziu aveau să arate că nu fusese nici măcar pomenită între tineri şi între părinţi, s-ar fi şi consumat. Ellen nu făcuse nici măcar o singură dată vreo aluzie la dragostea dintre Judith şi Bon. Nici nu lăsase măcar să se înţeleagă că s-ar fi gândit la aşa ceva. Dragostea între cei doi era doar un subiect închis, mort, ca fecioria după naşterea primului nepot. Vorbea despre Bon ca şi cum el ar fi fost trei obiecte neînsufleţite cuprinse într-unul singur, sau poate un singur obiect neînsufleţit pentru care ea şi familia ei ar fi găsit trei utilizări concomitente: un veşmânt pe care Judith l-ar fi putut purta ca pe un costum de călărie sau o rochie de bal, o mobilă care ar fi venit să se adauge şi să completeze locuinţa şi situaţia socială, şi un mentor şi un exemplu care să corecteze comportamentul, vorbirea şi felul de a se îmbrăca provinciale ale lui Henry. Ellen părea să fi străbătut timpul. Postula anii care se scurseseră şi în cursul cărora nu petrecuse nicio lună de miere şi nu avusese loc nicio schimbare; şi din trecerea cărora feţele (acum cinci) priveau într-un fel de înflorire moartă şi perenă ca nişte portrete atârnate în gol, fiecare din ele oprită, în înflorirea ei dinainte ştiută, netezită de orice gând sau trăire, portrete ale căror originale trăiseră şi muriseră de atât de multă vreme încât bucuriile şi suferinţele lor trebuie să fi fost acum uitate până şi de scândurile duşumelelor pe care păşiseră, gesticulaseră, râseseră, plânseseră. Astfel, în timp ce domnişoara Rosa nici nu asculta, prinsese imaginea de la primele cuvinte, poate

doar numai de la sunetul numelui, Charles Bon; ea, fata bătrână condamnată pe viaţă încă de la vârsta de şaisprezece ani, aşezată sub strălucirea limpede a deziluziei ca sub unul din becurile colorate din vreun cabaret unde ar fi intrat pentru prima dată în viaţă şi unde raza luminii tremurând de licărirea fără substanţă a paietelor izbucnea deodată în jurul ei, oprindu-se o clipă, continuând apoi. Nu era geloasă pe Judith. Nici nu simţea vreo milă faţă de sine însăşi, aşa cum stătea acolo clipind mereu către soră-sa, în timp ce Ellen îi vorbea animată, ea îmbrăcată într-una din rochiile ei de casă cârpăcite (rochiile, uneori purtate, de obicei însă noi, pe care Ellen i le dăruia din când în când erau întotdeauna de mătase, desigur) pe care le lăsase în urma ei mătuşa atunci când fugise cu negustorul de cai şi catâri, poate în speranţa sau chiar cu intenţia fermă de a nu mai îmbrăca vreodată aşa ceva. Era probabil doar o deznădejde liniştită şi o uşurare, o ultimă şi completă abnegaţie, acum când Judith era pe punctul de a-şi jertfi acea vremelnică răsplată a zădărniciei intrând de-a dreptul într-o poveste cu zâne. Şi părea chiar o poveste cu zâne, atunci când Ellen i-o spusese mai târziu bunicii tale, numai că era o poveste cu zâne scrisă şi jucată ca pe o scenă de doamnele dintr-o societate elegantă. Doar că domnişoarei Rosa trebuie să i se fi părut autentică, nu numai plauzibilă, ci şi justificată: de aici şi remarca aceea care o făcuse iarăşi pe Ellen (tot ea povestise asta, ca pe o glumă copilărească, aşa cum şi era de fapt) să izbucnească în hohote de râs copilăreşti şi ascuţite şi să cadă într-o uimire nestăpânită. „Îl meritäm”, spusese domnişoara Rosa „Îl meritäm? Pe el?” spusese Ellen, probabil chiar strigase. „Bineînţeles că-l meritäm – dacă vrei s-o spui aşa. Eu în orice caz nădăjduiesc şi mă aştept din partea ta să simţi asta, că noi, în familia Coldfield, avem dreptul să fim la înălţimea oricărei cinstiri pe care o căsătorie cu oricine ar fi fiinţa aceea ar aduce-o în familia noastră.”

Bineînţeles că la o asemenea replică nu există răspuns.

Sau, cel puţin, după câte spunea Ellen, domnişoara Rosa nici nu încercase să răspundă. A privit-o doar pe Ellen plecând şi s-a apucat apoi să-i pregătească lui Judith cel de al doilea dar pe care îi stătea în putere să i-l ofere. Avea în stăpânirea ei două acum, şi acest al doilea dar lăsat tot de mătuşa care o învăţase şi să ţină o casă şi să îşi croiască rochiile, atunci când se strecurase pe fereastră într-o noapte, deşi acest al doilea dar s-a dovedit de folos mai târziu (s-ar fi putut spune că s-a repercutat mai târziu) pentru că atunci când mătuşa fugise, domnişoara Rosa nu crescuse destul ca să poată folosi rochiile părăsite nici chiar scurtându-le. S-a apucat să croiască în taină rochiile pentru trusoul lui Judith. Stofa o luase din prăvălia tatălui ei. Din altă parte n-ar fi avut de unde s-o ia. Bunica ta mi-a spus că pe vremea aceea domnişoara Rosa nici nu ştia să numere banii, restul, că ştia în teorie despre adăugarea unui ban la altul, dar după toate probabilităţile nu avusese niciodată în realitate bani să-i vadă, să-i atingă, să-i folosească, să le simtă puterea; că în anumite zile ale săptămânii ieşea în oraş cu un coşuleţ şi făcea cumpărături la anumite prăvălii pe care domnul Coldfield i le indicase dinainte, fără ca vreo monedă sau vreo sumă de bani să se schimbe prin vorbe sau din mână în mână, şi mai târziu în aceeaşi zi domnul Coldfield refăcea drumul străbătut de ea după socotelile mâzgălite pe hârtie, pe perete sau pe tejghele şi efectua plăţile. Astfel că ea trebuie să-şi fi luat materialul de lucru de la el. Şi întrucât îşi adusese întreaga sa prăvălie la Jefferson într-o singură căruţă, şi asta la o vreme când el avea mamă, soră, soţie şi copii pe care să îi întreţină din profiturile de pe urma ei, faţă de acum când nu avea decât un singur copil să întreţină din ea, şi, laolaltă cu asta profundul lui dezinteres faţă de ce şi-ar fi putut agonisi de aici, care îi îngăduise conştiinţei lui să-l facă să se retragă din vechea afacere în care îl implicase ginerele lui, nu numai cu preţul profiturilor lui de drept ci şi cu sacrificiul investiţiei lui iniţiale, stocul lui, început ca o adunătură de mărfuri de strictă necesitate şi în aparenţă

nepermiţându-i să-şi câştige hrana nici pentru el şi nici pentru fiică-sa de pe propriile rafturi, nu sporise, şi cu atât mai puţin nu se diversificase. Şi cu toate acestea, de aici trebuise să-şi procure materialul ca să facă acele veşminte intime pentru o tânără fată, care aveau să-i servească la propria ei nuntă prin procură – şi poţi să-ţi imaginezi cum îşi închipuia domnişoara Rosa că ar fi trebuit să fie asemenea veşminte, ca să nu mai vorbim de felul cum aveau să arate închipuirile ei atunci când avea să le termine de croit, singură, fără ajutorul nimănui. Nimeni n-ar fi fost în stare să spună cum reuşise să obţină materialele din prăvălia lui taică-său. El însuşi nu i le dăduse. Ar fi considerat de datoria lui să-i asigure nepoatei veşminte dacă ar fi fost îmbrăcată cum nu se cuvine, sau în zdrenţe, sau ar fi suferit de frig, însă nu veşminte pentru nuntă. Aşa că eu cred că le-a furat. Trebuie să o fi făcut. Trebuie să fi scos materialul aproape de sub nasul lui taică-său (era o prăvălie micuţă şi el n-avea alt vânzător şi oriunde ar fi stat era în măsură să supravegheze întreaga încăpere) cu acea îndrăzneală amorală, cu acea afinitate pentru delincvenţă pe care o au femeile, dar şi mai probabil, sau cel puţin aşa aş vrea să cred, prin vreun subterfugiu de o atât de goală şi disperată transparenţă scornită din naivitate încât prin însăşi simplitatea ei l-a păcălit pe taică-său.

Nici măcar n-a mai văzut-o pe Ellen după aceea. S-ar fi spus că Ellen îşi îndeplinise rolul, trecuse de strălucitoarea fără de noimă amiază şi după-amiază a verii sale efemere şi dispăruse, poate nu chiar din Jefferson, dar în orice caz din viaţa surorii ei, lăsându-se văzută doar o singură dată murind în patul din camera întunecoasă în casa asupra căreia nenorocirea împinsă de soartă îşi întinsese aripa pentru a-i nărui temeliile sumbre pe care se ridicase şi pentru a-i înlătura de acolo pe cei doi bărbaţi meniţi să-i încerce dăinuirea, soţul şi fiul – unul în primejdiile şi ameninţările războiului, celălalt după toate aparenţele în uitare. Henry dispăruse pur şi simplu. Aflase şi asta în timp

ce-şi petrecea zilele (şi nopţile chiar; trebuia să aştepte până când adormea taică-său) cosând obosită şi fără îndemânare la veşmintele pe care le făcea pentru trusoul nepoatei sale şi pe care trebuia să le ţină ascunse nu numai de tatăl ei, ci şi de cele două negrese care ar fi putut să o pârască domnului Coldfield – strângând dantele şi adunând fire şi aţă şi le ţesuse în veşminte în timp ce soseau ştiri despre alegerea lui Lincoln şi căderea fortului Sumpter, şi ea de-abia ascultând, auzind şi pierzând sunetele năruirii patriei sale printre împunsăturile obosite şi stângace de ac într-un strai pe care n-avea să-l poarte şi să-l dezbrace niciodată pentru un bărbat pe care nici măcar n-avea să-l vadă o singură dată viu. Henry dispăruse pur şi simplu: auzise şi ea ce auzise întregul oraş – că atunci, la acel al doilea Crăciun, Henry şi cu Bon veniseră iarăşi acasă în vacanţă, bărbatul frumos şi bogat din New Orleans despre a cărui logodnă cu fata ei maică-sa împuiase urechile întregului oraş încă de acum şase luni de zile. Veniseră iarăşi, iar acum oraşul aştepta să se anunţe ziua ceremoniei. Şi atunci se petrecuse ceva. Nimeni nu ştia exact ce: dacă fusese ceva între Henry şi Bon pe de o parte şi Judith pe de altă parte, sau între cei trei tineri pe de o parte şi părinţi pe de altă parte. Însă oricum, când sosise ziua Crăciunului, Henry şi Bon erau plecaţi. Şi Ellen nu mai era de văzut (părea să se fi retras în camera întunecată pe care n-avea s-o mai părăsească până avea să moară, doi ani mai târziu) şi nimeni n-ar fi putut spune nici după chipurile, nici din acţiunile, nici din comportarea lui Sutpen sau a lui Judith nimic, astfel că povestea s-a aflat de la negri: cum în noaptea dinaintea Crăciunului se iscase o ceartă nu între Bon şi Henry sau între Bon şi Sutpen, ci între fiu şi tată, iar Henry îşi renegase cu glas tare tatăl şi renunţase la dreptul său de prim născut şi la acoperişul sub care se născuse şi că el şi cu Bon plecaseră împreună călare în noaptea aceea şi mama rămăsese leşinată – deşi, după cum credea oraşul, nu de zădărnicirea căsătoriei, ci de şocul pe care i-l provocase realitatea pătrunzând în viaţa ei;

aceasta fusese lovitura de graţie a securii, înainte să se taie propriu-zis gâtul vitei sacrificate. Deşi Ellen nu ştia desigur nici acest lucru.

Asta aflase domnişoara Rosa. Nimeni nu ştia ce-o fi gândit ea. Oraşul socotea că gestul lui Henry însemna doar izbucnirea exaltată a unui tânăr, ca să nu mai spunem că tânărul acesta era un Sutpen, şi că timpul avea să vindece totul. Fără îndoială că purtarea lui Sutpen şi a lui Judith unul faţă de altul şi a amândurora faţă de oraş influenţaseră într-un fel această opinie. Erau văzuţi împreună în trăsură prin oraş când şi când, ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic, între ei cel puţin, ceea ce e sigur că nu s-ar fi întâmplat dacă cearta s-ar fi petrecut între Bon şi tată, şi probabil nu s-ar fi întâmplat dacă motivul crizei ar fi fost ceva între Henry şi tatăl său, pentru că întreg oraşul ştia că între Henry şi Judith existase o legătură mai strânsă decât chiar loialitatea tradiţională între frate şi soră; o legătură curioasă: ceva din rivalitatea sălbatică, impersonală dintre doi cadeţi într-un regiment pe front, care mănâncă din aceeaşi farfurie, dorm sub aceeaşi pătură şi înfruntă aceeaşi nimicire şi care ar risca moartea unul pentru altul, nu unul de dragul altuia, ci în numele frontului care nu trebuie străpuns, al regimentului însuşi. Aceasta era tot ceea ce ştia domnişoara Rosa. N-ar fi putut şti nimic mai mult decât ştia oraşul, pentru că cei care ştiau (Sutpen sau Judith; nu Ellen, căreia în primul rând nu i s-ar fi spus nimic şi apoi ar fi uitat, n-ar fi fost în stare să asimileze faptul chiar dacă i s-ar fi spus – Ellen, fluturele de sub care, pe neaşteptate, pierise aerul scăldat în soare, lăsând-o acum cu mâinile grăsulii împreunate pe pătură în camera întunecată şi ochii deasupra lor probabil nici măcar suferinzi, ci doar plini de o neînţelegere uimită) nu i-ar fi spus ei după cum n-ar fi spus nimănui, în Jefferson sau în altă parte şi fără îndoială ea nu întrebase, nici măcar n-o întrebase pe Judith, poate ştiind că nu avea să i se spună sau poate pentru că aştepta în continuare. Poate că domnişoara Rosa s-a dus o dată acolo, probabil o dată şi atât. Și trebuie

să-i fi spus domnului Coldfield că nu era nimic îngrijorător şi e evident că ea însăşi o credea, deoarece continuase să coasă rochiile pentru nunta lui Judith.

Era încă ocupată cu asta când statul Mississippi şi-a declarat secesiunea şi când primele uniforme confederate au început să apară în Jefferson, unde colonelul Sartoris şi Sutpen au început să strângă regimentul care avea să plece în ’61, cu Sutpen comandant adjunct, călărind în stânga colonelului Sartoris, pe armăsarul negru purtând un nume ales din cărţile lui Walter Scott, sub steagul regimentului ale cărui culori le aleseseră el şi cu Sartoris şi pe care femeile din familia lui Sartoris îl cususeră din rochiile lor de mătase. Se împlinise bine la trup nu numai faţă de ziua când intrase călare în Jefferson în duminica aceea din ’33, ci şi faţă de ziua când se căsătorise cu Ellen. Corpolent nu era încă, deşi acum se apropia de cincizeci şi cinci de ani. Grăsimea, pântecele avea să le capete mai târziu, dintr-odată, în anul de după cele ce s-au întâmplat cu logodna lui cu domnişoara Rosa şi ea a plecat din casa lui şi a revenit în oraş să locuiască singură în casa tatălui ei şi nu i-a mai vorbit decât acea singură dată când i se spusese că el ar fi murit. Corpolenţa o căpătase dintr-odată, ca şi cum ceea ce negrii şi chiar şi Wash Jones ziceau că-i o mândreţe de bărbat îşi atinsese şi îşi menţinuse înflorirea după ce temelia cedase şi o aparenţă, ceva între forma lui aşa cum i-o cunoşteau oamenii şi scheletul ostil compromisurilor a ceea ce era el în realitate, ar fi devenit deodată fluidă şi, supusă legilor pământeşti, s-ar fi legănat în aer, reţinută, ca un balon instabil şi lipsit de viaţă, de învelişul pe care-l trădase.

Nu văzuse regimentul plecând, deoarece tatăl ei îi interzisese să iasă din casă până după plecarea soldaţilor, refuzând s-o lase să ia parte la despărţire sau să fie prezentă alături de celelalte femei şi fete la ceremonia plecării, dar nu pentru că ginerele lui se întâmplase să facă parte din acest regiment. Nu fusese niciodată un om irascibil şi înainte de declararea în fapt a războiului şi de secesiunea statului

Mississippi, acţiunile şi declaraţiile lui de protest fuseseră nu numai calme, ci şi logice şi pline de bun simţ. Dar după ce zarurile fuseseră aruncate, se schimbase parcă peste noapte, tot aşa cum fiică-sa Ellen îşi schimbase caracterul cu câţiva ani mai înainte. Îndată ce trupele îşi făcuseră apariţia în Jefferson, îşi închisese prăvălia şi o lăsase închisă toată vremea cât soldaţii fuseseră mobilizaţi şi instruiţi, şi nu numai atunci ci şi mai târziu, după ce regimentul plecase, ori de câte ori se întâmpla ca trupele să fie cantonate în oraş noaptea, în trecere, refuza să vândă vreo marfă, indiferent cu ce preţ, nu numai militarilor ci, se spunea, familiilor nu numai ale soldaţilor ci şi ale bărbaţilor sau femeilor care sprijiniseră secesiunea și războiul, fie şi numai într-o discuţie sau printr-o părere. Nu numai că refuzase să-i permită soră-sii să se întoarcă acasă să stea cu el în timpul cât soţul ei, un neguţător de cai oarecare, fusese în armată, dar nu-i dădea voie domnişoarei Rosa nici măcar să privească pe fereastră la soldaţii care treceau pe stradă. Îşi închisese prăvălia definitiv şi stătea toată ziua în casă. El şi domnişoara Rosa locuiau în camerele din spate ale casei, cu uşa din faţă încuiată şi cu ferestrele din faţă oblonite şi ferecate. Îşi petrecea zilele, spuneau vecinii, în spatele unui oblon de-abia întredeschis, ca o santinelă în post, înarmat nu cu o puşcă, ci cu marea Biblie a familiei în care datele naşterii lui şi a soră-sii şi a căsătoriei sale şi a naşterii şi căsătoriei lui Ellen şi ale naşterii celor doi nepoţi ai săi şi a domnişoarei Rosa şi a morţii soţiei sale (însă nu şi a căsătoriei mătuşii; domnişoara Rosa fusese aceea care o trecuse acolo, împreună cu cea a morţii lui Ellen, în ziua când trecuse şi data morţii domnului Coldfield însuşi şi a lui Charles Bon şi chiar şi a lui Sutpen) fuseseră înscrise monoton cu scrierea lui ordonată de funcţionar, până când se întâmpla să treacă vreun detaşament de trupe; atunci deschidea Biblia şi declama cu voce aspră, tunătoare, mai tare chiar decât zgomotul paşilor tropăitori, versetele pline de un misticism vechi, violent, răzbunător, pe care şi le alesese dinainte, ca

un soldat de pază care şi-a aranjat şirul de cartuşe pe pervazul ferestrei. Pe urmă, într-o dimineaţă, aflase că prăvălia îi fusese spartă şi jefuită, fără îndoială de vreo companie de trupe străine care făcuseră tabără la marginea oraşului asmuţite la aceasta fără îndoială, chiar dacă doar cu vorba, de concetăţenii săi. În noaptea aceea se urcase în podul casei, luând cu el un ciocan şi un pumn de cuie, şi bătuse în cuie uşa după el iar apoi aruncase ciocanul pe fereastră. Nu era laş. Era un om plin de o forţă morală care respingea compromisurile, care venise într-o lume nouă aducând cu el o mână de mărfuri din care întreţinuse cinci fiinţe cel puţin într-o situaţie de confort şi siguranţă. Făcuse asta prin negustorie strânsă. Desigur, n-ar fi putut-o face decât aşa, sau prin acte de necinste, şi aşa cum spunea bunicul tău, un om care, într-o regiune cum era Mississippi pe vremea aceea, şi-ar fi limitat necinstea doar la vânzarea de pălării de pai, de curele de hamuri şi de carne sărată ar fi fost pus sub sechestru de propria sa familie ca fiind cleptoman. Însă nu era laş, deşi conştiinţa lui se răzvrătise, cum spunea bunicul tău. Nu atât împotriva ideii de a vărsa sânge omenesc şi de a ucide vieţi omeneşti, cât împotriva ideii de risipă: împotriva ideii de a uza, de a consuma, de a distruge vreun material în numele oricărei cauze.

Acum viaţa domnişoarei Rosa se reducea la străduinţa de a menţine viaţa în ea însăşi şi în tatăl ei. Până în noaptea când aceasta fusese devastată, trăiseră din ce aveau în prăvălie. Se ducea jos după ce se făcea noapte şi lua într-un coş destule provizii ca să le ajungă pentru o zi sau două. Astfel că stocurile, care nu mai fuseseră de la o vreme reînnoite, se reduseseră considerabil încă dinainte de spargere; şi în curând ea, care nu fusese niciodată învăţată să facă ceva practic pentru că mătuşa o crescuse în credinţa că era nu numai delicată ci chiar rafinată, începuse să gătească mâncare care pe măsură ce trecea timpul devenea tot mai greu de procurat şi de o calitate tot mai proastă, şi i-o trimitea sus tatălui ei, noaptea, într-un coşuleţ manevrat

printr-un scripete instalat la fereastra podului. A făcut asta timp de trei ani de zile, hrănind în taină noaptea, din hrana a cărei cantitate abia ar fi ajuns pentru o singură persoană, pe omul pe care-l ura. Poate că nici nu şi-ar fi dat seama înainte de asta că îl ura şi s-ar fi putut să nu fi înţeles nici chiar atunci, doar că prima dintre odele închinate soldaţilor sudişti din mapa care atunci când a văzut-o bunicul tău în 1885 conţinea vreo mie de asemenea poeme sau mai multe chiar, era datată din primul an al încarcerării voluntare a tatălui ei şi purta şi însemnarea că fusese scrisă la ora două noaptea.

Apoi el a murit. Într-o dimineaţă mâna nu-i mai apăruse la fereastră să tragă în sus coşul. Cuiele rămăseseră mai departe fixate în uşă şi vecinii o ajutaseră s-o spargă cu securea şi-l găsiseră pe omul care-şi văzuse singurele mijloace de subzistenţă jefuite de apărătorii propriei lui cauze, chiar dacă-şi repudiase cauza şi îi renegase şi pe ei, cu mâncarea neatinsă de trei zile alături de patul de scânduri, ca şi cum şi-ar fi petrecut aceste trei zile încheindu-şi în minte conturile pământeşti, ar fi constatat rezultatul, l-ar fi verificat şi apoi ar fi întors asupra scenelor de nebunie şi violenţă şi nedreptate ale vremii impasibilitatea moartă şi consecventă a unei dezaprobări reci şi inflexibile. Acum domnişoara Rosa rămăsese nu numai orfană, ci şi săracă lipită pământului. Prăvălia nu mai era decât un înveliş, o coajă, o clădire pustiită, părăsită chiar şi de şobolani şi nemaiînchizând nimic între pereţii ei. Nici măcar bunăvoinţă, întrucât el se înstrăinase irevocabil de vecinii, de oraşul, de patria sa intrată în război, de toate trei prin felul cum se purtase. Chiar şi cele două negrese plecaseră – pe care el le eliberase de îndată ce intrase în stăpânirea lor (de altfel, ca plată a unei datorii, nu pentru că le-ar fi cumpărat) scriindu-le certificatul de eliberare pe care ele nici nu ştiau să-l citească şi socotindu-le o leafă săptămânală pe care le-o reţinuse întreagă pentru acoperirea valorii lor teoretice de pe piaţă, valoare cu care socotise că ei îi erau lui dator – şi în schimbul cărei fapte ele

se număraseră printre primii negri din Jefferson care fugiseră pentru a urma trupele yankee. Astfel că atunci când murise nu mai avea nimic, nu pus deoparte, dar nici măcar salvat. Fără îndoială, singura plăcere pe care o avusese vreodată în viaţă consta nu în economiile precare, spartane pe care le strânsese înainte de a-şi fi întâlnit viitorul ginere; – nu în bani, ci în ceea ce îşi închipuia el că ar fi însemnat o poliţă pentru oricare va fi fost banca spirituală care, după cum spera, avea într-o zi să-i recompenseze investiţiile de renunţări şi tărie sufletească. Şi neîndoielnic ceea ce îl făcuse să sufere cel mai mult în legătură cu întreaga afacere încheiată cu Sutpen nu fusese pierderea banilor, ci faptul că fusese constrâns să-şi sacrifice aceste economii spirituale, simbolul constanţei şi abnegaţiei sale, pentru a-şi păstra intactă solvabilitatea morală pe care credea că reuşise să şi-o stabilească şi asigure. Era ca şi cum ar fi trebuit să plătească de două ori aceeaşi notă de plată din cauza vreunei neglijenţe neînsemnate privind data sau semnătura.

Astfel că acum domnişoara Rosa era şi orfană şi săracă lipită pământului, fără nicio rudă sub soare în afară de Judith şi de mătuşa ei despre care nu se mai auzise nimic de doi ani, de când încercase să treacă liniile yankeilor ca să ajungă în Illinois, să fie astfel mai aproape de închisoarea din Rock Island unde se afla acum soţul ei, care-şi oferise talentele de furnizor de cai şi catâri pentru cavaleria confederată şi fusese prins asupra faptului. Ellen murise de doi ani – fluturele, molia prinsă într-o pală de vânt şi izbită de un perete, rămasă atârnată acolo bătând slab din aripi, nu din vreo încăpăţânare deosebită de a se mai agăţa de viaţă, şi nici pentru că ar fi suferit în mod deosebit, căci era prea uşoară pentru ca să fi fost izbită prea tare, şi nici măcar pentru că ar mai fi păstrat vreo amintire prea vie a golului strălucitor dinainte de furtună, ci doar într-o ameţeală uimită, părând să nu înţeleagă nimic – învelişul ei strălucitor şi precar nici măcar prea mult schimbat, în ciuda anului de hrană proastă, căci toţi negrii lui Sutpen părăsiseră şi ei

proprietatea ca să-i urmeze pe soldaţii yankei; făpturile sălbatice pe care el le adusese în această regiune şi pe care căutase să le îmblânzească amestecându-le cu cele domesticite aflate aici dinainte, cu aceeaşi grijă şi urmărind aceleaşi scopuri cu care ar fi vrut să îmblânzească sângele armăsarului său sau al lui propriu. Şi cu acelaşi succes, de altfel: era ca şi cum doar prezenţa lui ar fi constrâns acea casă să accepte şi să reţină viaţa omenească; ca şi cum casele ar fi avut sentimente, viaţă, personalitate dobândită nu atât de la oamenii care respiră sau au respirat în ele, ci în lemnele şi pietrele lor, sau insuflate lemnelor şi pietrelor de omul sau oamenii care le concepuseră şi le clădiseră – şi în casa aceasta ar fi existat doar o afirmare indiscutabilă a goliciunii, a pustietăţii, o rezistenţă de neînvins faţă de ocuparea ei, în afară de cazul când această ocupare ar fi fost sancţionată şi protejată de cineva nemilos şi puternic. Ellen îşi pierduse ceva din împlinirea trupească, e adevărat, dar aşa cum un fluture intră în declin pur şi simplu destrămându-se, întinderea aripilor şi a trupului scăzându-i câte puţin, desenul de pe aripi strângându-se în sine, dar fără să arate vreun rid – rămăsese aceeaşi faţă limpede, aproape copilăroasă între perne (deşi domnişoara Rosa descoperise acum că Ellen îşi vopsea de ani de zile părul), aceleaşi mâini aproape grăsulii, moi (chiar dacă acum fără inele) pe pătură şi doar uimirea din ochii întunecaţi, părând să nu înţeleagă nimic, care să mai trădeze ceva din viaţa încă rămasă, care să postuleze moartea apropiindu-se, atunci când îi ceruse surorii ei, o fetiţă de şaptesprezece ani, să aibă grijă de copilul rămas (la vremea aceea Henry dispăruse doar, repudiindu-şi de bunăvoie dreptul la moştenire; nu se întorsese încă să-şi joace rolul cel de pe urmă în pierzania familiei sale – şi scena asta, spunea bunicul tău, îi fusese cruţată lui Ellen, nu că ar mai fi putut fi lovitura de graţie ci pur şi simplu pentru că ar fi fost irosită pe ea, întrucât fluturele acesta încă agăţându-se, deşi viu, era acum incapabil să mai simtă în vreun fel vârtejul

vântului sau violenţa). Astfel că lucrul firesc pe care l-ar mai fi putut face ar fi fost oricum să meargă să stea împreună cu Judith, lucrul firesc pentru ea ca pentru orice altă femeie din Sud, pentru o femeie din lumea bună. N-ar fi fost nevoie să i se ceară; nimeni nu s-ar fi aşteptat ca ea să se lase rugată. Căci aşa sunt femeile din Sud. Nu faptul că, fără niciun ban şi fără o perspectivă de a-şi schimba situaţia, şi ştiind că toţi cei care o cunosc ştiu asta, şi totuşi mutându-se doar cu o umbrelă de soare şi o oală de noapte personală şi trei cufere în propria ta casă şi chiar în camera în care propria ta nevastă îşi foloseşte cearceafurile şi rufăria cu dantele, şi nu numai că preia comanda asupra tuturor servitorilor care ştiu la fel de bine că n-au să vadă niciodată vreun bacşiş de la ea pentru că ştiu şi ei la fel de bine ca şi albii că n-are să aibă niciodată din ce să le dea vreodată bacşiş, ci-ţi mai intră şi în bucătărie şi-o dă la o parte pe bucătăreasă şi-ţi condimentează mâncarea pe care ai vrea s-o mănânci, în aşa fel încât să se potrivească gusturilor ei; – nu e asta, nu de asta depinde ea ca să-şi ducă viaţa mai departe; e ca şi cum ar trăi sugând sânge, asemenea unui vampir, nu nesăţioasă şi sigur nu cu lăcomie, ci cu splendoarea senină şi indiferentă a florilor, arogându-şi pentru că asta are şi ea în vinele ei, hrană din străvechiul sânge al celor care au străbătut mări şi continente necunoscute, care au înfruntat pustietăţile, greutăţile, împrejurările potrivnice şi moartea cu o nesocotire liniştită a oricăror responsabilităţi oneroase faţă de tihna proprie sau chiar faţă de pacea decurgând din păstrarea ei în procesul putând fi denumit transmiterea în timp a acelui izvor care reuşeşte să menţină grosolanele crepuscule purtătoare de hrană îndeajuns de numeroase şi de sănătoase în fluxul sanguin.

Asta ar fi fost de aşteptat din partea ei. Însă n-a făcut-o. Judith mai avea încă în stăpânire hectarele părăsite de pe care ar mai fi putut scoate ceva, ca să nu mai vorbim de Clytie care s-o ajute, să-i ţină tovărăşie, şi de Wash Jones care s-o hrănească, aşa cum o hrănise pe Ellen până la

moarte. Însă domnişoara Rosa nu s-a mutat de îndată. Poate că nici nu s-ar fi mutat acolo vreodată. Deşi Ellen îi ceruse s-o apere pe Judith, s-ar fi putut să simtă că Judith n-avea încă nevoie de apărare, întrucât dacă iubirea zădărnicită o vreme ar fi fost în stare să-i insufle voinţa de a trăi, de a îndura mai departe, atunci însăşi această iubire, chiar dacă pentru moment neîmplinită, ar fi trebuit şi ar fi putut să-l ţină în viaţă pe Bon până când nerozia omenească avea să-şi piardă puterea istovindu-se şi el ar fi putut să se întoarcă de oriunde s-ar fi dus şi l-ar fi adus şi pe Henry cu sine – Henry, şi el o victimă a aceleiaşi nebunii şi neşanse. Trebuie să o mai fi văzut pe Judith din când în când şi probabil că Judith insista să o convingă să se stabilească la Suta lui Sutpen, însă eu cred că acesta este motivul pentru care ea n-a acceptat, chiar dacă nu ştia unde se aflau Bon şi Henry şi după cât se pare lui Judith nu-i trecuse vreodată prin gând să-i spună. Pentru că Judith ştia. Se poate să fi ştiut chiar demult; şi chiar Ellen poate că ştiuse, numai că pentru Ellen la vremea aceea absenţa probabil că nu mai era o stare de lucruri calitativă, absența probabil că întru nedemnitate sau întru uitare fiind identice, şi astfel s-ar fi putut ca să nu-i fi trecut prin minte lui Ellen să-i spună surorii ei că pentru vreo altă fiinţă nesiguranţa luptei şi certitudinea uitării ar fi putut fi două lucruri diferite. Sau poate că Judith nu-i spusese nici maică-sii. Poate că Ellen nu apucase să afle înainte de a muri că Henry şi Bon erau acum soldaţi în compania organizată de foştii lor colegi de universitate. Prima ştire pe care o primise de patru ani de zile domnişoara Rosa că nepotul ei ar mai fi fost încă viu i-a parvenit în după-amiaza când Wash Jones, călare pe ultimul catâr rămas în grajdurile lui Sutpen, se oprise în faţa casei ei şi începuse s-o strige pe nume. Îl mai văzuse înainte, dar nu-l recunoscuse – un bărbat uscat, cu gâtul umflat de buboaie, bântuit de malarie, cu ochii decoloraţi şi cu o faţă care ar fi putut arăta de orice vârstă între douăzeci şi cinci şi şaizeci de ani, călare pe un catâr neînşeuat în mijlocul străzii, în faţa porţii şi

strigând: „Hei, hei”, la intervale regulate, până când ea ieşise în uşă; apoi îşi mai coborâse glasul întru câtva, deşi nu prea mult. „Matale eşti Rosie Coldfield?” spusese.

IV

NU SE FĂCUSE ÎNCĂ DESTUL de întuneric ca să fie vremea pentru Quentin să pornească, cel puţin nu îndeajuns de întuneric ca să fie pe gustul domnişoarei Coldfield, chiar fără să se mai gândească la cele douăsprezece mile până acolo şi la cele douăsprezece mile îndărăt. Quentin ştia asta. Aproape că o vedea, aşteptând în vreuna din încăperile întunecate, neaerisite, în însingurarea de neînfrânt a căsuţei ei mohorâte. Nu-şi pusese lumină electrică deoarece şi aşa avea să părăsească în curând casa, şi probabil că vreun descendent sau vreo rudă spirituală a celui sau celei care îi spusese odată că lumina şi curenţii de aer aduc căldură îi mai spuse şi că preţul electricităţii nu se calcula pentru timpul cât lumina ardea într-adevăr, ci retroactiv, în depăşirea inerţiei iniţiale când întorceai comutatorul: asta era ce se citea pe contor. Îşi pusese fără îndoială boneta neagră cu paiete; Quentin ştia; şi un şal, şezând acolo în amurgul crescând, mortuar; chiar şi acum îşi ţinea în mână sau în poală inelul cu toate cheile de la intrare, de la dulapurile şi cămările casei pe care avea să o părăsească timp de vreo şase ore; şi o umbrelă, da, şi o umbrelă, îşi spunea el mai departe, gândindu-se cât de opacă era faţă de vreme şi de anotimp, căci, deşi nu schimbase o sută de cuvinte cu ea toată viaţa lui până în acea după-amiază, ştia bine că până în noaptea aceea ea nu-şi părăsise locuinţa după apusul soarelui, decât duminica şi miercurea pentru ca să meargă la biserică, în toţi aceşti patruzeci şi trei de ani probabil. Da, îşi pregătise desigur şi umbrela. Să iasă cu ea atunci când el avea să sosească şi să o poarte cu ea triumfător printre murmurele stinse ale unei seri în care nu căzuse nici măcar rouă, în seara în care chiar şi acum singura alunecare înspre întuneric erau doar zvâcnetele moi şi deplin întâmplătoare ale licuricilor – o mai deplină şi mai profundă cădere parcă întâmplătoare în amurgul urmând

celor şaizeci de zile fără ploaie şi patruzeci şi două fără măcar rouă – sub verandă, unde el se ridică de pe scaun atunci când domnul Compson ieşi din casă cu scrisoarea în mână, aprinzând în trecere lumina. „Cred c-o să trebuiască să intri în casă s-o citeşti”, spuse domnul Compson.

„Poate văd s-o citesc şi aici” replică Quentin.

„Poate că da, spuse domnul Compson. Poate chiar şi lumina zilei, ca să nu mai vorbim şi de asta – şi arătă cu mâna globul unic, aburit şi murdărit de gângăniile verii îndelungate, şi care chiar când era curat răspândea prea puţină lumină – pe care omul a trebuit s-o inventeze pentru nevoia sa, întrucât, eliberat de povara trudei cu sudoarea frunţii pentru a putea să trăiască, el după toate aparenţele se întoarce (sau evoluează) către starea de animal nocturn, poate şi lumina asta e prea mult pentru ea, pentru ei toţi. Da, pentru ei: oameni dintr-alte zile şi dintr-o altă vreme, dintr-o vreme moartă; oameni ca şi noi: şi victime, ca şi noi, însă victime ale unor altfel de împrejurări, mai simple şi deci, în întregul lor, mai măreţe, mai eroice, aşa că şi siluetele lor sunt mai eroice, nu pipernicite şi încâlcite, ci distincte, fără complicaţii, cu darul de a iubi o singură dată sau de a muri o singură dată, în loc de a trăi ca nişte creaturi împrăştiate, risipite, scoase orbeşte bucăţică cu bucăţică dintr-o pungă şi pe urmă încleiate la loc, creatori şi victime în acelaşi timp a o mie de omoruri şi a o mie de copulaţii şi divorţuri. Poate că ai dreptate. Poate că orice lumină mai puternică decât asta ar fi prea mult pentru ea.” Însă nu-i întinse imediat lui Quentin scrisoarea.

Se aşeză iarăşi pe scaun, iar Quentin se aşază şi el, şi-şi luă ţigara de pe balustrada verandei, şi vârful îi licărea iarăşi, fumul colorat ca frunzele de glicină risipindu-se în aerul fără vânt peste faţa lui Quentin, în timp ce domnul Compson îşi ridica iarăşi picioarele pe balustradă, ţinând mai departe scrisoarea în mână, şi mâna lui părând aproape la fel de întunecată ca a unui negru, conturată pe pânza pantalonilor.

„Căci Henry l-a iubit pe Bon. Şi-a repudiat şi dreptul de prim născut şi siguranţa materială de dragul lui. De dragul acestui om care era cel puţin un bigam în intenţie, dacă nu un ticălos autentic, şi pe al cărui leş patru ani mai târziu Judith avea să găsească fotografia celeilalte femei şi a copilului. Până într-atât încât el (Henry) fusese în stare să-şi acuze tatăl că minte într-o afirmaţie despre care sigur înţelesese că tatăl său n-ar fi putut şi n-ar fi formulat-o fără temei şi fără dovezi. Şi cu toate astea a făcut-o, Henry însuşi cu propria lui mână, deşi trebuie să fi ştiut că ceea ce îi spusese tatăl lui despre femeia şi copilul acela era adevărat. Trebuie să-şi fi spus, trebuie să fi spus când închisese uşa bibliotecii în urma lui pentru ultima oară în seara din ajunul Crăciunului, şi trebuie să-şi fi repetat în timp ce el şi cu Bon călăreau alături prin bezna de oţel a acelei dimineţi de Crăciun, plecând din casa în care se născuse şi pe care n-avea să o mai revadă decât o singură dată. Şi atunci cu sângele cald încă al bărbatului care-i călărea acum alături aburindu-i pe mâini: *Am să cred: am să cred. Am să cred. Chiar dacă este aşa, chiar dacă ceea ce mi-a spus tata este adevărat şi ceva ce, oricât m-aş strădui, nu mă pot împiedica să ştiu că e adevărat, am să cred totuşi.* Căci ce altceva ar fi putut nădăjdui să găsească la New Orleans dacă nu adevărul? dacă nu ceea ce îi spusese tatăl lui, ceea ce el negase şi refuzase să accepte chiar dacă, fără voia lui, trebuie să fi crezut dinainte? Dar cine ar putea să spună de ce un om, oricât ar suferi, se agaţă nu de vreun alt membru teafăr, ci de braţul sau piciorul care ştie că-i va fi tăiat? Pentru că îl iubea pe Bon. Pot să mi-i închipui, pe el şi pe Sutpen în bibliotecă în seara aceea de Ajun, tatăl şi fiul, lovitura şi contralovitura asemenea unui tunet şi ecoului său, şi la fel de îndeaproape urmând una celeilalte; afirmaţia şi acuzaţia de minciună, alegerea imediată şi irevocabilă între tată şi prieten, între (aşa trebuie să fi crezut Henry) partea unde se afla cinstea şi iubirea şi cea unde domina sângele şi profitul, chiar dacă în clipa în care-l acuza că minte trebuie

să fi ştiut că el spune adevărul. Din cauza asta au trebuit să treacă cei patru ani. Perioada de probă. Trebuie să fi ştiut că avea să fie zadarnică, chiar de pe atunci, în seara de Ajun, ca să nu mai pun la socoteală ce aflase, ce văzuse cu ochii lui la New Orleans. Probabil că ajunsese să-l cunoască îndeajuns de bine la vremea aceea pe Bon, omul care nu se schimbase până atunci, aşa că după toate probabilităţile n-avea să se mai schimbe nici mai târziu; şi el (Henry) fără să-i poată spune prietenului său: *Am făcut asta pentru că ţin la tine, fă şi tu asta dacă ţii la mine.* Nu-i putea spune asta, înţelegi – bărbatul, tânărul acesta care de-abia împlinise douăzeci de ani, care întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse până atunci, pentru a-şi juca întreaga viaţă alături de singurul lui prieten pe care, încă din noaptea aceea când călăreau împreună, trebuie să fi ştiut, aşa cum ştia că ceea ce-i spusese tatăl lui fusese adevărul, că era condamnat şi ursit să-l omoare. Trebuie să fi ştiut asta tot atât de bine cum trebuie să fi ştiut că speranţa îi era zadarnică, ce speranţă şi speranţa în ce nici el n-ar fi ştiut să spună: ce speranţă sau ce vis ar mai fi putut schimba ceva în Bon sau în întreaga situaţie, ce vis că s-ar fi putut trezi într-o zi ca să vadă că totul fusese un vis, aşa cum un rănit crede în delirul febrei că braţul sau piciorul rănite îi sunt tefere şi doar cele tefere rănite.

Fusese perioada de probă a lui Henry; Henry fusese cel care-i ţinuse pe toţi trei în suspensia aceea chinuitoare pe care chiar şi Judith o acceptase până la un punct. Ea nu ştia ce se petrecuse în bibliotecă în noaptea aceea. Cred că nici măcar nu bănuise, până în după-amiaza aceea patru ani mai târziu, când îi văzuse iarăşi, când trupul lui Bon fusese adus în casă şi ea găsise în haina lui fotografia care nu era a ei. Care nu era a copilului ei: când se trezise în dimineaţa următoare ei plecaseră şi rămăsese doar scrisoarea, biletul, biletul scris de Henry, deoarece fără îndoială că el refuzase să-l lase pe Bon să scrie – anunţarea armistiţiului, a perioadei de încercare, şi Judith acceptase aceasta, ea care

ar fi refuzat să asculte de vreo rugăminte a tatălui ei la fel de hotărât cum îl sfidase Henry, dar care totuşi îl ascultase pe Henry – nu pe acela care-i era rudă, pe fratele ei, ci din cauza legăturii aceleia tainice dintre ei – făcând o singură personalitate cu două trupuri, ambele seduse aproape în acelaşi timp de un bărbat pe care la vremea aceea Judith nici măcar nu-l văzuse – ea şi cu Henry ştiind amândoi că avea să respecte acest interval de încercare, să-i dea (lui Henry) beneficiul acestui interval, până la un punct recunoscut de amândoi, deşi nu fixat şi definit în cuvinte şi amândoi fără îndoială ştiind că atunci când aveau să ajungă la punctul acela ea avea, cu acelaşi calm, să accepte sau să formuleze acelaşi refuz din cauza cine ştie cărei slăbiciuni tradiţionale a sexului ei, să renege armistiţiul dintre ei şi să-l înfrunte ca pe un duşman, nemaicercând şi nici măcar nemaidorind ca Bon să fie de faţă să o sprijine, fără îndoială chiar gata să-i refuze dreptul să intervină dacă ar fi fost de faţă, luptându-se în bătălia aceasta împotriva lui Henry mai întâi ca un bărbat, înainte de a consimţi să se întoarcă la femeie, la iubită, la mireasă. Şi Bon: Henry nu i-a spus lui Bon ce-i spusese taică-său, după cum nu s-ar fi întors la taică-său să-i spună că Bon ar fi negat, pentru că dacă ar fi făcut una din acestea două ar fi trebuit să o facă şi pe cealaltă şi ştia foarte bine că negaţia lui Bon ar fi fost o minciună şi, deşi el însuşi ar fi putut suporta minciuna lui Bon, n-ar fi suportat ca Judith sau tatăl său să o audă. Şi de altfel, Henry n-ar fi avut nevoie să-i spună lui Bon ce se întâmplase.

Bon trebuie să fi aflat de vizita lui Sutpen la New Orleans îndată ce el (Bon) ajunsese acasă în vara aceea. Trebuie să fi înţeles că Sutpen îi aflase acum taina – tainã, în cazul că Bon, până nu apucase să vadă reacţia lui Sutpen, considerase vreodată că ar fi fost ceva de ţinut în tainã, dar desigur nu ca o obiecţie faţă de căsătoria cu o femeie albă – fiind vorba de o situaţie în care probabil că toţi cei de-o seamă cu el, care şi-o puteau permite, se aflau prinşi la fel şi pe care nici nu i-ar fi trecut prin cap să o menţioneze nici

măcar logodnicei sau soţiei sau familiei ei după cum nu le-ar fi vorbit despre secretele cine ştie cărei confrerii în care s-ar fi înscris cândva înainte de căsătorie. De fapt, felul în care reacţionase familia celei pe care intenţiona s-o ia de nevastă în faţa descoperirii fusese, fără nicio îndoială, prima şi ultima ocazie în care familia lui Sutpen îl surprinsese prin comportarea ei. Din punctul meu de vedere el este personajul cel mai ciudat. Intrase în casa aceea de puritani de ţară izolaţi, aproape tot aşa cum intrase Sutpen însuşi în Jefferson: după toate aparenţele un personaj complet în el însuşi, fără un fundal, fără trecut sau copilărie – un bărbat puţin mai matur decât anii lui, închis şi învăluit într-un fel de licăr scitic, care pare să-i fi sedus pe ţăranii aceştia, frate şi soră, fără vreun efort sau dorinţă deosebită de a o face, care stârnise toată agitaţia şi vacarmul şi care totuşi din momentul când îşi dăduse seama că Sutpen va împiedica această căsătorie dacă va fi în stare, el (Bon) pare să se fi retras în rolul unui simplu spectator pasiv, puţin sardonic şi cu desăvârşire enigmatic. Parcă îl văd plutind, ca o umbră, aproape lipsit de substanţă, puţin îndărătul şi mai presus de toate celelalte ultimatumuri, afirmaţii, sfidări, provocări, repudieri directe şi logice chiar dacă (pentru el) de neînţeles, cu un aer de detaşare ironică şi indolentă, ca al unui tânăr consul roman căpătându-şi prima experienţă importantă printre hoardele barbare înfrânte şi stăpânite de bunicul său, înnobilat în mijlocul unei aşezări zgomotoase şi copilăreşti ridicate pe lângă vreo fortăreaţă de lut, fără viaţă în mijlocul unei păduri bântuite de duhuri şi de miasme. Ca şi cum ar fi găsit că toată afacerea aceasta era nu inexplicabilă desigur, ci doar inutilă; ca şi cum ştiuse de la început că Sutpen aflase despre ibovnică şi copil şi considera acum comportarea lui Sutpen şi reacţia lui Henry ca pe o prostie moral determinată de fetişuri şi prejudecăţi şi care n-ar fi meritat să fie luată drept manifestare a unor oameni cu scaun la cap, și pe care o contempla cu atenţia impersonală a unui om de ştiinţă studiind muşchii unei broaşte

anesteziate; – urmărindu-i, contemplându-i din spatele acelei bariere a rafinamentului de unde Henry şi Sutpen apăreau ca nişte troglodiţi. Nu era doar exteriorul omului, felul cum se mişca şi vorbea şi-şi purta hainele şi o însoţea pe Ellen ţinându-i braţul la intrarea în sufragerie sau la urcarea în trăsură şi (probabil, poate şi asta) îi săruta mâna, și pe care Ellen îl invidia gândindu-se la Henry, ci omul însuşi – imperturbabilitatea fatalistă, de nepătruns, cu care-i urmărea aşteptându-i să facă ceea ce ar fi avut de gând să facă, ca şi cum ar fi ştiut toată vremea că avea să se ivească prilejul când va trebui să aştepte şi când tot ce avea de făcut ar fi fost să aştepte; ar fi ştiut că-i sedusese şi pe Judith şi pe Henry prea total ca să se mai teamă că n-ar mai fi putut să se căsătorească cu Judith când ar fi avut chef s-o facă. Nu viclenia stupidă, în parte instinct, în parte credinţă în noroc şi în parte obişnuinţa mecanică a simţurilor şi a nervilor la un jucător de cărţi care-şi calculează şansele să ia tot ce poate din tot ceea ce vede, ci un anumit pesimism rezervat şi inflexibil, eliberat de multe generaţii de toată vorbăraia şi neroziile unor oameni (da, ca Sutpen, ca Henry, ca toţi cei din familia Coldfield chiar) care n-au ieşit încă din starea de barbarie, care peste două mii de ani încă îşi vor fi scuturat triumfători jugul culturii şi inteligenţei latine, în realitate niciodată de natură să constituie pentru ei o primejdie reală.

Pentru că o iubea pe Judith. Fără îndoială, el însuşi ar fi adăugat «în felul lui», întrucât, aşa cum aflase curând socrul său prezumtiv, nu era atunci pentru prima dată când juca acest rol sau îşi lua angajamentele pe care şi le luase faţă de Judith, fără să mai vorbim că n-ar fi fost prima dată când ar fi trecut printr-o ceremonie ca să comemoreze asta, oricare ar fi fost distincţiile (căci era într-un fel catolic) pe care ar fi vrut el să le facă între o asemenea ceremonie cu o femeie albă şi cealaltă. Pentru că ai să vezi scrisoarea, nu prima scrisoare pe care i-o scrisese ei, ci cel puţin prima, singura pe care ea a arătat-o vreodată, aşa cum ştia bunică-ta; şi pe care, după cum credem noi, acum când ea a murit, a fost

singura pe care a păstrat-o, bineînţeles în afară de cazul în care domnişoara Rosa sau Clytie le-au distrus pe celelalte după moartea ei; şi asta de aici salvată nu pentru că Judith ar fi pus-o deoparte ca s-o păstreze, ci pentru că a adus-o ea însăşi şi i-a dat-o bunicii tale după moartea lui Bon, poate în aceeaşi zi când a distrus celelalte scrisori de la el (evident, dacă ea a fost aceea care le-a distrus), adică atunci când a găsit în haina lui Bon fotografia ibovnicei metise şi a băieţaşului. Pentru că el a fost primul şi ultimul ei iubit. Trebuie să-l fi văzut de fapt cu exact aceiaşi ochi cu care-l văzuse Henry. Şi ar fi fost greu de spus căruia dintre ei doi le apăruse el într-o mai mare splendoare – unuia cu speranţa, chiar dacă inconştientă, că avea să facă astfel ca imaginea să fie a lui prin posesiune; celuilalt cu cunoaşterea, chiar dacă inconştientă faţă de dorinţă, a barierei de netrecut pe care similaritatea sexelor o ridicase fără nicio speranţă de depăşire; – bărbatul pe care Henry îl văzuse pentru întâia oară poate călărind prin crângul universităţii unul din cei doi cai pe care-i ţinea acolo, sau poate străbătând curtea pe jos, în mantia şi pălăria oarecum de modă franţuzească pe care le purta, sau poate (ăsta mi-ar plăcea să fie adevărul) prezentat oficial bărbatului întins leneş într-un halat înflorat, aproape feminin, la fereastra însorită a camerei sale – bărbatul acesta frumos, elegant şi cam felin, prea în vârstă ca să mai fie acolo, prea bătrân nu în ani, ci în experienţă, atins de un efluviu aproape tangibil de cunoaştere, încărcat până la oboseală; de acţiuni înfăptuite, de saţietăţi îngreunate şi de plăceri epuizate sau chiar uitate. Astfel că el trebuie să fi apărut, nu numai în ochii lui Henry, ci ai întregului corp de studenţi din primii ani ai acelui mic colegiu de provincie de-abia înfiinţat, ca o sursă nu de invidie, căci îl invidiezi doar pe cel pe care nu-l crezi decât printr-un accident superior în vreun fel ţie; şi ceea ce crezi că, dacă ai avea ceva mai mult noroc decât ai avut până acum, ai să ajungi să stăpâneşti şi tu odată; – ca o sursă nu de invidie, ci de disperare; disperarea ascuţită,

zguduitoare, teribilă, complet lipsită de speranţă a celor tineri, care capătă uneori forma insultelor sau chiar a atacurilor fizice împotriva obiectului ei omenesc sau, în cazuri extreme precum cel al lui Henry, a insultei şi brutalităţii împotriva tuturor detractorilor acestui obiect, cum a dovedit-o repudierea violentă de către Henry a propriului său tată şi a dreptului său la moştenire atunci când Sutpen a interzis căsătoria. Da, îl iubea pe Bon, care-l sedusese şi pe el la fel de total cum o sedusese pe Judith – un băiat născut şi crescut la ţară, care, împreună cu ceilalţi cinci sau şase din micul grup de studenţi în primul an alcătuit din alţi fii de plantatori cărora Bon le permisese să ajungă intimi cu el şi care îi maimuţăreau îmbrăcămintea şi manierele şi (în măsura în care erau în stare) chiar felul de viaţă, îl priveau pe Bon ca pe un erou dintr-o versiune adolescentină a celor O mie şi una de nopţi, care descoperise (sau mai degrabă fusese silit să poarte) un talisman sau o piatră fermecată care îl investea nu cu înţelepciune sau putere sau averi, ci cu ştiinţa şi posibilitatea de a trece de la scena vreunei plăceri cu neputinţă de imaginat spre o alta asemănătoare, fără întrerupere sau pauză sau saţietate. Şi însuşi faptul că, tolănit în faţa lor în veşmintele excentrice şi aproape feminine ale singurătăţii lui sibarite, el îşi afirma saţietatea, nu făcea decât să le sporească uimirea şi jignirea amară şi deznădăjduită. Henry era provincialul, aproape ţărănoiul, dedat mai curând acţiunilor violente şi instinctive decât gândirii şi raţionamentului logic, căci altminteri ar fi putut să-şi dea seama că mândria lui sălbatică de provincial faţă de virginitatea surorii lui era un factor fals şi nedăinuitor pentru a putea fi preţios, pentru a exista, şi astfel ea trebuia să ajungă să fie pierdută, absentă, pentru a fi existat vreodată. De fapt, poate acesta este incestul pur, perfect: fratele care-şi dă seama că virginitatea surorii lui trebuie distrusă pentru a fi putut exista vreodată cu adevărat, luând această virginitate prin persoana cumnatului, omul care ar fi fost el însuşi dacă ar fi putut

deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în iubit, în soţ: de care ar fi fost jefuit, pe care l-ar fi ales ca jefuitor, dacă ar fi putut deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în soră, în iubită, în soţie. Poate lucrurile acestea i-au trecut lui Henry nu prin minte, ci prin inimă. Căci n-a stat niciodată să se gândească. Simţea doar şi acţiona îndată. Cunoştea loialitatea şi acţiona potrivit ei, cunoştea mândria şi gelozia; l-a iubit, a suferit pentru asta şi a ucis, încă suferind şi, cred, încă iubindu-l pe Bon, omul căruia îi oferise patru ani ca să-l pună la încercare, patru ani în care să renunţe şi să desfacă cealaltă căsătorie, ştiind că aceşti patru ani de speranţă şi de aşteptare aveau să fie zadarnici.

Da, Henry a fost cel care a sedus-o pe Judith; nu Bon. Aşa cum a arătat-o întregul curs ciudat de placid al apropierii dintre Bon şi Judith – al logodnei, dacă se poate spune că a fost logodnă, şi care durase un an întreg, constând totuşi doar din două vizite în timpul vacanţelor ca invitat al fratelui ei şi pe care Bon se pare că le-ar fi petrecut fie călărind şi vânând cu Henry, fie jucând rolul unei flori de seră, exotică, elegantă şi indolentă, având ca istorie a originii şi trecutului său doar numele unui oraş, și în jurul căreia Ellen îşi înfoia şi-şi scutura aripile de fluture neştiutor într-o vară indiană; el, omul viu, era uzurpat în rolul lui, înţelegi ce vreau să spun. Nu existase nicio clipă, niciun interval liniştit, nicio oază de tihnă în acele zile agitate în care să-i fi putut face curte lui Judith. Nici măcar nu ţi-ai fi putut închipui pe el şi pe Judith singuri împreună. Încearcă s-o faci şi nu vei vedea altceva decât o proiecţie a lor, în timp ce fiinţele lor adevărate vor fi fără îndoială fiecare într-altă parte, fiecare singur – două umbre plimbându-se, senine şi netulburate de învelişul trupesc, printr-o grădină înflorită – aceleaşi două fantome senine care par să pândească, să plutească, într-o liniște şi o atenţie imparţială, pe deasupra şi dincolo de furtuna inexplicabilă de interdicţii şi răzvrătiri şi repudieri din care neclintitul Sutpen şi volatilul şi violentul Henry fulgeraseră, izbucniseră şi apoi încetaseră; – Henry care

până la vremea aceea nu fusese vreodată nici măcar până la Memphis, care nu-şi părăsise niciodată casa până în acel septembrie când plecase la universitate în hainele lui provinciale, cu calul înşeuat şi cu servitorul negru; cele şase sau şapte fiinţe, de aceeaşi vârstă şi cu acelaşi fel de viaţă, deosebindu-se doar în mod superficial prin hrană, îmbrăcăminte şi ocupaţie zilnică în vreun fel de sclavii negri care-i întreţineau – aceeaşi sudoare, cu singura deosebire că pe de o parte ea se cheltuia pentru a munci pe câmp, în timp ce pe de altă parte se lua drept preţul plăcerilor spartane şi precare, accesibile lor pentru că nu trebuiau să asude lucrându-şi ogoarele: călăria şi vânătoarea dure, violente; şi aceleaşi plăceri: unii, încercându-şi norocul pentru cuţite tocite, mărgele de sticlă, bucăţi de tutun de mestecat, nasturi şi haine pentru că se întâmplau să fie mai uşor de obţinut şi le cădeau mai uşor în mână; ceilalţi pentru bani şi cai, pentru arme şi ceasuri, şi din aceleaşi motive; aceleaşi întruniri: aceeaşi muzică izvorând din instrumente identice, viori grosolane şi ghitare, când în casa cea mare cu candelabre şi rochii de mătase şi şampanie, când în colibele cu pământ pe jos, pline de fumul conurilor de pin, în rochii de stambă ieftină şi cu apă îndulcită cu melasă; – da, Henry a fost acela, căci la vremea aceea Bon nici măcar n-o văzuse pe Judith. Probabil că nici nu dăduse suficientă atenţie povestirilor dezlânate ale lui Henry despre trecutul său scurt şi atmosfera convenţională de acasă ca să-şi fi amintit că Henry avea o soră – bărbatul indolent prea matur ca să-şi mai găsească măcar tovărăşie printre tinerii, copiii alături de care trăia acum; bărbatul ajuns un paria pentru o vreme şi ştiind-o, acceptând-o dintr-un motiv evident destul de puternic ca să-l determine să rabde şi după toate aparenţele destul de serios sau cel puţin destul de intim pentru a nu fi divulgat cunoştinţelor pe care şi le făcuse; – bărbatul care mai târziu arătase aceeaşi indolenţă, aproape dezinteres, aceeaşi detaşare când se stârnise scandalul în jurul logodnei care, după câte ştia Jeffersonul, nici nu existase vreodată

oficial, pe care Bon însuşi nici n-o afirmase, nici n-o dezminţise vreodată, rămânând mai departe în fundalul tabloului, imparţial şi pasiv ca şi cum n-ar fi fost implicat el însuşi sau ar fi acţionat doar în numele vreunui prieten absent, ci ca şi cum persoana implicată şi exilată ar fi fost cineva despre care nu auzise niciodată şi de care nu-i păsa câtuşi de puţin. Nici nu s-ar fi putut spune de fapt că i-a făcut curte. După toate aparenţele îi făcuse lui Judith complimentul îndoielnic de a nici nu fi încercat s-o nenorocească, cu atât mai puţin de a fi insistat să se însoare cu ea, asta şi înainte şi după ce Sutpen interzisese nunta – lucrul acesta, bagă de seamă, din partea unui bărbat care îşi câştigase renumele de cuceritor încă de la universitate, şi cu mult înainte ca Sutpen să fi găsit dovada. Nu fusese o logodnă, nici măcar nu-i făcuse curte; el şi cu Judith se întâlniseră de trei ori în doi ani, în total pe o perioadă de douăsprezece zile, socotind aici şi vremea pe care o pierduse cu Ellen; se despărţiseră fără ca măcar să-şi fi luat rămas bun unul de la altul. Şi cu toate acestea, patru ani mai târziu Henry fusese silit să-l omoare pe Bon pentru a-i împiedica să se căsătorească. Astfel că Henry trebuie să fi fost acela care a sedus-o pe Judith, nu Bon; a sedus-o în timp ce se lăsa el însuşi sedus de la distanţa dintre Oxford şi Suta lui Sutpen, de la depărtarea dintre ea şi bărbatul pe care nici nu-l văzuse încă la faţă, parcă prin telepatie, aşa cum în copilărie păreau uneori să-şi anticipeze unul altuia gesturile, la fel ca două păsări ce zboară de pe o creangă amândouă deodată; relaţia dintre ei nu precum cea înşelătoare, convenţională dintre gemeni, ci mai degrabă precum cea posibilă între două fiinţe care, indiferent de sex, vârstă, culoare a pielii sau limbă, au fost izolate încă de la naştere pe o insulă pustie: insula fiind aici Suta lui Sutpen, singurătatea, umbra acelui tată cu care nu numai oraşul, ci şi familia mamei lor încheiase doar un armistiţiu şi nu s-ar fi putut spune că-l acceptaseră şi asimilaseră.

Vezi? Astfel erau: fata, fata asta tânără, crescută la ţară,

care vede un bărbat în medie o oră pe zi timp de douăsprezece zile din viaţa lui şi asta într-o perioadă de un an şi jumătate, şi totuşi e atât de hotărâtă să-l ia în căsătorie încât îşi împinge fratele la ultima soluţie a omorului, dacă nu a asasinatului, pentru a o împiedica, şi asta după patru ani în răstimpul cărora n-a putut fi niciodată sigură că el ar mai fi fost încă în viaţă; tatăl ăsta, care-l văzuse pe bărbatul acesta o singură dată, și totuşi avusese motive să facă o călătorie de şase sute de mile pentru a-i cerceta viaţa, ca să descopere fie ceea ce bănuia dinainte după toate aparenţele prin clarviziune, fie măcar ceva care să-i servească la fel de bine ca motiv pentru a interzice căsătoria; fratele ăsta, în ochii căruia onoarea şi fericirea surorii şi fiicei, ţinând seama de relaţia ciudată şi neobişnuită care exista între ei, ar fi trebuit să fie mai cu gelozie păstrată şi mai preţioasă decât chiar pentru tatăl lor, și care totuşi trebuise să sprijine căsătoria până la a-şi fi renegat tatăl şi sângele şi casa, ca să-l urmeze ca legat pe pretendentul respins, şi asta timp de patru ani înainte de a-l ucide, în aparență pentru chiar aceeaşi cauză în sprijinul căreia îşi părăsise casa cu patru ani înainte; şi iubitul ăsta, care, judecând după aparențe, ajunsese implicat fără voinţa sau dorinţa lui într-o logodnă pe care se pare că nici n-o căutase nici n-o evitase, care-şi acceptase alungarea în acelaşi spirit pasiv şi sardonic, şi care totuşi, patru ani mai târziu, era în aparenţă atât de hotărât să încheie această căsătorie, până la vremea aceea lui complet indiferentă, încât să-l silească pe fratele care o sprijinise să-l ucidă acum pentru a o împiedica. Da, chiar presupunând că, până şi pentru Henry, un tânăr lipsit de experienţa vieţii, ca să nu mai vorbim de tatăl lui care desigur văzuse mai multe, existenţa ibovnicei cu o optime de sânge negru şi a copilului cu o şaisprezecime de sânge negru, presupunând chiar şi o căsătorie morganatică – situaţie tot atât de mult făcând parte din înzestrările sociale şi la modă ale unui tânăr bogat din New Orleans ca şi pantofii de bal – presupunând că toate acestea ar fi constituit

un motiv destul de puternic, ar însemna să împingem simţul onoarei cam prea departe chiar şi pentru umbrele ireproşabile şi demne de urmat care au fost strămoşii noştri născuţi în Sud şi ajungând la maturitate ca bărbat sau femeie în jurul anului o mie opt sute şaizeci sau o mie opt sute şaizeci şi unu. E pur şi simplu incredibil. Pur şi simplu nu se explică. Sau poate tocmai asta este; ei nu explică şi noi nu trebuie să înţelegem. Cunoaştem doar câteva povestiri transmise prin viu grai; dezgropăm din cufere, cutii şi sertare vechi scrisori fără o formulă de introducere şi fără iscălitură, în care bărbaţii şi femeile, pe vremuri vii, sunt acum doar nişte iniţiale sau diminutive dintr-o iubire acum neînţeleasă şi care în urechile noastre sună ca nişte cuvinte în sanscrită sau în dialectul Choctaw; vedem nelămurit fiinţe, fiinţele în ale căror sânge şi sământă vii noi înşine somnolam pe atunci în aşteptare, le vedem într-o atenuare umbroasă a timpului căpătând acum proporţii eroice, săvârşindu-şi gesturile de pasiune şi de violenţă simplă, opaci faţă de timp şi inexplicabili – da, Judith, Bon, Henry, Sutpen: toţi. Aceştia sunt toţi, şi totuşi mai lipseşte ceva; sunt asemenea unei formule chimice exhumate împreună cu scrisorile din cufărul acela uitat, ţinute cu grijă în mâini, cu hârtia veche şi îngălbenită destrămându-se între degete, cu scrierea ştearsă, aproape indescifrabilă, şi totuşi plină de înţeles, familiară în forma şi înţelesul cuvintelor, cu numele şi prezenţa unor forţe volatile şi încărcate de sentimente; le strângi laolaltă în proporţiile indicate, însă nu se întâmplă nimic; reciteşti cu trudă şi atenţie, îţi mijeşti ochii, te asiguri că n-ai uitat nimic, că n-ai făcut nicio eroare de calcul; le combini iarăşi şi tot nu se întâmplă nimic; doar cuvinte, simboluri, contururi, umbre inscrutabile şi senine, pe fondul tulbure al unei nefericite aşezări, oribile şi sângeroase, a treburilor omeneşti.

Bon şi Henry au venit de la universitate în acea primă vacanţă de Crăciun. Judith şi Ellen şi Sutpen l-au văzut atunci pentru întâia dată – Judith, pe bărbatul pe care avea

să-l vadă timp de douăsprezece zile răzleţe şi pe care avea să-l ţină minte atât de bine încât patru ani mai târziu (între timp el nu-i scrisese niciodată. Nu-l lăsase Henry; era doar timpul de probă, înţelegi tu), când primise de la el o scrisoare spunându-i: *Am aşteptat de ajuns,* ea şi cu Clytie aveau să înceapă de îndată să croiască rochia de mireasă şi vălul din vechituri şi resturi; Ellen, ca pe un bibelou exotic, aproape baroc, aproape lipsit de sex, pe care cu o voracitate copilărească încercase să-l adauge mobilierului şi decoraţiilor casei ei; Sutpen, ca pe bărbatul pe care, după ce-l văzuse o singură dată şi înainte ca vreo logodnă să fi existat undeva în afară doar de mintea neveste-sii, îl văzuse drept o ameninţare posibilă la adresa (acum şi în cele din urmă) triumfătoarei încoronări a sacrificiilor şi ambiţiei sale, ameninţare de care era în aparenţă îndeajuns de sigur pentru a justifica o călătorie de şase sute de mile să o dovedească – el, omul în stare să provoace şi să împuşte pe oricine nu i-ar fi plăcut sau de care s-ar fi temut, dar care n-ar fi făcut nici măcar un drum de zece mile ca să-şi verifice îndreptăţirea acestei impresii. Înţelegi? Şi ai fi putut aproape să crezi că drumul până la New Orleans fusese o simplă întâmplare, încă una din maşinaţiile ilogice ale unei fatalităţi care preferase acea familie oricărei alteia din regiune sau din ţară, exact aşa cum un băiat alege un anumit furnicar dintre atâtea altele ca să toarne apă clocotită, fără ca nici el să ştie de ce. Bon şi cu Henry au stat două săptămâni şi apoi au plecat călare înapoi la universitate, oprindu-se doar ca să-i facă o vizită domnişoarei Rosa, însă ea nu fusese acasă; îşi petrecuseră lungul semestru până la vacanţa de vară stând de vorbă, călărind, învăţând (Bon studia dreptul. O făcea, aproape că era constrâns s-o facă, întrucât doar astfel îşi putea face şederea la colegiu suportabilă, indiferent de ce motive ar fi avut el ca să stea acolo mai departe: – acolo, în acel decor perfect pentru indolenţa lui obosită, continua să scormonească în manualul mucegăit al lui Blackstone şi Coke, în colegiul în care, dintr-un grup de mai puţin de o

sută de studenţi începători, secţia de ştiinţe juridice mai număra probabil doar alţi şase studenţi în afară de Henry şi de el însuşi – da, îl corupsese şi pe Henry să studieze dreptul; Henry se transferase la jumătatea semestrului) în timp ce Henry îi imita îmbrăcămintea şi vorbele, le caricaturiza mai degrabă, poate. Şi Bon, deşi acum o văzuse pe Judith, foarte probabil că era acelaşi bărbat leneş, felin, căruia Henry îi atribuia acum rolul de logodnic al soră-sii, tot aşa cum în semestrul de toamnă Henry şi colegii lui îi atribuiseră lui Bon rolul de seducător; şi Ellen şi Judith ieşeau acum de două sau de trei ori pe săptămână după cumpărături în oraş, o dată oprindu-se şi la domnişoara Rosa atunci când porniseră la drum cu trăsura spre Memphis, cu o căruţă care le-o luase înainte ca să încarce cumpărăturile şi un negru în plus pe capră alături de vizitiu, ca să oprească la fiecare câteva mile şi să facă un foc ca să încălzească la loc cărămizile pe care-şi sprijineau picioarele Ellen şi Judith; după cumpărături, pregătind trusoul pentru nunta înaintea căreia logodna oficială nu se produsese nicăieri decât în închipuirea lui Ellen; şi Sutpen, care nu-l văzuse pe Bon decât o singură dată şi era la New Orleans să culeagă informaţii despre el atunci când Bon îi intrase a doua oară în casă: cine ştie ce gândise, ce aşteptase, ce clipă, ce zi, ca să plece spre New Orleans şi să descopere ceea ce se pare că ştiuse toată vremea că avea să descopere? N-avea pe nimeni căruia ar fi putut să-i spună, să-i vorbească despre teama şi bănuielile lui. N-avea încredere în nicio fiinţă, bărbat sau femeie, el care n-avea iubirea niciunui bărbat şi a niciunei femei, întrucât Ellen era incapabilă să iubească, iar Judith îi semăna lui prea mult, şi el trebuie să fi văzut dintr-o singură privire că Bon, chiar dacă fiică-sa ar mai fi putut fi încă salvată de el, îi corupsese fiul. Prea izbândise până atunci în toate, înţelegi; rămăsese acum în singurătatea dispreţului şi a neîncrederii pe care o aduce succesul câştigat pentru că a fost puternic, în loc să fi fost doar norocos.

Apoi a venit iunie şi sfârşitul anului şcolar şi Henry şi Bon

s-au întors la Suta lui Sutpen, Bon să stea cu ei o zi sau două înainte de a pleca spre fluviul de unde avea să ia vaporul spre casă, spre New Orleans, unde Sutpen se şi dusese deşi nimeni n-o ştia, iar Ellen cel mai puţin dintre toţi. Rămăsese doar două zile, însă acum sau niciodată avea şansa de a ajunge la o înţelegere cu Judith, poate chiar de a se îndrăgosti de ea. Fusese singura lui şansă, ultima, deşi bineînţeles că nici el şi nici Judith n-ar fi avut de unde să ştie, căci Sutpen, deşi lipsea doar de două săptămâni de acasă, aflase fără îndoială de ibovnica metisă şi de copil. Astfel că pentru prima şi ultima dată Bon cu Judith ar fi putut avea, cum s-ar zice, teren liber – ar fi putut avea, căci în realitate Ellen avusese teren liber. Pot să mi-o închipui aranjând cum să-i facă el curte, oferindu-le lui Bon şi lui Judith prilejuri de întâlniri şi plimbări împreună, cu o stăruinţă reţinută dar neabătută pe care ei trebuie să fi încercat în zadar să o evite, Judith cu o plictiseală încă senină, Bon cu acea silă sardonică şi surprinsă care pare să fi constituit manifestarea obişnuită a caracterului său impenetrabil şi fantomatic. Da, fantomatic: un mit, o fantomă; ceva pe care ei îl concepuseră şi îl creaseră pe de-a-ntregul un efluviu al sângelui şi caracterului Sutpenilor, ca şi cum ca fiinţă reală el nici n-ar fi existat.

Şi totuşi a fost trupul pe care domnişoara Rosa l-a văzut şi pe care Judith l-a îngropat în mormântul familiei alături de maică-sa. Şi mai mult încă: faptul că până şi o logodnă nedefinită şi despre care nu se vorbise niciodată supravieţuise spune multe în sprijinul afirmaţiei că ei se iubiseră, căci în cursul celor două zile o simplă simpatie romantică ar fi pierit, s-ar fi istovit, ca după o lingoare, s-ar fi stins în dulcegărie. Apoi Bon a plecat călare spre fluviu şi s-a îmbarcat. Şi acum ascultă: cine ştie, poate dacă Henry ar fi mers cu el în vara aceea în loc să aştepte până în cea următoare, Bon n-ar fi trebuit să moară aşa cum a murit; dacă Henry ar fi mers atunci cu el la New Orleans şi ar fi aflat atunci de ibovnică şi de copil; Henry care înainte de a fi

prea târziu, ar fi putut reacţiona la această descoperire exact aşa cum o făcuse Sutpen, cum ar fi fost de aşteptat să reacţioneze un frate gelos, căci, cine ştie, poate nu împotriva ibovnicei şi a copilului, împotriva eventualei bigamii aruncase Henry acuzaţia de minciună, ci împotriva faptului că tatăl său fusese acela care-o aflase, tatăl său care i-o luase înainte, tatăl care este duşmanul natural al oricărui fiu şi ginere cărora mama le este aliat, tot aşa cum după nuntă tatăl va fi aliatul ginerelui, iar mama soţiei îi va fi duşman de moarte. Însă Henry nu s-a dus cu el de data aceasta. S-a dus călare până la fluviu cu Bon şi apoi s-a întors acasă; după un timp s-a întors acasă şi Sutpen, din călătoria făcută unde şi în ce scop nimeni n-avea să ştie până la Crăciunul următor, şi vara aceea a trecut, ultima vară, ultima vară trecută în tihnă şi mulţumire, în care Henry, desigur fără vreo intenţie deliberată, a pledat cauza lui Bon mult mai bine decât Bon însuşi, decât s-ar fi ostenit vreodată fatalistul acela indolent să şi-o pledeze singur, şi Judith ascultându-l cu seninătatea, cu liniştea impenetrabilă care doar cu un an înainte fusese apatia ceţoasă, nelămurită, visătoare a unei tinere fete şi care acum era liniştea relaxată a unei femei mature – a unei femei mature îndrăgostite. Atunci au început să vină scrisorile, iar Henry le-a citit pe toate, fără gelozie, cu acea transpunere, metamorfoză totală, plină de abnegaţie, în trupul care avea să devină iubitul surorii lui. Şi Sutpen care nu spunea încă nimic despre ceea ce aflase la New Orleans, ci aştepta doar, fără să fie bănuit nici chiar de Henry şi de Judith, aşteptând nimeni n-ar şti să spună ce, poate cu speranţa că atunci când Bon avea să afle, cum trebuia să afle, că Sutpen îi descoperise taina, el (Bon) avea să-şi dea seama că pierduse jocul şi nici n-avea să se mai întoarcă la universitate la toamnă. Însă Bon s-a întors. El şi cu Henry s-au întâlnit iarăşi la universitate: scrisorile – de la Henry şi de la Bon, de la amândoi acum – sosind în drumuri săptămânale purtate de servitorul lui Henry; şi Sutpen încă aşteptând, nimeni n-ar mai fi putut spune acum ce anume, necrezând că

avea să aştepte până la Crăciun, pentru ca să vină această criză şi să izbucnească în faţa lui – omul acesta despre care se spunea nu numai că le ieşea în întâmpinare împrejurărilor care să-l pună la încercare, ci uneori le provoca el însuşi. Însă de data asta a aşteptat şi criza i-a explodat în faţă: Crăciunul, şi Henry şi Bon au apărut din nou la Suta lui Sutpen şi chiar şi oraşul a fost convins acum de Ellen că logodna exista în fapt: ziua de 24 decembrie 1860, și copiii de negri cu crenguţe de vâsc şi de brad drept pretext, începând să se strecoare prin spatele casei celei mari să le strige: „Ne daţi ori nu ne daţi” albilor, şi bogătaşul de la oraş venit să-i facă curte lui Judith, şi Sutpen nespunând nimic nici acum, și nebănuindu-l nimeni decât poate Henry, care a provocat criza în aceeaşi noapte, şi Ellen în culmea revărsării vieţii ei ireale şi fără substanţă, care în zorii zilei următoare avea să i se sfarme sub picioare şi s-o poarte pe apele ei, pe ea, surprinsă şi nedumerită, până în încăperea cu obloanele închise unde avea să moară doi ani mai târziu – ajunul Crăciunului, explozia, şi nimeni n-avea să afle vreodată de ce sau exact ce s-a petrecut între Henry şi tatăl lui şi doar şoaptele de la o colibă la alta ale negrilor care au dus ştirea că Henry şi cu Bon încălecaseră şi plecaseră în noapte şi că Henry îşi renegase în gura mare casa şi dreptul la moştenire.

S-au dus la New Orleans. Au plecat călare prin frigul luminos al acelei zile de Crăciun până la fluviu şi s-au îmbarcat pe vapor, Henry încă deschizând drumul, târându-l cu el, aşa cum a făcut mereu până când, pentru întâia dată în întregul curs al prieteniei lor, Bon a luat-o înainte şi Henry l-a urmat. Henry n-ar fi avut nevoie să meargă şi el. Devenise, din propria lui voinţă, sărac lipit pământului, dar s-ar fi putut duce la bunicul lui, întrucât, chiar dacă el avea probabil un cal mai bun decât oricine altul de la Universitatea lor, nici chiar exceptându-l pe Bon însuşi în privinţa asta, el însuşi probabil că avea foarte puţini bani dincolo de ce ar fi putut scoate în grabă pe calul lui şi de

orice alte bunuri s-ar fi mai întâmplat să aibă asupra lui atunci când el şi cu Bon plecaseră împreună. Nu, n-ar fi avut nevoie sa plece şi el, iar acum, el era cel care mergea înainte şi Bon călărea alături de el, încercând să afle ce se întâmplase. Bon ştia bineînţeles ce descoperise Sutpen la New Orleans, însă avea nevoie să ştie exact ce, cât de mult anume îi spusese Sutpen lui Henry, dar Henry nu-i povestea. Fără îndoială Henry călărea atunci pe iapa cea nouă la care probabil că ştia că va trebui să renunţe, s-o sacrifice şi pe ea ca şi tot restul vieţii de până atunci şi moştenirea lui, grăbind acum pasul cu spatele ţeapăn irevocabil întors casei, locurilor natale şi întregii scene familiare a copilăriei şi tinereţii lui pe care le renegase de dragul prietenului faţă de care, în ciuda sacrificiului tocmai înfăptuit din dragoste şi loialitate, nu putea încă să fie pe de-a întregul sincer. Pentru că ştia că ceea ce îi spusese Sutpen era adevărat. Trebuie s-o fi ştiut chiar în clipa în care îl acuzase pe tatăl său că minte. Astfel că nu îndrăznea să-i ceară lui Bon să nege; nu îndrăznea, înţelegi. Putea să facă faţă sărăciei, dezmoştenirii, dar n-ar fi putut suporta această minciună din partea lui Bon. Şi cu toate astea a mers cu el la New Orleans. S-a dus acolo, în singurul loc, în chiar locul unde nu s-ar fi putut împiedica să nu dovedească dincolo de orice îndoială însăşi afirmaţia pe care, venită de la tatăl lui, o numise minciună. S-a dus acolo tocmai pentru acest motiv; s-a dus ca să dovedească. Şi Bon, călărind alături, căutând să afle ce-i spusese Sutpen – Bon, care de un an şi jumătate se uitase la Henry cum îi maimuţăreşte îmbrăcămintea şi vorbirea, care de un an şi jumătate se văzuse obiectul devotamentului desăvârşit şi plin de abnegaţie pe care doar un tânăr şi niciodată o femeie îl dedică altui tânăr sau unui bărbat: care, de exact un an de zile, văzuse cum sora cade pradă aceluiaşi farmec căruia fratele îi căzuse deja victimă, şi asta fără ca seducătorul s-o fi voit, fără ca el să fi ridicat măcar un deget, ca şi cum în realitate fratele fusese cel care o fermecase pe soră, care o sedusese cu imaginea lui

schimbată, mişcându-se şi respirând în trupul lui Bon. Şi cu toate acestea, iată scrisoarea, trimisă patru ani mai târziu, scrisă pe o bucată de hârtie salvată dintr-o casă devastată din Carolina, cu negreală de plită găsită în cine mai ştie ce depozit yankeu capturat; patru ani în care ea nu primise niciun mesaj din partea lui decât cele de la Henry prin care îi spunea că el (Bon) trăieşte. Astfel că, fie că Henry ştia acum sau nu despre cealaltă femeie, trebuia oricum să afle. Bon înţelesese asta. Pot să mi-i închipui cum călăreau împreună, Henry încă însufleţit de izbucnirea sălbatică a loialităţii răzbunate, şi Bon, mai înţelept, mai viclean, chiar dacă numai pentru că avea mai multă experienţă şi ceva mai mulţi ani, aflând de la Henry, fără ca Henry să-şi dea seama, ce anume îi spusese Sutpen. Pentru că acum Henry trebuia să afle. Şi nu cred că dorea doar să şi-l păstreze pe Henry ca aliat, pentru vreo criză viitoare când ar fi avut nevoie de el, ci şi pentru că Bon nu numai că o iubea în felul lui pe Judith, ci îl iubea şi pe Henry, şi cred chiar într-un fel mai adânc decât pur şi simplu în felul lui. Poate că în fatalismul lui îl iubea pe Henry cel mai mult, văzând poate în soră doar umbra, recipientul femeiesc în care să consume iubirea al cărui obiect real era tânărul – acest Don Juan cerebral care, inversând ordinea, învăţase să iubească ceea ce rănise; poate că era ceva mai mult decât Judith sau Henry; poate viaţa, existenţa pe care o reprezentau ei. Pentru că cine ar putea şti ce imagine a liniştii a văzut el în acea monotonă şi provincială apă stătătoare; ce uşurare şi ce evadare pentru un călător istovit care străbătuse un drum prea lung la o vârstă prea puţin matură, într-un asemenea izvor de ţară cu ghizduri de granit.

Şi pot să-mi închipui şi cum Bon i-a spus lui Henry, cum i-a dezvăluit totul. Pot să mi-l închipui pe Henry la New Orleans, el care nu fusese nici măcar la Memphis, a cărui experienţă de viaţă consta doar în vizite la alte case şi plantaţii aproape identice cu cea în care se născuse, şi unde ducea aceeaşi viaţă precum cea de acasă – aceleaşi vânători

şi lupte de cocoşi, aceleaşi curse de cai ale unor amatori pe nişte piste făcute de ei, cu cai destul de buni ca rasă şi origine dar nefiind crescuţi să alerge, şi poate niciodată scoşi mai mult de treizeci de minute din atelajul trăsurilor; aceleaşi dansuri ţepene cu fecioare provinciale identice şi oricând putând fi schimbate între ele, după o muzică exact precum cea de acasă, aceeaşi şampanie, cea mai bună, fără îndoială, şi totuşi grosolan servită, cu eleganţă de pantomimă burlescă, de valeţii negri care (şi de asemenea de cei care o beau, dând-o pe gât ca şi când ar fi fost whiskey curat, printre toasturi înflorate şi lipsite de subtilitate) ar fi oferit şi limonada în exact acelaşi fel. Pot să mi-l imaginez, cu moştenirea-i spirituală puritană – moştenire spirituală mai ales anglo-saxonă – de misticism sălbatic şi mândru şi cu acea capacitate a lui de a se simţi ruşinat de ignoranţa şi lipsa lui de experienţă, în oraşul străin şi paradoxal, cu atmosfera lui şi fatală şi languroasă, feminină şi dură – tânărul acesta necioplit, posomorât, lipsit de simţul umorului, venit dintr-o regiune unde chiar şi casele, ca să nu mai vorbim de îmbrăcăminte şi conduită, sunt clădite după chipul unui Iehova gelos şi sadic, aruncat dintr-odată într-un mediu ai cărui locuitori îşi creaseră A-tot-puternicul şi suita Sa într-un sobor ierarhic de sfinţi frumoşi şi îngeri arătoşi după chipul caselor şi podoabelor lor personale şi al vieţilor lor pline de plăceri. Da, pot să-mi închipui cum şi-a pregătit Bon terenul, cum a pregătit şocul: abilitatea, calculele, pregătind mintea de puritan a lui Henry aşa cum ar fi pregătit un câmp bolovănos şi arid, semănând şi culegând apoi recolta pe care şi-o dorea. Faptul ceremoniei, indiferent de ce fel, avea să-l stârnească pe Henry, Bon ştia asta. Nu ibovnica, şi nici chiar copilul, nici chiar ibovnica neagră şi cu atât mai puţin copilul, întrucât Henry şi cu Judith crescuseră alături de o soră vitregă pe jumătate neagră; nu ibovnica în ochii lui Henry, sigur că nu o ibovnică neagră în ochii unui tânăr de formaţia lui Henry, un tânăr crescut şi educat într-un mediu în care sexul

celălalt este separat în trei despărţituri nete, separate (două dintre ele) de o prăpastie care nu putea fi trecută decât o singură dată şi într-o singură direcţie – doamne, femei, femele – fecioarele pe care gentlemanii aveau să le ia în căsătorie într-o bună zi, curtezanele pe care le frecventau în timpul chefurilor de la oraş, fetele şi femeile sclave pe care se sprijinea prima din aceste caste şi cărora în anumite cazuri îi datora fără îndoială însăşi virginitatea sa; nu un lucru precum acesta în ochii lui Henry, tânăr, sănătos, victima regimului aspru de celibatar, cu vânătoarea şi călăria care să înfierbânte şi să facă să clocotească sângele unui tânăr, şi cu care el şi cei de o seamă cu el erau obligaţi să-şi treacă timpul, fetele din propria lui clasă fiindu-i interzise şi inaccesibile, iar femeile din cea de a doua clasă la fel de inaccesibile din cauza banilor necesari şi a distanţei, şi de aici urmând că nu mai rămâneau decât sclavele, fetele în casă îmbrăcate şi spălate prin grija stăpânelor albe sau poate fetele cu trupuri asudate ieşite pe câmp şi tânărul care vine călare şi-i face semn supraveghetorului şi-i spune: Trimite-mi-o pe Juno, sau pe Missylena sau pe Chlory şi apoi porneşte mai departe până sub pomi, unde descalecă şi aşteaptă. Nu: era ceremonia, o ceremonie în care e drept, intrase cu o fiinţă de culoare, dar totuşi o ceremonie: fără îndoială că la asta se gândea Bon. Aşa că pot să mi-l închipui cum a procedat: felul cum a luat placa inocentă şi negativă a sufletului şi intelectului de provincial al lui Henry şi a expus-o treptat în acest mediu ezoteric, întorcând-o încet spre imaginea pe care dorea s-o facă s-o reţină, s-o primească. Pot să-l văd corupându-l treptat pe Henry înspre sferele eleganţei, dar fără să-l prevină, fără să-l avertizeze, astfel ca solicitarea să intervină după consumarea faptului, expunându-l încetul cu încetul pe Henry la aspectele superficiale – arhitectura un pic cam curioasă, puţin feminin flamboiantă şi deci în ochii lui Henry opulentă, senzuală, fruct al păcatului; subînţelesul unor averi mari şi uşor câştigate, măsurate prin lăzile descărcate

din vapoare în locul eforturilor istovitoare ale trupurilor scăldate în sudoare pe plantaţiile de bumbac: scânteierea şi strălucirea nenumăratelor roţi ale trăsurilor, în care femeile tronau nemişcate, alunecând grăbite prin faţa ochilor, asemenea unor portrete pictate alături de bărbaţii în cămăşi ceva mai fine, cu diamante ceva mai strălucitoare, înveşmântaţi în haine ceva mai bine croite şi cu pălării ceva mai înclinate peste chipurile ceva mai întunecat arogante decât cele pe care le văzuse Henry în viaţa lui până atunci: şi mentorul, bărbatul de dragul căruia îşi repudiase nu numai sângele şi familia, ci şi hrana şi adăpostul şi îmbrăcămintea, ale cărui îmbrăcăminte şi mers şi fel de a vorbi se străduise să le imite, ca şi atitudinea lui faţă de femei şi concepţiile lui despre onoare şi mândrie, acum stând acolo şi pândindu-l cu un calcul indescifrabil, rece şi felin, urmărind cum se formează şi se fixează imaginea şi apoi spunându-i: «Însă nu asta e important. Asta e doar baza, fundaţia. Aici poate să ajungă oricine»; şi Henry: «Vrei să spui că nu-i numai asta? Că e ceva mai important, mai presus, şi mai preţios decât asta?»; şi Bon: «Da. Ăsta e doar fundamentul, asta e la îndemâna oricui.»: un dialog fără cuvinte, fără schimburi de replici care să fixeze şi apoi să înlăture fondul, fără să şteargă nicio linie din imaginea fixată, lăsându-l acolo, şi placa inocentă din nou pregătită pentru o altă imagine: placa docilă, cu umilinţa puritanului faţă de tot ce este mai degrabă o chestiune de simţuri decât de logică, de fapte, şi omul, inima lui luptându-se, sufocându-se, spunând: *Am să cred! Am să cred! Să cred! Chiar dacă este adevărat sau nu, am să cred!* aşteptând următoarea imagine pe care i-o pregătea mentorul, corupătorul: următoarea imagine, după a cărei fixare şi acceptare mentorul avea să spună iarăşi, poate de data aceasta cu vorbe, încă pândind chipul sobru şi gânditor din faţa lui, însă încă întemeindu-se în cunoaşterea pe încrederea lui în formaţia şi moştenirea puritană care trebuia să manifeste dezaprobare în loc de surpriză sau chiar deznădejde, şi mai degrabă nimic decât să rişte să-şi

vadă dezaprobarea luată drept surpriză sau deznădejde: «Dar nici chiar asta nu e»; şi Henry: «Vrei să spui că e ceva mai presus chiar decât asta, încă mai mult decât asta?» Pentru că el (Bon) îi vorbea probabil acum leneş, aproape criptic, aducând chiar el pe placa aceasta imaginea pe care o dorea acolo înregistrată; pot să-mi închipui cum a făcut-o – calculul, agilitatea şi detaşarea rece ca a unui chirurg, timpul de expunere scurt, atât de scurt încât să fie criptic, aproape un staccato, placa neştiind deloc cum avea să arate imaginea completă, abia o clipă văzută şi totuşi de neşters – un cal în trap, un călăreţ oprit în faţa unei porţi închise şi arătând curios de mănăstireşti într-o vecinătate parcă decadentă, chiar într-un fel sinistră, şi Bon pronunţând parcă absent numele proprietarului - astfel reîncepând corupţia cu subtilitate, insuflând în mintea lui Henry imaginea unui om de lume stând de vorbă cu un alt om de lume, ca şi cum Henry ar fi ştiut de la început că Bon era convins de faptul că Henry ar fi înţeles chiar dintr-o vorbă în afară de orice context ce voia Bon să spună, şi Henry, puritanul, care nu trebuia să arate pe faţa şi în vorbele lui nimic, mai degrabă decât să trădeze surpriză sau nedumerire; – faţada unei case cu obloanele închise şi zăvorâte, moţăind în soarele matinal aburind, investită de acea voce criptică şi blândă cu nuanţele unor voluptăţi tainice, ciudate, inimaginabile. Fără să ştie ce vedea, era ca şi cum pentru Henry această barieră neînţeleasă şi tot mai înaltă ce se destrăma nu născuse şi nu dăduse la iveală înţelegere pentru minte, pentru intelectul care să cântărească şi să discearnă, ci îl îndreptase mai degrabă, direct şi neechivoc, spre temeiul orb şi indiferent din tot ceea ce este vis şi speranţă vie pentru orice bărbat tânăr – un şir de chipuri ca un bazar de flori, apoteoza supremă a unui sistem social ce îngăduia sclavia, a trupurilor omeneşti născute din încrucişarea a două rase tocmai pentru un asemenea bazar – un coridor de chipuri florale damnate, tragice, străjuite de şirurile posomorâte – ale bătrânelor

doamne ca nişte guvernante, şi de siluetele elegante ale tinerilor cocheţi, prădalnici şi (în vremea aceea) cu chipuri ca de ţapi: imaginea văzută o clipă de Henry, expusă repede şi apoi retrasă, şi glasul mentorului încă liniştit, plăcut, criptic, postulând încă realitatea unui bărbat de lume care stă de vorbă cu un alt bărbat de lume despre un lucru pe care amândoi îl înţeleg, de care depind amândoi, pe care încă mai contează, oroarea provincialului puritan de a-şi dezvălui surpriza sau ignoranţa, el care-l cunoştea pe Henry mult mai bine decât îl cunoştea Henry pe el, şi Henry fără să se trădeze în vreun fel sau altul înăbuşindu-şi încă acel prim strigăt de spaimă şi de suferinţă *Am să cred! Am să cred! Să cred!* Da, doar o clipă, înainte ca Henry să fi avut timp să înţeleagă ce văzuse, însă acum mai lent şi acum avea să vină clipa pentru care pregătise Bon terenul: – un perete de neescaladat, o poartă greoi zăvorâtă, tânărul de la ţară, sobru şi gânditor, aşteptând, privind, încă neajungând să întrebe de ce? sau ce anume? poarta din bârne solide în locul grilajului de fier dantelat, şi ei trecând prin faţă, Bon bătând la o portiţă laterală din care răsare un bărbat negricios ca un personaj dintr-o gravură în lemn veche de pe vremea Revoluţiei franceze îngrijorat, chiar parcă înspăimântat, privind întâi în sus spre lumina soarelui şi apoi către Henry şi adresându-i-se lui Bon în limba franceză, limbă pe care Henry n-o înţelegea, şi dinţii lui Bon strălucind o clipă înainte de a-i răspunde în franţuzeşte «Cu el? Un american? El e un oaspete; ar trebui să-l las pe el să aleagă armele, iar eu refuz să mă lupt cu toporul. Nu, nu; nu asta. Doar cheia.» Doar cheia; şi acum, porţile masive închizându-se în urma lor în loc să se închidă în faţa lor, fără niciun semn sau vreo urmă deasupra zidurilor înalte şi groase că dincolo ar mai exista oraşul cel scund şi aproape niciun sunet dintr-acolo, aglomerarea labirintică de oleandri şi iasomie, lantana şi mimoze zidind iarăşi între ele fâşia de pământ gol frecat şi lustruit cu praf sidefiu, purificat şi imaculat şi doar cele mai recente dintre petele cafenii

rămânând acum vizibile, şi glasul – mentorul, ghidul trăgându-se acum la o parte ca să pândească acel chip grav, provincial – cu neglijenţă, povestind o anecdotă plăcută: «Procedeul obişnuit este să te propteşti spate în spate, cu pistolul în mâna dreaptă şi strângând pulpana mantalei celuilalt în stânga. Pe urmă, la semnal, începi să păşeşti şi când simţi că mantia s-a întins de tot te întorci şi tragi. Deşi mai sunt câte unii, mai ales când sunt înfierbântaţi tare şi când mai sunt şi de origine joasă, ţărani care preferă pumnalele şi o singură manta. Stau unul în faţa celuilalt înfăşuraţi în aceeaşi manta, adică fiecare din ei ţinându-l pe celălalt de încheietura mâinii cu mâna stângă. Dar eu nu m-am pretat niciodată la aşa ceva» – vorbind neglijent, ca într-o conversaţie obişnuită, înţelegi, aşteptând întrebarea ezitantă a ţărănoiului care de fapt cunoştea răspunsul încă înainte de a întreba: «Dar pentru ce te... pentru ce se duelează oamenii ăştia?»

Da, Henry ştia acum, sau credea că ştie; orice altceva ar fi considerat o neîmplinire, deşi n-ar fi fost asta, ar fi fost orice altceva decât asta, suprema lovitură, ultimul trăsnet, ultima operaţie, gestul acut al chirurgului pe care nervii acum zguduiţi ai pacientului nici n-aveau să-l mai simtă, n-avea să mai ştie că primele lovituri fuseseră întâmplătoare şi grosolane. Pentru că exista acea ceremonie. Bon ştia că aici avea să se răzvrătească Henry, că asta avea să fie pentru el greu de înghiţit şi de digerat. O, era viclean, omul acesta pe care după săptămâni de zile Henry înţelegea acum că-l cunoştea din ce în ce mai puţin, străinul complet absorbit şi imunizat, în pregătirile formale, aproape rituale ale vizitei, afectat aproape ca o femeie în anticiparea senzaţiei provocate de haina cea nouă pe care ar fi comandat-o pentru Henry, pe care l-ar fi forţat pe Henry s-o accepte pentru această ocazie, cu ajutorul căreia impresia lui Henry despre această vizită se constituise chiar dinainte ca ei să fi plecat de acasă, dinainte chiar ca Henry să o fi văzut pe femeie; şi Henry, băiatul de la ţară, buimăcit, cu refluxul retrăgându-se

abia simţit de sub el către punctul unde va trebui sau să se trădeze pe sine şi întreaga sa formaţie şi gândire, sau să-şi renege prietenul pentru care îşi repudiase casa şi familia şi totul, buimăcit, şi (la vremea aceea) neajutorat, dorind să creadă şi totuşi nevăzând cum ar fi putut-o face, împins de prietenul, de mentorul său printr-unul din acele inscrutabile şi curios de lipsite de viaţă portaluri, asemănător celui în faţa căruia văzuse calul sau şareta, şi de acolo într-un loc care pentru mintea sa provincială de puritan însemna răsturnarea întregii moralităţi şi pieirea onoarei întregi – un loc creat pentru şi prin voluptate, pentru simţurile de neînfrânat şi neruşinate şi băiatul de la ţară mânat de codul său simplu şi până atunci necontestat în care femeile erau doamne, târfe sau sclave văzute în apoteoza a două rase damnate, prezidate de propria lor victimă – o femeie cu chipul ca o magnolie tragică, eterna parte femeiască, veşnica Fiinţă-care-suferă; copilul, adolescentul, dormitând în mătăsuri şi dantele desigur, şi totuşi vasalul desăvârşit al celui care, o dată creându-l, îl stăpânea acum cu trup şi suflet, având puterea să-l vândă (dacă ar fi avut chef) ca pe un viţel, un căţel sau o oaie; şi mentorul, urmărindu-l iarăşi din ochi, poate chiar jucătorul întrebându-se acum: *Am câştigat sau am pierdut?* pe când ieşeau de acolo şi se întorceau în camera lui Bon, pentru moment neputincios chiar să mai vorbească, să mai găsească vreo şmecherie, nemaicontând acum pe tăria de caracter puritană care nu trebuia să-şi arate nici surpriza nici deznădejdea, trebuind sa conteze acum (dacă ar mai fi trebuit să conteze pe ceva) pe corupţie, pe iubire; nici măcar nu mai putea spune: «Ei? Ce mai spui acum?». Putea doar să mai aştepte, şi să aştepte doar acţiunile absolut imprevizibile ale unui om care trăia doar prin instinct şi nu prin raţiune, până când Henry avea să vorbească în sfârşit: «Dar o femeie care se vinde. O târfă»; şi Bon, acum aproape blând: «Nu târfă. Nu spune asta. De fapt, nu trebuie să foloseşti niciodată cuvântul acesta despre niciuna din ele aici la New Orleans, altminteri

s-ar putea să fii silit să-ţi cumperi privilegiul acesta cu propriul tău sânge şi asta de la probabil o mie de bărbaţi», şi vorbind poate încă liniştit, poate acum chiar şi cu un fel de milă: mila pesimistă şi sardonic cerebrală a omului inteligent faţă de orice nedreptate sau nebunie sau suferinţă omenească: «Nu târfe. Şi nu târfe din cauza noastră, a acestor o mie de bărbaţi. Noi, cei o mie, bărbaţii albi le-am făcut, le-am creat şi le-am produs; noi am făcut chiar şi legile care afirmă că o optime dintr-un anumit fel de sânge precumpăneşte asupra a şapte optimi dintr-un alt fel. Recunosc asta. Însă aceeaşi rasă albă le-ar fi făcut şi pe ele sclave, muncitoare, bucătărese, poate chiar muncitoare pe plantaţii, dacă n-ar fi existat această mie de bărbaţi, aceşti câţiva bărbaţi asemenea mie, fără principii sau onoare, poate că aşa ai să spui. Nu putem, poate că nici nu vrem, să le salvăm pe toate; poate că mia asta de fete pe care o salvăm nu înseamnă niciuna dintr-o mie. Însă o salvăm pe aceasta. Dumnezeu poate că ţine seama de fiecare vrabie, însă noi nu pretindem că suntem Dumnezeu, înţelegi. Poate că nici nu vrem să fim Dumnezeu, pentru că niciunul dintre oamenii de aici n-ar dori asta, ci doar vreuna dintre vrăbiile acestea. Şi poate că atunci când Dumnezeu priveşte spre unul din aceste stabilimente pe care le-ai văzut astă-seară, nici n-ar mai alege pe vreunul dintre noi să fie Dumnezeu, acum că El a îmbătrânit. Deşi trebuie să fi fost tânăr odată, sigur că a fost tânăr, odată, şi sigur că cineva care a existat atâta vreme cât a existat El, care a urmărit atâtea păcate nefericite şi promiscue, fără graţie sau reţinere sau decenţă câte a trebuit El să urmărească, pentru ca să contemple în cele din urmă, chiar dacă exemplele nu sunt niciunul la o mie de mii, principiile onoarei, decenţei, umanităţii aplicate la un instinct omenesc perfect normal, pe care voi anglo-saxonii insistaţi să-l denumiţi poftă sexuală şi la care în zilele de sabat vă întoarceţi la cavernele primordiale, în căderea de la ceea ce voi spuneţi că ar fi graţia, o graţie înceţoşată şi aburită de blasfemii sfidând cerul, de justificări şi explicaţii;

şi întoarcerea înspre graţie anunţându-vi-se cu rugi de îndurare spre cer, în care vă înjosiţi şi vă flagelaţi singuri – şi în niciuna din ele, nici în sfidare, nici în linguşeală, cerul nu mai găseşte nimic să-l intereseze sau măcar, după ce le-a văzut toate astea de două-trei ori, să-l amuze. Astfel că poate acum, când Dumnezeu a îmbătrânit, nici nu se mai interesează de felul cum mai slujim noi ceea ce voi numiţi poftă, poate că El nici nu ne mai cere să-i apărăm această vrabie mai mult decât o salvăm pe cea pe care noi o protejăm aşteptând poruncile Lui. Însă o salvăm pe aceasta care, dacă n-am fi fost noi, ar fi fost vândută oricărei brute având banii pentru cumpărare, nu vândută pentru o noapte, ca o prostituată albă, ci cu trup şi suflet pentru întreaga viaţă unuia care să aibă puterea să se folosească de ea fără mai multă teamă de pedeapsă decât dacă ar fi fost vorba de un animal, un catâr sau o iapă, pentru ca pe urmă s-o lase la o parte sau s-o vândă sau chiar s-o ucidă atunci când este epuizată sau când preţul întreţinerii nu mai rentează faţă de cel al vânzării. Da: o vrabie pe care Dumnezeu însuşi a neglijat să o însemne. Pentru că deşi bărbaţii, bărbaţii albi o creaseră, Dumnezeu nu oprise această făptuire. El plantase sământa care o făcuse să înflorească – sângele alb care să dea formă şi pigment la ceea ce omul alb numeşte frumuseţea femeiască, principiului feminin care exista, regesc şi desăvârşit, în pântecele fierbinte, ecuatorial, al lumii cu mult înainte ca principiul nostru cu piele albă să fi coborât din copaci şi să-şi fi pierdut părul şi să se fi înălbit – un principiu înclinând cu docilitate şi instinctualitate spre ciudate şi mai vechi plăceri ale trupului (care înseamnă totul; nu există nimic altceva) de la care surorile ei albe de la aceeaşi ciupercă fug risipindu-se cuprinse de oroare morală ultragiată – un principiu, o femeie care, acolo unde sora ei albă trebuie să încerce să transpună totul pe criteriul unei compensaţii economice, cum ar insista să se instaleze o tejghea, un cântar sau un seif într-o prăvălie sau într-un magazin în schimbul unui anume procentaj din câştig, stă

doar să domnească, voluptuos tolănită şi atotputernică, din culcuşul neumbrit şi mătăsos care-i este tronul. Nu; nu târfe. Nici măcar curtezane – fiinţele luate din copilărie şi crescute, alese şi pregătite mai cu grijă decât orice altă fată albă, orice călugăriţă, sau decât orice iapă pursânge chiar, de către o persoană care le acordă grija şi atenţia neostoită pe care nu le-ar putea-o da niciodată o mamă. Evident, pentru un anumit preţ, însă un preţ oferit şi acceptat sau refuzat în cadrul unui sistem mai convenţional decât oricare altul în care sunt vândute fetele albe. Căci ele sunt mai preţioase şi mai scumpe ca marfă decât fetele albe crescute şi pregătite ca să poată face faţă singurului ţel şi singurei dorinţe a unei femei: să iubească, să fie frumoase, să distreze: niciodată să nu privească un bărbat în faţă până când nu intră în sala de bal şi se oferă şi sunt alese de câte un bărbat care în schimb nici nu poate şi nici nu vrea ci *trebuie* să le asigure mediul cuvenit în care să iubească şi să fie frumoase şi să distreze, el trebuind de obicei să-şi rişte viaţa sau cel puţin sângele pentru acest privilegiu. Nu, nu târfe. Uneori îmi vine să cred că sunt singurele femei caste, ca să nu spunem virgine, din America, care rămân alături credincioase acelui bărbat nu numai până când el moare sau le eliberează, ci până când mor ele. Şi unde-ai mai putea găsi o târfă sau o doamnă pe care să poţi să contezi să facă aşa ceva?», iar Henry: «Dar tu te-ai căsătorit cu ea. Te-ai căsătorit cu ea»; şi Bon – acum glasul trebuie să-i fi fost mai precipitat, mai aspru, deşi încă moale, încă răbdător, dar lăsând să se vadă fierul, oţelul – jucătorul încă liber, pe care nimeni nu l-a împins încă să-şi folosească ultima carte: «A, ceremonia aceea. Acum înţeleg. Asta e, deci. O formulă, un truc fără niciun fel de înţeles, ca vorbele într-un joc de copii, creat de cineva ca să facă faţă însăşi acestei împrejurări: doar o vrăjitoare mormăind într-o temniţă abia luminată de un smoc de păr arzând, într-o limbă pe care nici fetele n-o mai înţeleg, poate nici chiar vrăjitoarea, fără să mai aibă nimic răsplătitor pentru ea sau pentru vreun copil dacă s-ar

întâmpla să se nască, întrucât însuşi faptul că noi am consimţit, că am acceptat farsa, era pentru ea dovada şi asigurarea faptului pe care ceremonia însăşi nu l-ar fi putut întări niciodată; nedăruind niciun drept cuiva, neluându-i nimănui vreun drept – un ritual tot atât de lipsit de sens ca şi cel înfăptuit de studenţi în camere tăinuite noaptea, până chiar şi cu aceleaşi simboluri arhaice, uitate? — numeşti asta o căsătorie, o nuntă, ca şi cum noaptea dintâi a unei luni de miere şi întâlnirea întâmplătoare cu o prostituată nu ar consta într-o aceeaşi suveranitate asupra unei camere (pentru moment doar) particulare, cu aceleaşi veşminte care se leapădă în aceeaşi ordine, o aceeaşi împreunare într-un pat? De ce n-ai spune că şi asta înseamnă căsătorie?» Şi Henry: «O, ştiu. Ştiu. Îmi socoteşti doi şi cu doi şi îmi spui că fac cinci şi într-adevăr fac cinci. Dar rămâne căsătoria. Închipuie-ţi că îmi asum un angajament faţă de cineva care nu vorbeşte aceeaşi limbă cu mine, şi obligaţia este exprimată în limba lui şi eu mă declar de acord s-o duc la îndeplinire: oare sunt în vreun fel degajat de această obligaţie pentru că se întâmplă să nu cunosc limba în care el m-a acceptat de bună credinţă? Nu: dimpotrivă, sunt mai obligat, mai obligat», şi Bon – acum jucându-şi cartea cea mare, cu voce blândă: «Uiţi că femeia asta, copilul – sunt negri? Tu, Henry Sutpen de la Suta lui Sutpen din Mississippi? Tu, să-mi vorbeşti despre căsătorie, despre nuntă în cazul acesta?» şi Henry, disperat acum, cu ultimul strigăt amar al unei înfrângeri irevocabile: «Da. Ştiu. Ştiu asta. Dar faptul rămâne. Nu e drept. Nici măcar dacă tu ai făcut asta, nu e bine. Nici măcar tu.»

Aşa că asta a fost totul. Ar fi trebuit să fie totul: după-amiaza aceea, patru ani mai târziu, ar fi trebuit să se petreacă a doua zi, intervalul de patru ani constituind doar o aşteptare: o atenuare şi o amânare a unei concluzii de la început coapte să se petreacă, determinată de război, de către o aberaţie sângeroasă şi stupidă în înaltul (şi imposibilul) destin al Statelor Unite, poate instigată de

fatalitatea ce apăsa asupra familiilor, înzestrată, printre alte calităţi, cu acea curioasă lipsă de proporţie între cauză şi efect care este întotdeauna o caracteristică a soartei atunci când e constrânsă să se slujească de fiinţe omeneşti ca instrumente, ca material. Oricum, Henry a aşteptat patru ani. Ţinându-i pe toţi trei în acea stare de aşteptare încordată, aşteptând, nădăjduind că Bon va renunţa la femeie şi va destrăma căsătoria despre care el (Henry) recunoştea că nu era o căsătorie şi la care trebuie să fi înţeles de îndată ce văzuse femeia şi copilul că Bon n-avea să renunţe. De fapt, pe măsură ce trecea timpul şi Henry se obişnuia cu ideea ceremoniei care încă nu era căsătorie, asta trebuie să fi fost ceea ce îl făcea să sufere pe Henry – nu cele două ceremonii, ci cele două femei; nu faptul că intenţia lui Bon era să săvârşească o bigamie ci că după toate aparenţele intenţiona să o facă pe sora lui (a lui Henry) un fel de parteneră mai tânără într-un harem. Oricum, a aşteptat şi a nădăjduit timp de patru ani. În primăvara aceea s-au întors în nord, în Mississippi. Avusese loc lupta de la Bull Run şi la universitate se înfiinţase o companie cu voluntari din rândurile studenţilor. Henry şi cu Bon se înrolaseră. Probabil că Henry îi scrisese lui Judith unde erau şi ce aveau de gând să facă. Se înrolaseră împreună, înţelegi, Henry supraveghindu-l pe Bon şi Bon permiţându-i să-l supravegheze, era doar perioada de încercare, aşteptarea: unul din ei neîndrăznind să-l scape din ochi pe celălalt, nu de teamă că Bon avea să se căsătorească cu Judith şi Henry n-ar fi fost acolo ca să-l oprească, ci că Bon s-ar fi căsătorit cu Judith şi pe urmă el (Henry) ar fi trebuit să trăiască tot restul vieţii cu conştiinţa faptului că în realitate îi părea bine că a fost astfel tras pe sfoară, cu bucuria laşului care a capitulat fără să fi fost înfrânt; iar celălalt, şi el din acelaşi motiv, el care nici n-ar fi dorit-o pe Judith dacă n-ar fi fost Henry, căci la urma urmelor e sigur că nu se îndoise niciun moment că ar fi putut-o lua de nevastă pe Judith oricând ar fi vrut, în ciuda şi a fratelui şi a tatălui, căci, aşa

cum am spus şi mai înainte, nu Judith era obiectul iubirii lui Bon sau al grijilor lui Henry. Ea era doar conturul fără chip, recipientul gol, în care fiecare din ei se străduia să păstreze nu iluzia despre sine însuşi sau iluzia sa despre celălalt, ci ceea ce fiecare din ei bănuia că celălalt credea c-ar fi fost el însuşi – bărbatul şi tânărul, seducătorul şi sedusul, care se cunoscuseră, se cuceriseră şi se lăsaseră cuceriţi, fiecare din ei pe rând o victimă a celuilalt, cuceritorul înfrânt de propria lui putere, cel înfrânt învingător prin propria lui slăbiciune, înainte ca Judith să fi intrat în vieţile lor ale amândurora nici chiar cu numele. Şi cine ştie? Era şi războiul; cine ştie dacă fatalitatea şi victima fatalităţii nu se gândeau, nu nădăjduiau amândoi că războiul avea să aranjeze totul, să elibereze una dintre cele două entităţi ireconciliabile, şi nici n-ar fi fost prima dată că tinereţea ar fi considerat catastrofa drept un act direct al Providenţei având ca singur scop doar rezolvarea unei probleme personale pe care tinereţea nu e în stare s-o rezolve singură.

Şi Judith: cum am putea-o explica pe ea altfel decât în felul acesta? Evident, Bon n-ar fi putut-o corupe numai în douăsprezece zile să creadă în aşa măsură în fatalitate, el care nu numai că nu încercase să-i corupă castitatea, ci nici măcar nu căutase să-l înfrunte pe tatăl ei. Nu: ea era altceva decât o fatalistă, era o Sutpen ghidându-se după codul nemilos al Sutpenilor care o împingea să ia orice dorea cu condiţia să fi fost destul de puternică, ea Sutpenul dintre cei doi copii, aşa cum Henry era un Coldfield cu vorbăria celor din familia Coldfield despre moralitate şi principiile binelui şi răului; care, atunci când Henry ţipase şi vomitase, urmărise din pod în noaptea aceea spectacolul luptei dintre Sutpen, pe jumătate dezbrăcat, cu unul din negrii săi pe jumătate dezbrăcat şi el. Şi asta cu acelaşi interes rece şi atent cu care Sutpen l-ar fi urmărit pe Henry luptându-se cu un băiat negru de vârsta şi greutatea lui. Pentru că ea n-ar fi avut de unde să cunoască motivul obiecţiei ridicate de tatăl ei faţă de această căsătorie. Henry nu i l-ar fi spus, iar ea nu şi-ar fi

întrebat tatăl. Pentru că, și dacă l-ar fi ştiut, n-ar fi însemnat nimic pentru ea. Ar fi reacţionat exact aşa cum ar fi reacţionat Sutpen faţă de oricine ar fi încercat să-l tragă pe sfoară: pe Bon l-ar fi luat oricum. Pot să mi-o închipui la nevoie chiar omorând-o pe cealaltă femeie. Însă în orice caz – asta e sigur – n-ar fi făcut niciun fel de cercetări pentru ca apoi să înceapă vreo dezbatere morală între ce ar fi vrut ea să facă şi ce ar fi gândit că se cuvine să facă. Şi totuşi, a aşteptat, A aşteptat timp de patru ani, fără niciun cuvânt de la el, decât prin Henry care să-i spună că el (Bon) mai trăieşte încă, pentru că Henry nu-i permitea lui Bon să-i scrie, şi nici Bon n-a încercat s-o facă. A fost proba, încercarea; o acceptaseră toţi trei; nu cred nici măcar că a fost vorba despre vreo promisiune pe care Henry sau Bon s-o fi cerut sau să se fi oferit s-o facă. Însă Judith, care n-ar fi avut de unde să ştie ce se întâmplase sau din ce cauză… – ai observat cât de adesea când încercăm să reconstituim cauzele care provoacă acţiunile vreunui bărbat sau ale unei femei, cu un fel de uimire ne vedem din când în când reduşi la credinţa, singura credinţă posibilă, că izvorăsc din unele dintre vechile virtuţi? Hoţul care fură nu din lăcomie ci din dragoste, asasinul care ucide nu din ură ci din milă? Judith acordând acum o încredere implicită acolo unde-şi dăruise dragostea, dăruind o dragoste implicită acolo de unde luase mândrie şi respiraţia largă a sentimentului: acea mândrie adevărată, nu din cea falsă care preschimbă ceea ce pentru moment nu înţelege în pizmă şi vanitate rănită, şi astfel se descarcă în resentiment şi reproşuri, ci adevărata mândrie care poate să-şi mărturisească fără umilinţă: *Iubesc, nu am să accept nimic altceva; s-a întâmplat ceva între el şi tata; dacă tata a avut dreptate, n-am să-l mai văd niciodată, iar dacă n-a avut dreptate, el are să vină sau are să trimită după mine; dacă pot să fiu fericită, am să fiu, dacă trebuie să sufăr, pot s-o fac.* Pentru că a aşteptat; n-a făcut niciun fel de efort de a încerca altceva; comportarea faţă de tatăl ei nu s-a schimbat nici cu o iotă; dacă i-ai fi văzut împreună, ai fi spus

că Bon n-a existat niciodată – aceleaşi două chipuri calme şi impenetrabile văzute împreună în trăsură prin oraş în următoarele câteva luni după ce Ellen căzuse la pat, între ziua de Crăciun şi ziua când Sutpen plecase călare cu regimentul său şi al lui Sartoris. Nu vorbeau despre asta, nu şi-au spus nimic unul altuia, ştii – Sutpen, despre ceea ce aflase despre Bon; Judith, că ştia unde erau acum Bon şi cu Henry. N-aveau nevoie să vorbească. Semănau prea mult unul cu altul. Erau aşa cum ajung uneori doi oameni care par să se cunoască unul pe altul atât de bine, sau care sunt atât de asemănători încât capacitatea, dorinţa de a comunica prin vorbe se atrofiază prin nefolosinţă şi care, înţelegându-se fără a mai simţi nevoia mijlocirii prin auz sau intelect, nici nu-şi mai înţeleg unul altuia vorbele. Aşa că ea nu i-a spus niciodată unde erau Henry şi Bon şi el n-a aflat decât după ce compania universităţii plecase, pentru că Henry şi cu Bon se înrolaseră, apoi se ascunseseră undeva. Trebuie să fi făcut asta; trebuie să se fi oprit la Oxford doar atâta timp cât să se înroleze şi apoi călăriseră mai departe, căci nimeni dintre cei care-i cunoşteau la Oxford sau în Jefferson nu ştia la început că erau voluntari în acea companie, lucru care ar fi fost altminteri aproape cu neputinţă de tăinuit. Pentru că acum lumea – taţii şi mamele şi surorile şi rudele şi iubitele acelor tineri – veneau la Oxford încă de mai departe de Jefferson – familii întregi cu provizii şi aşternuturi şi servitori, să se instaleze la familiile, în casele Oxfordului însuşi, să urmărească vitejeasca pantomimă a marşurilor şi contramarşurilor fiilor şi fraţilor lor, atraşi cu toţii, bogaţi şi săraci, aristocraţi şi plebei, de ceea ce constituie probabil cea mai emoţionantă privelişte de masă dintre toate experienţele de masă omeneşti, cu mult mai presus decât spectacolul oricâtor fecioare mânate spre a fi sacrificate vreunui principiu păgân, vreunui Priap – spectacolul tinerilor, al trupurilor agile şi superbe, al trupurilor frumoase, vitejeşti, dezbrăcate de iluzii, înveşmântate în scânteierea marţială a alămurilor şi penajelor, mărşăluind

spre teatrele de luptă. Şi noaptea erau sunetele muzicii – viorile şi alămurile printre scânteierile lumânărilor, freamătul perdelelor la ferestrele înalte în întunericul de aprilie, rotirea crinolinelor nedesluşite în cercul cenuşiu al tunicilor soldaţilor sau al aurăriilor şi însemnelor ofiţereşti, în mijlocul unei armate – chiar dacă nu al unui război – de gentlemani, unde soldatul şi colonelul îşi spuneau unul altuia pe nume nu ca un fermier adresându-se altuia pe deasupra vreunui plug oprit pe ogor sau deasupra tejghelei într-o prăvălie cu stofe, brânză şi ulei de hamuri, ci ca un bărbat altui bărbat pe deasupra umerilor suavi, pudraţi ai femeilor, pe deasupra celor două pahare ridicate cu vin roşu sau cu şampanie importată; – muzica, acelaşi ultim vals de la o noapte la alta pe măsură ce zilele treceau şi compania aştepta ordinul de plecare, scânteierile brave, neglijente, în noaptea neagră nu a unei catastrofe, ci doar ca un fundal de tablou, ultima primăvară veşnică, înmiresmată, a tinereţii; şi Judith nu era acolo, şi nici Henry, romanticul, nu era acolo, şi nici Bon fatalistul, acum ascunşi undeva, cel care pândea şi cel care se lăsa pândit: şi zorile încărcate de flori, mereu revenind din acel aprilie şi mai şi iunie fremătând de trâmbiţe, pătrunzând printr-o sută de ferestre în încăperile unde o sută de văduve care nu fuseseră încă mirese depănau vise naive, feciorelnice, peste bucle de păr negru, castaniu sau blond şi Judith nu era una dintre acestea: şi cinci dintre voluntarii companiei, plecând călări, cu sclavii şi rândaşii lor, într-o căruţă de furaje, şi în uniformele lor noi, cenuşii, nepătate, au făcut înconjurul statului, cu drapelul, cu stindardul companiei, şi bucăţelele de mătase tăiate şi potrivite dar nu cusute, purtate astfel din casă în casă până când iubita fiecărui om din companie dăduse câteva împunsături de ac, şi Henry şi Bon nu erau nici printre aceştia, întrucât ei nu se alăturaseră companiei decât după plecare. Trebuie să fi ieşit din locul acela, oricare ar fi fost el, unde stătuseră ascunşi, să iasă parcă neluaţi în seamă din desişurile de la marginea drumului şi să se alăture

rândurilor când trecuse compania: amândoi, tânărul şi bărbatul în toată firea, tânărul de două ori lipsit acum de drepturile lui de la naştere, el care ar fi trebuit să fi fost unul dintre cei ce se mişcau printre lumânări şi viori, printre sărutări şi lacrimi deznădăjduite, care ar fi trebuit să facă parte din grupul de purtători ai culorilor regimentului străbătând statul cu drapelul necusut; şi bărbatul care nici n-ar fi trebuit să fie acolo, prea în vârstă ca să mai fie acolo, atât ca ani cât şi ca experienţă: orfanul mintal şi spiritual a cărui soartă după toate aparenţele era să dăinuie într-un abandon la jumătatea drumului dintre locul unde se afla trupul său şi cel unde mentalitatea şi înzestrările sale morale doreau să-l împingă – student la universitate, şi totuşi prin simpla acumulare a anilor prea plini în urma lui, silit să ia parte la activităţile extra academice ale unui curs de drept cu şase studenţi: şi acum în război, şi prin aceleaşi forţe împins în izolarea rangului de ofiţer. Primise gradul de locotenent înainte chiar ca oamenii din compania lui să fi intrat în prima luptă. Nu cred că l-a dorit; pot să mi-l închipui încercând să-l evite, să-l refuze. Însă aşa stăteau acum lucrurile, aşa stătea şi el, izolat o dată mai mult de însăşi situaţia la care şi prin care era condamnat – amândoi, unul acum ofiţer şi celalalt soldat, dar încă unul din ei pândind şi celălalt pândit, aşteptând ceva dar neştiind ce, ce acţiune din partea soartei, a destinului, ce sentinţă irevocabilă din partea vreunui judecător sau Arbitru între ei, întrucât nimic altceva n-ar fi fost de ajuns, nicio jumătate de măsură sau vreo măsură reversibilă n-ar fi părut nici unuia cuvenită – ofiţerul, locotenentul care avea avantajul vag şi autorizat de a fi în măsură să spună: *Tu* faci asta acum, de a putea rămâne măcar uneori în urma plutonului pe care-l comanda: soldatul care-l purtase pe acel ofițer, rănit la umăr, în spinare, pe când regimentul se retrăgea în faţa tunurilor yankee la Pittsburgh Landing, readucându-l în siguranţă în spatele liniilor, după toate aparențele doar cu singurul scop de a-l mai pândi timp de încă doi ani, scriindu-i

între timp lui Judith că amândoi trăiesc, şi asta a fost totul.

Şi Judith. Ea era singură acum. Poate că rămăsese singură încă din ziua aceea de Crăciun cu un an în urmă, şi apoi cu încă un an înainte de asta, şi apoi cu trei ani, şi apoi cu patru ani înainte, întrucât deşi Sutpen plecase acum cu regimentul său şi al lui Sartoris, iar negrii – banda fioroasă cu care-şi construise Suta lui Sutpen – urmaseră primele trupe yankee în trecere prin Jefferson, nu s-ar fi putut spune că trăia în singurătate, cu Ellen în pat în camera cu obloanele trase având nevoie de grijă continuă în vreme ce aştepta cu acea neînţelegere uimită şi pasivă să moară; iar ea (Judith) şi cu Clytie înjghebând şi îngrijind o grădină de legume de tot felul ca să aibă din ce trăi; şi Wash Jones, la cantonul de pescuit părăsit şi căzut în ruină din albia râului, pe care Sutpen îl construise după ce prima femeie – Ellen – îi intrase în casă şi ultimul vânător de cerbi şi de urşi îi ieşise din casă, unde-i dădea acum voie lui Wash şi fiicei şi nepoatei lui să stea, şi care făcea muncile mai grele în grădină şi le aproviziona pe Ellen şi pe Judith, şi apoi pe Judith, din când în când cu peşte şi vânat, acum chiar intrând în casă, el care până la plecarea lui Sutpen nu trecuse niciodată dincoace de bolta de viţă din spatele bucătăriei unde duminica după-amiază el şi cu Sutpen beau din damigeană şi din găleata cu apă de izvor pe care Wash o aducea de la aproape o milă, Sutpen în hamacul lui din doage de butoi, vorbind, iar Wash, chircit pe lângă vreun stâlp, înecându-se şi pufnind în râs. Nu exista singurătate şi în niciun caz trândăvie pentru Judith; era aceeaşi faţă impenetrabilă şi senină, doar puţin îmbătrânită, puţin mai slăbită acum, care se lăsase văzută în oraş, în trăsură, alături de cea a tatălui ei, la mai puţin de o săptămână după ce se aflase că logodnicul şi fratele ei părăsiseră casa în toiul nopţii şi dispăruseră, nimeni nu ştia de ce sau încotro şi nici nu întreba, la fel cum nici acum nu o întreba nimeni când venea în oraş, în rochia transformată de ea singură, cum purtau toate femeile din Sud acum, în trăsura acum însă trasă de un catâr, un catâr de plug, în

curând catârul de plug, fără vizitiu care să-l mâne, care să înhame catârul la trăsură şi apoi să-l deshame, ca să meargă împreună cu celelalte femei – pe atunci erau răniţi la Jefferson – la spitalul improvizat unde (fecioara crescută în puf, femeia trândavă şi fără ocupaţie prin tradiţie) curăţau şi bandajau trupurile murdare şi sfârtecate ale unor străini răniţi şi ale unor morţi chiar şi făceau feşe din draperiile de la ferestre şi din cearşafurile şi rufăria caselor în care se născuseră; când mai venea acum în oraş nu mai era nimeni care s-o mai întrebe despre fratele şi iubitul ei, pe când vorbeau între ele despre fiii şi fraţii şi soţii lor cu lacrimi şi durere poate, dar măcar cu certitudine, ştiind despre ce vorbeau. Judith, aşteptând şi ea, ca şi Henry şi ca şi Bon neştiind ce, dar spre deosebire de Henry şi Bon nici măcar neştiind din ce cauză. Apoi a murit Ellen, fluturele dintr-o vară, de doi ani ca şi mort deja – coaja lipsită de substanţă, umbra nepăsătoare faţă de orice schimbare sau disoluţie tocmai din cauza lipsei ei de greutate şi substanţă: nu un trup care să fie îngropat: doar forma, amintirea, transpusă într-o după-amiază liniştită fără clopote sau catafalc în crângul de cedri, unde să odihnească, paradox uşor ca pulberea, sub mia de livre a monumentului de marmură pe care Sutpen (colonelul Sutpen acum, întrucât Sartoris fusese revocat din funcţia sa la alegerea anuală a ofiţerilor regimentului cu un an în urmă) îl adusese în căruţa de furaje a regimentului de la Charleston, Carolina de Sud, şi îl aşezase deasupra uşoarei depresiuni acoperite de iarbă despre care Judith îi spusese că este mormântul lui Ellen. Şi apoi murise şi bunicul ei, de foame, în podul propriei lui case, în spatele uşii bătute în cuie, şi Judith fără îndoială invitând-o pe domnişoara Rosa să vină să stea la Suta lui Sutpen şi domnişoara Rosa refuzând, aşteptând şi ea, s-ar fi spus, această scrisoare, primul cuvânt direct de la Bon de patru ani încoace şi pe care, la o săptămână după ce-l îngropase şi pe el, alături de piatra funerară a maică-sii, îl adusese ea însăşi în oraş, în trăsurica trasă de catârul pe

care şi ea şi Clytie învăţaseră să-l prindă şi să-l înhame, şi i-l dăduse bunicii tale, adusese de bunăvoie scrisoarea bunicii tale, ea (Judith) care numai vizita acum pe nimeni, nu mai avea nicio prietenă, fără îndoială neştiind de ce o alesese pe bunica ta să-i dea scrisoarea, după cum nici bunica ta n-ar fi ştiut să spună; acum nu subţire, ci uscată, craniul de Sutpen arătându-se acum cu adevărat pe sub carnea uzată de Coldfield, faţa, care de mult uitase cum să mai fie tânără şi totuşi absolut impenetrabilă, absolut senină: nu în doliu, nici măcar arătând suferinţă, şi bunica ta spunând: «Eu? Vrei s-o păstrez eu?»

«Da, spusese Judith. Sau s-o distrugeţi. Cum doriţi. Citiţi-o dacă vreţi, sau n-o citiţi, dacă nu vreţi. Pentru că, oricum, nu are nicio importanţă, ştiţi. Te naşti şi încerci câte ceva şi nici nu ştii de ce, doar că mereu continui să încerci şi te naşti în acelaşi timp cu o mulţime de alţi oameni, laolaltă, amestecat cu ei, ca şi cum ai încerca, sau ca şi cum ar trebui să dai din mâini şi din picioare şi să mişti mâinile şi picioarele cu nişte sfori, numai că aceleaşi sfori sunt prinse de toate braţele şi picioarele celorlalţi şi toţi ceilalţi încearcă şi ei în acelaşi timp şi nici ei nu ştiu de ce, dar firele se încurcă toate între ele ca şi cum ar fi cinci sau şase oameni care încearcă să ţească un covor la acelaşi război, numai că fiecare vrea să facă covorul după modelul lui; şi nimic nu are nicio importanţă, ştii asta de la început, altminteri cei care au aşezat aici războiul de ţesut ar fi aranjat lucrurile ceva mai limpede, şi totuşi trebuie să aibă o importanţă pentru că, uite, continui să încerci, sau trebuie să continui să încerci şi pe urmă deodată s-a terminat totul şi tot ce ţi-a mai rămas e o lespede de piatră cu ceva zgâriat pe ea dacă mai e cineva care să-şi aducă aminte să zgârie piatra şi s-o aşeze, sau care să mai aibă timp de aşa ceva, şi plouă deasupra şi soarele străluceşte peste ea şi după un timp nici nu-şi mai aduce nimeni aminte de nume şi exact ce încercau să spună zgârieturile acelea, şi nici nu mai are nicio importanţă. Aşa că poate dacă ai putea să te duci la cineva, şi cu cât îţi este

mai străin cu atât mai bine, şi să-i dai ceva – un petic de hârtie – ceva, orice, ceva care să nu însemne nimic în sine şi celălalt nici să nu trebuiască să-l citească sau să-l păstreze, nici măcar să se ostenească să-l arunce sau să-l rupă, cel puţin asta ar mai fi ceva, doar pentru că s-a întâmplat lucrul acesta, să-şi mai aducă aminte cineva de el, chiar şi numai că a trecut dintr-o mână într-alta, de la o minte la alta, şi ar fi cel puţin o zgârietură, ceva, ceva care ar putea să lase o urmă pe altceva care *a existat* odată pentru motivul că se poate şi muri odată, în vreme ce lespedea de piatră nu poate fi *este,* doar pentru că nu poate ajunge *să fi fost* căci nu poate să moară vreodată, să piară...» și bunica ta privind-o, pândindu-i faţa impenetrabilă, calmă, cu desăvârşire senină, şi exclamând:

«Nu! Nu! Nu asta! Gândeşte-te la...» şi faţa aceea privind-o, înţelegând, încă senină, nici măcar amară:

«O. Eu? Nu. Nu asta. Pentru că cineva trebuie să aibă grijă de Clytie, şi tata, acuma, curând, care o să vrea să aibă ce mânca şi el după ce s-o întoarce acasă, pentru că acum n-are să mai dureze mult dacă au început să se împuşte între ei. Nu. Nu asta. Femeile nu fac asta din dragoste. Cred că nici bărbaţii n-o fac din dragoste. Şi nu acuma, oricum. Pentru că nici n-ar mai fi loc acum, să se ducă acolo, oriunde ar fi locul acesta, dacă o fi existând locul acesta. Ar trebui să se fi umplut. Până la refuz. Ca la teatru, la operă, dacă ceea ce te aştepţi să găseşti acolo e uitarea, diversiunea, distracţia; ca un pat prea plin, dacă tot ce doreşti de la el este să stai liniştit şi să dormi, să dormi, să dormi»...”

Domnul Compson întinse mâna. Pe jumătate ridicându-se, Quentin luă scrisoarea şi, sub globul murdărit de gândaci, cu lumina scăzută, o deschise cu grijă, ca şi cum foaia, pătratul îngălbenit de hârtie, ar fi fost nu hârtia, ci cenuşa intactă a fostei ei forme şi substanţe; şi între timp glasul domnului Compson vorbea mai departe şi Quentin îl auzea fără să-l asculte: „Acum ai să poţi înţelege de ce am spus că el a iubit-o. Pentru că au mai fost şi alte scrisori, multe, înflorate,

galante, indolente, frecvente şi nesincere, trimise prin curier peste cele patruzeci de mile dintre Oxford şi Jefferson după acel Crăciun dintâi – din partea gentilomului din metropolă cu un gest leneş şi delicat de flatare (şi fără îndoială pentru el lipsit de semnificaţie) către fecioara bucolică – şi acea fecioară bucolică cu clarviziunea liniştită, profundă şi absolut inexplicabilă a femeilor faţă de care gesticulaţia prostească a gentilomului din metropolă părea doar o viclenie străvezie a unui copil, primind scrisorile fără să le înţeleagă, fără măcar să le păstreze, în ciuda întorsăturilor de frază şi metaforelor lor elegante, galante şi laborios meşteşugite, până când sosea următoarea. Însă o păstrase pe aceasta, care trebuie să-i fi căzut ca din cer după un răstimp de patru ani, socotind-o destul de preţioasă ca să i-o dea unui străin s-o păstreze sau să n-o păstreze, chiar ca s-o citească sau să n-o citească, după cum va găsi nimerit acel străin, ca să facă scrijelitura aceea, urma aceea nemuritoare pe faţa oarbă a uitării la care cu toţii suntem condamnaţi, despre care vorbea ea...;" Quentin auzea fără să trebuiască să asculte pe când citea scrisul decolorat, păienjenesc, nu ca o scriere apăsată de o mână odinioară vie, ci ca o umbră aruncată pe hârtie şi care se formase cu o clipă înainte de a-şi fi lăsat privirile asupra ei şi care s-ar fi putut pierde, sau risipi în orice clipă în timp ce el citea încă: limba cea moartă vorbind iarăşi după patru ani şi apoi după alţi aproape cincizeci, blândă, ironică, neglijentă şi incurabil pesimistă, fără dată, fără salut sau semnătură:

Ai să vezi că nu vreau să insult pe niciunul din noi prefăcându-mă că aş vorbi ca un glas din lumea înfrânţilor, ca să nu spun chiar din a morţilor. De fapt, dacă aş fi un filosof, aş elabora şi aş expune un comentariu ciudat şi foarte potrivit despre vremurile noastre şi despre perspectivele de viitor din scrisoarea aceasta pe care o ţii acum în mână – o bucată de hârtie de scrisori cu, aşa cum poţi să vezi, unul dintre cele mai

bune filigrane franţuzeşti datate acum şaptezeci de ani, salvată (furată dacă vrei) din conacul devastat al unui aristocrat ruinat; şi scrisă cu cea mai bună negreală de plită fabricată acum niciun an într-o fabrică din Noua Anglie. Da. Negreală de plită. Am capturat-o: asta e în sine o întâmplare. Caută să-ţi închipui cum arătam, un asortiment omogen de sperietori de ciori, n-am să spun înfometate, căci pentru o femeie, doamnă sau pur şi simplu femelă, mai la sud de Mason şi Dixon în anul acesta de graţie 1865, cuvântul acesta ar fi de prisos, ca şi cum am spune că respirăm. Şi n-am să spun că eram în zdrenţe sau chiar fără încălţăminte, întrucât suntem în ambele aceste feluri de destulă vreme ca să ne fi obişnuit, numai că, mulţumesc lui Dumnezeu (şi asta-mi restabileşte încrederea, poate nu în caracterul omenesc, ci în om cel puţin) că omul nu ajunge să se obişnuiască şi cu greutăţile şi privaţiunile; numai mintea, sufletul grosolan, omnivor, încărcat de cărnuri este cel care ajunge să se obişnuiască; trupul însuşi, mulţumită lui Dumnezeu, nu s-a resemnat niciodată să piardă senzaţia blândă a săpunului şi a rufăriei curate şi a acelui ceva între talpa piciorului şi pământ care-l deosebeşte de laba unui animal. Aşa că am să spun doar că aveam nevoie de muniţii. Şi caută să-ţi închipui cum arătam, momâi însufleţite de unul din planurile acestea de momâi disperate care nu numai că trebuie să reuşească dar chiar şi reuşesc, pentru motivul că nu există absolut nicio altă alternativă nici pentru om nici pentru ceruri, niciun loc pe pământ sau sub el pentru înfrângere în care el să-şi găsească spaţiu să se oprească o clipă sau să-şi tragă sufletul, sau să fie îngropat şi pus sub piatră funerară; şi noi (sperietorile) ducându-l la îndeplinire cu mult elan, ca să nu spunem zarvă; închipuie-ţi, zic, prada şi preţul, zece căruţe burduşite de neguţători, neapărate, şi sperietorile răsturnând din ele ladă după ladă, una mai splendidă ca alta, fiecare dintre ele

însemnate cu acel U. și cu acel S. care de patru ani de zile constituie pentru noi simbolul distrugerilor care le aparţin înfrânţilor, al pâinilor şi al peştilor aşa cum era odată acela al Frunţii incandescente, nimbul scânteietor al Cununii de Spini; şi sperietorile zgrepţănând la lăzile cu pietre şi baionete şi chiar cu mâinile goale şi deschizându-le în cele din urmă şi găsind – ce? Negreală de plită. Galoane, galoane, galoane din cea mai bună negreală de plită, şi niciuna din lăzi mai veche de un an şi toate fără îndoială încercând să-l ajungă din urmă pe generalul Sherman cu vreun ordin de marş corectat, întârziat, prin care i se cerea să lustruiască plitele înainte să aprindă focul. Cât am mai râs. Da, am râs, pentru că cel puţin asta am învăţat în aceşti patru ani: că trebuie să ai într-adevăr burta goală ca să poţi râde, că numai atunci când eşti înfometat sau înspăimântat mai poţi să scoţi un ultim înţeles din râs, tot aşa cum stomacul gol mai extrage ultima esenţă din alcool. Dar cel puţin avem negreală de plită. Avem o grămadă de negreală de plită. Avem chiar prea multă, pentru că nu-i nevoie de prea multă ca să spun ceea ce am de spus, aşa cum poţi să vezi şi singură. Şi de aici şi concluzia şi auguriile pe care le desprind, chiar dacă nu sunt filosof:

Noi doi am aşteptat de ajuns. Vezi că nu vreau să te insult nici spunând că eu am aşteptat de ajuns. Astfel că, întrucât nu te insult spunând că numai eu am aşteptat, nici nu mai adaug – aşteaptă-mă să vin. Pentru că nu ştiu când trebuie să mă aştepţi. Pentru că ceea ce A FOST e un lucru, şi acum nu mai este pentru că e ceva mort, mort, din 1861, şi deci e ceea ce ESTE – (*Așa. Au deschis iarăşi focul. Ceea ce – dac-ar mai fi nevoie s-o menţionez – este de asemenea un lucru de prisos să-l mai spun, cum ar fi respiraţia sau nevoia de muniţii. Căci uneori îmi vine să cred că nici nu s-a oprit vreodată. Şi nici nu s-a oprit, bineînţeles; doar că nu*

vreau să spun asta. Vreau să spun că nici n-au mai fost alte împuşcături, că a fost doar acea salvă acum patru ani care a răsunat o singură dată şi apoi s-a oprit, o ţeavă de puşcă hipnotizată după alta, îngheţată în propria ei uimire înspăimântată şi niciodată apoi repetată şi acum doar ecoul adânc, înfricoşat, sfâşiat doar de o puşcă alunecată din mâinile vreunei santinele istovite, sau de căderea trupului epuizat în aerul boltit deasupra pământului unde a răsunat pentru prima dată acea salvă şi unde trebuie să rămână încă, deoarece niciun alt spaţiu sub ceruri nu va mai primi acest tunet. Astfel că asta înseamnă că sunt zorile din nou şi că trebuie să mă opresc. Să mă opresc din ce? ai să spui. Tocmai, din a gândi, din a-mi aminti – bagă de seamă că nu spun din a mai spera; să ajung iarăşi pentru o vreme, fără limite sau localizare în timp, fără gânduri, un partener fără raţiune şi un tovarăş înnăscut al unui trup care, chiar şi după patru ani de zile, cu un fel de fidelitate deznădăjduită şi incoruptibilă care este pentru mine incredibil de demnă de admiraţie, este încă scăldat şi fascinat fără putinţă de scăpare de amintirea păcii de altădată şi a mulţumirii de atunci, de ale căror denumiri, de ale căror miresme şi sunete nici nu mai ştiu că-mi amintesc, care ignoră chiar şi prezenţa şi ameninţarea unui braţ sau a unui picior smuls ca şi cum ar dispune de o convingere tainic insuflată şi infailibilă de o promisiune şi de nemurire. Dar să închei.) Nu-ţi pot spune când să mă aştepţi. Pentru că ceea ce ESTE e acum şi altceva încă, deoarece nu exista pe atunci. Şi întrucât în această bucată de hârtie ţii în mâini tot ceea ce este mai bun din vechiul Sud acum mort, şi cuvintele pe care le citeşti au fost scrise pe ea cu cea mai bună (fiecare ladă afirma, cea mai bună dintre cele mai bune) creaţie a noului Nord care a învins şi care deci, fie că îi convine sau nu, va trebui să supravieţuiască, eu cred acum că tu şi cu mine suntem, oricât ţi se va părea de

ciudat, incluşi printre cei care sunt meniţi, condamnaţi să trăiască.

...Și asta e tot spuse domnul Compson. Ea a primit-o, scrisoarea, și ea şi cu Clytie au făcut rochia de mireasă şi vălul din petice – poate petice pregătite dar nefolosite pentru feşe şi pansamente, care nu au mai primit această întrebuinţare. Nu ştia când avea să vină, pentru că nici el însuşi nu ştia; şi poate că el i-a spus lui Henry, poate că i-a arătat lui Henry scrisoarea înainte de a o trimite, şi poate că nu; poate că n-au fost decât pânda şi aşteptarea, iar el i-a spus lui Henry: *Am aşteptat de ajuns* şi Henry i-a răspuns. *Renunţi atunci? Renunţi?* Şi celălalt: *Nu renunţ. De patru ani am tot dat soartei prilejul să renunţe în numele meu, dar se pare că sunt condamnat să trăiesc, că ea şi cu mine suntem condamnaţi să trăim;* – sfidarea şi ultimatumul pronunţate în preajma unui foc de bivuac, ultimatumul pronunţat în faţa porţii spre care amândoi trebuie să se fi îndreptat călare aproape umăr la umăr: unul din ei calm şi neabătut, poate chiar fără să reziste, fatalist până la urmă; celălalt lipsit de remuşcări dintr-o suferinţă şi deznădejde implacabile şi de neschimbat...” (Lui Quentin i se părea că putea chiar să-i vadă, faţă în faţă la poartă. Dincolo de poartă, ceea ce fusese odinioară un parc se întindea acum părăginit, într-o dezolare mărăcinoasă, învăluit într-un aer de vis, îndepărtat şi bântuit de spaime asemenea obrazului neras al unui om care tocmai se trezeşte din amorţeala eterului, până la o casă uriaşă, unde o tânără fată aştepta îmbrăcată într-o rochie de mireasă făcută din petice furate, casa însăşi împărtăşindu-se din acelaşi aer de dezolare scorojită, fără să fi suferit de pe urma invaziei, doar o scoică aruncată de valuri, uitată în retragerea apelor catastrofei – un schelet lăsând să se smulgă din sine scursori încete de mobile şi covoare, ţesături şi argintărie, pentru a-i ajuta să moară pe nişte oameni sfâşiaţi şi înspăimântaţi care ştiau, chiar în timp ce mureau, că de luni de zile deja sacrificiul şi spaima erau în zadar. Se

opriseră faţă în faţă pe caii lor slăbănogi, doi bărbaţi, tineri, neieşiţi încă în lume, care nu respiraseră încă destul ca să fie bătrâni, dar cu ochi bătrâni, cu părul zburlit şi feţele găunoase şi bătute de vânturi, turnate parcă de o mână spartană, zgârcită chiar, în bronz, în uniforme perpelite și cârpăcite, cenuşii acum, de culoarea frunzelor moarte, unul cu însemnele decolorate ale rangului de ofiţer, celălalt fără nimic pe mânecă, cu pistolul încă în oblânc, încă neridicat spre ţintă, și amândouă feţele calme, glasurile nici măcar ridicate: *Să nu treci peste umbra acestui stâlp, a ramurii de aici, Charles;* şi *Am să trec, Henry)* – „şi pe urmă Wash Jones calare pe catârul fără şa în faţa porţii domnişoarei Rosa, strigând-o pe nume în nemişcarea însorită şi paşnică a străzii, spunându-i: «Matale eşti Rosa Coldfield? Atunci, haide mai bine într-acolo. Henry l-a-mpuşcat pe blestematul de franţuz. L-a omorât ca pe un bou dus la tăiere.»”

V

AŞA CĂ PROBABIL că ți-au povestit cum i-am spus lui Jones să ducă de acolo catârul, care nici nu era al lui, în grajd şi să-l înhame la trăsurica noastră, în vreme ce eu îmi puneam pălăria şi şalul şi încuiam casa. Asta era tot ce trebuia să fac, pentru că ți-au spus desigur că n-aş fi avut nevoie nici de cufăr şi nici de geamantan. Întrucât veşmintele pe care le aveam – acum că hainele pe care avusesem norocul să le moştenesc de pe urma bunătăţii sau grabei sau uitării mătuşă-mii erau de mult uzate – constau din cele pe care Ellen îşi amintise din vreme în vreme să mi le dăruiască şi acum Ellen era moartă de doi ani; că trebuia doar să *încui casa şi să mă urc în trăsurică şi să străbat cele douăsprezece mile pe care nu le mai parcursesem de când murise Ellen, alături de bruta aceea căreia până când murise Ellen nu i se dăduse voie să se apropie de casă prin faţă – bruta aceea procreatoare de brute şi a cărui nepoată avea să mă înlocuiască pe mine. Dacă nu în casa surorii mele, cel puţin în patul surorii mele la care (aşa au să-ţi spună) aspiram – bruta aceea care (unealtă brută a justiţiei care stăpâneşte asupra întâmplărilor omeneşti şi care, începând de la un individ, evoluează încet, mai puţin cu ghearele dezgolite cât cu mănuşile; dar care, o dată nesocotită de bărbat sau femeie, se împlântă asemenea oţelului dur şi-i nimiceşte deopotrivă pe cei drepţi şi slabi ca şi pe cei puternici şi nedrepţi, atât pe cuceritor cât şi victima inocentă, fără de milă înspre atingerea dreptăţii şi adevărului pe care şi le-a pus în gând) bruta care nu numai că avea să stăpânească asupra formelor şi avatarurilor soartei de diavol a lui Thomas Sutpen, ci avea să-i aducă în cele din urmă trupul femeiesc în care numele şi stirpea sa aveau să fie îngropate – bruta aceea care părea să creadă că şi-a slujit şi îndeplinit ţelul pentru care fusese creată*

zbierând despre vărsare de sânge şi pistoale în stradă în faţa casei mele, şi care părea să creadă acum că orice altă informaţie mi-ar mai fi putut da era prea săracă sau prea decolorată sau lipsită de însemnătate ca să justifice renunţarea la bucata de tutun de mestecat din gură, pentru că de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile n-a fost în stare să-mi spună ce se întâmplase.

Şi cum am străbătut eu aceste douăsprezece mile iarăşi, după cei doi ani de când murise Ellen (sau poate cei patru ani de când dispăruse Henry sau nouăsprezece de când văzusem lumina zilei şi începusem să respir aerul acesta?) neştiind nimic, nefiind în stare să aflu nimic altceva decât aceasta: o împuşcătură abia auzită, slabă şi îndepărtată şi chiar şi direcţia sau sursa ei cu neputinţă de stabilit, mai ales de către două femei, două femei singure într-o casă prăbuşindu-se în ruină, în care paşii unui bărbat nu mai răsunaseră de doi ani de zile – o împuşcătură, apoi un interval de presupuneri înspăimântate pe deasupra cârpelor şi acelor peste care se aplecau ele, apoi paşii în hol şi pe urmă pe scară, alergând, în goană, paşii unui bărbat: şi Judith de-abia a mai avut vreme să smulgă rochia neterminată şi s-o ridice în faţa trupului atunci când uşa zvâcnise în lături să-l lase pe fratele ei să intre, asasinul sălbatic pe care ea nu-l mai văzuse de patru ani de zile şi pe care îl crezuse (dacă ar mai fi existat, dacă ar mai fi trăit şi ar mai fi respirat cât de cât) la o mie de mile depărtare, şi apoi ei doi singuri, cei doi copii blestemaţi asupra cărora prima lovitură de trăsnet a moştenirii lor diavoleşti căzuse chiar în clipa aceea, privindu-se unul pe altul pe deasupra rochiei de mireasă ridicate în mâini şi încă neterminate. Spre asta am mers eu douăsprezece mile, alături de un animal care stătuse în stradă în faţa casei mele ca să zbiere placid în singurătatea populată şi receptivă că nepotul meu tocmai îl asasinase pe logodnicul surorii sale, şi care acum totuşi nu-şi putea permite să forţeze catârul care ne trăgea înainte să meargă mai repede decât la pas, pentru că „ăsta

nici nu-i al meu şi nici al lui, şi p-ormă nici n-a prea mai avut ca lumea de mâncare din februarie când a mâncat porumb"; şi care, ajungând la poarta aceea în sfârşit, a trebuit să oprească trăsurica şi pe urmă, arătând cu biciuşca şi înainte de asta scuipând, a spus: Io-te acolo a fost... „Ce-a fost acolo, tâmpitule?" am strigat eu, şi el: „Acoloşa a fost" până când i-am luat biciul din mâini şi am lovit catârul.

Însă ei nu-ţi pot spune cum am mers pe aleea din faţă, de-a lungul răsadurilor de flori părăginite, înecate de bălării, ale lui Ellen, şi am ajuns în faţa casei, cochilia aceea, învelişul asemenea coconului unei omizi (aşa credeam) al căsătoriei dintre tinereţe şi suferinţă şi am înţeles că ajunsesem nu prea târziu aşa cum crezusem, ci că ajunsesem prea devreme. Portalul năpădit de putreziciune şi zidurile scorojite, şi casa întreagă stăteau acolo, nu devastată, nici invadată, fără să poarte urmele gloanţelor sau ale călcâielor de fier ale soldaţilor, ci ca şi cum ar fi fost de la început rezervată pentru altceva mai mult: o deznădejde mai adâncă decât ruina, ca şi cum ar fi stat într-o ferecată juxtapunere cu flacăra ferecată, cu un holocaust care s-ar fi dovedit mai puţin crâncen şi mai puţin implacabil, nu respins, ci mai degrabă retrăgându-se în faţa scheletului imun şi neîmblânzit pe care flăcările nu îndrăzniseră, în clipa crizei din urmă, să-l asalteze: mai era chiar o treaptă, o scândură putredă, desprinsă şi legănându-se sub picior (sau care s-ar fi legănat dacă n-aş fi atins-o decât uşor şi repede) pe când alergam în sus pe scări şi pe holul al cărui covor de demult dispăruse, o dată cu aşternuturile de pat şi feţele de masă pentru feşe, şi am văzut chipul din neamul Sutpenilor şi chiar pe când strigam „Henry! Henry! Ce-ai făcut? Ce tot vrea să-mi spună cretinul ăsta?" am înţeles că ajunsesem nu prea târziu aşa cum crezusem, ci că venisem prea devreme. Pentru că nu era faţa lui Henry. Era destul de aproape de a fi faţa unui Sutpen, dar nu a lui totuşi; destul de aproape de faţa de culoarea cafelei a lui Sutpen acolo în lumina mohorâtă, care cădea în

dungi printre jaluzele pe trepte, şi eu alergam din după-amiaza strălucitoare în tăcerea tunătoare a acelei case posomorâte în care la început n-am putut vedea nimic; apoi treptat faţa, faţa de Sutpen, care nu se apropia, nu ieşea din semiîntunecime, ci stătea pur şi simplu acolo, ca o stâncă, fermă, dinaintea timpului şi a casei şi a judecăţii pedepsitoare şi a orice altceva, aşteptând acolo (o, da, a ales bine; ştia să facă alegerea cea mai bună cu putinţă, el, cel care-şi crease după chipul şi asemănarea sa pe îngheţatul Cerber al iadului său personal) – faţa fără sex sau vârstă, pentru că nu mai avusese niciuna, nici alta: aceeaşi faţă de sfinx cu care se născuse ea însăşi, care privise din pod în noaptea aceea, alături de cea a lui Judith, şi pe care o mai poartă şi acum, la şaptezeci şi patru de ani, privindu-mă fără nicio schimbare, fără nicio alterare în ea, ca şi cum ar fi ştiut clipa când aveam să intru, ca şi cum ar fi aşteptat acolo de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile din spatele catârului ce se târâse şi m-ar fi urmărit apropiindu-mă tot mai mult şi intrând pe uşă în sfârşit aşa cum ştia (da, sau poate aşa cum hotărâse, întrucât exista o justiţie al cărei pântece hrăpăreţ nu face nicio distincţie între oasele de ros şi carnea macră) că am să intru – faţa aceasta oprindu-mă locului (nu trupul meu; el încă înainta, alerga înainte: ci pe mine, pe mine însămi, în viaţa adâncă pe care o duceam, căreia mişcările membrelor îi sunt doar o însoţire stângace şi întârziată ca tot atâtea instrumente inutile cântând în disonanţe grosolane şi nefiresc de false faţă de melodia însăşi) în holul acela pustiu, pe scara dezgolită (cu covorul dispărut) care se înălţa spre palierul mohorât de deasupra, unde mai vorbea un ecou care nu era al meu, ci mai degrabă al acelor ar-mai-fi-putut-fi-cu-putinţă acum pierdute, de nerechemat, bântuind orice casă, orice ziduri ridicate de mâini omeneşti, nu pentru adăpost, nu pentru încălzire, ci pentru a se ascunde de privirile curioase ale lumii şi înţelegând acum ocolişurile întunecoase pe care străvechile iluzii tinere ale mândriei şi speranţei şi ambiţiei (da, şi ale iubirii, de

asemenea) le îmbracă. „Judith!, am spus, Judith!”

N-am primit niciun răspuns. Nici nu aşteptasem vreunul; poate chiar de pe atunci nu mă mai aşteptam ca Judith să-mi răspundă, aşa cum un copil, înainte de clipa când înţelege spaima, îşi strigă tatăl ştiind foarte bine (asta înainte ca spaima să-i fi destrămat orice judecată) că nici nu e acolo să-l audă. Nu strigam spre cineva, spre ceva, ci (încercând să strig) prin ceva, prin forţa aceea, prin acel antagonism furibund, şi totuşi asemenea unei stânci, imobil, care mă oprise locului – prezenţa, faţa aceea familiară, de culoarea cafelei, trupul atât de bine ştiut (picioarele goale, de culoarea cafelei, nemişcate, pe duşumeaua goală, cu spirala scării ridicându-se mai departe dincolo de ea) nu mai înalt decât trupul meu, nemişcat, fără nicio modificare a vreunei deplasări vizuale (nici măcar nu şi-a mutat privirile din privirile mele, pentru simplul motiv că nu mă privea pe mine, ci prin mine, în aparenţă cântărind încă dreptunghiul senin al uşii deschise pe care eu îl spărsesem întru fiinţă) părând să se alungească şi să proiecteze în sus ceva – nu suflet, nu spirit, ci mai degrabă un fel de ascultare profund atentă şi deznădăjduită a ceva, sau o aşteptare a acelui ceva pe care eu însămi nu-l puteam auzi şi nici nu trebuia să-l aud – o conştiinţă şi acceptare posomorâtă a unui nevăzut inexplicabil, moştenit de la o stirpe mai bătrână şi mai veche decât a mea, care crease, postulase şi formase în aerul gol dintre noi lucrul pe care eu credeam că venisem să-l găsesc (nu, pe care trebuia să-l găsesc, căci altminteri, chiar aflându-mă aici, respirând, aş fi negat însuşi faptul că mă născusem), camera aceea de culcare, de multă vreme închisă şi cu aerul stătut, patul fără aşternut (culcuşul nupţial al iubirii şi suferinţei) cu leşul livid şi însângerat în straiele-i cenuşii, peticite, decolorate, înroşind acum salteaua goală, văduva care nu fusese niciodată soţie, înclinându-se, îngenunchind alături – şi eu, trupul meu, neoprindu-mă încă (da, ar fi fost nevoie de o mână, de o atingere, pentru asta) –, eu, nebuna, înşelându-mă singură,

crezând că ceea ce trebuie să fie are să şi fie, nu s-ar putea altfel decât să fie, căci altminteri ar fi însemnat să-mi neg şi minţile, nu numai respiraţia, alergând, aruncându-mă în faţa aceea de nepătruns, cafenie, în acea nemiloasă, nebunească (nu, nu nebunească, orice altceva dar nu nebunească: propria lui voinţă clarvăzătoare încordată întru absolutul neabătut, amoral al răului, prin sângele consimţitor, negru, cu care se încrucişase) replică a lui proprie, pe care el o crease şi o instalase să stăpânească acolo în timpul absenţei sale, aşa cum ai urmări o pasăre ameţită de noapte zvâcnind în vâlvătaia fatală a lămpii. „Stai, mi-a spus ea. Nu urca acolo." Dar nu m-a oprit; ar fi fost nevoie să întindă mâna ca să mă oprească; eu încă alergând, străbătând aceşti ultimi câţiva paşi pe deasupra cărora s-ar fi spus că ne priveam cu ură, nu ca două chipuri faţă în faţă, ci precum cele două contradicţii abstracte care eram în realitate, glasul niciuneia dintre noi ridicându-se, ca şi cum ne-am fi vorbit de dincolo de limitările şi restricţiile vorbelor, ale auzului. „Ce?" am spus.

„Nu te duce acolo, sus, Rosa." Astfel spusese cuvintele acestea; liniştită, calmă, şi iarăşi era ca şi cum n-ar fi vorbit ea, ci ca şi cum însăşi casa ar fi pronunţat aceste vorbe – casa pe care el o construise, pe care o supurase prin el însuşi, o crease în jurul lui, aşa cum sudoarea trupului său ar fi putut produce o (chiar dacă invizibilă) cochilie asemenea unui cocon, complementară, în care Ellen fusese silită să trăiască şi să moară ca o străină, în care Henry şi Judith ar fi trebuit să fie victime şi prizonieri, sau să moară. Pentru că nu era numele, cuvântul, faptul că îmi spusese Rosa. Şi când eram copii îmi spusese astfel, tot aşa cum lor le spunea Henry şi Judith; ştiam că până şi acum ea încă îi spunea lui Judith (şi lui Henry de altfel când vorbea despre el) astfel, pe numele de botez. Şi era firesc să-mi fi spus şi mie Rosa, pentru că pentru toţi cei pe care îi cunoşteam, eu nu eram decât un copil încă. Însă nu era asta. Nu la asta se gândea ea; de fapt, în clipa aceea în care rămăseserăm faţă în faţă

(momentul acela în care trupul meu încă mişcându-se înainte ar fi trebuit să treacă pe lângă ea ca să ajungă la treptele scării) ea îmi dăruise mai multă recunoaştere şi mai mult respect decât oricare dintre fiinţele pe care le cunoscusem până atunci; înţelesesem că din clipa în care intrasem pe uşă, pentru ea dintre toate fiinţele care mă cunoscuseră până atunci, nu mai eram un copil „Rosa! am strigat. Mie? Îmi spui aşa mie în faţă?" Atunci m-a atins, şi atunci m-am oprit locului. Poate nici chiar atunci trupul meu nu se oprise, pentru că mi se părea că sunt conştientă încă de felul cum mă împingeam orbeşte împotriva prezenţei solide şi totuşi imponderabile (ea nici măcar nu era posesoarea: un instrument doar; am să spun întotdeauna asta) a acelei voinţe de a-mi opri drumul spre scară; poate sunetul celuilalt glas, singurul cuvânt rostit din capul scărilor, deasupra noastră, ne sfâşiase, ne despărţise înainte ca el (trupul meu) să se fi oprit măcar. Nu ştiu. Ştiu doar că întreaga mea fiinţă părea să fugă orbeşte cu capul înainte, în ceva monstruos şi nemişcat, cu o izbitură ameţitoare, prea repede venită şi prea violentă ca să fie doar uimire şi mânie împotriva mâinii negre, insistente şi netemătoare pe carnea mea de femeie albă. Pentru că este ceva în atingerea cărnii peste carne, ceva care nimiceşte, taie brutal, de-a dreptul, peste căile ocolite, întortocheate ale ordinii convenţionale, pe care şi duşmanii o ştiu la fel de bine ca şi iubiţii pentru că îi creează pe fiecare din ei: – atingerea, violarea citadelei care este cel mai lăuntric Eu-Sunt din om şi a cuceririlor sale dintâi: nu spiritul, sufletul; căci e de fapt mintea fluidă şi nestrunită, şi oricine poate s-o ia în stăpânire în întunecimile lăcaşului acesta pământesc. Numai să se atingă o clipă carnea de carne, trupul de alt trup, şi ai să vezi cum cad în lături toate deosebirile, fragile ca o coajă de ou, de castă, de culoare. Da, m-am oprit locului – nu mâna unei femei, nu mâna unei negrese, ci un frâu, o zăbală care să oprească o clipă, şi apoi să împingă altminteri voinţa aceea furioasă şi nesupusă – acum nu mai strigam către ea, către fantasma aceasta, ci îi

vorbeam parcă pe deasupra capului negresei, femeii, ameţită încă de lovitură, de izbitură, şi încă nu cu spaimă – spaima avea să vină mai apoi, foarte curând – aşteptând şi neprimind niciun răspuns, pentru că amândouă ştiam că nu ei îi vorbeam: „Ia mâna de pe mine, negreso!”

Şi n-am primit niciun răspuns. Am rămas acolo amândouă – eu, nemişcată în gestul şi zbucnirea goanei; ea, încremenită în aceeaşi nemişcare furioasă, amândouă legate laolaltă de mâna și braţul care ne țineau, ca un rigid, sălbatic cordon ombilical, surori siameze astfel confirmate întru întunecimea sordidă care o zămislise pe ea. Copil fiind, o pândisem adesea, pe ea şi Judith, şi chiar şi pe Henry, şovăind în jocurile brutale și grosolane pe care ei (poate că toţi copiii; nu ştiu) le jucau și (aşa mi s-a spus) ea şi cu Judith dormeau chiar împreună, în aceeaşi cameră, numai că Judith în pat şi ea ostentativ pe un culcuş pe podea. Însă am auzit cum de mai multe ori Ellen le găsise pe amândouă pe acea saltea, şi o dată chiar în pat împreună. Însă nu eu. Chiar copil fiind, nu voiam să mă joc cu aceleaşi lucruri cu care se jucau ea şi Judith, ca şi cum solitudinea înfofolită şi spartană despre care crezusem că este copilăria mea şi care mă învăţase (asta şi prea puţin altceva) să ascult înainte de a fi putut înţelege şi să înţeleg înainte chiar de a fi auzit, mă învăţase de asemenea nu numai să mă tem de ea instinctiv şi de ceea ce era ea, ci să şi mă feresc de obiectele pe care le atinsese. Am stat aşa acolo, un timp, în picioare. Şi pe urmă, deodată, nu mai era ultragiul pe care îl aşteptasem, care mă făcuse să scot acel strigăt instinctiv; nu mai era spaima; era un fel de revărsare acumulată a disperării însăşi. Îmi amintesc că aşa cum stăteam acolo, unite de mâna aceea lipsită de voinţă (da; o mână ca o victimă prea multe suferind, întocmai cum era ea însăşi şi cum eram şi eu), am strigat – poate nici măcar cu voce tare, poate nu în cuvinte (şi nu către Judith, înţelege-mă bine: poate că ştiusem de la început, din clipa când pătrunsesem în casă şi văzusem faţa aceea care era în acelaşi timp şi ceva mai mult şi ceva mai

puţin decât o faţă de Sutpen, poate că ştiusem chiar de atunci ceea ce nu puteam, nu voiam, nu trebuia să cred) – am strigat „Şi tu? Şi tu chiar, soră, soră?' La ce mă aşteptasem? Eu, o nebună ameţită de propriile mele închipuiri, care venisem cale de douăsprezece mile, aşteptându-mă... la ce? Ca Henry, poate, să apară pe aceeaşi uşă care-i cunoscuse atingerea, cu mâna pe clanţă, cu greutatea piciorului pe pragul care-i cunoştea apăsarea: iar el să găsească oprită în picioare în hol o fiinţă mică, simplă, înspăimântată, pe care niciun bărbat şi nicio femeie nu o priviseră vreodată de două ori la rând, pe care el însuşi nu o mai văzuse de patru ani de zile şi destul de rar înainte de asta, dar pe care ar fi recunoscut-o fie şi numai din cauza mătăsii uzate, cafenii, care odinioară se potrivise pe trupul maică-sii şi din cauză că această fiinţă sta locului acolo spunându-i pe nume? Henry să apară şi să spună: „Ia te uită, e Rosa, mătuşă Rosa. Trezeşte-te, mătuşa Rosa: trezeşte-te"? — eu, visătoarea, agăţându-mă încă de visul meu, aşa cum bolnavul se agaţă până şi de ultima clipă extatică, subţiratică a suferinţei, pentru a savura şi mai dulce dispariţia durerii, trezindu-mă la realitate, la ceva mai mult decât realitatea, nu la vremurile de altădată, neschimbate şi de neschimbat, ci la o vreme modificată pentru a se potrivi cu visul care împreună cu cel ce-l visează, ajunge să fie oferit ca jertfă şi apoteoză: „Mama şi Judith sunt sus în camera copiilor cu copiii, iar tata şi cu Charles se plimbă prin grădină. Trezeşte-te, mătuşă Rosa, trezeşte-te"? Sau nu mă aşteptasem poate la asta, nici nu nădăjduisem măcar: nici măcar nu visasem, căci visele nu vin câte două, şi nu străbătusem eu oare douăsprezece mile trasă nu de un catâr muritor, ci de un armăsar himeric alcătuit din însăşi substanţa coşmarului? (Da, trezeşte-te, Rosa, trezeşte-te – nu din ceea ce a fost, din ceea ce fusese odată, ci din ceea ce nu fusese şi n-ar fi putut niciodată să fie; trezeşte-te, Rosa – nu la ceea ce ar fi trebuit şi ar fi putut să fie, ci la ceea ce nu poate, la ceea ce nu trebuie să fie: trezeşte-te, Rosa, din

speranţă, tu care crezuseşi că există o demnitate în doliu, chiar dacă suferinţa ar fi lipsit; crezuseşi că are să fie nevoie de tine ca să salvezi poate nu dragostea, nici fericirea şi nici liniştea, ci ceea ce ar fi rămas în urma văduviei – ca să constaţi că nu mai era nimic de salvat acolo; tu, care sperasеşi să o salvezi pe ea, aşa cum îi promisese şi lui Ellen (nu pe Charles Bon, nu pe Henry; nu pe vreunul din aceştia de el însuşi sau chiar unul de altul) şi acum era prea târziu, ai fi ajuns prea târziu chiar dacă ai fi venit acolo încă de când te-ai născut, sau ai fi fost acolo încă din clipa înaltă, deplină, puternică, fecundă, muritoare când s-a născut ea care străbătuse şi douăsprezece mile şi nouăsprezece ani ca să salveze ceea ce nu avea nevoie să fie salvat şi în schimb te pierduse şi pe tine însăţi) nu ştiu, decât că nu l-am găsit – lucrul pe care-l aşteptam. Am găsit doar starea aceea de vis în care alergi fără să te mişti, fugind de o spaimă în care nu poţi crede, către o siguranţă în care nu ai nicio încredere, ţinută locului nu de nisipurile mişcătoare, lunecătoare şi fără temei ale coşmarului, ci de un chip care era inchizitorul propriului suflet, o mână care era unealta propriei crucificări, până când glasul ne-a despărţit, rupând vraja. A spus doar un singur cuvânt: „Clytie”, doar atât, rece, liniştit; nu Judith, ci casa însăși vorbind iarăşi, deşi fusese glasul lui Judith. O, o ştiam bine, eu care crezusem în demnitatea suferinţei; o ştiam tot atât de bine cum şi ea – Clytie – o ştia. Ea nu se mişcase: doar mâna, mâna dispăruse înainte ca eu să-mi fi dat seama că şi-o retrăsese. Nu ştiu dacă şi-o retrăsese ea sau dacă eu fugisem de sub atingerea ei. Însă nu mai era; şi ăsta este un lucru pe care, de asemenea, ei nu ți-l pot spune: Cum am fugit, când am alergat în sus pe scări şi am găsit nu o mireasă îndurerată, văduvită, ci pe Judith în picioare în faţa uşii închise a acelei camere, în rochia de stambă pe care o purtase ori de câte ori o mai văzusem de când murise Ellen, ţinând ceva în mâna care-i aluneca moale de-a lungul trupului; şi dacă fusese vreo suferinţă sau spaimă, le dăduse acum în lături, duse până la capăt sau nu,

asta nu ştiu, împreună cu rochia de mireasă neterminată. „Da, Rosa?” mi-a spus, întocmai aşa, iarăşi, şi m-am oprit în avântul fugii deşi trupul meu, mogâldeaţă oarbă, nesimţitoare de lut şi suflare mereu înşelate, înainta încă: Şi cum am văzut că ceea ce ţinea în mâna destinsă, neglijentă, era fotografia, imaginea ei însăşi în caseta de metal pe care i-o dăruise lui, lăsată acum să atârne, uitată, cu neglijenţă, pe lângă şold, ca o carte oarecare de citit pentru a-ţi trece timpul şi pe care ai întrerupt-o o clipă.

Asta am găsit. Poate că era ceea ce aşteptasem, ceea ce ştiam (chiar la nouăsprezece ani ştiam, aş spune, dacă n-ar fi fost cei nouăsprezece ani ai mei, felul cum avusesem nouăsprezece ani) că aveam să găsesc. Poate că nici n-aş fi dorit mai mult decât atât, nici n-aş fi acceptat mai puţin, eu care chiar la nouăsprezece ani trebuie să fi ştiut că viaţa este o singură clipă constantă şi perpetuă când vălul din faţa a ceea-ce-trebuie-să-fie aşteaptă docil şi chiar supus cea mai simplă smucitură dacă am îndrăzni, dacă am fi destul de curajoşi (nu destul de înţelepţi; nu-i nevoie de înţelepciune pentru aşa ceva) să-l tragem în lături. Sau poate că nu este nici lipsă de curaj, nu-i laşitate ceea ce nu vrea să facă faţă dezgustului ascuns undeva la temelia strădaniei prin care sufletul prizonier, împrăştiindu-şi miasmele, se răsuceşte în sus, către soare, strângându-şi, încordându-şi arterele şi venele prizoniere şi întemniţând la rândul său scânteia, visul care, asemenea clipei desăvârşite, globulare, a libertăţii sale, răsfrânge şi repetă (repetă? creează, restrânge totul la dimensiunile unei sfere evanescente, irizate) întregul spaţiu şi timp şi pământul masiv, degajând masa de miasme clocotitoare şi fără nume, și care de-a lungul tuturor anilor timpului n-a izbutit să înveţe pentru sine vreunul din darurile morţii, ci doar cum să creeze din nou, cum să reînnoiască; şi moare, se destramă, piere nu mai e mic – dar este cu adevărat înţelepciune acea stare în care înţelegi că există un ceea-ce-ar-fi-putut-fi mai adevărat decât adevărul, şi din care cel care visează, trezindu-se, spune nu „Am visat

doar?" ci spune, acuzând însuşi înaltul cerului cu vorbele sale: „De ce m-am mai trezit, dacă trezindu-mă acum n-am să mai pot dormi niciodată?"

A fost odinioară... Observi cum glicina, bătută de soare pe zidul de aici, picură şi pătrunde în cameră ca printr-o (uşoară, de nimic împiedicată) pulsare tainică înainte şi mereu mai densă, particulă cu particulă din nenumăratele componente ale întunericului? Aceasta este substanţa amintirii – senzaţia, vederea, mirosul; muşchii cu ajutorul cărora vedem şi auzim şi pipăim – nu mintea, nu gândul; nu există lucru căruia să-i poţi spune memorie; creierul recheamă în minte doar ceea ce se străduiesc să apuce muşchii: nici mai mult, nici mai puţin; şi suma impresiilor rezultate este de obicei incorectă şi falsă şi demnă doar de numele de vis. Uite cum mâna adormită, care alunecă într-o parte, atingând lumânarea aprinsă lângă pat, îşi aminteşte durerea, se trage înapoi, să se elibereze de suferinţă, în timp ce mintea şi creierul dorm mai departe şi-şi fac din căldura de alături un mit indistinct al evadării din realitate; sau cum aceeaşi mână adormită, alăturându-se voluptuos vreunei suprafeţe netede, dulci, e preschimbată de aceleaşi minte şi creier adormite într-o aceeaşi ţesătură de vis, smulsă oricărei experienţe până atunci cunoscute. Da, suferinţa se stinge, piere; ştim asta – dar întreabă glandele lacrimale dacă au uitat cum să plângă. A fost odinioară (nici asta n-aveau cum să ţi-o spună ei), o vară a glicinei. Era pretutindeni o revărsare de glicină (aveam paisprezece ani) ca şi cum toate primăverile care aveau să se stingă mai apoi s-au condensat într-o singură primăvară, o singură vară; primăvara şi vremea de vară a oricărei femei care a respirat vreodată deasupra ţărânii, culeasă, privită din toate primăverile trădate ridicate din întregul timp irevocabil, renăscând, înflorite din nou. Fusese un an de recoltă a glicinei; an de recoltă însemnând acea conjuncţie dintre rădăcinile înflorite şi zvâcnirea sevei şi ceasul şi vremea; şi eu (aveam paisprezece ani) – n-am ce să vorbesc despre

înflorire, eu cea pe care niciun bărbat nu o privise până atunci – şi nici n-avea vreodată s-o privească – de două ori la rând, eu care nu eram copil ci chiar mai puţin decât copil, care nu mai eram copil cum nu eram nici femeie, ci chiar mai puţin decât trup de femeie. Nu o frunză, să spunem – pipernicită, palid amară, zbârcită, chiar dacă tânără încă, și prea sfioasă ca să se mai vrea verde, să-şi atragă astfel jocurile efemere, copilăreşti ale iubirilor trecătoare, sau ca să oprească asupră-și viespile şi albinele prădalnice, fecundatoare ale poftelor trupeşti de mai târziu. Dar rădăcini şi seve am să spun că am avut, căci nu le moştenisem şi eu de la fiecare Evă singuratică, încă de când s-a arătat Şarpele? Da, și eu am simţit dorinţa zvâcnitoare a sevei; eu, crisalida chircită a cine ştie cărei seminţe oarbe, mocnite; căci cine-ar putea să spună că o rădăcină uitată, pipernicită, n-ar putea da încă o floare prinsă în glob dens de viaţă, cu atât mai rotundă, mai densă, mai desăvârşit îmbătătoare – căci rădăcina asta neluată în seamă a fost înfiptă în pământ, zgârcindu-se acolo – să zacă nu moartă, ci doar să doarmă, uitată?

Asta a fost vara zădărnicită a tinereţii mele sterpe pe care (clipa aceea scurtă, primăvara scurtă, îndată risipindu-se şi niciodată întorcându-se a inimii femeieşti) am trăit-o nu ca femeie, ca fată, ci mai degrabă asemenea bărbatului care poate ar fi trebuit de la început să fiu. Aveam paisprezece ani, dacă li s-ar fi putut spune ani, petrecuţi astfel în coridorul nestrăbătut de nimeni pe care-l numeam copilărie, în ceva care nu a fost viaţa trăită, ci mai degrabă proiecţie a pântecului întunecos însuşi; eu, desăvârşită după gestaţie, fără vârstă, întârziată doar din vreo lipsă cezariană, din lipsa forcepsului rece al timpului neîndurător, aşteptând să prindă ca într-un cleşte capul să-l tragă afară, şi care ar fi trebuit să mă smulgă şi pe mine la lumină, liberă – şi aşteptam, nu lumina, ci condamnarea căreia noi îi spunem victoria femeii, şi care înseamnă să înduri şi iar să înduri, fără rost sau speranţă de răscumpărare, şi iar să înduri; eu, asemenea

unui peşte orb, din adâncuri, scânteia singuratică de a cărei origine peştele nici nu-şi mai aminteşte, care pulsează şi bate în temniţa trupului său crepuscular şi letargic, cu zvâcnirea străveche, neadormită, fără cuvinte să vorbească, altele decât: „Asta s-a numit lumină", asta „miros", asta „pipăit", şi asta nelăsând nici măcar nume pentru sunetul albinei sau păsării sau mireasma florii sau pentru lumină sau soare sau iubire; – da, nici măcar crescând şi dezvoltându-mă, iubită de lumină sau iubind-o, ci înzestrată doar cu vicleana excrescenţă răsturnată a singurătăţii care substituie auzul atoatedevorator şi iraţional tuturor celorlalte simţuri; astfel ca în loc să fi înaintat de-a lungul pietrelor de hotar, măsurate, continuându-se de la una la alta, ale vremii copilăriei, rămăsesem oprită la pândă, plutind liberă, ca şi cum, înveşmântată în însăşi tăcerea umedă şi catifelată a pântecului, nu mai deplasam aerul la mişcările mele, nu lăsam să se audă niciun sunet care să mă trădeze, de la o uşă zăvorâtă, mie interzisă, până la următoarea, şi astfel învăţasem tot ceea ce ştiam despre lumina şi spaţiul în care se mişcau şi respirau oamenii, ca şi cum aş fi putut (eu, acelaşi copil) să înţeleg soarele privindu-l printr-o bucată de sticlă afumată; – paisprezece ani, cu patru ani mai tânără decât Judith, patru ani mai târzie decât clipa lui Judith pe care numai fecioarele o ştiu: când aspiraţia întregului, firavului spirit este o nuntire fără nume, fără clipa extazului, fără sex, fără săvârşire – nu siluirea văduvită şi de fiecare noapte de către un mort ironic, căruia nu i te poţi împotrivi, şi care e răsplata vârstei de douăzeci de ani, de treizeci, de patruzeci, ci o lume umplută de nuntirea vie ca de lumina şi aerul pe care-l respiră. Însă nu a fost o vară zvâcnitoare de suferinţă a unei fecioare; nu o vară de ruptură cezariană care să mă fi smuls, trup mort sau chiar embrion doar, dintre cei vii; sau încă, prin fricţiunea brutală a trupului pătruns de bărbat să mă fi înarmat, să mă fi însemnat ca o fiinţă omenească în locul unei femei găunoase.

Era vara de după primul Crăciun când Henry îl adusese acasă cu el, vara urmând celor două zile ale vacanţei din iunie pe care el le petrecuse la Suta lui Sutpen înainte de a fi pornit mai departe spre fluviu ca să ia vaporul spre casă, vara după ce plecase mătuşa mea şi tata trebuise să plece şi el după afaceri, iar eu fusesem trimisă la Ellen (poate că tata o alesese pe Ellen ca un refugiu pentru mine pentru că la vremea aceea şi Thomas Sutpen lipsea de acasă) să stau acolo ca ea să poată avea grijă de mine, de mine care mă născusem prea târziu, născută într-o ruptură ciudată a vieţii tatălui meu şi părăsită apoi în mâinile lui (acum de două ori) văduvite, pe mine, destul de pricepută acum să ajung până la rafturile cămării, să număr linguriţele şi să tivesc o cămaşă şi să măsor laptele în putinei, dar bună de nimic altceva, şi totuşi prea preţioasă ca să fiu lăsată singură. Nu-l văzusem niciodată (nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici mort. Am auzit doar un nume, am văzut o fotografie, am ajutat la săparea unei gropi; şi asta a fost totul) deşi el intrase o dată în casa mea, în ziua de Anul Nou când Henry îl adusese cu el atunci când se oprise, din obligaţie de nepot, să-mi facă o vizită în drumul lor de întoarcere la universitate, şi eu nu fusesem acasă. Până atunci nici măcar nu-i auzisem numele, nici nu ştiam de existenţa lui. Şi totuşi în ziua când am plecat să-mi petrec vara acolo, era ca şi cum oprirea lui de o clipă la uşa mea lăsase o sămânţă, o virulenţă de-abia simţită în pământul de pivniţă al vieţii mele, nu îndeajuns de puternică pentru iubire poate (nu-l iubeam; cum aş fi putut? Nu-i auzisem nici măcar o dată glasul, ştiam doar din ce-mi spusese Ellen că exista un asemenea om) şi nu îndeajuns de puternică pentru a spiona – cum fără îndoială că i-ai spune tu, şi care de-a lungul ultimelor şase luni de la acea zi de Anul Nou şi până în acel iunie dăduse substanţă unei umbre cu un nume care se ridica din nebunia vană şi sporovăitoare a lui Ellen, o siluetă fără chip încă, deoarece nu-i văzusem nici fotografia atunci, răsfrântă în privirea tainică şi fascinată a unei fete tinere; pentru că eu, care nu ştiam

nimic despre dragoste, nici măcar despre dragostea părinţilor – despre acea violare scumpă, iubitoare, constantă a singurătăţii proprii, despre acea vitregire a eului incorigibil şi abia dând în floare care este răsplata oricărei iubiri materne, am devenit nu amanta, nu iubita, ci ceva mai mult decât iubirea chiar; am devenit sprijinitoarea androgină a iubirii în toate înfăţişările sale.

Trebuie să fi lăsat vreo sămânţă, pentru ca basmul găunos al unui copil să fi putut căpăta viaţă în grădina aceea. Pentru că nu o spionam pe ea ca să ştiu când aveam s-o urmez. Nu o spionam, deşi ai să spui că asta făceam. Şi chiar dacă aş fi spionat, nu era din gelozie, pentru că nu-l iubeam (cum aş fi putut să-l iubesc când nici nu-l văzusem vreodată?). Şi chiar dacă l-aş fi iubit, nu aşa cum iubesc femeile, cum îl iubea Judith, sau cum credeam noi că-l iubeşte. Dacă era dragoste (şi încă am să spun, cum ar fi putut fi?) era în felul cum iubesc mamele când, pedepsindu-şi copilul, îl bat nu pe el, ci prin el îl bat pe copilul vecinului pe care l-a bătut copilul sau de care a fost bătut; îl mângâie nu pe copilul care primeşte o răsplată, ci pe bărbatul sau femeia fără nume care i-a dăruit paraua în palma asudată. Dar nu cum iubesc femeile. Pentru că nu doream nimic de la el, înţelegi. Şi mai mult decât atât; nu i-am dat nici eu nimic, ceea ce constituie suma iubirii. De fapt, nici măcar nu-mi era dor de el. Nu ştiu nici acum dacă mi-am dat vreodată seama că nici nu-l văzusem la faţă, ci doar fotografia, umbra, imaginea din camera unei fete: o imagine oarecare, înrămată, pe o măsuţă de toaletă plină de nimicuri, şi totuşi împodobită şi gătită (sau cel puţin aşa credeam eu) cu toţi trandafirii albi feciorelnici şi nevăzuţi, pentru că încă înainte de a fi văzut fotografia aş fi putut să-i recunosc, şi chiar să-i descriu, faţa. Dar n-am văzut-o niciodată. Nici măcar nu ştiu după propria mea ştiinţă că Ellen a văzut-o vreodată, că Judith a iubit-o vreodată, că Henry a ucis-o; astfel că cine m-ar putea contrazice dacă aş spune: De ce n-aş fi inventat-o, sau creat-o eu? – Şi ştiu asta: dacă aş fi Dumnezeu, aş crea din haosul acesta clocotitor

căruia îi spunem progres ceva (o maşinărie poate) care să împodobească altarele goale din faţa oglinzii fiecărei fete obişnuite de sub soare cu feţe – ceea ce înseamnă atât de puţin, pentru că cerem atât de puţin – asemenea acestei feţe din imaginea de acolo. Nici n-ar fi fost nevoie să se afle vreo ţeastă sub acea faţă; aproape fără nume, ar mai fi trebuit doar bănuiala nedesluşită a unui trup de carne şi oase care să fi fost dorit de vreo altă fiinţă, chiar dacă numai în lumea fără substanţă a basmelor. – O imagine privită pe ascuns, când mă furişam (copilăria mea mă învăţase, şi îmi fusese de folos; de fapt, dacă m-ar fi învăţat iubirea, iubirea nu mi-ar fi fost atât de folos) în camera pustie la amiază ca s-o privesc. Nu ca să visez, pentru că trăiam într-un vis, ci ca să reînnoiesc, să repet rolul aşa cum un amator neînzestrat dar dornic să joace s-ar abate în culise, într-o clipă de tăcere pe scena vizibilă din sală, ca să audă glasul sufleorului. Şi dacă a fost gelozie, nu gelozia omenească, gelozia îndrăgostitului; nici chiar a iubitului care spionează din iubire, care spionează să pândească, să guste, să atingă reveria feciorelnică a singurătăţii, cea dintâi destrămare a vălului căreia îi spunem virginitate; nu ca să silească, să facă să izvorască ruşinea, parte atât de importantă a afirmării iubirii, ci ca să se bucure cu lăcomie de vederea sânilor bogaţi, prompţi, trandafirii acum în somnul lor voluptuos, deşi ruşinea însăşi nu începuse să se trezească. Nu, n-a fost asta; nu spionam. Eu care mă plimbam pe aleile greblate şi presărate cu nisip ale grădinii gândindu-mă: „Urma aceasta ar fi fost a lui dacă n-ar fi fost grebla să o şteargă, şi în ciuda greblei este încă aici, şi a ei alături, în ritmul lent şi îngemănat în care inima şi mintea nu mai au nevoie să urmărească paşii docili (consimţitori)”; gândindu-mă: „Ce suspine ale sufletelor surori au ascultat urechile minuscule, murmurătoare, ale boschetului, ale nişei de verdeaţă de aici? ce jurământ, ce promisiune, ce foc extatic, rugător, au fremătat în ploaia albăstrie a tufei de glicină, peste desfolierea acestui trandafir încărcat?” Dar cel mai mult,

mult mai mult decât asta, fiinţele vii, trupul visător însuşi. O nu, nu spionam pe când visam astfel în ascunzătoarea boschetelor, a nişelor mele de verdeaţă aşa cum credeam că visa şi ea însăşi aşezată pe banca îngustă păstrând încă apăsarea invizibilă a coapselor lui acum absente, tot astfel cum nisipul şi care ştergea orice urmă, milioanele de nervuri – degete ale frunzişului, însuşi soarele şi constelaţiile scăldate în lumina de lună care priviseră în jos înspre el, aerul din jur, mai păstrau încă undeva piciorul lui, silueta lui mişcătoare, chipul lui, glasul lui vorbind, numele lui: Charles Bon, Charles cel Bun, Charles-în-curând-Soţul. Nu, nu spionam, nici măcar nu mă ascundeam, eu care eram îndeajuns de copil ca să nu am nevoie să mă ascund, a cărei prezenţă n-ar fi fost o indiscreţie chiar dacă el ar fi fost alături de ea, şi totuşi destul de femeie să mă fi putut duce la ea îndreptăţită să fiu primită (poate cu plăcere, cu recunoştinţă) în confidenţele virginale, care nu au de ce să se ruşineze, în care tinerele fete vorbesc despre dragoste – da, îndeajuns de copil ca să mă duc la ea şi să-i spun: „Lasă-mă să dorm cu tine"; de ajuns de femeie să spun: „Să stăm aici împreună în pat şi să-mi povesteşti ce este dragostea", şi totuşi nu o făcusem: pentru că atunci ar fi trebuit să spun „Nu-mi vorbi tu despre dragoste, ci lasă-mă să-ţi spun eu, eu care ştiu de pe acum mai mult despre dragoste decât o să ştii sau o să ai nevoie să ştii tu vreodată". Pe urmă s-a întors tata şi a venit să mă ia şi m-a dus acasă și am redevenit fiinţa indiferentă, prea înaltă ca să mai fie copil și prea scundă ca să fie femeie, în veşmintele care nu mi se potriveau şi lăsate de mătuşă-mea în urma ei, îngrijind de o casă nepotrivită, dar fără să spionez, să mă ascund, ci aşteptând, pândind, nu o răsplată, nu mulţumiri, eu care nu-l iubeam în sensul în care înţelegem noi dragostea, pentru că nu există iubire de felul acesta lipsită de speranţă; eu care (dacă ar fi fost dragoste) iubeam cu iubirea neştiutoare a cărţilor uşuratice: iubirea care renunţă la tot ce are cel ce dăruieşte dar care, cu greutatea ei infinitezimală, nu adaugă

nimic la substanţa fiinţei iubite – şi totuşi eu am dăruit-o. Şi nu lui, ei; era ca şi cum i-aș fi spus ei: „Iată, ai şi asta. Nu poţi să-l iubeşti aşa cum ar trebui iubit, şi deşi el nu va simţi preţul acestui dar tot aşa cum nu şi-ar fi dat niciodată seama de lipsa lui, totuşi s-ar putea să vină o clipă în viața voastră laolaltă de soţ şi soție,când el va regăsi această particulă a unui atom aşa cum ai putea să găseşti o tulpină mică, palidă, închircită, ascunsă într-un răsad de flori pe care-l ştiai bine, şi atunci te opreşti locului şi spui: «De unde a mai ieşit şi asta?»: nu-ţi rămâne decât să răspunzi: «Nu ştiu». Şi-apoi m-am întors acasă şi am stat cinci ani, am auzit ecoul unei detunături de armă, am alergat în sus pe treptele unei scări de coşmar, şi am găsit...

Am găsit o femeie calmă, în picioare, într-o rochie de stambă în faţa unei uşi închise prin care nu m-a lăsat să intru – o femeie mai străină mie decât oricărei suferinţe, pentru că era atât de puţin dispusă să se înfrăţească cu suferinţa – o femeie care spunea „Da, Rosa?” calmă în plină zvâcnire a fugii mele care (acum ştiu) începuse de cinci ani de zile, căci el intrase şi în casa mea, şi nu lăsase nici acolo vreo urmă, aşa cum nu lăsase nici în casa lui Ellen, unde fusese doar o siluetă, o umbră: nu a unui bărbat, a unei fiinţe, ci a vreunei mobile stranii – un vas sau un scaun sau o masă de lucru – şi pe care Ellen ar fi dorit-o, ca şi cum însăşi întipăritura sa (sau lipsa ei) pe zidurile casei Coldfield sau Sutpen ar fi păstrat vreo profeţie elocventă a ceea ce avea să urmeze; – Da, alergând din acel an dintâi (anul dinaintea războiului) în timpul căruia Ellen îmi vorbea despre trusou (şi fiind trusoul meu), alergând de la panoplia de vis a încetării luptei, care era capitularea, predarea mea, a mea care aveam atât de puţine lucruri de predat renunţând la ele, încât era vorba de fapt de tot ce aveam eu, pentru că există acel ar-fi-putut-să-fie, stânca singuratică de care ne agăţăm din curentul realităţii de nesuportat; – cei patru ani de-a lungul cărora crezusem că ea aştepta aşa cum aşteptam eu, în timp ce lumea stabilă pe care fusesem învăţate să o

cunoaştem se destrăma în flăcări şi fum până când pacea şi siguranţa pieriseră, şi mândria şi speranţa, şi mai rămăseseră doar veteranii schilodiţi ai onoarei, şi iubirea. Da, ar trebui trebuie, să dăinuie iubirea şi credinţa: ele, lăsate nouă de taţii, soţii, iubiţii, fraţii care duceau cu ei mândria şi speranţa păcii în avangarda onoarei aşa cum purtau şi steagurile; acestea trebuie să existe, altminteri pentru ce mai luptă bărbaţii? Pentru ce altceva merită să mori? Da, să moară nu de dragul doar al onoarei, nu pentru mândrie şi nici măcar pentru pace, ci pentru dragostea şi credinţa pe care o lăsaseră în urma lor. Pentru că el trebuia să moară; ştiu asta, știam asta, tot aşa cum existau mândria şi pacea: altminteri cum ar mai fi putut fi dovedită imortalitatea dragostei? Dar nu iubirea, nici credinţa considerate în ele însele. Dragostea fără speranţă, poate, dragostea cu prea puţine motive să fii mândru; însă dragostea şi credinţa cel puţin, mai presus de asasinate şi de nebunie, pentru a mai salva măcar din ţărâna umilă, condamnată oricum, ceva din străvechea, pierduta vrajă a inimii... Da, am găsit-o acolo, în picioare în faţa uşii închise prin care nu trebuia să intru (şi prin care nici ea nu a mai intrat după câte ştiu eu, până când Jones şi cu celălalt au urcat sicriul pe scară) cu fotografia atârnând de-a lungul trupului şi faţa cu desăvârşire calmă, privindu-mă o clipă şi de-abia ridicând glasul să-l facă auzit în holul de jos: „Clytie. Domnişoara Rosa ia masa de seară cu noi; vezi de pregăteşte mai multă mâncare"; apoi: „Să mergem jos, nu vrei? Trebuie să vorbesc cu domnul Jones despre scânduri şi cuie".

Asta a fost tot. Sau mai degrabă nu tot, căci nu există niciun tot, niciun sfârşit; nu lovitura ne face să suferim, ci destinderea încordării care urmează, obositoare, ca un ecou, resturile învălmăşite care trebuie date la o parte de pe însuşi pragul deznădejdii. Înţelegi, nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici măcar mort. Am auzit un ecou, nu împuşcătura; am văzut o uşă închisă dar nu am trecut de ea; îmi amintesc de după-amiaza aceea când am scos sicriul din casă (Jones şi

un alt bărbat, alb, pe care l-a scos, l-a dezgropat, de undeva, l-au făcut din scânduri smulse din şopronul trăsurilor; îmi amintesc cum în timp ce mâncam mâncarea pe care Judith – da, Judith: aceeaşi faţă calmă, rece şi liniştită deasupra plitei – o pregătise, am mâncat-o chiar în camera dedesubtul celei unde îl întinseseră, îi auzeam bătând cu ciocanul şi tăind cu ferăstrăul în curtea din spate, şi cum am văzut-o pe Judith o dată, cu o bonetă de stambă decolorată la fel ca rochia, dându-le instrucţiuni cum să-l facă; îmi amintesc cum de-a lungul întregii după-amiezi încete şi însorite au bătut cu ciocanul şi au tăiat cu ferăstrăul chiar sub fereastra salonului din spate – râcâitul lent, înnebunitor al ferăstrăului, loviturile seci, calculate ale ciocanului care păreau, fiecare, să fie ultima dar nu erau, repetate şi reluate tocmai când amorţeala surdă a nervilor obosiţi, încordaţi dincolo de orice putinţă de a se mai opune, se destindea în tăcere şi apoi se încordau iarăşi ca într-un ţipăt; până când în cele din urmă am ieşit (şi am văzut-o pe Judith în curtea coteţelor într-un nor de pui de găină, ținând în șorțul ridicat ouăle strânse) şi i-am întrebat de ce? de ce aici? de ce tocmai aici? și ei s-au oprit amândoi suficient şi mai mult decât suficient pentru ca Jones să se întoarcă şi să scuipe iarăşi şi să spună: „Pentru că de aici n-are să trebuiască să cărăm lada prea mult”: şi cum, înainte chiar de a-i fi întors spatele, el – unul din ei – a mai adăugat, cu un fel de gândire perplexă şi nesigură din adâncurile inerției: „Ar fi fost şi mai simplu să-l cărăm pe el jos şi să batem scândurile în cuie peste el, numai că duduii Judy nu prea i-ar plăcea) – Îmi amintesc cum, în timp ce-l căram în jos pe scări şi afară până la căruţa ce aştepta, am căutat să simt greutatea adevărată a sicriului ca să-mi dovedesc mie însămi că era într-adevăr înăuntru. Şi n-aş fi putut spune sigur. Am fost printre cei ce i-au purtat sicriul şi totuşi nu puteam, nu voiam să cred ceva despre care ştiam că nu poate fi altfel. Pentru că nu l-am văzut niciodată. Înţelegi? Ni se întâmplă unele lucruri pe care inteligenţa şi simţurile le refuză, aşa cum uneori

stomacul refuză ceea ce a acceptat gura, dar căruia digestia nu-i poate face faţă – întâmplări care ne ţintuiesc locului ca printr-o intervenţie impalpabilă, ca un perete de sticlă prin care urmărim tot ceea ce continuă să se petreacă desfăşurându-se ca într-un gol tăcut, şi risipindu-se, ştergându-se; pierite, lăsându-ne nemişcaţi, neputincioşi, neajutoraţi; ţintuiţi acolo, până când putem muri în sfârşit. Eram eu, eram acolo; ceva din mine mergea în cadenţă măsurată laolaltă cu paşii măsuraţi ai lui Jones şi ai tovarăşului său, şi ai lui Teophilus McCaslin care auzise într-un fel sau altul, undeva în oraş, de cele întâmplate, şi ai lui Clytie, pe când purtam lada grosolană şi greu de apucat peste cotul abrupt al scării, în timp ce Judith care venea în urma noastră o îndrepta din spate, şi aşa pe scări în jos şi afară până la căruţă; ceva din mine ajuta să ridicăm lucrul acela pe care nu l-aş fi putut ridica singură şi în care încă nu puteam crede, în căruţa care aştepta; ceva din mine în picioare lângă pământul căscat în întunecimea posomorâtă a cedrilor şi auzind răpăitul surd al bulgărilor peste scânduri şi răspunzând nu când Judith, la un capăt al moviliţei mormântului, a spus: „Era catolic. Ştie cineva dintre voi cum fac asta catolicii...” şi Theophilus McCaslin a spus: „Catolic, pe dracu; a fost soldat. Şi eu ştiu cum să mă rog pentru un soldat confederat” şi apoi a strigat cu vocea lui de bătrân ascuţită, aspră, puternică şi cacofonică: „Aaaaaai, Forrest!! Aaaaaay, John Sartoris! Aaaaay!” Şi ceva mergea împreună cu Judith şi cu Clytie înapoi, tăind peste câmpul amurgit şi răspunzând cu o apatie senină ciudată, glasului senin, liniştit, care vorbea despre aratul ogorului şi despre tăiatul lemnelor pentru iarnă, şi la lumina lămpii în bucătărie ajutând de data asta la pregătirea mesei şi ajutând şi la mâncatul ei în camera dincolo de al cărei tavan el nu mai zăcea întins, şi mergând la culcare (da, luând o lumânare din mâna sigură, fără niciun tremur şi gândind: „Nici măcar n-a plâns” şi apoi într-o oglindă, în licărirea lămpii văzându-mi propria faţă şi gândindu-mă: „Şi nici tu n-ai plâns”) în

aceeaşi casă în care el rămăsese într-un alt scurt (şi de data asta ultim) spaţiu şi nu lăsase nicio urmă după el, nici măcar lacrimi. Da. Într-o zi el nu mai fusese. Apoi fusese. Apoi nu mai fusese. Fusese ceva prea scurt, prea grabnic, prea repede sfârşit; şase ceasuri într-o după-amiază de vară cuprinseseră totul – un spaţiu prea scurt pentru ca să lase măcar întipăritura unui trup pe o saltea, iar sângele putea să fi venit de oriunde – dacă va fi fost sânge, căci eu nici nu l-am văzut, niciodată. Din cât mi s-a îngăduit să văd, nici n-a existat vreun cadavru; n-a existat nici măcar un asasin (nici n-am vorbit despre Henry în ziua aceea, niciunul dintre noi; n-am spus – eu, mătuşa, fata bătrână – „Arăta bine sau sănătos?" n-am spus niciunul din miile de lucruri mărunte cu care sângele neîmblânzit al femeii nesocoteşte lumea bărbatului în care o rudă de sânge dă dovadă de curaj sau de laşitate, de nebunie, de pofte, de spaimă, şi pentru care tovarăşii lui îl laudă sau îl răstignesc) care să fi venit răbufnind pe uşi să-şi strige crima şi să dispară, şi care, prin faptul că mai era încă în viaţă, era chiar într-o mai mare măsură o umbră decât acea abstracţie pe care o închisesem într-o ladă bătută în cuie – o împuşcătură auzită doar prin ecoul ei, un cal străin, slăbănog, aproape sălbăticit, cu frâul atârnând şi cu şaua goală, în buzunarele şeii găsindu-se un pistol, o cămaşă curată, uzată, o bucată de pâine tare ca fierul, prins de un bărbat la patru mile mai departe şi două zile mai târziu când a încercat să forţeze uşa grajdului său. Da, mai mult decât atât: fusese absent, şi fusese; se întorsese, şi nu mai era; trei femei coborâseră ceva în pământ şi-l acoperiseră, iar el nu mai existase niciodată.

Acum ai să mă întrebi de ce am rămas acolo. Aş putea spune că nu ştiu, aş putea să-ţi dau zece mii de motive găunoase, toate neadevărate, şi să fiu crezută: – că am rămas pentru a avea ce mânca, eu care aş fi putut găsi de mâncare pe marginea şanţurilor şi prin răsadurile năpădite de bălării, aş fi putut înjgheba şi lucra o grădină tot atât de bine la mine acasă, în oraş, ca şi aici, fără să mai vorbesc de

vecinii, prietenii ale căror pomeni le-aş fi putut accepta, întrucât nevoia are un fel al ei de a smulge din comportamentul nostru diferite scrupule delicate privitoare la onoare şi mândrie; că am rămas pentru a avea un adăpost, eu care aveam un acoperiş al meu într-o proprietate moştenită în bună regulă; sau că am rămas pentru a avea tovărăşie, eu care acasă aş fi putut avea tovărăşia unor vecini cel puţin din lumea mea şi care mă cunoscuseră toată viaţa şi chiar mai demult în sensul că gândeau nu numai aşa cum gândeam eu, ci şi aşa cum gândiseră strămoşii mei, pe când aici aveam să-mi ţină tovărăşie o femeie pe care, deşi rudă de sânge cu mine, nu o înţelegeam şi, dacă ceea ce văzusem mă îndreptăţea să cred că acesta era adevărul, nu doream s-o înţeleg, şi o alta care mi-era atât de străină şi atât de departe de tot ceea ce eram eu, încât am fi putut fi nu numai de rase diferite (cum şi eram), nu numai de sexe diferite (cum nu eram), ci şi din specii diferite, nevorbind o limbă pe care cealaltă să o înţeleagă, simplele cuvinte cu care eram silite să ne potrivim zilele una faţă de cealaltă fiind mai puţin născătoare de gânduri sau intenţii decât sunetele pe care o jivină sau o pasăre le-ar trimite una spre alta. Dar nu spun nimic din toate acestea. Am rămas acolo şi am aşteptat ca Thomas Sutpen să se întoarcă acasă. Da. Ai să spui (sau ai să crezi) că aşteptam încă de pe atunci să mă logodesc cu el; dacă ţi-aş spune că nu, ai crede că mint. Dar spun că n-am aşteptat asta. L-am aşteptat exact aşa cum îl aşteptau Judith şi Clytie; pentru că el era acum tot ce mai aveam noi, tot ce ne mai dădea vreun motiv să continuăm să existăm, să ne mâncăm hrana şi să ne culcăm şi să dormim şi să ne trezim şi să începem iarăşi; ştiind că avea să aibă nevoie de noi, ştiind după cum ni-l aminteam (noi care-l cunoşteam) că avea să înceapă de îndată să salveze ce mai rămăsese din Suta lui Sutpen şi s-o reclădească. Nu pentru că noi am fi avut sau am avut într-adevăr nevoie de el. (Nu m-am gândit nicio clipă la căsătorie, nicio clipă nu mi-am închipuit că el s-ar uita la mine, că m-ar vedea, căci până

atunci n-o făcuse niciodată. Poţi să mă crezi, pentru că n-am să mă codesc niciun moment să-ţi spun atunci când va veni timpul când m-am gândit la asta.) Nu. Nici măcar n-a fost nevoie de prima zi a vieţii pe care aveam s-o ducem împreună pentru a ne arăta că n-aveam nevoie de el, n-aveam nevoie de niciun bărbat atâta vreme cât Wash Jones avea să mai trăiască sau să rămână acolo – eu care-i ţinusem casa tatălui meu şi pe el încă viu timp de aproape patru ani, Judith care făcuse acelaşi lucru aici, şi Clytie care putea să taie lemne sau să tragă brazdă mai bine (sau cel puţin mai repede și decât Jones însuşi. – Şi acesta este faptul cel trist, unul dintre cele mai triste: plictisul acela obosit pe care îl simt inima şi sufletul când nu mai au nevoie de cei pentru a căror nevoie ele (inima şi sufletul) sunt necesare. Nu. N-aveam nevoie de el, nici măcar prin substituirea nevoii, noi care nici măcar nu ne puteam alătura lui în dorinţa-i furioasă (obsesia aceea aproape dementă pe care o adusese acasă cu sine, părând să o proiecteze, să o iradieze înainte chiar de a fi descălecat) de a reclădi totul, de a face ceea ce fusese înainte, lucrul pentru care sacrificase mila şi blândeţea şi iubirea şi toate virtuţile alese – dacă le va fi avut vreodată ca să le poată sacrifica, dacă le va fi simţit lipsa, sau le va fi dorit din partea altora. Nici măcar asta. Nici Judith şi nici eu nu dorisem asta. Poate pentru că nu am crezut că ar fi fost posibil, dar cred că era ceva mai mult decât atât; faptul că existam acum într-o apatie care era aproape pace, asemenea celei a pământului însuşi, orb, nesimţitor, care nu visează tulpinile florilor sau mugurii, şi nu pizmuieşte nici solitudinea aeriană, muzicală a frunzelor primăvăratice pe care le hrăneşte.

Aşa că l-am aşteptat. Duceam viaţa pustie, lipsită de evenimente pe care ar fi dus-o trei călugăriţe într-o mănăstire pustie, bântuită de sărăcie: zidurile pe care le stăpâneam erau sigure, îndeajuns de impenetrabile, chiar dacă zidurilor nu le păsa dacă noi mâncăm sau nu. Şi cu prietenie, nu ca două femei albe şi o negresă, nu ca trei

negrese sau trei albe, nici măcar ca trei femei, ci doar ca trei creaturi mai simţind încă nevoia să mănânce dar nemaisimţind nicio plăcere în asta, nevoia de a dormi dar nu din vreo bucurie în oboseală sau în refacere, şi în care sexul era o atrofie uitată asemenea excrescenţelor rudimentare pe care le numim amigdale sau degetele mari încă opozabile pentru căţăratul în pomi de pe vremuri. Îngrijeam de casă, de partea ei unde trăiam noi, pe care o foloseam; îngrijeam de camera unde avea să se întoarcă Thomas Sutpen – nu aceea din care plecase, ca soţ, ci aceea în care avea să se întoarcă ca un văduv fără de fiu, sterp de posteritatea pe care fără îndoială trebuie să şi-o fi dorit, el care îndurase suferinţa şi ostenelile de a concepe copii şi de a-i adăposti printre mobile de import sub candelabre de cristal – tot aşa cum îngrijeam de camera lui Henry, cum o îngrijeau Judith şi Clytie adică, de parcă el nu s-ar fi năpustit pe scări în sus în acea după-amiază de vară, apoi în jos iarăşi; am semănat şi am lucrat şi am strâns cu mâinile noastre hrana pe care o mâncam, am plantat şi am îngrijit grădina tot aşa cum am gătit şi am mâncat hrana pe care o scoteam din ea: fără să facem vreo deosebire de vârstă sau culoare, doar stabilind cine avea să facă focul sau să amestece în oală sau să plivească răsadul sau să meargă la moară cu şorţul de grâu pentru făină cu cât mai puţină cheltuială de timp sau osteneală pentru alte îndatoriri spre binele general. Ca şi cum am fi fost o singură fiinţă, fiecare putând lua locul fiecăreia, fără deosebire, îngrijind grădina, torcând şi ţesând pânza pentru veşminte, căutând, găsind pe marginea şanţurilor şi pregătind puţinele ierburi rămase pentru a apăra şi asigura acel sărăcăcios compromis spartan pe care îndrăzneam sau aveam timp să-l mai facem cu bolile, hărţuindu-l şi cicălindu-l pe Jones să ne muncească ogorul şi să taie lemnele care aveau să fie căldura şi hrana iernilor noastre; – noi trei, trei femei: eu, împinsă de împrejurări la o vârstă prea timpurie spre treburi de gospodină săracă, şi care aş fi trăit la fel pe o stâncă străjuită de un far, deşi

nimeni nu mă învăţase nici măcar cum să cultiv un răsad de flori, cu atât mai puţin o grădină de zarzavaturi, învăţată să consider lemnele de foc şi mâncarea drept ceva făcându-şi de bunăvoie apariţia într-o ladă de lemn sau pe un raft de cămară; Judith, creată de împrejurări (împrejurări? o sută de ani de corcoleală grijulie, poate nu de sângele originii sale, nici de sângele familiei Coldfield măcar, ci în mod sigur de tradiţia în care voinţa nemiloasă a lui Thomas Sutpen îşi croise o nişă) ca să străbată perioadele blând izolate, neatinse, ale coconului de fluture: să înmugurească, să devină o prolifică regină şi apoi să ajungă o matroană fermă, cu mâna blândă, în bătrâneţea unei vieţi senine şi bine trăite – Judith, zădărnicită de ceea ce în mine erau câţiva ani de ignoranţă, dar în ea era prohibiţia de fier a zece generaţii, care nu învăţase cel dintâi principiu al sărăciei – să cârpeşti şi să economiseşti de dragul cârpelii şi al economiei, şi care (şi încurajată de Clytie) era în stare să gătească de două ori mai multă mâncare decât am fi putut mânca noi şi de trei ori mai multă decât ne-am fi putut permite şi apoi o dădea altora, oricărui străin în regiunea ce începuse să se umple cu soldaţi în zdrenţe care se opreau să cerşească; şi (dar nu ultima) Clytie. Clytie, care nu era proastă; orice dar nu proastă; perversă, indescifrabilă, un adevărat paradox: liberă, şi totuşi incapabilă de libertate deşi nu se considerase niciodată sclavă, nearătând nimănui fidelitate asemenea lupului sau ursului indolent şi singuratic (da, sălbatică, pe jumătate negresă neîmblânzită, pe jumătate sânge de Sutpen: şi dacă „neîmblânzit" poate fi sinonim cu „sălbatic" atunci „Sutpen" exprimă răutatea tăcută, neadormită a biciului îmblânzitorului) a cărui falsă aparenţă îl face să se poarte docil faţă de braţul temut fără să fie însă docil, ceea ce dacă aceasta ar însemna fidelitate, e o fidelitate doar faţă de principiul prim, fix, al propriei sălbăticii; – Clytie, care prin însăşi pigmentaţia pielii ei reprezenta dezastrul care ne adusese pe Judith şi pe mine la ceea ce eram şi o făcuse pe ea (Clytie) ceea ce refuza să fie, tot aşa cum refuzase să fie

ceea ce constituise raţiunea de a fi a acestui dezastru spre a o emancipa pe ea, ca şi cum plutind stăpânitoare asupra noului, rămăsese cu bună ştiinţă ca să ne înfăţişeze înţelesurile ameninţătoare ale vechiului.

Eram trei străine. Nu ştiu ce gândea Clytie, ce viaţă hrănea şi adăpostea în ea mâncarea pe care o culegeam şi o găteam laolaltă, stamba pe care o torceam şi o coseam laolaltă. Dar la asta mă aşteptam, pentru că ea şi cu mine eram nişte duşmani deschişi, chiar onorabili. Dar nu ştiam nici măcar ce gândea şi simţea Judith. Dormeam în aceeaşi cameră, toate trei (asta din mai multe motive decât pentru a economisi lemnele de foc pe care trebuia să le cărăm înăuntru singure. O făceam pentru a fi în siguranţă. Intraserăm în iarnă şi soldaţii începuseră să se întoarcă, rătăcind de colo până colo, nu toţi vagabonzi, tâlhari, dar oameni care riscaseră şi pierduseră totul, suferiseră dincolo de puterile suferinţei şi se întorseseră acum într-o ţară ruinată, nu aceiaşi oameni care mărşăluiseră la luptă ci transformaţi – şi acesta e lucrul cel mai rău, cea de pe urmă degradare în care războiul împinge spiritul, sufletul – după chipul bărbatului gata să o insulte chiar din deznădejde şi milă pe soţia sau amanta iubită care în timpul absenţei sale fusese violată. Ne era frică, îi hrăneam; le dăruiam puţinul, totul pe care-l aveam şi am fi luat asupra noastră şi rănile lor ca să-i facem iarăşi întregi dacă s-ar fi putut. Dar ne era frică de ei.), ne sculam dimineaţa şi îndeplineam obligaţiile nesfârşite, istovitoare pe care le impune simpla supravieţuire; ne aşezam la gura focului seara după cină. Toate trei în starea aceea când oasele şi muşchii sunt prea obosiţi ca să se mai poată odihni, când spiritul buimăcit şi invincibil a preschimbat, a modelat însăşi deznădejdea în uitarea liniştită a unui veşmânt mult purtat, şi stăteam de vorbă, vorbeam despre mii de lucruri în afară de unul singur. Vorbeam despre el, Thomas Sutpen, la sfârşitul războiului (îl vedeam cu toate apropiindu-se) şi despre vremea când avea să se întoarcă, despre ceea ce avea să facă; cum să înceapă

munca herculeană la care ştiam că avea să se înhame, în care (o, da, ştiam şi asta) avea fără îndoială să ne târască şi pe noi cu aceeaşi veche cruzime, fie că am fi voit sau nu; vorbeam despre Henry, liniştite – îngrijorarea firească, inutilă, neputincioasă, a femeilor în jurul bărbaţilor absenţi – întrebându-ne ce-o fi făcând, dacă suferea sau nu de frig sau foame, tot aşa cum vorbeam şi despre tatăl lui, ca şi cum şi ei şi noi am mai fi trăit în vremea de odinioară pe care împuşcătura, paşii alergând înnebuniţi o încheiaseră şi apoi îi şterseseră orice urmă, ca şi cum după-amiaza aceea n-ar fi existat niciodată. Dar nicio singură dată n-am pomenit de Charles Bon. Au fost două după-amiezi toamna târziu când Judith a lipsit şi s-a întors doar la vremea cinei, senină şi calmă. N-am întrebat-o şi nici n-am urmărit-o, dar ştiam, şi ştiam că şi Clytie ştie că se dusese să cureţe mormântul de frunzele moarte şi de gunoiul cafeniu, uscat, lepădat de cedri – moviliţa înfundându-se încet înapoi în pământul sub care noi nu îngropaserăm nimic. Nu, nu existase nicio împuşcătură. Sunetul acela fusese doar trântirea brutală şi definitivă a unei uşi între noi şi tot ceea ce fusese, tot ceea ce ar fi putut fi – o curmare retroactivă a fluxului evenimentelor; un moment pentru veşnicie cristalizat în timpul imponderabil, izbânda a trei femei slabe dar neîmblânzite, moment care, precedând faptul îndeplinit negat de noi, îi refuza, îi răpea fratelui prada, îl lipsea pe asasin de o victimă pentru însuşi glonţul său. Astfel am trăit şapte luni. Şi apoi, într-o după-amiază de ianuarie, Thomas Sutpen s-a întors acasă; una dintre noi a ridicat ochii de acolo de unde lucram grădina pentru hrana încă unui an şi l-a văzut venind călare înspre noi pe alee. Şi apoi, într-o seară m-am logodit cu el.

Mi-au trebuit exact trei luni. (Bagi de seamă că nu spun i-au trebuit, ci mi-au trebuit?) Da, exact trei luni, mie, care timp de douăzeci de ani îl privisem (când o făcusem – trebuise s-o fac – să-l privesc) ca pe un căpcăun, un monstru din vreun basm de speriat copiii; care-i văzusem pe ai lui

născuţi din trupul surorii mele moarte cum începuseră să se distrugă unul pe altul, eu care trebuia să merg înspre el ca un câine fluierat la primul prilej, în amiaza aceea când el, care mă văzuse timp de douăzeci de ani, și-a ridicat pentru prima dată capul şi s-a oprit o clipă să se uite la mine. O, nu vreau să mă apăr, eu, care aş putea (şi aş vrea; da, fără îndoială am şi făcut-o) să-ți dau o mie de justificări plauzibile suficient de bune pentru o femeie, începând cu inconstanța naturală a femeii şi până la dorinţa (sau chiar speranţa) unei averi, a unei situaţii posibile, sau chiar teama de a muri fără bărbat pe care (oricine ţi-ar spune-o) o au întotdeauna fetele bătrâne, sau din răzbunare. Nu. Nu vreau să mă apăr. Puteam să mă întorc acasă şi nu m-am întors. Poate că ar fi trebuit să mă întorc acasă. Însă n-am făcut-o. Ca şi Judith şi Clytie, am stat în picioare acolo în faţa coloanelor putrezite şi l-am privit venind spre noi, călare pe calul slăbănog, extenuat, părând nu să stea, ci proiectându-se înainte ca un miraj, într-un fel de rigiditate sălbatică, dinamică, a nerăbdării faţă de calul slăbănog, de şa, de cizme, de haina uzată de culoarea frunzelor, cu brandenburgurile atârnând decolorate înveşmântând cochilia, aparenţa încă simţitoare dar inertă părând să-l preceadă atunci când descălecă, şi dinlăuntrul căreia spuse: „Şi aşa, fetiţo”, şi se aplecă şi-şi atinse barba de fruntea lui Judith care nu se mişcase, nu se mişca, rămăsese încremenită şi calmă şi cu chipul nemişcat, dinlăuntrul căreia îşi spuseseră patru propoziţii. Patru propoziţii din cuvinte simple, directe, în spatele cărora, sub înţelesul cărora, mai presus de care am simţit aceeaşi legătură de sânge pe care o simţisem în ziua când Clytie mă oprise în faţa scărilor: „Henry nu a...?” „Nu. Nu-i aici.” – „Da. Şi...?” „Da. Henry l-a omorât.” Şi apoi a izbucnit în plâns. Da, a izbucnit, ea, care nu plânsese până atunci, care dusese cu ea în jos pe scări în după-amiaza aceea şi îşi păstrase mereu de atunci faţa rece, calmă, oprindu-mă pe mine în plină fugă la uşa aceea închisă; da, a izbucnit, ca şi cum întreaga acumulare a celor şapte luni ar fi erupt

spontan prin fiecare por într-o descărcare incredibilă (ea neclintindu-se, netresărindu-i niciun muşchi) şi apoi pierzându-se, dispărând tot atât de brusc ca şi cum însăşi aura sălbatică şi aridă în care o învăluise el i-ar fi uscat lacrimile mai repede decât izvorau; şi el încă nemişcat cu mâinile pe umerii ei, a privit-o pe Clytie şi a spus: „A, Clytie” şi apoi pe mine – acelaşi chip pe care-l văzusem ultima oară, doar puţin mai slăbit, aceiaşi ochi nemiloşi, părul puţin încărunţit acum, şi pe faţa lui niciun semn de recunoaştere până când Judith a spus: „E Rosa. Mătuşa Rosa. Acum stă aici.”

Asta a fost totul. A intrat călare pe alee şi în vieţile noastre iarăşi şi n-a lăsat niciun freamăt decât acele lacrimi neaşteptate şi incredibile. Pentru că el însuşi nu era acolo, nu în casa unde ne petreceam zilele, nu se oprise acolo. Învelişul său trupesc era acolo, folosind camera de care noi avusesem grijă aşteptându-l şi mâncând hrana pe care o obţineam şi o găteam ca şi cum n-ar fi putut nici să simtă moliciunea patului, nici să facă vreo deosebire între calităţile sau gustul felurilor de mâncare. Da. Nu era acolo. Ceva mânca împreună cu noi; noi îi vorbeam lucrului acestuia şi el răspundea întrebărilor; şedea cu noi seara la gura sobei şi, deşteptându-se pe neaşteptate din cine ştie ce inerţie profundă, amorţită, desăvârşită, vorbea, nu pentru noi, cele şase urechi, cele trei minţi în stare să-l asculte, ci pentru aerul din jur, pentru prezenţa, spiritului casei însăşi, acum în aşteptare, posomorâtă, căzând încet în ruină, spunând vorbe asemenea spuselor bombastice ale unui nebun care-şi creează între pereţii propriului sicriu ţinuturi fabuloase, nemăsurate ca un alt Camelot sau Carcassonne. Nu absent din locul acela, de pe pătratul arbitrar de pământ pe care-l numise Suta lui Sutpen; nu, deloc. Era absent doar din cameră, şi asta din cauză că trebuia să fie într-altă parte, ceva din el măsurând fiecare câmp devastat şi gard năruit şi perete dărăpănat de colibă sau bumbăcărie sau şopron; el însuşi diluat şi menţinut într-o stare de soluţie în suspensie

de febra furioasă şi imobilă şi de conştiinţa timpului prea scurt şi de nevoia de grabă ca şi cum ar fi respirat adânc şi ar fi aruncat o privire în jur şi şi-ar fi dat seama că e bătrân (avea cincizeci şi nouă de ani) şi ar fi fost îngrijorat (nu speriat; îngrijorat) nu că bătrâneţea ar fi putut să-l lase neputincios să mai facă ceea ce avea intenţia să facă, ci că s-ar fi putut să nu mai aibă timp să facă acest lucru înainte de a muri. Avusesem dreptate anticipându-i intenţiile: că n-avea să-şi mai dea răgaz nici să-şi tragă sufletul înainte de a se apuca să-şi reclădească şi casa şi plantaţia pe cât posibil mai aproape de ce fuseseră. Nu ştiam cum avea să se pună pe treabă şi cred că nici el nu ştia. Nici n-ar fi putut şti, el care se întorsese acasă fără nimic, la nimic, la ceva cu patru ani mai puţin decât nimic. Însă asta nu l-a oprit şi nici nu l-a intimidat. Era stăpânit de furia rece, vie a jucătorului care ştie că s-ar putea oricum să piardă, dar ştie şi că e sigur că va juca mai departe biciuindu-şi încă o dată voinţa crâncenă, constantă; şi care împiedică suspensia să se cristalizeze pe de-a întregul mânuind mai departe, crâncen, cărţile sau zarurile până când glandele şi porii norocului se deschid iarăşi să curgă. Nu s-a oprit nicio clipă, nu şi-a lăsat nici măcar o zi sau două oasele şi trupul său bătrân de cincizeci şi nouă de ani să se refacă – acea zi sau două în care ar fi putut să vorbească, nu despre noi şi despre ce făcusem, ci despre el însuşi, despre ultimii patru ani (din ce ne-a spus vreodată despre asta, s-ar fi zis că nici nu fusese vreun război, sau că fusese pe vreo altă planetă şi că el n-ar fi riscat nimic în acel război, carnea şi sângele lui n-ar fi suferit cu nimic acolo) – o perioadă de timp firească în care înfrângerea amară, pe el lăsându-l întreg, s-ar fi stins până ar fi ajuns la ceva care să semene cu liniştea, asemenea tihnei în legănările sălbatice şi de necrezut (care-i ajută pe oameni să poată suporta viaţa) ale balanţei infinitezimale între victorie şi dezastru, care face de nesuportat înfrângerea ce se întoarce împotriva oamenilor, şi totuşi nu-i striveşte pe oamenii încă vii, dar care nu mai suportă să

trăiască astfel.

De-abia dacă s-ar fi putut spune că-l vedeam. Era plecat din zori şi până când se lăsa întunericul, el şi cu Jones şi cu încă un bărbat sau doi pe care-i adusese de undeva şi-i plătea cu ceva, poate cu aceeaşi monedă cu care-l plătise şi pe arhitectul străin – linguşeală, promisiuni, ameninţări şi în cele din urmă forţă. Era în iarna când începusem să aflăm ce înseamnă un carpet-bagger şi oamenii – femeile – îşi zăvorau uşile şi ferestrele noaptea şi începuseră să se sperie unii pe alţii cu povestiri despre răscoalele negrilor, când ţara pustiită, nelucrată şi înţelenită de patru ani de zile, rămânea mai departe neatinsă, în timp ce bărbaţii cu pistoalele în buzunar se strângeau zilnic la întruniri tainice prin oraşe. El nu a fost unul dintre aceştia; îmi amintesc cum într-o noapte a venit o delegaţie călări prin noroaiele unui martie timpuriu şi l-au somat să le răspundă da sau nu, cu ei sau împotriva lor, prieten sau duşman; şi el a refuzat, i-a respins, le-a oferit (fără nicio schimbare pe faţa trasă, nemiloasă sau în vocea egală) sfidarea presupunând că ei căutau o sfidare, spunându-le că dacă fiecare bărbat din Sud ar face ce făcea el însuşi şi şi-ar vedea de refacerea pământurilor lui, ţara în general şi Sudul s-ar salva; şi i-a poftit afară din încăpere şi din casă şi a rămas pur şi simplu în picioare în prag; ţinând lampa deasupra capului în timp ce purtătorul lor de cuvânt îşi formula ultimatumul: „Asta ar putea să însemne război. Sutpen", şi el a răspuns: „Sunt obişnuit cu aşa ceva". O, da, l-am urmărit, i-am urmărit furia singuratică de bărbat îmbătrânit, luptându-se acum nu cu pământul încăpăţânat însă totuşi cu putinţă de îmblânzit încetul cu încetul, aşa cum făcuse până atunci, ci împotriva greutăţii sensibile, cu putinţă de cântărit a vremurilor noi, ca şi cum ar fi încercat să îndiguiască un râu cu mâinile goale şi pietriş: şi asta pentru aceeaşi iluzie mincinoasă a unei răsplăţi care-l mai trădase (trădase? înşelase; şi de data asta avea să-l distrugă) o dată înainte: văd şi eu apropierea acum: mersul curbei fatale în cercul tot mai grăbit al mândriei sale nemiloase,

dorinţa nestăpânită spre o măreţie goală, deşi pe vremea aceea nu vedeam asta. Şi cum aş fi putut vedea? Împlinisem douăzeci de ani, e adevărat, dar eram încă un copil, trăind încă în pântecele acelui coridor la care lumea nu ajungea nici măcar ca un ecou viu, ci ca o umbră moartă, de neînţeles, de unde cu uimirea liniştită, netemătoare a unui copil urmăream gesturile groteşti, ca de miraj, ale bărbaţilor şi femeilor – tata, sora mea, Thomas Sutpen, Judith, Henry, Charles Bon – denumite onoare, principii, căsătorie, dragoste, doliu, moarte: copilul care-l pândea nu era un copil, ci un membru al triumviratului mamă-femeie pe care noi trei, Judith, Clytie şi cu mine, îl alcătuiam, care hrăneau şi îmbrăcau şi ţineau la căldură carapacea statică şi astfel dădeau naştere şi ţel iluziei sălbatice, vane, care să spună: „În sfârşit, viaţa mea valorează ceva, chiar dacă doar apără şi păzeşte furia străveche a unui copil fără minte”. Şi apoi, într-o după-amiază (eram în grădină cu sapa, acolo unde cotea aleea dinspre grajduri) mi-am ridicat ochii şi l-am văzut privindu-mă. Mă văzuse de douăzeci de ani de zile, însă acum mă privea; stătea acolo, pe alee, privindu-mă, atunci, în miezul după-amiezii. Asta a fost: era în miezul după-amiezii. Când el nici n-ar fi trebuit să fie pe aproape de casă ci departe, la câteva mile, invizibil, pe undeva pe suta sa de mile pătrate pe care încă nu se osteniseră să înceapă să i-o ia, poate nici măcar într-un loc sau în altul ci difuz (nu atenuat şi subţiat ci sporit, mărit, cuprinzând ca într-un moment prelungit şi neîntrerupt de efort teribil, îmbrăţişând şi menţinând intact acel pătrat de zece mile făcând faţă de pe marginea dezastrului, invincibil şi neînspăimântat, la ceea ce el ştia că avea să fie cea de pe urmă înfrângere) şi în loc de asta, stând acolo pe alee şi privindu-mă cu ceva curios şi ciudat pe faţă ca şi cum şopronul, aleea în clipa în care mă zărise ar fi fost o mlaştină de unde ieşise fără să fi fost dinainte prevenit că avea să intre în lumină, şi apoi a continuat pur şi simplu – faţa, aceeaşi faţă: nu era dragoste; nu spun asta, nici blândeţe, sau milă, doar o revărsare

neaşteptată de lumină, o iluminare, el căruia i se spusese că fiul său săvârşise un asasinat şi că apoi dispăruse şi el spusese: „A, – ei. Clytie.” A mers mai departe spre casă. Dar nu era dragoste: nu pretind asta; nu vreau să mă apăr, nu vreau să justific nimic. Aş fi putut spune că a avut nevoie de mine, că s-a folosit de mine; de ce m-aş răzvrăti acum, pentru că el avea de gând să se folosească şi mai mult de mine? Dar nu spun asta; aş putea să spun de data asta că nu ştiu, şi aş spune adevărul. Pentru că nu ştiu. Plecase; n-am ştiut nici asta, întrucât există un metabolism al spiritului tot aşa cum este unul al viscerelor, în care acumulările strânse ale timpului îndelung ard, generează, creează şi sfărâmă cine ştie ce virginitate a trupului chinuit de foame, şi asta doar într-o singură clipă – da, risipindu-şi toate nuanţele oricât de fine ale neputinţei, ale dorinţei de a nu face, ale voinţei de a nu face niciodată un anumit lucru în răbufnirea crâncenă a unei singure clipe sângeroase ce şterge totul. Aceasta a fost clipa mea, a mea, care aş fi putut fugi atunci şi n-am făcut-o, care am constatat că el plecase de lângă mine şi nu-mi aminteam când anume se îndepărtase, care-mi găsisem răsadurile de bob plivite fără să-mi amintesc când le plivisem, care m-am aşezat la cină în seara aceea alături de coaja aceea trupească atât de bine ştiută, învăluită în ceţuri de vis, cu care ne obişnuiserăm (în timpul mesei n-a privit deloc înspre mine; aş fi putut spune atunci: Uite în ce înşelătoare răbufniri ne împinge carnea asta niciodată învăţându-se minte; dar n-am spus-o) şi apoi la gura sobei în camera de culcare a lui Judith, stând aşa cum şedeam totdeauna, până când el a venit şi s-a oprit în prag şi ne-a privit şi a spus: „Judith, tu şi Clytie...” şi a tăcut, până a intrat în cameră, şi apoi a spus: „Nu, lăsaţi. Rosa n-are să se supere dacă auziţi şi voi, pentru că tot nu mai avem prea mult timp şi avem multe de făcut în vremea asta”, şi a intrat şi s-a oprit şi şi-a pus mâna pe capul meu şi (nu ştiu la ce se uita în timp ce vorbea, decât că după felul cum îi suna vocea nu la noi şi nici la nimic altceva în cameră) a spus: „Ai putea

crede că n-am fost un bărbat foarte bun pentru sora ta Ellen. Poate că şi crezi asta. Dar chiar dacă nu scoţi de la socoteală faptul că sunt mai bătrân acum, cred că-ţi pot făgădui că n-am să fiu mai rău cu tine".

În felul acesta pot spune că m-a peţit. Privirea de o clipă pe care o schimbasem în grădină, mâna lăsată pe creştetul meu în camera de culcare a fiică-sii; un ucaz, un decret, o laudă de sine senină şi pompoasă asemenea unei sentinţe (da, şi pronunţată într-o aceeaşi postură) nu pentru a fi spusă şi auzită, ci pentru a fi citită săpată în piatra netedă pusă ca soclul unei efigii uitate şi fără nume. Nu vreau să scuz nimic. Nu pretind nicio justificare, niciun fel de compătimire, eu care n-am răspuns „Vreau", nu pentru că n-am fost întrebată, pentru că nu era locul, firida, intervalul pentru răspuns. Pentru că aş fi putut da un răspuns. Aş fi putut săpa acea firidă eu însămi dacă aş fi vrut s-o fac – o firidă săpată nu ca să încapă acolo un „Da" blând ci şfichiuirea febrilă a unei arme femeieşti oarbe de disperare din a cărei plagă deschisă ar fi strigat „Nu! Nu!" şi „Ajutor!" şi „Scăpaţi-mă!" Nu, nici apărare, nici milă, eu care nici măcar nu m-am clintit, care am rămas nemişcată sub mâna aceea aspră, de căpcăun, indiferentă, pe care o ştiam din copilărie, şi-l ascultam vorbindu-i acum lui Judith, auzeam paşii lui Judith, vedeam mâna lui Judith, nu pe Judith însăşi – palma în care citisem ca-ntr-un hrisov învechit copilăria ei de orfană, suferinţele, durerile iubirii neîmplinite; cei patru ani petrecuţi la războiul de ţesut care-i bătătorise degetele, la secure, la sapă, şi la toate celelalte unelte potrivite doar pentru bărbaţi să le folosească; şi deasupra, aşezat inelul pe care i-l dăduse lui Ellen în biserică acum aproape treizeci de ani. Da, o apropiere, un paradox dar şi o nebunie. Şedeam acolo şi-l simţeam, fără să-l privesc, cum îmi pune acum mie inelul în deget (se aşezase şi el acum pe scaunul căruia noi îi spuneam scaunul lui Clytie pe când ea rămăsese în picioare dincolo de cercul de lumină al focului, lângă vatra căminului) şi-i ascultam glasul aşa cum Ellen îl ascultase desigur în

gândurile ei într-un aprilie acum treizeci de ani; vorbea nu despre mine sau despre iubire sau despre căsătorie, nici măcar despre el însuşi şi nici pentru vreun muritor cu scaun la cap care l-ar fi ascultat şi nici din vreun prea plin de înţelepciune, ci pentru forţele întunecoase ale sorţii pe care el le invocase şi le sfidase, din adâncurile visului sălbatic, nebunesc unde dăinuia Suta lui Sutpen, neatinsă, dar care acum nici nu mai avea fiinţă reală (şi nici n-avea să mai aibă vreodată) cum n-avusese nici atunci când Ellen îl ascultase pentru întâia oară, şi era ca şi cum reîntorcând inelul acela pe un deget viu ar fi întors întregul timp cu douăzeci de ani înapoi, şi l-ar fi oprit, îngheţându-l. Da. Şedeam acolo şi îi ascultam vocea, şi îmi spuneam: „Ce Dumnezeu, e nebun. Îşi va aranja nunta acum, la miezul nopţii, şi-şi va duce până la capăt ceremonia, el însuşi mire şi preot; va rosti el însuşi propria lui binecuvântare nefirească peste această ceremonie cu lumânarea în mână care să-l ducă spre camera de culcare; şi eu însămi sunt o nebună, pentru că am să primesc, am să mă las stăpânită; am să-l urmez şi am să mă cufund". Nu, nu vreau să mă apăr, nu cer compătimire. Dacă am fost mântuită în noaptea aceea (şi am fost mântuită; jertfa mea avea să vină cândva, mai târziu, să fie mai impersonală, atunci când noi – eu – aveam să fim eliberaţi de orice justificare a trupului surprins, hărţuit, trădător) nu a fost din vina, din fapta mea, ci mai degrabă pentru că, o dată ce el restabilise cercul, încetase să mă mai privească altfel decât se uitase la mine în cei douăzeci de ani înainte de după-amiaza aceea, ca şi cum ar fi ajuns atunci la clipa de luciditate aşa cum o cunosc uneori nebunii, tot astfel cum oamenii sănătoşi au intervale de nebunie tocmai pentru ca să-i menţină conştienţi că sunt normali. A fost chiar ceva mai mult decât asta. De trei luni de zile mă vedea zilnic deşi nici nu-mi mai aruncase vreo privire întrucât eu nu eram decât unul din membrii triumviratului care-i primise recunoştinţa răguşită, nespusă, bărbătească pentru bunăstarea spartană pe care i-o asiguram, nu pentru confortul lui poate, ci cel

puţin pentru visul nebunesc în care trăia. Dar în următoarele două luni nici măcar nu m-a văzut. Poate motivul era cel evident: era prea ocupat; pentru că o dată ce-şi dusese la capăt angajamentul, logodna (presupunând că asta era ceea ce dorise) nici nu mai avea nevoie să mă vadă. E sigur că n-a mai făcut-o; nici nu se stabilise măcar vreo dată pentru nuntă. Aproape ca şi cum acea după-amiază nici n-ar fi existat, nu s-ar fi petrecut niciodată. Ca şi cum eu nici măcar n-aş fi fost în casa aceea. Mai rău chiar: aş fi putut pleca, m-aş fi putut întoarce acasă şi el n-ar fi remarcat lipsa mea. Eram – (orice ar fi dorit el de la mine – nu fiinţa mea, prezenţa mea: doar existenţa mea; orice ar fi reprezentat acea Rosa Coldfield sau oricare altă femelă tânără care să nu fi fost rudă de sânge cu el în ceea ce ar fi dorit el – pentru că am să-i mai acord atâta încredere: el nici măcar nu se gândise la ce-ar fi avut să-mi ceară să fac până-n clipa când îmi ceruse efectiv, căci ştiu bine că n-ar fi aşteptat două luni şi nici măcar două zile ca să-mi ceară aşa ceva) – prezenţa mea însemna pentru el doar absenţa bulboanelor întunecoase şi a viţelor întortocheate şi agăţătoare în jurul omului care se zbătuse printr-o mlaştină fără niciun fel de călăuză sau speranţă – nicio speranţă, nicio lumină: doar o nestrămutare în neînfrângere – şi ar fi răzbit în cele din urmă, când nici nu se mai aştepta, pe pământul solid, uscat, al soarelui şi al aerului liber – dacă ar mai fi fost cu putinţă să existe pentru el soarele, dacă cineva sau ceva s-ar mai fi putut lua la întrecere pentru el cu strălucirea albă a nebuniei lui. Da, nebun, şi totuşi nu chiar atât de nebun. Pentru că există încă ceva practic în viciu: hoţul, mincinosul, asasinul chiar, au norme mai rigide chiar decât virtutea; de ce să nu le aibă şi nebunia? Dacă era nebun, doar visul său constrângător era nebunesc, nu şi metodele sale: nu era nebun cel care s-a târguit şi a recurs la linguşeală ca să obţină muncă grea din partea lui Jones; nu un nebun a fost cel care s-a ţinut deoparte de mantiile şi de glugile şi de caii gonind prin noapte cu care bărbaţii care fuseseră pe vremuri

cunoştinţele dacă nu prietenii lui îşi înveşmântau supurările bolnave ale înfrângerii; nu planul sau tacticile unui nebun îi câştigaseră la preţul cel mai ieftin cu putinţă singura femeie care să-l fi luat de bărbat, şi asta prin singurul truc prin care ar fi putut să-şi ajungă scopul; – nu nebun, nu: pentru că e sigur că e ceva în nebunie, chiar şi în demonism, de care Satan însuşi fuge, înspăimântat de propria sa lucrătură, şi peste care Dumnezeu îşi lasă privirile pline de milă – o scânteie, o fărâmitură care să fecundeze şi să răscumpere carnea aceasta articulată, vorbirea, privirea, auzul, gustul, creatura căreia noi îi spunem fiinţa omenească. Dar n-are importanţă. Am să-ţi spun ce a făcut el şi am să te las să judeci singur. (Sau am să încerc să-ţi spun, pentru că sunt unele lucruri pentru spunerea cărora trei cuvinte chiar sunt cu trei prea mult, şi trei mii de cuvinte tot atâtea cuvinte prea puţin, şi ăsta este unul din lucrurile acestea. Se poate spune; aş putea să încep sumedenie de fraze, să repet aceleaşi vorbe îndrăzneţe, goale, oarbe şi ultragiante aşa cum le-a spus el însuşi atunci, şi aş naşte în tine doar aceeaşi necredinţă înspăimântată şi rănită pe care am simţit-o eu însămi când am înţeles ce voia el să spună; sau aş putea folosi trei mii de fraze şi tu n-ai rămâne decât cu acelaşi De ce? De ce? şi De ce? pe care l-am tot repetat şi la care am aşteptat răspuns aproape cincizeci de ani.) Dar am să te las pe tine singur să fii judecător şi să-mi spui dacă n-am avut dreptate.

Înţelegi, eu eram soarele acela, sau îmi închipuiam c-aş fi fost, eu care credeam că exista scânteia, fărâma de nebunie de origine divină, deşi nebunia însăşi nu cunoaşte vorbă să însemne spaimă sau milă. Fusese în copilăria mea un căpcăun cure înainte de naşterea mea îmi răpise singura soră, ducând-o în vizuina lui de căpcăun. Şi concepuse doi copii asemenea unor umbre şi de care eu nu simţisem niciodată îndemnul şi nici dorinţa de a mă apropia, ca şi cum singurătatea mea, târziu născută, mi-ar fi insuflat presimţirea acelei îmbinări fatale, îmi prevestise acea

şerpuitoare şi ucigaşă împlinire înainte chiar ca eu să fi înţeles ce înseamnă cuvântul asasinat – şi aş fi uitat; fusese o siluetă care plecase călare sub un drapel şi (demon sau nu) suferise cu mult curaj – şi făcusem chiar mai mult decât să uit pur şi simplu: l-am făcut eu însămi să dispară, pentru că trupul, sângele, amintirea în care rămăsese căpcăunul se reîntorsese cinci ani mai târziu îmi întinsese mâna şi spusese: „Vino" aşa cum i-ai spune unui câine, iar eu venisem spre el. Da, trupul, faţa, cu numele şi amintirea care i se potriveau, chiar şi aducerea aminte exactă a lucrurilor şi fiinţelor pe care (cu excepţia mea: şi asta nu era doar încă o probă mai mult?) le lăsase în urma lui şi la care se reîntorsese; dar nu căpcăun; un om rău, e adevărat, dar cu scăderi omeneşti menite mai puţin să nască spaimă decât milă; dar nu căpcăun; nebun, e adevărat, însă îmi spuneam: De ce n-ar cădea şi nebunia victimă sie însăşi? sau: De ce n-ar fi doar nebunia ci şi disperarea singuratică în luptă titanică împotriva sufletului acestuia singur, condamnat dinainte, neînfrânt; dar nu căpcăun, pentru că acela era acum mort, risipit, ars undeva în flacără şi în miros de pucioasă poate printre piscurile stâncoase, ale amintirilor însingurate ale copilăriei mele – sau uitării; eu eram soarele, eu, care crezusem că el (după seara aceea din camera lui Judith) nu trăia uitând de mine ci doar absent şi receptiv, asemenea unui pelerin eliberat dintre mlaştini pipăind pământul şi gustând soarele şi lumina iarăşi fără să le mai simtă, nici pe unul nici pe alta, ci doar lipsa întunecimii şi a frigurilor umezelii – eu, care crezusem c-ar mai fi existat vreo vrajă în sângele neînrudit căruia noi să-i dăm palidul nume al iubirii şi care să fie, să poată fi pentru el un soare (deşi eu eram cea mai tânără, cea mai slabă dintre ele) acolo unde nici Judith, nici Clytie n-ar fi aruncat nicio umbră; da, eu cea mai tânără de acolo şi totuşi dacă ar fi fost cu putinţă fără vârstă măsurată, sau care ar fi putut fi măsurată întrucât doar eu singură dintre ele aş fi putut spune: „O, bătrân furios şi nebun, eu n-am substanţă care să fie

deopotrivă visului tău, dar pot să-ţi dau un spaţiu scăldat în văzduh şi un ţel pentru delirul tău". Şi apoi într-o după-amiază – ah, a fost jocul soartei: după-amiază, după-amiază, după-amiază: înţelegi? moartea speranţei şi a iubirii, moartea mândriei şi a principiilor, şi apoi moartea a orice altceva în afară de necredinţa rănită, înspăimântată care a dăinuit patruzeci şi trei de ani – s-a întors spre casă şi m-a chemat, strigându-mă de pe veranda din spate până când am venit: a, ţi-am spus că nu se gândise deloc la asta până în clipa aceea, clipa prelungită în care se cuprindea distanţa dintre casă şi locul acela oricare va fi fost el unde stătuse când se gândise la asta: şi chiar şi aici era o coincidenţă: era chiar în ziua când înţelesese în cele din urmă cu precizie exact cât din acea sută de mile pătrate ar mai fi fost el în stare să păstreze şi să mai stăpânească atunci când avea să moară, în care ştiuse că orice i s-ar mai fi întâmplat acum avea oricum să păstreze cel puţin miezul Sutei lui Sutpen, chiar dacă mai degrabă atunci ar fi trebuit să se numească Mila lui Sutpen – chemându-mă, strigându-mă până când am venit. Nu aşteptase nici măcar să-şi înşeueze calul; stătea în picioare cu frâul petrecut peste braţ (şi nu-i mai era acum mâna pe creştetul meu) şi spusese cuvintele reci, tăioase întocmai ca şi cum s-ar fi consultat cu Jones sau cu oricare dintre oamenii lui despre vreun câine din şanţ, despre vreo vacă sau despre vreo iapă.

Ţi-au spus probabil cum m-am întors acasă. A, da, ştiu: „Rosie Coldfield, l-a pierdut, acuma îl plânge; a pus mâna pe un bărbat, dar n-a fost în stare să-l păstreze" – A, da, ştiu (şi cu blândeţe chiar; vorbeau cu bunătate): Rosa Coldfield, copila de la ţară, sălbăticită, acrită, orfana numită Rosa Coldfield, în sfârşit logodită în bună regulă şi scăpată din gura oraşului, a ţinutului; probabil că ţi-au spus cum am plecat să mă stabilesc acolo pentru tot restul vieţii mele, văzând în asasinatul săvârşit de nepotul meu mâna lui Dumnezeu dându-mi în ochii tuturor posibilitatea să ascult de rugămintea surorii mele pe patul de moarte ca să-i salvez

cel puţin unul dintre cei doi copii, pe care ea îi condamnase de la început, când îi concepuse, şi în realitate posibilitatea de a fi în acea casă atunci când avea să se întoarcă el, el care fiind un demon, avea să fie imun faţă de gloanţe şi schije şi deci avea în mod sigur să se întoarcă; cum îl aşteptam pentru că eram tânără încă (eu care nu-mi îngropasem niciun fel de speranţe în sunetul trâmbiţelor, sub drapel) şi coaptă pentru măritiş la vremea şi locul acela când cei mai mulţi dintre bărbaţii tineri erau morţi şi cei încă în viaţă sau îmbătrâniţi sau căsătoriţi deja sau istoviţi, prea istoviţi pentru a se mai gândi la căsătorie; el, cea mai bună şi singura mea şansă; un mediu în care, în cel mai bun caz şi chiar dacă n-ar fi fost războiul, șansele mele ar fi fost destul de precare, întrucât eram nu numai o fată din lumea bună a Sudului dar chiar un personaj foarte modest ale cărui origini şi împrejurări de viaţă trebuiau să-i constituie propria afirmare, căci dacă aş fi fost fiica unui plantator înstărit m-aş fi putut mărita aproape cu oricine, pe când fiind doar fiica unui mic comerciant puteam doar să-mi permit să primesc flori de la practic oricine şi astfel aveam în cele din urmă să fiu condamnată să mă mărit la întâmplare cu vreun băiat de prăvălie din magazinul tatii... Da, trebuie să-ţi fi spus; ea, care fusese tânără şi-şi îngropase speranţele doar în timpul acelei nopţi îndelungi de patru ani de zile în răstimpul căreia lângă o lumânare zăvorâtă şi neadormită îmbălsămase războiul şi moştenirea lui de suferinţă şi nedreptate şi durere pe paginile din spate albe ale unui vechi registru de conturi, păstrându-l, ştergând din aerul pe care-l respira efluviul otrăvit, tainic al dorinţelor, al urii, al omorurilor – ţi-au spus desigur: şi deci ea avusese dreptate să-şi urască tatăl, întrucât dacă el n-ar fi murit în podul lui zăvorât ea n-ar fi trebuit să plece într-acolo să-şi caute hrana şi apărarea şi adăpostul, şi dacă n-ar fi trebuit să depindă de hrană şi îmbrăcăminte de la el (chiar dacă ea ajuta la strângerea, la torsul lor) ca să se ţină în viaţă şi la căldură, în limitele în care dreptatea pur şi simplu i-ar fi cerut să dea şi ea în

schimb ceea ce i-ar fi putut cere el respectându-i cinstea, ea n-ar fi ajuns să se logodească cu el şi dacă n-ar fi ajuns să se logodească cu el n-ar fi trebuit să-şi petreacă nopţile în pat întrebându-se De ce şi De ce şi De ce, aşa cum a făcut patruzeci şi trei de ani: ca şi cum ar fi avut dreptate instinctiv chiar de copil, când îşi ura tatăl şi astfel aceşti patruzeci şi trei de ani de suferinţă neputincioasă erau răzbunarea unei naturi sofisticate ironice şi sterpe pentru că ura ceea ce îi dăduse viaţa. ...Da, Rosa Coldfield logodită în sfârşit, ea care, dacă sora ei nu i-ar fi lăsat moştenire cel puţin ceva care să semene cu un adăpost şi nişte rude, ar fi putut ajunge o povară pentru oraş; şi acum Rosie Coldfield că l-a pierdut, să-l plângă; a găsit un bărbat dar n-a reuşit să şi-l păstreze; Rosa Coldfield care, ar fi putut să aibă dreptate, numai că să aibă dreptate nu le ajunge femeilor, care ar prefera mai degrabă să nu aibă dreptate decât atâta doar; care au nevoie de bărbatul care n-a avut dreptate ca să recunoască asta. Şi acesta este lucrul pe care ea nu i-l poate ierta: nu insulta, nici măcar faptul că a cochetat cu el; ci faptul că era acum moartă. O, da, știu, știu: cum două luni mai târziu s-a aflat că-şi strânsese lucrurile (că-şi pusese şalul şi pălăria iarăşi, adică) şi se întorsese în oraş, să trăiască singură în casa unde părinţii ei muriseră şi dispăruseră şi unde Judith avea să mai vină din când în când să-i aducă ceva din hrana pe care o mai aveau acolo la Suta lui Sutpen şi pe care doar nevoia sordidă, încăpăţânarea sălbatică, inexplicabilă, a trupului de a mai continua să trăiască, o convingeau (pe domnişoara Coldfield) să o accepte. Sordidă acum în adevăratul înţeles al cuvântului; pentru că acum oraşul – fermierii care treceau pe acolo, servitorii negri care se duceau să muncească în bucătăriile albilor – o vedeau înainte de răsăritul soarelui smulgând verdeţurile de pe lângă garduri, trăgându-le printre scândurile gardului pentru că ea nu avea o grădină proprie şi nici seminţe să planteze în vreo grădină, nici unelte cu care să şi-o lucreze, chiar dacă ar fi ştiut cum s-o facă, ea

care nu învăţase decât un an de zile la şcoală cum s-o facă şi care fără îndoială nici n-ar fi vrut s-o facă chiar dacă ar fi ştiut; întinzând mâna printre ostreţele gardului şi culegând legume, deşi ar fi fost oricând binevenită să intre în grădină şi să le ia de acolo, şi chiar i le-ar fi cules ei şi i le-ar fi trimis, căci erau mulţi, pe lângă judecătorul Benbow, cei care i-ar fi lăsat coşuri cu provizii în faţa porţii noaptea. Însă ea nu voia să le primească şi nici măcar nu voia să folosească un băţ să-l treacă prin gard să tragă legumele ca să le poată apuca cu mâna, spaţiul până unde îşi putea întinde braţul fără niciun alt ajutor fiind limita hoţiei pe care n-a depăşit-o niciodată. Nu teama de a nu fi văzută furând o făcea să iasă înainte de a se fi trezit oraşul, pentru că dacă ar fi avut un negru l-ar fi trimis în plină zi să smulgă pe acolo unde ea nici n-ar fi catadicsit să scotocească, exact aşa cum eroii armatelor de cavalerie despre care ea scrisese poeme şi-ar fi trimis la pradă oamenii din subordine. – Da, Rosie Coldfield l-a pierdut, îl plânge acum; a pus mâna pe un iubit dar n-a fost în stare să şi-l păstreze; (o, da, ţi-au spus desigur) a găsit un iubit şi a fost insultată, un lucru pe care l-a auzit şi nu l-a uitat, nu atât pentru că a fost spus, ci pentru că a fost gândit, astfel că atunci când a auzit asta şi-a dat seama ca într-un trăsnet că el trebuie s-o fi gândit o zi, o săptămână, poate chiar o lună, privind-o zi după zi şi având asta în minte şi ea nici măcar nu-şi dăduse seama. Însă l-am iertat. Ei au să-ţi spună poate altceva, însă eu l-am iertat. De ce n-aş fi făcut-o? N-aveam nimic de iertat; nu l-am pierdut, pentru că nu-l stăpânisem niciodată: o bucată de noroi putred intrase în viaţa mea, îmi spusese ceva ce nu mai auzisem niciodată până atunci şi nu aveam să mai aud niciodată, şi apoi plecase; asta a fost totul. Nu l-am stăpânit niciodată; în niciun caz nu în sensul urât în care poate te-ai gândit tu că l-am avut şi în care poate ai crede (dar n-ai dreptate) că m-am gândit eu. Asta n-avea nicio importanţă. Nu în asta consta înţelesul insultei. Vreau să spun că el nu a fost niciodată stăpânit de cineva sau de ceva în lumea asta, nu fusese

niciodată, n-avea să fie niciodată, nici chiar de Ellen, nici chiar de nepoata lui Jones. Pentru că el nu era închegat în lumea asta. Era o umbră rătăcitoare. Era imaginea ca de liliac orbit de lumină a propriului său chin aruncată de acea lanternă sălbatică, demonică de sub scoarţa pământului şi de acolo înapoi, răsturnată; dintr-un întuneric abisal şi etern într-un întuneric abisal şi haotic desăvârşindu-şi coborârea (bagi de seamă gradarea?) într-o elipsă, agăţându-se, încercând să se agațe cu mâini vane, insubstanţiale de ceva care el nădăjduia că avea să-l ţină deasupra, să-l salveze, să-l oprească – Ellen (le vezi?), eu însămi, şi apoi în cele din urmă fiica fără de tată a singurului copil al lui Wash Jones, cea care, aşa am auzit parcă de undeva, a murit într-un bordel din Memphis – ca să găsească în cele din urmă curmarea (chiar dacă nu odihna şi pacea) în lovitura unei coase ruginite. Mi s-a spus şi asta, am fost încunoştiințată şi de asta, deşi nu de Jones, ci de altcineva destul de atent ca să se întoarcă spre mine şi să-mi spună că murise. „A murit?" am strigat. „Mort? Tu? Minţi; nu eşti mort, cerul nu poate, şi iadul nu îndrăzneşte, şi ai fi îndrăznit tu!" Însă Quentin nu asculta, pentru că era altceva peste care nici el nu putea trece – uşa aceea, paşii alergând în sus pe scară şi dincolo ecoul continuând parcă împuşcătura pierdută, cele două femei, negresa şi fata albă în cămăşuţă (cusută din sacii de făină atunci când mai fusese încă făină, şi din perdelele de la fereastră când nu mai fusese făină) oprindu-se, privind către uşă, revărsarea gălbuie, spumoasă de mătase veche, grea, şi de dantelă desfăcută cu grijă pe pat şi apoi ridicată în grabă de fata albă şi strânsă la piept când uşa se trântise în lături şi fratele ei se oprise acolo, fără pălărie, cu părul vâlvoi, tuns cu baioneta, cu faţa trasă, chinuită, nerasă, cu haina cenuşie cârpăcită şi ieşită de soare, cu pistolul atârnându-i încă la şold: şi ei amândoi, frate şi soră, ciudat de asemănători ca şi cum osebirea de sex n-ar fi făcut decât să intensifice sângele care le era comun până la o teribilă, aproape de nesuportat asemănare,

vorbindu-şi unul altuia în fraze scurte, grăbite, zvâcnite, ca nişte palme, aşa cum se opriseră unul în faţa altuia lovindu-se unul pe altul pe rând, niciunul dintre ei nefăcând vreo încercare să se apere de lovitură.

Acuma nu mai poţi să te măriţi cu el.

De ce nu mai pot să mă mărit cu el?

Pentru că a murit.

A murit?

Da. Eu l-am omorât.

El (Quentin) nu putea să treacă peste asta. Nici măcar n-o mai asculta; îi spuse, „Stai! Ce-i asta? Ce-ai spus dumneata?”

„E ceva în casa aceea.”

„În casa aceea? E Clytie. Ea nu...?”

„Nu. Ceva care stă, trăieşte acolo. Ascuns acolo. E acolo de patru ani, stă acolo, ascuns în casa aceea.”

VI

ERA ZĂPADĂ PE MÂNECA paltonului lui Shreve, mâna lui neînmănuşată, blondă, mare, rece şi înroşită de frig dispărând înăuntru. Şi pe urmă, pe masă în faţa lui Quentin, pe manualul deschis sub lampă, dreptunghiul alb al plicului, scrisul cunoscut, confuz, mecanic: *Jefferson 10 ianuarie 1910 Mississippi* şi apoi, deschis: *Dragul meu băiat* cu scrisul fin, aplecat, al tatălui său din vara aceea moartă, prăfoasă când se pregătise pentru Harvard, astfel încât scrisul tatălui său să poată ajunge pe o masă străină luminată de lampă în Cambridge; din amurgul acela mort de vară – glicina, mirosul de ţigară, licuricii – începând să se stingă din Mississippi şi până în camera aceasta străină, peste zăpada străină, vârtoasă, din Noua Anglie:

Dragul meu băiat,

Am îngropat-o ieri pe domnişoara Rosa Coldfield. A stat în comă aproape două săptămâni şi acum două zile a murit fără să-şi fi recăpătat cunoştinţa şi, se spune, fără dureri, orice s-ar înţelege prin asta, pentru că mie mi s-a părut întotdeauna că singura moarte fără dureri trebuie să fie cea care îţi ia mintea pe nepregătite, printr-o surpriză violentă, pe la spate, cum s-ar spune, întrucât dacă moartea este într-adevăr ceva dincolo de starea emoţională scurtă şi stranie a celor care suportă doliul, atunci trebuie să fie o stare scurtă şi la fel de ciudată şi pentru cel care o suportă. Şi personal nu cred că există ceva mai dureros pentru orice inteligenţă mai presus de cea a unui copil sau a unui idiot decât confruntarea treptată, înceată cu acel lucru pe care într-o îndelungată perioadă de spaimă şi de nedumerire am fost învăţaţi să-l considerăm drept finalul irevocabil şi de necontestat, nu cunosc acest lucru. Şi nu ştiu nici dacă

ar fi existat vreo altă cale spre liniştirea sau încetarea suferinţelor în cea mai de pe urmă scăpare din durerea încăpăţânată şi uimită care de peste patruzeci şi trei de ani a fost pentru ea fiinţa ei şi pâinea de toate zilele şi focul şi orice altceva...

– scrisoarea aducea cu ea chiar seara aceea de septembrie (şi el în curând trebuise, i se ceruse, să spună: „Nu, nici mătuşă, nici verişoară, nici unchi, Rosa. Domnişoara Rosa Coldfield. O bătrână doamnă care a murit tânără de inimă rea în 1866, într-o vară" şi pe urmă Shreve a spus: „Vrei să spui că nu era rudă cu tine. Că a existat într-adevăr un Bayard sau o Guinevere din Sud care să nu-ţi fi fost rudă? Atunci de ce a murit?" şi nici nu fusese prima dată pentru Shreve, prima dată pentru nimeni la Cambridge din septembrie încoace: *Povesteşte despre Sud. Cum e acolo. Ce fac ei acolo. De ce trăiesc acolo. De ce trăiesc, de fapt)* – acea seară de septembrie când domnul Compson tăcuse în cele din urmă, şi el (Quentin) ieşise din aerul în care până atunci îi vorbise tatăl lui pentru că se făcuse acum timpul să plece, nu din cauză că auzise tot ce trebuia să audă pentru că nici nu ascultase, pentru că mai era un lucru peste care el ştia că nu va fi în stare să treacă; uşa aceea, chipul tineresc, tras, tragic, dramatic, hipnotizat de sine însuşi asemenea unui actor într-o piesă jucată pe scena unui colegiu, un Hamlet academic trezit din vreo transă la căderea cortinei şi împleticindu-se pe scena prăfuită din care restul actorilor au şi plecat, şi sora lui privindu-l pe deasupra rochiei de mireasă pe care n-avea s-o îmbrace niciodată, şi nici măcar s-o termine, amândoi izbindu-se unul pe altul cu nouăsprezece sau paisprezece cuvinte şi cele mai multe din ele aceleaşi cuvinte repetate de două sau de trei ori, astfel că atunci când ai fi stat să te gândeşti vedeai că nu fuseseră decât opt sau zece.

Şi ea (domnişoara Coldfield) era înfăşurată în şalul ei. Aşa cum ştiuse că avea s-o vadă, şi cu boneta (pe vremuri

neagră, însă acum decolorată până la nuanţa cumplită, atenuată, verzuie, metalică a penelor vechi de păun), şi cu punguța neagră, mare aproape cât un sac de călătorie, plină cu toate cheile casei: dulapuri, cămară şi uşi, unele dintre ele nici măcar potrivindu-se acum în broaştele pe care orice copil le-ar fi putut deschide cu un ac de păr sau cu o bucăţică de gumă de mestecat, şi unele dintre ele nici măcar bune pentru broaştele pentru care fuseseră făcute, asemenea perechilor de soţi care nu mai au nimic în comun, de făcut sau de vorbit unul cu altul, decât volumul de aer pe care să-l mişte din loc şi să-l respire şi pământul aducător de uitare, aşteptându-i, care să le poarte greutatea trupurilor... În seara aceea, cele douăsprezece mile străbătute de iapa bine hrănită în praful nopţii de septembrie, fără lună, copacii de-a lungul drumului nu ridicându-se avântaţi, cum ar fi trebuit, ci chirciţi asemenea unor păsări uriaşe, cu frunzele mototolite şi greoaie separate una de alta ca penele unor orătănii gâfâitoare, îngreunate de şaizeci de zile de praf şi, privite prin norul de praf prin care se mişcau calul şi trăsura, părând nişte forme străduindu-se delicate şi rigide şi imobile în sus spre cer, într-un absolut perpendicular deasupra vreunei vechi ape moarte, vulcanice, subţiate până la primul principiu de dincolo de oxigen al lichidului, norul de praf prin care înainta trăsura nemişcat pentru că nu fusese ridicat de vânt şi nu suspendat în aer ci evocat, materializat în jur, stârnit din clipă şi veşnic, părticică cu părticică de praf adăugându-se la părticică cu părticică de cal şi trăsură, lunecând pe sub bolta străbătută de crengi a cerului negru, fără adâncime, sălbatic şi greoi înstelat, norul de praf lunecând mai departe, închizându-i nu chiar într-o ameninţare, ci poate într-un avertisment blând, aproape prietenesc, prevenindu-i, ca şi cum ar fi vrut să le spună: *Veniţi dacă vreţi. Dar eu am să ajung primul: strângând totul înaintea voastră am să ajung primul, ridicându-mă, boltindu-mă uşor deasupra de sub copite şi roţi, astfel încât să nu mai ştiţi de ţelul meu, ci doar să vedeţi cum ajungeţi uşor la un*

platou şi la un peisaj al nopţii inofensive şi de neînţeles şi acolo să nu mai fie nimic de văzut pentru voi decât să vă întoarceţi, astfel încât am să vă sfătuiesc să nu mergeţi mai departe, ci să vă întoarceţi acum şi să lăsaţi lucrurile să fie aşa cum sunt; el (Quentin) ştia că trebuie să recunoască asta, aşezat în trăsurică alături de bătrâna implacabilă, măruntă ca o păpuşă, care-şi strângea în mână umbrela de stambă, simţind mirosul trupului de femeie bătrână ridicându-se în aerul cald, mirosul de camfor distilându-se în căldura din cutele şalului vechi, simţindu-se exact ca un bec electric, în trupul şi pielea lui, căci trăsurica nu mişca suficient aer ca să-l răcorească în mişcarea ei, nu stârnea destulă mişcare să-i facă trupul să asude, gândindu-se: *Doamne Dumnezeule, da, fă să nu-l găsim, să nu încercăm să-l găsim, să nu riscăm să-l găsim:* (şi pe urmă Shreve iarăşi: „Stai. Stai niţel. Vrei să spui că bătrâna. Mătuşa asta Rosa...”

„Domnişoara Rosa”, spuse Quentin.

„Da, bine... bătrâna asta. Mătuşa asta Rosa...”

„Domnişoara Rosa, îţi spun.”

„Bine, înţeleg, bine... că bătrâna as... că mătuşă asta R... Da bine, bine, ştiu... că ea nici nu se dusese acolo, nu călcase în casa aceea în toţi aceşti patruzeci şi trei de ani, şi totuşi ţi-a spus că era cineva ascuns acolo şi a şi găsit pe cineva care s-o creadă când a spus asta, şi că a făcut douăsprezece mile în trăsură la miezul nopţii ca să vadă dacă avea sau nu dreptate?”

„Da”, spuse Quentin.

„Că bătrâna asta, care a trăit într-o casă ca un mausoleu suprapopulat, fără nicio altă treabă în timpul liber decât ura faţă de tatăl ei şi de mătuşa ei şi de bărbatul surorii ei, în pace şi linişte şi aşteptând ziua când ei să dovedească nu numai lor înşile ci şi oricui altcuiva că ea avusese dreptate. Şi aşa, într-o noapte mătuşa s-a strecurat în jos pe burlan şi-a fugit cu un geambaş, şi ea fusese aceea care avusese dreptate în ce o priveşte pe mătuşă-sa, aşa că se terminase

şi cu asta; pe urmă tatăl ei se încuiase în pod și bătuse uşa în cuie ca să nu fie înrolat în armata rebelă până murise de foame, aşa că se terminase şi cu asta. Dar mai rămăsese posibilitatea inevitabilă ca, atunci când ar fi venit momentul să recunoască faţă de el însuşi că ea avusese dreptate, ar fi putut ca el să nu mai fie în stare să vorbească, sau să nu mai aibă cui să i-o spună: aşa că ea avusese dreptate şi în ce-l priveşte pe taică-său. Căci dacă el nu i-ar fi scos din fire pe generalul Lee şi pe Jeff Davis n-ar fi trebuit să se baricadeze în pod şi să moară, şi dacă n-ar fi murit n-ar fi lăsat-o orfană şi săracă lipită pământului, într-o situaţie în care ea să fie vulnerabilă la un asemenea afront mortal; şi avusese dreptate şi în ce-l priveşte pe cumnat, pentru că dacă el n-ar fi fost un demon, copiii lui n-ar fi avut nevoie să fie apăraţi de el şi ea n-ar fi trebuit să se mute acolo şi să fie trădată de trupul străvechi ca lumea şi să găsească în locul unui Agamemnon văduvit care să stea în faţa ei, a unei Casandre, un Pyram îmbătrânit, cu mădularele înţepenite în faţa unei Thisbe naive dar curioase şi dornice, şi el să se poată apropia de ea în aerul dens, demoniac într-un nedorit aprilie şi să-i propună să conceapă împreună ca o încercare şi, dacă avea să fie băiat, să se căsătorească: n-ar fi trebuit atunci să se lase aruncată înapoi în oraş de izbucnirea întâi a ororii şi suferinţei orgoliului rănit ca să se hrănească apoi cu fiere şi cu buruieni furate printre ostreţele gardului în lumina tulbure a zorilor. Aşa că asta nu fusese nicio clipă hotărât dinainte, o dată pentru totdeauna, şi ea nici n-ar fi putut să spună, să povestească, din cauza celei care avea să fie succesoarea ei, nu din cauză că el îi găsise o succesoare doar întorcându-şi capul şi fără să piardă măcar o singură zi, ci din cauză că această succesoare era cine era, pentru că era greu de conceput ca ea să fi ajuns să îndure o situaţie în care să fi putut sau să fi trebuit să refuze un loc pe care succesoarea ei ar fi putut fi socotită vrednică, chiar de către un demon, să-l ocupe: nu fusese nimic hotărât dinainte, deoarece atunci când ar fi venit momentul ca el să

recunoască deschis că nu avusese dreptate, pentru ea ar fi fost la fel de inutil ca şi atunci când venise acelaşi moment cu tatăl ei, şi el ar fi fost atunci mort, căci fără îndoială că ea presimţea dinainte coasa, chiar dacă n-ar fi avut alt motiv s-o presimtă decât că avea să fie ultimul afront, ultima jignire, aşa cum fuseseră ciocanul şi cuiele pentru tatăl ei – coasa aceea, laurii simbolici ai triumfului unui cezar – coasa ruginită pe care demonul însuşi i-o împrumutase lui Jones cu mai bine de doi ani înainte ca să taie buruienile din pragul colibei şi să cureţe poteca – şi tăişul ei ruginit, împodobit zi după zi cu panglici ţipătoare sau mărgele de sticlă, astfel ca acea (cum îi spunea ea? târfă, nu? nu-i aşa?) să păşească spre casă – coasa sub a cărei boltire simbolică el, chiar şi mort, chiar şi atunci când pământul refuza să-i mai primească umbra, mai rânjea încă spre ea?”

„Da”, spuse Quentin.

„Că acest Faust, acest demon, acest diavol, a fugit ascunzându-se de fulgerul de-o clipă de pe faţa plină de mânie a Celui care-l răbdase, ajuns acum la capătul răbdării, şi s-a ascuns refugiindu-se în respectabilitate ca un şacal într-o vizuină printre stânci, aşa cum crezuse ea la început, până când a înţeles că el nu se ascundea, nici nu se gândea să se ascundă, se avântase doar într-o ultimă şi frenetică izbucnire a păcatului, a răului înainte ca Acela care-l răbdase până atunci să-l mai ajungă o dată, de data asta pentru cea din urmă dată – că acest Faust vândut diavolului care apăruse pe neaşteptate într-o duminică doar cu două pistoale şi cu douăzeci de demoni slujitori şi smulsese prin înşelăciune o sută de mile pătrate de pământ de la un indian neajutorat, neştiutor, şi construise acolo cea mai mare casă care se văzuse vreodată prin partea locului şi apoi plecase cu şase căruţe şi se întorsese cu cristalurile, tapiţeriile şi scaunele scumpe ca s-o mobileze şi nimeni n-ar fi ştiut să spună dacă nu prădase vreo altă corabie sau mai scosese ceva din vechea sa pradă, făptura aceasta care ascundea coarne şi coadă sub veşminte omeneşti şi sub căciula de

biber şi care-şi alesese (o cumpărase, o târguise de la socru-său, nu-i aşa?) o nevastă după ce cercetase, cântărise, comparase timp de trei ani de zile, şi nu din vreuna din casele princiare ale ţinutului ci printre bogătaşii mai mărunţi ale căror domenii decăzuseră până într-atât încât nu exista niciun risc ca soţia să-i aducă drept zestre iluzii de grandoare pentru care el să nu fie pregătit, dar nu decăzuseră până într-atât încât ea să nu izbutească să le păstreze pentru amândoi printre tacâmurile, cuţitele, furculiţele, lingurile noi pe care le cumpărase – o soţie care nu numai că avea să-i consolideze ascunzişul, ci era în stare – şi chiar avea să şi facă asta – să-i nască doi copii care să primească şi să apere atât în ei înşişi cât şi în urmaşii lor oasele fărâmicioase şi carnea obosită a unui bătrân, în ziua când Creditorul avea să-l încolţească aici, pe pământ, pentru ultima dată şi el n-ar mai fi găsit scăpare; şi apoi, uite ce s-a întâmplat. Fata s-a îndrăgostit, iar băiatul, unealta care trebuia să înalţe întăritura vie între el (demonul) şi mâna judecătorească a Creditorului până când fiul avea să se căsătorească şi astfel să-i dea asigurarea de care avea nevoie, se apucase să joace un joc dublu şi se întorsese împotriva lui – şi atunci demonul trebuise să facă singur faţă şi nu numai că-l alungase pe logodnic din casă şi-l izgonise şi pe băiat, ci îl corupsese, îl fascinase, îl vrăjise pe băiat până într-atât încât el (băiatul) să îndeplinească rolul mâinii cu pistolul ridicate de tatăl ultragiat atunci când se ivise ameninţarea desfrâului; astfel că demonul putea să se întoarcă din război peste cinci ani şi să găsească desăvârşită, dusă până la capăt situaţia pe care el o pregătise: băiatul fugit pentru totdeauna acum şi cu ştreangul pândindu-l, fata condamnată să rămână fată bătrână – şi atunci, aproape înainte de a-şi fi scos piciorul din scara şeii, el (demonul) s-a grăbit să se logodească iarăşi pentru ca să-şi facă alţi urmaşi pentru speranţele pe care el însuşi le risipise?”

„Da”, spuse Quentin.

„S-a întors acasă şi a văzut că şansele prin urmaşi îi erau pierdute, căci copiii lui avuseseră grijă de asta, şi că plantaţia îi era în ruină, câmpurile părăginite şi sterpe, în afară de o recoltă frumoasă de buruieni şi de impozite, contribuţii şi amenzi culese de funcţionarii administraţiei Statelor Unite şi de alţii asemenea lor şi toţi negrii fugiţi, căci yankeii avuseseră grijă de asta, și ai fi crezut că se lasă păgubaş; şi totuşi, înainte de a-şi fi scos piciorul din scara şeii, nu numai că se apucase să încerce să-şi refacă plantaţia aşa cum fusese înainte, ca şi cum ar fi nădăjduit să-l păcălească pe Creditor prin înşelătorii şi ascunzişuri, mascând în spatele iluziei că timpul nu s-ar fi scurs şi schimbările nu s-ar fi produs faptul că acum avea aproape şaizeci de ani, până când ar fi putut să-şi conceapă o nouă stirpe care să-l apere ca o fortăreaţă, ci a şi ales în scopul acesta pe ultima femeie de pe pământ pe care ar mai fi putut nădăjdui s-o convingă, pe această mătuşă R... da, bine, bine, bine, — care-l ura, care-l urâse dintotdeauna, şi totuşi alegând-o dintr-un fel de bravadă jignitoare, ca şi cum convingerea deznădăjduită a irezistibilităţii şi invulnerabilităţii lui ar fi fost parte componentă din preţul primit în schimbul a orice ar fi fost lucrul acela pe care i-l vânduse Creditorului, întrucât, după cum spunea bătrâna doamnă, suflet el n-avusese niciodată: a cerut-o în căsătorie şi a fost acceptat – şi apoi, trei luni mai târziu, fără să se fi fixat vreo dată pentru nuntă, iar căsătoria nemaifiind nici măcar o singură dată pomenită între ei de atunci, şi chiar în ziua când se convinsese dincolo de orice îndoială că avea să fie în stare să-şi păstreze măcar o parte din pământuri şi cât anume, s-a dus la ea şi i-a sugerat să facă împreună vreo doi-trei nenorociţi de copii, născocind cu o viclenie diavolească minciuna pe care soţii şi logodnicii au încercat de zece milioane de ani s-o născocească: lucrul acela care fără să-i facă ei vreun rău sau să-i dea temeiuri pentru vreo acţiune judecătorească sau tribală, nu numai că avea să nimicească micuţa femeie de vis din cuibul ei, ci avea s-o lase pentru

totdeauna împerecheată (şi pe el însuşi, soţ sau logodnic, de pe atunci încornorat înainte chiar ca ea să răsufle) cu învelişul abstract al orgoliului rănit şi al răzbunării. A spus lucrul acela şi atunci a devenit liber, pentru totdeauna liber acum de ameninţarea sau amestecul din partea oricui, întrucât înlăturase în sfârşit pe cel din urmă membru al familiei răposatei sale neveste, liber acum: fiul fugit în Texas sau în California sau poate chiar în America de Sud, fiică-sa condamnată să rămână fată bătrână şi să trăiască astfel până când el însuşi avea să moară, căci după aceea nu mai avea nicio importanţă ce s-ar mai fi întâmplat, în casa aceea putredă, să-l îngrijească şi să-l hrănească, crescând pui şi vânzând ouă în schimbul hainelor pe care ea şi cu Clytie nu ştiau să le croiască; aşa că acum nici nu mai avea nevoie să fie un demon, ci doar un bătrân nebun, neputincios, care înţelesese în sfârşit nu numai că visul său de a reclădi Suta lui Sutpen era o iluzie, ci şi că ceea ce mai rămăsese din domeniul său n-ar fi ajuns niciodată să-l mai hrănească pe el şi familia lui. Astfel că nu-i mai rămăsese decât prăvălioara de la răspântie cu stocul ei de fiare de plug şi curele de hamuri şi stămburi şi gaz şi mărgele ieftine de sticlă şi panglici şi clientelă de negri eliberaţi şi de (cum le zicea? albi... cum? care era cuvântul?... da, derbedei albi) şi cu Jones ca vânzător şi poate cu cine ştie ce închipuiri că ar fi putut scoate bani din prăvălia asta ca să-şi refacă plantaţia; el care scăpase de două ori până atunci, intrase la ananghie şi fusese scăpat de Creditorul său care-i aţâţase pe copiii lui să se distrugă unul pe altul înainte de a-i fi asigurat urmaşi, şi ajunsese să creadă că poate n-avusese dreptate să fie liber, aşa că intrase singur în joc iarăşi şi pe urmă ajunsese să creadă că n-avusese dreptate nefiind liber şi atunci ieşise iarăşi din joc – şi apoi o luase iarăşi de la capăt şi-şi făcuse iarăşi drum cu mărgele şi stămburi şi dulciuri din vitrina şi de pe rafturile prăvălioarei?”

„Da”, spuse Quentin. *Vorbeşte exact ca tata* îşi spunea privindu-l (cu faţa liniştită, destinsă, aproape curios de

posomorâtă) o clipă pe Shreve, care se aplecase înainte în lumina lămpii, cu pieptul dezgolit scânteindu-i trandafiriu şi moale, ca al unui copil, ca al unui îngeraş, aproape fără păr, şi lunile gemene ale ochelarilor scânteindu-i pe faţa rubicondă, rotundă ca o lună, simţind (Quentin) mirosul ţigării de foi şi al glicinei, privind cum licuricii licăresc şi clipesc în amurgul de septembrie. *Exact ca tata, dacă tata ar fi ştiut toate astea în noaptea aceea înainte ca eu să mă fi dus acolo, aşa cum ştia în ziua când m-am întors,* gândindu-se: *Un bătrân nebun, neputincios care a înţeles în sfârşit că trebuie să existe o limită chiar pentru puterile unui demon de a face rău, care trebuie să-şi fi văzut situaţia asemenea unei artiste de circ, cu poneiul, care înţelege că melodia după care dansează cu calul nu vine de la corn, de la scripcă şi tobe ci de la bătaia ceasului şi de la calendar, care trebuie să se fi văzut pe sine însuşi asemenea unui tun vechi, uzat, înţelegând că nu-l mai ţin puterile decât să mai slobozească o singură salvă cumplită şi apoi să se destrame în praf după izbucnirea şi reculul lui mânios, el care mai privise în jurul lui la scena pe care o mai putea cuprinde în puterile lui şi care-şi văzuse fiul fugit, dispărând, mai de neatins pentru el acum decât dacă băiatul i-ar fi murit, întrucât acum (dacă băiatul ar mai fi fost încă viu) numele lui avea să fie altul şi cei care i-ar mai fi spus pe nume ar fi fost nişte străini şi orice ar mai fi putut răsări ca din colţii balaurului din sângele de Sutpen pe care fiul său l-ar mai fi putut semăna în trupul oricărei femei străine ar fi trebuit deci să ducă mai departe tradiţia, să ducă la îndeplinire păcatul şi răul ereditar sub un alt nume şi asupra şi în mijlocul unor oameni care n-ar fi auzit niciodată de adevăratul lui nume; fiica acum condamnată să rămână fată bătrână şi care alesese viaţa de fată bătrână chiar dinainte să fi existat cineva numit Charles Bon, întrucât mătuşa care venise s-o ajute în doliul şi suferinţa ei nu găsise nici doliu nici suferinţă, ci doar chipul calm, cu totul de nepătruns, între o rochie ţesută în casă şi o bonetă de soare, văzut în faţa unei uşi închise şi*

iarăşi în mijlocul unui roi fremătător de pui de găină, în timp ce Jones alcătuia coşciugul, chipul pe care l-a arătat de-a lungul anului următor, cât a stat acolo mătuşa şi cele trei femei şi-au cusut singure veşmintele şi şi-au recoltat singure hrana şi şi-au tăiat lemnele cu care să gătească (în afară de ajutorul, atât cât era, dat de Jones, care locuia cu nepoata lui în tabăra de pescuit, acum părăsită, în coliba cu acoperişul năruit şi veranda putredă de peretele căreia coasa ruginită pe care Sutpen avea să i-o împrumute avea să-l facă să i-o ceară cu împrumut ca să taie ierburile din faţa uşii – şi pe care avea să-l silească s-o folosească, deşi nu ca să reteze ierburi, cel puțin nu ierburi vegetale – avea să rămână rezemată timp de doi ani) şi pe care avea s-o poarte mai departe şi după ce indignarea avea s-o împingă pe mătuşă înapoi în oraş, unde să trăiască din ierburi furate din grădină şi din coşurile anonime lăsate noaptea pe treptele de la intrare, ele, toate trei, cele două fiice, neagră şi albă, şi mătuşa la douăsprezece mile distanţă pândind din îndepărtarea ei aşa cum cele două fete pândeau din îndepărtarea lor pe bătrânul demon, pe îmbătrânitul Faust, bolnav de varice şi de deznădejde, zvârlind pe masă ultimele zaruri acum când mâna Creditorului i se şi lăsase pe umăr, ţinându-şi prăvălioara de ţară acum doar pentru hrana cea de toate zilele, târguindu-se până la istoveală pentru băncuţe şi parale cu albi şi negri lacomi, bântuiţi de sărăcie, el care pe vremuri ar fi putut galopa câte zece mile în orice direcţie fără să iasă din hotarele pământurilor lui, folosindu-se acum din stocurile lui mizere de panglicile ieftine şi de mărgelele de sticlă şi de zaharicalele râncede, ţipător colorate cu care chiar şi un bătrân mai poate seduce o ţărăncuţă simpluţă, de cincisprezece ani, pentru a o necinsti pe nepoata partenerului său, Jones – albul acela decrepit, bolnav de malarie, căruia îi dăduse cu paisprezece ani în urmă permisiunea să se stabilească împreună cu nepoata sa pe atunci în vârstă de un an în fosta tabără de pescuit – Jones, partenerul, hamalul, vânzătorul care la porunca

demonului scotea cu mâna lui (şi poate chiar transporta) din rafturi dulciurile, mărgelele şi panglicile, măsurase stamba din care Judith (care nu fusese lovită şi nu ținea doliu) o ajutase pe nepoată să-şi croiască o rochie ca să poată trece prin faţa oamenilor strânşi în piaţă, prin faţa privirilor lor piezişe şi a plecăciunilor, până când pântecele tot mai bombat o învăţase ce înseamnă ruşinea – sau poate frica –, Jones, căruia înainte de '61 nu i se dăduse voie nici măcar să se apropie de uşa din faţă a casei şi care în următorii patru ani nici nu se apropiase decât până la uşa bucătăriei şi asta numai când aducea vânatul şi peştele şi legumele de care soţia şi fiica viitorului seducător (şi chiar şi Clytie, ultima servitoare rămasă, negresa, cea care-i interzicea să treacă de uşa bucătăriei când venea cu merindele) depindeau ca să se ţină în viaţă, dar care acum intra chiar şi în casă în (acum foarte frecventele) după-amiezi când demonul îşi golea pe neaşteptate înjurând prăvălia de clienţi, încuia uşa şi ieşea prin spate şi, pe acelaşi ton pe care-l folosise ca să se adreseze ordonanţei sau chiar servitorilor în casă pe vremea când îi avusese (şi pe care îi poruncea să scoată din rafturi panglicile şi mărgelele şi zaharicalele), îi comanda lui Jones să aducă bărdaca, şi ei doi (şi Jones acum stând chiar pe scaun, el care în vechile, moartele după-amiezi de duminică apăsate de liniştea monotonă pe care le petrecuseră sub bolta din curtea din spate, pe când demonul stătea întins în hamac iar Jones se chircea pe vine pe lângă vreun stâlp, ridicându-se din timp în timp ca să-i toarne demonului din damigeană şi din găleata cu apă de izvor adusă de la izvorul de la mai bine de o milă depărtare şi apoi se lăsa iarăşi pe vine pufnind şi chicotea şi spunea: „Păi sigur, domnu' colonel" de fiecare dată când demonul făcea o pauză) – ei doi bând pe rând din bărdacă şi demonul acum nu mai stătea lungit, nici măcar pe scaun, ci ajungea după a treia sau chiar a doua sorbitură la starea de neputinţă şi furioasă neînfrângere a unui bătrân şi în care avea să se ridice în picioare, clătinându-se şi avântându-se nesigur şi zbierând

să i se aducă pistoalele şi calul ca să plece călare de unul singur la Washington să-l împuşte pe Lincoln (cu un an sau mai bine prea târziu pentru asta) şi pe Sherman, pe amândoi, zbierând: „Îi omor! Îi împuşc ca pe nişte câini ce sunt!" şi Jones: „Păi da, domnu' colonel: sigur", şi prinzându-l în braţe când cădea şi oprind prima căruţă care trecea ca să-l ducă acasă şi să-l urce pe treptele de la intrare şi prin uşa solemnă, cu vopseaua scorojită, pe sub scoica de sticlă importată panel cu panel din Europa şi pe care Judith i-o ţinea deschisă să intre, fără vreo schimbare, fără vreo alterare pe chipul calm, îngheţat, pe care-l purta acum de patru ani de zile, şi apoi în sus pe scări, şi în dormitor, şi să-l întindă în pat ca pe un copil şi apoi să se lungească şi el pe duşumea alături de pat deşi nu ca să doarmă, căci înainte de a se lumina de ziuă bărbatul din pat avea să se mişte şi să geamă şi Jones avea să spună: „Aici-s, domnu' colonel. E totu-n regulă. Nu ne-au avut până-n prezent, nu-i aşa?" – Jones, care atunci când demonul a plecat călare cu regimentul, la vremea când nepoata avea doar opt ani, le spunea oamenilor că el „avea grijă de casa şi de negrii domnului maior", chiar înainte ca cineva să fi avut vreme să-l întrebe de ce nu plecase şi el cu trupele şi poate cu vremea ajunsese să creadă el însuşi minciuna asta, el care fusese printre primii să-l salute pe demon la întoarcere, să-i iasă în întâmpinare la poartă şi să-i spună: „Ei, domnu' colonel, ne-au omorât, da' nu ne-au avut încă, nu-i aşa?" şi care chiar a muncit, a trudit, a asudat la porunca demonului în acea primă perioadă a mâniei pe când demonul credea că ar mai fi putut reclădi doar prin puterea neîmblânzită a voinţei Suta lui Sutpen pe care şi-o amintea şi pe care o pierduse, muncind fără speranţa vreunei plăţi sau răsplăţi, el care trebuie să fi înţeles cu mult înainte ca demonul să fi înţeles (sau să fi recunoscut) că toată truda era fără speranţă – Jones cel orb care după toate aparenţele mai vedea în ruina furibundă, libidinoasă, superba siluetă de altădată a bărbatului galopând pe pursângele lui negru pe domeniul ale

cărui hotare ochiul nu le putea cuprinde.

„Da”, spuse Quentin.

Astfel că a venit şi acea duminică dimineaţă şi demonul s-a sculat şi a pornit înainte de a se lumina de ziuă, şi Judith crezuse că ea ştie de ce, întrucât în dimineaţa aceea armăsarului negru care-l dusese spre Virginia şi-l adusese înapoi i se născuse un mânz de la iapa sa Penelope, numai că nu ca să se uite la mânzul acesta se sculase atât de devreme demonul, şi a trebuit să treacă aproape o săptămână înainte ca să fie găsită, ori prinsă bătrâna negresă, moaşa, care stătea chircită alături de culcuşul de scânduri în dimineaţa aceea în zori, în timp ce Jones şedea pe veranda de peretele căreia coasa ruginită stătea rezemată de doi ani de zile. Astfel că ea ar fi putut să spună cum a auzit calul şi apoi a intrat demonul oprindu-se alături de culcuş cu cravaşa în mână privind spre mamă şi spre copil şi spunând: „De, Milly, păcat că nu eşti şi tu o iapă ca Penelope. Atunci ţi-aş fi pregătit un staul ca lumea în grajd” şi s-a întors pe călcâie şi a ieşit şi bătrâna negresă chircită acolo pe vine i-a auzit, glasurile lor, al lui şi al lui Jones: „Dă-te la o parte. Să nu pui mâna pe mine, Wash.” „Ba am să pun, domnu’ co’onel” şi a auzit şi cravaşa dar nu coasa, nu şuieratul prin aer, nici lovitura, nimic, deoarece dintotdeauna ceea ce desăvârşeşte doar pedeapsa stârneşte un ţipăt, pe când ceea ce aduce tăcerea cea de pe urmă se petrece în tăcere. Şi în noaptea aceea l-au găsit în fine şi l-au adus acasă într-o căruţă şi l-au purtat, liniştit, însângerat, cu dinţii arătându-i-se prin barba răvăşită (abia încărunţită deşi părul îi era aproape alb acum) la lumina felinarelor şi a torţelor de pin, în sus pe trepte unde fiica neînlăcrimată, cu faţa împietrită, ţinea uşa deschisă şi pentru el acum, lui căruia îi plăcuse să gonească în trăsură spre biserică şi care şi acum se grăbise într-acolo, numai că atunci când totul se terminase în ce-l priveşte, el nici nu ajunsese la biserică, pentru că fiică-sa se hotărâse să-l ducă la aceeaşi biserică metodistă din oraş unde făcuse nunta cu maică-sa, înainte de a-l aduce înapoi la mormântul

din crângul de cedri. Judith era pe atunci o femeie de treizeci de ani şi arăta mai bătrână, nu aşa cum îmbătrânesc cei slabi înfăşuraţi într-un balon imobil de carne deja lipsită de viaţă sau trecând printr-o serie de prăbuşiri treptate în care bucăţelele, particulele de carne se mai strâng, nu pe vreun cadru ţeapăn şi încă impenetrabil, ci una într-alta, parcă într-o viaţă comună, a uitării şi a lipsei de gânduri asemenea unei colonii de gângănii, ci tot aşa cum îmbătrânise demonul însuşi într-un fel de condensare, o conturare înspăimântată a osificării iniţiale, neîmblânzite, pe care nuanţele blânde ale întregului, aura uşoară, vibrantă a tinereţii, ar fi îmblânzit-o doar pentru o vreme fără s-o ascundă cu adevărat. Fata bătrână, în veşmintele ei diforme, ţesute în casă, cu mâinile care puteau deopotrivă să ţină ouăle fragile sau să împingă plugul de-a lungul brazdei, a împrumutat de undeva doi catâri tineri, pe jumătate sălbatici, care să tragă căruţa; şi astfel a fost dus repede înspre biserică, atât cât a fost dus într-acolo, întins în coşciugul făcut în casă, înveşmântat în uniforma sa, cu sabia şi mănuşile brodate, până când s-au speriat catârii şi au răsturnat căruţa şi l-au aruncat, cu sabia şi penele şi toate cele, într-un şanţ de unde fiică-sa l-a scos şi l-a adus înapoi în crângul de cedri şi i-a citit ea însăşi slujba. Şi nici de data aceasta n-au fost lacrimi sau doliu, poate sau nu din cauză că n-avea timp să ţină doliul pentru că trebuia să se ocupe de prăvălie până avea să găsească un cumpărător, neținând-o deschisă, ci păstrând doar cheile în buzunarul de la şorţ şi aşteptând să fie strigată de clienţi şi adusă din bucătărie sau din grădină sau chiar de pe câmp, pentru că acum ea şi cu Clytie munceau pământul, atât cât mai era muncit pământul acela, acum când nici Jones nu mai era. Îl urmase pe demon la mai puţin de douăsprezece ceasuri, în aceeaşi duminică (şi poate într-acelaşi loc; poate chiar se şi pregătise acolo o boltă pentru ei şi de data aceasta fără servituțile hranei sau ambiţiei sau desfrâului sau răzbunării, şi poate că nici nu mai aveau nevoie să bea, doar că uneori asta avea să le

lipsească fără să ştie nici ei ce le lipseşte, doar că nu prea des; într-o linişte senină, plăcută, neatinsă de timp sau de schimbarea vremii, doar din când în când ceva ivindu-se, o pală de vânt, o umbră, şi demonul atunci întrerupându-şi vorbele şi Jones înăbuşindu-şi chicoteala şi privindu-se unul pe altul, ascultând gravi, atenţi, şi demonul întrebând: „Ce-a fost asta. Wash? A fost ceva. Ce-a fost?" şi Jones privindu-l pe demon, şi el ascultând, şi el grav, spunând: „Nu ştiu, domnu' co'lnel. Ce?" fiecare dintre ei pândindu-l pe celălalt. Apoi umbra avea să se risipească, vântul să se stingă şi în cele din urmă Jones să spună senin, nici măcar triumfător: „De omorât, poate că ne-au omorât, da' nu ne-au avut încă, nu-i aşa?") O strigau femei şi copii cu găleţi şi coşuri, şi atunci ea sau Clytie se duceau în prăvălie. O descuiau, îl serveau pe client, încuiau prăvălia şi se întorceau la treabă; până când a vândut prăvălia în sfârşit şi a făcut cu banii piatra de mormânt.

„Cum a fost? spuse Shreve. Mi-ai spus doar; cum a fost? Tu şi cu tatăl tău la vânătoare de potârnichi, ziua cenuşie, după ce noaptea întreagă plouase şi şanţul pe care caii n-au putut să-l sară şi tatăl tău a descălecat şi i-a dat frâul lui... cum îl chema? Negrul de pe catâr? Luster – Luster să-i ducă să ocolească şanţul" şi el şi cu taică-său trecuseră şanţul tocmai când ploaia începuse iar, cenuşie, solidă, înceată, fără zgomot, Quentin neştiind încă unde erau, pentru că până atunci călărise cu capul plecat în burniţă, până când îşi ridicase ochii pe panta din faţa lor unde păpurişul ud, gălbui, se pierdea în sus în ploaie, ca aurul topit, şi văzuse crângul, pâlcul de cedri pe creasta dealului destrămându-se în ploaie ca şi cum copacii ar fi fost desenaţi cu cerneală pe o sugativă umedă, dincolo de care avea să fie crângul de stejari şi casa cenuşie, uriaşă, pustie, prăbuşindu-se încet în ruină la o jumătate de milă mai încolo. Domnul Compson se oprise să privească peste umăr la Luster călare pe catâr, cu sacul care-i folosise de şa acum înfăşurat în jurul capului, cu genunchii strânşi sub el, mânând caii de-a lungul şanţului să

găsească un loc pe unde să treacă. „Să mergem înainte, să scăpăm de ploaie, spusese domnul Compson. El oricum n-are să se apropie nici la o sută de metri de cedrii ăştia.”

Urcaseră panta. Pe câini nu-i vedeau deloc, doar unduirea continuă a stufărişului acolo unde dulăii, nevăzuţi, alergau în sus pe pantă până când unul dintre ei îşi săltă capul să se uite înapoi. Domnul Compson făcu un gest cu mâna spre copaci şi el şi cu Quentin îi urmară. Printre cedri era mai întuneric, lumina mai mult neagră decât cenuşie, şi ploaia liniştită, picăturile firave, perlate, iscându-se pe ţevile puştilor, şi cele cinci pietre de la capetele mormintelor ca nişte picături scurse din topirea nu chiar-pe-deplin-închegată a unor lumânări reci peste marmură: cele două pietre plate, greoi arcuite, celelalte trei aplecându-se parcă într-o parte, şi ici, colo o literă săpată sau chiar un cuvânt întreg căpătând viaţă o clipă, lizibile în lumina stinsă pe care picăturile ploii o aduceau particulă cu particulă în întunericul de aici, dându-i drumul; acum ajunseseră şi cei doi câini, strecurându-se ca şuviţele de fum, cu blănile umede strânse pe trupuri şi ghemuindu-se laolaltă într-un singur ghem nelămurit, şi în aparenţă inextricabil, căutând căldura. Amândouă lespezile plate erau crăpate la mijloc de propria lor greutate (şi pierzându-se în adâncitura, în gaura pe unde cărămida de la boltire se fărâmase se mai vedea şănţuleţul abia adâncit, săpat de cine mai ştie ce mică vietate – poate vreun oposum –, sau de generaţii de cine mai ştie ce mici animale, căci de multă vreme nu mai era nimic de mâncat în adâncul mormântului) dar scrierea mai era încă lizibilă: *Ellen Coldfield Sutpen. Născută 9 octombrie 1817. Moartă 23 ianuarie 1863* şi cealaltă: *Thomas Sutpen, Colonel, Regimentul 23 Infanterie, Mississipi*. C.S.A., *Mort 12 august 1869;* aceasta din urmă, data, adăugată mai târziu. Scriere grosolană cu dalta, astfel că nici mort nu divulga unde şi când se născuse. Quentin privea pietrele calm. Gândindu-se: *Nu soţia lui iubită. Nu. Ellen Coldfield Sutpen.* „N-aş fi crezut că mai aveau bani să cumpere

marmură în 1869”, spuse.

„El le-a cumpărat, spuse domnul Compson. Le-a cumpărat pe amândouă când era cu regimentul în Virginia, după ce Judith i-a trimis vorbă că maică-sa murise. Le-a comandat din Italia, cele mai bune, cele mai frumoase care se puteau obţine – pe a neveste-sii completată şi pe a lui cu data lăsată în alb; şi asta când era încă pe front, într-o armată care nu numai că prezenta cel mai ridicat procentaj de mortalitate întâlnit în vreo armată până atunci sau de atunci încoace, ci şi care avea obiceiul de a-şi alege câte o promoţie nouă de ofiţeri pe regiment în fiecare an (sistem în momentul acela dându-i dreptul la rangul de colonel, pentru că el fusese ales şi colonelul Sartoris demis abia în vara trecută) astfel că avea toate şansele ca înainte ca această comandă să fi fost executată sau măcar primită, el însuşi să fi ajuns în pământ iar mormântul lui să rămână însemnat (dacă s-ar mai fi ostenit cineva s-o facă) cu vreo puşcă sfărâmată înfiptă în clisă, sau dacă nu, să fi fost doar un simplu locotenent, sau chiar soldat – asta cu condiţia ca oamenii lui să fi avut curajul să-l demită – şi totuşi nu numai că a comandat lespezile şi a şi reuşit să le plătească, dar, ceea ce e mai ciudat, a reuşit să le şi primească pe o coastă atât de minuţios supusă blocadei încât armatorii care mai transportau mărfuri încoace refuzau să mai îmbarce orice încărcătură în afară de muniţii…” Quentin avea impresia că îi vedea chiar în faţa ochilor: soldaţii înfometaţi, în zdrenţe, desculţi, cu feţele trase, înnegrite de praful de puşcă, privind înapoi peste umerii încovoiaţi, ochii aprinşi în care ardea deznădejdea sălbatică a neînfrângerii pândind oceanul întunecat, păzit cu străşnicie, pe care plutea o corabie obişnuită, posomorâtă, fără lumini şi închizând în pântecele ei un spaţiu valorând două mii de lire sterline în care se aflau nu gloanţe, şi nici măcar ceva de mâncare, ci doar bucăţi de stâncă, bombastice, inerte, cioplite, care în anul următor aveau să constituie părţi componente ale regimentului, urmându-l în Pennsylvania, fiind de faţă la

bătălia de la Gettysburg, mişcându-se în coada regimentului într-o căruţă mânată de servitorul personal al demonului, prin mlaştini şi câmpii şi trecători muntoase, regimentul niciodată mişcându-se mai repede decât putea să se mişte căruţa, cu oameni scheletici, înfometaţi şi cai scheletici, istoviţi, intraţi până la genunchi în noroiul rece ca gheaţa sau în zăpadă, asudând, înjurând şi împingând-o prin clisă şi prin mlaştini ca pe o piesă de artilerie, spunându-le celor două pietre când vorbeau despre ele „colonelul" şi „doamna colonel": şi apoi mai departe prin trecătoarea Cumberland şi în jos prin munţii din Tennessee, mergând noaptea ca să evite patrulele yankeilor, şi intrând în Mississipi târziu în toamna lui '64, unde aştepta fiica, a cărei căsătorie el o interzisese şi care avea să ajungă văduvă în vara următoare deşi după toate aparenţele necernită, unde nevasta lui era moartă şi fiul se autoexcomunicase şi se autoexilase. Şi aşezase una dintre lespezi peste mormântul soţiei sale şi o aşezase pe cealaltă în picioare în holul casei, acolo unde domnişoara Coldfield ar fi putut să o vadă (şi poate chiar o vedea) în fiecare zi ca şi cum ar fi fost portretul lui, şi ar fi putut (poate chiar făcea şi asta) să citească în literele săpate acolo mai multe speranţe feciorelnice şi aşteptări virginale decât îi mărturisise lui Quentin, căci ea nu-i pomenise niciodată despre lespedea aceasta, și el (demonul) băuse cafeaua slabă de cereale şi mâncase plăcinta pe care Judith şi cu Clytie i le pregătiseră şi o sărutase pe Judith pe frunte şi spusese: „Şi-aşa, Clytie" şi se întorsese la război, toate acestea într-un interval de douăzeci şi patru de ore: putea să vadă scenele acestea ca şi cum ar fi fost de faţă. Apoi se gândi. *Nu. Dacă aş fi fost de faţă n-aş fi fost în stare să le văd atât de limpede.*

„Dar asta nu le explică pe celelalte trei, spuse. Şi ele trebuie să fi costat ceva"

„Cine ar fi putut plăti pentru ele?" spuse domnul Compson. Quentin îi simţea privirile. „Gândeşte-te." Quentin privi cele trei pietre funerare identice, cu scriere identică,

aproape ştearsă, puţin înclinată, pierzându-se în putrezirea moale, mâloasă, a acelor de cedru ninse unele peste altele, descifrabilă atunci când priveai mai de aproape, prima: *Charles Bon, Născut la New Orleans, Louisiana. Mort la Suta lui Sutpen, Mississippi, 3 mai 1865. În vârstă de 33 de ani şi 5 luni.* Simţea cum tatăl său îl priveşte.

„Ea a făcut-o, spuse. Cu banii pe care i-a luat când a vândut prăvălia.”

„Da”, spuse domnul Compson. Quentin trebui să se aplece şi să dea la o parte acele de cedru ca s-o poată citi pe următoarea. Pe când făcea asta, unul dintre câini se ridică şi se apropie de el, împingându-şi înainte capul să vadă la ce se uita el, aşa cum ar fi făcut o fiinţă omenească, ca şi cum trăind în preajma oamenilor ar fi căpătat şi el felul de curiozitate care e un atribut doar al oamenilor şi maimuţelor.

„Marş”, spuse, împingându-l pe câine la o parte cu o mână în timp ce cu cealaltă curăța acele de cedru, netezind cu palma până deveniră citețe literele aproape şterse, cuvintele săpate acolo: *Charles Etienne Saint-Valery Bon 1859-1884* simţind că tatăl său îl priveşte, remarcând înainte de a se ridica în picioare că cea de-a treia piatră purta aceeaşi dată, 1884. „De data asta nu mai avea cum să fie tot prăvălia”, spuse. „Pentru că ea vânduse prăvălia în ’70. Şi pe lângă asta, 1884 e aceeaşi dată care e şi pe a ei” gândindu-se cât de teribil ar fi fost pentru ea dacă ar fi vrut să scrie *Soţul iubit al* pe prima piatră.

„A, spuse domnul Compson. Asta a fost cea de care a avut grijă bunicul tău. Judith a venit în oraş într-o zi şi i-a adus banii, o parte din ei, şi de unde-i avea el n-a aflat niciodată, decât dacă n-or fi fost ce pusese deoparte din preţul prăvăliei pe care o vânduse în numele ei; adusese bani şi inscripţia (în afară de data morţii bineînţeles) totul scris aşa cum vezi aici, în cele trei săptămâni când Clytie plecase la New Orleans ca să-l găsească pe băiat ca să-l aducă înapoi, deşi bunicul tău nu ştia asta, firește, banii şi inscripţia nu

pentru ea, ci pentru el.”

„Aha”, spuse Quentin.

„Da. Aveau vieţi frumoase – femeile. Vieţi nu numai despărţite de realitate, ci scoase în chip irevocabil în afara realităţii. Şi din cauza asta, chiar dacă moartea lor, clipa destrămării, nu are pentru ele nicio importanţă, căci au un curaj şi o demnitate în faţa suferinţei şi anihilării care l-ar face pe bărbatul cel mai tare să pară doar un copil înspăimântat, totuşi pentru ele înmormântarea şi mormântul, afirmările cele mai mărunte ale unei nemuriri mincinoase aşezate deasupra somnului lor, sunt de o însemnătate de necalculat. Ai avut pe vremuri o mătuşă (tu n-o ţii minte pentru că nici eu n-am văzut-o niciodată, ci i-am auzit doar povestea) care trebuia să-şi facă o operaţie serioasă şi ajunsese să se convingă că nu are să scape cu viaţă, şi asta la o vreme când ruda ei cea mai apropiată era o femeie cu care purtase de ani de zile una dintre acele amarnice, inexplicabile (pentru mintea bărbatului) duşmănii asemenea unei prietenii, cum se nasc între femeile de acelaşi sânge, şi a cărei singură grijă la plecarea din viaţa asta era, să se scape de o anumită rochie cafenie pe care o avea şi care – şi ea ştia că ruda ei ştia asta – nu-i plăcuse niciodată, şi care a trebuit să fie arsă, nu dăruită cuiva, ci arsă în curtea din spate sub fereastra de unde, ridicată şi ţinută în sus să vadă pe fereastră (şi suferind în vremea asta dureri de neînchipuit) a putut să stea şi să vadă cu ochii ei cum arde. Pentru că era convinsă că după ce avea să moară ea, ruda ei, cea care logic trebuia să se ocupe de asta, avea s-o îngroape îmbrăcată tocmai în rochia aceasta.”

„Şi a murit?” spuse Quentin.

„Nu. Îndată ce rochia s-a mistuit în flăcări, a început să se simtă mai bine. A suportat operaţia şi s-a vindecat şi a trăit cu câţiva ani mai mult decât ruda ei. Şi pe urmă, într-o după-amiază, a murit liniştită, fără să fi suferit de vreo boală anume şi a fost îngropată în rochia ei de mireasă.”

„Aha!” spuse Quentin.

„Da. Dar a fost o după-amiază în vara anului ’70 când unul din aceste morminte (pe vremea aceea erau doar trei aici) a fost într-adevăr stropit cu lacrimi. Bunicul tău a văzut totul; era în anul când Judith vânduse prăvălia şi bunicul tău s-a ocupat de asta în numele ei şi venise aici călare să stea de vorbă cu ea şi atunci a văzut: interludiul, fastul scânteietor, dramatic al unei văduvii ceremonioase. La vremea aceea nu ştia cum de ajunsese metisa aici, cum de Judith aflase măcar de ea ca să-i scrie unde murise Bon. Însă era acolo, cu băiatul ei, pe atunci în vârstă de unsprezece ani, şi arătând mai degrabă ca un copil de opt. Trebuie să fi semănat cu o scenă de grădină de poetul acela irlandez, Wilde: după-amiaza târzie, cedrii întunecaţi cu soarele coborând deasupra, chiar şi lumina exact aşa cum trebuia să fie, și mormintele, cele trei lespezi de marmură (bunicul tău îi împrumutase lui Judith banii să cumpere cea de-a treia piatră, reţinându-i din preţul prăvăliei) curăţate parcă, lustruite şi aranjate de lucrătorii care pregăteau decorurile şi care o dată ce ar fi trecut amurgul, aveau să se întoarcă, să le ridice şi să le ducă de acolo, fragile, găunoase şi fără greutate, înapoi la depozit până când ar mai fi fost iarăşi nevoie de ele; pantomima, scena, acţiunea în sine, pe scenă – femeia cu faţa ca o magnolie puţin mai planturoasă acum, o femeie creată de şi pentru întunecimile în care artistul Beardsley ar fi putut-o înveşmânta, într-o rochie uşoară, în voltă, menită nu să evoce suferinţa sau văduvia, ci să îmbrace interludiul cine ştie cărui nesaţ somnolent şi fatal, al unei pasionate şi inexorabile înfometări a trupului, înaintând sub o umbreluţă de dantelă şi urmată de o negresă imensă, lucioasă, să-i poarte o perniţă de mătase şi să ducă de mână pe băieţaşul pe care Beardsley l-ar fi putut nu numai înveşmânta, ci şi desena chiar – un copil subţire, delicat, cu o faţă moale, ivorie, asexuată și care, după ce maică-sa îi dăduse negresei umbreluţa de soare şi luase de la ea perniţa şi îngenunchease în faţa mormântului şi-şi aranjase faldurile rochiei şi plânsese, nu lăsase din mână

şorţul negresei şi rămăsese în picioare clipind liniştit, şi care fiind născut şi trăindu-şi toată viaţa într-un fel de închisoare mătăsoasă luminată de lumânări mereu umbrite, respirând drept aer dulceaţa lichidă, densă ca laptele, pe care o emanau zilele şi ceasurile vieţii mamei sale, văzuse până atunci prea puţin soarele, ca să nu mai vorbim de aerul din afara caselor, copacii şi iarba şi pământul: şi, în sfârşit, cealaltă femeie, Judith *(ea nu era îndoliată, n-avea nevoie să ţină doliu* se gândea Quentin, spunându-şi: *Da, a trebuit să ascult prea multe)* oprită în picioare la umbra cedrilor, în rochia ei de stambă şi cu boneta de soare de aceeaşi nuanţă, decolorate amândouă şi diforme – chipul calm, mâinile care puteau să are, să taie lemne, să gătească mâncarea sau să ţească veşmintele acum strânse una într-alta în faţă, oprită în atitudinea unui ghid indiferent într-un muzeu, aşteptând, probabil fără ca măcar să-i privească pe ceilalţi. Apoi negresa a făcut câţiva paşi şi i-a întins metisei o sticluţă de cristal să miroasă şi a ajutat-o să se ridice şi a luat de jos perniţa de mătase şi i-a dat metisei umbreluţa de soare şi s-au înapoiat în casă, băieţaşul încă agăţat de şorţul negresei, negresa sprijinind-o cu o mână pe femeie şi Judith urmându-i cu chipul ca o mască sau ca marmura, înapoi în casă, trecând prin portalul înalt, cu tencuiala cojită şi intrând în casă unde Clytie fierbea ouăle şi cocea pâinea de porumb din care trăiau ea şi cu Judith.

A stat acolo o săptămână. Şi-a petrecut restul săptămânii în singura cameră rămasă în casă în care patul mai avea încă cearşafuri de pânză, l-a petrecut în pat, în neglijeuri noi de dantelă, mătase şi satin în nuanţele mov şi liliachiu stins ale doliului – în camera neaerisită, cu obloanele trase, impregnată în spatele jaluzelelor strânse, închise, de mirosul greoi, înăbuşitor al trupului, zilelor, ceasurilor, veşmintelor ei, coloniei de la compresa de pe tâmplele ei, sticluţei de cristal pe care negresa o alterna cu evantaiul atunci când şedea lângă pat, neridicându-se decât ca să se ducă până la uşă să primească tăvile aduse de Clytie sus pe scară – Clytie,

care făcea drumurile acestea ducând tăvile, aşa cum îi poruncise Judith, şi care trebuie să fi băgat de seamă, fie că Judith îi spusese sau nu, că slujea astfel o altă negresă, dar totuşi o slujea tot aşa cum ieşea din când în când din bucătărie ca să caute prin camerele de jos până când îl găsea pe micul, singuraticul, ciudatul băieţaş stând liniştit pe un scaun tare, cu spateaza dreaptă, în biblioteca întunecoasă şi umbrită, sau în salon, cu cele patru nume ale sale şi cu şaisprezecimea de sânge negru şi cu hăinuţele costisitoare, de mic lord esoteric, care o privea cu o spaimă fatalistă, crispată, pe femeia posomorâtă, cu pielea de culoarea cafelei cu lapte, cum se opreşte în picioarele goale la uşă şi îl priveşte, şi care-i dădea nu fursecuri cu ceai, ci pâine de porumb din cea mai neagră unsă cu o melasă ordinară (şi asta pe ascuns, nu pentru că mama sau doica sa ar fi avut ceva de obiectat, ci pentru că în casă n-aveau hrană de ajuns ca să mai mănânce şi între mese), i le dădea, i le împingea cu un fel de sălbăticie reprimată, şi care într-o după-amiază l-a găsit jucându-se în drum în faţa porţii cu un băieţaş negru cam de vârsta lui şi l-a alungat pe copilul negru, blestemându-l cu o violenţă neschimbătoare, mortală, până când acesta a pierit din faţa ochilor ei şi apoi l-a trimis pe celălalt înapoi în casă cu o voce prin însăşi absenţa dojenelor sau a mâniei cu atât mai rece şi mai nemiloasă.

Da, Clytie, care stătuse în picioare, impasibilă, lângă căruţă, în acea ultimă zi, după cea de-a doua ceremonie la mormânt, cu perniţa de mătase şi umbreluţa de soare şi sticluţa cu săruri, când mama şi copilul şi doica plecaseră spre New Orleans. Şi bunicul tău n-avea să afle niciodată dacă Clytie fusese cea care pândise, care ţinuse prin vreun mijloc sau altul legătura, aşteptând ziua, clipa să vină în sfârşit, ceasul când băieţaşul avea să rămână orfan, pentru ca atunci să se ducă ea însăşi să-l aducă; sau dacă Judith fusese cea care aşteptase şi pândise şi o trimisese pe Clytie după el în iarna aceea, în acel decembrie 1871 – Clytie care în viaţa ei nu se depărtase de Suta lui Sutpen dincolo de

Jefferson, şi totuşi făcuse singură călătoria până la New Orleans şi se întorsese cu copilul, acum de doisprezece ani şi arătând ca un copil de zece, într-unul din costumele de mic lord rămas acum prea strâmt şi cu un fel de pardesiu nou, prea mare, pe care Clytie i-l cumpărase (şi îl silise să-l poarte, fie din cauza frigului, fie din altă cauză, nici asta n-avea de unde să ştie bunicul tău) pe deasupra şi cu toate lucrurile care-i mai rămăseseră într-o legătură – copilul care nu ştia să vorbească englezeşte, aşa cum nici femeia nu ştia să vorbească franţuzeşte, care-l găsise, îl căutase până să-l găsească, într-un oraş franţuzesc şi-l luase de acolo, copilul acesta cu o faţă nu bătrână ci fără vârstă, ca şi cum n-ar fi avut niciodată copilărie, nu în sensul în care domnişoara Rosa Coldfield spune că n-a avut copilărie, ci ca şi cum n-ar fi fost o fiinţă omenească născută ca toţi oamenii, ci creat fără intervenţia bărbatului sau chinurile femeii şi lăsat orfan nu de vreo fiinţă omenească. Bunicul tău spunea că nici nu te mai mirai ce se întâmplase cu mama, nici nu te mai gândeai la asta: moartea, sau fuga cu vreun altul, sau căsătoria; nu era dintre acelea care să treacă de la o stare a metamorfozei – destrămarea sau adulterul – la următoarea ducându-şi cu ea toţi anii buni de aruncat la gunoi, strânşi unul într-altul şi cărora noi le spunem memorie, eul recogniscibil, ci schimbându-se de la fază la fază aşa cum fluturele se schimbă o dată ce şi-a lepădat coconul, nemaiducând nimic din ce a fost în ceea ce este, nelăsând nimic din ceea ce este undeva în spate, ci alunecând complet, intact, fără rezistenţă în următoarea înfăţişare, aşa cum un trandafir sau o magnolie desfoliată alunecă dintr-un iunie bogat spre următorul, nelăsând nici scheletul, nici substanţa, nici pulberea cine ştie cărei renunţări bogate, moarte, străvechi, neînsufleţite pe undeva între pământ şi soare. Băiatul fusese produs complet, neatins de niciun microb în labirintul închis şi înmiresmat de mătăsuri stătute, ca şi cum ar fi fost spiritul-simbol delicat şi pervers, pajul nemuritor al unei străvechi şi nemuritoare Lilith, intrând în

lumea cea adevărată nu de la vârsta de o secundă, ci de la cea de doisprezece ani, cu podoabele delicate ale rangului său de paj de pe acum ascunse pe jumătate sub pardesiul aspru şi diform, croit după un model de gata şi vândut în milioane de bucăţi – uniforma şi podoabele burleşti pentru burlesca tragică a fiilor lui Ham – un copil slăbuţ, tăcut, care nici nu ştia să vorbească englezeşte, smuls pe neaşteptate din dezastrul în care se năruise toată viaţa sa de până atunci de către o fiinţă pe care o văzuse o singură dată în viaţa lui şi de care învăţase să se teamă şi să se ferească, dar de care nu putea fugi, închis neajutorat şi pasiv într-o stare care trebuie să fi fost o îmbinare incredibilă de oroare şi încredere, căci deşi nici măcar nu-i putea adresa vreo vorbă (au făcut, trebuie să fi făcut acea călătorie de o săptămână cu vaporul printre baloturile de bumbac pe puntea de mărfuri, mâncând şi dormind laolaltă cu negrii, şi el fără să-i poată spune tovarăşei sale nici când îi era foame şi nici când trebuia să se uşureze) şi astfel că nu putea decât să bănuiască, să presupună, unde-l ducea, pe de altă parte nici nu ştia nimic cu certitudine decât că tot ceea ce îi fusese familiar până atunci dispărea acum din jurul lui ca un fum. Şi totuşi n-a opus nicio rezistenţă, întorcându-se liniştit şi docil la acea casă prăbuşindu-se încet în ruină pe care o văzuse o singură dată, și unde femeia mohorâtă şi aprigă care venise să-l ia locuia împreună cu femeia albă şi calmă şi nici măcar aprigă, care nu era în niciun fel altminteri decât calmă, care pentru el nu avea nici măcar un nume, dar îi era într-un fel apropiată ca o rudă, fiind stăpâna singurului loc de pe pământ unde o văzuse vreodată pe maică-sa plângând. Trecuse pragul acela străin, peste acea irevocabilă linie de demarcaţie, nu împins, nu târât, ci atras şi chemat de prezenţa ei gravă şi implacabilă, în acea casă austeră şi goală unde chiar hainele de mătase care-i mai rămăseseră, cămaşa sa delicată şi ciorapii şi pantofii rămaşi să-i aducă aminte ce fusese el odată dispăruseră, zburând de pe braţele şi trupul şi picioarele lui ca şi cum ar fi fost ţesute din

himere sau din fum. – Da, dormind în patul pe rotile alături de patul lui Judith, alături de patul femeii care-l îngrijea şi se purta cu el cu o blândeţe rece, inflexibilă, îndepărtată, mai descurajantă decât paza sălbatică, nemiloasă, constantă a negresei care, cu un fel de umilinţă, prefăcută, invincibilă dormea pe un culcuş direct pe duşumea, copilul lungit acolo între ele, treaz într-un fel de gol de deznădejde inertă şi fără speranţă şi conştient de asta, simţind-o pe femeia din pat cum cu fiecare privire şi gest înspre el, cu fiecare atingere a mâinilor îndemânatice în clipa când îi atingeau trupul părând să-şi piardă toată căldura şi să se impregneze de o duşmănie rece, implacabilă, şi femeia din culcuşul de pe duşumea pe care el ajunsese să o privească aşa cum vreo sălbăticiune delicată fără gheare şi fără colţi, chircită în cuşca ei într-un simulacru deznădăjduit şi fără speranţă de ferocitate priveşte fiinţa omenească atunci când îi aduce de mâncare (şi bunicul tău care spunea, «Lăsaţi copiii să vină la mine»; şi ce voia El să spună cu asta? cum, dacă voia să spună că dacă ar fi fost nevoie *să fie* lăsaţi copiii să vină la El, atunci ce fel de pământ mai crease El; şi dacă ar fi fost nevoie să ajungă până la El cu strădanie şi suferinţă, atunci ce fel de Cer mai avea El?) care-l hrănea, îi împingea în faţă mâncarea pe care şi el putea s-o vadă că era cea mai bună din ce aveau acolo, hrană, înţelegea şi el, pregătită pentru el cu sacrificii voite, cu un fel de amestec curios de sălbăticie şi milă, de iubire nelămurită şi ură; care-l îmbrăca şi-l spăla, îl vâra în albii cu apa prea caldă sau prea rece iar el nu îndrăznea să protesteze, şi-l freca cu o cârpă aspră şi cu săpun, uneori jupuindu-l cu un fel de furie reţinută ca şi cum ar fi încercat să-i şteargă culoarea uşoară, molatecă de pe piele, aşa cum ai vedea un copil frecând un perete multă vreme după ce epitetul, insulta scrisă cu cretă s-a şters – lungit acolo fără să doarmă, în întunericul dintre ele simţindu-le şi pe ele că nu dorm, simţindu-le că se gândesc la el, proiectând în jurul lui şi umplând singurătatea tunătoare a disperării sale cu sunete mai puternice decât ar

fi putut-o face vorbele: *Nu eşti aici sus, în patul acesta, cu mine, unde ar trebui să fii nu prin greşeala şi nici prin voinţa ta, şi nu eşti aici jos, pe culcuşul acesta cu mine, unde nu prin greşeala şi nici prin voinţa ta ar trebui să fii şi ai să şi fii, şi nici prin greşeala sau voinţa noastră, noi, care nu voim ceea ce nu putem.*

Şi bunicul tău n-a ştiut nici care dintre ele i-a spus că era, că trebuia să fie, negru. El însuşi nu auzise şi nici n-ar fi putut să înţeleagă cuvântul „negru”, el care pe limba lui n-avea nume pentru aşa ceva, care se născuse şi crescuse într-o cămăruţă golită de orice realitate, căptuşită cu mătase, tot atât de izolată ca şi cum ar fi fost atârnată de un cablu la o mie de coţi adâncime în mare, într-o lume închisă în care culoarea pielii n-avea o valoare morală mai mare decât pereţii îmbrăcaţi în mătase şi parfumurile şi abajururile trandafirii ale candelabrelor, o lume unde abstracţiile pe care el le-ar mai fi putut observa – monogamia şi fidelitatea şi buna cuviinţă şi blândeţea şi afecţiunea – erau la fel de adânc înrădăcinate în carne ca procesele fiziologice ale digestiei însele. Bunicul tău n-a aflat niciodată nici dacă a fost izgonit din culcuşul său până la urmă sau dacă l-a părăsit de bunăvoie, din dorinţa lui; dacă atunci când a sosit timpul ca singurătatea şi suferinţa sa să se bătătorească, s-a retras el însuşi din camera de culcare a lui Judith sau a fost îndepărtat de acolo, ca să doarmă mai departe în hol (unde şi Clytie îşi mutase culcuşul) deşi el nu pe o saltea direct pe duşumea, ci pe un pătuc, mai ridicat de la duşumea şi poate nici asta din porunca lui Judith, ci din umilinţa crâncenă, neîmblânzită, fără înţeles a negresei. Şi mai târziu culcuşul lui a fost mutat în pod, împreună cu cele câteva veşminte atârnate în spatele unei perdele alcătuite dintr-o bucată de covor vechi bătută în cuie în faţa unui colţ al încăperii, zdrenţele de mătase şi stofă scumpă în care sosise, pantalonii grosolani şi hăinuţa pe care cele două femei le cumpăraseră şi le croiseră pentru el, şi el le acceptase fără niciun cuvânt de mulţumire, fără să spună nicio vorbă,

acceptându-şi adăpostul din pod în acelaşi fel, fără să ceară şi fără să facă în felul său de viaţă spartan vreo schimbare pe care ele s-o fi remarcat până când a trecut un an şi a împlinit paisprezece ani şi una dintre ele, Clytie sau Judith, a găsit ascunsă sub salteaua lui o bucată de oglindă spartă: şi cine şi-ar fi putut închipui câte ceasuri de suferinţă buimacă şi pustie de lacrimi îşi petrecuse el în faţa ei. Privindu-se în zdrenţele delicate, acum prea mici pentru el şi în care poate nici nu-şi mai amintea că fusese îmbrăcat vreodată, cu neînţelegere liniştită, neîncrezătoare. Şi Clytie, care dormea în vestibulul de jos, la picioarele scării spre pod, păzindu-i calea de ieşire sau de fugă la fel de nemiloasă ca şi doica spaniolă, învăţându-l cum să taie lemnele şi să lucreze grădina şi apoi cum să are câmpul, când îi crescuseră puterile. Sau mai degrabă puterea de a îndura, căci n-avea să ajungă niciodată altfel decât slăbănog în oase şi aproape feminin de delicat – băieţaşul cu oasele firave şi mâinile femeieşti luptându-se cu cine ştie ce întruchipare fără de nume a vreunui Catâr încăpăţânat, paiaţă tragică şi stearpă menită să-i fie tovarăş nedezminţit şi întregire după blestemul părintelui său dintâi, treptat deprinzându-se, şi amândoi, legaţi laolaltă prin simbolul de oţel şi lemn al bărbăţiei, smulgând din glia femeiască, bogată înaintea lor, răsturnată, grânele cu care să se hrănească şi unul şi altul. În timp ce Clytie îl urmărea cu privirile, niciodată pierzându-l din ochi, cu o grijă îngândurată, sălbatică, neabătută, încărcată de gelozie, grăbindu-se să iasă ori de câte ori cineva, vreun alb sau vreun negru, se oprea pe drum părând să-l aştepte pe băieţaş să termine de tras brazda şi să se odihnească o clipă cât să poată fi întrebat ceva, mânându-l înainte cu un singur cuvânt liniştit spus sau poate numai cu un gest, dar de o sută de ori mai crâncen decât murmurul potolit de insultă cu care-l gonea pe trecător să-şi vadă de drum. Astfel că el (bunicul tău) spunea că nu crede că vreuna din ele a fost de vină că el a început să se înhăiteze cu negrii. Nu Clytie, care-l păzea ca şi cum ar fi fost o

fecioară spaniolă, care chiar dinainte de a fi putut bănui că avea să vină să locuiască acolo împreună cu ele, îi tăiase scurt prima conversaţie cu o fiinţă de culoare şi-l trimisese înapoi în casă; nici Judith care ar fi putut oricând să-l împiedice să mai doarmă în pătuţul unui copil alb în camera ei. Care chiar dacă nu s-ar fi putut împăca vreodată cu gândul că doarme pe duşumea ar fi putut s-o silească pe Clytie să-l ia cu ea în alt pat, care ar fi vrut mai degrabă să-l facă holtei pe viaţă, călugăr, poate nu chiar eunuc, şi poate nu i-ar fi îngăduit să treacă drept străin, dar în orice caz nu l-ar fi împins niciodată să se împrietenească cu negrii. Bunicul tău n-ar fi ştiut să spună, el care ştia mai multe decât oricine în oraş şi în întreaga regiune, altceva decât că era un băieţaş străin care locuia acolo şi care după toate aparenţele ieşise din casă pentru întâia dată la vârsta de vreo doisprezece ani, a cărui prezenţă nici măcar nu era inexplicabilă pentru oraş, sau pentru regiune, întrucât acum ei îşi închipuiau că ştiu de ce Henry îl împuşcase pe Bon. Se întrebau doar unde şi cum reuşiseră Clytie şi cu Judith să-l ţină ascuns toată vremea asta. Crezând acum că aceea care îl îngropase pe Bon fusese o văduvă, chiar dacă n-ar fi avut vreun act să dovedească, şi numai presupunerea neîncrezătoare (şi înspăimântată) a bunicului tău (care, deşi la vremea aceea păstra încuiate în casa de fier suta de dolari şi comanda scrisă de mâna lui Judith pentru cea de a patra piatră de mormânt, nu făcea încă legătura între băieţaşul acesta şi copilul pe care-l văzuse cu doi ani înainte când metisa venise să plângă în faţa mormântului) că acel copil ar fi putut fi al lui Clytie, smuls de tatăl său chiar din trupul propriei sale fiice. Un băieţaş văzut întotdeauna pe lângă casă cu Clytie întotdeauna pe aproape, apoi un adolescent care învăţa să lucreze pământul şi Clytie şi ea pe undeva pe aproape, şi curând avea să se afle cu ce grijă posomorâtă şi neabătută ea descoperea şi reteza încercarea oricui de a-i adresa vreun cuvânt, astfel că până la urmă doar bunicul tău a fost cel care să facă o apropiere între băiatul, adolescentul

acesta şi copilul sosit cu trei sau patru ani înainte să vadă mormântul.

La bunicul tău deci, în biroul său venise Judith în acea după-amiază, cinci ani mai târziu, iar el nu-şi aducea aminte s-o mai fi văzut vreodată în Jefferson înainte de asta – o femeie de patruzeci de ani acum, în aceeaşi rochie diformă de stambă şi cu boneta ieşită de soare, nici măcar acceptând să ia loc pe scaun, din fiinţa căreia în ciuda măştii impenetrabile pe care o folosea drept chip se desprindea o insistenţă febrilă, teribilă, şi care stăruise să pornească spre tribunal chiar în timp ce începuse să-i vorbească, spre sala plină de oameni unde începuse procesul, sala plină de lume în care intraseră şi unde bunicul tău îl văzuse pe băiat (numai că acum era bărbat) prins cu cătuşele de un poliţist, cu braţul celălalt în eşarfă şi cu capul bandajat, căci îl duseseră la doctor mai întâi, bunicul tău aflând apoi treptat ce se întâmplase sau cel puţin atât cât se putea afla, întrucât nici tribunalul nu putuse scoate prea mult de la martori, cei care fugiseră să îl caute pe şerif, cei (mai puţin cel pe care-l rănise prea grav ca să mai poată fi de faţă) cu care se bătuse. Se petrecuse totul la un bal de negri într-o colibă la câteva mile de Suta lui Sutpen şi el fusese de faţă, iar bunicul tău n-avea să ştie niciodată de câte ori mai fusese înainte, fie că se dusese să danseze şi el, fie pentru jocul de zaruri care continua în bucătărie atunci când se stârnise bătaia, bătaie pe care el şi nu negrii o începuse, după cum spuneau martorii, fără niciun motiv, fără să se fi formulat vreo acuzaţie nimic. Şi el nu nega nimic, nu spunea nimic, refuza să vorbească, stând acolo pe scaun, posomorât, palid şi tăcut; astfel că la vremea aceea orice adevăr, orice dovadă se pierduse într-un ghemotoc fremătător de spinări şi capete de negri şi braţe şi mâini negre încleştate pe bucăţi de lemne de foc şi oale de bucătărie şi briciuri, omul alb constituind dintr-odată focarul acestei învălmăşeli, el însuşi strângând în mâini un cuţit scos de undeva, folosindu-l cu stângăcie, cu o evidentă lipsă de îndemânare şi experienţă,

însă cu hotărâre şi cu o forţă nemiloasă pe care trupul firav părea să nu i-o îngăduie, forţă născută din voinţa deznădăjduită şi din nepăsarea faţă de suferinţă, faţă de loviturile şi rănile primite în schimbul celor pe care le dăduse, şi pe care părea că nici nu le simte. Nu avusese nicio cauză, niciun motiv; nimeni nu ştia ce se petrecuse cu adevărat, ce blesteme şi insulte ar fi putut explica ce anume îl împinsese la asta, şi numai bunicul tău era cel care mai pipăia, mai căuta să simtă prezenţa acelui protest furios, împotrivirea faţă de porunca cerului, pumnul zvâcnit în faţa a ceea ce există cu o deznădejde mânioasă şi neîmblânzită pe care însuşi demonul ar mai fi putut-o arăta, ca şi cum copilul şi mai apoi tânărul ar fi dobândit-o din zidurile între care trăise demonul, din aerul unde se mişcase şi respirase el până în clipa când soarta pe care o sfidase îl lovise la rândul ei; numai bunicul tău mai simţea protestul acela, căci dreptatea şi ceilalţi acolo de faţă nu-l recunoşteau, nu-l recunoscuseră pe bărbatul firav cu capul şi braţul bandajate, cu faţa posomorâtă, indiferentă (şi de pe care se trăsese acum sângele), măslinie, refuzând să răspundă întrebărilor, sau să facă vreo declaraţie; astfel încât judecătorul (Jim Hamblett era) şi începuse să pronunţe condamnarea când a intrat bunicul tău. Folosindu-se de prilej şi de publicul de acolo ca să vorbească, și ochii îi şi începuseră să sticlească într-un fel de miopie cum se întâmplă cu oamenii cărora le place să se asculte vorbind în public: «În clipele acestea, când ţara noastră luptă să scape de sub călcâiul de fier al unui opresor tiranic, când însuşi viitorul Sudului, ca loc în care femeile şi copiii noştri să mai poată trăi, depinde de strădaniile braţelor noastre, când uneltele pe care trebuie să le folosim, de care depindem cu toţii, sunt mândria şi integritatea şi puterea de a îndura a negrilor şi mândria şi integritatea şi puterea de a îndura a albilor; ca tocmai acum tu, cum spun, un bărbat alb, un alb...» şi bunicul tău încercase să ajungă până la el, să-l oprească. Încercase să-şi facă drum prin mulţime, spunând «Jim. Jim. *Jim!*» dar era

prea târziu, ca şi cum vocea lui Hamblett l-ar fi trezit în sfârşit sau cineva ar fi pocnit din degete sub nasul lui şi l-ar fi trezit astfel, privindu-l acum încă pe acuzat însă spunând „alb” încă o dată, în timp ce glasul îi pierea ca şi cum porunca de a opri glasul ar fi fost întreruptă printr-un scurt-circuit, şi toate chipurile din încăpere s-au întors către acuzat când Hamblett a strigat iarăşi: *«Ce fel de fiinţă eşti? Cine eşti şi de unde ai venit?»*

Bunicul tău l-a scos de acolo, a casat acuzarea şi a plătit amenda, l-a luat cu el în biroul său şi a stat de vorbă cu el în timp ce Judith aştepta în anticameră. «Eşti fiul lui Charles Bon», a spus el. «Nu ştiu», a răspuns celălalt, aspru, posomorât «Nu-ţi mai aduci aminte?» a întrebat bunicul tău. Celălalt nu a răspuns. Atunci bunicul tău i-a spus că trebuie să plece, să dispară, şi i-a dat bani de drum: «Oricine ai fi, o dată ce ai să fii printre străini, printre oameni care nu te cunosc, poţi să fii ce vrei. Am să aranjez eu toate. Am să stau de vorbă cu... cu... Cum îi spui ei?» Şi acum mersese prea departe, dar era prea târziu să se mai oprească; rămăsese acolo privind faţa aceea nemişcată la fel de lipsită de expresie ca şi a lui Judith, fără de speranţă, sau suferinţă; posomorâtă doar şi de neînţeles şi privind spre mâinile feminine bătătorite, cu unghiile rupte şi care strângeau banii în timp ce bunicul tău se gândea că nu poate să spună «domnişoara Judith» întrucât aceasta ar fi reclamat mai mult decât orice sângele lui amestecat. Pe urmă, gândindu-se: *Dar nici nu ştiu măcar dacă vrea să ascundă asta sau nu.* Aşa că a spus până la urmă «domnişoara Sutpen». «Am să-i spun eu domnişoarei Sutpen, nu unde te duci fireşte, pentru că nici eu n-am să ştiu. Pur şi simplu că ai plecat şi că eu am ştiut că ai să pleci şi că are să fie bine.»

Astfel că el a plecat şi bunicul tău a încălecat şi a pornit să-i spună lui Judith, iar Clytie a venit să-i deschidă uşa şi l-a privit drept şi fără să clipească, şi bunicul tău a rămas să aştepte în salonul întunecos, cu mobilele acoperite, ştiind că n-avea să fie nevoie să-i spună nimic niciuneia dintre ele. N-a

mai avut nevoie. Judith a venit aproape îndată şi a rămas în picioare privindu-l. Şi a spus: «Presupun că n-ai să vrei să-mi spui». «Nu că nu vreau, nu pot», a răspuns bunicul tău. Dar asta nu pentru că i-aş fi promis lui ceva. Dar are bani: are să...» şi apoi s-a oprit, şi băieţaşul acela patetic nevăzut acolo între ei, care venise acum opt ani, îmbrăcat în flaneluţă peste ce mai rămăsese din hăinuţele de mătase şi stofe scumpe, care ajunsese apoi tânărul în uniformă – cu pălăria şi hainele ponosite – din blestemul lui străvechi, care apoi ajunsese bărbatul tânăr cu puterea lui tinerească, și care totuşi rămăsese copilul singuratic în hăinuţa de postav aspru, şi bunicul tău care rostea cuvintele nepotrivite, deşarte, înşelătoriile găunoase şi pretenţioase despre care spunem că sunt liniştitoare, gândindu-se: *Mai bine ar fi mort*, *mai bine nu s-ar fi născut niciodată;* gândindu-se apoi ce vorbe mereu la fel, repetate, goale şi vane ar fi fost aceste cuvinte pentru ca dacă i le-ar fi spus, ea care fără îndoială şi le spusese singură, le gândise, schimbând doar pronumele personal şi numărul. Se întorsese în oraş. Şi apoi, data următoare nu a mai fost chemat: a aflat aşa cum aflase întregul oraş: pe calea pe unde circulă zvonurile la ţară, mai ales printre negri, şi el, Charles Etienne Saint-Valery Bon, revenit acum (încă nu acasă: revenit doar) înainte ca bunicul tău să fi aflat cum se întorsese, apăruse cu o femeie, neagră ca tăciunele şi semănând cu o maimuţă şi cu un certificat de căsătorie autentic, adus de femeie căci el fusese bătut atât de crâncen, stâlcit în bătăi, încât nici nu se mai putea ține pe gloaba de catâr fără şa pe care urcase, şi nevastă-sa mergând alături, să-l ţină să nu se prăvale: s-a dus astfel până la casa familiei şi după toate aparenţele i-a aruncat certificatul de căsătorie în faţă lui Judith cu ceva din aceeaşi deznădejde de neînfrânt cu care îi atacase pe negri atunci, la jocul de zaruri. Şi nimeni n-avea să ştie vreodată ce poveste de necrezut se ascundea în spatele acelui an de absenţă despre care n-a vorbit niciodată şi pe care femeia, chiar cu un an mai târziu, după ce li se născuse băiatul, stăruind în

aceeaşi stare de disperare şi parcă nefiresc automată cum şi venise, nu a povestit-o niciodată – poate nici nu putea s-o facă – dar pe care ea părea să o işte treptat asemenea unei transpiraţii teribile, neîncrezătoare, ca sudoarea spaimei, a groazei: cum o găsise, o smulsese din apele stătute, oricare ar fi fost ele, stătute şi fără adâncime (însuşi numele cărora, oraş sau sat ce-o fi fost, ea ori nici nu-l ştiuse vreodată, ori zguduirea ţâşnirii ei de acolo îi alungase pentru totdeauna numele din minte, din memorie) de unde mentalitatea ei fusese în stare să extragă hrană şi adăpost, şi o luase în căsătorie, îi ţinuse fără îndoială mâna în timp ce ea trăsese cu migală crucea în registru înainte ca ea să fi aflat măcar cum îl cheamă sau să-şi fi dat seama că nu era alb (şi lucrul acesta din urmă nimeni nu ştia dacă măcar acum ea îl ştia sigur, după ce băiatul se născuse într-una din cocioabele de sclavi dărăpănate pe care el o reconstruise de bine de rău după ce luase în arendă un petic de pământ de la Judith): cum urmase aproape un an alcătuit dintr-o succesiune de perioade de totală imobilitate ca într-un film rupt, pe care bărbatul cu pielea albă ce o luase de nevastă le petrecuse întins pe spate ca să-şi revină după fiecare din bătăile primite prin încăperi stătute, urât mirositoare, prin locuri – oraşe, orăşele – care de asemenea pentru ea nu aveau nume – întretăiate de alte perioade, intervale de agitaţie, progresie furibundă, neînţeleasă şi în aparenţă fără motivaţie – un maelstrom de chipuri şi trupuri prin care bărbatul îşi croia drum, târând-o şi pe ea în urma lui către sau dinspre ce lucru, împins de ce anume furie care nu-i dădea odihnă, ea nu ştia, fiecare dintre ele având să se termine, să ia sfârşit, întocmai ca şi cea dinainte, astfel încât acum era aproape un ritual. Bărbatul căuta parcă situaţii pentru a arăta, pentru a arunca trupul de maimuţă al tovarăşei sale tuciurii în faţa tuturor şi fiecăruia dintre cei în stare să-i răspundă: docherii şi marinarii negri de pe cargouri sau de prin tavernele porturilor care-şi închipuiau despre el că e alb şi credeau asta cu atât mai multă tărie cu cât el o nega: albii, care,

atunci când el spunea că e negru, credeau că minte ca să-şi salveze pielea, sau şi mai rău încă: din pură beţie a unei perversiuni sexuale: în oricare din cazuri rezultatul era acelaşi: bărbatul cu trupul şi mădularele firave şi delicate ca ale unei fetiţe fiind cel care dădea prima lovitură, de obicei neînarmat şi fără să ţină seama de numărul celor care-i stăteau împotrivă, cu aceeaşi furie neîmblânzită şi nepăsare fizică faţă de suferinţă şi lovituri, nici blestemând, nici gâfâind, râzând doar.

Astfel că i-a arătat lui Judith certificatul de căsătorie şi şi-a dus nevasta, cu sarcina de pe atunci destul de înaintată, în cocioaba dărăpănată pe care şi-o alesese ca s-o repare şi a instalat-o acolo, ca într-un coteţ parcă, poate şi ca sfidare şi s-a întors în casa cea mare. Şi nimeni n-avea să ştie ce se petrecuse în seara aceea între el şi Judith, în cine ştie ce cameră cu duşumeaua goală şi mobilată cu cine ştie ce scaune şi mai ştiu eu ce obiecte pe care nu apucaseră să le spargă cu toporul şi să le ardă ca să facă mâncare sau să se încălzească sau poate ca să-şi încălzească apă când se îmbolnăveau – între femeia rămasă văduvă înainte de a fi ajuns să fie mireasă şi fiul bărbatului care o îndoliase astfel şi al concubinei negrese ereditare, care nu suferea pentru sângele său negru atât de mult cât şi-l renega pe cel alb, şi asta cu o exagerare ciudată, agresivă în care rămăsese inerentă propria ei irevocabilitate, aproape la fel cum ar fi făcut-o demonul însuşi.

(Pentru că fusese iubirea spusese domnul Compson. *Fusese scrisoarea aceea pe care ea o adusese şi i-o dăduse bunicului tău s-o păstreze.* El (Quentin) putea s-o vadă în faţa ochilor, tot atât de limpede cum o vedea pe cea întinsă peste paginile manualului deschis în faţa lui pe masă, albă în mâna întunecată a tatălui său, pe coapsa înveşmântată în stofă în amurgul de septembrie prin care pluteau mirosul de ţigară, mireasma de glicină, licuricii, gândindu-se: *Da. Am auzit prea multe, mi s-a povestit prea mult; a trebuit să ascult prea multe lucruri prea multă vreme* gândindu-se: *Da,*

Shreve vorbeşte aproape exact ca tata: scrisoarea aceea. Şi cine poate să ştie ce liniştire morală îşi putuse imagina ea retrasă în casa, în camera, în noaptea aceea, ce îngrămădeală de tradiţii vechi, ruginite, căci ajunsese să vadă aproape orice altceva, învăţase să creadă că e stabil cum se risipeşte ca paiele în furtună – ea stând acolo lângă lampă pe scaunul cu speteaza dreaptă, ea însăşi ţeapănă, înveşmântată în aceeaşi stambă, numai că boneta de soare lipsea acum, era cu capul descoperit, părul odinioară negru ca tăciunele striat acum cu cenuşiu în timp ce el îi stătea în faţă, în picioare. N-ar fi acceptat să ia loc; poate că ea nici măcar nu l-ar fi poftit s-o facă. Iar vocea rece, egală, nici nu s-ar fi auzit mai tare decât sunetul pe care-l făcea flacăra lămpii: «N-am avut dreptate. Recunosc. Am crezut că mai sunt lucruri care au importanţă pentru că odată au avut importanţă. Însă m-am înşelat. Nimic nu mai contează decât respiraţia, să respiri, să ştii şi să fii viu. Şi copilul, certificatul de căsătorie, hârtia aceea. Ce-i cu ea? Hârtia asta e tot ceea ce e între tine şi o fiinţă care orice ai face este o negresă; poţi s-o dai la o parte, nimeni nu va îndrăzni să mai vorbească vreodată despre ea, cum nu mai merită să vorbeşti despre mai ştiu eu ce nebunie a unui tânăr înfierbântat când i se pare că tinereţea e totul. Şi copilul, foarte bine. N-a făcut şi taică-meu unul? Şi l-a ţinut cineva de rău pentru asta? Dac-o vrei, o s-o ţinem şi pe femeie, şi copilul; n-au decât să rămână aici, și Clytie are să...» pândindu-l, privindu-l pe el care încă nu se clintea, nemişcată, ţeapănă, cu mâinile încrucişate inerte în poală, abia mai respirând ca şi cum el ar fi fost vreo pasăre sau vreun animal sălbatic gata s-o ia la fugă înspăimântat la dilatarea sau contractarea nărilor ei, sau când i s-ar fi mişcat pieptul în respiraţie: «Nu. Eu. Eu am s-o fac. Eu am să-l cresc, să am grijă să aibă... Nici n-are nevoie de nume; tu n-ai să mai ai nevoie să-l vezi sau să-ţi faci vreo grijă cu el. O să-l rugăm pe generalul Compson să vândă o parte din pământ; are să vrea, şi tu ai să poţi să pleci. Spre nord, către

marile oraşe, unde n-are să mai aibă nicio importanţă chiar dacă... Dar n-au s-o facă. N-au să îndrăznească. Am să le spun eu că eşti fiul lui Henry şi cine ar mai putea sau ar mai îndrăzni să...» şi el stând acolo în picioare, privind-o sau nici măcar uitându-se la ea, asta ea neavând cum să ştie, căci stătea cu faţa plecată – faţa slabă, încă lipsită de expresie, şi ea pândindu-l, neîndrăznind să facă vreo mişcare, cu vocea murmurând, destul de limpede şi de sigură şi totuşi de-abia ajungând până la el; «Charles»; şi el: «Nu, domnişoară Sutpen»; şi ea iarăşi, tot fără să fi făcut vreo mişcare, neclintindu-i-se nici măcar un muşchi, ca şi cum s-ar fi oprit în afara hăţişului în care-l mânase pe animalul acuma pândind-o de acolo şi ea ştia asta, deşi nu putea să-l vadă, nu chiar chircit de spaimă, nu înspăimântat sau măcar speriat ci doar în neîmblânzirea uşoară, nărăvaşă a celor liberi care să nu-l lase să imprime nici măcar amprenta copitelor pe pământul unde se oprise atât de uşor şi ea neîndrăznind să întindă mâna cu care ar fi putut să-l atingă ci doar vorbindu-i, cu vocea blândă, pierdută, încărcată de fascinaţia, de promisiunile celeste care sunt armele femeilor: «Spune-mi mătuşă Judith, Charles») Da, cine ar fi putut să ştie dacă el spusese ceva sau nu, întorcându-se, ieşind, şi ea încă aşezată acolo, fără să se mişte, fără să se clintească, pândindu-l, încă văzându-l, străbătând prin pereţi şi prin întunecime ca să-l urmărească aşa trecând peste pajiştea năpădită de buruieni printre colibele pustii părăginite către cea unde îl aştepta nevastă-sa, străbătând cărarea mărăcinoasă şi presărată cu pietre spre grădina Gethsimani pe care şi-o tăiase şi crease pentru sine, unde se crucificase singur şi o clipă coborâse, iar acum se reîntorsese la locul său de pe cruce.

Nu bunicul tău. El nu ştia decât ceea ce ştia oraşul, regiunea: că băieţaşul acela ciudat pe care Clytie îl îngrijise şi îl învăţase să muncească pământul, apărut ca bărbat în toată firea în sala tribunalului în ziua aceea cu capul bandajat şi cu un braţ în eşarfă şi celălalt în cătuşe, dispărut şi apoi revenit cu o soţie autentică semănând cu un animal

dintr-o grădină zoologică, luase acum în arendă o porţiune din plantaţia lui Sutpen şi o lucra foarte bine chiar, gospodărind-o singur şi îndemânatic în limitele puterilor lui, cu trupul şi mădularele parcă încă prea firave pentru treaba de care se apucase, şi trăia acum ca un pustnic în coliba pe care şi-o reparase şi unde i s-a născut curând şi băiatul, şi nu făcea tovărăşie nici cu albii şi nici cu negrii (Clytie nu-l mai păzea acum; nu mai avea nevoie s-o facă) şi nu fusese văzut în Jefferson decât de trei ori în următorii patru ani şi atunci părând, după cum spuneau despre el negrii care păreau să se teamă fie de el, fie de Clytie ori de Judith, că e întotdeauna afumat sau beat criţă, în cartierul prăvăliilor negrilor din Strada Gării, de unde bunicul tău venea să-l scoată (sau, dacă era prea beat şi devenea violent, veneau poliţiştii) şi să-l ţină până când nevastă-sa, maimuţa neagră, izbutea să înhame catârii la căruţă şi să vină, cu nimic viu în fiinţa ei decât ochii şi mâinile, să-l încarce şi să-l ia cu ea acasă. Aşa că la început nici nu i-au simţit lipsa în oraş: şi agentul sanitar regional a fost cel care i-a spus bunicului tău că se îmbolnăvise de friguri galbene, că Judith îl dusese în casa cea mare să-l îngrijească şi acum Judith se molipsise şi ea, iar bunicul tău îi spusese s-o anunţe pe domnişoara Coldfield şi el (bunicul tău) a încălecat şi s-a dus într-acolo într-o zi. N-a coborât de pe cal; a rămas în şa şi a strigat până când Clytie s-a arătat să se uite în jos înspre el de la una din ferestrele de la etaj şi i-a spus: «N-au nevoie de nimic». În mai puţin de o săptămână bunicul tău a aflat că Clytie spusese adevărul, sau că acum în orice caz, acesta era adevărul, deşi Judith fusese cea care murise prima.”

„Ah”, spuse Quentin – *Da* îşi spunea *prea multe prea mult timp* amintindu-şi cum privise acel al cincilea mormânt şi se gândise că oricine ar fi fost acela care o îngropase pe Judith trebuie să se fi temut că şi ceilalţi morţi ar fi putut să se molipsească de la ea, căci mormântul ei era la capătul celălalt al îngrăditurii, cât mai departe de celelalte patru, gândindu-se: *Tata n-are să mai aibă nevoie de data asta să*

spună „cred” pentru că ştiuse cine comandase şi plătise lespedea înainte chiar de a fi citit inscripţia de pe ea, gândindu-se, închipuindu-şi cum Judith trebuie să se fi străduit (smulgându-se poate din delirul febrei) să scrie cu litere mari instrucţiuni grijulii pentru Clytie atunci când înţelesese că are să moară; şi cum Clytie trebuie să fi trăit apoi timp de doisprezece ani de zile crescând copilul născut în coliba veche de sclavi economisind şi strângând cu migală banii ca să termine de achitat lespedea pentru care Judith îi plătise lui bunicu-său o sută de dolari cu douăzeci şi patru de ani mai înainte şi care atunci când bunicul său încercase să-i refuze, ea (Clytie) lăsase cutia de conserve ruginită plină de monede de un sfert de dolar şi de câte un cent şi de bancnote mototolite pe birou şi ieşise din încăpere fără să mai spună un cuvânt. Trebuise să dea la o parte acele de pin care se strânseseră şi se agăţau şi de aceasta ca s-o citească, urmărind cu ochii cum şi literele acestea îi răsăreau de sub mână, întrebându-se cum de se mai agăţaseră acolo şi nu se spulberaseră în cenuşă din clipa când intraseră în contact cu ameninţarea crâncenă, neiertătoare: *Judith Coldfield Sutpen. Fiica lui Ellen Coldfield. Născută la 3 octombrie 1841. A îndurat Nedreptăţile şi Muncile Lumii Acesteia Vreme de 42 de Ani, 4 luni, 9 zile, şi s-a întors întru Odihnă în Sfârşit la 12 februarie 1884. Opreşte, Muritorule; Aminteşte-ţi Deşertăciunea şi Uşurătatea şi înfricoşează-te* gândindu-se (Quentin): *Da. N-a fost nevoie să mai întreb cine a născocit vorbele astea, cine a ridicat-o pe aceasta,* gândindu-se: *Da, prea multe lucruri, prea multă vreme. N-a fost nevoie să mai ascult atunci, dar a trebuit să aud totul şi acum trebuie să mai aud încă o dată totul pentru că el vorbeşte întocmai ca tata: Splendide vieţi mai au femeile – femeile astea. Prin însăşi respiraţia lor doar, îşi extrag hrana şi băutura dintr-o splendidă atenuare a acelei nerealităţi în care umbrele şi contururile faptelor – ale naşterii şi doliului, ale suferinţei şi uimirii şi deznădejdii – se mişcă în decorul lipsit de substanţă al balurilor mascate în aer liber, desăvârşite în*

gesticulaţia lor şi fără vreo semnificaţie, sau fără puterea de a mai face pe cineva să sufere. Domnişoara Rosa a comandat-o pe aceasta. I-a impus judecătorului Benbow să comande lespedea aceasta. El fusese executorul testamentar al tatălui ei, ales nu prin vreun testament căci domnul Coldfield nu lăsase nici testament nici moştenire altceva decât casa şi resturile devastate ale prăvăliei. Aşa că el s-a numit singur, s-a ales pe sine însuşi poate în vreun conclav al vecinilor şi cetăţenilor întruniţi acolo să discute treburile ei şi în general cum să procedeze cu ea după ce înţeleseseră că nimeni pe pământ, în orice caz niciun bărbat sau vreun comitet de bărbaţi, n-ar mai fi putut-o convinge vreodată să se întoarcă la nepoată-sa și cumnatu-său – aceiaşi cetăţeni şi vecini care îi lăsau coşuri cu provizii pe trepte noaptea, farfuriile cărora (farfuriile conţinând mâncarea, şervetele care le acopereau) ea nu le spăla ci le punea la loc murdare în coşul gol şi aşeza coşul la loc pe aceeaşi treaptă unde îl găsise, ca şi cum ar fi vrut să ducă până la capăt iluzia că nu existase niciodată coşul, sau cel puţin ea nu-l atinsese, nu-l golise niciodată, nu ieşise să ridice coşul cu aerul în care nu era nimic furişat şi nici măcar sfidător, ea care fără îndoială mânca alimentele, le critica felul cum fuseseră gătite sau calitatea, mesteca, înghiţea, simţea cum se mistuie hrana şi totuşi agăţându-se de această iluzie, cu insistenţa calmă, incorigibilă de a susține că aceea ce evidenţa de necontestat arată că este aşa nu există, aşa cum ştiu s-o facă femeile; – aceeaşi iluzie care o făcea să se mintă singură şi să refuze să recunoască faptul că lichidarea prăvăliei o lăsase altfel decât, că ea ar fi fost acum altceva decât o fiinţă pradă sărăciei lucii, şi care o făcea să nu accepte de la judecătorul Benbow banii propriu-zişi din vânzarea prăvăliei şi totuşi să accepte valoarea banilor (şi după câţiva ani, valoarea lor sporită) într-o mulţime de chipuri: folosind munca negrilor care treceau din întâmplare prin faţa casei, oprindu-i şi poruncindu-le să-i cureţe curtea şi ei fără îndoială ştiind la fel de bine ca şi tot oraşul că n-aveau să audă de la ea nicio

vorbă în legătură cu plata, că nici n-aveau s-o mai vadă vreodată deşi ştiau bine că îi pândea din spatele perdelelor de la ferestre, dar că judecătorul Benbow era cel care avea să-i plătească. Intra în prăvălii şi comanda mărfuri de pe rafturi şi din vitrine exact în acelaşi fel cum comandase judecătorului Benbow lespedea în valoare de două sute de dolari, şi ieşea din prăvălii cu aceste mărfuri – şi cu aceeaşi impertinenţă aberantă cu care refuza să spele farfuriile şi şervetele din coşuri refuza să înceapă cu Benbow vreo discuţie despre afacerile ei, întrucât trebuie să fi ştiut bine că sumele primite de la el depăşeau în mod sigur cu mult (el, Benbow, avea în biroul său un dosar, un dosar gros, cu inscripţia Moştenirea lui Goodhue Coldfield. Personal, *scrisă deasupra în cerneală indelebilă. După moartea judecătorului îl deschisese fiul său Percy. Era plin cu programe de curse şi buletine anulate de pariuri la curse de cai despre oasele cărora nimeni nu mai ţinea minte acum nimic, care câştigaseră sau pierduseră pe hipodromul din Memphis cu patruzeci de ani mai înainte, precum şi un carneţel cu tabelul îngrijit întocmit cu scrisul judecătorului la fiecare rubrică indicându-se data şi numele calului şi pariul lui şi dacă pierduse sau câştigase; şi o altă rubrică arătând cum timp de patruzeci de ani trecuse fiecare câştig şi o sumă egală cu fiecare pierdere în acel cont mitic) orice sumă va fi fost cea adusă de vânzarea prăvăliei.*

Dar nu ascultai, pentru că ştiai dinainte totul, aflaseşi, absorbiseşi totul fără să mai recurgi la mijlocul vorbirii poate pentru că te născuseşi şi trăiseşi aici, alături, laolaltă cu toate astea, aşa cum se întâmplă cu copiii: astfel că spusele tatălui tău nu ţi-au povestit, ci au făcut să răsune, cuvânt cu cuvânt, pe coardele vibrante ale amintirii. Mai fuseseşi acolo, văzuseşi mormintele acelea de mai multe ori în expediţiile aventuroase ale copilăriei, al căror ţel era mai mult decât vânătoarea, tot astfel cum mai văzuseşi şi casa cea veche, îţi devenise familiară înainte chiar de a fi dat ochii cu ea, înainte de a te fi făcut destul de mare ca să pleci

într-acolo într-o zi cu alţi patru sau cinci băieţi de vârsta ta şi să vă îndemnaţi unul pe altul să invocaţi stafia, căci trebuie să fi fost bântuită de stafii, nu se putea altfel chiar dacă rămăsese pustie şi neameninţătoare vreme de douăzeci şi şase de ani şi nimeni nu văzuse sau nu spusese c-ar fi văzut vreo fantomă, până când căruţa plină cu străini din Arkansas se oprise acolo şi ei încercaseră să petreacă noaptea în ea şi ceva se întâmplase chiar înainte să înceapă să se dea jos din căruţă. Ce anume fusese n-au spus, n-au putut sau n-au vrut să spună, doar că i-a împins pe toţi la loc în căruţă, şi catârii străbătuseră aleea în galop, în mai puţin de zece minute, şi nu se mai opriseră până la Jefferson. Ai văzut şi tu cochilia putredă a casei cu porticul dărăpănat şi pereţii scorojiţi, obloanele atârnând într-o parte şi ferestrele bătute în scânduri, aşezată acolo în mijlocul domeniului care redevenise proprietatea statului şi fusese cumpărată şi vândută, cumpărată şi vândută iarăşi şi iarăşi. Nu, nici n-ai ascultat, n-aveai nicio nevoie să asculţi: pe urmă ai văzut câinii întinzându-se, ridicându-se: te-ai uitat şi bineînţeles, exact cum spusese taică-tău că avea să fie, Luster oprise catârul şi cei doi cai în ploaie la vreo cincizeci de metri de cedri, chircit acolo cu genunchii strânşi sub sacul în care se înfăşurase, înconjurat de aburii ceţoşi ridicându-se de pe animalele asudate ca şi cum v-ar fi privit pe tine şi pe tatăl tău din adâncul unui purgatoriu lugubru şi lipsit de suferinţă. „Vino încoace la adăpost din ploaie, Luster, a spus tatăl tău. Nu-l las eu pe bătrânul colonel să-ți facă vreun rău." „Vino matale şi hai să mergem acasă, a spus Luster. S-a terminat vânătoarea pentru astăzi."„Te-ai udat leoarcă, a spus tatăl tău. Uite ce-o să facem: mergem cu toţii până la casa cea veche. Acolo stăm la adăpost şi ne mai uscăm." Însă Luster nu s-a clintit din loc, stătea acolo în ploaie şi născocea motive să nu meargă spre casă – că acoperişul curgea sau că o să răciţi toţi trei. Că n-aveaţi foc sau c-o să vă ude atât de tare până s-ajungeţi acolo că mai bine să vă duceţi direct acasă: şi taică-tău toată vremea râdea de

Luster, numai că ţie nu-ţi prea venea să râzi aşa de tare pentru că, chiar dacă nu erai negru ca Luster, nu erai mai mare ca el şi tu şi cu Luster fuseseră ţi amândoi acolo în ziua aceea când voi cinci, toţi cinci băieţi de aceeaşi vârstă, aţi început să vă stârniţi unul pe altul cine să intre în casă cu mult înainte de a ajunge acolo, venind dinspre spate, pe vechea alee a colibelor pentru sclavi – o junglă de sumac şi pruni, de măceş şi caprifoi, şi grămezi putrezite din ceea ce fuseseră odinioară pereţi de bârne şi hornuri de piatră şi acoperişuri de ţiglă risipite prin hăţişuri, toate în ruină cu excepţia uneia, aceleia; şi voi apropiindu-vă; nici n-aţi văzut-o pe bătrână la început, pentru că-l pândeaţi pe băiat, pe Jim Bond, băiatul mătăhălos, cu gura căzută, palid la faţă, puţin mai mare şi mai în vârstă decât voi, într-o cămaşă peticită şi ieşită la soare dar foarte curată şi pantaloni care-i rămăseseră mici, lucrând în peticul de grădină din spatele colibei; aşa că nici n-aţi ştiut că era şi ea acolo până când aţi tresărit şi v-aţi rotit cu toţii ca unul singur şi aţi văzut-o cum vă pândea aşezată pe un scaun sprijinit de peretele colibei – o femeie puţintică, uscată, nu mult mai mare decât o maimuţă şi care ar fi putut să aibă orice vârstă până la zece mii de ani, înveşmântată în fuste voluminoase, decolorate, cu un turban imaculat şi cu picioarele goale, de culoarea cafelei, încolăcite de stinghia scaunului, cum fac maimuţele, fumând din pipa de lut şi pândindu-te cu ochii ca doi nasturi îngroziţi între ridurile nenumărate ale feţei ei cum e cafeaua la culoare care se uita doar la voi şi v-a spus fără măcar să-şi scoată pipa din gură şi cu un glas aproape ca al unei albe: „Ce doriţi?" şi după o clipă unul dintre voi a spus: „Nimic" şi apoi aţi fugit cu toţii fără să ştiţi care dintre voi a început primul să fugă şi nici de ce, pentru că nici nu eraţi speriaţi, înapoi pe câmpurile părăginite, desfundate de ploaie şi năpădite de buruieni până ce aţi ajuns la gardul vechi de nuiele împletite, putrezite, şi aţi trecut de el, v-aţi aruncat peste el, şi atunci pământul, câmpurile şi cerul şi arborii şi pădurea au părut dintr-odată altele, aşa cum trebuiau să fie

iarăşi.

„Da”, a spus Quentin.

„Şi tocmai despre ăsta-ţi vorbea acum Luster, a spus Shreve. Şi tatăl tău te privea acum iarăşi atent, pentru că tu nu mai auziseşi numele ăsta până acum, nici nu te gândiseşi măcar în ziua aceea când îl văzuseşi în grădină că ar fi trebuit să aibă şi el un nume, şi ai spus: «Cine? Jim cine?» şi Luster a spus: «Da, ăsta. Băiatu’ cu pielea deschisă de stă cu bătrâna aia» şi tatăl tău încă te pândea şi tu ai spus: «Spune-i pe litere, numele» şi Luster a spus: «Aşa fac ăia la tribunal. Aşa te pun să faci când pune legea mâna pe tine. Eu nu spun literele.» Şi el era, numele suna acum Bond, şi lui nu-i păsa de asta, el care moştenise de la maică-sa ce era şi numai ceea ce n-ar fi putut fi niciodată de la taică-său. Şi dacă tatăl tău l-ar fi întrebat dacă era cu adevărat fiul lui Charles Bon, nu numai că nici n-ar fi ştiut, dar nici nu i-ar fi păsat: şi dacă i-ai fi spus că era, ar fi trecut şi apoi ar fi pierit din ceea ce tu (dar nu el) ar fi trebuit să spui că era mintea lui cu mult înainte de a fi putut stârni acolo vreo reacţie de vreun fel, fie de mândrie sau de plăcere, de mânie sau de suferinţă?”

„Da”, spuse Quentin.

„Şi a trăit în coliba aceea din spatele casei cu stafii vreme de douăzeci şi şase de ani, el şi cu bătrâna care trebuie să fi avut acum peste şaptezeci de ani, dar care n-avea un fir de păr alb sub zdreanţa legată pe cap, căreia carnea nu i se fleşcăise de vârstă, ci părea doar că ar fi îmbătrânit până la un anumit punct ca orice om normal, şi apoi se oprise, şi în loc să încărunţească şi să se înmoaie la trup începuse să se chircească, astfel încât pielea pe faţă şi pe mâini i se crăpase într-un milion de riduri mărunte, subţiri ca firul de păr şi trupul i se făcuse tot mai mic şi mai mic ca un lucru ţinut la căldura cuptorului, cum fac sălbaticii din Borneo cu capetele tăiate ale duşmanilor – care ar fi putut fi ea însăşi fantoma, dacă ar fi fost nevoie cu adevărat de o fantomă, dacă cineva n-ar fi avut într-adevăr alta treabă decât să se învârtească în jurul casei, ceea ce nu era cazul; dacă ar fi fost cu adevărat

ceva în casă să merite să fie astfel apărat de vagabonzi, ceea ce nu era cazul; dacă ar mai fi fost vreunul din ei să se ascundă sau să aibă nevoie de vreun ascunziş acolo în casă, ceea ce nu era cazul. Şi totuşi fata asta bătrână, mătuşa asta Rosa, ţi-a spus că era cineva care se ascundea acolo şi tu ai spus că era Clytie sau Jim Bond şi că a spus Nu şi tu ai spus că n-ar fi putut fi decât unul din ei, pentru că demonul murise şi Judith murise şi Bon murise şi Henry plecase atât de departe, încât nu mai rămăsese nici mormântul în urma lui; şi ea a spus Nu, aşa că v-aţi dus până acolo, aţi străbătut într-o brişcă noaptea cele douăsprezece mile şi aţi văzut că şi Clytie şi Jim Bond erau acolo şi tu ai spus Vezi? și ea (mătuşa Rosa) încă spunea Nu, astfel că aţi mers mai departe; şi acolo era?”

„Da”

„Stai puţin, spuse Shreve. Pentru numele lui Dumnezeu stai niţel.

VII

NU MAI ERA ZĂPADĂ acum pe braţul lui Shreve, de fapt acum nu mai era nici mâneca pe braţul lui: doar antebraţul şi mâna dezgolite, cu pielea moale, durdulie revenind în cercul de lumină al lămpii şi scoţând o pipă din cutia goală de cafea în care le ţinea, umplând-o şi aprinzând-o. Aşadar sunt zero grade afară, îşi spuse Quentin; curând avea să ridice geamul ferestrei şi să tragă adânc în piept aerul de afară, cu pumnii încleştaţi şi gol până la brâu în deschizătura caldă şi trandafirie de deasupra curţii îngheţate a colegiului. Însă nu o făcuse încă, şi momentul, gândul acela rămăseseră acum cu o oră în urmă, şi pipa fusese fumată şi zăcea răsturnată cu gura în jos şi rece, cu o cernere uşoară de cenuşă în jur pe masă, în faţa braţelor trandafirii, acoperite cu păr blond ale lui Shreve, pe când el însuşi îl pândea pe Quentin din spatele celor două discuri lunare, opace însă aprinse de lumina lămpii, ale ochelarilor. „Aşadar, el nu voia decât să aibă un nepot, spuse Shreve. Asta era tot ce urmărise. Doamne, grozav mai e Sudul ăsta, nu-i aşa. Mai grozav ca la teatru, nu? Mai ceva ca în Ben Hur, zău aşa. Nu-i deloc de mirare că din când în când îţi vine să-ţi iei câmpii, mda.”

Quentin nu răspunse. Şedea absolut nemişcat, în faţa mesei, cu mâinile lăsate pe tăblie de o parte şi de alta a manualului deschis peste care se afla scrisoarea: dreptunghiul de hârtie împăturit la mijloc şi acum despăturit, pe trei sferturi deschis, foile una peste alta ridicându-se pe jumătate pe linia îndoiturii într-o levitaţie dincolo de gravitaţie, ca într-un paradox, aşezată într-un unghi în care era sigur că n-ar fi putut-o citi, sau măcar descifra, chiar dacă n-ar mai fi fost şi aşezarea ei străbă. Şi totuşi s-ar fi spus că o priveşte, sau, cel puţin cum i se părea lui Shreve, stătea acum, cu faţa plecată puţin, gânditor, aproape posomorât. „Bunicului i-a spus asta, zise. Atunci

când a fugit arhitectul, a încercat să fugă prin albia fluviului şi să se întoarcă la New Orleans sau unde o fi vrut să se întoarcă, şi el atunci... („Demonul adică?” spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse, nu se întrerupse, glasul îi era mai departe egal, ciudat, parcă visător şi totuşi cu o nuanţă de îngândurare mohorâtă, de indignare mocnită: astfel încât Shreve însuşi, şi el tăcut, semănând aşa cum stătea cu ochelarii pe nas şi altminteri complet gol (căci de la mijloc în jos îl ascundea masa: în aşa fel că oricine ar fi intrat atunci în cameră ar fi gândit că-i gol puşcă) ca o efigie barocă plămădită dintr-o bucată de aluat colorat de cineva care ar fi avut cine ştie ce afinitate de coşmar cu perversiunea, îl urmărea cu o curiozitate gânditoare şi intensă.) ...şi i-a trimis vorbă bunicului, spuse Quentin, şi câtorva altora şi şi-a scos câinii şi negrii lui sălbatici şi l-a vânat pe arhitect şi l-a încolţit într-o peşteră sub albia fluviului după două zile. Asta s-a întâmplat în cea de a doua vară, când terminaseră toată cărămida şi se puseseră temeliile şi bârnele mari erau mai toate tăiate şi potrivite, şi într-o zi arhitectul a simţit că nu mai suportă, sau poate s-a speriat că are să moară de foame, sau că negrii ăia sălbatici (şi poate colonelul Sutpen şi el) aveau să rămână fără mâncare şi atunci aveau să-l mănânce pe el, sau poate că i s-a făcut dor de casă sau poate că pur şi simplu a simţit că nu poate face altceva decât să plece... („Poate avea şi el o fată acolo, spuse Shreve. Sau poate i se făcuse şi lui chef de femeie. Spuneai că demonul şi cu negrii n-aveau decât două.” Quentin nu răspunse nici acum; poate că nu auzise, vorbind mai departe cu vocea calmă ciudat de joasă, ca şi cum ar fi vorbit cu tăblia mesei din faţă sau cu volumul deschis acolo pe masă, sau cu scrisoarea aşezată peste carte, sau cu mâinile lui lăsate de o parte şi de alta a cărţii) ...şi aşa, s-a dus. Parcă s-ar fi topit din senin, de-a dreptul din mijlocul a douăzeci şi unu de oameni sau poate că Sutpen stătea pur şi simplu atunci întors cu spatele, şi negrii au băgat de seamă că el o întinde şi nu le-a trecut prin cap că ar trebui să spună ceva; poate că

fiind şi ei nişte sălbatici nici nu înţelegeau ce urmărea Sutpen, aşa, gol acolo în noroaie cu ei de dimineaţa până seara. Mai degrabă-mi închipui că negrii nici n-au ştiut de ce stă arhitectul acolo cu ei, ce ar fi trebuit să facă el sau ce făcuse sau ce-ar fi putut face sau ce însemna acolo, aşa că poate că şi-au închipuit că Sutpen îl trimisese undeva, îi spusese s-o ia din loc şi să se înece dracului, să se ducă la dracu', sau poate pur şi simplu să plece de acolo. Aşa că asta a şi făcut el, a sărit dintr-odată de la locul lui ziua în amiaza mare, în jiletca lui înflorată şi cu cravata înfoiată şi cu pălăria de deputat baptist şi probabil că ţinându-şi pălăria în mână a luat-o la goană înspre mlaştină cu negrii uitându-se după el cum se tot duce şi pe urmă întorcându-se să-şi vadă de treaba lor şi Sutpen nici măcar băgând de seamă până nu s-a făcut noapte, vremea cinei adică, şi negrii abia atunci i-au spus şi el a anunţat atunci că a doua zi avea să fie zi liberă, pentru că trebuia să se ducă să împrumute nişte câini de vânătoare. Nu că i-ar fi trebuit câinii, când avea negrii lui care s-o ia după urme, dar poate că se gândise că oaspeţii lui, ceilalţi, nu erau poate obişnuiţi cu negrii şi s-ar fi aşteptat ca el să le procure câini. Şi bunicul (şi el era tânăr pe atunci) a adus nişte şampanie şi unii dintre ei au adus whiskey şi au început să se strângă acolo afară puţin după apusul soarelui, la casa lui Sutpen care pe atunci nu avea încă nici pereţii ridicaţi, nici nu era pe atunci nimic decât nişte şiruri de cărămizi aşezate pe pământ, dar n-avea nicio importanţă, pentru că oricum n-ar fi avut de gând să se ducă la culcare, cum spunea bunicul. Se aşezaseră pur şi simplu în jurul focului cu şampanie şi whiskey şi cu hălci de vânat pe care Sutpen îl vânase ultima oară, şi la miezul nopţii a sosit şi omul cu câinii. După aceea s-a făcut ziuă şi câinii nu s-au prea descurcat la început, pentru că unii dintre negrii sălbatici se tot fâţâiseră cale de vreo milă pe urme, aşa ca să se distreze şi ei. Până la urmă însă au găsit urma cum trebuie, câinii şi cu negrii pe fundul albiei şi cei mai mulţi dintre albi călare de-a lungul malului pe unde era cărarea

bună. Numai că bunicul şi colonelul Sutpen mergeau pe jos cu câinii şi cu negrii pentru că lui Sutpen îi era teamă că negrii ar fi ajuns să pună mâna pe arhitect înainte ca el să-i fi putut opri. El şi cu bunicul au trebuit să meargă o grămadă pe jos, trimiţând pe câte un negru să poarte caii de căpăstru pe lângă locurile rele până să poată să încalece iar. Bunicul spunea că fusese vreme frumoasă şi că urmele erau uşor de văzut, dar Sutpen spunea că ar fi fost şi mai bine dacă arhitectul ar fi aşteptat până în octombrie sau noiembrie. Şi atunci, în timpul acela, i-a povestit bunicului câte ceva din viaţa lui.

Partea care-l chinuia pe Sutpen era nevinovăţia. Dintr-odată înţelesese, nu ceea ce ar fi vrut el să facă, ci ceea ce ar fi trebuit să facă fie că ar fi vrut sau nu, pentru că, dacă n-ar fi făcut-o, știa că n-ar mai fi fost în stare să aibă trai liniştit până la sfârşitul zilelor, n-ar fi fost în stare să trăiască simţind în el tot ceea ce toţi bărbaţii şi femeile care muriseră până atunci lăsaseră în fiinţa lui ca să meargă mai departe, şi toţi morţii aceia stând acolo şi pândindu-l să vadă dacă avea să facă ceea ce se cuvine, să trăiască în aşa fel încât să fie mai târziu în stare să-i privească în faţă nu numai pe morţii cei bătrâni de până atunci, ci şi pe toţi cei vii care aveau să vină după el atunci când avea sa fie el însuşi unul dintre morţi. Şi asta chiar în clipa când înţelesese despre ce era vorba, când descoperise că lucrul acesta era ultimul lucru din lume pe care ar fi fost în stare să-l facă, pentru că nu numai că nici nu-i trecuse prin minte până atunci că se aştepta de la el să facă asta, dar până când împlinise paisprezece ani nici măcar nu se gândise că ar fi existat un lucru ca acesta pe care alţii să-l aştepte din partea lui, care să trebuiască făcut tocmai de el. Pentru că el se născuse în Virginia de Vest, în munţi... („Nu în Virginia de Vest”, spuse Shreve. „Ce?” întrebă Quentin. „Nu în Virginia de Vest, spuse Shreve. Pentru că dacă împlinise douăzeci şi cinci de ani când era în Mississippi în 1833, asta ar fi însemnat că se născuse în 1808. Şi în 1808 nici nu exista Virginia de Vest,

pentru că…” „Da, bine, bine”, spuse Quentin. „Virginia de Vest n-a fost primită…” „Da, bine, bine”, spuse Quentin. „… în Statele Unite până în…” „Bine, bine, bine”, spuse Quentin.) …se născuse prin locurile acelea unde puţinii oameni pe care îi mai cunoştea trăiau în cabane de bârne viermuind de plozi întocmai ca aceea unde văzuse şi el lumina zilei – cu bărbaţi şi băieţi în toată firea care ieşeau la vânătoare sau se chirceau pe pământul gol în faţa focului în timp ce femeile şi fetele mai mărişoare treceau încoace şi încolo păşind peste ei ca să se întindă spre foc unde făceau mâncarea, și unde singurii oameni cu pielea colorată erau pieile roşii, spre care nici nu-ţi coborai ochii decât prin cătarea puştilor, unde nici măcar nu auzise vreodată, nici măcar nu-şi închipuise că ar exista un loc, o moşie, frumos împărţită şi aflată sub stăpânirea unor oameni care să nu facă nimic altceva decât să umble prin ea călare pe nişte cai de toată frumuseţea sau să stea îmbrăcaţi în haine din cele mai scumpe pe verandele conacelor, în vreme ce alţi oameni să trebuiască să muncească pentru ei; nici nu-şi închipuia pe atunci că ar fi existat vreun asemenea fel de a trăi sau de a dori să trăieşti, sau că ar fi existat pe faţa pământului toate lucrurile făcute pentru a fi dorite, sau că cei care posedau asemenea lucruri nu numai că-i puteau privi de sus pe cei care nu le posedau, ci şi că puteau fi întreţinuţi ca să-i privească astfel de sus nu numai de către cei ce aveau şi ei lucruri, ci chiar şi de cei astfel priviţi de sus, care nu stăpâneau asemenea lucruri şi ştiau că n-au să ajungă niciodată să le stăpânească. Pentru că acolo unde trăise el, pământul aparţinea tuturor şi nimănui în aşa fel încât omul care şi-ar fi dat osteneala să împrejmuiască o bucată din acest pământ şi să spună «ăsta e al meu» ar fi fost nebun de legat; cât despre obiecte şi lucruri, nimeni nu avea mai multe decât tine pentru că fiecare avea exact atât cât era destul de puternic sau de energic ca să ia şi să păstreze, şi doar un asemenea nebun şi-ar mai fi dat osteneala să ia, sau măcar să-şi dorească mai mult decât ar fi putut să mănânce

el sau să schimbe pe praf de puşcă şi whiskey. Aşa că nici măcar nu ştia că exista un pământ astfel împărţit şi statornicit şi aranjat cu oameni să trăiască pe el împărţiţi şi statorniciţi şi aranjaţi datorită culorii pe care se întâmplase să o aibă pielea lor şi bogăţiilor pe care se întâmplase să le stăpânească, şi unde câţiva oameni anumiţi nu numai că aveau putere de viaţă şi de moarte şi de troc şi de vânzare asupra altora, ci aveau la dispoziţie fiinţe umane care să le îndeplinească muncile personale, repetate mereu, la nesfârşit, cum ar fi de pildă chiar să le toarne acel whiskey din carafă şi să pună paharul în mâna cuiva, sau să-i scoată cizmele din picioare ca să se poată duce la culcare, munci şi treburi pe care oricare om a trebuit să le facă singur de la începutul timpurilor şi ar fi trebuit să continue să şi le facă singur până la moarte, şi care nimănui nu i-au plăcut sau n-aveau să-i placă vreodată să le facă, dar de la care niciunul din cunoscuţii lui nu s-ar fi gândit să se dea în lături după cum nu s-ar fi gândit să se dea în lături de la efortul de a mesteca şi a înghiţi şi a respira. Când fusese copil nu dăduse nicio atenţie poveştilor nelămurite şi ceţoase ajunse până în munţii lui despre splendoarea ţinuturilor de şes pentru că n-ar fi putut să înţeleagă ce voiau să spună cu asemenea poveşti oamenii care le repetau, iar când se făcuse mai mărişor nu le dădea ascultare pentru că n-avea nimic în experienţa lui de viaţă cu care să compare şi să cântărească asemenea poveşti şi astfel să dea cuvintelor viaţă şi înţeles, şi nici n-avea nicio şansă să ajungă vreodată să înţeleagă ce însemnau ele, pentru că era prea ocupat să facă lucrurile pe care le fac de obicei băieţii de vârsta lui; şi când ajunsese şi el un tânăr în înţelesul adevărat al cuvântului şi când curiozitatea ajunsese să scoată la lumină poveştile acestea pe care nici măcar nu-şi dădea seama că le auzise şi se gândise la ele, i se trezise interesul şi ar fi vrut să vadă şi el o dată acele locuri, dar asta fără invidie sau regrete, pentru că se gândea doar că unii oameni ies din găoace într-un loc iar alţii în alt loc, că unii ies din ou bogaţi (plini de noroc,

poate că i-ar fi venit să spună) şi alţii nu, şi că (aşa cum îi spusese bunicului) oamenii înşişi aveau prea puţin de-a face cu opţiunea şi încă şi mai puţin cu regretele, întrucât nici nu-i trecuse niciodată prin minte că vreun om ar fi putut să se prevaleze de un accident orb cum ar fi fost autoritatea sau înlesnirile ca să privească de sus pe alţii, oricare ar fi fost acei alţii. Aşa că nici nu auzise că există o asemenea lume, până când căzuse dintr-odată în mijlocul ei.

Astfel fusese. Căzuseră în mijlocul unei asemenea lumi, întreaga familie, întorcându-se pe coasta de unde pornise încoace primul dintre Sutpeni (probabil atunci când corabia pornită din Old Bailey aruncase ancora la Jamestown), rostogolindu-se claie peste grămadă înapoi în ţinuturile de şes ale apelor stătute doar pentru că alunecaseră de pe înălţimi, prin forţa înălţimilor şi a gravitaţiei, ca şi cum încleştarea firavă cu care familia lui se agăţase de coasta muntelui s-ar fi dovedit neputincioasă. Bunicului îi spusese că maică-sa murise cam la vremea aceea şi că taică-său ar fi spus că fusese o femeie grozavă care ţinuse la tăvăleală şi căreia avea să-i ducă lipsa; şi cum nevasta fusese în stare să-l împingă pe taică-său chiar şi până în Vestul îndepărtat şi acum, toată liota începând cu tatăl şi trecând prin fetele acum femei în toată firea şi până la plodul care de-abia era în stare să se ţină pe picioare, alunecaseră înapoi din munţi, povârnindu-se cu o coerenţă inertă, promiscuă şi tot mai rapidă ca nişte cârduri de epave întâmplătoare duse de apele unui râu în revărsare, alunecând cu un fel de motivaţie proprie, perversă, cum arată câteodată obiectele neînsufleţite, înapoi, împotriva curentului, peste podişul Virginiei, şi prin şesurile stătute pe lângă gurile lui James River. Nu ştia de ce o porniseră la drum, sau nu-şi mai amintea motivul presupunând că-l ştiuse vreodată – fie că fusese optimismul, speranţa mocnind în inima tatălui, sau nostalgia, întrucât el habar n-avea nici de unde pornise tatăl său, dacă din ţinuturile spre care se întorseseră acum sau din altă parte, sau măcar dacă taică-său ştia, îşi mai amintea

sau ar mai fi vrut să-şi amintească şi să ştie iarăşi. Nu ştia dacă cineva, vreun călător, îi povestise vreodată despre locuri şi vremuri mai liniştite, despre vreun fel de a scăpa de truda cu care se dobândea hrana şi căldura pe drumurile de munte, sau dacă poate cineva pe care taică-său îl cunoscuse cândva sau care-l cunoscuse odinioară pe taică-său şi-şi adusese aminte de el se întâmplase să se mai gândească la el, sau dacă cineva apropiat altădată de el şi care încercase să-l uite şi nu reuşise să-l uite cu totul îi trimisese vorbă să vină şi el ascultase, împins nu de slujba promisă poate ci de traiul mai liniştit, punându-şi poate speranţa în rudenia de sânge ca să mai scape de greutăţile traiului, dacă fusese într-adevăr vorba de o rudenie de sânge, şi în propria lui inerţie şi în puterile cereşti, oricare vor fi fost acelea, să-l ocrotească până atunci, dacă nu fusese rudenia. Însă el... („Demonul”, spuse Shreve)... nu ştia, sau nu-şi amintea, dacă sau nu auzise vreodată, dacă. Tot ce-şi amintea... („Demonul”, spuse Shreve) ...era că într-o dimineaţă tatăl lui se ridicase în picioare şi le spuse fetelor mai mari să împacheteze hrana pe care o mai aveau, şi că cineva înfăşurase copilul în scutece şi că altcineva aruncase apă peste focul aprins şi porniseră în jos pe coasta muntelui spre locurile de unde începeau drumurile. Acum aveau o şaretă prăpădită cu două roţi şi doi boi jigăriţi. Bunicului îi spusese că nu-şi aducea aminte nici de unde, nici când, nici în ce fel făcuse rost taică-său de ele. Pe vremea aceea el avea zece ani; ceilalţi doi băieţi mai mari plecaseră de acasă ceva mai înainte şi de atunci nu se mai auzise nimic despre ei. El mânase boii, pentru că aproape de îndată ce făcuseră rost de şaretă taică-său începuse să se exerseze în a îndeplini acea parte a mişcării de translaţie pe drumul lor stând lungit pe spate în căruţă, fără cunoştinţă printre pături şi felinare şi ciubere şi boccele şi copii, sforăind în aburii beţiei. Astfel cel puţin a povestit el. Nu-şi mai aducea aminte dacă merseseră aşa săptămâni de zile sau luni întregi sau un an, decât că una din fetele mai mari, care plecase din cabana lor

nemăritată era încă nemăritată atunci când familia îşi terminase călătoria, deşi ajunsese mamă înainte de a fi pierdut din ochi cel din urmă dintre lanţurile albăstrii de munţi. Nu-şi mai aducea aminte dacă iarna şi apoi primăvara şi apoi vara îi ajunseseră din urmă şi le-o luaseră înainte pe drum, sau dacă ei ajunseseră din urmă şi trecuseră apoi într-o succesiune înceată anotimpurile pe când coborau la vale, sau dacă mersul lor la vale trecuse astfel prin anotimpuri, fără să înainteze paralel cu timpul, ci coborând perpendicular prin temperaturi şi prin straturi de climă – o (nu i-ar fi putut spune o perioadă de timp pentru că aşa cum îşi amintea el, sau cum îi spusese bunicului că-şi aminteşte, n-aveau niciun început bine delimitat şi niciun sfârşit bine precizat. Poate că o atenuare este un cuvânt mai potrivit) – o atenuare de la un fel de inerţie furibundă şi o imobilitate răbdătoare, pe când şedeau în caretă în faţa cârciumilor şi tavernelor şi aşteptau ca tatăl lor să se îmbete până la inconştienţă, printr-un fel de locomoţie visătoare şi lipsită de ţintă după ce-l scoteau pe bătrân din oricare ar fi fost şopronul sau cocioaba sau coteţul sau şanţul în care se prăbuşise şi-l urcau iar în căruţă, şi în timpul căreia nu păreau să înainteze, ci doar să atârne suspendaţi, în vreme ce pământul însuşi se schimba, se povârnea şi se lăţea din albia muntoasă unde se născuseră ei cu toţii, urcând, ieşindu-le în întâmpinare ca apele unui flux în mijlocul căruia chipurile aspre, bolnăvicioase din jurul uşilor de speluncă unde bătrânul intra sau de unde era scos sau aruncat (şi o dată, atunci, de către un negru uriaş, ca un taur, primul negru, primul sclav pe care-l văzuseră ei vreodată, care ieşise cu bătrânul pe umeri, ţinându-l ca pe un sac de carne şi cu gura – a negrului – hohotind de râs şi plină de dinţi ca nişte lespezi de mormânt) se iveau şi piereau şi-şi luau locul unul altuia; pământul, lumea, ridicându-se în jurul lor şi alunecând pe lângă ei ca şi cum careta s-ar fi mişcat pe o piatră de moară şi acum era primăvară şi pe urmă vară şi ei înaintau mereu către un loc pe care nu-l văzuseră niciodată

şi pe care nici nu şi-l închipuiau în vreun fel, şi spre care cu atât mai puţin doreau să se îndrepte; şi venind dintr-un loc, un locşor pierdut pe coasta unui deal undeva în spate, către care poate că niciunul din ei n-ar mai fi ştiut să arate drumul de întoarcere – poate cu excepţia tatălui, de obicei pierdut în inconştienţă, care străbătuse o etapă a drumului însoţit de elefanţii şi şerpii de culoarea zmeurei pe care părea că-i vânează în vremea aceea – aducând cu ei şi apoi luând cu ei mai departe din uimirea lor sobră, statică, ţărănească chipurile şi locurile străine – şi chipurile şi locurile – speluncile şi tavernele devenind acum cătune, cătunele transformându-se în sate, satele în oraşe, şi pământul deschis acum în şes cu drumuri bune şi câmpuri şi negri muncind pe câmpuri, în vreme ce albii şedeau pe cai superbi supraveghindu-i, şi încă alţi cai superbi şi oameni în haine frumoase, cu altă expresie pe chipuri decât oamenii de la munte, în faţa tavernelor în care bătrânului nu i se mai permitea acum nici să intre pe uşa din faţă şi de unde felul său de a se purta şi de a bea ca la munte făcea să fie zvârlit afară chiar înainte de a se fi îmbătat ca lumea (aşa că acum începuseră să înainteze mai repede pe drum), şi acum expulzarea lui din cârciumi petrecându-se fără râsete şi fără chiote, chiar dacă râsetele şi chiotele fuseseră şi pe atunci aspre şi fără prea multă blândeţe.

Aşa îşi făcuse el educaţia. Învăţase deosebirea nu numai dintre albi şi negri, ci mai începuse să înveţe de asemenea că exista o deosebire şi între albi şi albi, care nu se măsura prin felul cum băteau nicovala sau holbau ochii, sau după cantitatea de whiskey pe care puteai s-o bei şi să mai fii încă în stare după aceea să te ridici în picioare şi să ieşi din cameră. Începuse să facă asemenea deosebiri fără să ştie încă prea bine ce înseamnă ele. Încă mai credea că era vorba de locul unde ieşiseşi din găoace şi de felul cum o făceai: dacă te năşteai plin de noroc sau fără noroc, şi încă mai credea că cei norocoşi ar fi putut fi mai înceţi sau mai puţin dispuşi decât cei nenorocoşi în a profita sau a se prevala de

asemenea avantaje, ori că ar fi putut să creadă că naşterea lor nu le dădea altceva decât pur şi simplu noroc; şi încă-şi mai închipuia că cei norocoşi ar fi putut să simtă mai multă iubire faţă de cei fără noroc decât cei nenorocoşi aveau vreodată să aibă nevoie să simtă faţă de ei. Adevărul avea să-l afle mai târziu. Îşi amintea însă când ajunsese să-l afle, pentru că lucrul acesta se petrecuse exact în aceeaşi clipă când îşi descoperise propria inocenţă. Nu clipa, momentul, îi luase atâta timp; drumul până acolo; momentul în care trebuie să fi înţeles ei cu toţii, să se fi convins în sfârşit că nu mai călătoreau, nu mai înaintau, nu se mai îndreptau spre ceva – nu oprirea în sfârşit, statornicirea într-un fel, pentru că mai cunoscuseră asemenea opriri înainte pe drum; îşi amintea cum deosebirea treptată de confort dintre prezenţa şi absenţa încălţămintei şi a hainelor călduroase se petrecuse într-un anumit loc; un staul de vaci unde se născuse copilaşul soră-sii şi, după cum îi povestise bunicului, după câte îşi amintea el, chiar şi unde fusese conceput. Pentru că acum se opriseră în sfârşit. Nu ştia unde se aflau. Un timp, în primele zile sau săptămâni sau luni, instinctul de om al pădurii dobândit din mediul unde crescuse sau poate transmis de către cei doi fraţi care dispăruseră (unul dintre ei ajunsese o dată în drumurile lui spre Vest până la fluviul Mississippi) – instinctul transmis laolaltă cu hainele uzate din piele şi cu alte nimicuri lăsate în cabană când plecaseră ultima dată, atunci definitiv, şi pe care el şi-l ascuţise prin jocurile copilăreşti de vreun fel sau altul – instinctul acesta îi mai permisese să se orienteze astfel încât să-şi mai poată (aşa spunea el) găsi la timp drumul înapoi spre cabana de pe munte. Însă asta rămăsese acum în trecut, era în urma lui momentul când ar mai fi putut spune exact unde se născuse. Erau săptămâni, luni, poate un an, de când i se învălmăşiseră gândurile în legătură cu vârsta lui reală şi după aceea n-a mai fost în stare să şi le limpezească, astfel încât ajunsese să-i spună bunicului că n-ar mai fi fost în stare să spună cu aproximaţie de un an ce vârstă are. Astfel că nu

ştia nici de unde venise, nici unde se afla şi nici de ce. Era doar acolo, înconjurat de chipuri, de aproape toate chipurile pe care le întâlnise până atunci (cu toate că numărul lor scădea, dispărea, în ciuda eforturilor surorii nemăritate care foarte curând, cum îi spusese el bunicului, şi tot fără nuntă, mai născuse un copil, împuţinându-se din cauza climei, căldurii, umezelii) trăind într-o cabană care era aproape o copie a celei din munţi, doar că nu se înălţa în vârful aprig, ci aşezată lângă un râu mare, potolit, care uneori nici nu-şi arăta curentul şi alteori chiar curgea înapoi, unde surorile şi fraţii lui păreau să se îmbolnăvească după cină şi să moară înainte de prânzul următor, pe unde regimente de negri cu albi stând să-i pândească plantau şi culegeau recolte de care nu auzise niciodată până atunci. Acum cel puţin bătrânul mai făcea şi altceva decât să bea, ieşea din cabană după masa de dimineaţă şi se întorcea treaz la masa de seară, şi într-un fel reuşea să le asigure hrana. Şi era acolo şi omul care stăpânea tot pământul acesta şi pe negri şi după toate aparenţele şi pe albii care supravegheau muncile, şi care trăia în casa cea mai mare pe care o văzuse el vreodată şi-şi petrecea cea mai mare parte din după-amiază (povestea cum se furişa prin hăţişurile încâlcite de pe pajiştea de iarbă şi se tupila acolo şi-l pândea pe omul acela) într-un hamac întărit cu doage de butoi întins între doi copaci, în picioarele goale şi cu ghetele alături, şi cu un negru care purta în fiecare zi haine mai bune decât el sau taică-său şi surorile lui avuseseră vreodată sau ar fi putut vreodată spera să aibă, şi care nu făcea altceva decât să-i facă vânt cu evantaiul şi să-i aducă de băut. Şi el (avea acum unsprezece sau doisprezece sau treisprezece ani, căci ajunsese acum la momentul când înţelesese că-şi pierduse în mod irevocabil socoteala propriei vârste) şedea acolo lungit pe burtă, în vreme ce surorile lui ieşeau din când în când în uşa cabanei la două mile de acolo şi ţipau la el să le aducă lemne sau apă, pândindu-l pe bărbatul care nu numai că avea ghete chiar şi vara, dar nici măcar nu era obligat să le poarte în picioare.

Dar încă nu-l invidia pe omul acesta pe care-l pândea astfel. Ar fi vrut şi el nişte ghete ca acelea, şi poate că ar fi vrut ca şi taică-său să aibă o maimuţă îmbrăcată într-o hăinuţă care să-i pună în mână carafa şi să care lemnele şi apa în cabană pentru surorile lui, să gătească şi să spele şi să facă focul în cabană astfel încât să nu mai trebuiască să le facă el pe toate. Poate că simţea chiar, poate înţelegea plăcerea pe care ar fi avut-o surorile lui faţă de vecini (şi aceştia oameni albi ca şi ei, trăind în alte cabane nu chiar atât de bine construite şi deloc la fel de bine întreţinute şi păstrate precum cele unde locuiau sclavii negri, dar totuşi înconjurate de aura luminoasă a libertăţii, pe care locuinţele sclavilor nu o aveau cu toate acoperişurile întregi şi pereţii văruiţi) văzând că au servitori. Pentru că nu numai că nu-şi pierduse încă nevinovăţia, dar încă nici nu descoperise că avea o asemenea nevinovăţie. Nu-l invidia pe omul acela cum nu l-ar fi invidiat pe vreun om ce locuia în munţi şi care s-ar fi întâmplat să aibă o puşcă frumoasă. Ar fi jinduit şi el după puşca aceea, însă el însuşi ar fi sprijinit şi întărit mândria şi plăcerea proprietarului pentru obiectul din proprietatea sa pentru că nu i-ar fi trecut prin cap că proprietarul ar fi putut să se prevaleze într-un chip atât de meschin de norocul care îi dăduse lui şi nu altuia puşca în stăpânire încât să fie în stare să le spună altor oameni: *Din cauză că eu stăpânesc aceasta puşcă, braţele şi picioarele și sângele și oasele mele sunt mai bune decât ale voastre,* decât cel mult dacă asta ar fi însemnat rezultatul victorios al unei întreceri sau lupte cu puştile; şi cum ar fi putut un om să se ia la întrecere cu altul pentru că avea nişte negri bine îmbrăcaţi şi pentru faptul că putea să stea întins într-un hamac toată după-amiaza după ce-şi scosese ghetele? și pentru ce oare s-ar mai fi gândit să se ia la întrecere cu vreun altul presupunând că ar fi făcut-o totuşi? Nici nu ştia măcar că el însuşi era inocent în ziua aceea când taică-său îl trimisese la casa cea mare cu mesajul. Nu-şi amintea (sau nu a spus-o) care fusese mesajul, s-ar fi spus că încă nu ştia

exact ce făcuse taică-său (sau poate ce se credea că făcuse), la ce treburi era folosit bătrânul pe plantaţie. Era un băiat de treisprezece sau de paisprezece ani, nici el nu ştia bine, îmbrăcat în hăinuţe pe care taică-său le primise de la vechilul plantaţiei şi deja le uzase, şi pe care una dintre surorile lui le cârpăcise şi le ajustase ca să i se potrivească lui, şi nu era deloc conştient de felul cum arăta în ele sau de faptul că altcineva l-ar fi văzut aşa cum arăta în ele, după cum nu era conştient de culoarea pielii lui, mergând astfel pe drum, intrând pe poartă şi luând-o în sus pe alee pe lângă locurile unde lucrau alţi negri care n-aveau nimic de făcut toată ziua decât să planteze flori şi să tundă iarba, şi aşa până în faţa casei, cu coloanele ei, la uşa din faţă, gândindu-se că în cele din urmă acum avea să vadă cum e pe dinăuntru, să vadă şi ce altceva mai trebuia să stăpânească un om care putea să aibă un negru special să-i pună băutura în mână şi să-i scoată din picioare ghetele pe care nici măcar n-avea nevoie să le poarte, negândindu-se nicio clipă că omul acesta s-ar fi putut să nu fie chiar atât de încântat să-i arate lucrurile din stăpânirea lui, cum nu i-ar fi trecut prin cap că un om de la munte n-ar fi fost încântat să-i arate cornul cu praf de puşcă şi forma gloanţelor care mergeau la puşcă. Pentru că era încă inocent. Ştia asta fără să-şi fi dat seama că o ştie; i-a povestit bunicului cum, înainte ca maimuţa de negru care îi ieşise înainte la uşă să fi terminat ce avea de spus, i se păruse că se topeşte parcă şi că o parte din el se întoarce pe călcâie şi o ia la goană înapoi prin cei doi ani pe care-i trăise aici, ca atunci când treci repede printr-o cameră şi priveşti toate obiectele din ea şi pe urmă te întorci şi treci prin cameră iarăşi şi priveşti toate obiectele de acolo din partea cealaltă şi constaţi că nici nu le-ai văzut înainte, ţâşnind înapoi prin acei doi ani şi văzând o mulţime de lucruri care se petrecuseră şi pe care nici măcar nu le observase până atunci; felul plat, egal, tăcut în care surorile lui mai mari şi alte femei albe asemenea lor îi priveau pe negri, nu cu frică sau spaimă, ci cu un fel de antagonism

speculativ, nu din cauza vreunui fapt sau motiv cunoscut ci din ceva moştenit, atât de albi cât şi de negri, senzaţia, efluviul acesta trecând între femeile albe din uşile colibelor dărăpănate şi negrii de pe drum şi care nu era pe de-a întregul explicabil prin faptul că negrii aveau haine mai bune, şi la care negrii nu răspundeau ca la un antagonism sau cu vreun fel de sfidare sau încordare, ci prin însuşi faptul că după toate aparenţele păreau să nu dea importanţă unui asemenea fluid, prea total indiferenţi faţă de aşa ceva (ştiai că ai fi putut să dai în ei, îi spusese el bunicului, şi că ei n-aveau să dea înapoi sau măcar să-ţi opună rezistenţă. Dar nici nu voiai să-i loveşti, pentru că nu ei (negrii) erau asta, nu ei erau lucrul în care ai fi vrut să dai; ştiai că dacă ai fi dat în ei ar fi fost ca şi cum ai fi lovit un balon de jucărie al unui copil, un balon cu un chip zugrăvit pe el, o faţă lucioasă şi netedă şi destinsă şi gata să izbucnească în râs, aşa încât nici nu îndrăzneai s-o loveşti, pentru că n-ar fi făcut altceva decât să plesnească şi atunci mai degrabă o lăsai să-ţi piară din faţa ochilor decât s-o ai acolo în faţa râzând) i-a povestit cum şedeau de vorbă seara în faţa focului când aveau oaspeţi, sau când se duceau în vizită după cină în vreo altă cabană, glasurile femeilor scăzute, calme chiar, dar încărcate de ceva sumbru şi posomorât şi doar câte un bărbat, de obicei taică-său care şi începuse să se îmbete şi izbucnea în câte o recapitulare întretăiată a propriei sale valori, a respectului pe care forţa lui fizică o impunea tovarăşilor săi, şi băiatul de treisprezece sau de paisprezece ani, sau poate de doisprezece, ştiind că bărbaţii şi femeile de acolo vorbeau despre unul şi acelaşi lucru chiar dacă nu i se spunea niciodată pe nume lucrului aceluia, aşa cum oamenii vorbesc despre lipsuri fără să menţioneze asediul, despre boală fără să-i spună pe nume molimei. Îşi amintea de o după-amiază când el şi cu soră-sa mergeau pe drum şi el auzise trăsura apropiindu-se din spate şi se dăduse la o parte din drum şi apoi îşi dăduse seama că soră-sa n-avea de gând să se clintească şi că mergea mai departe prin mijlocul

drumului cu un fel de implacabilitate mohorâtă chiar în felul cum îşi ţinea capul şi el ţipase la ea: şi apoi totul în jur fusese numai praf şi cai nechezând şi scânteierile cataramelor de la hamuri şi ale spiţelor roţilor; văzuse două umbreluţe de soare în trăsură şi pe vizitiul negru cu pălăria ascuţită strigând: «Hoo. Mă fată! Dă-te la o parte din drumu' meu!» şi pe urmă gata, totul trecuse: trăsura şi praful, cele două chipuri de sub umbreluţele de soare strâmbându-se furioase în jos spre soră-sa: pe urmă el, mai aruncând cu bulgări de noroi zadarnici după norul de praf care se învolbura mai departe. Înţelegea acum, în timp ce valetul negru înveşmântat ca o maimuţă îi bara trecerea pe uşă cu trupul lui în vreme ce-i vorbea, că nu în vizitiul cel negru aruncase el cu bulgări atunci, ci în chiar praful stârnit de roţile delicate şi trufaşe, şi că totul fusese în zadar. Se gândea la o noapte târziu când taică-său se întorsese acasă şi intrase clătinându-se în cabană; simţise mirosul de whiskey deşi era încă ameţit de somnul din care se trezise pe neaşteptate, şi auzise aceeaşi exultare sălbatică, răzbunătoare în glasul tatălui său: «L-am snopit pe unul din negrii de la Pettibone în noaptea asta» şi el îşi scuturase somnul auzind asta, se trezise de-a binelea auzind, şi întrebase care din negrii de la Pettibone, și taică-său spusese că nu ştie, că nu-l mai văzuse pe negrul acela până atunci: şi el întrebase ce făcuse negrul acela şi taică-său spusese: «Dracu' să-l ia, porcu' ăla de negru blestemat de la Pettibone». Trebuie să-şi fi pus întrebarea în acelaşi fel în care şi taică-său se gândise să-i răspundă fără măcar să-şi dea seama atunci, pentru că el încă nu descoperise inocenţa: nu era vorba în realitate de vreun negru, de vreo fiinţă vie, de vreun om în carne și oase care să simtă durerea şi să se zvârcolească şi să ţipe de durere. I se părea chiar că-i şi vedea aievea: întunecimea bântuită de licărul torţelor printre copaci, chipurile strâmbate, isterice ale albilor, faţa zugrăvită ca un balon a negrului. Poate că mâinile negrului fuseseră legate sau poate-l ţineau de ele, însă asta n-avea

importanţă pentru că nu erau mâinile cu care faţa ca un balon s-ar fi putut zvârcoli sau zbate să-şi câştige libertatea, nu faţa de pe balon: plutea doar acolo printre ei, levitând, lucioasă, bombată şi subţire ca o foiţă de hârtie. Pe urmă cineva va fi izbit balonul cu o singură lovitură disperată şi deznădăjduită şi pe urmă i se şi păruse că-i vede cum o iau la sănătoasa, fugind, totul zvâcnindu-le în jur, ajungându-i din urmă şi întrecându-i şi gonind mai departe şi apoi întorcându-se să-i covârşească iarăşi, valurile urlătoare de râsete spulberându-se, fără înţeles, înspăimântătoare, asurzitoare. Şi cum stătea acolo în faţa uşii mari şi albe cu negrul ca o maimuţă barându-i intrarea şi privindu-l de sus cum stătea în hăinuţele lui peticite făcute din pantalonii lui taică-său şi desculţ, şi cred că nici nu simţise vreodată pieptenele pentru că pieptenele ar fi fost unul din lucrurile pe care surorile lui le-ar fi ţinut ascunse bine. Nici nu se gândise vreodată la părul sau la hainele lui sau la părul sau la hainele altcuiva până când îl văzuse pe negrul acela ca o maimuţă care nu prin meritul său se întâmplase să fi avut fericirea de a fi fost dresat într-o casă mare din Richmond poate, uitându-se... („Sau poate chiar din Charleston”, şopti Shreve.) ...la el şi el nici măcar nu-şi mai aducea aminte ce-i spusese negrul, cum negrul acela îi poruncise, chiar înainte ca el să fi avut timp să spună pentru ce venise, să nu mai calce niciodată pe acolo pe la uşa din faţă, să facă bine să se ducă prin spate.

Nici nu-şi mai aducea aminte cum plecase. Dintr-odată se simţise alergând şi chiar la o anumită depărtare de casă, și nu către casa lui. Nu plângea, spusese. Nici măcar nu era furios. Trebuia doar să stea să se gândească, aşa că se ducea spre locul unde putea să stea liniştit să se gândească, şi ştia chiar unde era locul acela. Se dusese în pădure. Zicea că nici nu se gândise încotro să se îndrepte: că trupul, picioarele îl duseseră într-acolo – un loc unde o potecă de animale intra în stufăriş şi un stejar se prăvălise deasupra şi făcuse un fel de grotă unde el îşi ţinea un grătar de fier la care putea să-şi

frigă vânatul mic când şi când. Spunea că se târâse în grota aceea şi se aşezase cu spatele sprijinit de rădăcinile răsturnate, şi se gândise. Pentru că nu se lămurise încă. Nu-şi dădea încă seama că necazul, piedica în calea gândurilor lui era inocenţa, pentru că n-ar fi fost în stare să înţeleagă asta până când nu s-ar fi lămurit mai întâi. Aşa că acum stătea şi căuta prin puţinul pe care şi l-ar fi putut numi experienţă să găsească ceva după care să măsoare lucrul acesta, şi nu reuşea să găsească nimic. I se poruncise să ocolească pe la uşa din spate chiar înainte de a fi apucat să spună de ce venise, el care se trăgea din oameni ale căror case n-aveau uşă din spate ci doar ferestre, şi oricine ar fi intrat sau ar fi ieşit pe fereastră ar fi făcut-o fie ca să se ascundă, fie ca să fugă, şi el acum nu făcea nici una, nici alta. De fapt, venise cu treabă, de bună credinţă într-o treabă pe care-şi închipuia că trebuie s-o recunoască toţi ca atare. Bineînţeles că nu se aşteptase să fie poftit înăuntru să stea la masă pentru că timpul, distanţa dintre o oală de gătit mâncare şi alta n-avea nevoie să fie măsurată în ceasuri sau zile: poate că nici nu se aşteptase să fie poftit măcar înăuntru. Însă se aşteptase să fie ascultat pentru că venise, fusese trimis cu o treabă care, chiar dacă nu-şi mai amintea acum ce fusese şi poate că la vremea aceea (spunea el) s-ar fi putut să nici n-o fi înţeles, era în mod sigur legată într-un fel sau altul de plantaţia care susţinea şi răbda casa aceea netedă şi albă şi uşa aceea netedă şi albă şi cu ornamente de aramă şi chiar şi postavul şi pânza şi ciorapii de mătase în care şedea negrul ca o maimuţă ca să-i spună să ocolească pe din dos, înainte ca el să fi apucat măcar să-i spună cu ce treabă venise. Era ca şi cum ar fi fost trimis cu o bucată de plumb sau chiar cu câteva gloanţe gata turnate, pentru ca omul care stăpânea puşca aceea frumoasă să poată să tragă cu ea, şi omul ar fi venit la uşă şi i-ar fi spus să pună gloanţele pe un ciot de copac la marginea pădurii, fără să-l lase măcar să vină de ajuns de aproape ca să se uite şi el la puşcă.

Pentru că nici nu era furios. A stăruit să-i spună asta bunicului. Şedea doar să se gândească, pentru că simţea că ceva trebuia făcut; trebuia împreună să facă ceva pentru ca să poată după aceea să mai trăiască împreună cu el însuşi tot restul vieţii şi nu se putea hotărî ce anume să facă, şi asta din cauza inocenţei pe care tocmai descoperea acum că o are, şi cu care (cu inocenţa, nu cu omul, cu tradiţia) avea să trebuiască să se ia la harţă de acum înainte. N-avea nimic cu care să compare şi să cântărească ce i se întâmplase decât analogia asta cu puşca, şi vedea că asemănarea n-avea niciun înţeles. Rămăsese calm, povestea el mai apoi, stând acolo, ţinându-şi genunchii cu braţele în vizuina lui micuţă, alături de poteca de animale pe care de multe ori când bătea vântul trebuie să fi văzut cerbii trecând la câţiva paşi de el, stând de vorbă cu el însuşi liniştit şi calm, şi amândoi cei care luau parte la discuţia asta căzând de acord că ar fi trebuit să mai fie cineva, un om mai în vârstă şi mai deştept pe care să-l întrebe. Dar nu era; nu era decât el însuşi, cei doi dinlăuntrul unui singur trup, care avea treisprezece, sau poate paisprezece, sau poate deja cincisprezece ani, dar el nu avea să afle niciodată cu certitudine, discutând liniştiţi, calmi: *Dar pot să-l împuşc.* (Nu pe negrul ca o maimuţă. Nu mai era vorba acum de negru cum nu mai fusese vorba de negrul la stâlcirea căruia ajutase şi taică-său în noaptea aceea. Negrul nu era decât o altă faţă zugrăvită pe un balon, lucioasă şi bombată şi cu râsul spulberat, răsunător, teribil, aşa încât să nu îndrăznească s-o pocnească, privindu-l de sus din pragul uşii pe jumătate închise în clipa când, înainte de a-şi fi dat seama de asta, ceva în el o luase la fugă şi – el însuşi neputincios să-i închidă ochii acolo – privindu-l din faţa zugrăvită pe balon, întocmai ca omul care nici măcar nu mai trebuia să-şi poarte ghetele, pe care râsul de pe balon îl apăra şi îl izola de fiinţe ca el, şi privea acum din locul acela invizibil, oricare o fi fost, unde el (omul) se întâmpla să fie atunci, către băieţaşul din faţa uşii lui închise, în hăinuţele lui peticite şi cu picioarele goale bătucite, privind prin şi

dincolo de băieţaşul acela, el însuşi văzându-i atunci pe tatăl şi surorile şi fraţii lui aşa cum proprietarul, omul cel bogat (nu negrul) trebuie să-i fi văzut toată vremea – ca pe nişte vite de turmă, creaturi greoaie şi lipsite de graţie, cu brutalitate azvârlite într-o lume pentru ei fără speranţă sau înţeles, care la rândul lor aveau să procreeze cu o patimă grosolană şi animalică, să populeze, în număr dublu, triplu şi aşa mai departe, să umple spaţiul şi pământul cu o seminţie al cărei viitor avea să fie o succesiune de hăinuţe de gata ajustate şi cârpăcite, cumpărate pe credit la preţuri exorbitante pentru că ei erau albi, de la nişte prăvălii unde negrilor li se dădeau hainele pe gratis, şi având drept singură moştenire expresia aceea, o faţă zugrăvită pe un balon pocnind de râs şi care odinioară privise înspre un progenitor uitat şi fără nume care bătuse la o uşă pe vremea când fusese băieţaş şi i se spusese de către un negru să (ocolească prin dos) *Dar pot să-l împuşc:* dezbătea cu el însuşi, şi celălalt: *Nu. Asta n-ajută la nimic:* şi primul: *Ce facem atunci?* Şi celălalt: *Nu ştiu:* şi primul: *Dar pot să-l împuşc. Pot să mă furişez, până acolo prin tufişuri şi mă pitesc acolo până când iese să se întindă în hamac şi-l împuşc:* şi celălalt: *Nu. N-ajută la nimic:* şi primul: *Atunci ce facem?* Şi celălalt: *Nu ştiu.*

Acum i se făcuse foame. Plecase spre casa cea mare înainte de cină. Şi acum acolo jos, unde se chircise el, nu mai era soare deşi mai vedea încă soarele în vârfurile copacilor din jur. Însă stomacul îi spunea că se făcuse târziu şi că avea să se facă şi mai târziu până să ajungă acasă. Şi apoi spunea că începuse să gândească *Acasă. Acasă* – şi că la început crezuse că-i vine să râdă şi că-şi tot spunea că râde chiar după ce înţelesese: acasă, pe când ieşise din pădure şi se apropiase de casa lui, încă ascuns, şi o privise – pereţii de lemn, grosolani, pe jumătate putreziţi, acoperişul desfundat ale cărui şindrile căzute nu le mai înlocuiseră, ci doar aşezau lighene şi găleţi prin locurile pe unde curgea ploaia, încăperea improvizată de alături pe care o foloseau ca

bucătărie şi care se potrivea tocmai bine pentru asta, pentru că pe vreme bună n-avea nicio importanţă că n-avea coş la vatră, iar pe ploaie nici nu mai încercau s-o folosească, şi soră-sa aplecându-se, ridicându-se ritmic în sus şi în jos la o albie în curte, cu spatele spre el, diformă într-o rochie de stambă şi nişte pantofi de-ai bătrânului fără şireturi clămpănindu-i pe sub gleznele goale şi lată în fund ca o vacă, însăşi munca pe care o făcea atunci animalică şi stupid disproporţionată faţă de răsplata ei: însăşi esenţa rudimentară a muncii, a trudei, redusă la un absolut grosolan pe care doar o vită ar fi putut să-l îndure şi l-ar fi îndurat; şi acum (povestea el mai departe) venindu-i pentru întâia oară în minte că trebuia să-i spună ceva lui taică-său când bătrânul avea să-l întrebe dacă dusese vorba la casa cea mare, întrebându-se dacă să mintă sau nu, întrucât dacă avea să mintă s-ar fi putut să fie prins chiar de la început, întrucât omul cel bogat poate că până acuma şi trimisese un negru să vadă de ce nu făcuse lucrul acela, oricare o fi fost el, pe care taică-său nu-l făcuse, şi-l trimisese pe el să-l scuze – presupunând că ăsta fusese lucrul pe care ar fi trebuit să-l spună acolo la casa cea mare, ceea ce (cunoscându-l pe taică-său) probabil că asta fusese chiar. Dar nu se întâmplase chiar de la început, pentru că taică-său nu se întorsese încă acasă. Aşa că nu fusese decât soră-sa, ca şi cum ar fi aşteptat nu lemnele, ci pe el să se întoarcă acasă, ca să-şi folosească coardele vocale, cicălindu-l să-i aducă lemne şi el fără s-o refuze, fără să stea la discuţie cu ea, pur şi simplu neauzind-o, nedându-i atenţie pentru că se gândea mai departe. Pe urmă se întorsese bătrânul şi soră-sa îl pârâse şi bătrânul îl silise să se ducă să aducă lemne: şi încă nu se spusese nimic despre treaba pentru care fusese trimis, nici pe când şedea la masă şi nici când se dusese să se lungească pe rogojina unde dormea şi unde s-a întins pur şi simplu pe jos, numai că de data asta nu ca să doarmă, ci stând doar lungit acolo cu mâinile sub cap şi încă nespunându-se niciun cuvânt despre treaba aceea, şi el încă

neştiind dacă avea să mintă sau nu. Pentru că, îi spusese bunicului, partea mai rea nici nu-i trecuse încă prin minte, şedea acolo în timp ce cei doi din el discutau, vorbind pe rând cum se cuvine, amândoi calmi, chiar lungindu-se pe rogojină ca să fie calmi şi raţionali şi lipsiţi de resentimente: *Dar pot să-l împuşc. – Nu. Asta n-ajută în niciun fel – Atunci ce facem? – Nu ştiu;* şi el doar asculta, fără să fie interesat în mod deosebit – spunea – auzindu-i pe amândoi fără să asculte. Pentru că lucrul la care se gândea acum, el nu-l căutase. Se ivise ca un lucru firesc pentru un băiat, un copil, şi el nu-i dăduse nicio atenţie pentru că era exact lucrul la care s-ar fi gândit un băiat, şi ştia că, pentru a face ceea ce trebuia să facă astfel ca să poată după aceea să trăiască în pace cu sine însuşi, ar fi trebuit să gândească lucrul acesta direct, până la capăt, ca un bărbat, spunându-şi: *Negrul nici nu m-a lăsat să spun ce trebuia, aşa că acum el* (şi nici de data asta nu era negrul) *n-are să ştie şi orice o fi fost lucrul acela n-are să se mai facă, iar el n-are să ştie că nu s-a făcut până când are să fie prea târziu aşa că are ce merită, pentru ceea ce l-a pus pe negrul ăla să facă şi măcar dacă ar fi fost să-i spun că i-a luat foc grajdul sau casa şi negrul nici nu m-ar fi lăsat să-i spun, să-i atrag atenţia.* Şi apoi povestea cum dintr-odată nu mai fusese un gând, fusese aproape un urlet, aproape destul de puternic ca surorile lui de pe cealaltă rogojină şi taică-său în pat cu cei doi copii mai mici şi umplând camera cu sforăituri şi miros de alcool să audă şi ei: *Nici măcar nu mi-a dat o şansă să zic. Nici măcar nu m-a lăsat să spun:* prea repede, prea învălmăşit ca să fie gând, totul dintr-odată parcă urlându-i în faţă, clocotind şi revărsându-se peste el ca râsul negrilor: *Nici nu m-a lăsat să povestesc, să spun şi tata nici nu m-a întrebat dacă am spus sau nu, aşa că el nici n-are de unde să ştie că tata a trimis vorbă aşa că acum nu mai are nicio importanţă dacă a aflat sau nu, nici măcar pentru tata; m-am dus la uşa aia ca să vină negrul ăla să-mi spună să nu mai calc niciodată pe la uşa din faţă şi eu nici măcar nu i-am făcut un bine spunându-*

i, sau vreun rău nespunându-i, nu mai există acum niciun bine sau un rău pe lumea asta pe care să-l mai pot face pentru el. Aşa fusese, după cum povestea el apoi, ca o explozie – o izbucnire orbitoare care pierise şi nu mai lăsase nimic în urma ei, nici cenuşă, nici resturi de vreun fel: doar un câmp nesfârşit, un şes cu forma aspră a inocenţei lui intacte ridicându-se ca un monument; inocenţa aceea învăţându-l acum la fel de liniştită cum vorbiseră şi ceilalţi, folosindu-se de asemănarea cu puşca pe care tot el o găsise, şi atunci când spusese *pentru ei* în loc de *el* sau *pentru el,* însemnase mult mai mult decât toţi oamenii mărunţi, muritori, de pe faţa pământului care şi-ar fi putut permite să stea lungiţi în hamac după-amiezi întregi cu picioarele goale şi ghetele alături: Se gândise: «Dacă ţi-ai pune în gând să-i înfrunţi pe cei cu puşti bune, primul lucru pe care ar trebui să-l faci ar fi să-ţi faci rost de puşca cea mai bună cu putinţă pe care s-o poţi împrumuta sau fura sau face, nu-i aşa?» şi răspunsese Da. «Dar aici nu-i chestie de puşcă. Aşa că, pentru ca să-i înfrunţi, trebuie să ai şi tu ce au ei, ce-i face să procedeze cum a procedat omul acela. Trebuie să ai şi tu pământuri şi negri şi o casă frumoasă ca să-i poţi înfrunta înţelegi?» şi răspunsese iarăşi Da. Plecase în noaptea aceea. Se trezise înainte de a se fi crăpat de ziuă şi plecase întocmai aşa cum cu o seară înainte se dusese la culcare: ridicându-se de pe rogojină şi ieşind din casă în vârful picioarelor. Niciodată după aceea nu mai dăduse ochii cu vreunul din familia lui.

„Plecase spre Indiile Occidentale.” Quentin nu se clintise din loc, nici măcar nu-şi ridicase capul din atitudinea de îngândurare întunecată asupra scrisorii desfăcute rămase pe manualul deschis în faţă-i, cu mâinile lăsate pe masă dinaintea lui de o parte şi de alta a cărţii şi a scrisorii, din care jumătate se ridicase de la cuta după care fusese îndoită, înălţându-se astfel fără să se sprijine pe nimic, ca şi cum ar fi învăţat pe jumătate secretul levitaţiei. „Aşa şi-a descris Sutpen fuga. El şi bunicul se aşezaseră pe o

buturugă răsturnată, căci câinii pierduseră urma. Adică, îl urmăriseră prin copaci – era un copac din care el (arhitectul) n-ar fi putut fugi, dar în care era sigur că se căţărase, pentru că găsiseră prăjina de care se servise ca să se urce, cu bretelele lui încă la un capăt, deşi la început nu înţeleseră de ce tocmai bretelele, şi trecuseră trei ceasuri până când să priceapă că arhitectul se folosise de arhitectură şi de legile fizicii ca să scape de urmărirea lor, aşa cum în clipele de încercare te slujeşti întotdeauna de lucrurile pe care le cunoşti cel mai hine – ucigaşul de omor, hoţul de furt, mincinosul de minciună. El (arhitectul) îi cunoştea bine pe negrii sălbatici, chiar dacă n-ar fi avut de unde să ştie că Sutpen avea să aducă şi câinii: alesese copacul acela şi trăsese cu bretelele prăjina după el şi calculase avântul şi distanţa şi traiectoria şi sărise în gol până la copacul cel mai apropiat o distanţă pe care n-ar fi putut-o sări o veveriţă şi de acolo înaintase din copac în copac aproape jumătate de milă înainte de a pune iarăşi picioarele pe pământ. Trecuseră trei ceasuri până când unul din negrii sălbatici (câinii nu se dezlipiseră de copac; credeau că ar mai fi fost încă acolo sus) găsise locul unde coborâse pe pământ. Aşa că el şi cu bunicul se aşezaseră pe buturugă să stea de vorbă, și unul dintre negrii sălbatici se întorsese la tabără după mâncare şi după restul de whiskey şi sunaseră din cornuri să se strângă şi ceilalţi şi mâncaseră, iar el îi povestise mai departe bunicului în timp ce aşteptau.

Plecase spre Indiile Occidentale. Aşa spunea Sutpen: nu povestise cum reuşise să descopere unde erau acestea şi nici de unde plecau vapoarele ca să ajungă acolo, nici cum ajunsese în locul unde erau vapoarele şi se îmbarcase pe unul din ele, nici dacă îi plăcuse pe mare, nici despre greutăţile vieţii de marinar – şi trebuie să fi fost cu adevărat greutăţi pentru el, un băiat de paisprezece sau de cincisprezece ani care nu mai văzuse oceanul până atunci, plecând pe mare în anul 1823. Spusese doar: «Aşa că am plecat în Indiile Occidentale», stând acolo pe buturugă cu

bunicul, în timp ce câinii lătrau de mama focului la copacul în care credeau că e cocoţat arhitectul, pentru că trebuia să fie acolo – spunând vorbele astea exact aşa cum le spusese în ziua aceea, cu treizeci de ani mai târziu, când se aşezase pe un scaun în biroul bunicului (acum în hainele lui bune, chiar dacă puţin cam murdare şi uzate după trei ani de război, cu bani pe care să şi-i poată zornăi în buzunar şi cu barba în toată splendoarea ei atunci: barba, trupul, mintea în înflorirea pe care o capătă toate părţile diferite alcătuind un om întreg când poate să spună. *Am înfăptuit tot ce îmi pusesem în gând să înfăptuiesc şi aş putea să mă opresc aici dacă vreau, şi nimeni nu mi-ar putea spune că sunt un trândav, nici chiar eu însumi* – şi poate că asta este clipa pe care Soarta o alege ca să-ţi dea în cap, numai că înflorirea pare atât de desăvârşită şi de dăinuitoare, încât ofilirea care îţi mai este ascunsă încă puţină vreme – spunând asta cu capul puţin răsturnat pe spate în atitudinea pe care nimeni nu ştia exact după cine o imita sau dacă n-o învăţase cumva şi pe aceasta din aceeaşi carte din care învăţase şi cuvintele şi frazele bombastice cu care spunea bunicul că-ţi cerca până şi chibritul să-şi aprindă trabucul sau îţi oferea unul – şi nu era niciun pic de vanitate, nimic comic în asta, spunea bunicul, din cauza inocenței pe care nu şi-o pierduse niciodată, pentru că după ce inocența lui îi spusese în cele din urmă în noaptea aceea ce să facă uitase totul, nici nu mai ştia că o mai are încă) şi îi spusese bunicului – îi spusese, bagă de seamă; nu scuzându-se, nu cerându-i să-l compătimească; nu explicându-i, nu căutând să se dezvinovăţească; îi spusese cum îşi părăsise cea dintâi nevastă aşa cum făceau regii din secolele al unsprezecelea şi al doisprezecelea: «Am înţeles că ea nu era şi n-ar fi putut fi niciodată, deşi nu din vina ei, de ajutor sau spornică pentru înfăptuirea planului pe care-l aveam eu în minte, aşa că am avut grijă să nu-i lipsească nimic şi am repudiat-o.» – spunându-i bunicului cu acelaşi glas neschimbat pe când şedeau pe buturugă aşteptând să se întoarcă negrii cu

ceilalţi oaspeţi şi cu whiskey-ul: «Aşa că am plecat spre Indiile Occidentale. Fusesem la şcoală un timp, o parte din iarnă, destul ca să fi învăţat câte ceva despre ele şi ca să înţeleg că aveau să fie cele mai potrivite pentru înfăptuirea eficientă a cerinţelor mele.» Nu-şi mai amintea cum de ajunsese să meargă la şcoală. Adică de ce taică-său se hotărâse dintr-odată să-l dea la şcoală, ce viziune nebuloasă sau ce contur s-ar fi putut isca din ceaţa alcoolului şi a bătăilor date negrilor şi a planurilor de a evita munca şi cărora, toate, bătrânul le spunea cu un singur cuvânt mintea lui – imaginea nu a unei ambiţii sau a gloriei, nu de dragul dorinţei de a-şi vedea băiatul că ajunge mai bine, poate nici măcar într-o clipă oarbă de răzvrătire împotriva aceleiaşi case al cărei acoperiş spart lăsase să plouă înăuntru peste o sută de alte familii ca a lui care veniseră şi trăiseră acolo şi pieriseră fără să lase vreo urmă, nimic, nici măcar zdrenţe sau farfurii sparte, ci probabil doar o invidie răzbunătoare faţă de unul sau doi oameni, plantatori, pe care trebuia să-i vadă din când în când. Oricum, fusese dat la şcoală timp de vreo trei luni cândva într-o iarnă – un adolescent de vreo treisprezece sau paisprezece ani într-o odaie plină de copii cu trei sau patru ani mai mici decât el şi cu trei sau patru ani mai avansaţi decât el, şi el nu numai probabil că mai înalt decât învăţătorul (soiul de învăţător care să predea la o şcoală de ţară într-o casă cu o singură încăpere, undeva în cine mai ştie ce cătun printre plantaţiile din regiunea de şes), ci şi cu mult mai bărbat, care probabil că aducea la şcoală odată cu rezerva sobră, pânditoare, de muntean şi multă nesupunere potenţială de care probabil că nici nu era conştient, după cum nu-şi dăduse seama la început că învăţătorului îi e teamă de el. Nu era intransigenţă şi poate că n-ar fi putut spune că era nici mândrie, ci poate doar acea capacitate de a nu depinde de nimeni a munţilor şi singurătatea, întrucât cel puţin unii din neamul lui (maică-sa fusese o munteancă, o scoţiană care după cum îi spusese el bunicului, nu învăţase niciodată să vorbească bine

englezeşte) crescuseră în munţi, şi oricare ar fi fost acea însuşire, era ceea ce îl împiedica sa consimtă să memoreze, să socotească şi aşa mai departe, dar îl lăsa totuşi să asculte atunci când profesorul citea cu glas tare. – Dat la şcoală, «unde, îi povestise el bunicului, am învăţat prea puţine lucruri în afară de faptul că cele mai multe înfăptuiri, şi bune şi rele, implicând oprobriul sau laudele sau răsplata, aflate în puterea oamenilor, fuseseră deja înfăptuite şi nu se mai putea afla nimic despre ele decât din cărţi. Aşa că ascultam când el ne citea. Acuma îmi dau seama că de cele mai multe ori în asemenea prilejuri ajungea să ne citească cu glas tare numai atunci când vedea că sosise momentul când toată şcoala era gata-gata să se ridice în picioare şi să plece din sala de clasă. Dar oricare ar fi fost motivul, ne citea, şi eu îl ascultam, deşi atunci nu ştiam că stând aşa şi ascultându-l mă pregăteam mai bine pentru ceea ce aveam mai târziu să fac decât dacă aş fi învăţat toate adunările şi scăderile din carte. Aşa am aflat despre Indiile Occidentale. Nu unde erau, deşi dacă aş fi ştiut la vremea aceea că o asemenea ştiinţă ar fi putut să-mi servească într-o zi, aş fi învăţat şi asta. Ceea ce am învăţat a fost că exista un loc numit Indiile Occidentale, unde se duceau sărăntocii cu vapoarele şi se îmbogăţeau, n-avea importanţă cum, atâta vreme cât omul respectiv era deştept şi curajos: şi calitatea asta din urmă credeam că o am şi eu, iar prima calitate îmi spuneam că, dacă poate fi învăţată prin energie şi voinţă în şcoala străzii şi experienţei, aveam să pot s-o învăţ şi eu. Îmi aduc aminte cum am rămas într-o după-amiază după ce se terminaseră lecţiile şi l-am aşteptat pe învăţător şi i-am ieşit în cale (era un bărbat mai degrabă mărunt care părea întotdeauna prăfuit, ca şi cum s-ar fi născut şi ar fi trăit toată viaţa prin poduri şi magazii). Îmi amintesc cum a tresărit când a dat cu ochii de mine şi cum m-am gândit atunci că dacă aş da în el nu s-ar auzi niciun ţipăt, ci doar sunetul loviturii, şi s-ar ridica un noruleţ de praf în aer ca atunci când baţi un covor întins pe frânghie. L-am întrebat dacă era adevărat, dacă ce

ne citise el despre oamenii care se îmbogăţesc în Indiile Occidentale era adevărat „De ce n-ar fi? a spus, trăgându-se înapoi. Nu m-ai auzit când citeam din carte?” – „De unde ştiu eu că ce ne-ai citit dumneata era scris în carte?” am spus. Atât eram de nepriceput, de ţărănoi, vezi. Pe vremea aceea nu învăţasem nici măcar să-mi citesc numele; deşi umblam la şcoală de aproape trei luni, cred că nu ştiam pe atunci mai multe lucruri decât ştiusem în ziua când intrasem în şcoală pentru întâia oară. Dar trebuia să ştiu, înţelegi ce vreau să spun. Poate că fiecare îşi clădeşte viitorul în mai multe feluri, se pregăteşte nu numai pentru trupul care are să fie al său mâine sau peste un an, ci şi pentru faptele şi cursurile irevocabile de mai târziu ale faptei rezultate pe care simţurile şi mintea sa slabă nici nu le pot prevedea, dar pe care peste zece sau douăzeci sau treizeci de ani le va urma. Va trebui să le urmeze pentru a putea supravieţui acelor fapte. Poate că a fost doar instinctul şi nu eu cel care l-a apucat de braţ atunci când el s-a tras înapoi (în realitate nu puneam la îndoială ce spunea. Cred că şi atunci, chiar la vârsta mea de atunci, simţeam că n-ar fi putut să născocească singur aşa ceva, că-i lipsea ceva ce-i este absolut necesar unui om pentru a-l face în stare să păcălească chiar şi un copil prin minciuni. Dar, înţelegi, trebuia să fiu sigur, trebuia să mă folosesc de orice mijloc la îndemână ca să aflu sigur. Şi n-aveam nimic la îndemână decât pe el însuşi) strâmbându-se la mine şi începând să se zbată, şi eu îl ţineam şi-i spuneam – eram calm, cât se poate de calm; trebuia doar să aflu sigur – îi spuneam: „Dar dacă mă duc până acolo şi văd că nu-i chiar aşa?” şi el acum ţipând, zbierând: „Ajutor! Ajutor!” aşa că i-am dat drumul. Aşa că atunci când a venit timpul să înţeleg că pentru a-mi realiza planul aveam nevoie în primul rând şi mai presus de toate de bani în cantităţi considerabile şi într-un viitor cât se poate de apropiat, mi-am adus aminte de ce ne citise el şi am plecat spre Indiile Occidentale.»

Pe urmă au început să vină şi ceilalţi oaspeţi, călare, şi

după o vreme s-au întors şi negrii cu oala de cafea şi o spată de cerb şi cu whiskey (şi cu o sticlă de şampanie de care uitaseră, a mai spus bunicul) şi Sutpen s-a oprit un timp din povestit. N-a mai spus nimic până ce au terminat de mâncat şi s-au aşezat să fumeze. Pe când negrii şi câinii căutau în toate părţile (trebuiseră să tragă cu forţa câinii de la copacul acela, dar mai ales de la prăjina de care erau legate bretelele arhitectului, nu numai ca şi cum prăjina ar fi fost ultimul lucru pe care-l mai atinsese arhitectul, ci parcă ar fi fost tocmai lucrul pe care-l mai atinsese însuşi sentimentul lui de exaltare atunci când văzuse că mai are o şansă să le scape, aşa că nu numai omul, ci şi exaltarea aceasta a lui era ceea ce miroseau acum câinii şi asta-i înnebunea) şi se depărtau tot mai mult, până când chiar înainte de apusul soarelui unul dintre negri a dat un chiot, şi el (nu mai spusese nimic de câtăva vreme, povestea bunicul, lungit acolo rezemat într-un cot, cu cizmele lui frumoase şi singurii lui pantaloni şi cu cămaşa pe care o îmbrăcase când ieşise din mlaştină şi se spălase după ce îşi dăduse seama că avea să trebuiască să-l vâneze el însuşi pe arhitect dacă mai voia probabil să-l prindă viu, fără să mai spună nimic şi poate chiar fără să asculte, pe când în jurul lui ceilalţi vorbeau despre bumbac şi despre politică, fumând ţigara de foi pe care i-o oferise bunicul, privind ţintă la tăciunii din foc şi poate făcând iarăşi călătoria spre Indiile Occidentale pe care o făcuse când avea paisprezece ani şi nici nu ştia încotro se îndreaptă şi nici dacă are s-ajungă acolo sau nu, şi n-avea niciun mijloc să controleze dacă oamenii care spuneau că vaporul merge într-acolo minţeau sau nu, după cum n-avea cum să ştie dacă învăţătorul spusese sau nu adevărul despre ce scria în carte. Şi nici n-a povestit vreodată dacă fusese grea sau nu călătoria, şi câte trebuise să îndure ca s-o ducă până la capăt. Lucruri pe care bineînţeles că trebuise să le îndure însă pe de altă parte crezuse că tot ce i-ar fi trebuit erau curajul şi isteţimea şi unul din ele ştia că-l are, iar cealaltă credea că poate s-o înveţe, dacă aşa ceva s-ar fi

putut învăţa, şi poate că tocmai greutăţile călătoriei îl mai liniştiseră şi-l făceau să creadă că oamenii ce spuseseră că vaporul merge spre Indiile Occidentale nu minţiseră, pentru că pe vremea aceea, zicea bunicul, probabil că n-ar fi crezut în nimic ce i s-ar fi părut prea uşor.) – şi el a spus: «Uite», şi s-a ridicat în picioare şi au mers cu toţii mai departe şi au văzut că arhitectul coborâse iarăşi pe pământ, şi mai câştigase asupra lor un avans de aproape trei ceasuri. Aşa că acuma trebuia să se grăbească şi nu mai era vreme de stat la taclale, sau cel puţin, zicea bunicul, el nu părea dispus să-şi reînceapă povestirea. Pe urmă a apus soarele şi ceilalţi au trebuit s-o pornească înapoi spre oraş: au plecat cu toţii în afară de bunicul, pentru că el voia să asculte mai departe. Aşa că a trimis vorbă prin unul din oameni (pe atunci nici nu era însurat) că nu se întoarce acasă, şi el şi cu Sutpen au mers mai departe până când s-a întunecat de tot. Doi dintre negri (erau acum la treisprezece mile de tabăra lui Sutpen) plecaseră mai devreme îndărăt să aducă pături şi încă ceva de mâncare. Apoi se făcuse noapte şi negrii începuseră să aprindă torţe de pin şi au mers încă o bucată de drum înainte, câştigând ce mai puteau să câştige din avansul celuilalt pentru că ştiau că arhitectul fusese sigur silit să se ascundă pe undeva la lăsarea întunericului, ca să nu rişte să meargă în cerc. Bunicul îşi amintea astfel scena: el şi cu Sutpen ducându-şi caii de căpăstru (privea din când în când peste umăr şi vedea ochii cailor sticlind în lumina torţelor şi capetele zvâcnindu-le şi umbrele tremurându-le pe umeri şi pe crupe) şi câinii şi negrii (negrii cei mai mulţi tot goi, doar câte unul ici şi colo în câte o pereche de pantaloni) şi torţele de pin fumegând şi licărind deasupra lor şi lumina roşiatică peste capetele lor rotunde şi peste braţele lor şi nămolul, cu care se unseseră în mlaştină ca să se apere de ţânţari, uscat acum, întărit şi lucitor, lucind ca sticla sau ca porţelanul, şi umbrele pe care le răspândeau mai înalte decât ei o clipă şi pierind în clipa următoare şi chiar copacii şi mărăcinişurile şi tufişurile răsărind pe lângă ei câte o clipă şi pierind în

clipa următoare, deşi toată vremea ştiai că sunt acolo pentru că le simţeai când îţi trăgeai răsuflarea, ca şi cum, nevăzute, ar fi apăsat şi condensat aerul invizibil pe care-l respirai. Şi spunea cum Sutpen începuse iar să povestească, îi vorbea iarăşi înainte ca el să fi înţeles că ce auzea acum făcea parte din aceeaşi povestire, şi spunea cum se gândise atunci că e ceva în destinul fiecărui om (sau chiar în omul însuşi) care face destinul să capete formă după omul acela, aşa cum se întâmplă cu hainele, ca o haină care nouă s-ar fi putut potrivi pe o mie de oameni, dar care, după ce un om a purtat-o un timp, nu se mai potriveşte pe niciun altul şi poţi să-ţi dai seama de asta ori de câte ori o vezi chiar dacă nu vezi din ea decât mâneca sau reverul: aşa încât destinul lui… („Al demonului", spuse Shreve) …destinul lui se mulase după el, după inocenţa lui, după aptitudinile lui elementare pentru drama de bâlci şi pentru simplitatea eroică, puerilă, tot aşa cum uniforma de postav bun pe care-ai fi putut-o vedea pe zece mii de oameni în timpul acelor patru ani, pe care o purtase când intrase în birou în după-amiaza aceea treizeci de ani mai târziu, se mulase după emfaza tuturor gesturilor lui şi după verbiajul pedant cu care afirma cu toată liniştea, cu inocenţa sinceră căreia noi îi spuneam că e «ca a unui copil» – numai că un copil de om este singura creatură niciodată nici sinceră, nici inocentă – cele mai simple şi mai cumplite lucruri. Povestea mai departe, intrase de pe acum în povestire, dar încă fără să spună cum ajunsese acolo, nici măcar cum începuseră să se petreacă lucrurile în miezul cărora se afla acum (era limpede că ajunsese să vorbească despre vremea când împlinise douăzeci de ani. Pitulându-se pe după fereastră prin întuneric şi trăgând prin ferestre cu puştile pe care altcineva i le încărca şi i le punea în mână), aducându-se pe sine însuşi şi pe bunicul în acea cameră asediată din Haiti tot atât de simplu cât se dusese pe sine însuşi în Indiile Occidentale spunând că se hotărâse să plece în Indiile Occidentale, aşa că se dusese într-acolo. Întâmplarea aceasta nu era o continuare deliberată a

celeilalte, ci îi fusese doar adusă în minte de imaginea negrilor şi a torţelor din faţa lor; nespunând cum ajunsese acolo, ce se întâmplase în răstimpul celor şase ani dintre ziua când el, un băiat de paisprezece ani, care nu ştia nicio altă limbă în afară de engleză şi nici pe aceasta prea bine hotărâse să plece în Indiile Occidentale şi să se îmbogăţească, şi noaptea aceasta când, vechil sau şef de echipă sau ceva în genul acesta în slujba unui francez, proprietarul unei plantaţii de trestie de zahăr, fusese silit să se baricadeze în casă împreună cu familia plantatorului (şi, zicea bunicul, aici survenise prima menţiune – ca o umbră care aproape că răsărise timp de o clipă şi apoi se ştersese iarăşi, dar nu chiar cu totul, despre... („O fată, zise Shreve. Nu-mi spune. Zi mai departe.”) ...femeia pe care, cum avea să-i spună bunicului treizeci de ani mai târziu, o găsise nepotrivită pentru ţelul său şi deci o repudiase, deşi avusese grijă să îi asigure traiul) şi mai erau şi câţiva servitori metişi acolo cu ei, pe care trebuia să se întoarcă de la fereastră din când în când să-i pocnească cu piciorul şi să-i înjure ca s-o ajute pe fată să încarce muschetele cu care el şi plantatorul trăgeau pe fereastră. Şi bănuiesc că bunicul spunea: «Stai. Aşteaptă niţel, pentru numele lui Dumnezeu, stai niţel» cam tot aşa cum spui şi tu, până când în cele din urmă el s-a oprit şi s-a întors şi a luat-o iar de la început, căutând cel puţin să ţină seama cât de cât de cauză şi efect, dacă nu de înlănţuirea logică şi de continuitate. Sau poate din pricină că acum se aşezaseră iarăşi, pentru că hotărâseră că au mers destul de departe în noaptea aceea, și negrii aprinseseră focul de tabără şi pregătiseră ceva de mâncare şi ei (el şi cu bunicul) băuseră ceva din whiskey-ul rămas şi mâncaseră, şi pe urmă se aşezaseră în fața focului să mai bea whiskey, iar el luase de la început povestea, dar încă nu era prea limpede – cum şi de ce ajunsese el acolo şi ce era el cu adevărat – pentru că nu voia să vorbească despre el însuşi. Povestea doar ceva. Nu se lăuda cu nimic din ce făcuse; spunea doar o poveste despre un lucru pe care îl trăise un om numit

Thomas Sutpen, ceva care ar fi rămas mai departe aceeaşi poveste chiar dacă omul n-ar fi avut niciun nume, sau dacă s-ar fi povestit despre oricare alt om sau despre nimeni, cândva, într-o noapte printre înghiţituri de whiskey.

Poate că asta fusese ce-i încetinise ritmul povestirii. Însă nu limpezise prea mult povestea încă nu ajunsese să-i povestească de la capăt bunicului cariera unui om numit Thomas Sutpen. Bunicul spunea că singura aluzie la cei şase sau şapte ani care trebuiau să se fi scurs undeva, trebuiau să fi fost marcaţi de ceva întâmplări, a fost când a vorbit despre dialectul pe care trebuise să-l înveţe ca să fie supraveghetor pe plantaţie, şi la faptul că fusese nevoit să înveţe franţuzeşte, poate nu ca să se logodească, ci pentru că ar fi avut oricum nevoie să poată s-o repudieze pe nevastă după ce-o luase, – cum, aşa îi povestise bunicului, crezuse că isteţimea şi curajul aveau să-i ajungă, însă constatase că se înşelase şi cât de rău îi părea că nu învăţase şi ceea ce se învaţă la şcoală odată cu învăţătura despre Indiile Occidentale atunci când descoperise că nu toată lumea de acolo vorbea aceeaşi limbă şi înţelesese că avea să aibă nevoie nu numai de curaj şi de îndemânare, că avea să trebuiască să înveţe şi o altă limbă, pentru că altminteri planul căruia i se dedicase avea să se nască mort. Aşa că învăţase limba, cred, tot aşa cum învăţase să fie marinar, pentru că bunicul îl întrebase de ce nu-şi făcuse rost şi el de o fată ca să trăiască cu ea şi să înveţe mai uşor aşa, şi bunicul povestea apoi cum rămăsese aşezat acolo cu lumina focului bătându-i pe faţă şi în barbă şi cu ochii liniştiţi şi parcă strălucitori, şi spusese – şi bunicul zicea că atunci fusese singura dată când îl văzuse că spune ceva liniştit şi simplu: «În noaptea aceasta despre care-ţi vorbesc (şi până la prima mea căsătorie, aş putea să adaug) eram încă virgin. Poate că n-ai să crezi, şi dacă ar trebui să încerc să-ţi explic ai crede mai mult decât oricând că te mint. Aşa că am să-ţi spun doar că şi asta făcea parte din planul pe care-l aveam eu în minte» şi bunicul spusese: «De ce să nu te cred?» şi el,

privindu-l încă pe bunicul cu expresia aceea liniştită, luminoasă, în ochi, spusese: «Dar mă crezi? Că doar n-ai avea despre mine o părere chiar atât de proastă încât să crezi că la douăzeci de ani aş fi putut nici să nu fi cunoscut ispita şi nici să n-o fi scos în calea alteia?» şi bunicul spusese: „Ai dreptate. N-ar trebui să te cred. Dar te cred.» Aşa că nu fusese o poveste cu femei, şi deloc o poveste de dragoste: femeia, fata, doar acea umbră în stare să încarce o puşcă dar fără să şi poată fi lăsată să tragă cu puşca pe fereastră în noaptea aceea (sau în cele şapte ori opt nopţi cât stătuseră refugiaţi acolo pe întuneric şi priviseră pe fereastră hambarele şi grânarele sau ce-or mai fi fost locurile unde se strângea zahărul, şi chiar şi câmpurile cuprinse de flăcări şi fumegând; povestea cum simţeai mirosul, nu mai simţeai niciun alt miros, mirosul rânced, dulceag, învăluitor ca şi cum ura şi neîmblânzirea, miile de ani tainici şi întunecoşi care născuseră ura şi neîmblânzirea făcuseră mai intens mirosul de zahăr; şi bunicul spunea cum îşi adusese aminte atunci că-l văzuse pe Sutpen de fiecare dată cum refuză zahărul la cafea, iar acum el (bunicul) înţelegea de ce, dar că îl mai întrebase totuşi ca să fie sigur şi Sutpen îi răspunsese că era adevărat; că nu i se făcuse frică până atunci când hambarele şi câmpurile arseseră de tot şi chiar şi uitaseră mirosul de zahăr ars, dar că de atunci nu mai fusese în stare să mănânce sau să vadă zahăr) – fata aceea apărând doar o clipă în timpul povestirii, aproape într-o singură vorbă de parcă, zicea bunicul, ar fi zărit-o doar o clipă la fulgerul uneia dintre puşti – o faţă plecată, un singur obraz, bărbia o clipă arătându-se din spatele unei perdele de păr revărsat, un braţ zvelt, alb, ridicându-se, o mână subţire încleştată pe o vergea de puşcă, şi asta fusese totul. Niciun alt fel de amănunt sau de mărturisire, după cum nu fusese nici despre felul în care ajunsese de pe plantaţia unde era treaba lui să facă pe supraveghetorul în casa asediată, atunci când negrii se năpustiseră asupra lui cu securile ridicate, după cum nu spusese nici cum ajunsese din cabana

de buşteni putreziţi din Virginia pe câmpurile pe care le supraveghea: şi asta, spunea bunicul, era pentru el şi mai incredibil chiar decât faptul că ajunsese acolo din Virginia, pentru că asta însemna timp, un spaţiu a cărui străbatere arăta că avusese şi un fel de răgaz la dispoziţie întrucât timpul este mai lung decât orice fel de distanţă, în vreme ce cealaltă treabă, plecarea de pe ogoare şi refugierea în casa baricadată, părea să se fi petrecut cu un fel de abrogare violentă care probabil că fusese la fel de scurtă în timp ca şi durata în care s-ar fi putut povesti – însăşi condensarea timpului era chezaşul propriei lui violenţe, şi povestind totul în felul lui plăcut, anecdotic, uşor pedant ca şi cum tocmai şi-ar fi adus aminte treptat, gustând impresia prin interesul şi curiozitatea detaşată şi impersonală pe care nici măcar teama (de data aceea când vorbise despre teamă în felul lui, prin acelaşi procedeu al antifrazei, despre vremea când nu-i fusese frică, despre vremea dinainte de a i se fi făcut frică, cum spunea el) nu reuşea să le mai însufleţească. Pentru că nici nu începuse să i se facă frică până când nu se terminase totul, spunea bunicul, pentru că asta fusese tot ce însemnase pentru el un – spectacol, ceva care trebuie să fie văzut pentru că s-ar fi putut să nu aibă prilejul să îl mai vadă vreodată, întrucât inocenţa îi mai funcţiona iar el nu numai că nu înţelesese decât după aceea ce însemna frica, dar nici măcar nu-şi dăduse seama la început că nu-i fusese frică; nici nu înţelesese că ajunsese în sfârşit la locul unde banii puteau fi obţinuţi repede dacă erai curajos şi isteţ (el nici nu se gândea la isteţime, spunea bunicul, ci la lipsa de scrupule, numai că nu ştia că există o asemenea expresie, pentru că ea nu s-ar fi aflat în cartea din care citise învăţătorul. Sau poate că tocmai asta înţelegea el prin curaj, spunea bunicul) dar unde o mortalitate ridicată survenea concomitent cu banii şi lucirea dolarilor nu o dădea aurul, ci sângele – un petic de pământ despre care s-ar fi putut spune că fusese creat şi pus deoparte de Cerul însuşi, spunea bunicul, ca scenă pentru violenţa şi nedreptatea şi vărsarea de sânge şi toate

concupiscențele satanice ale poftei şi lăcomiei omeneşti, ca să aştepte cea din urmă izbucnire de furie deznădăjduită a tuturor celor refuzaţi, a tuturor dezmoşteniţilor şi a tuturor damnaţilor – o mică insulă plutind pe o mare surâzătoare şi bântuită de mânie şi necrezut de violetă, aşezată la jumătatea drumului dintre ceea ce noi numim junglă şi ceea ce numim civilizaţie, la jumătatea drumului între continentul neînţeles, întunecos, din care sângele negru, oasele şi carnea şi gândurile şi amintirile şi speranţele şi dorinţele negre erau smulse şi răpite cu brutalitate, şi ţara cunoscută şi îngheţată însemnând sorocul blestemului, ţara civilizată şi oamenii care expulzaseră o parte din sângele şi gândurile şi dorinţele lor care devenise prea josnică pentru ca să mai poată fi privită în faţă şi răbdată mai departe, împingând-o fără de patrie şi de speranţă pe oceanul singuratic – o insuliţă pierdută, aşezată la o latitudine care ar mai fi avut nevoie de zece mii de ani de moştenire ecuatorială ca să-şi poată suporta clima, un pământ îngrăşat cu sânge negru timp de două sute de ani de opresiune şi exploatare până lăsase să ţâşnească într-un incredibil paradox verdeaţă liniştită şi flori sângerii, trestie de zahăr uriaşă şi de trei ori înălţimea unui om, ceva mai greoaie desigur, însă rentabilă livră cu livră, aproape tot atât de rentabilă ca şi minereul de argint, ca şi cum natura ar fi păstrat un echilibru şi ar fi ţinut registre şi ar fi oferit recompense pentru mădularele smulse şi inimile obidite chiar dacă oamenii nu făceau asta, plantaţiile naturii şi ale omului prea bine irigate nu numai cu sângele vărsat, ci şi suflate de vânturile în care vasele condamnate plutiseră zadarnic, din care ultima zdreanţă a pânzelor se cufundase în marea albastră, împreună cu care se stinsese cel din urmă strigăt deznădăjduit al femeii sau copilului; – plantaţiile oamenilor de asemenea: oasele şi ţestele încă intacte în care sângele străvechi, neadormit, risipit în pământul pe care îl călcaseră paşii mai strigau încă după răzbunare. Şi el, ca supraveghetor acolo, călărind liniştit în timp ce învăţa limba (firişorul subţiratic şi fragil,

spunea bunicul, prin care muchiile şi colţurile superficiale ale tainei şi vieţilor singuratice ale oamenilor se pot lega unele de altele câte o clipă înainte de a se cufunda iarăşi în întunericul de unde spiritul îşi înălţase strigătul prima dată şi nu fusese auzit şi avea să mai strige o ultimă oară şi nici atunci n-avea să fie auzit), neştiind că se afla deasupra unui vulcan, auzind cum văzduhul tremură şi zvâcneşte noaptea în ritmul tobelor şi al cântărilor, dar fără să ştie că ceea ce auzea el era însăşi inima pământului. El care credea (spunea bunicul) că pământul era bun şi blând şi că întunericul era doar ceva pe care-l vedeai, sau prin care nu puteai vedea; supraveghind ceea ce supraveghea şi neştiind că supraveghează tocmai asta, făcând zilnic expediţii pornind de la o citadelă înarmată până când venise însăşi ziua. Dar el nu spunea nici asta, cum venise ziua aceea, ce anume dusese treptat până la sosirea ei pentru că, spunea bunicul, se părea că nici nu ştia cum se pregătise, că nu înţelegea ceea ce trebuie să fi văzut întâmplându-se treptat în fiecare zi şi asta din cauza inocenţei lui – un os de porc cu puţină carne putredă prinsă încă de el. Câţiva fulgi de pui, o zdreanţă murdară, pătată, cu câteva pietricele legate înăuntru, pe care o găsise pe perna bătrânului într-o dimineaţă şi nimeni nu ştia (cel mai puţin însuşi plantatorul care dormise pe perna aceea) cum ajunsese acolo, pentru că aflaseră tot atunci că toți servitorii, metişii, dispăruseră, şi el nu ştiuse până când nu-i spusese plantatorul nici că petele de pe zdreanţă nu erau nici murdărie nici grăsime, ci sânge, nici că ceea ce luase drept furia galică a plantatorului era în realitate frică, spaimă, şi el în vremea aceea doar curios, chiar interesat, pentru că încă îi mai considera pe plantator şi pe fata lui nişte străini (îi povestise bunicului cum până în acea primă noapte a asediului nici nu-i trecuse prin cap vreodată că habar n-avea care era numele de botez al fetei, dacă-l auzise vreodată sau nu. Îi mai spusese bunicului, pomenind despre asta în povestire aşa cum ai scoate jockerul dintr-un pachet de cărţi de joc noi şi nici nu-ţi mai

aminteşti după aceea dacă l-ai scos sau nu, că nevasta bătrânului fusese spaniolă, astfel că bunicul şi nu Sutpen fusese cel care înţelesese că până în acea dintâi noapte a atacului poate că el nici n-o văzuse pe fată de zece ori la faţă); – găsiseră până la urmă cadavrul unuia dintre metişi; (Sutpen îl găsise, după ce îl căutase timp de două zile fără ca măcar să înţeleagă că nu întâlnea în faţă decât un zid orb de chipuri tainice, negre, un zid în spatele căruia aproape orice s-ar fi putut pregăti să se întâmple şi aşa cum şi aflase după aceea, chiar se şi pregătea aproape orice, şi în cea de-a treia zi găsise cadavrul într-un loc unde era sigur că n-ar fi putut să nu-l vadă încă din primul ceas al primei zile, dacă ar fi fost acolo atunci). Toată vremea cât povestise rămăsese aşezat pe buturugă, spunea după aceea bunicul, povestind, făcând gesturile cu care-şi însoţea povestirea, acelaşi om pe care bunicul îl văzuse luptându-se gol până la brâu cu vreunul din negrii lui sălbatici la lumina focului de tabără pe vremea cât îşi construia casa şi care încă se mai lupta cu câte unul din ei la lumina felinarului în grajd şi după ce-şi luase în sfârşit nevasta care să-i fie ajutor la traducerea în viaţă a planului pe care-l avea în minte, nefăcând caz de trântă, fără strângeri de mână sau complimente pe când se spăla de sânge şi-şi punea cămaşa pentru că după trântă negrul zăcea lungit pe jos cu pieptul zvâcnindu-i şi gâfâind şi un alt negru zvârlea apă peste el: şedea acolo pe buturugă, povestindu-i bunicului cum în cele din urmă îl găsise pe metis, sau mai bine zis ceea ce fusese odată metisul, şi că el (Sutpen) văzuse poate cât ar fi văzut cei mai mulţi din oameni şi făcuse aproape la fel de multe, inclusiv unele lucruri cu care nu se lăuda; dar că existau anumite lucruri despre care un om pretinzându-se civilizat le vedea poate dar despre care nu vorbea, aşa că n-avea să spună decât că îl găsise în cele din urmă pe corcitul acela şi atunci începuse să înţeleagă că situaţia ar fi putut deveni serioasă; pe urmă casa, baricada, ei toţi cinci – plantatorul, fata lui, două servitoare şi el însuşi – închişi acolo şi aerul greu de fum şi

de mirosul trestiei de zahăr arse şi lumina şi fumul urcându-se spre cer şi aerul zvâcnind şi tremurând de tobe şi cântări – insuliţa pierdută sub clopotul răsturnat în alternanţa zilei şi nopţii ca un gol în care n-ar mai fi avut cum să vină niciun ajutor, în care nu mai pătrundea nici măcar vântul dinspre vreo altă lume ci numai curenţii, aceleaşi vânturi obosite suflând încoace şi-ncolo pe deasupra ei şi încărcate încă de glasurile stinse ale femeilor şi copiilor ucişi rătăcind fără de casă şi fără de morminte peste marea despărţitoare şi singuratică – în timp ce cele două servitoare şi fata al cărei nume de botez el nici nu-l ştia încă stăteau să încarce puştile cu care el şi tatăl ei trăgeau nu înspre vreun duşman, ci împotriva nopţii haitiene însăşi, azvârlindu-şi fulgerele lor mici, zadarnice şi sterpe în întunecimea mohorâtă, pulsândă, sătulă de prea mult sânge: şi asta chiar în vremea anului, în anotimpul dintre furtuni şi speranţele de ploaie. Şi povestise cum în cea de-a opta noapte apa se terminase şi ceva trebuia făcut, aşa că a lăsat puşca jos şi a ieşit din casă şi i-a supus. Aşa a povestit: a ieşit din casă şi i-a supus pe ceilalţi, şi când s-a întors, el şi cu fata s-au logodit şi bunicul zicea: «Stai, stai niţel» bineînţeles, zicea: «Dar nici măcar n-o cunoşteai; mi-ai spus că atunci când începuse asediul nici măcar nu ştiai cum o cheamă» şi el se uitase doar o dată la bunicul şi spusese: «Da. Dar vezi, mi-a trebuit ceva vreme să-mi vin în fire». Dar nu cum făcuse. N-a povestit nici asta, în niciuna din dăţile când reluase povestirea; a lăsat doar puşca deoparte şi a pus pe cineva să dea jos baricada de la uşă şi apoi s-o aşeze înapoi şi a ieşit în întunericul de afară şi i-a supus, poate zbierând mai tare, poate rezistând, răbdând mai mult decât crezuseră ei că un om din carne şi oase poate sau trebuie să rabde (trebuie, da; asta ar fi fost teribil: să vadă că trupul omenesc poate să rabde mai mult decât i se poate cere trupului omenesc să rabde); poate că în cele din urmă ei înşişi şi-au întors ochii cu oroare şi au fugit din faţa braţelor şi picioarelor albe la înfăţişare asemenea alor lor şi din care sângele putea fi făcut să ţâşnească şi să curgă cum

ar fi putut curge dintr-ale lor, dar cuprinzând în ele un duh neîmblânzit care ar fi trebuit să purceadă din acelaşi foc elementar din care purcedeau şi ale lor, dar pe care ei nu-l aveau, nu era cu putinţă să-l aibă (i-a şi arătat bunicului cicatricele, una dintre ele, spunea bunicul, fusese chiar cât pe-aici să-l lase virgin pentru restul vieţii) şi pe urmă au venit zorii, de data asta fără sunetul tobelor pentru prima dată după opt zile, şi ei au ieşit (probabil omul şi fiică-sa) şi au străbătut pământul pârjolit cu soarele luminos strălucind deasupra sa ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, mergând acum prin ceea ce trebuie să fi fost o solitudine necrezut de dezolantă şi o linişte paşnică, şi l-au găsit şi l-au adus în casă; şi când şi-a venit în fire, el şi cu fata s-au logodit. Pe urmă s-a oprit."

„Foarte bine, spuse Shreve. Spune mai departe."

„Am spus că s-a oprit", spuse Quentin.

„Te-am auzit. S-a oprit unde? Cum, s-a logodit şi pe urmă a tăcut, şi totuşi mai avea o nevastă pe care s-o repudieze mai târziu? Spuneai că nu-şi mai aducea aminte cum a ajuns în Haiti şi pe urmă cum a ajuns în casa cu negrii care o înconjurau. Acum ai de gând să-mi spui că nu-şi mai aducea aminte nici cum s-a căsătorit? Pe urmă s-a logodit şi pe urmă s-a hotărât să se oprească, numai că într-o zi a descoperit că nu se oprise, ci că dimpotrivă, era însurat? Şi tot ce-ai spus tu despre el e că era virgin?"

„S-a oprit din vorbit, din povestit", spuse Quentin. Nu se mişca, vorbind după toate aparenţele (dacă într-adevăr vorbea spre ceva) către scrisoarea lăsată peste cartea deschisă pe masă între mâinile lui. În faţa lui, Shreve îşi umpluse pipa şi o fumase. Era iarăşi răsturnată pe masă, ca o spulberare de cenuşă albă răsfirându-se ca un evantai, pe masă în faţa braţelor lui dezgolite, încrucişate, cu care părea în acelaşi timp şi să se sprijine şi să se strângă în sine însuşi, pentru că, deşi nu erau decât ceasurile unsprezece, în cameră începuse să se facă frig până când către miezul nopţii avea să mai rămână doar destulă căldură în radiatoare

ca să nu îngheţe ţevile, deşi (în noaptea asta nu mai avea să-şi mai facă exerciţiile lui de respirat adânc în faţa ferestrei deschise) trebuia totuşi să se ducă în dormitor şi să se întoarcă întâi cu halatul şi pe urmă cu paltonul pe deasupra halatului şi cu paltonul lui Quentin pe braţ. „A spus doar că acum se logodise, spuse Quentin, şi pe urmă s-a oprit din povestire. Pur şi simplu s-a oprit, a spus bunicul, aşa dintr-odată şi definitiv, ca şi cum asta fusese totul, tot ce ar fi putut fi, tot ce ar fi meritat să se spună de la bărbat la bărbat într-o noapte la câte o duşcă de whiskey. Poate că şi era.” Faţa lui (a lui Quentin) era aplecată. Vorbea încă cu glasul acela ciudat, aproape posomorât, lipsit de expresie care-l făcuse pe Shreve să-l pândească de la început cu o curiozitate şi o îngândurare intensă, detaşată, să-l pândească încă din spatele acelei expresii (a lui Shreve) de uimire heruvimică şi erudită pe care ochelarii i-o intensificau sau poate chiar i-o creau. „Sutpen s-a ridicat pur şi simplu în picioare atunci, a privit sticla de whiskey şi a spus: «Gata pentru noaptea asta. Trebuie să şi dormim; mâine dimineaţă o pornim devreme. Poate-l ajungem până nu se dezmeticeşte.»

Însă nu l-au ajuns. Se făcuse după-amiaza târziu când l-au prins – pe arhitect vreau să spun – şi chiar şi atunci numai pentru că-şi rupsese piciorul încercând să se arhitecturizeze peste râu. Dar de data asta făcuse o greşeală de calcul, aşa că negrii şi câinii l-au încolţit şi negrii făceau acum un scandal grozav (bunicul spunea că poate că negrii-şi închipuiau că fugind, arhitectul renunţase în mod voluntar la statutul lui de carne interzisă, oferindu-le de bunăvoie un pariu alegând fuga, pe care negrii îl acceptaseră luându-se după el şi-l câştigaseră prinzându-l, şi că acum avea să li se dea voie să-l prăjească şi să-l mănânce, atât învingătorii cât şi învinsul acceptând asta în acelaşi spirit al sportului şi al sportivităţii şi fără nicio ranchiună sau resentimente de vreo parte sau alta) în timp ce-l trăgeau afară (toţi aceia care începuseră goana cu o zi înainte se întorseseră cu excepţia a

trei dintre ei, şi cei care se întorseseră mai aduseseră cu ei şi pe alţii, aşa că acum erau mai mulţi decât la început, spunea bunicul) – aşa că l-au tras afară din vizuina în care se ascunsese sub albia râului: un omuleţ cu o mânecă lipsă la jiletcă şi cu vesta înflorată prăpădită de apă şi noroi unde el căzuse în râu şi un crac al pantalonului sfâşiat, astfel că se vedea unde se legase la picior cu o bucată din poala cămăşii şi zdreanţa însângerată şi piciorul umflat, iar pălăria o pierduse de tot. N-au mai găsit-o, aşa că bunicul i-a dăruit el o altă pălărie în ziua în care a plecat, când se terminase casa. Erau în biroul bunicului şi bunicul spunea că arhitectul a luat pălăria nouă şi s-a uitat la ea şi a izbucnit în plâns – un omuleţ hărţuit, cu faţa înspăimântată şi cu o barbă de două zile, care ieşise din vizuină luptându-se ca o pisică sălbatică, cu piciorul lui rupt cu tot, şi câinii lătrând şi negrii zbierând şi vociferând într-o anticipare jovială şi asasină, ca şi cum ar fi avut impresia că dacă vânătoarea durase mai mult decât douăzeci şi patru de ore toate regulile aveau să fie abrogate automat şi nu mai era nevoie să mai aştepte ca să-l pună la frigare, până când Sutpen s-a bălăcit până unde se opriseră, cu un ciomag în mână, și i-a gonit pe negri şi pe câini la o parte, lăsându-l pe arhitect acolo în picioare, nici măcar speriat, doar gâfâind puţin şi, spunea bunicul, puţin strâmbat la faţă fiindcă negrii îl apucaseră de piciorul rănit în încăierare când îl prinseseră şi ţinându-le şi o cuvântare în franţuzeşte, o cuvântare lungă şi spusă atât de repede că bunicul zicea că probabil niciun francez n-ar fi înţeles-o toată. Dar sunase frumos; bunicul spunea chiar că el – cu toţii de fapt – puteau să-şi dea seama că arhitectul nu-şi cerea iertare; fusese frumos, spunea bunicul, şi spunea şi cum Sutpen se întorsese spre el dar el (bunicul) se şi apropiase de arhitect, întinzându-i sticla de whiskey, deja destupată. Şi bunicul i-a văzut ochii pe faţa hăituită, ochii disperaţi şi deznădăjduiţi dar şi neîmblânziţi, neînvinşi, neînfrânţi nici măcar de departe, spunea bunicul, şi toate cele vreo cincizeci de ceasuri de întuneric şi mlaştină şi lipsă

de somn şi oboseală şi lipsă de mâncare şi niciunde încotro către care să se îndrepte şi nici speranţa de a ajunge acolo; doar voinţa de a îndura şi conştiinţa dinainte a înfrângerii, dar neînfrânt încă, nici de departe; şi a luat sticla într-una din mâinile lui mici, murdare, ca o labă de cârtiţă, şi şi-a ridicat cealaltă mână şi chiar a pipăit cu ea pe lângă cap o clipă înainte de a-şi aduce aminte că-şi pierduse pălăria, şi pe urmă şi-a aruncat mâna în sus într-un gest pe care bunicul spunea că nu l-ai fi putut descrie în niciun fel, părând să strângă toată nefericirea şi înfrângerea pe care neamul omenesc le suferise vreodată între două degete, ca pe un pic de praf şi aruncându-l în spate peste umăr, şi a ridicat sticla şi s-a înclinat în faţa bunicului, pe urmă în faţa tuturor celorlalţi, şezând pe caii lor în cerc şi uitându-se la el, şi pe urmă a tras nu numai prima înghiţitură de whiskey curat pe care o înghiţise în viaţa lui, ci a şi băut ceea ce nu-şi închipuise că are să bea vreodată, aşa cum un brahman nu-şi poate închipui că ar putea vreodată să mănânce carne de câine.”

Quentin se opri. Dintr-odată Shreve spuse: „Foarte bine. Nu te mai osteni să spui că s-a oprit din povestit aici; zi mai departe”. Însă Quentin nu continuă chiar de îndată – glasul lui fără expresie, ciudat de lipsit de viaţă, faţa plecată, trupul destins nemişcându-se decât în respiraţie; amândoi, niciunul neclintindu-se decât ca să respire, amândoi tineri, amândoi născuţi în acelaşi an; unul în Alberta, celălalt în Mississippi; născuţi la jumătate de continent unul de altul şi totuşi uniţi, legaţi parcă într-un fel de transsubstanţiere geografică de Trunchiul Continental, acel Fluviu care curge nu numai prin pământul fizic al cărui ombilic geologic este, care curge nu numai prin vieţile spirituale ale fiinţelor pe care le cuprinde acest continent, ci este însuşi Mediul care râde la diferite grade de latitudine şi temperatură, deşi unele din aceste fiinţe, cum ar fi fost Shreve, nici măcar nu l-au văzut vreodată – ei doi, care cu patru luni înainte nici măcar nu

dăduseră ochii unul cu altul, dar care de atunci dormiseră în aceeaşi cameră şi mâncaseră unul alături de altul din aceeaşi mâncare şi se folosiseră de aceleaşi cărţi din care se pregătiseră să răspundă în timpul aceloraşi cursuri ale studenţilor din anul întâi, stând unul în faţa celuilalt la lumina lămpii, de o parte şi de alta a mesei unde, ca o firavă cutie a Pandorei, se afla hârtia acoperită cu scrisul de mână care umpluse cu duhuri şi demoni violenţi şi iraţionali acest retras colţ monastic, acest alcov visător şi neîncălzit a ceea ce s-ar fi putut numi partea cea mai înaltă a gândurilor. „Nu te mai osteni, spuse Shreve. Spune mai departe."

„Avea să dureze treizeci de ani, spuse Quentin. Au trecut treizeci de ani până când Sutpen i-a povestit mai departe bunicului. Poate că fusese prea ocupat. Toată vremea în care ar fi putut sta de vorbă şi-o petrecuse cu înfăptuirea planului aceluia pe care-l avea în minte şi singura lui relaxare fuseseră trântele cu negrii lui sălbatici în grajd, la care oamenii puteau să-şi lase caii legaţi şi să vină prin spatele casei şi să nu-i vadă nimeni din casă, pentru că acum era însurat, casa era terminată şi el fusese arestat pentru că o furase şi eliberat după aceea, aşa că acum toată partea asta era în regulă, cu o nevastă şi doi copii – nu, trei – în ea şi pământul defrişat şi plantat cu seminţele pe care bunicul i le împrumutase şi îmbogăţindu-se acum într-un ritm sigur..."

„Da, spuse Shreve; domnul Coldfield: asta ce-a mai fost?"

„Nu ştiu, spuse Quentin. Nimeni n-a aflat vreodată ceva sigur. Era ceva cu o poliţă, o chestie în care-l convinsese pe domnul Coldfield să se folosească de creditul lui: una din tranzacţiile acelea care dacă-ţi reuşesc se cheamă că eşti deştept şi dacă nu, îţi schimbi numele şi te muţi în Texas; şi tata spunea cum domnul Coldfield probabil că stătea acolo în prăvălioara lui şi vedea cum căruţa lui de stocuri se dublează poate la fiecare zece ani sau cel puţin nu scad şi-şi închipuise că are şansa să i se întâmple tot aşa mereu, totuşi conştiinţa lui (nu curajul: tata spunea că din ăsta avea destul) nu-l lăsase. Pe urmă a venit Sutpen şi s-a oferit s-o

facă el, el şi cu domnul Coldfield să împartă câştigul dacă avea să meargă, şi el (Sutpen) să tragă tot ponosul dacă n-avea să meargă. Şi domnul Coldfield l-a lăsat. Tata spunea că asta din cauză că domnul Coldfield n-a crezut că avea să meargă şi că au s-o scoată la capăt, numai că nu se putea împiedica să nu se gândească la asta, și aşa că atunci când aveau să încerce şi să dea greş el (domnul Coldfield) avea să poată să-şi scoată lucrul acesta din minte; şi că atunci când au dat greş şi au fost prinşi, domnul Coldfield a insistat să-şi ia şi el partea de blam ca penitenţă şi vină pentru că păcătuise în mintea lui toţi anii aceştia. Pentru că domnul Coldfield nu crezuse niciodată că avea să iasă ceva, aşa că atunci când văzuse că avea să meargă, că mergea, singurul lucru pe care ar fi putut să-l facă ar fi fost să refuze să-şi ia partea de profit; că atunci când văzuse că reuşise, conştiinţa lui devenise obiectul urii sale, nu Sutpen; – conştiinţa lui şi pământul, ţara care îi crease conştiinţa şi apoi oferise prilejul de a strânge toţi banii aceia conştiinţei pe care o crease, şi care nu putea face nimic altceva decât să refuze; urâse ţara aceasta atât de mult, încât îi părea chiar bine când o vedea cum se apropie tot mai mult şi mai mult de un război dinainte pierdut şi fatal; s-ar fi înrolat chiar în armata yankee, spunea tata, numai că nu era soldat şi ştia bine că sau avea să fie ucis sau să moară de greutăţile vieţii de soldat, aşa că n-avea să mai fie de faţă în ziua când Sudul avea să înţeleagă că trebuie să plătească preţul pentru că-şi înălţase edificiul economic nu pe stânca unei moralităţi ferme, ci pe nisipurile alunecoase ale oportunismului şi brigandajului moral. Aşa că alesese singurul gest la care se putuse gândi pentru a-şi exprima dezaprobarea faţă de cei care ar fi supravieţuit luptelor şi astfel aveau să se împărtăşească din remuşcările de după aceea...”

„Sigur, spuse Shreve. Foarte frumos. Dar Sutpen. Planul lui. Spune mai departe odată.”

„Da, spuse Quentin. Planul; – Să se îmbogăţească tot mai mult. Se pare că perspectivele se arătau acum frumoase şi

limpezi: casa terminată, şi chiar mai mare şi mai albă decât cea la uşa căreia se înfiinţase în ziua aceea şi negrul ieşise în hainele lui de maimuţă şi-i spusese să ocolească prin dos. Şi el avându-şi acum chiar propriul lui soi de negri, ceea ce bărbatul lungit în hamac cu ghetele scoase din picioare n-avea, de unde s-aleagă unul şi să-l înveţe să iasă la uşă când avea să-i vină şi lui rândul să vadă un băieţaş fără pantofi în picioare şi doar cu pantalonii ajustaţi ai lui taică-său drept veşminte că vine şi bate la ea. Numai că tata spunea că nu asta era acum, că atunci când venise în biroul bunicului în ziua aceea după treizeci de ani, şi neîncercând să se scuze nici acum, cum nu încercase nici în albia râului în noaptea când îl urmăriseră pe arhitect, ci doar să explice, străduindu-se din răsputeri să explice, pentru că acum era bătrân şi ştia, ştia că tocmai în situaţia asta când îmbătrânea tot mai mult era silit să vorbească: timpul se scurta tot mai mult în faţa lui şi putea, şi chiar făcea asta, să-i afecteze şansele şi posibilităţile chiar dacă el însuşi nu s-ar fi îndoit de oasele şi de trupul lui, aşa cum nu s-ar fi îndoit de voinţa şi de curajul lui, spunându-i bunicului că simbolul cu băieţaşul la uşă nu era explicaţia reală, pentru că băieţaşul simbol fusese doar o închipuire a copilului buimăcit şi deznădăjduit; că acum ar fi vrut să-l aducă pe băieţaşul acela acolo unde n-avea să mai aibă niciodată nevoie să mai stea în faţa unei uşi albe şi să bată la ea: şi asta nu pentru un simplu adăpost, ci pentru ca băieţaşul acela, acel străin oricare ar fi fost el, fără nume, să poată închide el însuşi uşa pentru totdeauna în urma lui asupra a tot ceea ce trăise vreodată, și să poată privi înainte, în razele de lumină încă neştiute, în care urmaşii lui, care poate că nici n-aveau să ştie de numele lui (al băieţaşului), aşteptau să se nască fără ca măcar să aibă nevoie să ştie vreodată că fuseseră pentru totdeauna izbăviţi de brutalitatea animalică tot aşa cum copiii lui (ai lui Sutpen) fuseseră…”

„Să nu mai spui că eu vorbesc ca bătrânul tău, spuse Shreve. Dar dă-i înainte. Copiii lui Sutpen. Spune.”

„Da, spuse Quentin. Cei doi copii”, gândindu-se: *Da. Poate că amândoi suntem tata. Poate că nimic nu se întâmplă o singură dată şi după aceea gata. Poate că întâmplarea nu e niciodată o singură dată, ci poate precum cercurile de apă după ce a căzut piatra, cercurile mişcându-se mai departe, lărgindu-se în iazul acela legat de un fir îngust de apă, ombilical, de iazul de alături pe care tot primul îl hrăneşte, l-a hrănit, l-a alimentat cu apă, şi chiar dacă acest al doilea iaz cuprinde apă de o altfel de temperatură, cu o altfel de consistență care a văzut, a simţit, şi-a amintit, oglindeşte într-o tonalitate diferită cerul nesfârşit, neschimbător. Asta nu mai are nicio importanță, ecoul în apă al acelei pietre a cărei cădere nici măcar n-o urmărise cu ochii îi alunecă acum de asemenea pe suprafaţa apei în limitele zvâcnirii de început a cercurilor, în acelaşi ritm străvechi, de neşters, g*ândindu-se: *Da. Suntem amândoi tata. Sau poate tata şi cu mine suntem amândoi Shreve, poate că a fost nevoie de tata şi cu mine, de amândoi ca să-l facem pe Shreve, sau de Shreve şi cu mine, de amândoi, ca să-l facem pe tata sau poate de Thomas Sutpen că să ne facă pe toţi laolaltă...* „Da, cei doi copii, băiatul şi fata după sex şi vârstă, atât de lunecos potrivindu-se în planul lui încât poate că aşa şi aranjase el dinainte cu o alcătuire mintală şi fizică atât de lunecos potrivindu-se planului aceluia încât s-ar fi spus că el îi alesese din ceata celestă a serafimilor şi heruvimilor aşa cum îi alesese pe cei douăzeci de negri din cine ştie ce învălmăşeală o fi fost atunci când îşi repudiase prima soţie şi copilul acela, când descoperise că ei n-aveau cum să-i fie de ajutor în înfăptuirea mai departe a planurilor sale. Şi bunicul spunea că aici nu intra în niciun fel conştiinţa, că Sutpen luase loc în biroul lui în după-amiaza aceea după treizeci de ani şi-i povestise cum conştiinţa îl supărase oarecum la început, dar că argumentase cu calm şi logică în faţa propriei lui conştiinţe până când se aranjase totul, exact aşa cum ar fi putut discuta cu propria lui conştiinţă despre facturile de plată ale lui şi ale domnului Coldfield (numai că

atunci poate că nu s-ar fi întins atâta la vorbă, întrucât atunci poate că l-ar fi presat timpul) până când s-ar fi aranjat şi asta; – cum recunoştea că, din anumite puncte de vedere, era ceva nedrept în ceea ce făcuse, dar că aranjase şi asta pe cât îi stătea în putere arătându-se mai mult decât generos; că ar fi putut pur şi simplu s-o părăsească, să-şi ia pălăria şi să plece, însă că n-o făcuse; şi că păstra ceea ce bunicul ar fi trebuit să recunoască atunci că era o pretenţie îndreptăţită şi susţinută, dacă nu asupra întregii proprietăţi pe care el singur o statornicise, precum şi asupra vieţii tuturor albilor de pe întinderea ei, cel puţin asupra acelei porţiuni din ea care îi fusese în mod expres delimitată şi acordată prin contractul de căsătorie în care intrase cu toată buna credinţă fără niciun fel de rezerve în ce priveşte originea lui obscură sau pregătirea lui morală, pe câtă vreme fuseseră nu numai rezerve ci şi rea credinţă reală din partea lor şi o rea credinţă de o natură atât de grosolană încât nu numai că ar fi fost de natură să facă nulă şi neavenită chiar fără ştiinţa lui justificarea centrală a întregului său plan, ci şi să transforme într-o păcăleală plină de ironie tot ceea ce suferise şi răbdase în trecut şi tot ce ar fi putut realiza în viitor vreodată spre îndeplinirea acelui plan – pretenţie la care renunţase de bunăvoie, luând doar pe cei douăzeci de negri din tot ceea ce ar fi putut cere el atunci şi din tot ceea ce oricine altcineva în locul lui ar fi insistat să păstreze şi (în care revendicare) ar fi fost sprijinit de împuternicirile atât legale cât şi morale, chiar dacă nu şi de cea mai delicată pretenţie, a conştiinţei: şi bunicul nespunând: «Stai, stai niţel» acum, pentru că era iarăşi acea nevinovăţie, nevinovăţia care îşi închipuia că ingredientele moralităţii erau asemenea ingredientelor pentru prăjituri şi că, odată ce le-ai măsurat şi le-ai amestecat şi le-ai băgat la cuptor, totul se va încheia cum se cuvine şi nu mai putea să iasă altceva de aici decât prăjitura propriu-zisă. Da, stând acolo, aşezat în biroul bunicului încercând să explice, o recapitulare buimacă, răbdătoare, nu pentru bunicul sau pentru sine

însuşi, pentru că bunicul susţinea că însuşi calmul lui era o indicaţie că de mult renunţase de a mai înţelege lucrul acesta vreodată, ci încercând să explice destinului însuşi, circumstanţelor, soartei, treptele logice prin care ajunsese la un rezultat cu totul şi pentru totdeauna incredibil, repetând acelaşi limpede şi simplu rezumat al propriei sale istorii (pe care şi el şi bunicul o cunoşteau acum foarte bine) ca şi cum ar fi încercat să o explice unui copil răsfăţat şi încăpăţânat: «Înţelegi, aveam în mintea mea un plan. Că era un plan bun sau rău, asta nu discutăm acum: întrebarea e: unde am făcut eu greşeala, ce am făcut sau am omis să fac, pe cine sau ce anume am atins atunci într-un grad atât de important cum reiese de aici. Aveam un plan. Ca să-l duc la bun sfârşit, aveam nevoie de bani, de o casă, o plantaţie, sclavi, o familie – întâmplător bineînţeles, aici trebuia să intre şi o nevastă. M-am pus pe treabă să-mi câştig toate astea, fără să cer niciun fel de favoare de la nimeni. O dată mi-am riscat chiar și viaţa, după cum ţi-am spus. Deşi, tot aşa cum ţi-am povestit, nu m-am expus la riscul acesta doar pentru ca să-mi fac rost de o nevastă, chiar dacă până la urmă acesta a fost rezultatul. Dar nici asta nu are importanţă în ce-ţi spun eu: ajunge să-ţi spun că aveam o nevastă, că am acceptat-o cu toată buna credinţă, fără ca eu personal să am vreo rezervă în privinţa mea, şi m-am aşteptat şi din partea lor la acelaşi lucru. Nici măcar n-am cerut-o, bagă bine de seamă, aşa cum poate ar fi fost de aşteptat din partea cuiva cu originea mea obscură (sau cel puţin cum ar fi fost bine să facă acest cineva) din ignoranţă sau din delicateţe în relațiile cu asemenea persoane de soi. N-am cerut-o: am acceptat propria lor evaluare, având însă grijă ca în ceea ce mă priveşte să mă explic pe de-a întregul cu privire la persoana mea şi la înaintaşii mei; şi cu toate acestea ei mi-au ascuns în mod deliberat singurul fapt care, aveam motive s-o ştiu, îşi dădeau seama că ar fi fost de natură să mă facă să resping întreaga tranzacţie, căci altminteri nu mi l-ar fi ascuns – un fapt pe care eu însumi nu l-am aflat până după

naşterea fiului meu. Şi nici chiar atunci nu am acţionat pripit. Aş fi putut să le atrag atenţia asupra acestor ani pierduţi, ani care nu numai că aveau să mă lase în urmă în ce priveşte planul meu, cu distanţa măsurându-se în timpul scurs în perioada exprimată prin numărul acestor ani, ci şi cu acea cantitate de timp compensatorie exprimată prin numărul acestor ani pe care avea să trebuiască acum să-i cheltuiesc pentru a mă aduce încă o dată la punctul pe care îl atinsesem atunci şi-l părăsisem. Însă n-am făcut-o. Am explicat doar că faptul acesta nou făcea cu neputinţă ca femeia şi copilul să mai poată fi încorporaţi în planul meu, şi ca urmare a acestei recunoaşteri, după cum ţi-am mai spus, n-am mai făcut nicio încercare de a mai păstra nu numai ceea ce aş fi putut să consider că-mi câştigasem cu riscul vieţii ci ceea ce mi se dăduse prin mărturii semnate, ba dimpotrivă am refuzat şi am renunţat la toate drepturile şi pretenţiile tocmai pentru a putea îndrepta orice nedreptate s-ar fi putut considera că am făcut, având grijă să asigur din plin celor două fiinţe pe care s-ar fi putut crede că le-am lipsit de ceea ce aş fi ajuns să stăpânesc mai târziu: şi s-a ajuns la un acord asupra acestui lucru, te rog să ţii seamă; la un acord între ambele părţi. Dar cu toate acestea şi după mai bine de treizeci de ani, mai bine de treizeci de ani după ce conştiinţa mea mă asigurase în sfârşit că dacă aş fi săvârşit vreo nedreptate făcusem tot ce aş fi putut face ca s-o îndrept...» şi bunicul fără să-i spună, «Stai niţel» ci acum spunând, poate chiar zbierând: «Conştiinţă? Conştiinţă? Doamne Dumnezeule, dar la ce altceva te-ai fi putut aştepta? Instinctul şi afinitatea asta pentru nefericire a unuia care şi-ar fi petrecut atâta vreme într-o mănăstire, ca să nu mai vorbim de unul care a trăit atâţia ani câţi ai trăit şi cum i-ai trăit tu, nu te-au învăţat decât asta? teama şi spaima de femeie pe care probabil că ai supt-o cu prima înghiţitură de lapte de la maică-ta nu te-a făcut să înţelegi lucrurile astea mai bine? Ce fel de nevinovăţie oarbă şi prostească o mai fi fost şi asta şi cine te-o fi învăţat să-i spui virginitate? și ce fel

de conştiinţă cu care să negociezi te-o mai fi întărit în credinţa că n-ai fi putut să cumperi de la ea siguranţă pentru tine decât doar cu dreptatea?»...”

Aici a fost momentul când Shreve s-a dus în dormitor să-şi îmbrace halatul. N-a spus „Stai niţel”, s-a ridicat doar în picioare lăsându-l pe Quentin aşezat mai departe în faţa mesei, a cărţii deschise şi a scrisorii, şi a ieşit, întorcându-se cu halatul şi, aşezându-se iarăşi, ridicându-şi pipa răcită, chiar dacă fără să şi-o umple iar, sau s-o aprindă aşa cum era. „Foarte bine, spuse. Aşa că de Crăciunul acela Henry l-a adus acasă, în casa cea mare, şi demonul şi-a ridicat ochii şi a văzut chipul pentru care crezuse că plătise şi ispăşise cu douăzeci şi opt de ani înainte. Spune mai departe.”

„Da, spuse Quentin. Tata spunea că probabil el însuşi îl botezase. Charles Bon. Charles cel Bun. Nu i-a spus bunicului că l-ar fi botezat el însuşi, dar bunicul credea că o făcuse, că ar fi trebuit s-o fi făcut. Ar fi fost doar partea lui de defrişare, aşa cum ar fi fost de aşteptat ca el să contribuie la curăţitul duliilor de cartuşe şi puştilor murdare după asediu, dacă atunci n-ar fi fost bolnav (sau poate logodit); poate că el însuşi ar fi insistat în privinţa asta, iarăşi conştiinţa care nu i-ar fi putut lăsa ei şi copilului vreun loc în planul lui chiar dacă el ar fi închis ochii. Și chiar dacă aşa n-ar fi păcălit tot restul lumii aşa cum ei îl păcăliseră pe el, cel puţin ar fi speriat atât de tare pe oricare din ei, încât n-ar mai fi îndrăznit niciunul să vorbească cu voce tare despre taina asta – aceeaşi conştiinţă care n-avea să-l lase pe copil, întrucât era băiat, să poarte numele lui sau al bunicului lui din partea mamei, dar care avea de asemenea să-l împiedice să facă lucrul obişnuit, adică să asigure grabnic un soţ pentru femeia părăsită şi să-i dea astfel fiului un nume la care să aibă dreptul. Alesese el însuşi numele, aşa credea bunicul, aşa cum alesese numele tuturor – pentru toţi Charles cei Buni şi Clytemnestrele și Henry şi Judith şi toţi ceilalţi – pentru întreaga seminţie din colţii balaurului cum îi spunea tata. Şi tata spunea...”

„Tatăl tău? spuse Shreve. S-ar zice că a aflat o grămadă de informaţii din astea întârziate al dracului de repede, după ce mai înainte aşteptase patruzeci şi cinci de ani. Dacă ştia toate astea, atunci de ce ţi-a mai spus că toată râca dintre Henry şi Bon a fost doar metisa aceea?”

„Pe vremea aceea nu ştia. Nici bunicul nu-i spusese chiar totul, aşa cum nici Sutpen nu-i spusese bunicului chiar totul.”

„Atunci cine i-a spus?”

„Eu.” Quentin nu se clintise, nu-şi ridicase ochii deşi ştia că Shreve îl privea... „A doua zi după ce... după noaptea aceea când am...”

„Ah, spuse Shreve. După ce tu şi cu bătrâna mătuşică. Înţeleg. Spune mai departe. Şi tata spunea...”

„...spunea că el trebuie să fi stat acolo pe veranda din faţă toată după-amiaza aceea, să-l aştepte pe Henry şi pe prietenul despre care Henry scrisese toată toamna, să-i vadă apărând pe alee. Şi poate că după ce Henry îi scrisese numele în prima scrisoare Sutpen şi-o fi spus că nu se poate, că trebuie să existe o limită chiar şi pentru ironie, dincolo de care totul devine o înşelăciune rea dar nu ucigaşă, sau o coincidenţă inofensivă, căci tata spunea că până şi Sutpen ştia probabil că nimeni n-ajunsese să născocească vreun nume pe care să nu-l şi poarte sau să nu-l fi purtat vreodată; şi ei au venit în cele din urmă pe caii lor şi Henry a spus: «Tată, acesta e Charles», şi el... („Demonul”, spuse Shreve) ...i-a văzut faţa şi a înţeles că există situaţii în care coincidenţa nu înseamnă nimic altceva decât copilul care dă buzna pe terenul de fotbal ca să ia şi el parte la meci şi jucătorii se năpustesc peste şi prin jurul capului lui neacoperit şi dau şi ei buzna şi se aruncă unii într-alţii, şi în furia încăierării după faptele numite câştig sau pierdere nimeni nu-şi mai aduce aminte de copilul acela şi nici nu mai bagă de seamă cine se bagă să-l scoată de acolo, să-l smulgă, ca să nu fie strivit; – că a rămas doar acolo în prag, exact aşa cum îşi închipuise, cum plănuise, cum îşi aranjase planul, şi

iată că după cincizeci de ani copilul pierdut, năucit, fără nume şi fără casă, a venit să bată la uşă şi nu era nicăieri sub soare un negru îmbrăcat ca o maimuţă care să iasă în uşă şi să-i poruncească s-o ia din loc; şi tata spunea că exact atunci, deşi ştia că Bon şi cu Judith nici nu dăduseră ochii unul cu altul, trebuie să fi simţit şi să fi auzit cum planul lui – casa, situaţia, urmaşii, totul – se năruie ca şi cum ar fi fost făcute din fum, fără niciun sunet, fără să stârnească niciun fel de curent de aer şi fără măcar să lase vreo ruină. Şi nici măcar n-a spus că asta ar fi fost plata, păcatele părintelui revenind să bântuie asupra casei; nici măcar n-a spus că ar fi fost ghinionul, ci doar o greşeală: greşeala pe care el singur n-o putea descoperi şi pentru care venise la bunicul, nu ca s-o scuze, ci doar ca să reia faptele pentru ca o minte imparţială (şi bunicul spunea că bănuia că şi cu o pregătire juridică) s-o examineze şi s-o descopere şi să i-o arate şi lui. Nu o pedeapsă morală, înţelegi: doar o greşeală veche de fapt, pe care un om cu isteţime şi curaj (una din calităţile acestea el ştiind acum că o are, cealaltă crezând acum că o învăţase, că o dobândise) ar fi putut încă să o contracareze dacă ar fi putut să înţeleagă unde fusese această greşeală. Pentru că nu renunţase. N-ar fi renunţat cu adevărat niciodată; bunicul spunea că acţiunile lui de mai târziu (faptul că o vreme n-a făcut nimic şi astfel poate că a ajutat să se creeze însăşi situaţia de care se temuse) nu au fost rezultatul pierderii curajului sau isteţimii sau neîndurării, ci al convingerii sale că totul se trăgea de la o greşeală şi până când avea să descopere care fusese acea greşeală nu avea de gând să rişte să mai facă încă una.

Astfel că-l poftise pe Bon în casă, şi în cele două săptămâni de vacanţă (numai că n-a durat chiar atât; tata spunea că probabil că doamna Sutpen îi şi logodise pe Judith şi pe Bon din momentul în care văzuse numele lui Bon în prima scrisoare a lui Henry) îi pândise pe Bon şi pe Henry şi pe Judith, sau mai degrabă îi pândise pe Bon şi pe Judith pentru că despre Henry şi Bon ştia din scrisorile lui Henry

trimise de la şcoală: îi pândise astfel timp de două săptămâni şi nu făcuse nimic. Pe urmă Henry şi cu Bon se întorseseră la şcoală şi acum feciorul negru care ducea scrisorile într-un sens şi în celălalt în fiecare săptămână între Oxford şi Suta lui Sutpen îi aducea lui Judith scrisori nu cu scrisul lui Henry (şi nici asta nu era neapărat necesar, spunea tata, pentru că doamna Sutpen şi umpluse oraşul şi provincia întreagă cu ştirea despre logodna care tata spunea că nici nu exista încă) şi el încă nu făcuse nimic. N-a făcut absolut nimic până când aproape trecuse primăvara şi Henry scrisese că avea să-l aducă pe Bon cu el, să petreacă una sau două zile împreună, înainte ca Bon să se întoarcă acasă la el. Atunci Sutpen s-a dus la New Orleans. Că a ales sau nu conştient vremea aceea pentru ca să-i găsească pe Bon şi pe maică-sa împreună şi să rezolve dintr-odată toată afacerea, asta nimeni nu poate s-o ştie. După cum nimeni nu ştie dacă a văzut-o sau nu pe mamă atunci când a fost acolo, dacă ea l-a primit sau a refuzat să-l primească; sau dacă l-a primit şi el a mai încercat încă o dată să ajungă la o înţelegere cu ea, s-o cumpere poate de data asta cu bani. Căci tata spunea că dacă un bărbat putea să-şi închipuie că o femeie dispreţuită, jignită şi mânioasă ar mai putea fi cumpărată cu argumente ţinând de logica formală atunci ar putea crede şi că poate fi îmblânzită cu bani, și nu i-a mers; sau dacă Bon însuşi era acolo şi el fusese acela care a refuzat oferta, deşi nimeni n-a ştiut vreodată dacă Bon a ştiut cu adevărat sau nu că Sutpen era tatăl lui, dacă nu cumva la început a încercat s-o răzbune pe maică-sa şi abia după aceea s-a îndrăgostit, abia după aceea a căzut victimă curentului de răzbunare şi fatalitate pe care domnişoara Rosa spunea că Sutpen îl stârnise şi-l statornicise acolo ca un blestem pentru toţi cei din sângele lui, şi albi şi negri. Numai că era limpede că nu-i mersese, şi a venit după aceea şi Crăciunul, iar Henry şi cu Bon au venit iarăşi la Suta lui Sutpen şi acum Sutpen înţelesese că nu mai era nicio scăpare, că Judith se îndrăgostise de Bon şi că fie că Bon dorise doar o răzbunare sau că fusese prins, pierdut

şi condamnat, acum era tot una. Astfel că se pare că-l chemase pe Henry în seara aceea din ajunul Crăciunului înainte de cină (tata spunea că poate că acum, după drumul la New Orleans, învăţase în sfârşit destule în ce priveşte femeile ca să-şi dea seama că n-ar fi avut niciun rost să încerce întâi cu Judith) şi-i spusese lui Henry. Şi ştiuse ce avea să spună Henry şi Henry chiar spusese asta şi-l auzise pe fiul său acuzându-l că minte şi Henry înţelesese văzându-l pe tatăl său că-l ascultă acuzându-l că minte că ceea ce-i spusese taică-său era adevărat; şi tata spunea că el (Sutpen) probabil că ştia şi ce avea să facă Henry şi conta pe faptul că Henry avea să facă aşa ceva pentru că încă mai credea că fusese totul doar o mică greşeală tactică. Aşa că era ca un detaşament de diversionişti care se vede copleşit ca număr dar care nu poate bate în retragere şi care mai crede că, dacă dă dovadă de destulă răbdare şi de destulă isteţime şi calm şi de destulă vivacitate, îi mai poate împrăştia pe inamici şi-i poate doborî unul câte unul. Şi Henry a şi făcut lucrul acela. Şi el (Sutpen) probabil că ştia şi ce avea să facă Henry după aceea, că Henry însuşi avea să se ducă la New Orleans să se convingă. Pe urmă, era anul ’61 şi Sutpen ştia ce aveau să facă acum, nu numai ce avea să facă Henry, ci şi ce avea să-l silească pe Bon să facă; poate că (fiind un demon – deşi nu era nicio nevoie să fii demon ca să prevezi la vremea aceea războiul) chiar prevăzuse că Henry şi cu Bon aveau să se înroleze în compania studenţilor de la universitate; trebuie să fi avut un fel al lui de a urmări evoluţia lucrurilor, de a şti ziua în care numele lor aveau să apară în registrul de înrolări, un fel de a şti dinainte unde avea să se găsească unitatea, compania, încă dinainte ca bunicul să fi ajuns colonelul regimentului din care făcea parte compania până când a fost rănit la debarcaderul din Pittsburg (unde a fost rănit şi Bon) şi s-a întors acasă ca să se obişnuiască să nu mai aibă braţul drept şi Sutpen s-a întors acasă în ’64 cu cele două pietre de mormânt şi a stat de vorbă cu bunicul în biroul lui în ziua aceea, înainte ca

amândoi să plece iarăşi la război. Poate că ştiuse toată vremea unde erau Henry şi cu Bon, că fuseseră tot timpul în regimentul bunicului unde bunicul putea să aibă grijă de ei într-un fel, chiar dacă habar n-avea că o făcea – presupunând că ar fi avut nevoie să aibă cineva grijă de ei, pentru că Sutpen trebuie să fi ştiut şi de perioada de încercare, ce anume făcea Henry acum: ţinându-i pe toţi trei – pe el însuşi şi pe Judith şi pe Bon – în aşteptare în timp ce se lupta cu conştiinţa lui, ca să o convingă să se învoiască la ceea ce voia el să facă exact aşa cum făcuse taică-său atunci, cu mai bine de treizeci de ani înainte, poate devenind chiar fatalist ca şi Bon şi dându-i războiului o şansă să aranjeze totul ucigându-l pe Bon, sau pe amândoi (dar fără ca el să ajute, trişând, pentru că el fusese cel care-l dusese pe Bon în spatele frontului atunci la Pittsburgh) sau poate că ştiuse că Sudul avea să fie înfrânt şi că apoi n-avea să mai rămână nimic care să mai aibă prea mare importanţă, care să mai merite să te mai înfierbânţi astfel, ceva împotriva căruia să mai merite să protestezi sau pentru care să suferi sau să mori, sau chiar pentru care să trăieşti. În ziua aceea venise în biroul lui, ziua lui... („A demonului”, spuse Shreve) ...de permisie ca să vină acasă, când se întorsese cu pietrele de mormânt şi Judith era acolo şi bănuiesc că el o privise şi că ea îl privise şi că el spusese: «Ştii unde e» şi Judith nu-l minţise şi el (îl cunoştea pe Henry) spusese: «Dar până acum n-ai primit nicio ştire de la el» şi Judith nu minţise nici de data asta şi nici nu plânsese, pentru că amândoi ştiau foarte bine ce avea să scrie în scrisoare când avea să sosească, aşa că el nici nu mai avusese nevoie să întrebe: «Când vă scrie că are să vină, tu şi cu Clytie o să începeţi să pregătiţi rochia de mireasă» chiar dacă de data asta Judith l-ar fi minţit, ceea ce ea n-ar fi făcut: astfel că el a aşezat una dintre pietre pe mormântul lui Ellen şi pe cealaltă a sprijinit-o în picioare în hol şi a venit să-l vadă pe bunicul, încercând să-i explice, să vadă dacă bunicul ar fi putut să descopere el greşeala aceea despre care credea că ar fi fost singura cauză a problemei

lui, aşezat acolo în uniforma lui uzată şi ponosită, cu mănuşile subţiate şi epoleţii ieşiţi de soare şi (pana o avea în orice caz, asta e sigur. S-ar fi putut să fi trebuit să lase deoparte sabia, dar pana şi-o păstrase) pana de la pălărie ruptă şi zdrenţuită murdară, şi calul înşeuat aşteptându-l jos în stradă şi mai avea de călărit o mie de mile ca să-şi regăsească regimentul, şi totuşi stătea acolo în singura după-amiază de permisie ca şi cum ar mai fi avut o mie de după-amiezi la dispoziţie, ca şi cum n-ar mai fi fost nicio grabă sau vreo nevoie urgentă nicăieri pe lume şi atunci când ar fi plecat n-ar fi avut de mers decât cele douăsprezece mile până la Suta lui Sutpen, cu o mie de zile sau poate chiar de ani de monotonie şi de pace îmbelşugată înainte, şi el, chiar şi după ce ar fi murit, încă rămânând acolo, privindu-şi splendizii nepoţi şi strănepoţi răsărind cât vedeai cu ochii; şi el încă, chiar dacă mort şi sub pământ, rămânând aceeaşi mândreţe de bărbat cum îi spusese Wash Jones, numai că nu acum. Acum, prins în ceţurile propriei sale fortificaţii personale de moralitate privată: într-o aceeaşi sofisticată despicare a firului în patru în vreme ce (spunea bunicul) Roma pierea şi zidurile Ierihonului se năruiau, spunând că *lucrul acesta ar fi bun dacă* sau *lucrul acela ar fi rău însă,* cu încetinirea sângelui în vine şi cu înţepenirea oaselor şi arterelor la care spune tata că ajung la senilitate oamenii care când sunt tineri şi supli şi puternici reacţionează la un singur simplu Da şi la un singur simplu Nu tot atât de instantaneu şi de desăvârşit şi de instinctiv ca aprinderea sau întreruperea electricităţii, stând acolo pe scaun şi vorbind şi acum bunicul nemaiştiind despre ce vorbea, pentru că acum bunicul spunea că nici nu mai credea că Sutpen însuşi ar mai fi ştiut, căci nici până atunci Sutpen nu-i povestise chiar totul. Şi aici iarăşi acea moralitate, spunea bunicul: moralitatea care nu-l lăsa să vorbească de rău sau să trădeze memoria primei sale soţii, sau cel puţin memoria căsătoriei, chiar dacă simţea că fusese păcălit, nici măcar faţă de o cunoştinţă în a cărui

discreţie şi delicateţe avea destulă încredere pentru a dori să se justifice pe sine însuşi, nici măcar faţă de fiul dintr-o altă căsătorie, pentru a-şi apăra statutul realizărilor şi dorinţei sale de o viaţă întreagă, decât ca o ultimă resursă. Nu că ar fi ezitat atunci, spunea bunicul, însă nu mai devreme. Fusese înşelat, păcălit el însuşi, însă ieşise din încurcătura asta fără a cere sau a primi ajutor de la cineva: oricine altcineva ar fi putut fi adus într-o asemenea situaţie n-avea decât să încerce să facă la fel. – Stătea acolo moralizând asupra faptului că, oricare ar fi fost alternativa pe care ar fi ales-o, rezultatul avea să fie că ţelul şi planul pentru care îşi dăruise cincizeci de ani de viaţă ar fi putut tot atât de bine să nici nu fi existat aceşti cincizeci de ani, şi bunicul nici măcar nu mai ştia despre ce alternativă vorbea el atunci, care ar mai fi fost cealaltă soluţie ce i-ar mai fi rămas până în momentul în care spusese chiar ultimul cuvânt înainte de a se fi ridicat în picioare, înainte de a-şi fi pus pălăria şi de a fi strâns mâna stângă a bunicului, ca după aceea să încalece şi să plece; această a doua soluţie, nevoia de a alege, la fel de obscură cât fusese pentru bunicul şi cauza celei dintâi, repudierea; astfel că bunicul nici măcar nu mai spusese «Nu ştiu ce ar trebui să alegi», nu pentru că asta ar fi fost tot ce ar fi putut spune şi astfel să spună asta ar fi fost mai puţin decât dacă nu i-ar fi răspuns nimic, ci pentru că orice ar fi putut spune ar fi însemnat mai puţin decât dacă n-ar fi răspuns chiar nimic, întrucât Sutpen nici nu asculta, nici nu aştepta vreun răspuns, căci nu venise să cerşească milă şi nu exista niciun fel de sfat pe care să-l urmeze, iar justificarea şi-o smulsese el singur din propria conştiinţă, cu treizeci de ani înainte. Şi încă mai ştia că avea curaj, şi chiar dacă în ultima vreme ar fi ajuns să pună la îndoială că-şi dobândise cu adevărat isteţimea pe care la un moment dat crezuse că o avea, încă mai credea că aşa ceva exista undeva pe lume ca să poată fi învăţat şi că dacă isteţimea putea fi învăţată, el avea încă s-o mai înveţe – şi poate chiar asta, spunea bunicul: dacă isteţimea nu l-ar fi

putut scoate din încurcătură de această a doua oară aşa cum o făcuse înainte, ar fi putut cel puţin să depindă de curaj ca să-şi găsească voinţa şi puterea de a mai porni o a treia oară spre ţelul acela, aşa cum şi le găsise ca să înceapă o a doua oară – el care venise în biroul bunicului nu pentru compătimire şi nu pentru ajutor, pentru că bunicul spunea că el nici nu învăţase cum să ceară cuiva ajutor sau orice altceva, aşa că nici n-ar fi ştiut ce să facă cu ajutorul dacă bunicul i l-ar fi putut da, ci venise doar cu îngândurarea aceea sobră şi liniştită, sperând poate (dacă mai spera ceva, dacă mai făcea altceva decât pur şi simplu să gândească cu voce tare) că o minte juridică poate percepe şi clarifica acea greşeală iniţială asupra căreia el mai insista încă, pe care el însuşi nu fusese în stare să o descopere; «Am fost pus în faţa alegerii – sau să închid ochii la un fapt care-mi fusese impus fără ştirea mea în timp ce eu îmi construiam acţiunile în vederea înfăptuirii planului meu, fapt care însemna negarea absolută şi irevocabilă a acestui plan; sau să mă ţin mai departe de planul meu originar către ţelul în înfăptuirea căruia eram confruntat acum cu această negare. Am ales, și am dus până la capăt după puterile mele ispăşirea pentru orice rău aş fi putut face prin alegerea mea, plătind chiar mai mult pentru privilegiul de a fi ales aşa cum am ales decât s-ar fi aşteptat din partea mea să plătesc, sau chiar (după lege) decât mi s-ar fi cerut să plătesc. Şi totuşi sunt pus acum în faţa unei a doua necesităţi de a alege, şi factorul curios în asta este nu, aşa cum ai arătat şi dumneata şi aşa cum mi s-a părut şi mie la început, că s-ar fi ivit necesitatea unei noi alegeri, ci că oricare ar fi alegerea pe care aş putea-o face, oricare ar fi acţiunea pe care aş putea-o alege, ea va duce spre acelaşi rezultat: sau îmi distrug propriul țel cu mâna mea, ceea ce se va întâmpla dacă voi fi silit să-mi joc ultima carte, sau să nu fac nimic, să las lucrurile să-şi urmeze cursul pe care ştiu că-l vor urma şi să-mi văd planul desăvârşindu-se în chip normal şi firesc şi cu succes în ochii lumii, dar în ochii mei va fi o batjocură şi o

trădare a băieţaşului care s-a apropiat de uşa aceea acum cincizeci de ani şi a fost izgonit, pentru a cărui răzbunare a fost conceput planul întreg şi dus înainte până în momentul acestei alegeri, această a doua alegere decurgând din prima, care la rândul ei mi-a fost impusă ca rezultat al unei înţelegeri, al unui aranjament în care intrasem cu toată buna credinţă, fără să ascund nimic, în vreme ce partea cealaltă sau părţile celelalte îmi ascundeau singurul factor care ar fi putut distruge întregul plan şi ţelul însuşi în vederea cărora acţionasem, ascunzându-mi-l atât de bine încât abia după ce s-a născut copilul mi-am dat seama că acest factor există»…”

„Bătrânul, tatăl tău, spuse Shreve. Când bunicul tău i-a spus asta, nici el nu ştia despre ce vorbea bunicul tău, după cum nici bunicul tău nu ştia despre ce vorbea demonul când demonul i-o spusese, nu? Şi când bătrânul tău ţi-a povestit asta, nici tu n-ai fi ştiut despre ce vorbeau ei toţi dacă n-ai fi fost acolo şi n-ai fi văzut-o pe Clytie. Nu-i aşa?”

„Da, spuse Quentin. Bunicul a fost singurul prieten pe care l-a avut el vreodată.”

„Pe care l-a avut demonul?” Quentin nu răspunse, nu schiţă nicio mişcare. Se făcuse frig în cameră. Căldura dispăruse aproape cu totul din radiatoare: fierul cel rece şuiera un semnal grav şi o povaţă ce-i îndemna la somn, mica moarte, reînnoirea. Trecuse o vreme de când clopotele sunaseră ceasurile unsprezece. „Foarte bine”, spuse Shreve. Se strângea acum în braţe, înfăşurat în halat aşa cum mai devreme se strânsese în el însuşi înfăşurat în pielea lui roză, dezgolită, aproape spână. „A ales. A ales poftele trupeşti. Şi eu aş alege la fel. Dar spune mai departe.” Remarca lui nu suna uşuratic, nici măcar nu însemna o condamnare. Se născuse (dacă trebuia neapărat să aibă vreo cauză) din sentimentalismul incorigibil, lipsit de romantism, al tinerilor, care ia forma uşurătăţii aspre şi adesea grosolane – şi, căreia de fapt, Quentin nu-i acordă nicio atenţie, reluând ca şi cum n-ar fi fost întrerupt, cu faţa încă plecată, în aparenţă încă adâncit în gânduri deasupra scrisorii întinse pe cartea

deschisă acolo pe masă între mâinile sale.

„În noaptea aceea a plecat spre Virginia. Bunicul povestea cum se dusese la fereastră să-l vadă trecând prin piaţă, călare pe armăsarul uscăţiv şi negru, ţeapăn în uniforma cenuşie ieşită de soare, cu pălăria cu pana ruptă puţin înclinată, dar nu chiar atât de într-o parte cât fusese căciula de blană de biber de odinioară, ca şi cum (spunea bunicul) nici chiar cu rangul şi prerogativele lui marţiale de acum nu-şi mai dădea aerele pe care şi le dăduse odată, nu pentru că s-ar fi învăţat minte de pe urma nenorocirilor sau ar fi îmbătrânit sau ar fi fost istovit de război, ci ca şi cum chiar şi în timp ce pornea călare ar mai fi rămas buimăcit în starea aceea în care se străduia să-şi păstreze limpede şi să-şi ridice liber, mai presus de haosul fiinţelor omeneşti imprevizibile şi lipsite de raţiune, nu atât capul, ca să respire, şi nu atât cei cincizeci de ani de eforturi şi luptă pentru a-şi crea posteritatea, ci codul său de logică şi moralitate, formula şi reţeta sa de fapte şi deducţii a căror sumă şi produs nu mai erau în stare să înoate ca să se menţină la suprafaţă, sau măcar să plutească; – bunicul îl văzuse apropiindu-se de Holston House şi-l zărise pe bătrânul McCaslin şi pe alţi doi bătrâni ieşind şi oprindu-l din drum, el călare pe armăsar şi răspunzându-le fără să ridice glasul, spunea bunicul, dar cu ceva pedant, oratoric în gesturile reţinute, în felul în care-şi ţinea umerii. Pe urmă, el a plecat mai departe. Putea să ajungă la Suta lui Sutpen înainte de a se fi lăsat noaptea, aşa că probabil că de-abia după cină îşi îndreptase armăsarul spre Oceanul Atlantic, el şi cu Judith mai oprindu-se faţă în faţă poate chiar un minut întreg, el nemaiavând nevoie să pună: «Aş opri totul dacă aş putea», ea nemaiavând nevoie să pună: «Atunci opreşte totul – dacă poţi» ci doar luându-şi rămas bun, sărutul pe frunte, fără nicio lacrimă; un cuvânt către Clytie și către Wash: stăpânul către sclav, seniorul către iobag: «Și aşa, Clytie, să ai grijă de domnişoara Judith. Wash, am să-ţi trimit o bucată din pulpana surtucului lui Abe Lincoln de la Washington», şi

bănuiesc că Wash răspunzându-i aşa cum obişnuia s-o facă acolo sub boltă, cu damigeana şi ciubărul de la fântână: «Sigur, dom' colonel; omoară-i pân-la unu' pe porcii ăia!» Aşa că şi-a mâncat budinca şi şi-a băut cafeaua de ghindă arsă şi a pornit călare la drum. Pe urmă s-a făcut anul '65 şi armata (bunicul se întorsese şi el; acum era colonel de brigadă, dar bănuiesc că asta din mai multe motive decât pur şi simplu pentru că rămăsese fără un braţ) se retrăsese prin Georgia şi Carolina şi cu toţii îşi dădeau seama că nu putea să mai dureze mult acuma. Pe urmă, într-o zi Lee îi trimisese lui Johnston întăriri de la unul din corpurile sale de armată şi bunicul descoperise atunci că regimentul 23 Mississippi era unul din regimentele de sub comanda lui. Şi el (bunicul) încă nu ştia ce se întâmplase: dacă Sutpen aflase într-un fel că Henry reuşise în sfârşit să-şi convingă propria conştiinţă să cadă de acord cu el însuşi aşa cum şi taică-său (tatăl lui Henry) făcuse cu treizeci de ani înainte, sau dacă Judith îi scrisese lui taică-său că primise în sfârşit o ştire de la Bon, să-i spună deci ce aveau de gând să facă ea şi cu Bon, sau dacă ei toţi patru ajunseseră ca unul la punctul acela în care trebuia să se facă ceva, trebuia să se întâmple ceva, ce anume din toate astea el (bunicul) nu ştia. Aflase doar într-o dimineaţă că Sutpen se prezentase la cartierul general al fostului regiment al bunicului şi ceruse şi primise permisiunea să stea de vorbă cu Henry şi stătuse de vorbă cu el şi apoi plecase iarăşi, călare cum şi venise, înainte de miezul nopţii."

„Aşa că până la urmă făcuse alegerea, spuse Shreve. Îşi jucase totuşi cartea. Şi atunci s-a întors acasă şi a găsit acolo..."

„Stai niţel", zise Quentin.

„...ceea ce trebuie să fi vrut să găsească, sau în orice caz ceea ce oricum trebuia să găsească..."

„Stai niţel, îţi spun", zise Quentin, deşi încă nu se mişcase de la locul lui şi nici nu ridicase glasul – glasul în care se simţea o încordare nelămurită, reţinută: „Îţi spun că *are să*

trebuiască să aud iar totul se gândea *Acum trebuie să aud iar totul de la capăt îl şi aud reluând totul de la capăt iar ascult iar totul de la capăt are să trebuiască de acuma încolo să nu mai ascult niciodată nimic altceva decât asta mereu aşa că s-ar zice că nu numai că nimeni n-ajunge să-i supravieţuiască propriului său tată dar nici prietenii sau cunoscuţii n-ajung s-o facă* – s-a întors şi a găsit cel puţin lucrul acela pentru care n-ar fi fost nevoie de nicio ştire sau de niciun avertisment, chiar dacă Judith s-ar fi gândit să-i trimită vreun asemenea avertisment, să-i trimită ştire că a fost înfrântă, ea care după cum spunea domnul Compson nu s-ar fi gândit să-i dea de veste că o învinsese şi care doar îl aştepta (ea care, cum spunea domnişoara Coldfield, nu se simţea îndoliată) şi-i ieşise înainte la întoarcerea lui, nu cu furia şi deznădejdea la care el poate s-ar fi aşteptat deşi ştia atât de puţine, învăţase atât de puţine lucruri despre femei după cum spunea domnul Compson, dar în mod sigur cu altceva decât calmul îngheţat cu care aşa cum povestea domnişoara Coldfield, îl întâmpinase ea – acelaşi sărut, după aproape doi ani, pe frunte; glasurile, vorbele liniştite, reţinute, aproape impersonale: „Și...?” „Da. Henry l-a omorât” urmate de puţinele lacrimi care se opriseră chiar în clipa când se porniseră, ca şi cum umezirea ochilor ar fi fost doar o simplă pojghiţă, o peliculă subţire ca o foiţă de ţigară şi cu înfăţişarea unui chip omenesc; „A, Clytie. A, Rosa. – Vezi şi tu, Wash. N-am reuşit să pătrund destul de departe în spatele liniilor yankeilor că să-ţi tai o bucată din pulpana aceea pe care ţi-am promis-o”; şi (din partea lui Jones) hohotul, pufnetul, străvechea stabilitate dobitocească a tinei articulate care, cum spunea domnul Compson, dăinuie dincolo şi de victorii şi de înfrângeri: „Da, dom’ colonel, ne-au ucis da’ de avut nu ne-au avut încă, nu?”; şi asta a fost totul. Se întorsese. Era iarăşi acasă şi acum problema pentru el era graba, timpul care trecea, nevoia de a se zori. *Nu-şi mai bătea capul,* spunea domnul Compson, *nici cu curajul nici cu voinţa, nici măcar cu isteţimea acum. Nu-şi pusese*

nicio clipă întrebarea dacă mai era în stare sa mai ia totul de la capăt a treia oară. Tot ce-l preocupa acum era gândul că s-ar fi putut să nu mai aibă timp suficient s-o facă, să recâştige terenul pierdut. În orice caz n-a pierdut nimic din timpul care-i rămăsese. Nici voinţa şi isteţimea nu şi le-a pierdut, deşi fără îndoială că nu considera că ar fi fost voinţa sau isteţimea calităţile care împinseseră în mâinile lui întinse în aşteptare prilejul, şi probabil că fusese mai puţină isteţime şi mai mult curaj decât chiar voinţă ceea ce-l făcuse să se logodească cu domnişoara Rosa în mai puţin de trei luni şi aproape chiar înainte ca ea să-şi fi dat seama de asta – domnişoara Rosa, principala adeptă şi susţinătoare a cultului de prigonire a demonului, cult căruia el îi era principalul obiect (chiar dacă nu victimă), logodită cu el înainte de a se fi obişnuit să-l vadă în casă: – da, mai mult curaj decât chiar voinţă, şi totuşi şi ceva isteţime: isteţimea câştigată prin nenumărate şi chinuitoare chiţibuşuri vreme de cincizeci de ani brusc capitulând şi renăscând în trecut sau brusc răsărind şi înflorind ca o sămânţă căzută stearpă în gol sau într-un singur bulgăre de pământ îngheţat. Pentru că s-ar fi zis că observase fără să se fi oprit din mers, în trecerea prin casă care de fapt fusese doar continuarea neîntreruptă a îndelungatei călătorii prin Virginia, o pauză nu ca să-şi salute familia, ci doar ca să-l ia pe Jones şi să-l tragă după el afară pe câmpurile năpădite de mărăcini şi pe lângă gardurile năruite, şi-i vârâse securea în mâini, văzuse singurul punct slab, singurul punct vulnerabil prin care să ia cu asalt virginitatea înăcrită şi îmbătrânită a domnişoarei Rosa, şi luând-o cu asalt şi cucerind-o dintr-un singur cuvânt, cu ceva din abilitatea tactică necruţătoare a bătrânului său maestru (regimentul 23 Mississippi fusese odată în corpul de armată al lui Jackson). Şi apoi isteţimea îl părăsise iarăşi. Se frânsese, se risipise în aceeaşi veche logică şi moralitate neputincioasă care-l mai trădase şi altădată; şi în ce zi va fi fost, în ce brazdă se va fi oprit deodată nemişcat, cu un picior împins înainte, cu coarnele

nesimţitoare ale plugului deodată în mâinile sale nesimţitoare, ce stinghie de gard rămasă deodată în aer ca şi cum n-ar mai fi avut greutate în nişte muşchi care n-ar mai fi putut-o simţi, când şi-a dat seama că era ceva mai mult în problema lui decât pur şi simplu lipsa de timp, că problema aceasta cuprindea ceva mai mult decât o supraconcentrare a acestei lipse: că acum trecuse de şaizeci de ani şi că nu mai era cu putinţă să mai aibă decât un singur fiu, că în cel mai bun caz nu mai avea în măruntaiele sale decât cel mult un băiat, aşa cum tunul cel bătrân ar putea să simtă când în trupul lui nu mai era decât un singur obuz. Aşa că el i-a sugerat ei ceea ce-i sugerase, şi ea a făcut ceea ce el ar fi trebuit să ştie că ea avea să facă şi poate chiar ar fi ştiut dacă nu s-ar fi înnămolit iarăşi în moralitatea care-i cuprindea toate părţile componente dar care refuza să se urnească, să se mişte. De aici apropierea aceea, ultragiul, uimirea neîncrezătoare; fluxul, izbucnirea de indignare şi mânie în care domnişoara Rosa a dispărut de la Suta lui Sutpen, cu fustele umflate ca un balon plutind pe deasupra revărsării, uşoară ca o surcică, cu boneta (poate una dintr-ale lui Ellen pe care şi le luase de undeva din pod) strânsă bine peste capul ţeapăn şi tremurător de mânie. Şi el, oprit acolo cu frâiele peste braţ, poate cu ceva semănând a surâs ascuns în barbă şi în jurul ochilor, ceva care nu surâdea, ci era concentrarea ridată a îngândurării furibunde – graba, nevoia lui sălbatică; precipitarea dar nu spaima, nu îngrijorarea: doar faptul că de data asta dăduse greş, deşi fusese doar o împuşcătură de încercare şi cu o încărcătură uşoară, de alice, şi puşca cea veche, ţeava şi mecanismul ei încă neresimţindu-se; doar că data viitoare s-ar fi putut să nu mai fie de ajuns praf de puşcă şi pentru ca să tragă spre ţintă şi pentru ca după aceea să mai poată reîncărca; – faptul că firul acesta al isteţimii şi curajului şi voinţei se înfăşurau într-un acelaşi ghem în care se înfăşura firul zilelor care-i mai rămăseseră şi ghemul acela era acum de ajuns de aproape de el ca să-şi întindă mâna şi să-l atingă. Dar ăsta

nu era încă un motiv serios de îngrijorare, pentru că totul (vechea logică, vechea moralitate care până atunci niciodată nu dăduse greş când fusese vorba să-i înşele aşteptările) începuse pe nesimţite să se aşeze într-un chip plin de înţeles, începuse să-i arate dincolo de orice îndoială că avusese dreptate, întocmai cum şi el ştiuse că avusese dreptate, şi că deci ceea ce se întâmplase fusese doar o iluzie şi în realitate nici nu existase.)

„Nu, spuse Shreve; stai tu acum. Să mă joc şi eu puţin de-a povestitul. Întâi, Wash. El (demonul) oprit acolo şi calul, armăsarul lui înşeuat, sabia prinsă în teacă, uniforma cenuşie aşteptând să fie întinsă în pace printre molii şi totul pierdut, mai puţin dezonoarea; pe urmă vocea credinciosului gropar care începuse piesa şi care avea s-o şi încheie, răzbătând din culise asemenea însuşi glasului lui Shakespeare: «Mda, şi-aşa dom' colonel, de bătut poate că ne-au bătut, da' nu ne-au avut încă, nu?»…" Şi fără urmă de ironie. Avea doar nuanţa aceea protectoare de uşurătate în spatele căreia se ascundea ruşinea tinerească de a se simţi emoţionat, şi din spatele căreia vorbea şi Quentin, aceasta fiind şi cauza îngândurării sale posomorâte, volubilitatea (din partea amândurora), veselia prefăcută: amândoi, fie că ştiau sau nu, în camera îngheţată (se făcuse frig de tot acum) pierduţi în încordarea analizei, a căutării motivelor raţionale şi care în fond semăna mult cu moralitatea lui Sutpen, cu ritualurile de invocare a demonului ale domnişoarei Coldfield – camera aceasta nu numai consacrată acestei încordări amintitoare, ci păstrată chiar deoparte pentru aşa ceva şi cu toată îndreptăţirea, pentru că aici mai puţin decât în orice alt loc o asemenea încordare (logica şi moralitatea) ar fi putut face mai puţin rău; – amândoi sprijinindu-se spate în spate ca şi cum ar fi fost împinşi în ultimul şanţ de rezistenţă, spunându-i Nu fantasmei invocate de Quentin de pe malurile Mississippi-ului, care în timpul vieţii acţionase şi reacţionase cu minimum de logică şi de moralitate, şi care murind scăpase cu totul de aşa ceva,

care, mort acum, rămăsese nu numai indiferent ci şi invulnerabil faţă de aşa ceva, şi într-un fel de o mie de ori mai puternic şi mai viu. Shreve nu avusese câtuşi de puţin intenţia de a răni şi gestul lui nici nu fusese luat ca atare, căci Quentin nici măcar nu se oprise. Nu ezită nicio clipă, continuând spusele lui Shreve, fără pauză de virgulă sau de punct sau de paragraf:

„...nu mai avea rezerve să rişte focuri pentru tatonarea terenului, aşa că a stârnit totul de data asta aşa cum stârneşti un iepure dintr-o tufă de măceş, cu un bulgăre de noroi uscat pe care-l arunci cu mâna. Poate că a fost primul şirag de mărgele luat din prăvălioara lui şi a lui Wash, unde el îşi pierdea răbdarea cu clienţii, negrii şi golanii albi şi tot soiul de pierde-vară, şi-i dădea afară şi încuia uşa şi se îmbăta până nu mai vedea în faţa ochilor. Şi poate că Wash a dus şiragul în persoană, spunea tata, atunci la poartă, când se întorsese de la război în ziua aceea, şi poate că după ce a plecat cu regimentul avea să le spună oamenilor că el (Wash) stătea acolo să aibă grijă de plantaţia şi de negrii colonelului, şi tot aşa până când după o vreme poate c-a început să creadă şi el asta. Mama tatii povestea cum atunci când negrii lui Sutpen au aflat ce spunea el, începuseră să-l oprească pe drumul care urca dinspre râpă, dinspre locul unde era tabăra cea veche de pescuit pe care i-o lăsase Sutpen să stea el şi nepoata lui (pe vremea aceea ea avea opt ani). Erau prea mulţi ca să-i poată împinge la o parte cu biciul, să încerce chiar s-o facă, să rişte să încerce; şi îl întrebau de ce nu era şi el la război şi el le răspundea: «Căraţi-vă din drumul meu, negrilor!» şi pe urmă începeau să râdă de-a dreptul întrebându-se unul pe altul (doar că nu se întrebau unul pe altul, ci-l întrebau pe el): „Cine-o mai fi şi ăsta, de ne spune nouă negri?” şi el se năpustea asupra lor cu un băţ în mână şi ei săreau la o parte, nu prea departe, doar cât le trebuia ca să nu se lase atinşi, deloc furioşi, râzând doar. Şi el încă mai ducea peşte şi vânat pe care îl împuşcase (sau poate îl furase) şi legume acolo la casa cea

mare şi cam asta era tot ce mai aveau doamna Sutpen şi Judith (şi Clytie alături de ele) ca să mănânce, şi Clytie nu-l lăsa nici să intre în bucătărie cu coşul, spunându-i: «Stai aici, albule. Stai locului acolo unde eşti. N-ai trecut niciodată pragul ăsta cât a fost colonelul aici şi n-ai să-l treci nici acum.» Ceea ce era adevărat, numai că tata spunea că aici era ceva cu care se mândrea: că nu încercase niciodată să intre în casă. Chiar dacă el credea că dacă ar fi încercat, Sutpen nu le-ar fi lăsat să-l oprească; ca şi cum (zicea tata) şi-ar fi spus în sinea lui *Motivul pentru care nici nu încerc nu e că refuz să-i dau vreunei negrese blestemate prilejul să-mi spună că n-am voie, ci că nu vreau să-l pun pe domnu' Tom în situaţia să trebuiască să drăcuiască un negru sau să fie el drăcuit de nevastă-sa din cauza mea.* Însă şedeau să bea laolaltă sub bolta de muscat duminicile după-masă, şi în zilele săptămânii îl vedea pe Sutpen (o mândreţe de bărbat, cum spunea el) pe armăsarul cel negru, galopând prin plantaţie, şi tata povestea cum în clipele acelea Wash îşi simţea inima liniştită şi plină de mândrie şi poate că i se părea că lumea asta în care negrii, despre care Biblia spunea că au fost creaţi şi blestemaţi de Dumnezeu să fie animale şi robi ai tuturor oamenilor cu pielea albă, trăiau mai bine şi erau adăpostiţi şi chiar îmbrăcaţi mai bine decât el şi nepoată-sa – că lumea asta în care el umbla întotdeauna împresurat de batjocurile şi ecourile disonante ale râsetelor negrilor era doar un vis şi o iluzie şi că lumea adevărată era cea în care propria lui apoteoză singuratică (spunea tata) galopa pe armăsarul său negru pursânge, gândindu-se poate, spunea tata, cum în Cartea Sfântă se spune că toţi oamenii au fost creaţi după chipul şi asemănarea Domnului astfel că toţi oamenii sunt oricum la fel în ochii Domnului, se înfăţişează la fel în faţa Domnului cel puţin, aşa că îl privea pe Sutpen şi se gândea: *Un bărbat chipeş, mândru. Dacă Dumnezeu însuşi ar coborî printre noi să străbată pământul, aşa i-ar plăcea şi Lui să arate.* Poate că a adus el însuşi primul şirag de mărgele şi, spunea tata, poate şi fiecare din

panglicile de după aceea de-a lungul următorilor trei ani, în timp ce fata creştea şi se maturiza repede cum se întâmplă cu toate fetele de felul ei; sau oricum avea să le ştie şi să le recunoască pe fiecare cum le vedea pe ea, chiar dacă ea îl minţea când trebuia să spună unde şi cum le-a căpătat, lucru pe care probabil că ea nici nu-l făcea, pentru că ştia sigur că el trebuie să fi văzut panglicile acestea în vitrină zi de zi timp de trei ani şi că le ştia tot aşa de bine cum îşi ştia şi pantofii din picioare. Şi nu numai el le ştia, ci şi toţi ceilalţi, clienţi şi cei care şedeau să caşte gura, albii şi negrii stând chirciți pe veranda prăvăliei s-o privească trecând, nu chiar sfidătoare şi nici chiar timidă, şi nici de-a dreptul mândrindu-se cu panglicile şi mărgelele astea, dar aproape; nu se putea spune că ar fi fost aşa într-un fel sau altul, dar era parcă puţin din toate: îndrăzneaţă, tăcută şi temătoare. Însă tata spunea că Wash îşi simţea încă inima liniştită chiar şi după ce văzuse rochia şi vorbise despre ea, probabil că doar puţin mai grav acum privindu-i chipul tainic, sfidător, speriat în vreme ce ea îi spunea (înainte ca el să fi întrebat, poate prea insistentă, prea grăbită să dea singură explicaţii) că domnişoara Judith i-o dăruise şi o ajutase să şi-o croiască: şi tata povestea cum poate el şi-a dat seama dintr-odată şi fără să fie pregătit că atunci când trecea pe lângă bărbaţii strânşi pe verandă aceştia se uitau acum lung şi după el şi cum înţelegea că ei ştiau deja lucrul la care el se gândea acum că le trecea lor prin cap. Dar tata spunea că era încă liniştit, chiar şi acum, şi că răspundea, dacă se gândea să răspundă, să oprească protestele şi dezvinovăţirile: «Da, sigur. Dacă dom' co'nel şi domnişoara Judith au vrut să ţi-o dea ţie, nădăjduiesc doar că ţi-a venit în minte să le mulţumeşti.» – Nu speriat, spunea tata: doar îngândurat. Doar grav: şi tata povestea mai departe cum în după-amiaza aceea bunicul a plecat călare să-i spună lui Sutpen ceva şi nu era nimeni în faţă în prăvălie şi el voia tocmai să iasă şi să se ducă la casa cea mare, când a auzit glasuri în spate şi s-a îndreptat într-acolo şi astfel a auzit înainte de a fi început

să nu mai asculte şi înainte de a-i face pe ei să-l audă cum îl striga pe Sutpen. Bunicul nu apucase încă să-i vadă, nu ajunsese încă nici măcar destul de aproape ca ei să-l audă. Însă spunea că ştia exact cum aveau să arate: Sutpen tocmai îi spusese lui Wash să scoată carafa şi atunci Wash spusese ceva şi Sutpen începuse să se întoarcă spre el, văzând că Wash nu scotea carafa înainte de a fi înţeles ce voia să spună Wash, apoi înţelegând şi încă pe jumătate întors spre el şi apoi dintr-odată parcă trăgându-se îndărăt şi aruncându-şi capul pe spate, privindu-l pe Wash şi Wash acolo în picioare, şi fără să strângă din umeri, cu aerul lui încăpăţânat şi liniştit şi fără să se dea bătut, şi Sutpen spunând: «Adică ce-i cu rochia?» şi bunicul spunea că glasul lui Sutpen suna scurt şi aspru; nu al lui Wash; că glasul lui Wash era doar fără inflexiuni şi liniştit, nu supus: doar răbdător, fără să se grăbească: «Te cunosc de aproape douăzeci de ani de zile. N-am încercat niciodată să nu fac ce mi-ai spus matale să fac. Şi sunt un om de peste şaizeci de ani. Şi ea nu-i decât o fetiţă de cincisprezece», şi Sutpen spunând: «Vrei să spui că i-aş face vreun rău fetei? Eu, un om în toată firea, de vârsta ta?» şi Wash: «Dacă matale ai fi fost oricine altul, ţi-aş fi spus şi eu că eşti de vârsta mea, la fel de bătrân ca mine. Şi bătrân sau tânăr, n-aş fi lăsat-o să păstreze rochia aia, sau nimic altceva care ar fi venit din mâna matale. Dar matale eşti altceva». Şi Sutpen: «Cum, altceva?» şi bunicul povestea că Wash nu răspunsese nimic şi că îl strigase din nou atunci şi niciunul din ei nu-l auzise; şi apoi Sutpen spusese: «Aşa, de-asta ţi-e frică de mine?» şi Wash pusese: «Nu mi-e frică. Pentru că matale eşti om curajos. Nu că matale ai fost om curajos în vreo clipă sau vreo minută sau vreo oră din viaţa matale şi ai avea vreun act de la generalul Lee cu care să dovedeşti asta. Eşti curajos, aşa cum eşti un om viu şi care respiră. În asta e altceva cu matale. Nu-i nevoie de niciun act de la nimeni care să-mi dovedească mie aşa ceva. Şi ştiu că oricare ar fi lucru' pe care pui matale mâna, fie un regiment de bărbaţi sau o fetişcană neştiutoare sau doar un

câine nenorocit, matale ai s-o faci cum se cuvine s-o faci.» Atunci bunicul l-a auzit pe Sutpen mişcându-se brusc, violent, şi bunicul povestea că-şi închipuise, că o clipă crezuse că ştie cam ce-şi închipuia el că gândea Wash în momentul acela. Însă tot ce-a spus Sutpen a fost: «Scoate carafa» – «Sigur, dom' co'nel», a spus Wash.

Aşa că a venit şi duminica aceea, un an după ziua cealaltă şi trei ani după ce el îi sugerase domnişoarei Rosa ca întâi să încerce şi dacă avea să fie băiat şi avea să trăiască, după aceea să se căsătorească. Nu se crăpase încă de ziuă şi el aştepta ca iapa lui să fete după ce se încrucişase cu armăsarul cel negru, aşa că atunci când a ieşit din casă, înainte de a se fi făcut ziuă, în dimineaţa aceea Judith şi-a închipuit că se duce la grajduri. Ce știa Judith şi cât anume despre tatăl ei şi despre nepoata lui Wash nimeni n-ar fi putut să spună, cât n-ar fi putut să nu afle din ce trebuie să fi ştiut Clytie (cât poate să-i fi spus sau să nu-i fi spus, fie că o făcuse sau nu) întrucât toţi ceilalţi albi sau negri de prin partea locului ştiau numai văzând-o pe fată trecând gătită cu panglicile şi mărgelele pe care toţi le recunoşteau cât anume trebuie să fi refuzat ea să înţeleagă în timp ce potrivea şi cosea rochia (tata spunea că Judith o lucrase cu adevărat: nu fusese minciună ce-i spusese lui Wash fata: amândouă singure ziua întreagă de dimineaţa până seara timp de o săptămână, acolo în casă; şi despre ce stătuseră de vorbă, ce trebuie să fi spus Judith în timp ce fata rămăsese îmbrăcată doar în lucrurile pe care le mai avea şi cărora le spunea rufăria ei, cu faţa-i rezervată, sfidătoare, tainică, pânditoare, şi ce anume răspunzând, ce anume spunând, la care Judith poate să fi încercat sau nu să închidă ochii – nimeni n-ar fi putut să spună). Aşa că numai când nu se întorsese la vremea mesei se dusese ea sau o trimisese pe Clytie în grajd şi văzuse că iapa fătase peste noapte, dar că tatăl ei nu era acolo. Şi de-abia pe la mijlocul după-amiezii găsise un băieţaş mai răsărit şi-i dăduse o băncuţă ca să se ducă până jos la vechea tabără de pescuit să-l întrebe pe Wash unde

era Sutpen, și băiatul ocolise fluierând pe după colţul colibei de lemn putrezit şi văzuse poate întâi coasa, poate întâi trupul zăcând în buruienile pe care Wash nu le tăiase încă, şi când ţipase, ridicase ochii şi-l văzuse pe Wash la fereastră, pândindu-l. Pe urmă, cam după vreo săptămână o găsiseră pe negresă, moaşa, şi ea spusese că nici nu ştiuse că Wash era acolo în dimineaţa aceea, în zori când auzise calul şi apoi paşii lui Sutpen şi el intrase şi se oprise lângă rogojina pe care erau întinşi fata şi pruncul şi spusese: «Penelope... („asta era iapa")...a fătat în dimineaţa asta. Un mânz al dracului de frumos. Are să semene leit cu taică-său cum era când îl călăream acolo în Nord în '61. Ţii minte?» şi bătrâna negresă spunea că răspunsese: «Da, stăpâne» şi el îşi zvâcnise cravaşa spre rogojină şi spusese, «Ei? Spune odată, lua-te-ar dracu: armăsar sau iapă?» şi cum ea îi spusese şi el rămăsese acolo o clipă, nemişcat cu totul şi fără să se clintească din loc, cu cravaşa lipită de picior şi dungile de soare căzând peste el prin crăpăturile peretelui, peste părul alb şi barba care nu-i încărunţise încă deloc, şi spunea cum îi văzuse ochii şi pe urmă dinţii în barbă şi că ar fi vrut să fugă atunci, numai că nu se putea mişca, i se părea că n-o ţin picioarele să se ridice şi să fugă: şi pe urmă el o privise iarăşi pe fata de pe rogojină şi spusese: «De, Milly; păcat că nu eşti şi tu iapă. Atunci ţi-aş fi putut da şi ţie un culcuş ca lumea în grajd» şi se întorsese pe călcâie şi ieşise. Doar că ea nu se putea mişca încă, şi nici măcar nu ştia că Wash era acolo, afară; îl auzise doar pe Sutpen spunând: «Marş de-aici, Wash. Să nu îndrăzneşti să m-atingi», şi pe urmă Wash, cu glasul blând şi de-abia destul de ridicat ca să ajungă până la ea: «Am să îndrăznesc să te-ating, dom' co'nel»; şi Sutpen. Iarăşi: «Dă-te la o parte. Wash!» acum cu asprime, şi pe urmă auzise cravaşa peste faţa lui Wash, dar nu-şi mai dăduse seama dacă auzise sau nu coasa, pentru că descoperise că putea să se mişte, să se ridice în picioare, să iasă în fugă din colibă prin bălării, fugind mai departe..."

„Stai, spuse Shreve. Stai niţel. Vrei să spui că-şi căpătase

în sfârşit băiatul care şi-l dorise, şi că totuşi…”

„…făcuse pe jos trei mile până acolo şi îndărăt ca s-o aducă pe negresă, pe urmă se aşezase pe veranda căzută în ruină până se făcuse ziuă şi nepoata încetase să mai ţipe în colibă şi-l auzise o dată chiar şi pe copil, aşteptându-l pe Sutpen. Şi tata spunea că îşi simţea inima liniştită în piept chiar şi atunci, deşi ştia ce-avea să se spună peste tot în fiecare colibă de prin partea locului înainte de a se fi lăsat seara, tot aşa cum ştiuse ce spuseseră în ultimele patru sau cinci luni când starea nepoate-sii (pe care el nu încercase niciodată s-o ascundă) nu mai putea fi interpretată în vreun alt fel: *Wash Jones a pus mâna pe bătrânul Sutpen în sfârşit. I-au trebuit douăzeci de ani, dar acum l-a apucat aşa de bine că Sutpen o să trebuiască sau să taie în carne vie, sau să se dea bătut*. La asta spunea tata că se gândea el în timp ce aştepta afară pe verandă, unde-l trimisese bătrâna negresă, când îi poruncise să iasă, stând acolo în picioare poate chiar lângă stâlpul de care rămăsese sprijinită ruginind de doi ani de zile coasa, în vreme ce ţipetele nepoatei veneau acum cu regularitatea unui ceasornic, dar inima lui era liniştită, deloc îngrijorată sau speriată; şi tata spunea că poate în timp ce stătea acolo înceţoşat în căutările şi bâjbâielile lui (moralitatea lui, care semăna atât de mult cu cea a lui Sutpen, care-i spunea că el avea dreptate împotriva oricăror fapte şi obiceiuri şi a orice altceva) care dintotdeauna se amestecase şi se încâlcise cu ropotul de copite în galop chiar şi în vremurile de pace de care nimeni nu-şi mai aducea aminte, şi în care în timpul celor patru ani de război la care el nu luase parte ropotul galopului se auzise doar mai vitejeşte, mai mândru, mai viforos; – tata spunea că poate că-şi găsise şi răspunsul; că poate izbucnise liberă şi limpede galopând pe cerul gălbui al zorilor superba imagine plină de mândrie a bărbatului pe superba imagine plină de mândrie a armăsarului şi căutările şi bâjbâielile se scuturaseră dintr-odată libere şi limpezi şi ele, nu ca o justificare, o explicaţie, o dezvinovăţire sau o scuză, spunea tata, ci ca o apoteoză

singuratică, explicabilă, dincolo de orice înşelăciune omenească: *El este mai mare decât toţi yankeii ăia care ne-au omorât pe noi şi pe ai noştri, care i-au omorât nevasta şi i-au văduvit fata şi i-au gonit băiatu' de-acasă, care i-au furat negrii şi i-au părăginit pământurile; mai mare decât toată regiunea asta pentru care s-a bătut şi care drept răsplată l-a adus să ţină o prăvălioară prăpădită de ţară ca să-şi câştige hrana; mai mare decât dispreţul şi amărăciunea pe care le păstra pe buze precum cupa amărăciunii în Cartea Sfântă. Şi cum aş fi putut să trăiesc pe lângă el douăzeci de ani de zile fără ca el să mă atingă şi să facă alt om din mine? Poate că nu sunt la fel de mare ca el şi poate că n-am mers în iureşul acela în galop. Dar cel puţin am fost împins şi eu pe unde a trecut el. Şi eu şi cu el mai putem încă s-o facem şi vom mai putea s-o facem, dacă va fi să fie ca el să-mi arate ce vrea să fac;* şi poate încă stând acolo, ţinând frâul armăsarului după ce Sutpen intrase în colibă, ascultând încă ropotul galopului, privind încă imaginea aceea superbă cum galopează şi se topeşte şi trece, galopând prin avatarurile care însemnau acumularea anilor, a timpului, până la culmea iradiind de splendoare în care avea să galopeze fără oboseală sau fără să mai înainteze, în veci de veci nemuritoare sub sabia înălţată şi după steagurile zdrenţuite de bătălie năpustindu-se spre cerurile de culoarea tunetului; stând acolo şi auzindu-l pe Sutpen în casă cum spune singura lui vorbă de salut, de întrebare şi de adio către nepoată, şi tata spunea că o clipă Wash trebuie să nu fi simţit pământul sub picioare pe când îl privea pe Sutpen ieşind din casă, cu cravaşa în mână, gândindu-se liniştit, ca într-un vis: *Nu se poate să fi auzit ce ştiu bine că am auzit. Ştiu bine că nu se poate* gândindu-se *Asta a fost ce l-a scos din pat. Mânzu' ăla. Nu eu sau cineva din ai mei. Nici măcar cineva din sângele lui n-a fost să-l scoată din patu' lui* poate nemaisimţind pământul sub picioare, nicio stabilitate, nimic atunci, poate nici măcar nemaiauzindu-şi glasul când Sutpen i-a văzut faţa (faţa unui om pe care timp de douăzeci de ani de zile nu-l văzuse să

facă vreo mişcare decât la comandă, cum nu văzuse de altfel armăsarul pe care-l călărea) şi se oprise: «Ai spus că dac-ar fi fost iapă ai fi putut să-i dai un culcuş ca lumea în grajd», şi poate nici măcar nu-l auzise pe Sutpen când spusese, brusc şi aspru: «Marş de-aici. Să nu îndrăzneşti să m-atingi», numai că trebuie să fi auzit asta pentru că-i răspunsese: «Am să-ndrăznesc să te-ating, dom' co'nel» şi Sutpen spusese: «Dă-te la o parte, Wash» iarăşi, înainte ca bătrâna să fi auzit cravaşa. Numai că fuseseră două lovituri cu cravaşa, găsiseră două brazde pe faţa lui Wash în noaptea aceea. Poate că cele două lovituri îl trântiseră la pământ; poate că pe când se ridica pusese mâna pe coasă…"

„Stai, spuse Shreve; pentru numele lui Dumnezeu, stai puțin. Vrei să spui că el…"

„…a stat acolo toată ziua la ferestruica de unde putea să pândească drumul; probabil că a lăsat coasa sa cadă jos şi a intrat drept în casă, unde poate nepoata întinsă pe rogojină l-a întrebat cu vocea mânioasă ce se întâmplase şi el răspunsese: „Ce? Ce să se-audă, dragă?» şi poate că şi încercase s-o convingă să mănânce – carnea pe care probabil c-o adusese de la prăvălie sâmbătă seara, sau poate nişte dulciuri, încercând s-o ispitească cu ele – jeleuri lipicioase, stătute, de-o para, scoase dintr-o pungă ruptă, şi poate a mâncat şi el şi pe urmă s-a aşezat la fereastră, de unde putea să privească afară pe deasupra trupului şi a coasei din bălăriile de dedesubt, şi să pândească drumul. Pentru că acolo şedea atunci când băieţaşul dăduse colţul colibei fluierând şi-l văzuse. Şi tata spunea că trebuie să-şi fi dat seama atunci că n-avea să fie mult după lăsarea întunericului când avea să se întâmple; că trebuie să fi stat acolo ştiindu-i, simţindu-i cum se strâng laolaltă cu caii şi câinii şi puştile lor – pe cei curioşi şi răzbunători – oameni de rangul lui Sutpen însuşi, care stătuseră la masă cu el pe vremea când el (Wash) încă nu se putea apropia de casă dincoace de bolta de muscat – oameni care fuseseră în primele rânduri, care le arătaseră celorlalţi, mai mici decât

ei, cum să lupte în bătălii, care poate aveau şi acte semnate de generali arătând că fuseseră printre cei dintâi şi cei mai din frunte printre cei curajoşi – care galopaseră şi ei în zilele de demult, aroganţi şi mândri pe cai splendizi prin plantaţiile încărcate în splendoare – şi ei simboluri ale admiraţiei şi speranţei, şi ei instrumente ale deznădejdii şi suferinţei; aceştia ar fi fost cei de care ar fi fost de aşteptat ca el să fugă, dar lui părându-i-se probabil că tot atât de bine cât să fugă de ei ar fi putut să fugă înspre ei; căci dacă ar fi fugit, ar fi însemnat că încearcă doar să scape de o adunătură de umbre brutale şi rele ca să dea de altele, întrucât ei (oamenii) erau de un fel pe întreg pământul pe care-l ştia, și el bătrân, prea bătrân ca să mai poată fugi prea departe chiar dacă ar fi fugit, el care n-ar mai fi putut să le scape vreodată, oricât de mult sau oricât de departe ar fi alergat; un bărbat de peste şaizeci de ani nu poate să mai fugă atât de departe, destul de departe ca să scape dincolo de hotarele pământului unde asemenea oameni trăiesc, fac ordine şi trasează legile lucrurilor; şi tata spunea cum poate pentru prima dată în viaţa lui începuse să înţeleagă cum de fusese cu putinţă ca yankeii sau orice altă armată să-i fi putut înfrânge – pe ei cei viteji, curajoşi, mândri, pe cei recunoscuţi şi aleşi ca fiind cei mai buni dintre ei toţi ca să poarte pe umerii lor curajul şi onoarea şi mândria. Probabil că se apropiase apusul soarelui acum şi probabil că la vremea aceea îi simţea apropiindu-se tot mai mult; tata spunea că probabil că i se părea chiar că-i aude; toate glasurile, murmurele care vorbeau despre ziua de mâine, de mâine, de mâine, dincolo de mânia care avea să vină numaidecât: *Bătrânul Wash Jones s-a dat în sfârşit peste cap. A crezut că l-a avut pe Sutpen. Da' tot Sutpen i-a tras clapa. A crezut că l-a avut. Da' tot bătrânu' Wash Jones a luat-o pe coajă* şi pe urmă poate chiar spunând cu voce tare, strigând, spune tata: «Da' nu m-am aşteptat niciodată la aşa ceva, dom' co'nel! Ştii bine că nu m-am aşteptat vreodată!» până când poate că nepoata s-a mişcat şi i-a vorbit iarăşi

certăreaţă şi el s-a dus şi a liniştit-o şi s-a întors apoi să discute cu sine însuşi, însă acum cu grijă, liniştit, căci Sutpen era destul de aproape ca să-l poată auzi uşor, fără să trebuiască să strige: «Ştii că niciodată. Ştii că nu m-am aşteptat şi nici n-am cerut şi nici nu mi-am dorit ceva de la vreun om în viaţa mea decât ce-am aşteptat de la matale. Şi nici asta n-am cerut-o. N-am crezut că are să fie nevoie: mi-am spus doar *N-am nevoie. Ce nevoie are un om ca Wash Jones să se întrebe sau să se îndoiască de omul despre care generalul Lee însuşi a spus într-un act scris de mâna lui că e un om curajos?* Curajos! (şi, poate că iarăşi cu voce tare, uitând iarăşi) Curajos! Mai bine-ar fi fost dacă niciunu' din ei nu s-ar mai fi întors îndărăt în '65», gândindu-se *Mai bine dacă cei deopotrivă cu el şi cu mine nu s-ar mai fi născut să-şi tragă sufletu' pe pământu' ăsta. Mai bine ca toţi cei care mai sunt deopotrivă cu noi să fie şterşi de pe faţa pământului decât ca un alt Wash Jones să-şi vadă viaţa întreagă jupuită de pe el şi uscându-i-se ca o păstaie pe care o arunci în foc.* Pe urmă au venit călare. Trebuie să fi stat să-i asculte venind pe drum, câinii şi caii, şi să fi văzut felinarele căci se făcuse întuneric acum. Şi maiorul de Spain care era şerif pe vremea aceea a descălecat şi a văzut trupul, deşi spunea după aceea că nu-l văzuse pe Wash şi nici nu ştiuse că era acolo până când Wash nu i-a rostit numele, vorbindu-i liniştit de acolo de la fereastră, aproape la doi paşi de el: «Matale eşti, dom' maior?» De Spain i-a spus să iasă afară şi povestea cum glasul lui Wash sunase cât se poate de calm când răspunsese că iese într-o clipă; era prea liniştit, prea calm; era într-o atât de mare măsură liniştit și calm încât de Spain povestea că nici nu-şi dăduse seama o clipă că sunase prea calm şi liniştit: «Într-o clipă. Numai să văd puţin de nepoată-mea.» «Avem noi grijă de ea, spusese de Spain. Ieşi tu afară.» «Sigur, dom' maior, spusese Wash. Într-o clipită vin.» Aşa că aşteptaseră în faţa colibei întunecate, şi a doua zi spunea tata că fuseseră o sută care-şi aduseseră aminte de cuţitul de măcelar pe care el îl ţinea ascuns şi tăios ca un brici –

singurul lucru din viaţa lui prăpădită cu care se ştia că se mândreşte şi de care avea grijă – numai că la vremea când şi-au adus aminte de toate astea era prea târziu. Aşa că n-au ştiut ce punea el acolo la cale. Îl auzeau doar mişcându-se prin casa întunecată, pe urmă auziseră vocea nepoatei, iritată şi certăreaţă: «Cine e? Aprinde lampa, bunicule» pe urmă vocea lui: «Nu-i nevoie de lumină, draga mea. Nu-mi trebuie decât o clipă» pe urmă de Spain îşi scosese pistolul şi spusese: «Hei, Wash! Ieşi afară de acolo!» şi Wash nu răspunsese, încă murmurându-i nepoate-sii: «Un' eşti?» şi vocea certăreaţă răspunzându-i: «Aici-s. Unde dracu' să fiu? Ce...» pe urmă de Spain spusese: «Jones!» şi începuse să bâjbâie pe treptele prăbuşite când nepoata ţipase: şi aici toţi oamenii care fuseseră acolo pretindeau că auziseră cuţitul pe amândouă gâtlejurile, deşi de Spain nu auzise. Spusese doar că ştiuse că Wash ieşise pe verandă şi că făcuse un salt înapoi înainte de a-şi fi dat seama că nu spre el alerga Wash, ci spre capătul verandei, unde zăcea trupul, dar că nu se gândise la coasă: sărise doar îndărăt câţiva paşi când îl văzuse pe Wash aplecându-se şi apoi ridicându-se şi acum Wash alerga înspre el. Numai că alerga spre ei toţi, spusese de Spain, năpustindu-se în lumina felinarelor aşa încât puteau să-i vadă acum coasa ridicată deasupra capului; îi vedeau faţa, şi ochii, pe când alerga cu coasa ridicată deasupra capului, drept în lumina felinarelor şi în ţevile puştilor, fără să scoată niciun sunet, fără vreun strigăt. În timp ce de Spain alerga de-a-ndărătelea în faţa lui, spunând: «Jones! Stai! Stai, sau te omor. Jones! Jones! JONES!!»"

„Stai niţel, spuse Shreve. Vrei să spui că a căpătat băiatul pe care şi-l dorise, după toate necazurile astea, şi apoi s-a întors pur şi simplu pe călcâie şi..."

„Da. Stând în biroul bunicului în după-amiaza aceea, cu capul parcă aruncat pe spate puţin, explicându-i bunicului aşa cum i-ar fi explicat o problemă de aritmetică lui Henry dacă ar fi fost elev în clasa a patra: «Înţelegeţi, tot ce-mi doream era un fiu. Ceea ce mi se pare, dacă privesc în jur la

scena contemporană, că nu înseamnă că cer un dar exorbitant naturii sau împrejurărilor...»”

„Vrei să stai niţel!? spuse Shreve, ...că având băiatul pentru care ca să-l dobândească îndurase atâtea acolo, în spatele lui în colibă, a trebuit să-l sâcâie pe bunic până într-atâta încât să-l facă să-l omoare întâi pe el şi pe urmă şi pe copil?”

„...Ce? spuse Quentin. Nu era băiat. Era fată.”

„Ah, spuse Shreve. ...Haide. Hai să ieşim dracului din frigiderul ăsta şi să ne ducem la culcare.”

VIII

ÎN NOAPTEA ASTA n-aveau să mai audă respiraţiile adânci ale celor adormiţi. Fereastra avea să rămână închisă deasupra curţii îngheţate şi pustii dincolo de care ferestrele din zidul din faţă erau, cu două sau trei excepţii, întunecate; curând aveau să bată orologiile de miezul nopţii, sunete melodioase şi liniştite, slabe şi limpezi ca sticla în aerul încordat (ninsoarea se oprise), tăcut. Aşadar, bătrânul l-a trimis pe negru după Henry, spuse Shreve. Şi Henry a venit şi bătrânul i-a spus: «Nu se pot căsători pentru că el este fratele vostru» şi Henry a spus «Minţi» întocmai aşa, de îndată: fără nicio pauză, niciun interval, nimic între spusele acestea, ca atunci când apeşi pe un buton şi se face lumină în cameră. Şi bătrânul a rămas locului pe scaun, nici măcar n-a clintit să-l pocnească, astfel că Henry n-a mai spus «Minţi» încă o dată, pentru că acum ştia că e adevărat; a spus doar «Nu-i adevărat», nu «Nu cred», ci «Nu-i adevărat», poate şi pentru că acum îi vedea iarăşi faţa bătrânului şi, demon sau nu, simţea acum un fel de jale şi de milă, nu pentru el însuşi ci pentru Henry, pentru că Henry nu era altceva decât un copilandru în timp ce el (bătrânul) ştia că el încă mai avea curajul şi chiar întreaga isteţime...”

Shreve stătea lângă masă, avându-l iarăşi pe Quentin în faţă deşi acum nu se mai aşezase. În paltonul încheiat strâmb peste halatul de baie părea uriaş şi diform ca un urs năpârlit, aşa cum îl fixa pe Quentin (omul din Sud, sângele căruia se potolea repede, mai suplu, pentru a compensa schimbările violente de temperatură poate, poate însă numai mai aproape de suprafaţă astfel), care şedea chircit pe scaun, cu mâinile înfundate în buzunare ca şi cum s-ar fi strâns în el însuşi să se încălzească la subsuori, parcă fragil şi chiar palid în lumina lămpii a cărei lucire trandafirie nu mai avea acum nimic cald, liniştitor, în vreme ce respiraţiile amândurora se risipeau abia simţite în camera îngheţată

unde nu mai erau doi, ci patru, cei doi care respirau acolo acum nemaifiind indivizi distincţi, ci ceva deopotrivă mai mult şi mai puţin decât gemeni, inima şi sângele tinereţii. (Shreve avea nouăsprezece ani, cu câteva luni mai tânăr decât Quentin. Părea exact de nouăsprezece ani; era unul din oamenii a căror vârstă reală n-o ştii niciodată pentru că arată exact de vârsta lor, aşa că-ţi spui că el sau ea nu pot să aibă cu adevărat vârsta aceasta, pentru că prea îşi arată exact vârsta ca să nu profite de aspectul lor: aşa că implicit nu crezi niciodată că el sau ea au exact cât spun că au sau cât, în disperare de cauză, se declară de acord să spună că au, sau cât spune altcineva că ar avea), îndeajuns de puternice şi îndeajuns de voluntare, pentru doi oameni, pentru două mii, pentru toţi oamenii. Nu doi bărbaţi într-o cameră dintr-un colegiu din Noua Anglie, ci unul într-o bibliotecă din Mississippi cu şaizeci de ani în urmă, cu crengi de vâsc în vaze pe consola căminului sau împinse la o parte, încununând şi împodobind cu anotimpurile şi timpul imaginile de pe pereţi, şi o crenguţă sau două luminând fotografia, grupul – mama şi doi copii – pe birou, în spatele căruia şedea tatăl atunci când intrase fiul în încăpere; şi ei – Quentin şi Shreve – gândindu-se cum, după ce tatăl vorbise şi înainte ca tot ceea ce spusese să-şi piardă puterea cu care izbise ca o undă de şoc şi să înceapă să capete înţeles, Henry avea să-şi amintească mai târziu cum văzuse pe fereastră, dincolo de capul tatălui său, pe soră-sa şi pe iubitul ei în grădină, plimbându-se încet, capul soră-sii aplecat ascultându-l, capul iubitului înclinat asupră-i în timp ce păşeau încet în ritmul pe care nu ochii, ci inima îl măsoară şi căruia îi bate tactul şi măsura, dispărând încet în spatele vreunui tufiş sau boschet înstelat cu flori albe – iasomie, taulă, caprifoi, poate trandafiri Cherokee, mici, fără miros, cu neputinţă de cules – denumiri, inflorescenţe pe care poate Shreve nu le văzuse şi de care nu auzise niciodată, deşi peste el trecuse mai întâi adierea de vânt care avea să se îmblânzească treptat ca să le hrănească pe ele. Şi aici în

Cambridge n-avea nicio importanţă că şi în grădina de atunci fusese tot iarnă, şi deci n-aveau cum să fi fost nici flori nici frunze, chiar dacă ar fi fost cineva care să se plimbe acolo şi să se lase astfel văzut, deoarece, judecând după cele ce se întâmplaseră apoi, fusese noapte şi în grădina de atunci. Însă nu mai avea nicio importanţă, pentru că trecuse atât de mult de atunci. Pentru ei (Quentin şi Shreve) nu mai avea importanţă oricum, ei care ar fi putut fără să se mişte din loc, eliberaţi acum de trupul lor întocmai ca şi tatăl care hotărâse şi interzisese, ca iubita care refuzase şi repudiase, ca fiul care acceptase, ca iubita care nu fusese văduvită, şi fără niciun fel de tranziţie istovitoare de la focul din cămin şi de la grădină (presupunând că ar fi fost cu adevărat şi grădina) la şaua de pe cal, ei cărora ar fi putut să le sune copitele peste rădăcinile îngheţate ale acelei nopţi de decembrie şi ale acelor zori de Crăciun, în ziua aceea de pace şi bucurie, de vâsc şi bună învoire cu buştenii aşezaţi în cămin; nu numai doi acolo şi atunci, ci patru călărind pe cei doi cai prin întunericul de oţel, și nici asta nemaiavând vreo importanţă: oricare le-ar fi fost chipurile şi numele despre care spuneau că sunt ale lor şi cu care fuseseră numiţi dintotdeauna, de când zvâcnea şi sângele lor blestemat – sângele, sângele nemuritor, cu viaţă scurtă, proaspăt, care nu se lăsa trecut altuia şi care putea purta onoarea mai presus de lipsa lenevoasă de regrete şi iubirea mai presus de ruşinea greoaie şi uşuratică.

„Şi Bon nu ştia, spuse Shreve. Bătrânul a rămas mai departe nemişcat şi de data asta Henry n-a spus «Minţi», a spus «Nu-i adevărat» şi bătrânul a spus «Întreabă-l. Întreabă-l pe Charles atunci» şi atunci Henry şi-a dat seama că ăsta fusese lucrul la care se gândise tatăl lui toată vremea şi că ăsta fusese lucrul la care se gândise şi el când îi spusese lui taică-său că minte, din cauză că ceea ce spusese bătrânul nu fusese doar «E fratele tău» ci «El a ştiut toată vremea că e fratele tău şi al soră-tii.» Însă Bon nu ştia. Ascultă, nu ţii minte cum ţi-a spus tatăl tău că nicio clipă el –

bătrânul, demonul – n-a părut să se întrebe cum de a reuşit cealaltă nevastă să-l găsească, să-i dea de urmă, cum niciodată nu păruse să se întrebe ce-o fi făcut ea toată vremea asta, cum şi-o fi petrecut ea tot acest timp, toţi cei treizeci de ani din ziua când el îşi încheiase socotelile cu ea şi primise şi o chitanţă, aşa-şi închipuia el, şi văzuse cu ochii lui cum chitanţa fusese (aşa credea el) distrusă, ruptă în bucăţi şi aruncată în cele patru vânturi; niciodată nu se întrebase asta, ci văzuse doar că ea o făcuse, că îl urmărise, dar pare fusese în stare şi vroise chiar să-i ia urmele? Aşa că nu ea fusese cea care-i spusese lui Bon. Nici n-ar fi vrut s-o facă, poate pentru că ştia că el – demonul – avea să-şi închipuie că ea o făcuse. Sau poate că nu ajunsese să-i spună. Poate că nici nu-i trecuse prin cap că ar fi existat cineva atât de apropiat ei ca un copil însingurat, născut din propriul ei trup căruia să i se poată spune cum fusese umilită şi cât suferise. Sau poate că-i spusese încă de pe când el se făcuse destul de mare ca să priceapă vorbele, iar la vremea când el ajunsese destul de mare ca să înţeleagă ce i se spunea ea îi şi spusese atât de mult şi cu atâta patimă, încât acum cuvintele nu mai însemnau nimic pentru ea, poate şi pentru că nici nu mai trebuiau să mai însemne ceva pentru ea, şi astfel ajunsese la punctul în care când îşi închipuia că mai spunea asta în realitate tăcea, şi când îşi închipuia că tace mai erau doar ura şi mânia şi insomniile şi neputinţa de a uita. Sau poate că ea nu dorea ca el să ştie atunci. Poate că-l pregătea pentru ceasul şi clipa pe care ea nu putea să le prevadă, dar care ştia că aveau să vină într-o zi, pentru că trebuiau să vină, altminteri ar fi trebuit şi ea să facă întocmai ca mătuşa Rosa şi să nege că trăise vreodată – clipa în care el (Bon) avea să stea umăr la umăr (nu faţă în faţă) cu tatăl lui şi când soarta sau norocul sau dreptatea, sau cum i-ar mai fi zis ea, ar fi putut face restul (şi a şi făcut, mai bine decât ar fi putut ea născoci sau spera sau chiar visa, şi tatăl tău spunea că ea fiind femeie probabil că nici măcar n-a fost surprinsă) – pregătindu-l ea însăşi, ducându-l

de mână ea însăşi, spălându-l, dându-i de mâncare, culcându-l şi dându-i dulciuri şi jucării şi orice fel de alte bucurii şi distracţii şi nevoi copilăreşti în doze măsurate, ca o doctorie, cu propria ei mână: nu pentru că ar fi trebuit s-o facă ea, care ar fi putut angaja o duzină sau cumpăra o sută de alte fiinţe s-o facă în locul ei pe banii ei, pe atuul la care el (demonul) renunţase de bunăvoie, îl repudiase pentru a-şi echilibra bilanţul moral: ci, asemenea milionarului care ar fi putut avea la dispoziţie o sută de rândaşi şi de servitori, dar care avea doar acest singur cal, această singură servitoare, această singură clipă, unica potrivire a inimii şi a muşchilor şi a voinţei cu singura clipă: şi el (milionarul) aşteptând răbdător în hainele murdare şi în sudoarea şi mirosul de grajd, şi mama ducându-l de mână până la clipa când avea să-i spună: «El e tatăl tău. El ne-a aruncat pe tine şi pe mine în lături şi ţie ţi-a refuzat numele lui. Acum du-te» şi apoi să se aşeze şi să-l lase pe Dumnezeu să termine totul: cu pistolul, cu pumnalul sau roata de tortură: distrugere sau suferinţă sau spaimă; Dumnezeu care să poruncească focul de armă sau care să întoarcă roata Doamne, aproape că-l vezi cu ochii: un băieţaş care ajunsese să afle, să aştepte, înainte de a-şi aduce aminte că învăţase cum îl cheamă sau cum se cheamă oraşul în care trăise până atunci şi cum să pronunţe aceste nume, care era iar şi iar smuls de la joaca lui şi săltat, încleştat în cele două mâini încrâncenate de iubire (sau cel puţin de ceea ce în ochii lui trecea drept aşa ceva), între cei doi genunchi rigizi, crânceni, chipul de care-şi aducea aminte încă dinainte de a fi început amintirea că-i controla toate bucuriile animalice ale gustului şi stomacului şi măruntaielor, ale căldurii şi plăcerii şi siguranţei, coborând înspre el într-un fel de imobilitate incandescentă; luând aceste întreruperi drept ceva normal, ca orice alt fenomen firesc al existenţei; chipul încărcat de o neputinţă mânioasă, aproape insuportabilă de a ierta, aproape o febră (nu amărăciune sau disperare: doar voinţa neîmblânzită de răzbunare) ca o manifestare firească a iubirii de mamă – şi

nici măcar ştiind despre ce dracu' era vorba. Era prea tânăr ca să poată culege fapte coerente din furia şi ura şi graba aceea monstruoasă; neînţelegând şi nepăsându-i: curios doar, creând pentru sine însuşi (fără ajutorul cuiva, căci cine l-ar fi putut ajuta) închipuirea sa despre Porto Rico sau Haiti, sau care o fi fost locul de unde înţelegea nelămurit că venise, aşa cum copiii dreptcredincioşi îşi fac închipuiri despre Cer sau despre foaia de varză sau despre ce-o mai fi fost lucrul de unde vin ei, decât că a lui era diferită de celelalte pentru că nu te mai aşteptai (în orice caz, maică-ta nu mai voia asta) să te întorci vreodată acolo (şi poate că şi atunci când tu însuţi aveai să ajungi la fel de bătrân ca ea aveai să te înspăimânţi şi tu de fiecare dată când aveai să găseşti ascuns în gândurile tale ceva care să miroasă sau să semene la gust cu vreo dorinţă de a te mai întoarce acolo). Era ca şi cum n-ar fi trebuit să ştii când şi de ce plecaseşi de acolo, ci doar că fugiseşi, că oricare ar fi fost puterea care crease locul acela pentru ca tu să-l urăşti te şi scosese de acolo, astfel încât să-l poţi urî din toate puterile şi să nu-l mai ierţi vreodată în linişte şi monotonie (deşi nu chiar în ceea ce ai fi putut spune că e pace); că ar fi trebuit să-i mulţumeşti lui Dumnezeu că nu-ţi mai aduci aminte nimic despre locul acela şi în acelaşi timp să nu trebuiască să-l uiţi vreodată, poate nici să nu îndrăzneşti s-o faci – el, poate nici măcar ştiind că lua drept ceva de la sine înţeles faptul că toţi copiii n-aveau nici ei taţi şi că faptul de a fi smuls în fiecare zi sau aproape în fiecare zi din cine ştie ce jocuri inofensive în care nu deranjai pe nimeni, sau nici măcar nu te gândeai la nimeni, de către cineva, pur şi simplu pentru că acest cineva era mai mare ca tine, mai puternic ca tine, şi de a fi ţinut un minut sau cinci minute sub un fel de ţeavă plesnită de furie neînţeleasă şi dorinţă crâncenă şi mânie răzbunătoare şi geloasă, constituia o parte a copilăriei pe care toate mamele copiilor o primiseră la rândul lor de la mamele lor şi de la mamele acelora la rândul lor, din Porto Rico sau Haiti sau oricare o fi fost locul de unde venim cu toţii, dar în care

nimeni dintre noi n-a trăit vreodată; astfel că atunci când avea să se facă şi el mare şi să aibă şi el copii, avea să trebuiască şi el s-o treacă mai departe (şi poate că hotărându-se atunci, pe loc, că ar fi fost prea multă osteneală şi bătaie de cap şi că deci n-avea să aibă copii, sau poate nădăjduind că n-avea să aibă) şi că deci nimeni n-avea tată, nimeni n-avea vreun Porto Rico sau un Haiti numai al lui, ci doar toate chipurile mamelor care născuseră vreodată copii coborând asupra clipelor aproape calculabile din cine ştie ce străveche şi obscură jignire şi ultragiere comune pe care fiinţele reale, vii, vorbitoare din carne şi sânge nici măcar nu le suferiseră, ci doar le primiseră moştenire; toate fiinţele băieţilor care se mişcau şi respirau pe pământ trăgându-se din acea unică, ambiguă, mereu evitată, întunecoasă faptă a zămislirii de către tată şi astfel toate înfrăţite pentru totdeauna şi pretutindeni sub soare…”

Quentin şi Shreve se priveau – se ţintuiau mai degrabă cu privirea – respiraţia lor liniştită, regulată pierzându-se aburind, nelămurit şi statornic în aerul acum sepulcral. Era ceva curios în felul cum se uitau unul la altul, curios şi calm şi adânc încordat, nu aşa cum doi bărbaţi s-ar fi putut privi unul pe altul, ci aproape aşa cum un tânăr şi o fată foarte tânără s-ar fi putut privi din însuşi adâncul virginităţii – un fel de căutare dezgolită şi înăbuşită, fiecare privire înăsprită de obsesia imemorială a tinereţii, nu a greutăţii apăsătoare a timpului cu care trăiesc bătrânii, ci a fluidităţii lui: paşii luminoşi ai tuturor momentelor pierdute ale vârstei de cincisprezece şi şaisprezece ani. „Pe urmă s-a făcut mai mare şi a ieşit de sub şorţul ei în pofida eforturilor ei (şi poate şi ale lui; ale amândurora poate) şi nici măcar nu-i păsa. A înţeles că ea pregătea ceva şi nu numai că nu-i păsa, nici măcar nu-i păsa că nu ştia ce era; s-a făcut mai mare şi a văzut că ea îl formase şi-l călise pentru a-l face instrumentul pentru oricare va fi fost gestul pe care-l aştepta neîmblânzită mâna ei, poate că a ajuns să creadă (sau a văzut) că ea îl înşelase ca să-l facă să primească forma şi dispoziţia dorită,

şi nu-i păsa nici de asta, probabil pentru că la vremea aceea învăţase că există doar trei lucruri şi nu mai mult: viaţa, plăcerea, întunericul; şi fără bani nu putea să fie plăcere, şi fără plăcere n-avea să fie nici viaţă, ci doar inhalarea protoplasmatică şi prăbuşirea a ceva neajuns să fie organism, orb, într-o întunecime unde lumina nu începuse vreodată. Şi bani avea, pentru că el ştia bine că ea ştia că anii erau singurul lucru cu care îl putea îmblânzi şi sili spre obstacol când avea să vină ziua marii încercări, astfel că nu îndrăznea să-l atingă aici şi ştia că şi el ştie asta: aşa că poate chiar a şantajat-o, poate a cumpărat-o în felul acesta: «Tu îmi dai banii aşa cum îi vreau eu şi eu nu întreb încă de ce, sau pentru ce.» Sau poate că ea era atât de preocupată să-l pregătească, încât nici măcar nu se mai gândea la bani acum, ea care probabil nici n-avusese prea mult timp să-şi aducă aminte de bani sau să-i numere, sau să se întrebe câţi erau în intervalele urii şi ale mâniei înnebunitoare, şi astfel singurul care să-l controleze în ce priveşte banii era avocatul. Probabil că el (Bon) învăţase asta în primul rând: că putea să recurgă la maică-sa şi să-l stăpânească şi pe avocat în orice clipă, aşa cum calul care valorează un milion n-are decât să se arate o dată cu ceva mai multă sudoare pe crupă şi a doua zi poate să fie sigur că are să aibă un jocheu nou. Sigur, el trebuie să fi fost: avocatul, avocatul care avea milionara lui proprie şi cam ţicnită de cultivat, care probabil că nici nu era destul de interesată de bani ca să vadă dacă era un alt scris pe cecurile pe care le semna – avocatul care, în timp ce mama lui Bon punea totul la cale şi făcea planuri pentru el încă dinainte ca el să înceapă să-şi aducă aminte (şi chiar dacă ea nu ştia acest lucru sau indiferent dacă-l ştia sau nu, sau dacă i-ar fi păsat sau nu) pentru ziua când avea să fie transferat în grabă în pământ fertil şi putrezit, îi şi arase şi semănase şi recoltase atât pe el cât şi pe maică-sa ca şi cum el ar fi şi fost transferat acolo – avocatul, care poate că avea un sertar secret în seiful său ascuns şi cu hârtia cea tainică înăuntru, poate o hartă cu ace colorate

înfipte în ea cum au generalii în timpul campaniei, şi cu toate însemnările cifrate: *Astăzi Sutpen a terminat de jefuit de la un indian beţiv o sută de mile de pământ virgin, valoarea – 25.000 dolari. La ora 2,31 astăzi, a venit dinspre mlaştini cu ultima bârnă pentru casă, valoarea, împreună cu pământul – 40.000. La ora 7,52 astăzi, s-a căsătorit. Ameninţarea cu acuzaţia de bigamie valorând zero, afară de cazul că se găseşte un cumpărător grabnic. Improbabil. Fără îndoială s-a împreunat cu nevastă-sa în aceeaşi zi. Să spunem 1 an* şi apoi poate adăugând şi acum data şi ora: *Un fiu. Valoarea intrinsecă posibilă, deşi nu probabilă, vânzare forţată a casei & pământului plus valoarea recoltei minus un sfert al copilului. Valoarea emoţională plus 100% zero, plus valoarea recoltei. Să spunem 10 ani, unul sau mai mulţi copii. Valoarea intrinsecă vânzarea forţată a casei & pământurilor ameliorate, plus valorile lichide minus partea copiilor. Valoarea emoţională 100 ori mărită anual pentru fiecare copil, plus valoarea intrinsecă, plus bunurile lichide, plus creditul dobândit în vigoare* şi poate adăugând şi acum data*: O fiică* şi aproape că vedeai semnul de întrebare după asta şi chiar şi celelalte cuvinte: *fiică? fiică? fiică?* tărăgănând astfel nu din cauză că i s-ar fi risipit gândurile, ci dimpotrivă, gândurile oprindu-i-se dintr-odată atunci, trăgându-se înapoi puţin şi împrăştiindu-se în lături, ca atunci când aşezi un băţ de-a curmezişul unui fir de apă, revărsându-se şi crescând încet de jur împrejurul lui oriunde ar fi fost locul în care el să poată să zăvorască uşa şi să se aşeze liniştit să scadă banii pe care Bon îi cheltuia cu târfele şi cu şampania din ce avea maică-sa, să calculeze cât avea să mai rămână mâine şi luna viitoare şi anul viitor, sau până când Sutpen avea să fie gata pregătit – gândindu-se la bănişorii sunători, peşin, pe care Bon îi azvârlea pe cai şi pe haine şi pe şampanie şi pe jocurile de noroc şi pe femei (el aflase despre metisă şi despre căsătoria clandestină cu mult înainte ca maică-sa să fi ştiut ceva, chiar presupunând c-ar fi fost vreo taină în asta; poate că avea chiar o spioană în casă,

aşa cum se părea că avusese în casa lui Sutpen; poate chiar o plantase acolo, spunându-şi aşa cum îţi spui când te gândeşti la un câine: *Începe s-o ia razna. Are nevoie de un jujeu. Nu de o zgardă: doar un jujeu uşor de un fel oarecare, aşa ca să nu poată să intre într-un loc îngrădit*) şi el singurul care mai încerca să mai pună frâu, sau atât pe cât îndrăznea s-o facă, şi neajungând prea departe, pentru că ştia şi el că tot ce ar fi avut de făcut Bon ar fi fost să se ducă la maică-sa, şi atunci calul de curse ar fi căpătat o iesle de aur dacă ar fi dorit-o şi, dacă jocheul nu era atent, şi un jocheu nou – calculând banii, socotind cât ar fi realizat net în ritmul acesta normal în următorii câţiva ani, în următorii câţiva ani, (faţă de ceea ce s-ar fi părut că ar mai fi rămas din ei la vremea respectivă) şi între timp răstignit între cele două probleme ale sale: dacă poate ce ar fi trebuit el să facă n-ar fi fost să se spele pe mâini de toată problema lui Sutpen şi să strângă tot ce mai rămăsese şi s-o ia din loc spre Texas. Numai că ori de câte ori se gândea să facă asta se gândea la toţi banii pe care Bon îi şi cheltuise, și măcar dacă el ar fi luat-o din loc spre Texas acum zece ani sau acum cinci ani sau chiar anul trecut: aşa că poate noaptea, pe când aştepta ca fereastra să înceapă să se arate cenuşie, avea să ajungă şi el exact aşa cum spunea mătuşa Rosa că ajunsese ea însăşi şi era silit să nege faptul că-şi mai trăgea măcar sufletul (sau poate că dorea să nu şi-l mai tragă) afară doar de acei două sute la sută înmulţit cu valoarea intrinsecă în fiecare zi de An Nou; – apa trăgându-se înapoi în faţa bățului şi crescând şi revărsându-se statornică şi liniştită ca lumina şi el aşezat acolo în iradierea albă, adevărată a clarviziunii (sau a viziunii sau a credinţei în nefericirea şi nebunia omenească, sau oricum ai fi vrut să-i spui) care-i arăta nu numai ce s-ar fi putut întâmpla, Ci şi ceea ce în realitate avea să se întâmple şi el refuzând să creadă că avea să se întâmple, nu pentru că-i apărea ca o viziune, ci pentru că ar fi trebuit să cuprindă şi iubirea şi onoarea şi curajul şi mândria; şi ccrezând că s-ar putea întâmpla, nu pentru că ar fi fost logic şi posibil, ci

pentru că acesta ar fi fost lucrul cel mai nefericit care s-ar fi putut întâmpla pentru toţi cei implicaţi; şi deşi n-ai fi putut să-i dovedeşti că există viciul sau virtutea sau curajul sau laşitatea fără să-i arăţi oameni vii mişcându-se, tot aşa cum n-ai fi putut să-i dovedeşti că există moartea fără să-i arăţi un cadavru, el credea totuşi că există nefericirea din cauza educaţiei mohorâte, riguroase şi chinuitoare, ca a unui eunuc, care-l învăţase să lase norocul şi bucuriile omului pe seama lui Dumnezeu, care avea în schimb să lase toate mizeriile şi nebuniile şi nefericirile lui asupra păduchilor şi ploşniţelor din Coke şi Littleton. Şi bătrâna Sabină…”

Se uitau – se ţintuiau cu privirea – unul la altul, vocile lor (Shreve vorbea, deşi în afara uşoarelor deosebiri pe care gradele de latitudine dintre ei le sădiseră în vorba lor (deosebiri nu în intonaţie sau în accent, ci în turnuri de fraze şi în folosirea cuvintelor), ar fi putut fi oricare dintre ei şi într-un fel erau amândoi: amândoi gândind ca unul singur, glasul care s-ar fi întâmplat să pună gândul în cuvinte, numai gândul devenind audibil, vocal; amândoi creând, şi unul şi altul, din vorbăria şi rămăşiţele zvonurilor şi poveştilor străvechi, oameni care poate ca nici nu existaseră vreodată undeva, care, umbre doar, erau umbre nu ale unor fiinţe din carne şi oase care trăiseră şi muriseră, ci umbre la rândul lor a ceea ce fuseseră (pentru unul din ei cel puţin, pentru Shreve) tot umbre), liniştite ca murmurul vizibil al respiraţiei lor ridicându-se în abur. Orologiile începuseră acum să bată dincolo de miezul nopţii, melodioase, lente, nedesluşite dincolo de fereastra închisă pecetluită în zăpadă. Bătrâna Sabină, care nu putuse nici cu preţul vieţii să-ţi spună ţie sau avocatului sau lui Bon sau oricui altcuiva ceea ce probabil că dorea, aştepta, sau nădăjduia, pentru că era femeie şi n-avea nevoie să dorească sau să nădăjduiască sau să aştepte ceva, ci doar să dorească şi să aştepte şi să nădăjduiască (şi pe lângă asta, cum spunea tatăl tău, atunci când ai în tine multă ură, puternică şi adevărată, nu mai ai nevoie să speri, pentru că ura are să-ţi ajungă să te

hrănească); – bătrâna Sabină (şi nici măcar atât de bătrână pe atunci, dar care se lăsase doar să se treacă, în sensul că-ţi mai ţii încă motorul curat şi bine uns şi cărbunii cei mai buni în tender, dar nu-ţi mai baţi capul să lustruieşti alămurile sau să mai freci scândurile pe punte; se lăsase să se treacă pe dinafară. Nu grasă; se consuma prea repede ca să fie grasă, mistuia totul în guşă, între locul unde înghiţea şi stomac; fără să simtă nicio plăcere în mestecatul hranei, să trebuiască s-o mestece fiind doar un alt efort neplăcut, cum nu avea nicio plăcere nici în veşminte; să trebuiască să aştepte ca să se tocească cele vechi şi apoi trebuind să şi le aleagă pe cele noi doar cu un alt efort neplăcut: şi fără să simtă nicio plăcere în superbul bărbat care era el…” niciunul din ei nu spunea «Bon» „… în pantalonii splendizi care i se mulau pe picior şi hainele superbe care i se potriveau pe umeri, nici în faptul că avea mai multe ceasuri şi butoane de manşetă şi rufărie mai fină şi cai şi carete cu roţi galbene mai frumoase (ca să nu mai punem la socoteală şi fetele) decât cei mai mulţi, dar şi asta era tot un efort neplăcut şi inevitabil pe care el ar fi trebuit să-l depăşească înainte de a fi putut face ceva bun pentru ea, tot aşa cum ar fi trebuit să treacă şi de dinţii de lapte şi de pojar şi de oasele firave de băieţaş pentru a ajunge în stare să facă ceva bun pentru ea) – bătrâna Sabină primind rapoartele măsluite de la avocat asemenea rapoartelor trimise îndărăt spre cartierul general de pe fronturile de luptă, şi poate un negru aşteptând special pentru asta în anticamera avocatului şi care nu făcea nimic altceva decât să le ducă şi asta poate o dată la doi ani, sau de cinci ori în două zile, în funcţie de clipa când devenea însetată de noutăţi şi începea să-l sâcâie – raportul, comunicatul care zicea că nu suntem prea departe în urma lui (a lui Sutpen) în Texas, Missouri, sau poate California (California ar fi fost cel mai bine. Destul de departe; convenabilă, dovadă inerentă a distanţei reale, necesitatea de a accepta şi a crede) şi îl ajungem acum repede, o chestiune de zile şi nu vă mai faceţi griji. Aşa că nu-şi mai

făcea, nu-şi mai făcea deloc griji: scotea doar trăsura şi se ducea la avocat, strânsă să plesnească în rochia neagră care semăna cu o bucată de coș de plită atârnând moale şi poate chiar fără pălărie, doar cu un şal pe cap, astfel că singurele lucruri care-i mai lipseau erau peria şi găleata – dând buzna înăuntru şi spunând: «A murit. Ştiu c-a murit şi cum se poate, cum de se poate», nedorind să spună ce vrusese să spună mătuşa Rosa: *de unde-au găsit sau au inventat un glonţ care să poată să-l omoare* ci *Cum de s-a putut ca el să moară fără să fie obligat să admită că n-a avut dreptate, fără să sufere şi să se căiască*. Şi astfel, în două-trei clipe, aproape că ajungeau să-l prindă (el – avocatul – avea să-i arate scrisoarea adevărată, scrisul în engleză pe care ea nu ştia să-l citească, care tocmai fusese adusă de negrul trimis să i-o aducă atunci când ea avea sa intre, şi avocatul se exersase să scrie data necesară pe scrisoare până când era în stare s-o scrie acum chiar stând cu spatele la ea, în cele două secunde cât îi trebuiau ca să scoată scrisoarea din dosar) – să-l prindă, ajunşi atât de aproape de el încât să se convingă pe deplin că e viu; atât de aproape încât el era în măsură s-o scoată din biroul lui înainte ca ea să fi apucat să se aşeze pe scaun acolo şi s-o urce iarăşi în trăsură şi s-o pornească spre casă iarăşi, unde, printre oglinzile florentine şi draperiile pariziene şi camizolele de tafta, încă arăta ca femeia adusă să spele duşumelele, în rochia neagră la care bucătăreasa nu s-ar fi uitat nici când fusese nouă, cu cinci sau şase ani mai înainte, ținând în mână, strângând bine scrisoarea pe care nu putea s-o citească (poate singurul cuvânt din ea pe care l-ar fi putut recunoaşte fiind cuvântul «Sutpen») într-o mână şi dând la o parte o şuviţă groasă ca o frânghie de păr lălâi de culoarea fierului cu cealaltă şi fără să privească scrisoarea, ca şi cum ar fi citit-o, presupunând că ar fi putut s-o citească, ci aruncându-se asupra ei, prăbuşindu-se asupra ei ca şi cum ar fi ştiut că nu avea decât o secundă în care s-o citească, numai o clipă în care ea să rămână intactă după ce ochii aveau s-o atingă, înainte să ia

foc. Astfel încât să nu mai fie citită ci mistuită, lăsând-o aşezată acolo cu o foiţă de cenuşă de cărbune neagră, fărâmicioasă, mută în mână.

Şi el... (Niciunul din ei nu spunea «Bon») ...acolo, privind-o, el care se făcuse destul de mare ca să fi aflat că ceea ce crezuse el că fusese copilărie nu fusese copilărie, că alţi copii fuseseră făcuţi de taţi şi mame, pe când el fusese creat ca nou atunci când începuse să-şi aducă aminte, şi iarăşi ca nou când ajunsese la punctul în care carcasa sa încetase să mai fie a unui copil şi ajunsese a unui băiat, şi ca nou iarăşi când încetase să mai fie băiat şi devenise bărbat; creat de către o femeie despre care crezuse că-l hrăneşte şi-l spală şi-l duce la culcare şi-l regăseşte în bucuriile adăugate pentru gustul şi plăcerea lui pentru că era el însuşi, până când se făcuse destul de mare ca să-şi dea seama că nu era deloc el cel pe care ea îl spăla şi-l îndopa cu dulciuri şi cu distracţii, ci un bărbat care nici nu sosise încă, pe care ea nici măcar nu-l văzuse vreodată, care avea să fie cu totul altceva şi nu băiatul acela, atunci când avea să sosească în sfârşit ca dinamita care distruge casa şi familia şi poate chiar întreaga comunitate, şi care nu seamănă deloc cu ziarul vechi şi liniştit care poate pluteşte fără rost şi uşor în vânt, sau cu rumeguşul de demult, sau cu îngrăşămintele de altădată care ar fi preferat să rămână liniştite şi întunecate în pământul liniştit, aşa cum rămăseseră înainte de a veni omul descurcăreţ cu ochelari groşi care să le dezgroape şi să le strângă la un loc şi să le frământe; – creat de femeia aceasta şi de un avocat plătit (femeia care dinainte de a fi el în stare să-şi aducă aminte, înţelegea el acum, făcuse planuri şi-l pregătise ca pe un cal de curse pentru o clipă care avea să vină şi să treacă şi după care, vedea el, pentru ea el n-avea să mai fie cu nimic mai mult decât un pumn de ţărână bogată, mustind de putreziciune; avocatul care dinainte de a fi el în stare să-şi aducă aminte, înţelegea el acum, îl arase şi-l semănase şi-l irigase şi-l îngrăşase şi-l recoltase ca şi cum ar fi ajuns deja să fie ce trebuia să ajungă) şi Bon

privind-o, sprijinit leneş de consola căminului poate în hainele cele bune, în miresmele de mirodenii ca de harem a ceea ce ai fi putut spune că era o sfinţenie lejeră, privind-o cum se uită la scrisoare, nici măcar gândindu-se *O privesc acum pe maică-mea goală*, întrucât dacă ura ar fi fost goliciune, ea o purtase destul de multă vreme până atunci ca să ajungă să-i folosească drept îmbrăcăminte, aşa cum se spune că poate s-ajungă modestia s-o facă, şi o face…

Aşa că a plecat. S-a dus la şcoală la vârsta de douăzeci şi opt de ani. Şi nu ştia, şi nici nu-i păsa nici de asta: care dintre ei – mama sau avocatul – fusese cel care hotărâse că trebuie să se înscrie la şcoală şi nici pentru ce, pentru că ştiuse toată vremea că maică-sa pregătea ceva şi că avocatul pregătea ceva, şi nu-i păsa îndeajuns de tare ce-o fi pregătit fiecare din ei ca să încerce să descopere ce anume, el care ştia că avocatul ştia că maică-sa pregătea ceva, dar că maică-sa nu ştia că avocatul pregătea ceva, şi că avocatului îi era egal dacă maică-sa obţinea ceea ce dorea ori ce-o fi fost, cu condiţia ca el însuşi (avocatul) să obţină şi el ce dorea cu o secundă înainte, sau cel puţin în acelaşi timp. S-a înscris la şcoală; a spus «foarte bine» şi i-a spus metisei adio şi a plecat spre şcoală, el căruia în toţi cei douăzeci şi opt de ani pe care-i trăise nimeni nu-i spusese vreodată: «Fă şi tu cum fac şi ăştilalţi; termină de făcut lucrul ăsta până la ora nouă mâine dimineaţă, sau până vineri, sau până luni»; poate chiar metisa a fost cea de care ei (sau avocatul) s-au folosit – jujeul uşor (nu frâul) pe care i-l pusese avocatul ca să-l oprească să intre într-un loc pe care mai târziu ar fi putut să-l vadă că e îngrădit. Poate că maică-sa aflase de metisă şi de copil şi de ceremonie şi descoperise mai mult decât aflase avocatul (sau decât credea avocatul, care-l considera pe Bon doar prost, nu şi nebun) şi trimisese după el şi el venise şi se oprise tot aşa, sprijinit de consolă, şi poate ştiind chiar ce fusese, ce se întâmplase, chiar înainte ca ea să-i spună, rezemat acolo, pe faţă cu o expresie care ai fi putut crede că e surâs, dar nu era asta, ci doar ceva prin

care sau dincolo de care nu puteai să vezi, şi ea privindu-l, poate cu şuviţa lălâie de păr de culoarea fierului lăsată iar pe ochi, şi nici măcar nemaiostenindu-se acum s-o dea la o parte pentru că nu se mai uita la scrisoare, ci ochii îi fulgerau înspre el, vocea ei încerca să fulgere înspre el din încordarea neliniştii şi a fricii, dar izbutind să şi-o controleze încă, pentru că nu putea vorbi despre trădare căci nu-i spusese încă, şi acum, în clipa asta, nu mai îndrăznea să rişte; – iar el o privea din spatele surâsului care nu era surâs, ci doar ceva dincolo de care se presupunea că nu poţi vedea nimic, spunând, recunoscând: «De ce nu? Toţi tinerii fac aşa. Şi chiar şi ceremonia. Nu mi-am pus în gând să am copilul, dar acuma, dacă tot îl am... Şi nici măcar nu e un copil rău» şi ea privindu-l, fulgerându-l cu privirile, nefiind în stare să spună ce ar fi vrut să spună pentru că amânase prea mult şi acum spunând doar ceea ce putea spune: «Dar eşti tu. E altceva» şi el (ea nici n-ar fi avut nevoie s-o spună. El ştia, pentru că înţelesese deja de ce trimisese după el, chiar dacă nu ştiuse şi nici nu-i păsase ce avusese ea de gând încă dinainte de a fi apucat el să-şi aducă aminte, încă dinainte de a fi fost el în stare să-şi ia o femeie fie c-o iubise, fie că nu): «De ce nu? Se pare că bărbaţii trebuie să se căsătorească într-o zi, mai devreme sau mai târziu. Şi asta e o femeie pe care o cunosc, care nu-mi dă nicio bătaie de cap. Şi cu ceremonia, toată plictiseala aia, rezolvată. Cât despre o chestie atât de puţin importantă cum ar fi o picătură de sânge negru...» dar nu mai avea nevoie să vorbească mult, să spună prea mult, neavând nevoie să spună *Se pare că m-am născut pe lumea asta cu atât de puţini taţi încât am prea mulţi fraţi să rănesc şi să fac de ruşine cât timp trăiesc, şi deci prea mulţi urmaşi cărora să le las moştenire mica mea parte de suferinţă şi de nedreptate, o dată mort;* nu asta, doar «o picătură de sânge negru...» şi apoi să-i privească chipul, graba deznădăjduită şi spaima, iar apoi să plece, sărutând-o poate, sărutându-i poate mâna care avea să stea moale într-a lui şi chiar atingând-o cu buzele ca pe-o mână

moartă, bâjbâind deznădăjduită încoace şi-ncolo după un fir de pai; poate pe când ieşea din cameră îşi spunea: *are să se ducă la el* (la avocat): *dacă aş mai aştepta cinci minute aş vedea-o cu şalul pe cap. Aşa că poate diseară am să ştiu – dacă mi-ar păsa să aflu.* Poate că până la lăsarea nopţii şi aflase, poate chiar dinainte dacă reuşiseră să-l găsească, să-i trimită vorbă, pentru că ea într-adevăr se dusese la avocat. Şi asta îi convenise avocatului de minune. Poate chiar înainte ca ea să fi început să-i spună, începuse să se arate lucirea aceea blândă, albă, ca atunci când ridici fitilul lămpii; poate că el îşi şi vedea mâna scriind prin aer acolo unde cuvintele *fiică? fiică? fiică?* nu se arătaseră cu adevărat niciodată. Pentru că poate că ăsta fusese necazul şi preocuparea şi grija avocatului toată vremea; că încă din clipa în care ea îl făcuse să promită că n-avea să-i spună lui Bon cine fusese tatăl lui, el aşteptase şi se întrebase cum s-o facă, întrucât poate că-şi dădea seama că, dacă i-ar fi spus lui Bon, Bon ar fi putut să-l creadă sau nu, însă era sigur că avea să se ducă şi să-i spună maică-sii că avocatul îi povestise şi atunci el (avocatul) avea să fie pierdut, nu pentru că ar fi făcut ceva rău, deoarece n-avea ce rău să iasă de aici, căci lucrul acesta n-ar fi putut schimba cu nimic situaţia, ci pentru că încălcase poruncile clientei lui paranoice. Poate că pe când şedea în biroul lui adunând şi scăzând banii, şi adunând ce ar mai fi putut scoate de la Sutpen (nu-şi făcea deloc griji despre ce ar fi putut face Bon când ar fi aflat; probabil că de multă vreme îi făcuse complimentul de a gândi că chiar dacă era destul de prostănac şi de indolent ca să suspecteze sau să descopere el însuşi ceva despre taică-său, nu era totuşi chiar atât de nebun încât să nu fie în stare să profite de lucrul acesta o dată ce i s-ar fi atras atenţia asupra a ceea ce s-ar fi cuvenit să facă; poate chiar îi trecuse prin minte și că dacă din dragoste sau din simţul onoarei sau din cine mai ştie ce alt motiv pedepsit de Dumnezeu sau de codul civil Bon n-ar fi făcut aşa ceva, avea să refuze să facă aşa ceva, atunci el

(avocatul) i-ar fi putut furniza chiar dovezi că nu mai era în viaţă) – poate că toată vremea asta îl râcâise: cum să-l facă pe Bon fie să trebuiască să descopere el însuşi, fie ca altcineva – tatăl sau mama – să-i spună. Şi deci poate ea nici nu ieşise bine din biroul lui – sau cel puţin îndată ce avusese vreme să deschidă seiful şi să se uite în sertarul secret să se încredinţeze că universitatea din Mississippi fusese cea la care se înscrisese Henry – că mâna lui şi începuse să scrie fără şovăială şi chiar în locul unde cuvintele *fiică? fiică? fiică?* nici nu se arătaseră încă – şi de data asta împreună cu data: *1859. Doi copii. Să spunem 1860, 20 de ani. Creştere 200% înmulţit cu valoarea intrinsecă pe an, plus bunurile lichide, plus creditul câştigat, val. aprox. 1860, 100.000. Întrebare: ameninţarea cu bigamia, Da sau Nu. Posibil Nu. Nu. Ameninţarea cu incestul: Credibilă Da* şi mâna întorcându-se înainte de a fi pus punctul, tăind cuvântul *Credibilă*, scriind în loc *Sigură* şi, subliniind.

Şi lui nu i-a păsat nici de asta; a spus doar «Foarte bine». Poate pentru că ştia acum că maică-sa nu ştiuse şi n-avea să ştie niciodată ce voia cu adevărat, astfel că n-avea cum s-o înfrângă (poate că învăţase de la metisă că n-ai cum să înfrângi femeile oricum, şi că dacă eşti deştept şi nu-ţi place să ai bătaie de cap şi scandal nici nu încerci să faci aşa ceva), şi ştia că tot ce dorea avocatul erau banii; astfel că, dacă nu făcea greşeala să-şi închipuie că le-ar fi putut dejuca toate planurile, dacă ţinea minte doar să stea liniştit şi cu ochii în patru, putea să le dejoace o parte din planuri. – Astfel că a spus: «Foarte bine» şi a lăsat-o pe maică-sa să împacheteze hainele cele bune şi rufăria cea bună în valize şi cufere, şi poate că a mai întârziat şi în biroul avocatului şi l-a privit din spatele a ceea ce s-ar fi putut chema un surâs în vreme ce avocatul făcea pregătirile necesare pentru a-i încărca pe vapor caii şi poate şi să-i procure pe bani încă un valet personal, suplimentar, şi să aranjeze cu banii şi cu toate celelalte; privind din spatele surâsului, în timp ce avocatul juca şi rolul tatălui greoi chiar, vorbind despre

învăţătură, despre cultură, despre latina şi greaca necesare pentru a-l şlefui şi pregăti pentru situaţia pe care avea s-o aibă în viaţă şi cum desigur, puteai obţine pregătirea asta oriunde, chiar şi în biblioteca proprie, dacă aveai voinţă; dar cum era totuşi ceva, o anumită calitate a culturii pe care numai monotonia monastică, mănăstirească a unui – să zicem obscur şi mic (deşi de bună calitate, de bună calitate) colegiu; – şi el... (niciunul din ei nu spunea «Bon». Nicio clipă nu păruse că ar li fost vreo confuzie în mintea lor în ce priveşte persoana căreia Shreve îi spunea «el») ...ascultând politicos şi liniştit în spatele acelei expresii dincolo de care se presupunea că nu poți să vezi nimic, întrebând în sfârşit, întrerupându-l poate, curtenitor şi afabil – fără niciun fel de ironie, fără niciun fel de sarcasm – «Care spuneai că era colegiul acela?» şi aici urmând o mulţime de gesturi, în timp ce avocatul cotrobăia printre hârtii ca s-o găsească pe cea din care să citească numele pe care-l memorase încă de când stătuse pentru prima dată de vorbă cu maică-sa: «Universitatea din Mississippi, de la»... Unde-ai spus?”

„Oxford, spuse Quentin. E la vreo patruzeci de mile de...”

«Oxford.» Şi pe urmă hârtiile puteau să rămână neatinse, pentru că acum avea să vorbească el: despre un mic colegiu înfiinţat doar de vreo zece ani, explicându-i cum n-avea să fie acolo nimic care să-i abată atenţia de la învăţătură (acolo, unde, într-un sens, însăşi înţelepciunea avea să fie virgină, sau cel puţin să nu fie prea de mâna a doua) şi cum avea să aibă prilejul să cunoască şi o altă parte, mai provincială, a ţării în care îşi avea rădăcinile destinul său înalt (aşteptând rezolvarea acestui război care era fără nicio îndoială iminentă, încheierea cu succes pe care o speram cu toţii, de care nu ne mai îndoiam) ca bărbat care avea el să ajungă, cu forţa economică de care avea să dispună când maică-sa avea să moară; şi el asculta din spatele acelei expresii, spunând: «Aşadar nu recomanzi dreptul ca vocaţie?» şi acum doar o clipă avocatul avea să se oprească, dar nu prea mult timp; poate nici măcar destul de mult timp sau suficient de

perceptibil ca să spui că făcuse o pauză: şi să-l privească şi el pe Bon: «Nu mi-a trecut prin minte că dreptul ar putea să te atragă» şi Bon: «Nici exerciţiile cu spada nu m-au atras în timp ce le făceam. Dar pot să-mi aduc aminte de cel puţin o ocazie în viaţa mea când mi-a părut bine că le-am făcut» şi atunci avocatul, fluent şi lejer: «Atunci bineînţeles că alegem dreptul. Mama dumitale va fi de ac... va fi încântată.» «Foarte bine», spusese, nu «adio»; nu-i păsa. Poate că nici măcar nu-şi luase rămas bun de la metisă, de la lacrimile şi lamentaţiile ei, şi poate chiar de la încleştarea braţelor moi, deznădăjduite, de culoarea magnoliei petrecute pe după genunchii lui, şi (să spunem) la vreo trei picioare şi jumătate deasupra acestei înlănţuiri fără oase, dar stăruitoare ca oţetul, aceeaşi expresie pe faţă, nu surâs, ci doar ceva prin care nu se putea vedea nimic. Pentru că nu poţi să le înfrângi: poţi doar să fugi (şi să-i mulţumeşti lui Dumnezeu că poţi fugi, că poţi scăpa de solidaritatea densă, moale ca brânza, dar groasă de cel puţin cinci picioare care acoperă întreg pământul, în care bărbaţii şi femeile în perechi sunt puşi deoparte şi rânduiţi ca popicele: mulţumită fie zeilor, oricare ar fi ei, pentru ţâmburuşul bărbătesc zvelt, ascuţit, care se potriveşte uşor şi alunecos să intre acolo unde şoldurile femeilor precum camera cartuşului îl înşfacă): – fără adio: foarte bine: şi într-o noapte a păşit pe pasarelă la lumina torţelor şi poate numai avocatul era acolo să-l conducă, şi asta nu ca să-i ureze drum bun, ci ca să se încredinţeze că s-a îmbarcat cu adevărat. Şi noul servitor i-a deschis geamantanele în cameră, scoţându-i hainele cele bune, şi doamnele şi începuseră să se strângă în salon pentru masa de seară, iar bărbaţii la bar, pregătindu-se, dar el nu; el singur, sprijinit de balustradă, cu o ţigară de foi poate, privind oraşul cum alunecă şi clipeşte, cum luceşte şi se pierde în urmă şi apoi orice mişcare se oprise, vaporul suspendat imobil şi fără să mai înainteze, atârnat chiar de stele cu două frânghii de fum încărcat de scântei revărsându-se în sus din coşuri. Şi cine ştie ce gânduri, ce

calcule şi alegeri grave în el, care ştiuse de ani de zile că maică-sa pregătea ceva deşi nu ştia ce anume (şi probabil că nu avea să ştie niciodată); că avocatul pregătea ceva şi, deşi ştia că era vorba doar de bani, ştia totuşi că în limitele obişnuite, masculine ale lui (ale avocatului), el (avocatul) ar fi putut fi aproape la fel de primejdios ca şi cantitatea necunoscută care era maică-sa; şi acum acestea – şcoala, colegiul – şi el împlinise douăzeci şi opt de ani. Şi nu numai asta, dar şi tocmai colegiul acesta anume, de care nu auzise niciodată până atunci, care cu zece ani înainte nici măcar nu exista: şi ştia şi că avocatul fusese cel care i-l alesese – ce sumbru, ce intens şi aproape încruntat *De ce? De ce? De ce colegiul acesta, tocmai acesta şi nu oricare altul?* – poate sprijinit acolo, în însingurare, între fumul gâfâitor şi zgomotul motoarelor şi aproape ajungând la răspuns, simţind piesele ca într-un joc de cuburi cum aşteaptă, pândindu-l parcă, exact acolo unde nu le-ar fi putut ajunge dacă ar fi întins mâna, învălmăşite, amestecate, cu imaginea de nerecunoscut şi totuşi pe punctul de a se potrivi cum trebuie în aşezarea care ar fi avut să-i dezvăluie dintr-odată, ca un fulger, înţelesul vieţii sale întregi, al trecutului – Haiti, copilăria, avocatul, femeia care îi era mamă. Şi poate chiar şi scrisoarea, acolo, sub picioarele lui, undeva în întunericul de sub puntea unde stătea – scrisoarea adresată nu lui Thomas Sutpen la Suta lui Sutpen, ci domnului Henry Sutpen, înscris la Universitatea din Mississippi, lângă Oxford, Mississippi. Într-o zi Henry i-a arătat-o şi nu fusese o licărire blândă aceea care i se răspândise pe faţă ci o scânteiere, o fulgerare (i-o arătase lui, care nu numai că nu avusese un tată pe care să-l fi văzut, ci care se regăsise, încă din copilărie, împresurat de o neadormită cabală urmărind după toate aparenţele să-l convingă că nu avusese niciodată tată, că maică-sa ieşise la iveală după o şedere în limb, din starea de amnezie binecuvântată unde se pot refugia simţurile slăbite din faţa forţelor şi puterilor întunecate, păgâne, cărora trupul omenesc cel slab nu li se poate împotrivi,

trezindu-se deodată însărcinată, căinându-se, urlând, ţipând nu în suferinţa nemiloasă a naşterii, ci în semn de protest împotriva ruşinii pântecelui ei crescut; că el fusese zămislit în ea nu prin procesul firesc de către un tată, ci fusese împins înăuntrul şi în afara trupului ei de către străvechiul principiu infernal, nemuritor al tuturor spaimelor şi întunecimilor dezlănţuite) în care rămăsese privind chipul inocent al tânărului mai tânăr decât el cu aproape zece ani, în timp ce o parte din el spunea *Are fruntea mea, oasele capului ca la mine, falca mea, mâinile mele* şi cealaltă spunea *Aşteaptă. Aşteaptă. Nu poţi să ştii încă. Nu poţi să ştii încă dacă ceea ce vezi e lucrul pe care-l vezi cu ochii, sau e lucrul pe care-l crezi doar. Aşteaptă. Aşteaptă.* „Scrisoarea pe care el... de data asta Shreve nu se mai gândea la Bon, şi totuşi şi de data asta Quentin păru să înţeleagă fără dificultate sau efort ce voia el să spună... o scrisese poate imediat după ce terminase de trecut ultima însemnare în registru, în locul cu *fiică? fiică? fiică?* în timp ce se gândea *În orice caz el nu trebuie să afle acum, nu trebuie să afle înainte de a fi ajuns acolo şi el şi fiica* – nemaiamintindu-şi nimic despre iubirile din propria lui tinereţe şi de altfel nici n-ar mai fi crezut nimic dacă şi-ar mai fi amintit, şi totuşi dornic să se folosească şi de asta aşa cum s-ar fi folosit de curaj şi de mândrie, gândindu-se nu la sângele ascuns, sălbatic, nestăpânit, și la mâinile uşoare înfometate de atingeri, ci la faptul că acel Oxford şi acea Sută a lui Sutpen erau doar la cale de o zi călare unul de cealaltă şi că Henry se şi stabilise la universitate şi astfel poate că o dată în viaţa lui avocatul ajunsese chiar să creadă în Dumnezeu: *Dragă domnule Sutpen: numele subsemnatului nu vă este cunoscut, şi nici situaţia şi împrejurările vieţii celui care vă scrie, în ciuda faptului că ele îşi întemeiază o îndreptăţire şi (nădăjduiesc) valoare, nu în mică măsură însemnate, astfel încât să acrediteze speranţa că el vă va putea întâlni în persoană şi dumneavoastră pe el – îndreptăţire întemeiată pe, şi valoare exprimată în, două persoane de naştere şi*

situaţie aleasă, dintre care una, o doamnă şi mamă văduvă, se menţine în rezerva potrivită condiţiei sale în oraşul în care este scrisă prezenta scrisoare, cealaltă, un tânăr gentleman, fiul ei, se va afla în clipa când citiţi aceste rânduri, sau va fi la scurtă vreme după aceea, un postulant în faţa aceloraşi foruri de cunoaştere şi înţelepciune ca şi domnia voastră. În numele său vă scriu. Nu: n-am să spun în numele său; e sigur că n-am s-o las pe doamna mama sa şi nici pe tânărul gentleman însuşi să bănuiască faptul că aş fi folosit acest termen, chiar faţă de cineva, domnule, care este reprezentant al principalei familii din regiune aşa cum e destinul dumneavoastră fericit să fiţi. Într-adevăr, ar fi fost mai bine pentru mine să nu vă fi scris deloc. Însă o fac; am făcut-o; acum este un fapt irevocabil; dacă deosebiţi în această scrisoare ceva care să semene a umilinţă, să n-o luaţi ca venind din partea mamei şi desigur nu din partea fiului, ci din pana unuia a cărui situaţie umilă de consilier legal şi om de afaceri pe lângă doamna mai sus pomenită şi pe lângă tânărul gentleman, cineva a cărui loialitate şi recunoştinţă faţă de o făptură a cărei generozitate i-a asigurat (nu mărturisesc aceasta; o afirm sus şi tare) hrana şi căldura şi adăpostul de-a lungul unei perioade îndeajuns de îndelungate pentru a-l fi învăţat recunoştinţa şi loialitatea, chiar dacă el nu le-ar fi cunoscut dinainte, l-au împins într-o acţiune pentru care mijloacele nu-i sunt pe măsura intenţiilor şi aceasta pentru motivul că el este doar ceea ce este şi recunoaşte el însuşi că ar fi, şi nu ceea ce ar dori să fie. Astfel încât, domnule, luaţi această scrisoare nu drept insolenţa lipsită de acoperire pe care ar reprezenta-o o comunicare nesolicitată din partea mea către domnia voastră, nu ca pe o rugăminte de a vă obţine atenţia în favoarea unui necunoscut, ci ca pe o prezentare (oricât de stângace) în faţa unui tânăr gentleman a cărui situaţie nu are nevoie nici de detaliere nici de repetare în locul unde este citită scrisoarea de faţă, a unui alt tânăr gentleman a cărui situaţie nu are nevoie nici de detaliere şi nici de a fi

repetată în locul unde a fost scrisă. – Fără niciun adio; într-adevăr. El care avusese atâţia taţi încât să nu mai aibă nici iubire şi nici mândrie de primit sau de impus altora, nici cinste şi nici ruşine de împărtăşit sau de transmis altora: pentru care un loc era la fel cu oricare altul, aşa cum ar fi fost pentru o pisică – cosmopolitul New Orleans sau bucolicul Mississippi: lămpile florentine şi scaunele aurite de toaletă şi oglinzile împodobite, moştenite şi lăsate moştenire, sau vreun colegiu mărunt, prăpădit, cu o tradiţie de nici măcar zece ani; şampanie în budoarul metisei sau whiskey pe o masă de lemn nou, grosolan, într-o chilie de călugăr şi un tânăr de la ţară, un moştenitor bucolic care probabil că nu petrecuse nici zece nopţi afară din casa părintească (afară de cazurile poate când se întinsese îmbrăcat pe lângă foc, în pădure, ascultând bătaia câinilor) până a nu fi venit la şcoală, pe care el îl urmărise cum îi maimuţăreşte îmbrăcămintea, mersul, vorba şi toate şi celălalt (tânărul) complet inconştient c-o face, el (tânărul) care pe deasupra sticlei spusese într-o noapte, izbucnise – nu, nu izbucnise: mai degrabă bâjbâise, bolmojise; şi el (cosmopolitul cu aproape zece ani mai mare decât tânărul, sprijinit leneş de consolă într-unul din halatele de mătase cum tânărul nu mai văzuse până atunci altele asemenea şi cum crezuse că poartă numai femeile) privindu-l pe tânăr cum se congestionează, crâncen, şi totuşi îl înfruntă, totuşi îl priveşte drept în ochi în timp ce bâjbâie, ezită, izbucneşte cu o totală şi abruptă lipsă de legătură: «Dac-aş avea un frate, n-aş vrea să fie un frate mai tânăr» şi el: «Da?» şi tânărul: «Nu. Aş vrea să fie mai mare ca mine» şi el: «Niciun fiu al unui tată proprietar de pământuri nu-şi doreşte un frate mai mare» şi tânărul «Ba da, eu da», privindu-l drept pe celălalt, esotericul, sibaritul, ridicându-se (tânărul) în picioare acum, ţeapăn, subţire (pentru că era tânăr), stacojiu la faţă dar cu capul sus şi privirile neclintite; «Da. Şi aş vrea ca să fie exact ca tine» şi el: «Aşa ai vrea? Whiskey-ul e lângă tine. Bea sau dă-l încoace.»

„Şi acum, spuse Shreve, o să vorbim despre dragoste.” Dar n-ar fi avut nevoie să spună nici asta, tot aşa cum n-avusese nevoie să precizeze la cine se gândise când spusese el, pentru că niciunul din ei nu se gândise la altceva; tot ceea ce se spusese până atunci erau doar lucruri care trebuiseră trecute în revistă şi nimeni altcineva în afară de ei nu putea să o facă, aşa cum trebuie totdeauna să fie cineva care să strângă cu grebla frunzele moarte înainte să poţi aprinde focul cu ele. Din cauza asta n-avea nicio importanţă pentru niciunul care anume dintre ei vorbea, întrucât nu vorbele singure făcuseră asta, nu înfăptuiseră şi îndepliniseră trecerea în revistă, ci o îmbinare fericită a vorbelor şi ascultării în care fiecare dintre ei, înainte de a i se fi cerut, înainte de a fi fost rugat, iertase, trecuse cu vederea şi uitase greşelile celuilalt – greşeli atât în crearea umbrei pe care o discutau (mai bine spus în care respirau acum) cât şi în ascultarea şi alegerea şi înlăturarea celor neadevărate pentru a le păstra pe cele ce păreau adevărate, sau care se potriveau cu ideile lor preconcepute – pentru a putea trece mai departe la dragoste, unde ar fi putut exista paradoxuri şi nepotriveli dar nimic greşit sau fals. „Şi acum, dragostea. El trebuie să fi ştiut tot ce se putea şti despre ea înainte să fi dat măcar ochii cu ea – cum arăta, ceasurile intime ale vieţii ei în lumea femeilor provinciale despre care nici măcar bărbaţii din familie nu se presupunea că ar şti prea multe; trebuie să fi aflat, fără măcar să fi fost nevoit să pună o singură întrebare. Doamne, cum o mai fi fiert în sinea lui. Trebuie să fi fost nopţi întregi, pe când Henry învăţa de la el cum să leneveşti pe undeva printr-un dormitor în halat şi papuci cum poartă femeile, învăluit în efluvii vagi dar perceptibile de parfum precum cel pe care-l folosesc femeile, fumând câte o ţigară aproape aşa cum ar fi fumat-o femeile, şi totuşi cu un aer de siguranţă insolentă atât de ucigător, încât doar bărbatul cel mai îndrăzneţ s-ar fi gândit să facă o asemenea comparaţie gratuită (şi fără nicio încercare din partea lui de a-l învăţa, de a-l educa, de a face pe mentorul –

sau poate că da; cine ştie de câte ori privise chipul lui Henry şi se gândise, nu *iată, dacă n-ar fi sămânța asta de sânge pe care nici n-o avem comună, iată ţeasta mea, fruntea, orbitele mele, forma şi înclinaţia fălcii şi bărbiei mele şi unele din gândurile mele dincolo de oasele acestea, şi pe care şi el le-ar putea vedea pe faţa mea dacă ar şti doar să se uite aşa cum ştiu eu* ci *aici, doar puţin mai încolo, ascuns doar puţin de sângele acesta străin, al cărui adaos a fost necesar pentru ca el să existe, este chipul bărbatului care ne-a plăsmuit pe amândoi din adâncurile acelei întunecimi oarbe întâmplătoare căreia noi îi spunem viitor; aici... aici... în orice moment, în orice clipă, am să străbat cu ceea ce este voinţă şi intensitate şi nevoie înspăimântătoare, şi am să smulg învelişul acesta străin de deasupra şi am să privesc chipul nu al fratelui meu pe care nici n-am ştiut că-l am şi căruia deci nici nu i-am dus vreodată lipsa, ci al tatălui meu din umbra absenţei căruia postumitatea duhului meu n-a reuşit să se rupă niciodată;* – cine ştie în ce clipă gândindu-se, privind febra nesupusă, umilinţa care nu însemna renunţarea la mândrie – întreaga dăruire a spiritului pentru care maimuţăreala inconştientă a îmbrăcămintei şi vorbelor şi manierismelor nu era decât un înveliş – gândindu-se *ce n-aş putea face eu cu trupul acesta de carne şi sânge dacă aş vrea; carnea şi oasele acestea şi sufletul care se trag din acelaşi izvor din care se trag şi ale mele, dar care au izbucnit în linişte şi mulţumire calmă şi au curs apoi în statornică, chiar dacă monotonă, lumină de soare, în timp ce ceea ce mi-a lăsat mie moştenire a izvorât în ură şi suferinţă şi neputinţă de a ierta şi a curs în umbră – cum n-aş putea eu să plămădesc lutul acesta supus şi dornic în chipuri pe care nici tatăl lui n-a putut să le formeze – în ce formă, spre ce rost ar fi putut fiinţa, ar fi trebuit să fiinţeze în sângele acesta şi n-a fost nimeni care să ia şi să plămădească partea aceasta din mine până când n-a fost prea târziu;* sau cine ştie ce clipe când poate că-şi spunea că e o prostie, că nu se poate să fie adevărat; că asemenea coincidențe se întâmplă

numai în cărţi, gândindu-se – şi cu oboseala, fatalismul, înclinaţia lui incorigibilă ca a unei pisici spre singurătate – *Bastardul ăsta de ţărănoi tânăr. Cum să fac să scap de el;* şi apoi vocea, cealaltă voce: *Nu asta vrei să spui:* şi el: *Nu. Dar vreau să spun bastardul ăsta de ţărănoi)* şi zilele, după-amiezile, când călăreau împreună (şi Henry îl imita şi în asta, el care era un călăreţ mai bun, care poate n-avea nimic din ceea ce Bon ar fi numit stil dar care călărise mai mult, el pentru care calul era ceva tot atât de firesc ca şi mersul pe jos, care ar fi călărit orice, oriunde şi înspre oriunde) în timp ce trebuie să se fi simţit învăluit şi purtat de curentul ireal şi luminos al vorbelor lui Henry, transpuşi (ei trei: el însuşi, Henry şi sora pe care n-o văzuse niciodată şi poate nici nu simţea curiozitatea s-o vadă) într-o lume ca de basm în care nu mai exista nimic altceva în afară de ei, călărind alături de Henry, ascultând, fără să aibă nevoie să pună vreo întrebare, să-l îndemne în vreun fel să vorbească mai departe pe tânărul de lângă el, care nici măcar nu bănuia că el şi cu bărbatul de alături ar fi putut fi fraţi, care de fiecare dată când respiraţia îi trecea peste coardele vocale spunea *De acum încolo casa mea şi a soră-mii are să fie casa ta şi viaţa mea şi a soră-mii are să fie viaţa ta,* întrebându-se (Bon) – sau poate nici măcar întrebându-se – dacă în cazul că lucrurile ar fi stat invers şi Henry ar fi fost străinul iar el (Bon) vlăstarul familiei bune şi încă, ar fi ştiut ceea ce bănuia, ar mai fi spus acelaşi lucru: pe urmă acceptând (Bon) în sfârşit, spunând în sfârşit: «Foarte bine. Am să merg la tine acasă de Crăciun», nu pentru ca s-o vadă pe cea de a treia locuitoare a ţării de basm: nu pentru ca s-o vadă pe soră, pentru că nu se gândise nici măcar o singură dată la ea: ascultase doar când se vorbise despre ea: ci gândindu-se *Aşa că în sfârşit am să-l văd pe el, omul pe care se pare că am fost crescut să nu mă aştept că am să-l văd vreodată, fără de care am şi învăţat să trăiesc,* gândindu-se poate cum avea să intre în casă şi să-l vadă pe omul care-l zămislise şi atunci avea să ştie: avea să fie fulgerul, clipa de

recunoaştere incontestabilă dintre ei şi el avea să ştie cu certitudine şi pentru totdeauna – gândindu-se poate *Asta e tot ce vreau. Nici n-are nevoie să mă recunoască; am să-l fac să înţeleagă de la început că n-are nevoie să facă asta, că nu mai aştept aşa ceva, că n-am să sufăr din cauza asta, de îndată ce are să-mi spună de la început că sunt fiul lui,* gândindu-se poate, poate iarăşi cu aceeaşi expresie căreia i-ai fi putut spune surâs dar care nu era surâs, care era doar ceva dincolo de care nici măcar un bastard de ţărănoi n-ar fi fost de aşteptat să poată vedea ceva: *Sunt fiul maică-mii, cel puţin: S-ar zice că nici eu nu ştiu ce vreau.* Pentru că el ştia exact ce voia: acum era doar faptul că o spunea – senzaţia fizică chiar dacă în taină, ascunsă – atingerea vie a acelui trup încălzit încă înainte ca el să se fi născut de acelaşi sânge pe care i-l trecuse şi lui drept moştenire ca să-şi încălzească şi el propriul trup, ca să fie lăsat şi de el la rândul său drept moştenire pentru a curge cald şi răsunător în alte vine şi prin alte mădulare după ce trupul dintâi şi apoi propriul său trup aveau să moară. Astfel că a venit Crăciunul şi el şi cu Henry au parcurs călare cele patruzeci de mile până la Suta lui Sutpen, şi Henry încă mai vorbea, menţinând încă umflat şi uşor şi strălucitor cu respiraţia lui egală balonul de basm în golul căruia existau ei trei trăiau, se şi mişcau poate, în atitudinile lor fără trup – el însuşi prietenul şi sora pe care prietenul n-o văzuse niciodată şi (deşi Henry nu ştia asta) la care încă nici nu se gândise, ascultând doar vorbele despre ea acolo, în spatele unor gânduri mai încordate, şi Henry probabil nici măcar nu băgase de seamă că pe măsură ce se apropiau de casă Bon vorbea mai puţin, avea mai puţine de spus despre indiferent ce şi poate chiar (şi desigur Henry n-avea cum să ştie asta) cu atât mai puţin ascultându-l. Şi astfel a intrat în casă: şi poate că dacă l-ar fi privit cineva ar fi văzut pe faţa lui o expresie semănând mult cu aceea – propunerea cu umilinţă dar şi cu mândrie, a capitulării complete – pe care el o văzuse pe chipul lui Henry, şi poate că spunându-şi *Nu*

numai că nu ştiu ce e lucrul acesta pe care-l vreau, dar după toate aparenţele sunt şi mult mai tânăr decât credeam; şi l-a văzut stându-i în faţă pe bărbatul care ar fi putut fi tatăl său, şi nu s-a întâmplat nimic – niciun şoc, niciun fior fierbinte prin carne şi pe care vorbele să fi fost prea încete ca să-l fi putut măcar împiedica – nimic. Şi a petrecut acolo zece zile, nu numai ca fiinţa esoterică, sibaritul, lama de oţel în teaca ei căptuşită cu mătase pe care Henry începuse s-o maimuţărească la universitate, ci şi ca obiectul de artă, tiparul şi oglinda formei şi modei pe care doamna Sutpen (aşa spunea taică-tău) îl acceptase ca atare şi insistase (nu spunea aşa taică-tău?) că şi este în realitate (şi pe care l-ar fi cumpărat şi l-ar fi plătit chiar şi cu Judith, dacă n-ar fi fost un altul să ofere mai mult printre ei patru – n-a spus aşa taică-tău?) şi care a şi rămas în ochii ei până când a dispărut, luându-l pe Henry cu el, iar ea nu l-a mai văzut niciodată, iar războiul şi necazurile şi suferinţele şi hrana proastă i-au bântuit zilele până când poate nici nu-şi mai amintea după o vreme că-l uitase. (Şi fata, sora, fecioara – Doamne, cine are să ştie ce a văzut ea în după-amiaza aceea pe când ei veneau călări pe alee, ce rugă, ce vis îngândurat, feciorelnic, ieşind din cine ştie ce ţară legendară, nu în platoşă aspră de fier ci sub chipul unui Lancelot tragic, înveşmântat în mătăsuri, apropiindu-se de treizeci de ani, cu zece ani mai în vârstă decât ea şi obosit, sătul de cine mai ştie ce trăiri şi plăceri, aşa cum trebuie să-l fi creat pentru ea scrisorile lui Henry.) Şi venise ziua plecării şi niciun semn încă; el şi cu Henry plecaseră călări şi încă niciun semn, niciun alt semn la plecare după cum nu dăduse vreun semn când îl văzuse la început, pe chipul pe care ar fi putut (aşa credea el) să vadă el însuşi adevărul, astfel că n-ar mai fi avut nevoie după aceea de niciun semn, dacă n-ar fi fost barba: niciun semn în ochii care lui puteau să-i vadă chipul, pentru că nu era nicio barbă care să-l ascundă, care ar fi putut să vadă adevărul dacă ar fi fost acolo: şi totuşi, nicio sclipire în ei; şi astfel că a înţeles că era într-adevăr pe

chipul lui, pentru că ştia că celălalt îl văzuse acolo, exact aşa cum Henry avea să afle în bibliotecă, în seara de ajun a Crăciunului următor, că tatăl său nu minţea prin faptul că tatăl său nu spunea nimic şi nu făcea niciun gest. Poate că s-a gândit chiar, poate s-a întrebat dacă nu cumva pentru asta era barba, dacă nu cumva celălalt nu se ascunsese în spatele bărbii tocmai aşteptând ziua aceasta, şi dacă da, de ce? de ce? gândindu-se *Dar de ce?De ce?* pentru că nu voise decât atât de puţin, ar fi înţeles dacă celălalt ar fi aşteptat un semn pentru ca totul să rămână în taină, ar fi acceptat numaidecât şi bucuros ca totul să rămână în taină chiar dacă n-ar fi înţeles de ce, gândindu-se în toată învălmăşeala asta *Doamne, sunt tânăr, tânăr, şi nici n-am ştiut; nici măcar nu mi-au spus că sunt tânăr,* simţind întocmai aceeaşi deznădejde şi spaimă ca atunci când trebuie să-ţi vezi tatăl că-şi pierde curajul fizic, gândindu-se *Eu trebuie să fi fost cel care e vinovat, eu, eu, nu el care se trage dintr-acelaşi sânge pe care-l purtăm amândoi înainte de a fi ajuns corupt şi pătat de ce-o fi în sângele mamei pe care el nu l-a mai putut stăpâni.* – Stai", strigă Shreve, deşi Quentin nu spusese niciun cuvânt: era doar ceva, o încordare în trupul destins şi gârbovit al lui Quentin care prevestea că vrea să vorbească, pentru că Shreve spusese Stai. Stai, înainte ca Quentin să fi început să spună ceva. „Pentru că nici nu se uitase la ea. Da, sigur, o văzuse, avusese destule prilejuri s-o vadă; n-ar fi putut să n-o vadă fie şi numai pentru că doamna Sutpen ar fi avut ea grijă de asta – zece zile de asemenea ocazii intime plănuite şi aranjate şi îndeplinite asemenea campaniilor generalilor morţi din manuale, în biblioteci şi saloane şi în plimbările cu trăsura, după-amiezile – toate puse la cale cu trei luni înainte, când doamna Sutpen citise prima scrisoare a lui Henry în care apăruse numele lui Bon, până când poate chiar şi Judith începuse să se simtă precum celălalt peştişor dintr-o pereche de peştişori aurii; şi el chiar şi stătuse de vorbă cu ea, despre cine mai ştie ce-ar fi putut să stea de vorbă cu o fată de la ţară care probabil că nu mai văzuse

până atunci niciun bărbat bătrân sau tânăr care mai devreme sau mai târziu să nu înceapă să miroasă a bălegar; stătuse de vorbă cu ea, aşa cum ar fi stat de vorbă cu bătrâna doamnă, aşezaţi pe scaunele aurite în salon, doar că într-un caz ar fi trebuit să poarte el toată conversaţia, iar în celălalt caz n-ar mai fi reuşit nici măcar să evadeze ca lumea, ci ar fi trebuit să-l aştepte pe Henry să vină să-l scoată de acolo. Şi poate că la vremea aceea se şi gândise chiar la ea; poate atunci când îşi spunea *nu se poate să fie aşa; el n-ar fi putut să se uite la mine astfel zi după zi şi să nu dea niciun semn dacă ar fi fost adevărat* îşi mai spunea şi *Cu ea ar merge uşor* ca atunci când ţi-ai lăsat paharul de şampanie pe masa de cină şi te îndrepţi către whiskey-ul de pe bufet şi se nimereşte să treci pe lângă o cupă cu şerbet de lămâie pe o tavă şi te uiţi la şerbet şi-ţi spui: Ar fi simplu şi asta, numai că cine are poftă de aşa ceva. ...Aşa ţi se pare că e bine?"

„Dar nu e dragoste", spuse Quentin.

„Pentru că de ce nu? Pentru că ascultă. Cum era lucrul acela pe care ţi l-a spus bătrâna doamnă, mătuşa Rosa, că sunt unele lucruri care pur şi simplu trebuie să fie, fie că există sau nu, trebuie să fie al dracului mai tari decât alte lucruri care poate că sunt şi n-are niciun fel de importanţă dacă sunt sau nu? Asta e. Pur şi simplu n-avea încă vreme. Doamne, trebuie să fi ştiut că aşa avea să fie. Avocatul avusese dreptate, nu era nebun; numai că partea proastă era că el nu era soiul de ne-nebun pe care-l crezuse avocatul. Trebuie să fi ştiut că avea să se întâmple. Avea să fie ca şi cum ai fi trecut pe lângă şerbetul de pe tavă şi poate că şi ştiai că aveai să mergi până la bufet şi la whiskey-ul de acolo, ştiind că a doua zi dimineaţă ai fi avut chef de şerbetul acela, dar pe urmă ajungeai la whiskey şi ştiai că acuma voiai şerbetul; poate că nici măcar nu mai făceai un pas spre bufet, poate chiar te uitai peste umăr la şampania de pe masă printre şervetele murdare şi faţa de masă mototolită, şi dintr-odată îţi dădeai seama că nu mai aveai chef să te mai

întorci acolo niciodată. N-ar fi fost vorba de o alegere, nu trebuia să alegi între şampanie sau whiskey şi şerbet, ci dintr-odată (trebuie să fi fost primăvară atunci, în regiunea aceea în care el nu mai fusese niciodată primăvara până atunci şi spuneai şi tu că nordul Mississippi-ului e o regiune cu clima mai aspră decât Louisiana, cu lemnul câinesc şi violetele şi florile timpurii fără miros, dar că pământul şi nopţile sunt cam reci încă şi mugurii tari, încordaţi, lipicioşi ca sfârcurile sânilor unor fete tinere pe ulmi şi fagi şi mesteceni şi arţari şi chiar cu ceva nelămurit şi tânăr în cedri cum nu mai văzuse niciodată până atunci) înţelegi că nu-ţi mai doreşti nimic altceva decât şerbetul acela şi că nici nu ţi-ai dorit nimic altceva decât acest lucru şi asta foarte tare, de multă vreme – şi mai ştiind de asemenea că şerbetul este acolo şi nu te aşteaptă decât pe tine să-l iei. Nu pentru oricine să-l ia de acolo, ci doar pentru tine, ştii doar uitându-te la cupa aceea că e asemenea unei flori care, dacă o altă mână s-ar întinde spre ea, s-ar acoperi de spini, însă nu şi dacă mâna ta ar face-o; şi el neobişnuit cu aşa ceva, întrucât toate celelalte cupe care fuseseră supuse şi uşor de ridicat pentru el nu conţinuseră şerbet, ci şampanie, sau cel puţin vin de casă. Şi mai mult decât atât. Era faptul că ştia că ceea ce bănuia el ar fi putut fi adevărat, dar nu ştia dacă era adevărat sau nu. Şi cine ar şti să spună dacă nu era poate posibilitatea incestului, căci cine (cei care n-au avut soră, despre ceilalţi nu ştiu) a fost vreodată îndrăgostit şi nu şi-a dat seama de evanescenţa vană a întâlnirii trupeşti: cine nu a fost silit să înţeleagă că atunci când clipa aceea scurtă care este totul a trecut trebuie să te retragi şi din iubire şi din plăcere, să-ţi strângi rămăşiţele, gunoaiele – pălăriile şi pantalonii şi pantofii pe care-i târâi după tine prin lume – şi să te retragi, întrucât zeii iartă şi practică asemenea lucruri şi împerecherea nemăsurată pierdută în visare care să plutească nepăsătoare pe deasupra clipei frământate şi zbuciumate, aceea *n-a fost: este: a fost:* este doar o condiţie a elefanţilor şi balenelor umflate şi fără pondere: dar poate

dacă mai este şi păcatul, atunci poate că nici nu mai ai voie să scapi, să desfaci împerecherea, să te întorci. – N-am dreptate?" Se opri, ar fi putut fi uşor întrerupt acum. Quentin ar fi putut să vorbească, dar nu spuse nimic. Şedea doar ca mai înainte, cu mâinile în buzunarele pantalonilor, cu umerii strânşi şi cocoşaţi, cu faţa plecată şi părând în chip curios mai mic decât era în realitate din cauza slăbiciunii şi a înălţimii lui reale – acel ceva delicat în oase, în articulaţii, care chiar la douăzeci de ani mai păstra ceva, un ultim ecou al adolescenţei – prin comparaţie cu obrajii rotofei, de heruvim, ai celuilalt care-i stătea în faţă, şi părea mai tânăr, şi prin însăşi superioritatea lui în ce priveşte volumul şi deplasamentul părea încă şi mai tânăr, aşa cum un băiat dolofan de doisprezece ani care cântăreşte cu douăzeci sau treizeci de livre mai mult decât celălalt pare mai tânăr decât un băiat de paisprezece ani care a fost odinioară durduliu dar acum nu mai este, şi-a pierdut rotunjimea, şi-a vândut-o (fie că a consimţit la asta sau nu) pentru o stare de virginitate care nu este nici a băieţilor şi nici a fetelor.

„Nu ştiu", spuse Quentin.

„Foarte bine, spuse Shreve. Poate că nici eu nu ştiu. Numai că, Dumnezeule, într-o zi e sigur că ajungi să te îndrăgosteşti. Şi nu în felul acesta au să te aibă. Ar fi ca şi cum Dumnezeu ar fi avut grijă ca Iisus să se nască şi i-ar fi pus la îndemână uneltele de dulgher şi pe urmă nu i-ar fi dat nimic de meşterit cu ele. Nu crezi?"

„Nu ştiu", spuse Quentin. Nu se mişcase. Shreve îl privi. Chiar şi când nu vorbeau, respiraţiile li se abureau încet şi liniştit în aerul sepulcral. Ceasurile trebuie să fi bătut de câtăva vreme de miezul nopţii.

„Vrei să spui că pentru tine n-are nicio importanţă?" Quentin nu răspunse... Foarte bine. N-o spune. Pentru că aş şti că minţi. – Foarte bine, atunci. Ascultă. Pentru că el nu trebuise să-şi bată capul niciodată cu dragostea, căci avea să meargă de la sine. Poate că ştia că exista un destin, că exista

o sentinţă în ce-l priveşte, aşa cum îţi spunea şi bătrâna mătuşă Rosa că există unele lucruri care pur şi simplu trebuie să existe, fie că sunt sau nu, numai ca să echilibreze conturile, să se poată scrie *Plătit* pe fila cea veche, astfel că oricine ar fi cel care ţine aceste conturi să-l poată scoate din registre şi să-i dea foc, să scape de el. Poate că înţelesese deja că oricare ar fi fost lucrul pe care-l făcuse bătrânul, fie că avusese gânduri bune sau rele făcând acel lucru, nu bătrânul avea să plătească până la urmă; şi acum când bătrânul dăduse faliment prin neputinţa bătrâneţii, cine să plătească dacă nu fiii lui, stirpea lui, pentru că nu se făcuse oare aşa şi în vremurile de demult? bătrânul Abraham încărcat de ani şi slăbănog şi neputincios acum să mai facă alte rele, prins în cele din urmă, şi sutaşii şi strângătorii de biruri îi spuseseră: «Bătrânule, n-avem nevoie de tine», şi Abraham răspunsese: «Lăudat fie Domnul, am crescut în jurul meu feciori care să poarte povara nedreptăţilor şi persecuţiilor mele; da, şi poate chiar să-mi împlinească iarăşi turmele din mâinile celor care mi le-au răpit: ca să-mi pot odihni ochii peste bunurile şi vitele mele, peste stirpele lor şi ale urmaşilor mei crescute de o sută de ori, atunci când sufletul meu se va desprinde de mine.» Ştiuse toată vremea că dragostea avea să meargă de la sine. Poate că asta fusese cauza pentru care nu trebuise să se gândească la ea de-a lungul celor trei luni din septembrie şi până la Crăciun, în timp ce Henry îi vorbea despre ea, spunând de fiecare dată când îşi trăgea respiraţia: *Viaţa ei şi a mea sunt ca să existe întru viaţa ta şi asupra vieţii tale;* n-avea nevoie să-şi mai piardă timpul cu dragostea după ce se întâmplase, după ce izbucnise din urmă asupra lui, de ce nu se mai ostenise să-i scrie vreo scrisoare (afară de aceea din urmă) pe care ea ar fi vrut s-o păstreze, de ce n-a cerut-o niciodată cu adevărat în căsătorie şi nu i-a dat un inel pe care doamna Sutpen să-l arate în dreapta şi-n stânga. Pentru că era o soartă şi pentru ea: acelaşi bătrân Abraham care era acum atât de bătrân şi de slăbănog încât nimeni nu mai avea

nevoie de trupul lui în contul vreunei datorii; poate că nici nu mai avusese nevoie să aştepte Crăciunul s-o vadă pentru ca să ştie; poate că asta fusese ceea ce reieşise în timpul celor trei luni de vorbărie a lui Henry, pe care el o auzise fără s-o asculte: *Nu aud vorbindu-se despre o fată, o fecioară; aud vorbindu-se despre o fâşie îngustă de pământ virgin împrejmuit cu un gard firav care e de pe acum arat şi brăzdat, aşa că tot ce-mi mai rămâne de făcut este să las seminţele să cadă asupră-i, să-l mângâi apoi până se face iarăşi neted,* o văzuse de Crăciunul acela şi ştiuse sigur că aşa are să fie şi apoi uitase, se întorsese la şcoală şi nici nu-şi mai adusese aminte că o uitase, pentru că nu mai avea vreme atunci; poate că fusese o zi în primăvara următoare, cum spuneai şi tu, când se oprise locului şi spusese, cu desăvârşire liniştit: *Foarte bine. Vreau să mă culc cu fiinţa aceea care este poate sora mea. Foarte bine* şi pe urmă uitase şi asta. Pentru că nu avea timp. Adică, nu mai avea nimic altceva decât timp, căci trebuia să aştepte. Dar nu s-o aştepte pe ea. Asta se aranjase. Pe celălalt. Poate că-şi închipuise că e în sacul de scrisori de fiecare dată când venea negrul călare de la Suta lui Sutpen, şi Henry îşi închipuia că el aşteaptă scrisoarea de la ea, pe când ceea ce gândea el era *Poate că are să scrie până la urmă. N-ar avea decât să scrie: «Sunt tatăl tău. Arde hârtia asta» şi eu aş face-o. Sau dacă nu asta, o foaie, un petic de hârtie doar cu cuvântul «Charles» scris de mâna lui, şi eu aş înţelege ce a vrut să spună, şi nici n-ar avea nevoie să-mi ceară s-o ard. Sau o şuviţă din părul lui sau o bucăţică de unghie de-a lui şi eu le-aş recunoaşte, pentru că acum îmi vine să cred că am ştiut toată viaţa cum arată părul sau unghiile lui, aş putea să aleg o şuviţă din părul lui sau o bucăţică din unghia lui dintr-o mie altele.* Dar nu venea, şi scrisoarea lui se îndrepta către ea la fiecare două săptămâni şi a ei venea răspunzându-i, şi poate că se gândea *Dacă măcar vreuna din ale mele către ea mi s-ar întoarce înapoi fără să fi fost deschisă. Ăsta ar fi un semn.* Dar nu s-a întâmplat nici asta; şi apoi Henry începuse

să-i propună să se oprească la Suta lui Sutpen o zi sau două în drumul lui spre casă, iar el a spus foarte bine, a spus *Henry are să primească scrisoarea, scrisoarea spunând că nu se cuvine să vin de data asta; aşa că după toate aparenţele el nu doreşte să mă recunoască drept fiul lui, dar cel puţin înseamnă că l-am silit să recunoască asta.* Şi nici aceasta n-a venit şi au fixat data. Şi familia acolo la Suta lui Sutpen a fost anunţată şi scrisoarea n-a venit nici acum, iar el s-a gândit *Are să fie atunci aşadar; l-am nedreptăţii; poate că asta a aşteptat* şi poate că inima lui a tresărit atunci, poate că şi-a spus *Da. Da. Am să renunţ la ea; am să renunţ la iubire şi la tot; am să plătesc ieftin, ieftin, chiar dacă el mi-ar spune «să nu-mi mai ieşi niciodată în faţa ochilor; ia cu tine în taină dragostea şi cuvintele prin care te recunosc, şi du-te» am s-o fac. Nici măcar nu voi cere să aflu de la el ce a făcut mama ca să justifice acţiunile lui faţă de ea şi faţă de mine.* Aşa că a venit ziua aceea şi el şi cu Henry au străbătut iarăşi pe caii lor cele patruzeci de mile, până la porţile proprietăţii şi în sus pe alee spre casă. Ştia ce avea să fie acolo – femeia pe care o văzuse o dată şi prin care ochii lui străbătuseră, fata prin care privirile lui străbătuseră fără să fi trebuit s-o fi văzut vreodată, bărbatul pe care-l văzuse zilnic, pândindu-l din adâncul înfricoşatei intensităţi a nevoii lui şi în sufletul căruia nu pătrunsese niciodată; – mama care-l trăsese pe Henry la o parte când nici nu se scurseseră şase ceasuri de când intraseră ei în casă în vizita aceea de Crăciun şi-l informase de logodnă aproape înainte ca logodnicul să fi avut timp să lege numele de chipul fetei; aşa că probabil chiar înainte ca ei să se fi întors la şcoală, şi fără să-şi fi dat seama c-o face, Henry îi şi spusese lui Bon ce-şi pusese maică-sa în gând, (el care-i spusese deja lui Bon ce avea el însuşi în gând); aşa că poate chiar înainte ca ei să fi pornit în cea de a doua vizită a lui Bon – (la vremea aceea trebuie să fi fost iunie şi în nordul Mississippi-ului cum trebuie să fi fost? cum spuneai tu? magnoliile înflorite şi mierlele, şi peste vreo cincizeci de ani, după ce ei vor fi

plecat să se războiască şi să piardă şi să se întoarcă acasă, avea să fie Ziua Decoraţiilor şi veteranii în uniformele lor cenuşii, curate, periate, călcate cu grijă şi cu medaliile lor înşelătoare de bronz care nici la început nu însemnaseră nimic şi tinerele fete alese în rochii albe încinse peste mijloc cu panglici late, trandafirii, şi orchestra avea să cânte muzică dixieland şi toţi moşnegii tremurători despre care n-ai fi crezut că mai au suflu destul ca să ajungă acolo, să străbată oraşul ca să se aşeze la tribună, aveai acum să-i auzi cum ovaţionează cât îi ţin gurile) – trebuie să fi fost iunie acum, cu magnolii şi mierle în clarul de lună şi perdelele umflându-se în aerul de iunie al începuturilor, şi muzica, viorile şi timpanele, înăuntru printre perechile legănătoare, alunecătoare; şi Henry poate puţin ameţit, care ar fi vrut să spună «Doresc să aflu ce intenţii ai în legătură cu sora mea» dar n-o spunea, în schimb poate roşind iarăşi în lumina lunii, dar ţinându-şi trupul drept şi roşind pentru că atunci când eşti destul de mândru ca să fii umil n-ai nevoie să-ţi apleci umerii (el, care cu fiecare respiraţie care-i trecea peste coardele vocale spunea *îţi aparţinem; fă ce vrei cu noi),* spunând: «M-am gândit întotdeauna că l-aş urî pe omul pe care aş fi silit să-l privesc în faţă zi după zi şi care, cu fiecare gest şi acţiune şi vorbă mi-ar spune: Am văzut şi am atins părţi din trupul surorii tale pe care tu n-ai să le vezi şi n-ai să le atingi niciodată; şi acum ştiu că am să-l urăsc, şi din cauza asta doresc ca omul acela să fii tu», ştiind că Bon are să înţeleagă ce voia el să spună, ce încerca să spună, să-i zică, gândindu-se, spunându-şi în sinea lui (Henry): *Nu doar pentru că e mai mare ca mine şi a cunoscut mai mult decât am să ajung eu să cunosc vreodată şi-şi aduce aminte de mai multe; ci pentru că de bunăvoie, şi n-are importanţă dacă ştiind la vremea aceea sau nu c-o fac, am dat viaţa mea şi viaţa lui Judith, amândouă lui...”*

„Asta tot nu e dragoste”, spuse Quentin.

„Foarte bine, spuse Shreve. Ascultă numai. – Au străbătut pe caii lor cele patruzeci de mile şi au trecut de porţi şi s-au

îndreptat spre casă. Şi de data asta Sutpen nici măcar nu era acolo. Şi Ellen nici măcar nu ştia unde se dusese, închipuindu-şi naivă şi volubilă că plecase la Memphis, sau poate chiar la Saint Louis după afaceri, dar lui Henry şi lui Judith nici măcar nu le păsa prea mult, şi numai el, Bon, care ştia unde plecase Sutpen, îşi spunea *Bineînţeles; nu era sigur; a trebuit să se ducă până acolo ca să fie sigur*, spunându-şi acum asta cu voce tare, cu voce tare şi repede ca să nu trebuiască, să nu poată să-şi audă gândurile, gândul *Dar dacă bănuia, de ce nu mi-a spus mie? Eu aşa aş fi făcut, m-aş fi dus întâi la el, la cel care poartă în vinele lui sângele după ce a fost pătat, corupt de ceea ce-o fi fost în mama*; vorbind tare acum, spunându-şi *Asta trebuie să fie; poate că a luat-o înainte, ca să mă aştepte acolo; nu mi-a lăsat vorbă aici pentru că ceilalţi nu trebuie încă să bănuiască ceva şi ştie că eu am să înţeleg imediat unde e când am să văd că a plecat,* gândindu-se la ei doi, femeia întunecată şi răzbunătoare care era maică-sa şi bărbatul mohorât şi dur ca o stâncă şi care-l privise în faţă zi după zi timp de zece zile, fără absolut nicio schimbare a expresiei, stând unul în faţa altuia într-un armistiţiu mohorât după aproape treizeci de ani în salonul baroc, somptuos din casa căreia el îi spunea acasă întrucât se părea că toată lumea trebuie să aibă un loc căruia să-i spună acasă, şi bărbatul despre care era acum sigur că-i era tată nici măcar umil (şi el, Bon, mândru de asta), fără să spună nici chiar acum *Am greşit,* ci *Recunosc că este aşa* – Doamne, gândeşte-te ce a fost în inima lui, în timpul acelor două zile, şi bătrâna împingându-i-o pe Judith în braţe în fiecare clipă pentru că dăduse sfoară în ţară în mod confidenţial prin întreaga regiune despre logodnă încă de la Crăciun – nu spunea şi taică-tău cum o dusese chiar pe Judith la Memphis în primăvara aceea ca să-i cumpere trusoul? – şi Judith nici trebuind să se lase împinsă şi nici să-i reziste, ci doar fiinţând, existând şi respirând ca şi Henry, care poate într-o dimineaţă în primăvara aceea se trezise şi, stând încă lungit în pat, făcuse socotelile, adunase cifrele şi

trăsese linia şi-şi spusese: *Foarte bine. Încerc să intru în pielea personajului care cred că ar vrea el să fiu; poate să facă cu mine orice doreşte; nu trebuie decât să-mi spună ce să fac şi eu am să fac întocmai; chiar dacă ce mi-ar cere el să fac mie mi s-ar părea o dezonoare, tot aş face-o,* numai că Judith, fiind femeie şi deci mai înţeleaptă, nici măcar nu s-ar fi gândit la dezonoare: ea ar fi spus doar: *Foarte bine. Am să fac orice mi-ar cere să fac şi din cauza asta el n-are să-mi ceară niciodată să fac ceva ce aş considera dezonorant;* astfel că (poate chiar a şi sărutat-o de data asta, prima dată poate când ea fusese sărutată, prea neştiutoare ca să fie timidă sau modestă, sau chiar să-şi dea seama că fusese mereu amânată, poate că după aceea doar privindu-l cu un fel de surpriză liniştită şi neînţelegătoare pentru faptul că iată se părea că iubitul te sărută pentru prima dată aşa cum te-ar fi sărutat fratele – cu condiţia bineînţeles ca fratele tău să se fi gândit vreodată, să se lase vreodată convins să te sărute pe gură) – astfel că atunci când cele două zile trecuseră şi el plecase iarăşi şi Ellen ţipase la ea: «Cum? Nici logodnă, nici promisiune, nici inel?» ea avea să fie prea uimită ca să mai mintă, căci de-abia atunci avea să-i treacă prin cap că nu existase nicio cerere în căsătorie. – Gândeşte-te ce era în inima lui atunci, pe când călărea înspre fluviu, şi apoi pe vapor, unde se plimbase în sus şi-n jos pe punte, simţind prin vibraţia punţii motoarele purtându-l tot mai aproape, ziua şi noaptea, de clipa pe care trebuie să-şi fi dat seama acum că o aşteptase încă de când se făcuse destul de mare ca să înţeleagă. Sigur, din când în când trebuia să-şi spună precipitat şi tare: *Asta este totul. Vrea doar să fie sigur întâi* ca să înece gândul cel vechi *Dar de ce s-o facă aşa! De ce nu dincolo? Ştie că n-am să-i pretind niciodată nicio parte din ce stăpâneşte acum, câştigat cu preţul a ce suferinţe şi sacrificii şi înjosiri (aşa mi-au spus ei; nu el; ei) numai el ştie; ştie asta atât de bine, încât nici măcar nu i-ar fi trecut vreodată prin cap aşa ceva, tot aşa cum ştie că nici mie nu mi-ar fi trecut vreodată prin cap că asta ar putea să*

fie cauza, el care este nu numai generos, ci şi necruţător, el care trebuie să-i fi cedat tot ce posedau el şi cu mama, ei şi mie ca preţ al repudierii ei, nu pentru că ceea ce el făcea astfel l-ar fi rănit, l-ar fi jignit şi l-ar fi ținut în suspensie încă o bucată inutilă de vreme, pentru că el n-avea nicio importanţă; că el ar fi fost făcut să sufere sau chiar ar fi fost crucificat nu însemna nimic: era faptul că trebuia să i se aducă mereu aminte că el însuşi n-ar fi făcut aşa, şi totuşi se trăgea din acelaşi sânge după ce lucrul acela, oricare ar fi fost sau pe care-l făcuse maică-sa, îl pătase şi-l pervertise. – Tot mai aproape, mereu mai aproape, până când încordarea şi uimirea şi graba şi totul păreau să se fi topit într-o singură sublimare a capitulării pasive în care mai gândea numai *Foarte bine. Foarte bine. Chiar şi în felul acesta. Chiar dacă vrea s-o facă în felul acesta. Am să-i făgăduiesc să n-o mai văd niciodată. Că n-am să-l mai văd niciodată.* Pe urmă ajunsese acasă. Şi n-a aflat niciodată dacă Sutpen fusese acolo sau nu. N-a ştiut niciodată. A bănuit, dar n-a ştiut niciodată – maică-sa aceeaşi obsedată sumbră, neschimbată, încrâncenată cum o părăsise în septembrie, de la care nu putea afla nimic indirect şi pe care nu îndrăznea s-o întrebe deschis – însuşi faptul că vedea dincolo de întrebările abile ale avocatului (dacă şi cum îi plăcuse la şcoală şi cum îi plăcuseră oamenii de prin locurile acelea şi că poate – nu auzise parcă aşa? – îşi legase prietenii acolo, printre familiile din regiune) la vremea aceea doar dovezi că Sutpen nu fusese acolo, sau cel puţin că avocatul nu ştia să fi fost, întrucât acum, când îşi închipuia că pricepuse planul avocatului de a-l trimite tocmai la acea şcoală anume în primul rând, nu mai vedea nimic în întrebările acestea care să-i indice că avocatul ar mai fi aflat ceva nou de atunci încoace. (Sau ce ar fi putut afla în acea întrevedere cu avocatul, pentru că trebuie să fi fost o întrevedere scurtă; ar fi fost cu o excepţie cea mai scurtă întrevedere dintre ei, cea mai scurtă cu excepţia celei din urmă, desigur, cea care avea să aibă loc în vara următoare, când Henry avea să fie cu el.)

Pentru că avocatul n-ar fi îndrăznit să rişte să-l întrebe direct, tot aşa cum nici el (Bon) nu îndrăznise s-o întrebe pe maică-sa direct. Pentru că, deşi avocatul îl credea mai degrabă nebun decât prostănac sau greu de cap, totuşi nici chiar el (avocatul) nu-şi închipuise măcar o clipă că până şi un om ca Bon ar fi putut fi un nebun de felul cum avea să se vădească a fi fost. Astfel că nu-i spusese avocatului nimic şi nici avocatul nu-i spusese lui nimic, iar vara trecuse şi venise septembrie şi nici avocatul (şi nici maică-sa) nu-l întrebase nici măcar o dată dacă voia să se mai întoarcă la şcoală. Astfel că în cele din urmă trebuise s-o spună el singur, că intenţiona să se întoarcă; şi poate că-şi dăduse seama că pierduse mişcarea aceasta, întrucât pe chipul avocatului nu se citea nimic decât aprobarea unuia care nu făcea decât să înregistreze. Astfel că se întorsese la şcoală, unde îl aştepta Henry (o, da; îl aştepta), care nici măcar nu i-a spus: «Nu mi-ai răspuns la scrisori. Nici măcar nu i-ai scris lui Judith», el care spusese deja *Ce avem şi suntem eu şi cu soră-mea îți aparţine ție* dar poate că-i scrisese lui Judith acum, cu primul drum al negrului cu corespondenţa călărind spre Suta lui Sutpen, cum că fusese o vară liniştită şi deci nu avusese ce să-i scrie, poate cu *Charles Bon* distinct şi la vedere pe dosul plicului şi gândindu-se *El trebuie sa vadă scrisoarea. Poate că are s-o trimită înapoi*, gândindu-se *Poate dacă se întoarce înapoi nimic n-are să mă mai oprească atunci şi astfel că poate că în sfârşit am să ştiu ce să fac.* Dar scrisoarea nu s-a întors. Şi nici celelalte nu s-au întors. Şi a trecut toamna şi a venit Crăciunul şi au plecat iarăşi călare spre Suta lui Sutpen şi nici de data asta Sutpen nu era acolo, era pe câmp, plecase la oraş, era la vânătoare – ceva; Sutpen nu era acolo când ajunseseră şi Bon ştia că nu se aşteptase ca el să fie acolo, spunând *Acum. Acum. Acum. Acum are să se întâmple. Are să se întâmple de data asta, şi eu sunt tânăr, tânăr, pentru că încă nu ştiu ce să fac.* Astfel că ceea ce făcea el în amurgul acela (pentru că ştia acum că Sutpen se întorsese, că era acum în casă; era ceva asemenea vântului,

ceva întunecos şi îngheţat, suflând asupră-i şi el oprindu-se locului, grav, liniştit, încordat, gândindu-se *Ce? Ce este?* pe urmă avea să ştie; îl simţea pe celălalt intrând în casă, şi atunci avea să inspire adânc şi liniştit, apoi să expire profund, şi inima o să i se liniştească şi ea) în grădină pe când se plimba cu Judith, vorbindu-i, galant şi elegant şi fără să se gândească la ce face (şi Judith gândind aşa cum gândise şi despre prima sărutare atunci vara: *Deci asta e. Asta e dragostea,* izbită încă o dată de dezamăgire, dar încă neîncovoiată); – poate că ceea ce făcea acum nu era altceva decât să aştepte, spunându-şi *Poate chiar acum are să trimită să mă cheme. Cel puţin să-mi spună,* chiar dacă înţelesese de fapt: *E în bibliotecă acum, l-a trimis pe negru să-l cheme pe Henry, acum Henry intră în încăpere*; astfel că poate că se oprise privind-o în faţă, cu ceva pe chip care surâdea acum, și-i apucase braţele şi o întorsese încet, cu blândeţe, până când ea era cu faţa spre casă, şi-i spusese «Du-te. Vreau să fiu singur, să mă gândesc la dragoste» şi ea plecase tot aşa cum îi primise şi sărutul în ziua aceea, poate simţindu-i palma uşoară, o clipă, pe fund. Şi el rămăsese acolo privind spre casă până când ieşise Henry, şi se priviseră un timp fără să se spună nici cuvânt şi apoi se întorseseră şi străbătuseră împreună grădina, trecând prin curte, până în grajd, unde poate că era vreun negru şi poate că-şi puseseră chiar ei şeile pe cai şi aşteptaseră până când servitorul negru venise cu sacii de oblânc cu lucrurile împachetate iar. Şi poate că nu întrebase nici atunci: «Dar n-a spus nimic pentru mine?»”

Shreve tăcu. Adică, în măsura în care amândoi, Shreve şi Quentin, îşi dăduseră seama că tăcuse, pentru că amândoi ştiau că el nici nu începuse să vorbească. Întrucât n-avea nicio importanţă (şi poate că niciunul din ei nu era conştient de distincţia aceasta) care dintre ei vorbise până atunci. Astfel că acum erau nu doi, ci patru călărind pe cei doi cai prin întuneric peste hârtoapele îngheţate de decembrie în seara aceea de Ajun: patru, şi pe urmă doar doi – Charles-

Shreve şi Quentin-Henry. Amândoi crezând că Henry se gândea *El* (înţelegând prin asta tatăl său) *ne-a distrus pe toţi,* niciun moment gândindu-se *El* (înţelegând prin asta Bon) *trebuie să fi ştiut sau cel puţin să fi bănuit asta toată vremea; de asta a făcut ce a făcut, de asta nu mi-a răspuns la scrisori astă-vară şi nu i-a scris nici lui Judith, de asta nu i-a cerut mâna;* crezând că asta trebuie să-i fi trecut prin minte lui Henry, în mod cert în clipa aceea după ce Henry ieşise din casă şi el şi cu Bon se priviseră un timp fără o vorbă şi apoi se duseseră în grajd şi înşeuaseră caii, dar Henry trecuse repede peste gândul acesta, pentru că încă nu credea chiar dacă ştia că este adevărat, pentru că trebuie să fi înţeles acum cu totală deznădejde secretul întregii sale atitudini faţă de Bon din primul moment, instinctiv, când îl văzuse cu un an şi un sfert înainte; ştia, şi totuşi nu credea, trebuia să refuze să creadă. Astfel că erau acum patru călărind pe cei doi cai în noaptea aceea şi apoi de-a lungul zilei de Crăciun luminoase, geroase, în nordul Mississippi-ului, înveşmântaţi în ceva care semăna mult cu starea unor paria trecând prin faţa conacelor de pe plantaţii, unde se vedeau crenguţele de vâsc prinse sub ciocanele de la uși şi vâscul atârnând de candelabre şi bolurile cu punch şi rom de pe mese în holuri şi fumul albăstrui, drept al buştenilor ridicându-se deasupra hornurilor peticite în colibele sclavilor, mai departe înspre fluviu şi spre vapor. Şi pe vapor avea să fie tot ziua de Crăciun: tot vâsc, tot punch şi rom; şi poate, neîndoielnic, o cină de Crăciun şi un bal, dar nu pentru ei: ei doi în întuneric şi în frig, sprijiniţi de balustradă deasupra apei întunecate şi încă fără să-şi vorbească, pentru că nu era nimic de spus, ei doi (ei patru) încremeniţi în acea vreme a încercării, în acea suspensie, de către Henry care ştia, dar încă nu credea, care avea acum să cântărească şi să-şi dovedească lui însuşi în mod deliberat ceea ce, aşa cum presupuneau Shreve şi Quentin, avea să însemne pentru el că învăţa să moară. Aşa că tot patru erau când coborâseră de pe vapor la New Orleans, pe care Henry nu-l mai văzuse

până atunci (el a cărui întreagă experienţă cosmopolită, în afară de şederea la şcoală, constase probabil dintr-unul sau două drumuri la Memphis cu tatăl său, ca să cumpere vite sau sclavi) şi la care n-avea timp să se uite acum – Henry care ştia şi totuşi încă nu credea, şi Bon despre care domnul Compson spunea că e un fatalist, dar care, cum vedeau Shreve şi Quentin lucrurile, nu rezistase îndemnului şi planului lui Henry, pentru că nici nu ştia şi nici nu-i păsa ce-avea de gând Henry să facă din cauză că de mult îşi dăduse seama că încă nu ştia ce avea să facă el însuşi; – ei patru aşezaţi în salonul de o grandoare barocă şi cam mucegăită pe care îl născocise Shreve şi care era probabil destul de real, în timp ce fiica născută în Haiti a plantatorului francez de trestie de zahăr şi a femeii despre care primul socru al lui Sutpen îi spusese că fusese spaniolă (femeia cam durdulie cu păr lălâi, negru ca pana corbului, dar străbătut de fire cărunte şi aspru ca o coadă de cal, cu pielea de culoarea pergamentului şi cu ochii negri neîmblânziţi, înconjuraţi de pungi, care doar ei nu arătau nicio vârstă, pentru că nu arătau nici uitare, şi pe care Shreve şi Quentin o inventaseră de asemenea şi care semăna probabil destul de mult cu ce-şi închipuiau ei) nu le spusese nimic pentru că nu mai avea nevoie să le spună, pentru că le spusese deja, care nu spunea: «Fiul meu s-a îndrăgostit de sora dumitale?» ci: «Aşadar ea s-a îndrăgostit de el» şi apoi rămăsese pe scaunul ei râzând aspru şi fără să-şi mai tragă sufletul, înspre Henry care n-ar fi putut s-o mintă chiar dacă ar fi vrut, care nici măcar nu mai trebuia să-i răspundă nici Da nici Nu. – Ei patru acolo, în camera aceea din New Orleans în 1860, tot aşa cum într-un sens fuseseră patru aici în camera aceasta îngheţată ca un mormânt din Massachusetts în 1910. Şi Bon poate că-l luase, probabil că-l luase, pe Henry cu el în vizită la amanta metisă şi la copil, aşa cum spusese domnul Compson, deşi nici Shreve şi nici Quentin nu crezuseră că această vizită l-ar fi afectat pe Henry aşa cum păruse să creadă domnul Compson. De fapt, Quentin

nici măcar nu-i spusese lui Shreve ce-i povestise tatăl lui despre această vizită. Poate că nici Quentin nu ascultase când domnul Compson îi povestise (recrease?) în seara aceea, acasă; poate că în clipa aceea pe verandă, în amurgul cald de septembrie, Quentin auzise totul fără să asculte, tot aşa cum ar fi făcut şi Shreve, întrucât atât el cât şi Shreve credeau – şi probabil că aveau dreptate şi în privinţa asta – că metisa şi copilul ar fi însemnat pentru Henry doar o altă trăsătură a lui Bon, ceva nu de invidiat, ci de imitat dacă aşa ceva ar fi fost cu putinţă, dacă ar fi fost timp şi linişte în care să poată fi imitat – linişte, pace, nu între bărbaţi de aceeaşi rasă şi naţionalitate, ci între două suflete tinere învrăjbite şi faptul de netăgăduit care-i învrăjbise, întrucât nici Henry şi nici Bon, după cum nici Quentin şi nici Shreve, nu fuseseră primii tineri care să creadă (sau cel puţin care să acţioneze după toate aparenţele pe baza unei asemenea presupuneri) că războaiele ar fi fost uneori stârnite pentru unicul scop de a rezolva dificultăţile şi nemulţumirile particulare ale tinereţii.

„Astfel că bătrâna doamnă îi adresase lui Henry doar această unică întrebare şi apoi rămăsese pe scaunul ei râzându-i în faţă. Aşa că atunci el înţelesese, amândoi înţeleseseră. Şi astfel că acum avea să fie scurtă, de data asta, întrevederea cu avocatul, cea mai scurtă dintre toate. Pentru că avocatul trebuie să-l fi pândit; poate că fusese chiar şi o scrisoare în cea de a doua toamnă în timp ce avocatul aştepta şi încă nimic nu părea să se întâmple acolo (şi poate că avocatul fusese cauza pentru care Bon nu răspunsese la scrisorile lui Henry şi ale lui Judith în vara aceea; pentru că nici nu le primise) – o scrisoare, două sau poate trei pagini cu umilul şi supusul dumneavoastră aşa şi pe dincolo care se rezumau la şaisprezece cuvinte *Ştiu că eşti nebun. Dar exact ce fel de nebun ai să te arăţi a fi?* Şi Bon fusese cel puţin îndeajuns de ne-nebun ca să opereze reducerea la aceste cuvinte… Da, pândindu-l, încă nu îngrijorat, doar foarte plictisit, lăsându-i lui Bon timp

berechet să vină să-l vadă, lăsându-i poate chiar o săptămână întreagă (după ce el – avocatul – reuşise să pună mâna pe Henry şi aflase multe din cele ce gândea Henry, fără ca Henry să-şi fi dat seama) înainte de a fi pus mâna şi pe Bon, şi poate procedând cu atâta abilitate că nici măcar Bon nu-şi dăduse seama de la început despre ce era vorba. Trebuie să fi fost o întrevedere scurtă. Acum nu mai era niciun secret între ei; doar că rămânea nespus; avocatul aşezat în spatele biroului (şi poate în sertarul secret registrul în care tocmai terminase de adunat dobânda din anul care trecuse, calculată dimpreună cu valoarea intrinsecă şi cu dragostea şi mândria la două sute la sută.) – avocatul indispus, plictisit, dar deloc îngrijorat, întrucât nu numai că ştia că deţine atuurile, dar încă nici nu credea cu adevărat că Bon ar fi fost un nebun de felul acesta, deşi era pe cale să-şi schimbe părerea în ce priveşte stupiditatea, sau cel puţin înapoierea lui; – avocatul privindu-l şi spunând, mieros şi fluent, întrucât acum nu mai era niciun secret, care ştia acum că Bon aflase tot ceea ce avea să afle vreodată sau să aibă nevoie să afle vreodată ca să dea lovitura: «Ştii că eşti un tânăr foarte norocos? Cei mai mulţi dintre noi, chiar dacă suntem destul de norocoşi ca să ne ducem până la capăt răzbunarea, trebuie să plătim pentru asta, uneori chiar în dolari peşin. Pe câtă vreme dumneata nu numai că eşti în situaţia să-ţi obţii răzbunarea, să speli onoarea mamei dumitale, ci mai ştii că balsamul cu care ai să-i alini rănile va avea şi o valoare colaterală care poate fi tradusă în lucrurile necesare unui tânăr, în lucrurile cuvenite lui, şi care fie că ne place sau nu, nu pot fi obţinute de obicei decât în schimbul unor dolari peşin...» şi Bon fără să răspundă *Ce vrei să spui prin asta?* și încă fără să schiţeze vreun gest; adică avocatul nedându-şi încă seama că începuse să facă un gest, continuând (avocatul) mieros şi fluent: «Şi mai mult decât atât, decât răzbunarea, ca o dobândă la răzbunare cum ar veni, buchetul acesta înmiresmat de după-amiază, floarea aceasta fără pereche, de prerie, care nu trebuie

scăpată şi care mai bine să înflorească pe reverul dumitale decât pe al altuia; această – cum spuneţi dumneavoastră tinerii? – această bucăţică bună...» şi apoi avea să-l vadă pe Bon, poate să-i vadă ochii, poate să-i audă doar picioarele mişcându-i-se. Şi apoi, pistolul (cu ţeava scurtă, pistolul de şa, revolverul, ce-o fi fost) şi tot ce avea să urmeze, strivit de perete în spatele scaunului răsturnat, scrâşnind: «Înapoi! Stai!» apoi urlând «Ajutor! Ajutor! Aju...!» apoi țipând doar, pentru că avea să-şi audă şi să-şi simtă oasele trosnindu-i înainte de a-i fi putut desprinde degetele de pe pistol, la fel şi osul de la ceafă, încă atunci când Bon avea să-l lovească cu palma peste un obraz şi apoi cu dosul palmei peste celălalt: poate că avea să-l audă chiar pe Bon spunând: «Termină. Taci. Nu-ţi fac nimic» sau poate că avocatul din el fusese cel care spusese Taci şi de al cărui îndemn ascultase, care-l împinsese înapoi pe scaunul aşezat la loc, pe jumătate căzut peste tăblia biroului; avocatul din el care-l avertizase să nu spună *Ai să plăteşti pentru asta,* ci să rămână prăbuşit acolo, înfăşurându-şi mâna răsucită în batistă în timp ce Bon, rămas în picioare, îşi apleca ochii spre el, ţinând încă pistolul de țeavă, lipit de picior, spunându-i: «Dacă crezi că trebuie să-mi ceri satisfacţie, bineînţeles că ştii ce...» şi avocatul, lăsându-se pe spate în scaun acum, tamponându-şi obrazul cu batista: «Sunt vinovat. N-am înţeles care sunt sentimentele dumitale în chestiunea aceasta îţi cer iertare» şi Bon: «Bine. După cum doreşti, am să accept fie scuze, fie un glonţ, exact cum preferi» şi avocatul (acum o roşeaţă uşoară pierzându-se pe obrazul lui, dar doar atât: nimic în glas sau în priviri): «Văd că ai de gând să profiţi până la capăt de pe urma nefericitei mele erori – chiar şi până la a mă împinge în ridicol. Chiar dacă aş considera că dreptatea e de partea mea (ceea ce nu consider) şi tot ar trebui să refuz oferta dumitale. Nu mă pot compara cu dumneata în mânuirea pistolului» şi Bon: «Nici cu cuţitul sau spada?» şi avocatul, fluent şi mieros: «Nici cu cuţitul sau spada». Aşa că acum avocatul nici nu mai avea nevoie să spună *Ai să*

plăteşti pentru asta, pentru că Bon avea s-o spună în locul lui, Bon rămas acolo în picioare cu pistolul atârnând moale în mână, gândindu-se *Dar numai cu cuțitul sau pistolul sau spada. În aşa fel că nu pot să-l învinge. Aş putea să-l împuşc. L-aş împuşca fără să stau pe gânduri, cum aş face-o cu un şarpe sau cu unul care mi-ar fi pus coarne. Dar tot el ar fi cel care a învins.* Gândindu-se *Da. M-a avut* în timp ce el… el… („Ascultă, spuse, aproape strigă Shreve. Asta trebuie să fi fost pe când şedea lungit într-un dormitor din casa aceea particulară din Corinth după debarcarea de la Pittsburgh, pe când i se vindeca umărul doi ani mai târziu, şi scrisoarea de la metisă (poate chiar cea în care fusese fotografia ei şi a copilului) îl ajunsese din urmă în sfârşit, cerşindu-i bani şi spunându-i că avocatul fugise în Texas sau în Mexic sau cine ştie unde în cele din urmă şi că ea (metisa) nu reuşea s-o mai găsească nici pe maică-sa, aşa că fără îndoială că avocatul o asasinase şi-i furase banii, pentru că aşa era de aşteptat din partea lor a amândurora, să fugă sau să ajungă să fie omorâţi fără să fi avut grijă să-i asigure ceva şi ei.") – Da, acum ştiau. Şi, Doamne, gândeşte-te la el, la Bon, care dorise să ştie, care avusese cele mai îndreptăţite motive să dorească să ştie, care după câte ştia el nu avusese niciodată tată, dar care fusese creat într-un fel de femeia aceea care nu-l lăsa să se joace cu alţi copii şi de avocatul care aproba de fiecare dată când femeia cumpăra chiar şi o bucată de carne sau o pâine – două fiinţe dintre care niciuna nu găsise plăcere sau nu cunoscuse pasiunea zămislindu-l şi nici nu suferise chinuri şi spaime născându-l – şi poate dacă vreunul din ei doi ar fi spus măcar adevărul, nimic din ceea ce se petrecuse n-ar fi ajuns să se întâmple; în vreme ce mai era alături şi Henry, care avea şi tată şi siguranţă şi mulţumire şi totul, şi căruia totuşi i se spunea şi adevărul de către ei amândoi pe când lui (lui Bon) nu i se spunea de către niciunul. Şi gândeşte-te la Henry, care la început afirmase că e o minciună şi care când ştiuse că nu e minciună încă replicase «Nu cred», care găsise chiar în acest «Nu cred»

destulă forţă pentru a-şi repudia casa şi sângele astfel încât să-şi apere sfidarea, şi pe care apărare el îşi întemeia afirmaţia că e o minciună, şi care-l punea mai mult decât orice sub interdicţie în ce priveşte întoarcerea acasă; Doamne, gândeşte-te la povara pe care trebuia s-o poarte, el născut din doi metodişti (sau dintr-un şir lung, invincibil, de metodişti) şi crescut în nordul provincial al Mississippi-ului, pus faţă în faţă cu incestul, incestul din toate lucrurile care i-ar mai fi putut fi rezervate, împotriva căruia întreaga lui ereditate şi educaţie trebuia să se răzvrătească din principiu, şi într-o situaţie pe care ştia că nici incestul nici educaţia de până atunci n-aveau să-l ajute s-o rezolve. Astfel că poate atunci când plecaseră de acolo şi umblaseră în noaptea aceea pe străzi şi în cele din urmă Bon spusese: «Ei? Şi acum ce facem?» Henry spusese: «Aşteaptă. Aşteaptă. Lasă-mă să mă obişnuiesc cu ideea.» Şi poate că trecuseră două sau trei zile, şi Henry spusese: «Nu trebuie s-o faci. Nu trebuie» şi apoi Bon cel care spusese: «Stai. Eu sunt fratele tău mai mare: îmi spui mie *nu trebuie*?» Şi poate că trecuse o săptămână, poate că Bon îl luase pe Henry cu el în vizită la metisă şi Henry o privise şi spusese: «Asta nu-ţi ajunge?» şi Bon spusese: «Vrei tu să-mi ajungă?» şi Henry spusese: «Aşteaptă. Stai. Trebuie să am timp să mă obişnuiesc, trebuie să-mi laşi timp.» Doamne, gândeşte-te cum trebuie să fi vorbit Henry toată iarna aceea şi apoi primăvara când fusese ales Lincoln şi apoi convenţia din Alabama şi Sudul începuse să se retragă din Uniune, şi apoi fuseseră doi preşedinţi ai Statelor Unite şi telegraful transmisese ştirile despre Charleston şi Lincoln mobilizase armata şi faptul se petrecuse, irevocabil acum, şi Henry şi cu Bon se şi hotărâseră să plece fără să fi trebuit să se consulte unul cu altul, ei care s-ar fi dus oricum, chiar dacă nu s-ar fi văzut unul pe celălalt niciodată, dar mai mult decât oricând acum, pentru că orice s-ar întâmpla nu scapi, aşa, un război; – gândeşte-te cum trebuie să fi discutat despre asta, cum Henry trebuie să fi spus: «Dar trebuie s-o iei în căsătorie?

Trebuie să faci asta?» şi Bon să fi spus: «El ar fi trebuit să-mi spună. El ar fi trebuit să-mi spună mie, el. Eu m-am purtat cinstit, onorabil, cu el. Am aşteptat. Ştii acum de ce am aşteptat. I-am dat prilejul să-mi spună. Însă n-a făcut-o. Dacă ar fi făcut-o, m-aş fi învoit şi i-aş fi promis să n-o mai văd niciodată nici pe ea, şi nici pe tine sau pe el. Dar el nu mi-a spus. M-am gândit la început că din cauză că nu ştia nici el. Pe urmă am ştiut că știuse, şi tot am mai aşteptat. Dar nu mi-a spus. Ţi-a spus ţie, mie mi-a trimis vorbă aşa cum transmiţi o poruncă printr-un servitor negru unui cerşetor sau unui vagabond s-o ia din loc. Nu înţelegi?» Şi Henry să fi spus: «Dar Judith. Sora noastră. Gândeşte-te la ea» şi Bon: «Foarte bine. Mă gândesc la ea. Şi?» Pentru că amândoi ştiau ce avea să facă Judith când avea să afle, pentru că amândoi ştiau că femeile au mândrie şi simţul onoarei în aproape orice în afară de dragoste, şi Henry să fi spus: «Da. Aşa e. Înţeleg. Dar o să trebuiască să-mi laşi timp să mă obişnuiesc cu asta Eşti fratele meu mai mare; atâta lucru poţi să faci pentru mine.» Gândeşte-te la ei amândoi: Bon, care nu ştia ce avea să facă şi care trebuia să spună, să pretindă, că ştie: şi Henry care ştia ce avea să facă şi trebuia să spună că nu ştie. Pe urmă venise iarăşi Crăciunul, pe urmă 1861, și nu primiseră nici veste de la Judith, pentru că Judith nu ştia sigur unde erau ei, nici Henry nu-l lăsase pe Bon să-i scrie încă: pe urmă auziseră despre companie, compania cenuşie a universitarilor, care se organiza la Oxford şi poate că tocmai asta aşteptaseră. Aşa că au luat iarăşi vaporul spre nord, iar de data asta era mai multă veselie şi agitaţie pe bord chiar decât la Crăciun, aşa cum e totdeauna când începe un război, înainte ca lucrurile să se încurce cu hrana proastă şi cu soldaţii răniţi şi cu văduvele şi orfanii. Dar ei nici de data asta nu au luat parte, ci tot aşa, sprijiniţi de balustradă deasupra apei învolburate, şi poate că mai trecuseră două sau trei zile, când Henry spusese deodată, strigase deodată: «Dar şi regii au făcut-o! Chiar şi ducii! A fost ducele acela de Lorena, Jean nu mai ştiu cum

care s-a însurat cu soră-sa. L-a excomunicat papa. Dar ce i-a păsat lui de asta! Nu i-a păsat deloc! Au rămas mai departe bărbat şi nevastă. Au trăit mai departe. S-au iubit mai departe!» şi pe urmă iarăşi, tare, repede: «Dar are să trebuiască să aştepţi! Are să trebuiască să-mi laşi timp. Poate că războiul are să aranjeze chestia asta şi n-o să mai avem nevoie de nimic!» Şi poate că aici avusese dreptate bătrânul tău: au mers călare până la Oxford fără să mai treacă pe la Suta lui Sutpen şi s-au înrolat în companie şi pe urmă s-au ascuns undeva să aştepte, iar Henry l-a lăsat pe Bon să-i scrie lui Judith o scrisoare; aveau să i-o trimită prin mesager, printr-un negru care se furişase în tabără într-o noapte ca să i-o dea servitoarei lui Judith, şi Judith i-a trimis portretul în caseta de metal şi ei au plecat călări mai departe să aştepte până când compania avea să-şi facă steagurile şi să străbată în cavalcadă statul, spunând fetelor adio şi îndreptându-se către front.

Doamne, gândeşte-te la ei. Pentru că Bon ştia ce făcea Henry, tot aşa cum ştiuse dintotdeauna ce gândea Henry, încă din prima zi când dăduseră ochii unul cu altul. Poate că ştia cu atât mai bine ce făcea Henry cu cât nu ştia ce avea să facă el însuşi, că n-avea să ştie până când dintr-odată, într-o zi, avea să izbucnească totul şi atunci avea să înţeleagă şi că ştiuse toată vremea ce avea să se întâmple, aşa că n-avea de ce să-şi mai bată capul în ce-l priveşte, şi tot ce avea de făcut era doar să-l privească pe Henry încercând să împace ceea ce el (Henry) ştia că avea să facă, cu toate vocile eredităţii şi educaţiei sale care spuneau *Nu. Nu. Nu poţi. Nu trebuie. Nu o vei face.* Poate că acum se aflau sub focul duşmanului, cu obuzele vâjâind şi tunând peste capetele lor şi explodând, şi ei lungiţi la pământ, aşteptând să atace şi Henry avea să strige iarăşi: «Dar ducele acela de Lorena a făcut-o! Trebuie să fi fost o mulţime pe lumea asta care să fi făcut aşa ceva şi despre care nimeni nu ştie şi care poate că au suferit şi au murit pentru asta şi sunt acuma în iad pentru asta. Dar au făcut-o şi acum nu mai contează; chiar şi cei despre care

ştim sunt numai nişte nume şi nu mai contează acum» şi Bon privindu-l şi ascultându-l şi gândindu-se *E din cauză că nu ştiu nici eu ce am să fac, iar el îşi dă seama că şovăi fără să ştie că îşi dă seama. Poate că dacă i-aş spune acum că am să fac asta, are să înţeleagă ce vrea şi are să-mi spună: Nu trebuie s-o faci.* Şi poate că bătrânul tău avusese dreptate de data asta şi poate că ei credeau că războiul avea să aranjeze totul şi n-ar mai fi trebuit s-o facă ei, sau cel puţin poate Henry sperase, pentru că poate că bătrânul tău avusese dreptate şi în privinţa asta şi lui Bon nu-i păsa; întrucât amândoi cei care ar fi putut să-i dea un tată refuzaseră s-o facă, nimic nu mai conta pentru el acum, răzbunare sau dragoste sau orice, căci ştia acum că răzbunarea n-ar fi putut să compenseze pentru el, şi nici dragostea să aline. Poate că nici nu fusese Henry cel care-l împiedicase să-i scrie lui Judith, ci Bon însuşi nu-i scrisese pentru că nu-i mai păsa de nimic, nici măcar de faptul că nu ştia încă ce avea să facă. Pe urmă ajunseseră în anul următor şi Bon era acum ofiţer şi înaintau spre Shiloh fără să ştie nici asta, stând iarăşi de vorbă pe când înaintau în coloană, ofiţerul rămânând în urmă, în rând cu şirul în care mergea soldatul şi Henry strigând iarăşi, străduindu-se să-şi menţină scăzută vocea disperată, febrilă: «Încă nu ştii ce-ai să faci?» pe când Bon avea să-l privească o clipă cu expresia aceea care ar fi putut să fie surâs: «Să presupunem că ţi-aş spune că nu am intenţia să mă întorc la ea?» şi Henry mărşăluind alături de el, cu raniţa şi muscheta lungă de opt picioare, începând să gâfâie, gâfâind în vreme ce Bon îl privea: «Eu sunt cu mult înaintea ta acum; când ieşim în luptă, la atac, am să fiu cu mult înaintea ta...» şi Henry gâfâind: «Stai! Stai!» şi Bon privindu-l cu aceeaşi expresie vagă, subţiată, în jurul gurii şi al ochilor: «... şi cine ar putea să ştie? Nici tu n-ai avea de unde să ştii sigur vreodată, pentru că cine ar putea să ştie dacă a fost sau nu un glonţ yankeu care m-a lovit exact în clipa când tu ai apăsat pe trăgaci, sau chiar înainte...» şi Henry gâfâind şi privind, fixând cerul, arătându-şi dinţii, cu

sudoarea pe faţă şi încheieturile degetelor albe pe patul puştii, spunând gâfâit: «Stai! Stai! Stai! Stai!» Pe urmă fusese Shiloh, a doua zi, şi bătălia pierdută şi brigada retrăgându-se de la debarcaderul din Pittsburg... Şi ascultă, strigă Shreve: aşteaptă, acuma; aşteaptă! (strâmbându-se la Quentin, gâfâind şi el, ca şi cum ar fi trebuit să dăruiască umbrei lui nu numai o replică, ci şi respiraţia cu care să-i asculte îndemnul): Pentru că şi bătrânul tău a greşit, aici! spunea că Bon fusese cel rănit, dar n-a fost adevărat. Pentru că cine i-a spus? Cine-i spusese lui Sutpen, sau bunicului tău, care dintre ei fusese cel lovit? Sutpen nu ştia. Pentru că nu fusese acolo, şi nici bunicul tău nu fusese, pentru că acolo fusese el însuşi rănit, acolo-şi pierduse braţul. Aşa că cine le spusese? Nu Henry, pentru că tatăl său nu l-a mai văzut pe Henry decât o singură dată de atunci şi poate că nici n-au avut timp să stea de vorbă despre răni. Şi pe lângă asta să vorbeşti despre răni în armata confederată în 1865 ar fi fost cam ca minerii vorbind despre funingine: şi nici Bon, pentru că Sutpen nu l-a mai văzut, pentru că murise: – nu fusese Bon, fusese Henry: Bon care-l găsise pe Henry în cele din urmă şi se aplecase să-l ridice şi Henry se împotrivise, se zbătuse, spunând: «Lasă-mă! Lasă-mă să mor! Aşa nu va mai trebui să ştiu» şi Bon spusese: «Aşadar vrei ca eu să mă întorc la ea» şi Henry zăcea acolo zbătându-se şi gâfâind, cu sudoarea şiroaie pe faţă şi dinţii însângeraţi încleştaţi în buzele pe care şi le muşca pe dinăuntru, şi Bon spusese: «Zi că vrei să mă întorc la ea. Poate că atunci n-am s-o fac. Zi» şi Henry zăcea acolo zbătându-se, cu o pată roşie şi proaspătă arătându-i-se prin cămaşă şi i se vedeau acum dinţii, şi sudoarea pe faţă până când Bon l-a apucat de braţ şi l-a ridicat în spinare...”

La început ei doi, pe urmă patru; acum doi iarăşi. Camera era într-adevăr asemenea unui mormânt: ceva stătut şi static şi muribund dincolo de orice ar fi fost vibrant, viu în frig. Şi totuşi rămâneau acolo, deşi la mai puţin de zece metri era patul, căldura. Quentin nici măcar nu-şi îmbrăcase paltonul,

care era acum pe duşumea, unde căzuse de pe braţul scaunului, unde îl pusese Shreve. Nu încercaseră să fugă de frig. Îl suportau amândoi cu un fel de exaltare voită, flagelatoare, a mizeriei fizice preschimbate în caznele sufleteşti ale celor doi tineri pe vremea aceea, în urmă cu cincizeci de ani, sau mai curând patruzeci şi opt, pe urmă patruzeci şi şapte şi pe urmă patruzeci şi şase, întrucât fusese anul ’64 şi pe urmă anul ’65 şi rămăşiţele înfometate şi zdrenţuite ale unei armate se retrăseseră prin Alabama şi Georgia înspre Carolina, împinse nu de vreo armată victorioasă din spate, ci mai mult de un val tot mai înalt de nume ale bătăliilor pierdute de o parte şi de cealaltă – Chickamauga şi Franklin, Vicksburg şi Corinth şi Atlanta, – bătălii pierdute nu numai din cauza inferiorităţii numerice şi a lipsei de muniţii şi de provizii, ci din cauza generalilor care n-ar fi trebuit să fie generali, care ajunseseră generali nu prin învăţarea metodelor contemporane de luptă sau prin aptitudini deosebite pentru a le învăţa, ci prin dreptul divin de a putea spune «Tu du-te într-acolo» ce le fusese conferit de un sistem absolut de caste; sau din cauză că generalii acestui război nu reuşiseră niciodată să trăiască îndeajuns ca să înveţe cum să se lupte în bătăliile cu forţe masate precaut manevrate, întrucât fuseseră de la început demodaţi, ca Richard sau Roland sau du Gueselin. Ei care se arătaseră înveşmântaţi în penaje şi în mantii căptuşite cu stacojiu de la douăzeci şi opt şi treizeci şi treizeci şi doi de ani şi capturaseră vase de război cu şarjele lor de cavalerie, dar nu şi grâne sau carne sau gloanţe, care ar fi fost în stare să înfrângă trei armate diferite în trei zile şi apoi să smulgă gardurile de pe pământurile lor ca să-şi frigă hălcile de carne furate din propriile magazii, care într-o noapte, doar cu o mână de oameni, năvăleau vitejeşte să incendieze şi să distrugă un depozit de provizii inamic cu mărfuri de un milion de dolari şi care în noaptea următoare puteau fi surprinşi de vreun vecin în pat cu nevasta şi astfel împuşcaţi pe loc; – ei doi; patru, acum iarăşi doi, cum îi numărau

Quentin şi Shreve; ei doi, ei patru, ei amândoi încă depănându-şi cuvintele – cel care nu ştia încă ce avea să facă, celălalt care ştia ce avea să trebuiască să facă, dar nu se putea împăca cu gândul – Henry propunându-se pe sine însuşi ca o autoritate în ce priveşte incestul, vorbind despre ducele lui, Jean de Lorena, ca şi cum ar fi nădăjduit să poată evoca acea umbră condamnată şi excomunicată pentru ca să-i spună chiar ea în persoană că totul e în regulă, aşa cum oamenii de până atunci şi de atunci încoace au încercat să-l evoce pe Dumnezeu sau pe diavol ca să-i justifice în faptele spre care-i împingeau propriile lor glande; – ei doi, ei patru, ei doi opriţi unul în faţa celuilalt în camera sepulcrală: Shreve, canadianul, odrasla furtunilor de zăpadă şi a frigului, în halat şi cu paltonul pe deasupra, cu gulerul ridicat peste urechi; Quentin, omul Sudului, vlăstarul mohorât şi delicat al ploilor şi căldurilor înecate în aburi, în hainele subţiri şi potrivite lui, pe care şi le adusese din Mississippi, cu paltonul (la fel de subţire şi nepotrivit pentru ce trebuia să fie cum îi era şi costumul) trântit pe duşumea, de unde nici nu se mai ostenise să-l ridice:

(*... iarna lui '64 acum, iar armata se retrăsese prin Alabama, în Georgia; acum şi Carolina rămăsese în urmă şi Bon, ofiţerul, gândindu-se: «Sau ne prind şi ne nimicesc, sau bătrânul Joe ne scoate şi de aici şi facem joncţiunea cu Lee în faţa Richmondului şi atunci mai avem cel puţin privilegiul să capitulăm», şi apoi într-o zi deodată gândindu-se, amintindu-şi cum regimentul din Jefferson, unde tatăl lui era acum colonel, se afla în corpul de armată al lui Longstreet, şi poate că din momentul acela însuşi scopul retragerii ajunsese să i se pară că stă doar în a-l aduce pe el într-un loc de unde să poată ajunge la taică-său, ca să-i mai dea încă o şansă. Astfel că trebuie să i se fi părut acum că în sfârşit aflase de ce nu fusese în stare să se hotărască ce voia să facă. Poate că o clipă se gândise: «Dumnezeule, sunt încă tânăr; chiar după anii aceştia patru tot mai sunt încă tânăr» dar numai o clipă, pentru că în aceeaşi respiraţie îşi spusese:*

«Foarte bine. Aşadar sunt tânăr. Dar încă mai cred, deşi probabil că ceea ce cred cu adevărat e că războiul, suferinţele, aceşti patru ani în care a trebuit să-şi ţină oamenii în viaţă şi teferi ca să poată să târguiască cu carnea şi sângele lor cantitatea cea mai mare de pământ cât mai ieftin cu putinţă, îl vor fi schimbat (ceea ce ştiu că n-au făcut) astfel încât să-mi spună nu Iartă-mă, ci Eşti fiul meu mai mare. Apăr-o pe sora ta; nu mai da niciodată ochii cu noi în viaţa ta»; pe urmă se făcuse anul '65 şi ce mai rămăsese din armata din Vest nu mai avea nimic altceva decât puterea de a se retrage încet, cu încăpăţânare, îndurând focurile de puşcă şi salvele de artilerie; poate că acum nici nu mai simţeau lipsa încălţămintei şi a mantalelor şi a hranei şi din cauza asta mai fusese în stare să scrie despre capturarea vopselei de plită aşa cum o făcuse în scrisoarea către Judith atunci când în sfârşit aflase ce avea să facă până la urmă, şi-i spusese lui Henry şi Henry spusese: «Mulţumesc lui Dumnezeu. Mulţumesc lui Dumnezeu», nu pentru incest, bineînţeles, ci pentru că în sfârşit aveau să facă ceva, putea în sfârşit să fie ceva chiar dacă acel ceva era repudierea irevocabilă a vechii eredităţi şi formaţii şi acceptarea damnării veşnice. Poate chiar fusese în stare să înceteze atunci, să nu mai vorbească despre ducele lui de Lorena, pentru că acum putea să spună: «Nu mai e iadul tău şi nici al lui şi nici al papei cel spre care ne îndreptăm cu toţii acum; e iadul maică-mii şi al mamei ei şi al tatii, şi al mamei şi tatălui lor, şi nu tu te prăbuşeşti în el, ci noi, noi trei – nu, noi toţi patru. Şi astfel, în cele din urmă o să fim cu toţii împreună acolo unde şi e locul nostru, pentru că fie şi dacă numai el singur ar ajunge acolo, tot ar trebui să fim şi noi acolo, pentru că noi trei nu suntem altceva decât iluzii zămislite de el, şi iluziile tale sunt parte din tine ca şi trupul şi sângele şi amintirile tale. Şi vom fi cu toţii împreună în chinuri, aşa că n-o să mai avem nevoie să ne aducem aminte de iubire şi de patimă. Şi poate că în focurile caznelor nici măcar nu-ţi mai poţi aduce aminte de ce-ai ajuns acolo. Şi dacă nu ne-om mai

putea aduce aminte despre toate astea de acum, nici măcar n-au să mai fie chinuri prea mari.» Pe urmă, erau în Carolina, în ianuarie şi februarie ’65 şi cei care mai rămăseseră din ei se retrăgeau pe jos de aproape un an şi distanţa dintre ei şi Richmond era acum mai mică decât distanţa pe care o străbătuseră până acolo; distanţa între locul unde erau ei şi sfârşit era cu mult mai mică. Dar pentru Bon nu era vorba de spaţiul dintre ei şi înfrângere, ci de spaţiul dintre el şi celălalt regiment, dintre el şi ceasul, clipa: «Nici măcar n-are să aibă nevoie să-mi ceară; am să-mi ating doar trupul meu de trupul lui şi am s-o spun eu însumi: Nu trebuie să-ţi faci griji; ea n-are să mă mai vadă niciodată la faţă.» Pe urmă martie în Carolina şi încă retrăgându-se, încet, cu încăpăţânare şi aşteptând acum să audă dinspre miazănoapte, pentru că nu mai rămăsese nimic de auzit din nicio altă direcţie, căci în toate celelalte direcţii se terminase acum, şi tot ce mai aşteptau să audă dinspre miazănoapte era înfrângerea. Şi pe urmă într-o zi (era ofiţer; ar fi trebuit să ştie, să afle că Lee detaşase nişte trupe şi le trimisese să întărească unităţile lor; poate că aflase şi numele şi numerele regimentelor înainte ca ele să fi ajuns) l-a văzut pe Sutpen. Poate că prima dată Sutpen chiar nu îl văzuse, poate prima dată putuse să-şi spună: «Asta a fost cauza; nu m-a văzut», aşa că a trebuit să-i iasă în cale, să-şi creeze singur şansa, prilejul. Apoi a doua oară privise faţa lipsită de expresie, împietrită, ochii palizi, sfredelitori în care nu era nicio licărire, nimic, chipul în care-şi vedea propriile-i trăsături, în care văzuse recunoaşterea, şi asta fusese totul. Asta fusese totul, de aici încolo nu mai era acum nimic; poate că mai respirase o dată adânc, liniştit, pe propriul lui chip cu acea expresie care la prima vedere s-ar fi putut numi surâs în timp ce se gândea: «L-aş putea sili. Aş putea să mă duc la el şi să-l silesc», ştiind că n-avea s-o facă. Pentru că acum totul se terminase, totul se încheiase în sfârşit. Şi poate că fusese chiar în aceeaşi noapte, sau într-o noapte o săptămână mai târziu pe când se opriseră (pentru că până şi

Sherman trebuia să se oprească uneori noaptea) cu focurile arzând pentru căldură cel puţin, pentru că cel puţin căldura e ieftină și o dată consumată nu mai rămâne, când Bon spusese: «Henry» şi continuase, «Nu poate să mai dureze prea mult acum şi pe urmă înseamnă că n-a mai rămas nimic; n-o să ne mai rămână nimic de făcut, nici măcar privilegiul de a ne tot retrage în numele unei cauze, în numele onoarei şi a ceea ce ne-a rămas din mândrie. Nu Dumnezeu; e limpede că ne-am descurcat fără El de patru ani de zile; pur şi simplu Lui nu i-a trecut prin gând să ne înştiinţeze şi pe noi; şi nici măcar lipsa ghetelor şi a hainelor, dar nici măcar nevoia de aşa ceva, şi nici măcar nu vom mai avea pământuri şi cum să ne găsim hrana, căci nu vom mai avea nevoie de hrană, pentru că am învăţat să trăim şi fără ea; şi astfel, dacă nu mai ai Dumnezeu şi nu mai ai nevoie de hrană şi de îmbrăcăminte şi de adăpost, n-a mai rămas nimic de care onoarea şi mândria să se agaţe şi pe care să se caţere şi unde să înflorească. Şi dacă nu mai ai onoare şi mândrie, atunci nimic nu mai are importanţă. Numai că mai e ceva în tine căruia nu-i pasă de onoare şi de mândrie şi care totuşi mai trăieşte, care e chiar în stare să meargă îndărăt un an de zile întreg, doar ca să poată să mai trăiască; care probabil chiar şi atunci când toate astea se vor fi terminat şi nu va mai fi rămas nici înfrângerea, încă o să refuze să se oprească liniştit la soare şi să moară, ci o să se înfunde în pădure, mişcându-se mai departe, căutând unde s-ar părea că doar voinţa şi puterea de a îndura nu mai sunt în stare să-l urnească, smulgând rădăcini şi ierburi – trupul din carne şi oase străvechi, necugetător, simţind încă, dar nemaifiind în stare să viseze, nemaisimţind nici măcar deosebirea dintre deznădejde şi victorie, Henry.» Şi Henry începând să spună: «Mulţumesc lui Dumnezeu. Mulţumesc lui Dumnezeu» gâfâind şi spunând: «Mulţumesc lui Dumnezeu», spunând: «Nu încerca să mai explici. Du-te şi fă-o» şi Bon: «Îmi dai mână liberă? Tu eşti fratele ei şi-mi dai consimţământul?» şi Henry: «Frate? Frate? Tu eşti cel mai

mare: de ce să mă mai întrebi pe mine?» şi Bon: «Nu. El nu m-a recunoscut niciodată. Mie doar mi-a trimis vorbă. Tu eşti fratele şi fiul. Am permisiunea ta, Henry?» şi Henry: «Scrie-i. Scrie-i. Scrie.» Astfel că Bon a scris scrisoarea, după patru ani, şi Henry a citit-o şi a trimis-o. Însă ei n-au plecat atunci, să urmeze scrisoarea. Au continuat să se retragă, încet şi cu încăpăţânare, cu urechea aţintită spre miazănoapte ca să audă sfârşitul, pentru că îţi trebuie grozav de mult caracter ca să te opreşti când ştii că ai pierdut, şi ei mergeau astfel îndărăt încet de un an de zile, aşa că tot ce le mai rămăsese nu mai era voinţa ci doar puterea, obişnuinţa intrată în sânge de a îndura. Pe urmă într-o noapte se opriseră din nou, pentru că şi Sherman se oprise iarăşi. Şi o ordonanţă străbătuse linia bivuacului şi îl găsise pe Henry în cele din urmă şi spusese: «Sutpen, te cheamă colonelul în cortul lui.»)

„Şi aşa că tu şi cu bătrâna doamnă, mătuşa Rosa, v-aţi dus acolo în noaptea aceea şi bătrâna negresă Clytie a încercat să vă oprească, s-o oprească pe ea; te-a apucat de braţ şi ţi-a spus: «N-o lăsa să urce acolo, domnişorule», dar tu n-ai putut-o opri, poate pentru că ea avea putere, puterea a patruzeci şi trei de ani de ură, ca şi cum patruzeci şi trei de ani s-ar fi hrănit cu carne crudă în timp ce tot ce avusese Clytie fuseseră doar patruzeci şi cinci sau cincizeci de ani de deznădejde şi aşteptare; şi tu nici măcar nu doriseşi să te afli acolo. Şi nici n-ai fost în stare s-o opreşti şi atunci ai văzut că pe faţa lui Clytie nu era mânie şi nici măcar lipsă de încredere în voi; era spaimă, groază. Şi nu ţi-a spus-o deschis, pentru că ea mai păstra încă taina de dragul bărbatului care-i fusese şi ei tată, cât şi de dragul familiei care nici nu mai exista, al cărei mausoleu până-atunci-neviolat şi putregăit ea îl mai păzea încă; – nu ţi-a spus-o în cuvinte, după cum nu-ţi povestise în cuvinte cum intrase în încăpere în ziua aceea când aduseseră trupul lui Bon şi Judith îi scosese din buzunar caseta de metal pe care ea i-o dăruise cu portretul ei înăuntru; nu ţi-a povestit, ai aflat doar

din spaima şi groaza ei după ce te aruncase în lături şi o apucase pe mătuşa Rosa de braţ şi mătuşa Rosa se întorsese spre ea şi-i măturase mâna la o parte şi o pornise în sus pe scări şi Clytie se aruncase iarăşi asupra ei şi de data asta mătuşa Rosa se oprise şi se întorsese pe cea de-a doua treaptă şi-o trântise pe Clytie la pământ cu pumnul cum ar fi făcut un bărbat şi se întorsese şi continuase să urce treptele; şi Clytie zăcea acolo jos, o femeie de peste optzeci de ani, și nu mai înaltă de cinci picioare, acum ca o grămăjoară de cârpe curate, aşa că te-ai dus până la ea şi ai apucat-o de braţ şi ai ajutat-o să se ridice şi braţul ei era parcă un băţ uşor şi uscat şi subţire ca o surcică; şi ea te-a privit şi atunci ai văzut că nu era mânie ci spaimă, şi nu o spaimă ca a negrilor, pentru că nu-i era frică pentru ea, ci pentru lucrul acela, oricare ar fi fost el, de acolo din susul scărilor, pe care ea-l ţinuse ascuns acolo de aproape patru ani de zile; şi ea nu ţi-a spus în cuvinte, pentru că, chiar cuprinsă de spaimă, tot mai păstra taina; dar cu toate acestea ţi-a spus, sau cel puţin dintr-odată ai ştiut...”

Shreve se opri iarăşi. Putea s-o facă foarte bine, pentru că nu-l asculta nimeni. Poate că-şi şi dăduse seama de asta pe urmă dintr-odată nu mai era nimeni nici să vorbească, deşi poate că de asta nu-şi dăduse seama. Căci acum niciunul din ei nu mai era acolo. Erau amândoi în Carolina şi timpul era cu patruzeci şi şase de ani în urmă, şi acum nu mai erau nici măcar patru, ci încă şi mai adânc încâlciţi unul într-altul, întrucât acum amândoi erau Henry Sutpen şi amândoi erau Bon, fiecare din ei fiind amândoi şi totuşi niciunul, simţind în nări mirosul aceluiaşi fum care unduise şi se risipise cu patruzeci şi şase de ani în urmă de la *focurile bivuacului arzând în crângul de pini, oamenii înfometaţi şi în zdrenţe aşezaţi sau întinşi în jurul lor*, *vorbind nu despre război, dar cu toţii, oricât de curios ar părea, (sau poate nici măcar curios) cu faţa spre miazăzi, unde mai departe în întuneric erau postate străjile care, cu faţa spre Sud, puteau vedea licărirea şi scânteierea focurilor de bivuac federale*

nenumărate şi nedesluşite şi încercuind pe jumătate zarea, câte zece pentru fiecare foc al confederaţilor, şi între care (pichetele rebele şi focurile yankee) avanposturile yankeilor pândeau de asemenea în întuneric, cele două linii de avanposturi atât de aproape una de alta încât fiecare din ei putea să audă parolele ofiţerilor trecând din post în post şi stingându-se mai departe; şi o dată pierind acestea, glasul nevăzut, precaut, vorbind nu tare dar pătrunzător:

— Hei, rebelule.

— Ce-i?

— Voi un' vă duceţi?

— La Richmond.

— Şi noi tot acolo. De ce nu ne-aşteptaţi şi pe noi?

— Vă aşteptăm.

Oamenii din jurul focurilor n-au cum să audă aceste schimburi de cuvinte, deşi curând or să audă destul de desluşit ordonanţa cum trece de la un foc la altul, întrebând de Sutpen şi îndrumată mai departe şi cum ajunge în sfârşit la focul cu buşteanul arzând mocnit, şi glasul ei monoton: „Sutpen? Pe Sutpen îl caut" până când Henry se ridică în picioare şi spune: „Aici". E tras la faţă, murdar şi neras; din cauza acestor patru ani din urmă şi pentru că nu terminase încă să crească atunci când începuseră aceşti patru ani, îi mai lipsesc doi inci până la înălţimea pe care lăsase să se creadă că ar fi ajuns s-o aibă, şi e mai uşor cu vreo treizeci de livre decât are să fie probabil la câţiva ani după ce va fi supravieţuit acestor patru ani, dacă într-adevăr are să le supravieţuiască.

— Aici, spune. Ce este?

— Te cheamă colonelul.

Ordonanţa nu se întoarce cu el. În locul ei, el merge singur prin întuneric pe un drum desfundat, un drum desfundat şi brăzdat adânc şi plin de hârtoape pe unde-au trecut tunurile în după-masa asta, şi ajunge în cele din urmă la cort, unul din cele câteva corturi, cu peretele de pânză licărind slab de la o lumânare aprinsă înăuntru, şi cu silueta

unui planton în faţă, care-l opreşte.

— Sutpen, spuse Henry. Colonelul a trimis după mine.

Santinela îi face semn să intre în cort. El se încovoaie ca să treacă prin deschizătura de la intrare, pânza cade în urma lui în timp ce cineva, singurul ocupant al cortului, se ridică de pe un scaun de campanie din spatele mesei pe care e lumânarea, umbra proiectându-i-se înaltă şi uriaşă pe peretele de pânză. El (Henry) înaintează să salute, oprindu-se în faţa unei mâneci cenuşii cu galoanele de colonel, a unui obraz năpădit de barbă, a unui nas proeminent, a unei streşini de păr aspru, cenuşiu ca fierul – o faţă pe care Henry n-o recunoaşte, nu pentru că n-a mai văzut-o de patru ani şi nu se aştepta s-o vadă aici şi acum, ci mai degrabă pentru că n-o priveşte. Salută deci mâneca cu galoanele şi rămâne astfel în picioare până când celălalt spune:

— Henry.

Nici chiar acum Henry nu tresare. Stă doar nemişcat aşa, amândoi stau nemişcaţi aşa, privind unul spre altul. Cel vârstnic se clinteşte primul, chiar dacă se întâlnesc în mijlocul cortului unde se îmbrăţişează şi se sărută înainte ca Henry să-şi fi dat seama că s-a mişcat şi el, că avea să se clintească din loc, împins de acea zvâcnire a sângelui care în reflexul de o clipă şterge şi împacă, chiar dacă încă n-a iertat (sau poate nici n-are s-o facă vreodată), care s-a oprit în picioare acum în vreme ce tatăl lui îi ține faţa în mâini, privindu-l.

— Henry, spune Sutpen. Fiule.

Pe urmă se așază. Fiecare de o parte a mesei, pe scaunele rezervate pentru ofiţeri, cu masa (având o hartă deschisă pe ea) și lumânarea între ei.

— Ai fost rănit la Shiloh, mi-a spus colonelul Willow, spune Sutpen.

— Da, domnule, spune Henry.

E gata să adauge Charles m-a dus în spinare până la liniile noastre, dar n-o mai spune, pentru că de pe acum ştie ce urmează. Nici măcar nu se gândeşte. Sigur, Judith nu i-a

scris despre scrisoarea aceea sau a fost Clytie aceea care i-a trimis vorbă într-un fel sau altul că i-a scris Charles. Nu se gândeşte la aşa ceva. Pentru el e logic şi firesc ca tatăl său să ştie despre hotărârea lui şi a lui Bon: legătura de sânge care-l determinase pe Bon să scrie, pe el însuşi să se declare de acord şi pe tatăl lor să ştie de asta, toate în aceeaşi clipă identică, după o perioadă de patru ani, din întreaga succesiune a timpului. Şi acum vine, aproape exact aşa cum ştiuse că are să vină:

— L-am văzut pe Charles Bon, Henry.

Henry nu spune nimic. Acum vine. Nu spune nimic, îşi priveşte doar fix tatăl – amândoi în uniforma cenuşie ca o frunză veştedă, o singură lumânare, un cort ordinar despărţindu-i de o întunecime în care santinelele la pândă îşi fac faţă unele altora şi unde bărbaţi istoviţi dorm fără adăpost, aşteptând zorile şi focurile de armă, mersul istovitor îndărăt să înceapă iarăşi; şi totuşi într-o clipă, cortul, lumânarea, cenuşiul, totul piere şi e biblioteca împodobită cu vâsc de Crăciun de la Suta lui Sutpen cu patru ani în urmă şi masa nu e o masă de campanie potrivită să întinzi hărţi pe ea, ci masa greoaie sculptată din lemn de trandafir de acasă cu fotografia de grup cu maică-sa, soră-sa şi el însuşi aşezată deasupra, taică-său în spatele mesei iar în spatele tatălui fereastra dând spre grădină, unde Judith şi Bon se plimbă în ritmul lent cu care inima însoţeşte paşii şi ochii care n-au nevoie decât să se privească.

— Ai de gând să-l laşi să se căsătorească cu Judith, Henry.

Şi Henry tot nu răspunde. Totul s-a mai spus înainte, şi acum el a trecut prin patru ani de luptă crâncenă după care, fie că a fost izbândă sau înfrângere ceea ce obţinuse, cel puţin a obţinut ceva şi acum are linişte, chiar dacă liniştea aceasta înseamnă mai ales deznădejde.

— Nu se poate căsători cu ea, Henry.

Acum vorbeşte Henry.

— Asta ai mai spus-o şi altă dată. Şi ţi-am răspuns atunci. Şi acum, și acum n-are să mai dureze prea mult şi după

aceea nu ne va mai rămâne nimic: nici onoare, nici mândrie, nici Dumnezeu, întrucât Dumnezeu ne-a părăsit încă de acum patru ani numai că n-a considerat necesar să ne-o spună şi nouă; nici ghete, nici haine şi nici nevoie de aşa ceva; nu numai că nici pământ din care să ne scoatem hrana, dar nici nevoie de hrană şi când nu mai e Dumnezeu, nici onoare, nici mândrie, nimic nu mai are importanţă decât trupul bătrân, necugetător, căruia nici măcar nu-i mai pasă dacă a fost izbândă sau înfrângere, care nici măcar nu consimte să moară, care are să fie în păduri şi pe câmpuri, smulgând rădăcini şi ierburi. – Da. Am hotărât. Frate sau nu, am hotărât. Am s-o fac. Am s-o fac.

— Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry.

— Da. Am spus Da la început, dar atunci nu mă hotărâsem. Nu l-am lăsat. Însă acum am avut patru ani în care să mă hotărăsc. Am s-o fac. Am să-l las.

— Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry. Tatăl mamei lui îmi spusese că mama ei fusese spaniolă. L-am crezut; de-abia după ce s-a născut el am aflat ca maică-sa avea sânge negru.

Şi Henry n-a spus niciodată că nu-şi mai aminteşte cum a ieşit din cort. Îşi aminteşte totul. Îşi aminteşte cum s-a aplecat iarăşi să treacă prin deschizătură şi cum a trecut iarăşi pe lângă santinelă; îşi aminteşte cum a mers pe drumul desfundat şi plin de hârtoape, împiedicându-se prin întuneric de rădăcinile aflate de o parte şi de alta unde focurile s-au stins acum în jar mocnit. Aşa că de-abia îi mai poate distinge pe oamenii dormind lungiţi pe pământ în jurul lor. Trebuie să fi trecut de ora unsprezece, se gândeşte. Şi mâine încă opt mile. Măcar dacă n-ar mai fi tunurile astea blestemate. De ce nu i-o fi dând bătrânul Joe tunurile astea lui Sherman. Atunci am putea face douăzeci de mile pe zi. Am putea să facem joncţiunea cu Lee. Cel puţin Lee se mai opreşte şi se mai luptă din când în când îşi aminteşte de asta. Îşi aduce aminte că nu s-a întors la focul lui, ci s-a oprit curând într-un loc singuratic şi s-a sprijinit de un pin,

rezemându-se liniştit şi comod, cu capul răsturnat pe spate ca să poată să privească în sus la crengile noduroase, golaşe, ca la o lucrătură de fier forjat întinzându-se nemişcată peste stelele reci, vii, ale primăverii timpurii, gândindu-se: Sper că are să-şi aducă aminte să-i mulţumească colonelului Willow pentru că ne-a lăsat să ne folosim de cortul lui, gândindu-se nu la ce ar fi vrut să facă, ci la ce ar fi trebuit să facă. Pentru că ştia ce avea să facă; acuma depindea de ce avea să facă Bon, de ce avea să-l forţeze pe el să facă, pentru că ştia că atunci avea s-o facă. Aşadar trebuie să mă întorc la el, şi-a spus, gândindu-se: Acum a trecut de două şi în curând se face ziuă.

Pe urmă au venit zorile, sau aproape, şi era frig: o înfrigurare care pătrundea prin veşmintele subţiri, purtate, peticite, prin acel ceva făcut din istovire şi lipsă de hrană; prin putinţa inertă, nu voinţa deliberată, de a îndura; era lumină undeva, destulă lumină ca să desluşească faţa adormită a lui Bon printre ceilalţi acolo unde era întins înfăşurat în pătură, sub mantaua desfăcută; destulă lumină ca să-l trezească pe Bon şi ca Bon să-i distingă faţa (sau poate ceva transmis de mâna lui Henry) pentru că Bon nu vorbeşte, nu cere să afle ce s-a întâmplat; se ridică doar în picioare şi-şi pune mantaua pe umeri şi se apropie de focul mocnit şi-l izbeşte cu gheata să-i înteţească flăcările când Henry vorbeşte:

— Aşteaptă.

Bon se opreşte şi-l priveşte pe Henry; acum poate să vadă faţa lui Henry. Spune:

— Ai să răceşti. Eşti îngheţat de tot. N-ai dormit deloc, nu-i aşa? Ţine.

Îşi scoate mantaua de pe umeri şi i-o întinde.

— Nu, spune Henry.

— Ba da. Ia-o. Eu mi-aduc pătura.

Bon îl înfăşoară pe Henry în mantaua lui şi se duce şi-şi ia pătura mototolită şi şi-o pune pe umeri, apoi se trag amândoi

mai la o parte şi se aşază pe o buturugă. Acum sunt zorile. Răsăritul e cenuşiu; curând se va face trandafiriu şi pe urmă roşu ca de flăcări şi iarăşi va începe marşul istovitor înapoi, retragerea din faţa anihilării, replierea în înfrângere, deşi acum încă n-a reînceput. Are să mai fie puţin timp pentru ei să stea unul lângă altul pe buturugă în lumina revărsată a zorilor, unul înfăşurat în manta, celălalt în pătură; glasurile nu li se aud mai desluşit decât însăşi tăcerea zorilor.

— Aşadar amestecul de sânge şi nu incestul e ceea ce nu poţi tu să accepţi.

Henry nu răspunde.

— Şi mie nu mi-a trimis nicio vorbă? Nu ţi-a spus să mă trimiţi la el? Niciun cuvânt pentru mine, niciun cuvânt? Asta e tot ce a avut de făcut, acum, astăzi, acum patru ani sau în orice clipă în cursul acestor patru ani. Asta a fost tot. N-ar fi avut nevoie să-mi ceară, să pretindă lucrul acesta de la mine. M-aş fi oferit eu s-o fac. I-aş fi spus: N-am s-o mai văd niciodată în viaţa mea, înainte ca el să fi apucat să mi-o ceară. Nu trebuia să facă asta, Henry. N-avea nicio nevoie să-ţi spună ţie că sunt negru ca să mă oprească. Ar fi putut să mă oprească fără asta, Henry.

— Nu! strigă Henry. Nu! Nu! Eu am s-o fac... am să...

Sare în picioare; faţa i se convulsionează; Bon îi vede dinţii prin barba moale care-i acoperă obrajii traşi, şi albul ochilor lui Henry ca şi cum globurile ochilor i-ar zvâcni în orbite pe când respiraţia gâfâitoare i se chinuie în piept – gâfâitul care a încetat, respiraţia oprită, ochii chiar privind în jos spre el, aşa cum stă pe buturugă, glasul care acum nu e mai audibil decât suflul care-i scapă printre buze:

— Ai spus că ar fi putut să te oprească. Ce vrei să spui cu asta?

Acum Bon este cel care nu răspunde, care stă pe buturugă privind faţa aplecată asupra lui. Henry spune, tot cu glasul care nu e mai audibil decât un suflu:

— Însă acum? Vrei să spui că...

— Da. Ce altceva mai pot face acum? I-am lăsat lui

opţiunea. L-am tot lăsat să aleagă de patru ani de zile.

— Gândeşte-te la ea. Nu la mine; la ea.

— M-am gândit. Patru ani. La tine şi la ea. Acum mă gândesc la mine.

— Nu, spune Henry. – Nu. Nu.

— Nu pot s-o fac?

— N-ai s-o faci.

— Cine are să mă oprească, Henry?

— Nu, spune Henry. – Nu. Nu. Nu.

Acum Bon este cel care-l fixează pe Henry; vede albul ochilor lui iarăşi, aşa cum stă acolo privindu-l pe Henry cu expresia care s-ar putea numi surâzătoare. Mâna îi dispare în pătură şi apare iarăşi, ţinând pistolul de ţeavă, cu patul întins către Henry.

— Atunci fă-o acum, spune el.

Henry priveşte pistolul; acum nu numai că gâjâie, dar şi tremură; când vorbeşte, glasul nu-i mai e nici măcar o expiraţie, ci însuşi suflul năclăit, înecăcios pe care îl trage în piept.

— Eşti fratele meu.

— Nu, nu sunt. Sunt negrul care are să se culce cu soră-ta. Doar dacă nu mă opreşti tu, Henry.

Deodată Henry apucă pistolul, îl smulge din mâna lui Bon, stă aşa locului, cu pistolul în mână, gâfâind, gâfâind; iarăşi Bon îi vede albul ochilor rostogoliţi în orbite, aşa cum stă aşezat pe buturugă şi-l pândeşte pe Henry cu expresia aceea nedesluşită în jurul ochilor şi a gurii care ar putea fi surâs.

— Fă-o acum, Henry, spune el.

Henry se răsuceşte; cu aceeaşi mişcare aruncă pistolul şi se apleacă iarăşi, apucându-l pe Bon de amândoi umerii, gâfâind.

— N-ai s-o faci, spune el. Nu trebuie s-o faci! M-auzi?

Bon nu se clinteşte sub mâinile care s-au încleştat pe umerii lui, şade nemişcat, cu o grimasă nedesluşită ţintuită pe faţă; glasul lui e mai blând decât cea dintâi suflare în care crengile pinilor încep să se clatine puţin:

— *Are să trebuiască să mă opreşti, Henry.* „Şi nu s-a strecurat pe furiş, spuse Shreve. Ar fi putut s-o facă, dar nici măcar n-a încercat. Doamne, poate că s-a dus chiar la Henry şi i-a spus: «Eu mă duc, Henry» şi poate că au plecat împreună călare unul lângă altul, evitând patrulele yankeilor pe tot drumul înapoi spre Mississippi şi tot mai departe, până la poarta aceea; umăr la umăr şi de-abia atunci a fost singura dată când unul din ei a luat-o înainte, sau când celălalt a rămas în urmă, şi de-abia atunci Henry şi-a îmboldit calul s-o ia înainte şi apoi s-au întors cal şi călăreţ să-l înfrunte pe Bon şi a scos pistolul, şi Judith şi Clytie au auzit împuşcătura, şi poate că Wash Jones se învârtea cu vreo treabă pe undeva prin curtea din spate aşa că a fost acolo să le ajute pe Clytie şi pe Judith să-l care în casă şi să-l întindă pe pat, şi Wash s-a dus în oraş să-i spună mătuşii Rosa şi mătuşa Rosa vine pe nerăsuflate în după-amiaza aceea şi-o găseşte pe Judith nemişcată în picioare, fără nicio lacrimă în faţa uşii închise, ţinând în mână caseta de metal pe care i-o dăruise lui cu portretul ei înăuntru, dar care nu mai avea acum portretul ei, ci pe cel al metisei şi al copilului. Şi bătrânul tău n-avea să ştie nici asta: pentru ce copilul negru al unei târfe ar fi avut nevoie să-i scoată portretul ei şi să pună portretul metisei înăuntru, aşa că el a născocit un motiv. Însă eu ştiu. Şi ştii şi tu. Nu ştii? Nu ştii, spune?” Se uita pătrunzător la Quentin, aplecându-se mult peste masă, arătând uriaş şi diform ca un urs înfofolit în tot felul de haine una peste alta „Nu ştii? Pentru că el îşi spusese: «Dacă Henry n-are de gând să facă ce spune, atunci e în regulă; pot să-l scot şi să-l rup. Dar dacă are de gând să facă ce spune, are să fie singurul fel în care am să-i pot spune ei: *N-am fost bun; nu plânge după mine.»* Nu-i aşa? Nu-i aşa? Pentru numele lui Dumnezeu, nu-i aşa?”

„Da”, spuse Quentin.

„Haide, spuse Shreve. Să ieşim dracului din frigiderul ăsta şi să mergem la culcare.”

IX

LA ÎNCEPUT, în pat în întuneric era parcă mai frig decât oricând, ca şi cum ar fi fost cât de puţină căldură în singurul bec înainte ca Shreve să-l fi stins şi acum întunericul metalic, de nepătruns, s-ar fi făcut tot una cu cearceafurile metalice, îngheţate, strânse în jurul trupurilor destinse şi subţire înveşmântate pentru somn. Pe urmă întunericul începuse parcă să respire, să se clatine înspre înăuntru; fereastra pe care Shreve o deschisese devenise vizibilă pe licărirea nedesluşită, nepământească a zăpezii de afară, ca şi cum, împins de greutatea întunericului, sângele ar fi zvâcnit şi ar fi pulsat mai cald, tot mai cald „Universitatea din Mississippi spunea vocea lui Shreve în întuneric în dreapta lui Quentin. Un Bayard îmblânzindu-se cale de patruzeci de mile (patruzeci de mile erau, nu?); venind din pustietate revărsând de câte două ori pe an mândrie, onoare.”

„Da, spuse Quentin. Ei erau în cea de-a zecea promoţie care promovase de la înfiinţare.”

„Habar n-am avut că au fost zece tipi în Mississippi care să se ducă la şcoală deodată”, spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse. Stătea întins privind dreptunghiul ferestrei, simţind sângele tot mai cald străbătându-i prin vine, prin braţe şi picioare. Şi acum, cu toate că se încălzise şi cu toate că pe când şezuse în camera înfrigurată tremurase doar uşor, într-un fior neîntrerupt, acum începu să zvâcnească din tot trupul, violent, fără să se poată stăpâni, până când începu să audă şi patul, până când îl simţi chiar şi Shreve care se întoarse, sprijinindu-se (la sunetul acesta) în cot ca să se uite la Quentin, deşi Quentin însuşi se simţea cât se poate de bine. Se simţea chiar grozav, întins acolo şi aşteptând cu o curiozitate calmă următoarea tresărire violentă, neaşteptată, să-l scuture. „Doamne, chiar aşa de frig ţi-e? spuse Shreve. Vrei să-ţi pun şi paltoanele peste plapumă?”

„Nu, spuse Quentin. Nu mi-e frig. Mi-e foarte bine. Mă simt perfect.”

„Atunci de ce dracu’ faci aşa?”

„Nu ştiu. Nu pot să mă opresc. Dar mă simt foarte bine.”

„Bine. Dar spune-mi dacă vrei paltoanele. Doamne Dumnezeule, dacă aş fi obligat să-mi petrec nouă luni de zile în clima asta, atunci pot să-ţi spun că n-aş vrea deloc să vin din Sud. Poate că n-aş vrea să vin din Sud în niciun caz, chiar dac-ar fi să stau acolo. Aşteaptă niţel. Ascultă. Nu vreau deloc să fac pe spiritualul, sau pe deşteptul. Pur şi simplu vreau să înţeleg toată chestia asta dac-oi fi în stare şi nu ştiu cum să mă exprim mai lămurit. Pentru că e un lucru pe care oamenii de prin părţile mele nu l-au trăit sau chiar dacă l-au trăit, asta s-a întâmplat de atât de multă vreme şi dincolo de ocean, încât acum n-a mai rămas nimic cu care să dăm nas în nas în fiecare zi ca să ne aducă aminte. Noi nu trăim printre bunici înfrânţi şi sclavi eliberaţi (sau am înţeles eu pe dos şi oamenii voştri sunt ăia care sunt liberi şi negrii care au pierdut?) cu gloanţe pe masa din sufragerie şi aşa mai departe, ca să ne aducă mereu aminte că nu trebuie să uităm niciodată. Ce e asta? ceva pe care-l respiri şi în care trăieşti, ca aerul? un fel de gol umplut cu o fantomatică şi neîmblânzită mânie şi mândrie şi slavă în faţa şi în toiul unor întâmplări care s-au petrecut şi s-au încheiat acum cincizeci de ani de zile? un fel de drept al primului născut transmis fără greş din tată în fiu şi din tată în fiu întru a nu-l ierta niciodată pe generalul Sherman, astfel încât până la sfârşitul veacurilor atâta vreme cât copiii copiilor voştri mai zămislesc copii să nu mai fi altceva decât urmaşul unui şir lung de colonei ucişi în şarja lui Pickett la Manassas?

„Gettysburg, spuse Quentin. Tu nu poţi să înţelegi asta. Ar fi trebuit să te naşti acolo.”

„Şi-atunci aş fi înţeles?” Quentin nu răspunse. „Dar tu înţelegi?”

„Nu ştiu, spuse Quentin. Da, sigur că înţeleg.” Respirau în întuneric. După o clipă, Quentin spuse: „Nu ştiu”.

„Da. Nu ştii. Nu ştii nici măcar dacă bătrâna, mătuşa Rosa…”

„Domnişoara Rosa”, spuse Quentin.

„Foarte bine. Nu ştii nici măcar dacă ea a înţeles. Ştii doar că a refuzat în cele din urmă să fie un strigoi. Că după aproape cincizeci de ani nu s-a putut împăca cu ideea să-l lase să zacă acolo mort în pace. Că după cincizeci de ani încă nu numai c-a fost în stare să se ridice în picioare şi să se ducă într-acolo ca să termine ceea ce constatase că nu dusese chiar până la capăt, dar a mai şi găsit pe cineva care să meargă cu ea şi să dea buzna în casa aceea zăvorâtă, pentru că instinctul sau altceva îi spunea că nu se terminase încă. Nu-i aşa?”

„Nu”, spuse calm Quentin. Simţea gustul prafului. Chiar şi acum, cu apăsarea pură, îngheţată a aerului împânzit de zăpadă al Noii Anglii pe faţă, simţea gustul şi atingerea prafului din acea înăbuşitoare (mai degrabă, fierbinte ca un cuptor) noapte de septembrie în Mississippi. Simţea chiar mirosul bătrânei din trăsură alături de el, mirosul stătut, greu de camfor al şalului şi chiar al umbrelei de bumbac negru de multă vreme neaerisită în care (n-avea să constate asta decât când avea să ajungă în faţa casei) ea ascunsese o secure şi o lanternă. Simţea mirosul calului; auzea vaietul uscat al roţilor uşoare în praful imponderabil nins pretutindeni şi i se părea că simte praful însuşi năpădind încăpăţânat şi uscat prin pielea lui asudată, tot aşa cum i se părea că aude suspinul unic, adânc al agoniei pământului crăpat, înălţându-se către stelele nefireşti şi străine. Acum ea spuse ceva. Vorbi pentru prima dată de când ieşiseră din Jefferson, de când se urcase în trăsură cu un fel de grabă stângace, nesigură şi tremurătoare (care el îşi închipuia că îi venea din spaimă, din nelinişte, până când văzuse că se înşelase cu totul) înainte ca el să fi avut vreme s-o ajute, şi se aşezase la marginea banchetei, mică, înfăşurată în aerul stătut al şalului ei şi strângând în mâini umbrela, cu trupul aplecat înainte ca şi cum dacă s-ar fi aplecat înainte ar fi

ajuns mai curând, ar fi ajuns imediat în umbra calului şi înainte ca el, Quentin, să poată ajunge, înainte ca presentimentul dorinţei şi nevoii ei să poată lansa un avertisment şi să împiedice îndeplinirea. „Acum, spuse ea. Suntem pe domeniu. Pe pământurile lui, ale lui şi ale lui Ellen şi ale urmaşilor lui Ellen. Li s-au răpit pământurile de atunci, aşa am auzit. Dar în realitate îi aparţin lui, lui Ellen şi urmaşilor ei.” Însă Quentin ştiuse dinainte. Înainte ca ea să fi vorbit, el îşi spusese: «Acum. Acum» şi (întocmai cum i se păruse de-a lungul după-amiezii lungi, fierbinţi în căsuţa întunecoasă, fierbinte) i se părea că dacă ar fi oprit trăsura să asculte, ar fi putut auzi chiar copitele năpustindu-se în galop; ar fi putut chiar vedea în orice clipă acum armăsarul negru şi călăreţul năpustindu-se pe drumul ce i se deschidea în faţă şi galopând mai departe – călăreţul care odinioară stăpânise, strânsese şi zăvorâse tot ce se putea vedea cu ochii dintr-un punct dat, şi totul, fiecare tulpină şi frunză şi copită şi talpă omenească pe această întindere stând să-i aducă aminte (presupunând că ar fi uitat vreodată) că el era făptura cea mai înaltă şi mai mare pe care ar fi putut-o vedea cu ochii, şi ei şi el însuşi; care plecase la război ca să apere toate acestea şi pierduse războiul şi se întorsese acasă ca să constate că pierduse ceva mai mult decât chiar războiul, deşi nu chiar absolut totul; care spusese *Cel puţin mi-a mai rămas viaţa,* dar căruia nu-i mai rămăsese viaţa, ci doar bătrâneţea şi suflarea şi oroarea şi dispreţul şi spaima şi indignarea: şi tot ce mai rămăsese să-l măsoare cu aceeaşi privire neschimbată era fata care fusese un copil atunci când o văzuse ultima oară, care fără îndoială obişnuia să-l pândească de la fereastră sau din uşă pe când trecea fără să-i dea vreo atenţie, dar care se uita după el aşa cum s-ar fi uitat spre Dumnezeu probabil, pentru că tot ce putea vedea ea cu ochii în jur îi aparţinea tot lui. Poate că el se mai oprea la colibă să-i ceară apă şi ea lua atunci găleata şi mergea cale de o milă până la izvor şi înapoi ca să i-o aducă proaspătă şi rece, şi nu i-ar fi trecut prin minte să-i spună lui

„Găleata-i goală”, cum nu i-ar fi trecut prin cap să-i spună aşa ceva lui Dumnezeu; – aceasta fiind tot ceea ce nu era totul, întrucât cel puţin îi mai rămăsese încă suflarea.

Acum Quentin începu iar să respire tare, după ce o vreme stătuse întins liniştit în patul cald, respirând adânc în întunericul ascuţit, pur, născut din zăpadă. Ea (domnişoara Coldfield) nu-l lăsase să intre pe poartă. Spuse „Stai deodată; îi simţi mâna tremurându-i pe braţ şi se gândi: «Ia te uită, îi e frică». O auzea gâfâind acum, glasul ei era aproape un vaiet de hotărâre neîncrezătoare dar fermă: „Nu ştiu ce să fac. Nu ştiu ce să fac” («Eu ştiu, se gândi. Să mă întorc în oraş şi să mă duc la culcare.») Dar nu-i spuse asta. Privi cei doi stâlpi uriaşi, putreziţi, ai portalului aşa cum se vedeau în lumina stelelor, între care nu se mai deschidea acum nicio poartă, întrebându-se dinspre ce parte veniseră în ziua aceea călare Bon şi cu Henry, întrebându-se ce anume aruncase atunci umbra peste care Bon n-avea să păşească viu: dacă fusese vreun copac care încă mai exista şi purta frunze şi oferea adăpost sau vreun copac uscat demult, dispărut, pus pe foc pentru căldură şi gătit de ani de zile sau poate uscat de la sine: sau dacă fusese vreunul din cei doi stâlpi chiar, gândindu-se, dorindu-şi ca Henry să fi fost atunci acolo ca s-o oprească pe domnişoara Coldfield şi să-i întoarcă pe amândoi îndărăt, spunându-şi că dacă Henry ar fi fost acolo acum, n-ar mai exista nicio împuşcătură pe care s-o mai audă cineva. „Ea are să încerce să mă oprească, gemu domnişoara Coldfield. Ştiu că are să încerce. Poate că aici, aşa de departe de oraş, singură în miez de noapte, are să-l lase chiar pe negrul acela... Şi nici măcar n-ai adus un pistol. Ai adus?”

„Nu, doamnă, spuse Quentin. Ce ţine ea ascuns aici? Ce-ar putea fi lucrul acesta? Şi ce mai contează acum? Să ne întoarcem în oraş, domnişoară Rosa.”

Ea nu-i răspunse nimic. Spuse doar: „Ăsta-i lucrul pe care trebuie să-l aflu”, stând acolo aplecată înainte pe banchetă, tremurând, şi privind mioapă în susul aleii arcuite pe sub

copaci spre locul unde trebuia să fie învelişul putregăit al casei. „Şi acuma trebuie să aflu”, gemu, cu un fel de milă uimită faţă de ea însăşi. Se mişcă dintr-odată. „Vino”, şopti, începând să coboare din trăsură.

„Staţi, spuse Quentin. Să mergem cu trăsura până la casă. E-o jumătate de milă.”

„Nu, nu”, şopti ea, un şuierat încordat, crâncen de vorbe încărcate de aceeaşi hotărâre curios de înspăimântată şi totuşi neîmblânzită. Ca şi cum nu ea ar fi fost cea care trebuia să meargă înainte să afle, ci era doar unealta neajutorată în slujba a altceva sau a altcuiva care trebuia să afle. „Priponeşte calul aici, repede.” Coborî, lăsându-se în jos stângace înainte ca el să fi avut timp s-o ajute, strângându-şi în mâini umbrela. I se părea că o mai aude încă gâfâind şi gemând, acolo unde-l aşteptase lângă unul din stâlpi pe când el trăgea iapa din drum şi-i lega unul din frâie de o tulpină mai groasă în şanţul înecat de ierburi. N-o vedea deloc, atât de aproape de stâlp se oprise: făcu doar un pas în afară şi începu să meargă alături de el atunci când el trecu de poartă, trăgându-şi suflul încă în scâncetul acela gâfâitor pe când mergeau pe aleea desfundată boltită de copaci. Întunericul era intens; ea se împiedică: el o prinse de braţ. Ea îi apucă braţul, încleştându-l într-o strânsoare moartă, aspră, rigidă, ca şi cum degetele, mâna ei ar fi fost o împletitură de sârme. „Are să trebuiască să te ţin de braţ, şopti, scânci. Şi nici măcar nu ţi-ai luat un pistol... Stai”, spuse. Se opri. El se întoarse spre ea; n-o vedea, dar îi auzea respiraţia grăbită şi apoi un foşnet de veşminte. Pe urmă ea îi întinsese ceva. „Uite, şopti. Ia-o.” Era o secure; nu văzându-l ci atingându-l recunoscu obiectul – o secure cu o coadă grea, uzată, şi o lamă grea, dinţată, tocită de rugină.

„Poftim?” spuse.

„Ia-o, şopti, şuieră ea. N-ai adus pistol. Asta tot e ceva.”

„Staţi niţel, spuse el. Aşteptaţi.”

„Vino, şopti ea. Are să trebuiască să mă laşi să te iau de braţ, uite ce tare tremur.” Mergeau iarăşi mai departe, ea

agăţată de unul din braţele lui, iar el cu securea în mâna cealaltă. „O să avem nevoie de ea ca să intrăm în casă, oricum, spuse, împleticindu-se pe drum alături de el, aproape târându-l după ea. Ştiu sigur că ea e pe undeva pe aici şi ne pândeşte, scânci. O simt. Dar dacă am putea să ajungem lângă casă, să intrăm în casă...” Aleea părea interminabilă. El cunoştea locul. Străbătuse aleea de la poartă până la casă pe când era copil, un băieţaş, când distanţele i se păreau cu adevărat lungi (aşa cum pentru bărbatul în toată firea o milă lungă, plină de întâmplări din copilărie, ajunge să fie ceva mai puţin decât o aruncătură de băţ) şi totuşi acum i se părea că niciodată casa n-avea să li se mai arate în faţa ochilor; aşa că foarte curând se trezi şi el repetându-i vorbele: «Dacă am putea să ajungem lângă casă, să intrăm în casă», spunându-şi, recăpătându-şi în aceeaşi clipă stăpânirea de sine: «Nu mi-e frică. Pur şi simplu n-am chef să fiu aici. Pur şi simplu n-am chef să aflu nimic despre lucrul acela orice-o fi el pe care îl ţine ea ascuns în casă.» Însă până la urmă ajunseră. Casa se iscă, se înălţă, pătrată şi enormă, cu hornurile ei neregulate, pe jumătate năruite, linia acoperişului frângându-se câte puţin; o clipă chiar pe când înaintau grăbindu-se înspre ea, Quentin văzu limpede prin ea o fâşie zdrenţuită de cer cu trei stele fierbinţi pe el ca şi cum casa ar fi avut o singură dimensiune, zugrăvită pe un perete de pânză unde s-ar fi căscat o spărtură; acum, aici aproape sub zidurile ei, suflul mort, de cuptor al aerului în care se mişcau părea să se işte cu o violenţă înecată, stăpânită, într-o miasmă de deznădejde şi putreziciune ca şi cum lemnul din care era clădită ar fi fost carne trupească. Ea alerga acum alături de el, mâna ei tremurându-i pe braţ şi totuşi strângându-i-l cu aceeaşi putere lipsită de viaţă, rigidă: fără să vorbească, fără să spună cuvinte, dar scoţând un scâncet neîntrerupt, aproape un geamăt, un sunet. S-ar fi spus că ea nu mai vedea acum nimic, aşa că el trebui s-o conducă spre locul unde ştia că aveau să fie treptele şi apoi s-o reţină, şoptindu-i, şuierându-

i, imitându-i fără să-şi dea seama graba încordată, ameţitoare: „Staţi. Pe aici. Aveţi grijă. Sunt putrede.” Aproape că o ridicase în braţe, că o purta în sus pe trepte, sprijinind-o acum din spate de amândouă coatele, cum ai ridica în sus un copil; simţea ceva crâncen şi implacabil şi dinamic străbătându-i braţele subţiri, rigide şi trecând apoi în palmele, în braţele lui; întins acum în patul din Massachusetts îşi amintea cum se gândise, cum ştiuse, cum îşi spusese deodată: «Ia te uită. Nu e deloc speriată. Ceva e. Dar nu-i e frică», simţind-o cum se smulge din braţele lui, auzindu-i paşii străbătând veranda, ajungând-o acolo unde se oprise în faţa uşii de la intrare nevăzute, gâfâind. „Acum ce facem?” șopti el.

„O spargem, şopti ea. Trebuie să fie zăvorâtă, bătută în cuie. Ai securea. Sparge-o.”

„Dar…” începu el.

„Sparge-o! şuieră ea. I-a aparţinut lui Ellen. Eu sunt sora ei, singura ei moştenitoare în viaţă. Sparge-o. Haide odată.” El împinse uşa. Uşa nu se clinti. Ea gâfâia alături de el. „Repede, spuse. Sparge-o.”

„Ascultaţi, domnişoară Rosa, spuse el. Ascultaţi.”

„Dă-mi mie securea.”

„Aşteptaţi, spuse el. Vreţi într-adevăr să intraţi?”

„Eu intru în casă, scânci ea. Dă-mi securea.”.

„Aşteptaţi”, spuse el. Începu să-şi caute pe pipăite drumul pe verandă, ghidându-se după perete, păşind cu grijă pentru că nu ştia bine unde s-ar fi putut ca scândurile duşumelei să fie putrezite sau chiar să lipsească în întregime, până când ajunse la o fereastră. Obloanele erau închise şi după toate aparenţele zăvorâte, dar cedară aproape îndată când introduse tăişul securii, fără să facă prea mult zgomot – o baricadare stângace şi de mântuială făcută fie de o fiinţă bătrână şi fără multă putere – o femeie – fie de un bărbat neglijent: băgase tăişul securii pe sub rama geamului când văzu că nici nu era geam, tot ce mai avea de făcut acum era să-şi treacă piciorul prin rama goală. Apoi se opri acolo

nemişcat o clipă, spunându-şi că trebuie să meargă mai departe, spunându-şi că nu-i era frică, că pur şi simplu nu dorea să afle ce-ar fi putut fi înăuntru. „Ce faci? şopti domnişoara Coldfield de la uşă. Ai deschis-o?”

„Da”, spuse. Nu şoptea, deşi nici nu vorbea cu voce prea tare; încăperea întunecată din faţa lui îi repetă glasul cu o profunzime găunoasă, aşa cum se întâmplă de obicei în camerele pustii. „Aşteptaţi acolo. Să văd dacă pot să deschid uşa.” – «Aşa, acum are să trebuiască să intru», se gândi, săltându-se peste pervaz. Ştia că încăperea era goală; ecoul glasului său îi spusese asta, totuşi se mişca tot atât de încet şi cu grijă aici cum o făcuse şi pe verandă, pipăind cu mâna de-a lungul peretelui, urmând peretele acolo unde făcea unghi cu altul, şi găsi uşa şi trecu de ea. Acum ar fi trebuit să fie în hol, i se părea că o aude pe domnişoara Coldfield răsuflând dincolo de peretele de lângă el. Era un întuneric desăvârşit; nu putea să vadă nimic, ştia că nu poate vedea nimic, totuşi îşi simţi deodată pleoapele şi muşchii dureroşi de încordare în timp ce pete roşii amestecându-se şi risipindu-se se roteau şi-i dispăreau pe retină. Merse înainte; găsi în sfârşit uşa cu mâna şi acum o auzi pe domnişoara Coldfield răsuflând cu scâncet dincolo, pe când el pipăia după zăvor. Atunci în spatele lui sunetul chibritului frecat de lemn fu ca o explozie, ca un pistol; chiar înainte ca luminiţa măruntă care-i urmă să se fi ivit, toate măruntaiele i se învârtejiră într-o senzaţie de greaţă; o clipă, nici măcar nu putu să schiţeze o mişcare deşi ceva care semăna cu bunul simţ îi striga în tăcere înăuntrul craniului: «Nu-i nimic. Dacă ar fi vreun pericol, n-ar fi aprins chibritul!» Pe urmă reuşi să se mişte, se întoarse şi văzu creatura măruntă, ca un gnom, cu o zdreanţă de turban pe cap şi înfofolită în fuste voluminoase, cu faţa ridată, cafenie fixându-l, şi chibritul ridicat în mâna cafenie, micuţă ca de păpuşă deasupra capului. Pe urmă n-o mai privea pe ea, ci privea chibritul cum arde consumându-se către degetele ei; o privea calm cum se mişcă în cele din urmă şi aprinde un al doilea chibrit

de la cel dintâi şi se întoarse; văzu atunci buturuga pătrată de lângă perete şi lampa aşezată pe ea pe când ea ridica sticla lămpii şi apropia chibritul de fitil. Îşi amintea toate acestea, întins aici în patul din Massachusetts şi respirând iarăşi precipitat, acum, acum când pacea şi liniştea se risipiseră iarăşi. Îşi amintea că ea nu-i spusese nicio singură vorbă, nici Cine eşti? sau Ce cauţi aici? ci doar venise cu o legătură de chei de fier enorme, ca şi cum ar fi ştiut toată vremea că trebuie să sosească şi ceasul acesta şi că nu i se poate sta împotrivă, şi deschisese uşa şi se trăsese înapoi puţin ca să intre domnişoara Coldfield. Şi că ea (Clytie) şi domnişoara Coldfield nu-şi spuseseră nicio vorbă, ca şi cum Clytie ar fi aruncat doar o singură privire spre cealaltă şi ar fi ştiut că n-are niciun rost, pentru că se întorsese spre el, Quentin, punându-şi mâna pe braţul lui şi spunând: „N-o lăsa să urce acolo, domnişorule”. Şi că poate îl privise şi pe el şi-şi dăduse seama că nici asta n-avea niciun rost, pentru că se întorsese şi o ajunsese pe domnişoara Coldfield şi-o apucase de braţ şi-i spusese: „Nu te duce acolo sus, Rosie” şi domnişoara Coldfield îi împinsese mâna la o parte şi continuase să meargă spre scară (şi acum văzuse că avea o lanternă; îşi amintea că se gândise: «Trebuie să fi fost şi asta în umbrelă, la un loc cu securea») şi Clytie spusese „Rosie” şi alergase iarăşi după ea, la care domnişoara Rosa se răsucise acolo pe treaptă şi o trântise pe Clytie la pământ cu o lovitură de pumn cum ar fi făcut un bărbat, apoi se întorsese şi continuase să urce treptele. Ea (Clytie) zăcea pe duşumeaua goală a holului pustiu şi decrepit ca o grămăjoară diformă de cârpe curate, liniştite. Când ajunsese lângă ea văzuse că era conştientă, cu ochii larg deschişi şi calmi; se aplecase spre ea, gândindu-se: «Da. Ea este cea care stăpâneşte spaima.» Când o ridicase era ca şi cum ar fi cules de jos o mână de surcele într-o legăturică de cârpă, atât era de uşoară. Nu se ţinea pe picioare; trebuise s-o susţină, simţind o mişcare sau intenţie uşoară în mădularele ei până când înţelesese că vrea să se aşeze pe treapta cea

mai de jos. O ajută să se aşeze. „Matale cine eşti?” spuse ea.

„Sunt Quentin Compson”, răspunse el.

„Da. Îmi amintesc de bunicul matale. Urcă acolo sus şi fă-o să coboare. Fă-o să plece de-aici. Orice ar fi făcut el, eu şi cu Judith şi cu el am plătit. Du-te şi ia-o de acolo. Ia-o de aici.” Astfel că el urcă scările, treptele goale, tocite de paşi, cu peretele scorojit şi plin de crăpături într-o parte, cu balustrada căreia ici şi colo îi lipseau stinghiile în cealaltă parte. Îşi amintea cum mai privise înapoi peste umăr şi ea şedea încă pe treaptă aşa cum o lăsase, şi că acum (şi nici nu-l auzise intrând) mai era în holul de jos un negru tânăr, spătos, cu pielea de culoare deschisă, îmbrăcat într-o salopetă curată ieşită la soare şi o cămaşă, cu braţele atârnându-i, fără nicio expresie de surpriză, fără nicio expresie pe faţa de idiot, cafenie, cu gura atârnându-i căscată. Îşi amintea cum se gândise: «Vlăstarul, moştenitorul, aparent (deşi nu şi evident)» şi cum auzise paşii domnişoarei Coldfield şi văzuse lumina felinarului apropiindu-se prin holul de sus, ea venind şi trecând de el, împiedicându-se parcă şi recâştigându-şi echilibrul şi privindu-l în faţă ca şi cum nu l-ar mai fi văzut niciodată până atunci – ochii largi şi nevăzători ca ai unui somnambul, faţa care-i fusese întotdeauna palidă dar care acum avea o lividitate mai adâncă, aproape insuportabilă, ca golită de sânge – şi el se gândise: «Ce? Ce s-a mai întâmplat acum? Nu e şocul. Şi n-a fost nici înainte spaimă. S-ar putea să fie triumf?» şi cum ea trecuse pe lângă el şi mai departe. O auzi pe Clytie spunându-i omului: „Du-o până la poartă, la trăsură” şi el stând acolo, gândindu-se: «Ar trebui să merg cu ea», şi apoi: «Dar trebuie să văd şi eu. Are să trebuiască să văd. Poate că mâine are să-mi pară rău, dar trebuie să văd.» Astfel că atunci când coborâse treptele (şi îşi amintea cum se gândise: «Poate că şi chipul meu arată cum arăta al ei, dar nu de triumf») nu mai era decât Clytie în hol, aşezată încă pe treapta de jos, stând acolo în aceeaşi poziţie în care o lăsase. Nici măcar nu se uită la el când trecu pe lângă ea şi

nici nu-i ajunse pe domnişoara Coldfield şi pe negru. Era prea întuneric ca să poată merge repede, dar îi auzi în curând în faţa lui. Acum ea nu mai aprinsese lanterna: îşi amintea cum se gândise: «Ce Dumnezeu, doar n-are de ce să-i fie frică să aprindă lanterna acum». Însă n-o aprinsese, şi se întrebă dacă ea-l ţinea de braţ pe negru acum: se întrebă asta până când auzi glasul negrului, plat, fără să exprime vreo emoţie sau vreun interes: „Se merge mai bine pe dincolo” şi niciun răspuns din partea ei, deşi era destul de aproape acum ca s-o audă (sau să creadă c-o aude) scâncind, gâfâind. Pe urmă auzi celălalt zgomot şi ştiu atunci că ea se împiedicase şi căzuse: aproape că-l vedea pe negrul spătos cu gura căscată oprit locului, privind către locul de unde se auzise zgomotul căderii, aşteptând fără interes sau curiozitate, pe când el (Quentin) se repezea înainte, către locul unde se auzeau glasurile:

„Negrule! Cum te cheamă?”

„Îmi zice Jim Bond.”

„Ajută-mă să mă ridic. Tu nu eşti din neamul Sutpenilor! N-ai de ce să mă laşi să zac în noroi!”

Când opri trăsura la poarta casei ei, ea nu mai încercă să coboare singură. Rămase nemişcată pe banchetă până când coborî el şi ocoli spre partea opusă: şedea nemişcată acolo strângând umbrela într-o mână şi securea în cealaltă, până când el îi rosti numele. Atunci ea se clinti; o ajută, o sprijini ca să coboare; era aproape la fel de uşoară ca şi Clytie; când începu să se mişte era ca o păpuşă mecanică, astfel că trebui s-o susţină şi s-o conducă prin portal şi pe aleea scurtă şi înăuntru în casa ca de păpuşi, unde aprinse lumina şi-i privi faţa împietrită, de somnambulă, ochii larg deschişi, întunecaţi, cum stătea acolo nemişcată. Încă strângând în mâini umbrela şi securea, şalul şi rochia neagră amândouă murdare de noroi de când căzuse, cu boneta neagră căzută pe frunte şi într-o parte de când se zdruncinase în cădere. „Vă simţiţi bine acum?” spuse.

„Da, spuse ea. Mă simt bine. Noapte bună”. – «Nu mi-a

spus mulţumesc, se gândi el: Doar noapte bună», după ce ieşise afară, respirând adânc şi grăbit, acum când se întorsese în trăsură, constatând că era pe punctul să o ia la fugă, gândindu-se calm: «Doamne, Doamne, Doamne», trăgând repede şi adânc în piept aerul de cuptor, întunecat, mort, noaptea în care atârnau suspendate stelele încrâncenate, îndepărtate. Acasă la el era întuneric; tot mai lovea iapa cu biciul când intră pe pajişte şi apoi înspre grajd. Sări jos şi deshămă iapa de la trăsură, trăgând hamurile de pe ea şi aruncându-le în grajd fără să se mai oprească să le agaţe la locul lor, asudat, respirând repede şi adânc; când se întoarse în sfârşit spre casă începu chiar să alerge. Nu se putea stăpâni. Avea douăzeci de ani; nu era speriat, pentru că ceea ce văzuse acolo nu-i putea face lui rău. Dar alerga totuşi; chiar înăuntru, în casa familiară, întunecată, cu ghetele în mâini. Tot mai alerga, în sus pe scări şi apoi în camera lui şi începu să se dezbrace, repede, asudând, respirând grăbit. «Ar trebui să fac o baie», se gândi; pe urmă era întins în pat, gol, frecându-şi mereu trupul cu cămaşa pe care şi-o smulsese de pe el, asudând încă, gâfâind; aşa că atunci când cu muşchii ochilor îndureraţi şi încordaţi în întuneric şi cu cămaşa aproape uscată încă mototolită în mână, îşi spuse «Am dormit» era acelaşi lucru, fără nicio deosebire: treaz sau dormind străbătea holul de sus printre pereţii scorojiţi pe sub tavanul crăpat, către lumina tremurătoare din uşa deschisă la capăt şi se oprea acolo, spunându-şi «Nu. Nu» şi pe urmă «Numai că trebuie s-o fac. Trebuie s-o fac» şi păşea înăuntru, intra în camera goală, cu aerul stătut, cu obloanele închise şi aici, şi unde o a doua lampă răspândea o lumină slabă pe o masă de scânduri: treaz sau dormind era acelaşi lucru: patul, cearceafurile gălbui şi perna, faţa galbenă, pierdută, cu pleoapele închise, aproape transparente, adâncită în pernă, mâinile emaciate încrucişate pe piept ca şi cum ar fi fost de pe acum un cadavru: treaz sau în somn era acelaşi lucru, avea să fie acelaşi lucru pentru totdeauna, cât avea să mai

trăiască:

Şi eşti...?

Henry Sutpen.

Şi eşti aici...?

De patru ani.

Şi ai venit acasă...?

Da. Ca să mor.

Să mori?

Da. Să mor.

Şi eşti aici...?

De patru ani.

Şi eşti...?

Henry Sutpen.

Se făcuse frig de tot în cameră acum; orologiile aveau să bată ceasul unu foarte curând; frigul avea o calitate năclăită, impură, ca şi cum s-ar fi pregătit pentru ceasul mort de dinaintea zorilor. „Şi ea a aşteptat trei luni înainte de a se duce din nou să-l aducă, spuse Shreve. De ce-a făcut-o?" Quentin nu-i răspunse. Şedea nemişcat, ţeapăn, întins pe spate cu noaptea rece a Noii Anglii pe faţă şi cu sângele pulsându-i cald în trupul şi prin membrele rigide, respirând adânc dar rar, cu ochii larg deschişi spre fereastră, gândindu-se: «Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum Niciodată de acum Niciodată de acum.» „Crezi că din cauză că ştia ce avea să se întâmple când avea să spună, când avea să ia vreo măsură, că avea să se termine atunci, să se încheie totul, şi că ura e ca băutura sau ca drogurile şi că ea se folosise atât de mult de ură că nu mai îndrăznea să-şi taie rezervele, să-şi distrugă sursa, să smulgă din rădăcini buruiana otrăvită?" Nici acum Quentin nu răspunse. „Dar în cele din urmă s-a împăcat cu gândul, de dragul lui, ca să-l salveze pe el, ca să-l aducă în oraş unde doctorii ar fi putut să-l salveze, şi atunci a spus, a chemat ambulanţa şi oamenii şi s-a dus într-acolo. Şi bătrâna Clytie pândind poate tocmai asta de la fereastra de sus de trei luni de zile acum: şi poate chiar că bătrânul

tău avea dreptate de data asta şi când ea a văzut ambulanţa trecând de poartă şi-a închipuit probabil că era trăsura cea neagră pe care-l pusese pe negru s-o pândească în toate aceste trei luni, venind să-l ducă pe Henry la oraş ca să-l spânzure albii pentru că-l împuşcase pe Charles Bon. Şi bănuiesc că el fusese cel care ţinuse dulapul de sub scară plin cu surcele şi gunoaie toată vremea asta, aşa cum îi spusese ea, poate că nici nu le strânsese el acolo dar le ţinuse acolo să umple dulapul, cu gaz cu tot, de trei luni de zile, până în ceasul acela când avea să înceapă să urle..." Acum orologiile se porniră să bată ora unu. Shreve se opri, ca şi cum le-ar fi aşteptat să se oprească sau poate chiar ascultându-le. Quentin stătea şi el liniştit, ca şi cum ar fi ascultat şi el, deşi nu asculta; le auzea doar fără să le asculte, aşa cum îl auzea şi pe Shreve fără să-l asculte sau să-i răspundă, până când ele tăcură, stingându-se în aerul îngheţat, delicate şi firave şi muzicale asemenea unui clinchet de sticlă. Şi el, Quentin, putea să vadă şi asta, deşi nu fusese acolo – ambulanţa cu domnişoara Coldfield între şofer şi bărbatul celălalt, poate ajutorul şerifului, desigur înfăşurată în şal şi poate şi cu umbrela, chiar dacă probabil că acum fără secure sau lanternă ascunse înăuntru, trecând de poartă şi croindu-şi drum cu grijă pe aleea plină de gropi şi îngheţată (şi acum în parte desfundată de zăpada topită); şi s-ar fi putut să fi fost urletul, sau s-ar fi putut să fi fost ajutorul şerifului sau şoferul, sau să fi fost ea care strigase întâi: „Arde!" cu toate că n-ar fi strigat asta; ea ar fi spus „Mai repede. Mai repede" aplecându-şi trupul înainte şi pe bancheta asta – femeia mărunţică, însufleţită de furie, implacabilă, mohorâtă, nu cu mult mai mare decât un copil. Însă ambulanţa nu putea înainta repede pe alee; fără îndoială că Clytie ştiuse şi contase pe asta; aveau să treacă trei minute bune înainte de a ajunge în faţa casei, a scheletului monstruos de lemn uscat, putregăit care exhala acum fumul prin crăpăturile căscate în faţada mâncată de vreme, ca şi cum ar fi fost făcută dintr-un schelet de sârmă

acoperit cu voaluri şi plină de trosnete şi dincolo de care undeva ceva se furişa urlând, ceva omenesc, întrucât urletul era vorbă omenească, chiar dacă motivul care să-l stârnească n-ar fi părut omenesc. Şi ajutorul şerifului şi şoferul sărind jos şi domnişoara Coldfield chinuindu-se să coboare şi urmându-i, alergând şi ea, străbătând şi veranda, pe unde creatura care urla îi urma, fantomatică şi insubstanţială, privindu-i prin perdeaua de fum, şi atunci ajutorul şerifului se întorsese chiar şi alergă înspre el, şi atunci el dădu înapoi, fugind, deşi urletul nu scădea şi chiar nici nu părea să se îndepărteze. Străbătură în fugă şi veranda, pătrunzând în fumul înecăcios, domnişoara Coldfield ţipând ascuţit, „Fereastra! Fereastra!" către cel de-al doilea bărbat care era în faţa uşii. Însă uşa nu era încuiată; se căsca înăuntru; izbucnirea fierbinte îi izbi peste faţă. Scara întreagă era în flăcări. Şi totuşi trebuiseră s-o ţină; Quentin vedea scena: făptura uscată, emaciată, furioasă care acum nu mai scotea niciun sunet, zbătându-se cu o furie tăcută şi crâncenă, izbind şi zgâriind şi muşcându-i pe cei doi bărbaţi care o ţineau, care o târau înapoi şi în jos pe scară atunci când curentul de aer creat de deschiderea uşii păru să explodeze ca o încărcătură de praf de puşcă printre flăcări şi tot holul de jos dispăru. El, Quentin, vedea totul, îl vedea pe ajutorul de şerif ţinând-o pe când şoferul trăgea ambulanţa înapoi s-o pună în siguranţă şi se întorcea, cele trei chipuri acum strâmbate de încordare, căci probabil că acum o credeau; – toţi trei privind încordaţi, crispaţi spre casa blestemată: şi atunci o clipă poate Clytie apăru la fereastra de la care trebuie să fi pândit poarta fără întrerupere zi şi noapte de trei luni de zile – faţa tragică de gnom sub turbanul curat, pe fondul purpuriu al focului, zărită o clipă între cele două coloane de fum, privind în jos spre ei, poate nici măcar triumfătoare acum şi nu cu mai multă deznădejde decât altădată, poate chiar senină pe deasupra schelăriei frângându-se, înainte ca fumul să se învolbureze iarăşi şi s-o ascundă; – şi el, Jim Bond, vlăstarul,

ultimul din neamul său, văzând-o şi el acum şi urlând cu înţelesuri omeneşti întrucât acum chiar şi el ar fi putut să înţeleagă pentru ce urla. Însă nu-l putură prinde. Îl auzeau; nu părea să se fi îndepărtat deloc, dar nici ei nu se puteau apropia de el şi poate nici măcar nu-şi mai puteau da seama de direcţia din care veneau urletele. Ei – şoferul şi ajutorul de şerif – o ţineau pe domnişoara Coldfield, pe când ea se zbătea: el (Quentin) o vedea, îi vedea parcă; nu fusese acolo, dar o vedea zbătându-se şi luptându-se ca o marionetă într-un coşmar, fără să scoată niciun sunet, puţină spumă iscându-i-se pe buze, cu faţa care chiar în lumina soarelui îi era luminată de o ultimă răsfrângere sălbatică, sângerie când casa se nărui şi pieri în trosnet, şi mai rămase doar urletul negrului idiot.

„Şi astfel mătuşa Rosa a fost aceea care s-a întors în oraş în ambulanţă”, spuse Shreve. Quentin nu răspunse; nici măcar nu spuse *domnişoara Rosa.* Şedea doar acolo, întins, privind fix fereastra fără măcar să clipească, respirând întunericul îngheţat, îmbătător, pur, scânteind de zăpadă. „Şi s-a suit în pat pentru că totul se terminase acum, nu mai rămăsese nimic, nu mai era nimic acolo decât băiatul idiot care să se furişeze prin cenuşă şi printre cele patru hornuri pârjolite şi să urle până când avea să vină cineva să-l ducă de acolo. Atunci nu putuseră să-l prindă şi nici nu se părea că cineva l-ar fi putut face să se îndepărteze prea mult, doar că se oprise din urlat un timp. Apoi, după o vreme aveau să înceapă să-l audă iarăşi. Şi aşa a murit ea”. Quentin nu răspunse, privind fix spre fereastră; pe urmă nu mai putea spune dacă era fereastra însăşi sau dreptunghiul palid al ferestrei pe pleoapele lui, deşi după o clipă începuse să se limpezească. Începuse să-şi limpezească conturul în aceeaşi poziţie ciudată, uşoară, sfidând parcă gravitaţia – foaia de hârtie o singură dată îndoită în vara încărcată de glicină din Mississippi, mirosul de ţigară, zborul fără noimă al licuricilor. „Sudul, spuse Shreve. Sudul. Doamne. Nu-i de mirare că voi toţi vă supravieţuiţi vouă înşivă cu ani şi ani de

zile.” Era tot mai multă lumină; curând avea să fie în stare să descifreze cuvintele, într-o clipă; poate chiar aproape că acum, acum, acum.

„Sunt mai bătrân la douăzeci de ani decât o grămadă de oameni care au murit”, spuse Quentin.

„Şi mai mulţi oameni au murit decât au ajuns să împlinească douăzeci şi unu de ani”, spuse Shreve. Acum el (Quentin) putea s-o citească, putea s-o termine – scrisul înclinat, ironic, capricios venind din Mississippi şi îmblânzit, în zăpada vârtoasă:

...sau poate că este. Sigur că nu-i rău pentru oricine să creadă că poate ea n-a evitat câtuşi de puțin privilegiul de a fi jignită şi uimită şi de a nu ierta, ci că dimpotrivă, şi-a câştigat ea însăşi locul sau situaţia în care obiectul jignirii dar şi al compătimirii nu mai sunt stafii, ci oameni în carne şi oase care să fie sălaşe adevărate ale urii şi ale milei. Nu strică deloc să nădăjduieşti – Vezi că am scris să nădăjduieşti, nu să gândeşti. Aşa că să lăsăm aici să nădăjduieşti. – că unul nu poate scăpa de condamnarea pe care fără îndoială c-o merită, că celălalt nu mai e lipsit de compătimirea pe care să nădăjduim (dacă tot nădăjduim) că şi unul şi altul şi-au dorit-o, fie şi numai pentru motivul că au s-o primească, fie că vor sau nu. Vremea era frumoasă deşi rece şi au trebuit să se folosească de târnăcoape ca să sape groapa şi totuşi într-unul din bulgării mai din adânc am văzut o râmă roşie, fără îndoială vie atunci când au scos bulgărele la suprafaţă, chiar dacă până după-amiază a îngheţat iarăşi.

„Aşa că a fost nevoie de Charles Bon şi de maică-sa ca să-i vină de hac bătrânului Tom, şi de Charles Bon şi de metisă ca să-i vină de hac lui Judith, şi de Charles Bon şi de Clytie ca să-i vină de hac lui Henry; şi de mama lui Charles Bon şi de bunica lui Charles Bon ca să-i vină de hac lui Charles Bon. Aşa că e nevoie de doi negri ca să-i vii de hac unui Sutpen, nu?” Quentin nu răspunse; evident, Shreve nu mai

aştepta răspuns acum; continuă aproape fără nicio pauză: „Ceea ce e foarte bine, e superb; în felul acesta se încheie toate conturile, poţi să rupi toate paginile şi să le dai foc, doar că mai e un lucru. Şi ştii care anume?” Poate că de data asta spera un răspuns, sau poate că făcuse doar o pauză pentru a sublinia ce spusese, căci nu primi nicio replică. „A mai rămas un negru. Un negru lăsat de Sutpen. Bineînţeles, nu poţi să-l prinzi şi nici măcar nu poţi să-l vezi totdeauna şi n-ai să fii vreodată în stare să te foloseşti de el. Dar îl ai totuşi acolo. Îl mai auzi noaptea din când în când. Nu-i aşa?”

„Da”, spuse Quentin.

„Aşa că ştii ce cred?” Acum nu mai aştepta răspuns, dar acum primi unul:

„Nu”, spuse Quentin.

„Vrei să ştii ce cred?”

„Nu”, spuse Quentin.

„Atunci să-ţi spun. Cred că, cu timpul, Jim Bonzii au să cucerească toată emisfera occidentală. Bineînţeles că n-are să se întâmple chiar în vremurile noastre şi bineînţeles că pe măsură ce se întind către poli au să se albească şi ei iarăşi ca iepurii şi ca păsările, aşa că n-au să mai fie atât de vizibili pe zăpadă. Dar tot Jim Bond are să fie; şi aşa că în câteva mii de ani, eu care mă uit acum la tine am să mă trag şi eu din măruntaiele regilor africani. Acum aş mai vrea să-mi spui un singur lucru. De ce urăşti Sudul?”

„Nu-l urăsc, spuse Quentin, repede, de îndată, imediat; Nu-l urăsc”, spuse. *Nu-l urăsc* se gândea, gâfâind în aerul rece, în întunericul dur al Noii Anglii; *Nu. Nu! Nu-l urăsc! Nu-l urăsc!*

TABEL CRONOLOGIC

1807 Se naşte Thomas Sutpen în munţii din Virginia de Vest. Din neam de albi săraci de descendenţă engleză şi scoţiană. Familie numeroasă.
1817 Familia lui Sutpen se mută în regiunile de şes din Virginia. Sutpen are zece ani. Se naşte Ellen Coldfield în Tennessee.
1820 Sutpen fuge de acasă. Are paisprezece ani. Sutpen se căsătoreşte cu prima sa nevastă în Haiti.
1827 Goodhue Coldfield se mută în districtul Yoknapatawpha – la Jefferson (Mississippi); cu mama, sora, soţia şi fiica Ellen.
1831 Se naşte Charles Bon în Haiti. Sutpen află că soţia sa are sânge negru, o repudiază pe ea şi copilul.
1833 Sutpen apare în districtul Yoknapatawpha, Mississippi, ia în stăpânire pământ, îşi clădeşte casa.
1834 Se naşte – dintr-o sclavă – Clytemnestra (Clytie).
1838 Sutpen se căsătoreşte cu Ellen Coldfield.
1839 Se naşte Henry Sutpen, la Suta lui Sutpen.
1841 Se naşte Judith Sutpen.
1845 Se naşte Rosa Coldfield.
1850 Wash Jones se stabileşte în tabăra de pescuit părăsită, pe plantaţia lui Sutpen, împreună cu fiica lui.
1853 Fiica lui Wash Jones o naşte pe Milly Jones.
1859 Henry Sutpen şi Charles Bon se întâlnesc la universitatea din Mississippi. Judith şi Charles se întâlnesc de Crăciun. Se naşte Charles Etienne St. Velery Bon, la New Orleans.
1860 De Crăciun, Sutpen interzice căsătoria între Judith şi Bon. Henry îşi repudiază familia, pleacă împreună cu Bon.
1861 Sutpen, Henry şi Bon pleacă la război.

1863 Moare Ellen Coldfield.
1864 Moare Goodhue Coldfield.
1865 Henry îl ucide pe Bon în faţa porţii. Rosa Coldfield se stabileşte la Suta lui Sutpen.
1866 Sutpen se logodeşte cu Rosa Coldfield, o insultă. Ea se întoarce la Jefferson.
1867 Sutpen începe să trăiască cu Milly Jones.
1869 Se naşte copilul lui Milly. Wash Jones îl ucide pe Sutpen.
1870 Charles E. St. V. Bon îşi face apariţia la Suta lui Sutpen.
1871 Clytie îl aduce pe Charles E. St. V. Bon la Suta lui Sutpen să locuiască acolo.
1881 Charles E. St. V. Bon se întoarce cu o soţie neagră.
1882 Se naşte Jim Bond.
1884 Judith şi Charles E. St. V. Bon mor de vărsat de vânt.
1909 Septembrie Rosa Coldfield şi Quentin îl găsesc pe Henry Sutpen ascuns în casă.
Decembrie Rosa Coldfield se duce să-l aducă pe Henry în oraş. Clytie dă foc casei.

GENEALOGIE

Thomas Sutpen

Născut în munţii din Virginia de Vest, 1807. Unul din numeroşii copii ai unor albi săraci, de descendenţă anglo-scoţiană întemeiază plantaţia de la Suta lui Sutpen, în regiunea Yoknapatawpha, Mississippi, 1833. Căsătorit (1) Eulalia Bon, în Haiti, 1827, (2) Ellen Coldfield, la Jefferson, Mississippi, 1838. Maior, mai târziu colonel, regimentul nr.... infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Eulalia Bon

Născută în Haiti, singurul copil al unui plantator de zahăr din Haiti de origine franceză. Căsătorită cu Thomas Sutpen, 1827. Divorţată de el, 1831. Moartă la New Orleans, la o dată necunoscută.

Charles Bon

Fiul lui Thomas şi al Eulaliei Bon Sutpen. Singurul copil. Urmează Universitatea din Mississippi, unde îl întâlneşte pe Henry Sutpen şi se logodeşte cu Judith. Soldat, mai târziu locotenent, compania nr... (Cenuşiii universitari), regimentul nr... de infanterie, armata confederată. Mort la Suta lui Sutpen, 1865.

Goodhue Coldfield

Născut în Tennessee. Se stabileşte la Jefferson, Mississippi, 1828. Deschide o mică prăvălioară. Mort la Jefferson, 1864.

Ellen Coldfield

Fiica lui Goodhue Coldfield. Născută în Tennessee, 1817. Căsătorită cu Thomas Sutpen, la Jefferson, Mississippi, 1838. Moartă la Suta lui Sutpen, 1863.

Rosa Coldfield

Fiica lui Goodhue Coldfield Născută la Jefferson, 1845. Moare la Jefferson, 1910.

Henry Sutpen

Născut la Suta lui Sutpen, 1839, fiul lui Thomas şi al lui Ellen Coldfield Sutpen. Urmează Universitatea din Mississippi. Soldat, compania nr... (Cenuşiii universitari), din regimentul nr... de infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1909.

Clytemnestra Sutpen

Fiica lui Thomas Sutpen şi a unei sclave negre. Născută la Suta lui Sutpen, 1834. Moare la Suta lui Sutpen, 1909.

Judith Sutpen

Fiica lui Thomas şi a lui Ellen Coldfield Sutpen. Născută la Suta lui Sutpen, 1841. Logodită cu Charles Bon, 1860. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Wash Jones

Data şi locul naşterii necunoscute. Ţăran sărac, locuind într-o tabără de pescuit părăsită aparţinând lui Thomas Sutpen, om depinzând cu totul de Sutpen, argat pe

pământurile lui Sutpen în lipsa acestuia între ’61-’65. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Melicent Jones

Fiica lui Wash Jones. Data naşterii necunoscută. S-a zvonit c-ar fi murit într-unul din bordelurile din Memphis.

Milly Jones

Fiica lui Melicent Jones. Născută în 1853. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Copil fără nume

Fiica lui Thomas Sutpen şi a lui Milly Jones. Născută, moartă la Suta lui Sutpen, în aceeaşi zi, 1869.

Charles Etienne de Saint Valery Bon

Singurul copil al lui Charles Bon şi al unei amante metise al cărei nume nu s-a păstrat. Născut la New Orleans, 1859. Căsătorit cu o negresă pur sânge, al cărei nume e necunoscut, 1879. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Jim Bond (Bon)

Fiul lui Charles Etienne de Saint Valery Bon. Născut la Suta lui Sutpen, 1882. Dispare de la Suta lui Sutpen în 1910. Nu se mai ştie nimic despre el.

Quentin Compson

Nepotul primului prieten din Yoknapatawpha al lui Thomas Sutpen. Născut la Jefferson, 1891. Frecventează cursurile la universitatea Harvard, 1909-1910. Moare la

Cambridge. Massachusetts, 1910.

Shrevlin McCannon

Născut la Edmonton, Alberta, Canada, 1890. Urmează universitatea Harvard, 1909-1914. Căpitan, corpul medical al Armatei Regale, Forţele Expediţionare Canadiene în Franţa, 1914-1918. Actualmente chirurg, Edmonton, Alberta.

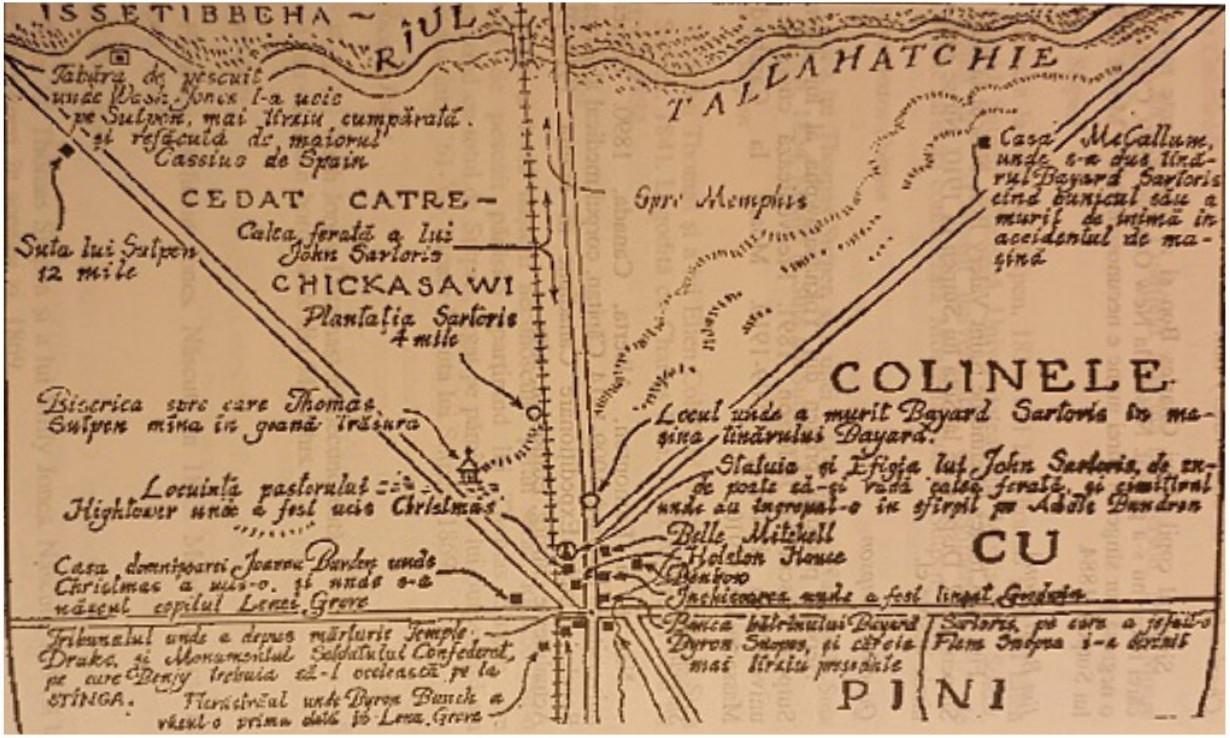
ISSETIBBEHA ~
RIUL
TALLAHATCHIE
Tabăra de vînătoare unde Wash Jones l-a ucis pe Sutpen, mai înainte cumpărată - şi răscumpărată de maiorul Cassius de Spain
CEDAT CATRE ~
Spre Memphis
Casa McCallum, unde s-a dus tînărul Bayard Sartoris cînd bunicul său a murit de inimă în accidentul de maşină
Calea ferată a lui John Sartoris
Suta lui Sutpen 12 mile
CHICKASAWI
Plantaţia Sartoris 4 mile
COLINELE
Biserica unde Thomas Sutpen mîna în goană trăsura
Locul unde a murit Bayard Sartoris în maşina tînărului Bayard.
Statuia şi Efigia lui John Sartoris, de unde poate că-şi vede calea ferată, şi cimitirul unde au îngropat-o în sfîrşit pe Addie Bundren
Locuinţa pastorului Highlower unde a fost ucis Christmas
Belle Mitchell
Holston House
CU
Casa domnişoarei Joanne Burden unde Christmas a ucis-o, şi unde s-a născut copilul Lena Grove
Închisoarea unde a fost închis Gavin
Tribunalul unde a depus mărturie Temple Drake, şi Monumentul Soldatului Confederat, pe care Benjy încearcă să-l ocolească pe la STÎNGA.
Banca bătrînului Bayard Sartoris, pe care a jefuit-o Flem Snopes în 1924
Byron Snopes, şi cîţeva mai tîrziu proprietăţile
Florăria unde Byron Bunch a văzut-o prima dată pe Lena Grove
PINI

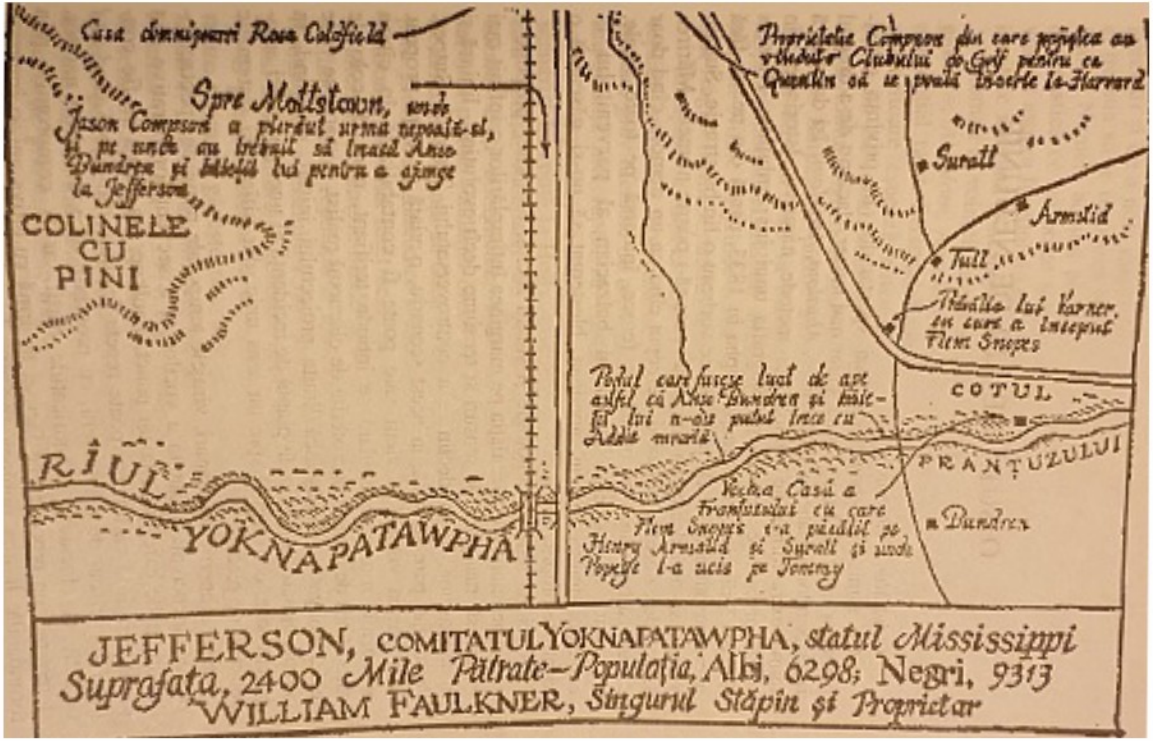
Casa domnișoarei Rosa Coldfield
Spre Mottstown, unde Jason Compson a pierdut urma nepoatei sale, pe unde au trebuit să treacă Anse Bundren și băieții lui pentru a ajunge la Jefferson
COLINELE CU PINI
RÎUL YOKNAPATAWPHA
Proprietatea Compson din care proiectul au vîndut-o Clubului de Golf pentru ca Quentin să urmeze cursurile la Harvard
Sutpen
Armstid
Tull
Tabăra lui Varner, în care a început Focul Sneopes
Podul care fusese luat de ape astfel că Anse Bundren și băieții lui n-au putut trece cu sicriul mortului
COTUL
PRANȚUZULUI
Vechea Casă a Franțuzului cu care Flem Sneopes s-a pățalit pe Henry Armstid și Suratt și unde Popeye l-a ucis pe Tommy
Bundren
JEFFERSON, COMITATUL YOKNAPATAWPHA, statul Mississippi
Suprafața, 2400 Mile Pătrate—Populația, Albi, 6298; Negri, 9313
WILLIAM FAULKNER, Singurul Stăpîn și Proprietar

O SUTĂ DE ANI DE NEBUNIE

O bătălie... canonică?

Cu nimic mai bogat sau mai spectaculos în privinţa evenimentelor narate – ba, aş spune, chiar mai auster, dacă nu de-a dreptul inferior altor romane faulkneriene –, *Absalom, Absalom*! îşi datorează faima extraordinar de complicatei metode narative. Istorisirea, în fond oarecare, e centrată pe biografia unui ins ambiţios, Thomas Sutpen. Străin ivit în Yoknapatawpha în 1833, parcă din neant, fără avere, însoţit doar de câţiva sclavi ce vorbeau o limbă stranie, Sutpen visează să-şi clădească un „imperiu" care să-i poarte numele. Mărirea şi decăderea acestui personaj, perceput când ca un demon, când doar ca un bărbat mânat de o ambiţie feroce, întoarsă pe toate feţele, reprezintă transpunerea modelului balzacian al parvenitului în contextul dramei sudului american, blestemat să nu-şi găsească o identitate proprie.

Oscilând între demonologie şi studiu social, Faulkner propune o naraţiune minimală: speculaţia pe marginea întâmplărilor e infinit mai generoasă, mai plină de sensuri şi tensiune decât evoluţia – liniară şi în ascensiune, şi în declin – a controversatului Thomas Sutpen. Personajul pare să ducă, în acest scenariu, o viaţă pe cont propriu. Deşi partea vizibilă a vieţii sale poate fi contabilizată în câteva propoziţii, zona crepusculară se întinde terifiant, mult dincolo de capacitatea de investigaţie oferită de discursul realist. Autorul se vede astfel obligat să depăşească limita proiectului iniţial, revenind, în cercuri plasate asimetric, în planul de incidenţă al unei povestiri autogeneratoare, convergând spre un sens unic, dar uitându-şi sistematic punctele de plecare.

Suprapunerile de planuri, virajele temporale pline de spectaculozitate, „incoerenţa" căutată a vocilor şi a

secvenţelor narative sunt dificultăţi de care până la un punct, Faulkner nu părea să fie conştient. Ştia însă că nu mai poate repeta formula din *The Sound and the Fury;* riscul de a interveni, cu propria-i voce, ca ultim narator, pregătit să elucideze semnificaţiile cărţii, ar fi compromis, prin stereotipie, un procedeu ce făcuse, în urmă cu câţiva ani, o impresie formidabilă. Îi mai rămânea varianta de a inventa un Faulkner de hârtie. Un alter-ego dispus să preia responsabilitatea de a pune întrebări şi de a nota răspunsurile. Iar atunci când acestea nu veneau, el trebuia să le rostească în locul naratorilor absorbiţi de propria lor dramă. Numele acestui personaj e Shreve McCannon – ambiguitatea onomastică ce nu poate scăpa nimănui: el e „tunul" care acţionând violent asupra fragilului Quentin, declanşează confesiunea: fonetic, el instituie totodată şi.. „canonul", regula de funcţionare a lumii.

Roman al voinţei supraumane – însetată nu atât de putere, cât de glorie – *Absalom, Absalom!* este istoria contorsionată a unui pariu existenţial ratat. Personajul care se visa întemeietorul unei dinastii strălucitoare eşuează sistematic în fiecare etapă a existenţei sale. Printr-un joc subtil, autorul demistifică imaginea iniţială, coşmarescă a individului pogorât de dincolo, din spaţiul agresiv al necunoscutului. Thomas Sutpen îşi pierde individualitatea, convins că pe versantul celălalt obsesia i se va transforma în realitate. Rob al acestui vis disproporţionat, el trăieşte coşmarul de a-şi vedea visele sistematic ruinate. Nimic nu prinde contur, în ciuda eforturilor de a dobândi cea mai fragilă formă a puterii: onorabilitatea.

Întrupare a non-eroului american, Thomas Sutpen reprezintă replica autorului, comentariul implicit la eşecul societăţii contemporane, grav afectate de criza prin care tocmai trecuse. Nu e lipsit de importanţă nici faptul că Faulkner însuşi parcursese, la nivel personal o experienţă a dezastrului: eşec în căsnicie, eşec în cariera de scenarist începută la Hollywood. Un om zdrobit, cu iluziile pierdute,

fără voinţă, incapabil de gesturi salvatoare. Refugiul în scrierea acestei cărţi complicate, stufoase, contradictorii, ermetice a fost salvator pentru Faulkner-omul. Apariţia romanului *Pylon,* prost primit de critici, ameninţa să ducă în fundul prăpăstiei o carieră oricum nu prea glorioasă. „Faulkner e terminat” – propoziţia lui John Crowe Ranson – era mai mult decât un epitaf, era o descriere a scriitorului ce alterna cu frenezie fazele de acut alcoolism. Problemele financiare se ţineau lanţ, reputaţia îi ajunsese la pământ, iar lauda adusă de Hemingway romanului *Pylon* în revista „Esquire” părea mai degrabă gestul unui admirator generos, decât o adevărată „contribuţie critică”. E greu de crezut că un scriitor ce părea să se îndrepte spre o ratare timpurie găseşte resursele de a scrie, împotriva tuturor previziunilor, una din marile cărţi ale secolului. Ideea romanului îi venise în urmă cu un an, în 1934, când varianta de lucru purta un titlul plin de semnificaţii: *Dark House (Casa întunecată).* În martie 1935, când aşterne pe hârtie primele rânduri, tema era perfect conturată în mintea scriitorului: istoria unui întemeietor blestemat să-şi vadă măreaţa construcţie prăbuşindu-se tragic, sub imperiul unui blestem. Modelul biblic, împrumutat din Cartea a Doua a lui Samuel, se intersectează cu cel al tragediei greceşti. Titlul, redublat, nu e decât conştientizarea eşecului repetat, în termenii Bibliei şi ai tragediei antice, a unui eveniment exemplar: „De îndată ce m-am gândit la ideea bărbatului care voia să aibă fii şi că fiii aveau să-l distrugă, m-am gândit şi la titlu” (Gwynn, Blotner, 1995: 76).

Aşadar, legenda lui Absalom: ca text biblic, e doar încă una din istoriile pline de „zgomot şi furie” ale Antichităţii – fraţi care îşi violează surorile, părinţi ce-şi alungă odraslele, rude de sânge care se măcelăresc între ele. Transpusă în peisajul de început de lume al Sudului american, populând cu strigoi Suta lui Sutpen, legenda e transcrisă cu fidelitate: Sutpen (în postura credibilă a unui David-tatăl plin de cruzime, dispreţuind preceptele morale şi sfidând cu

aroganţă tabuurile lumii civilizate – aşa cum procedase ilustrul model atunci când o sedusese, fără scrupule, pe Betsheba, trimiţându-i bărbatul la o moarte sigură) e obsedat de întemeierea unei dinastii, a unui nou Ierusalim al ţinutului Yoknapatawpha. Mijloacele întrebuinţate reproduc, halucinant, recuzita dominată de cruzimea şi lipsa de scrupule a modelului biblic.

Echivalenţele, uşor de stabilit, între eroii romanului şi personajele Vechiului Testament sunt pe deplin sugestive: Sutpen este David, fiul său Henry e Absalom, iar Charles Bon, născut dintr-o altă, primă căsnicie a lui Thomas, este Amnon, fratele care îşi seduce sora. În fine, Judith este Tamar, cea pentru care Absalom îşi ucide fratele. Numai că Faulkner nu s-a mulţumit cu o adaptare – sau alegorizare – a episodului biblic: el năzuia să scrie epopeea unui Sud adus în pragul prăbuşirii de necredinţa locuitorilor săi. Sodomă şi Gomoră călcată în picioare de războinicii care se înfruntau în numele sclaviei şi al blestemului adus de aceasta lumii. Yoknapatawpha e un spaţiu născut şi generator de tragedie. Alegând (sau ales) pentru a-şi întemeia acolo propriul Templu, Sutpen este blestemat să-l vadă distrus – şi încă de mai multe ori. Romanul poartă astfel în sine metafora lumii în năruire, a universului dărâmat sub forţa unui blestem.

Analizele textologice (întreprinse, între alţii, de Michael Millgate) vorbesc despre neobişnuita contorsionare a manuscrisului (depus acum la Universitatea din Texas), despre munca gigantică a autorului, copleşit parcă de povara pe care o luase de bunăvoie în spinare. Urmând unui roman, *Pylon,* care, măcar formal, ridica problema subiectivităţii ca mod de cunoaştere, precum şi chestiunea inconsistenţei faptelor, a dificultăţii redării în naraţiune a existenţei reale, elaborarea romanului mărturiseşte obsesia căutării unui mod nou de compoziţie: „...manuscrisul, în întregul său, e un amestec, alcătuit dintr-un material scris la intervale diferite, întinzându-se pe o perioadă destul de lungă de timp. Multe fragmente, unele scurte, altele

compuse dintr-unul sau mai multe paragrafe, au fost ataşate manuscrisului de bază, iar aceste fragmente, asemeni manuscrisului de bază însuşi, sunt scrise cu mai multe feluri de cerneală, prezentând chiar şi mici diferenţe în ce priveşte grafia. E posibil ca un studiu atent să scoată în evidenţă structura formelor anterioare ale manuscrisului şi să arunce o lumină preţioasă asupra construcţiei romanului, cel mai articulat dintre toate cărţile lui Faulkner" (Millgate, 1966: 150).

Pulpana lui Wilde

La nivel strict evenimenţial, *Absalom, Absalom!* este povestea lui Thomas Sutpen, biografia tumultuoasă a unui întemeietor de lume. Statura lui impozantă domină absolut toate capitolele romanului, însă, în mod straniu, la sfârşitul lecturii realizezi că figura „demonului" ivit din necunoscut rămâne destul de palidă, un simplu contur tremurător, o reflecţie imprecisă într-o apă curgătoare. Imprecizia provine tocmai din dorinţa autorului de a fi cât se poate de explicit. El nu se mulţumeşte să nareze o poveste, ci se străduie să o şi plaseze între oglinzile paralele ale unei tradiţii culturale.

Absalom, Absalom! este, probabil, cea mai livrescă dintre cărţile lui Faulkner. Livrescul însă, înainte de a fi o strategie literară, e o componentă ideologică a textului. Ea contrapune tonului sumbru, culorilor închise, căldura citatului şi a aluziei culturale, menite să relativizeze dimensiunile pustiitoarei tragedii, dar şi să alcătuiască ramele colorate ale peisajului mohorât al existenţei lui Sutpen. Luând distanţă faţă de evenimentele propriu-zise, personajele profită de orice ocazie pentru a-şi contura o identitate proprie, cât mai la adăpost de influenţa malefică a pământului smuls de Sutpen aproape cu forţa de la băştinaşii indieni. Shreve, martorul perfect, e suficient de avantajos plasat (şi temporal, şi emoţional) pentru ca, dindărătul „celor două discuri lunare, opace, ale

ochelarilor”, să exclame: „Doamne, grozav mai e Sudul ăsta, nu-i aşa. Mai grozav ca la teatru, nu. Mai ceva ca în Ben Hur, zău aşa. Nu-i deloc de mirare că din când în când îţi vine să-ţi iei câmpii, mda”.

Nu e suficient că tragedia lui Sutpen e citită în notă faustică („Că acest Faust, acest demon, acest diavol, a fugit ascunzându-se de fulgerul de-o clipă de pe faţa plină de mânie a Celui care-l răbdase... acest Faust vândut diavolului...”), ci, pentru a-şi marca în mod decisiv prezenţa în text Faulkner acceptă chiar alterarea propriului stil, atribuind scenelor dramatice o inautentică dar seducătoare notă de decadentism. Rupând cu tradiţia *fin-de-siècle,* de romanul sentimental şi rafinat, Faulkner se întoarce, de fapt, la ea ori de câte ori are prilejul. Dialogul intratextual funcţionează contrapunctic, alăturând două lumi – cea a Sudului sălbatic şi primitiv şi aceea a evoluatului Nord – făcând apel la o a treia, de fapt, egal de străină amândurora: „La vremea aceea nu ştia cum de ajunsese metisa aici, cum de Judith aflase măcar de ea ca să-i scrie unde murise Bon. Însă era acolo, cu băiatul ei, pe atunci în vârstă de unsprezece ani, şi arătând mai degrabă ca un copil de opt. Trebuie să fi semănat cu o scenă de grădină de poetul acela irlandez, Wilde: după-amiaza târzie, cedrii întunecaţi cu soarele coborând deasupra, chiar şi lumina exact aşa cum trebuia să fie, şi mormintele, cele trei lespezi de marmură (bunicul tău îi împrumutase lui Judith banii să cumpere cea de-a treia piatră, reţinându-i din preţul prăvăliei) părând curăţate şi lustruite şi aranjate de lucrătorii care pregăteau decorurile şi care, o dată ce ar fi trecut amurgul, aveau să se întoarcă, să le ridice şi să le ducă de acolo, fragile, găunoase şi fără greutate, înapoi la depozit până când ar mai fi avut iarăşi nevoie de ele: pantomima, scena, acţiunea în sine, pe scenă – femeia cu faţa ca o magnolie, puţin mai planturoasă acum, o femeie creată de şi pentru întunecimile în care artistul Beardsley ar fi putut-o înveşmânta într-o rochie uşoară, involtă, menită nu să implice suferinţa sau văduvia,

ci să îmbrace interludiul cine ştie cărei insaţietăţi somnolente şi fatale, al unei pasionate şi inexorabile înfometări a trupului, înaintând sub o umbreluţă de dantelă şi urmată de o negresă imensă, lucioasă, să-i poarte o perniţă de mătase şi să ducă de mână băieţaşul pe care Beardsley să-l fi putut nu numai înveşmânta, ci şi desena chiar…"

Acut vizuale, multe dintre scenele romanului sunt stampe decupate parcă din arta engleză a lui 1890, în care transparenţa şi sălbăticia coloristică coexistă cu un impresionism atotdevorator – sursă a atâtor fecunde imprecizii. Pastişând stilul obsedat de estetism al lui Wilde şi Beardsley, Faulkner produce un auto-comentariu ironic, ce sugerează nu doar *decadenţa* literaturii, ci şi *decăderea* lumii pe care o cunoscuse în epoca ei de apogeu: primele cărţi ale lui Faulkner, cu una sau două excepţii, descriau, aproape à la Wilde, în largi volute estetizante, un univers al vegetaţiei perverse şi rău prevestitoare („Fusese o vară a glicinei…"), al mătăsurilor foşnitoare, al curtoaziei ca mod de existenţă, al parfumurilor rafinate.

Sub pecetea parfumului, a mirosului de glicină stă, de fapt, întreaga istorie a lui Sutpen. Tot contrapunctic, tot în răspăr, parfumul acestei plante creează un adevărat spaţiu iradiant, un microclimat care nuanţează – uneori în exces – tot ceea ce părea să aparţină infernului terestru populat de zeii căzuţi ai imposibilului clan Sutpen. Căutarea necontenită a tonului, adevărată obsesie a lui Faulkner, nu semnifică nici pe departe neputinţa autorului de a găsi nuanţele convenabile. Ea este o modalitate de a permite, riscând enorm, ce-i drept, cedarea unei părţi din prerogativele autorului: „Povestea lui Sutpen i se pare lui Quentin greu de narat pentru mai multe motive. Cel dintâi e caracterul lui Sutpen, deopotrivă violent şi neprihănit, ofensiv şi seducător" (Kort, 1981: 105). Imaginea demonului care invadează cu o putere supraomenească ţinutul Yoknapatawpha în primele pagini ale romanului, se diluează

progresiv, pentru a se nărui violent, sub povara propriilor complicaţii psihologice. Fiară luptându-se corp la corp cu negrii stranii ce vorbeau o limbă ciudată – franceza de plantaţie, învăţată în sclavia din Indiile Occidentale –, Sutpen îşi dezvăluie, treptat, un chip infinit mai nuanţat.

Imaginea lui Sutpen e mereu mediată fie de discursul resentimentar al bătrânei Rosa Coldfield, de cel culpabil al „omului de onoare" Goodhue Coldfield, ori de cel ezitând între fascinaţie şi oroare al lui Quentin Compson, „nepotul primului prieten din Yoknapatawpha al lui Thomas Sutpen", după cum îl descrie Faulkner în „genealogia" romanului. Povestea lui, începând cu sosirea halucinantă în Yoknapatawpha, în 1833, şi moartea violentă, în 1869, ucis de bătrânul Wash Jones, bunicul ultimei amante a lui Sutpen, Milly, e o succesiune de imagini contradictorii, ce au în comun doar ambiţia devoratoare a construirii unei dinastii.

Comedie a limbajelor, *Absalom, Absalom!* este un veritabil tur de forţă menit să demonstreze virtuozitatea scriitorului, după ce în seria premergătoare de volume dedicate lumii Sudului îi probase capacitatea de a construi o viziune. Firește, demersul său n-a fost înţeles cum trebuie, iar receptarea cărţii n-a depăşit, cu puţine excepţii, nivelul laudei convenţionale, sau chiar al elogiului îmbrăcat în mănuşa otrăvită a condescendenţei: „Când un autor îşi ţine respiraţia timp de aproape 400 de pagini, el aşteaptă pe bună dreptate din partea cititorilor să atingă acea stare de oboseală al cărei simptom e pierderea răsuflării. Însă stilul şi metoda lui Faulkner conţin atâta magie, încât cititorul devine doar un tovarăş de gâfâială, care răsfoieşte cu nesaţ paginile haotice spre a descoperi următoarea tragedie înspăimântătoare care va zdrobi un grup de nevrotici respingători şi inumani" (Bernd, 1936: 4).

Evident, nu toate personajele romanului sunt „respingătoare şi inumane" – şi cu atât mai puţin nevrotice. Însuşi Sutpen este dominat mai ales de ambiţie – violenţa şi agresivitatea lui fiind doar derivatele voinţei

supradimensionate de a întemeia o dinastie. Însă chiar criticul citat admite că Faulkner posedă calităţile necesare scrierii unei literaturi de bună calitate, plină de „imaginaţie şi forţă”. Într-adevăr, dacă i se poate reproşa ceva în acest roman e excesul de imaginaţie: cu o generozitate incredibilă, el îşi îngăduie luxul de a aduna între coperţile cărţii materia a patru sau cinci naraţiuni ample.

Nicio analiză a textului faulknerian nu poate ocoli evidenţa: şi anume că investigaţia autorului vizează în primul rând violenţa incontrolabilă dictată de subconştient: „Nimic altceva nu explică şirul de violuri, de mutilări, de castrări, incesturi, paricide, linşaje şi necrofilii din romanele sale, obsesia cadavrelor şi a decăderii. [...] E vorba în cea mai mare parte de o explorare intenţionată, iar dl. Faulkner are dificultăţi în a ne oferi explicaţii de natură freudiană. Căci el a cartografiat în detaliu zona de orori a subconştientului, populată de antropofagi, hermafroditi, Hippogipi, acefali şi cinofali. E o lume a vinii subliminale şi a răzbunării...” (De Voto, 1936: 3-4). Perspectiva modernităţii absolute, perversă şi autodistructivă, îngăduie o lectură în cheie „extremistă” a textului faulknerian. Numai că ea reprezintă doar o parte a complicatului scenariu demoniac, alcătuit din afirmaţii şocante urmate de retractări, relativizări şi chiar negaţii egal de spectaculoase.

Prezenţa atotstăpânitoare a morţii, peisajul moral dezolant, înstrăinarea în care personajele se instalează ca într-un cavou, aluziile la practici vrăjitoreşti şi la demonologie marchează, încă de la primele pagini, o direcţie de lectură. Nu e însă unica. „Misterul Sutpen” nu e unul şi acelaşi lucru cu „Misterul Absalom”. Personajul central acoperă doar parţial – şi contradictoriu – metafora la care trimite, cultural şi etic, titlul. El constituie, pe de altă parte, un simbol dintr-o altă categorie, teoretizată de Henry James atunci când vorbea despre „cărarea de jos” a cunoaşterii, şi care este un domeniu al misticii. În mod paradoxal, dacă nu chiar şocant, Faulkner încearcă, prin evocarea obsesională a

Răului, să ne transmită o experienţă a inefabilului. Ca într-o sublimare alchimică, partea telurică, respingătoare, urâtă, este eliminată printr-un tratament termic – totul se petrece… la cald în *Absalom. Absalom!* – prin trăirea frenetică, paroxistică, de sfârşit de lume.

Pentru a ajunge la frumuseţe, trebuie să epuizăm experienţa urâtului – aceasta ar putea fi, în câteva cuvinte, morala unei naraţiuni începută şi sfârşită sub semnul urii. Sub semnul urii şi al povestirii. Din acest punct de vedere, romanul trebuie privit ca istorisirea unor personaje care se contaminează de povestit: aşa cum domnişoara Rosa Coldfield îl transformă pe tânărul Quentin Compson puţin înaintea plecării sale la Harvard, într-un ascultător, mai întâi pasiv, apoi intrigat, în fine obsedat de subiect, la fel va proceda Quentin, o dată ajuns la Harvard, cu tovarăşul său de cameră, Shreve McCannon, pătruns de tensiunea patosului cu care Miss Rosa, trăind în afara timpului şi fizic, suspendată de realitate, îşi înscenează varianta: „…aşezată astfel, ţeapănă, în jilţul drept, tare, atât de înalt pentru ea încât picioarele îi atârnau drepte, ţepene, ca şi cum ar fi avut pulpe şi glezne de fier, neatingând duşumeaua, cu aerul de furie neputincioasă şi inertă pe care-l au picioarele copiilor, şi vorbind cu vocea posomorâtă, hărţuită, uimită, până când în cele din urmă ascultarea însăşi avea să se renege pe sine…”

La originea romanului – şi la nivele diferite de acţiune – se află voinţa extraordinară a două personaje: obsesia lui Sutpen de a construi un imperiu care să-i perpetueze numele şi obsesia bătrânei domnişoare Coldfield de a face ca întâmplările care i-au marcat existenţa să fie captate de memoria generaţiei următoare. În acest proces al naraţiunilor şi existenţelor înlănţuite, personajele se activează şi dezactivează perturbând şi normalizând relaţiile stabilite, conştient sau incidental, între ele. Perfect pasivă ca personaj al istoriei lui Sutpen, inertă şi incapabilă de cel mai mic gest care să oprească dezastrul, Miss Rosa se

metamorfozează, ca narator, într-un monument de vitalitate. După aceeaşi logică, Quentin e ascultătorul pasiv, uşor plictisit, ba chiar iritat, al unor poveşti incredibile. Însă o dată transformat în „narator" al întâmplărilor, se încarcă de întreaga energie malefică a povestirii pe care, fără să-şi dea seama, o perpetuează. Întrebarea lui Shreve din finalul romanului („Acuma aş vrea ca tu să-mi spui un singur lucru. De ce urăşti Sudul?") e la fel de pertinentă şi la fel de revelatoare ca şi constatarea lui Quentin de la începutul romanului: „Numai că nu asta vrea să spună ea, se gândea. Vrea pur şi simplu ca lucrul acesta să fie povestit."

Voinţa personajelor de a fi recunoscute drept *naratori,* și anume nişte naratori plini de autoritate, s-a răsfrânt şi asupra textului ca atare. Pus sub semnul urgenţei, al confruntării, el se dovedeşte la o lectură atentă o construcţie fragilă, în permanentă modificare. Flexibilitatea textului – principala lui însuşire – este în acelaşi timp şi sursa marelui handicap. Obscuritatea romanului, acuzată de generaţii de cititori, e dată nu de hermetismul întâmplărilor, ci de lipsa de prevedere a autorului de a atrage atenţia asupra schimbării punctului de narare, a secvenţei descrise ori a vocii personajului.

Această reţea complicată de voci şi fragmente narative ascunde, în bună măsură, şi elemente care ţin de strategia mai puţin vizibilă a autorului. Bruiajul necontenit, ceaţa în care plutim cea mai însemnată parte a timpului demonstrează că dincolo de litera textului există o clară intenţie de a menţine pe cale artificială o tensiune pe care naraţiunea în sine nu o motivează. Ca şi în alte romane ale lui Faulkner, şi aici „violenţa vorbeşte înfricoşător dintr-un trecut nedefinit, asemeni fantomei tatălui lui Hamlet" (Shipp, 1936: 8-B). Efectul trecutului asupra prezentului se menţine, în mod pervers, prin restrângerea căilor de acces, prin îngustarea spaţiului de manevră.

Analizate în semnificaţia lor directă, evenimentele descrise nu au nici pe departe încărcătura de violenţă,

demonismul prin care sunt descrise de către scriitor. În fapt, strategia lui Faulkner vizează inducerea unei senzaţii de apocalipsă, chiar dacă evoluţia naraţiunii contrazice flagrant acest punct de vedere. Dacă ar fi să reducem totul la factologie, semnificaţia finală (şi manipulată de autor) e pusă în dubiu de un straniu proces de dez-energizare a faptelor. Ca şi cum combustibilul necesar menţinerii semnificaţiilor ar fi epuizat toate resursele de negativitate ale personajelor, descifrăm, cu uimire, o vinovată încercare de „albire" a acestora. În final, aproape toţi „demonii" care invadaseră cu violenţă spaţiul Yoknapatawphei sunt dacă nu convertiţi, în orice caz neutralizaţi.

Din cu totul alte motive decât susţinea unul dintre detractorii anonimi care recenzaseră la apariţie romanul, e inutil să încercăm o rezumare a conţinutului cărţii. Nu, fireşte, pentru că ar fi vorba de o „naraţiune ce se întinde pe un secol, atât de plină şi atât de întortocheată încât un sinopsis al ei nu e posibil, şi atât de sordidă încât un astfel de sinopsis n-ar fi dezirabil. Un nor de orori pluteşte deasupra întregii istorii, de la prima la ultima întâmplare. Personajele sunt atât de contorsionate şi atât de chinuite încât nu dai de nicio undă de umor" (Anonymous, 1936: 4). Deşi eronat pe fond, diagnosticul recenzentului din Fort Wayne e demn de luat în seamă în consecinţele sale practice: a re-povesti în câteva cuvinte drama ce focalizează întreaga atenţie a ţinutului Yoknapatawpha înseamnă a diminua tensiunea tragică a naraţiunii însăşi. Fascinaţia acestei cărţi provine din *felul* cum sunt povestite întâmplările, şi nu din ceea ce conţin ele propriu-zis.

Caracterul de unicat al acestui roman a fost sesizat cu destulă uşurinţă. William Faulkner, autorul care sedusese destui cititori, dar care şi dezamăgise multă lume, trebuia să ofere o carte aptă să probeze că resursele imaginative şi capacitatea de inovaţie stilistică îi rămăseseră intacte. O va face cu strălucire, sacrificând logica povestirii de dragul unei logici poetice, pe cât de întortocheată, pe atât de plină

de graţie. Rostind acest cuvânt, am atins una din zonele de dispută în jurul romanului. Adversarii i-au imputat tocmai tehnicitatea excesivă, regretând că romancierul s-a dispensat de unul din marile sale talente, şi anume harul de a pune graţie în povestire.

Un veac de nebunie

O bună definire a romanului ar putea să-l descrie drept o naraţiune cu deschidere temporală variabilă. Varianta minimalistă ar consta în reducea acţiunii la o singură după-amiază. La textul bătrânei miss Rosa. În acest caz, am avea de-a face cu alternativa resentimentară: un personaj care acaparează rolul de narator privilegiat îşi prezintă, nestânjenit de nimeni, propria poveste, impunându-şi autoritar punctul de vedere. O poveste pe care Miss Rosa o transmite aşa cum a *perceput-o* ea însăşi, plină de subiectivitatea şi de ura femeii frustrate, a cărei viaţă s-a risipit în căutarea unui sens ce nu s-a mai ivit niciodată.

Virulenţa textuală, fragmentarismul dus până la incoerenţă şi neconsistenţă, tonul apocaliptic poartă amprenta discursului vijelios al celei care n-a devenit soţia lui Sutpen nu pentru că n-ar fi dorit, ci pentru că nu se credea capabilă să fie partenerul acestuia în aprigul său vis de întemeiere a unei dinastii. Vocea ei, asemenea îmbrăcăminţii negre pe care o poartă de patruzeci şi trei de ani, din ziua în care a fost scoasă cu brutalitate, ca un pion netrebuincios, din planurile lui Sutpen, dar şi pentru sora ei moartă şi pentru tatăl ei dispărut, e vocea morţii. O dată încheiat textul, o dată mesajul transmis, Miss Rosa a încetat orice contact cu lumea. Întreaga ei viaţă se concentrează în intervalul dintre ceasurile două ale după-amiezii zilei de septembrie şi până la asfinţitul soarelui. O viaţă în amurg, lungă, aproape la fel de lungă precum aceea a demonului care i-a bântuit gândurile mult după ce el însuşi fusese suprimat cu brutalitate de către omul căruia îi făcuse mult

bine, Wash Jones.

Varianta maximalistă cuprinde un secol şi ceva de nebunie: de la naşterea, în 1807, în Virginia, a lui Thomas Sutpen, până în 1910, când cei doi oameni prin vocea şi prin inima cărora îi subzistă amintirea, Miss Rosa şi Quentin, îl evocă în lumina crepusculară a unei seri de toamnă. Între aceste două date, între naşterea albului sărac în mintea căruia roiau gândurile întemeietorului de dinastie şi ale cuceritorului, şi distrugerea prin foc a casei sale din ţinutul Yoknapatawpha se întinde una dintre cele mai fascinante istorii ale decăderii Sudului american. Cronicar al unei lumi născute parcă pentru a intra în putrefacţie în secunda imediat următoare naşterii, Faulkner poartă cu sine povara unei ereditǎţi greu de asumat. Doar cuvintele lui Wash Jones, „Da, dom' colonel, ne-au avut, da' de bătut nu ne-au bătut încă, nu?" par a arunca o undă de speranţă asupra peisajului moral ameninţat cu distrugerea, cu aneantizarea din chiar prima clipă a naşterii sale.

Max Miller, unul dintre detractorii romanului, îi imputa lui Faulkner că s-a rezumat să pastişeze „câte ceva din James Joyce, câte ceva din Biblie" (Miller, 1936: 7). Dacă eliminăm intenţia minimalizatoare a observaţiei, vom constata că descrierea e exactă: dacă acceptăm că invocarea lui Joyce trimite la un experimentalism radical şi dacă admitem că textul biblic este metafora unui discurs de natură metafizică, vom fi, necondiţionat, de acord cu această observaţie.

Se cunosc, de-acum, reticenţele lui Faulkner de a admite influenţa lui Joyce, şi abia în întâlnirile de la universitatea din Charlottesville îşi recunoaşte admiraţia faţă de marele irlandez. Cuvintele spuse atunci în apărarea romanelor lui Joyce sunt o perfectă explicitare a propriei sale poziţii dificile în relaţia cu textul, pe de o parte, şi cu cititorul, pe de alta: „Ei bine, scriitorul e obligat să se pună în acord cu vocaţia lui, adică să scrie în aşa fel încât oamenii să-l înţeleagă. El nu trebuie să scrie spre a fi înţeles de orice idiot, de orice idiot cu trei clase, dar trebuie să folosească un

limbaj general acceptat în care cuvintele au un sens anume asupra căruia sunt de acord cu toţii. Cred că *Finnegans Wake* şi *Ulysses* au o justificare, dar e greu de spus în ce sens anume au o justificare. Dar acela e cazul unui geniu electrocutat de focul divin" (Gwynn, Blotner, 1995: 52-53).

Unicitatea stilistică a romanului a fost sesizată de la început, iar contestaţiile venite în numele „obscurităţii" dovedesc mai degrabă o aşteptare frustrată, decât convingerea că scriitorul şi-a epuizat mesajul. Denigratorii lui *Absalom, Absalom!* sunt cam aceiaşi care văzuseră în *Zgomotul şi furia* o simplă însăilare de absurdităţi. Mai exista o categorie de critici gata să-i nege lui Faulkner orice merit: cei care pierduseră startul şi nu văzuseră de la bun început în el pe marele scriitor. Jocul orgoliilor a amânat cu câţiva ani „clasicizarea" lui Faulkner, în parte şi pentru că romanele lui cele mai bune sunt şi cele mai puţin accesibile: *„Absalom, Absalom!* e genul de carte concepută într-un mod atât de personal şi executată într-un mod atât de unic, încât oricine, citind-o, nu va avea timp pentru alte reacţii" (Scott, 1936: 8). Cu alte cuvinte, dacă ar fi să-l creditǎm pe recenzent, romanul conţine mai multe trape decât chei de lectură o observaţie ce merită luată în seamă, măcar pentru că „lectura" făcută lumii de către Faulkner e una în notă tragică, amestec de disperare, nevroză şi resentiment.

Structura romanului (deşi „... construit cu ingeniozitatea unei cărţi cu detectivi" Scott, 1936:8, sau poate tocmai de aceea) nu e de natură să încurajeze accesul cititorului. Dimpotrivă, supratehnicizarea textului, patinajul nesfârşit printre întâmplări şi sensuri, accentele care cad într-un hăţiş de cuvinte adunate în pagină după o logică cunoscută doar de autor pot lăsa impresia unui experiment nebunesc. Până şi criticii bine intenţionaţi (W. E. Stegner recunoştea cu sfiala pe care ţi-o dă lipsa argumentelor: „Sunt totuşi de părere că nu poţi anula *Absalom, Absalom!* etichetându-l drept 400 de pagini de propoziţii goale şi flasce despre nişte strigoi psihopaţi" [Stegner, 1936: 13-D]) au trebuit să admită

că un ochi răuvoitor descoperă cu uşurinţă chiar lucruri mai grave: o sintaxă incorectă, inconsistenţa personajelor, sfidarea nemotivată a cronologiei, dar şi destule carenţe de logică.

Toate aceste obiecţii – greu de contracarat – au o singură explicaţie şi o singură sursă: intenţia autorului de a schimba accentul de pe *obiect* (aşa cum se întâmplă în literatura ce se revendică tradiţionalismului şi în sens larg, realismului) *pe formă.* N-ar fi constituit o dificultate pentru Faulkner să povestească odiseea lui Sutpen într-o formulă narativă accesibilă oricui, mai ales că substanţa romanescă propriu-zisă nu era lipsită de consistenţă. Însă el a dorit să reducă prerogativele naratorului, substituindu-le o *tehnică o aproximărilor,* care lăsa mult mai mult loc de manevră *personajelor-ca-autor.* Din această perspectivă, *Absalom, Absalom!* e o acumulare de voci narative care, prin întrepătrunderi succesive, prin reveniri şi adăugiri, joacă rolul unui autor colectiv, multiform şi multistratificat. Procedeul elasticizează textul şi îi conferă o libertate pe care până atunci, romanul nu o cunoscuse.

Tehnica aproximării e dublată, la nivelul receptării, de o strategie specială a receptării, o decriptare a sensului prin încercări repetate de a trece peste barajele ridicate cu obstinaţie de către autor. *Absalom, Absalom!* impune, prin însăşi formula de creaţie, o lectură lentă: „Nu trebuie să pretindem să-l înţelegem imediat pe Faulkner”, scrie unul dintre apărătorii de prim moment ai romanului. „S-ar putea să termini un capitol fără să fi descoperit legătura lui cu cartea. Dar continuă să fii atent şi să citeşti mai departe. Mai devreme sau mai târziu, totul se va potrivi şi va dobândi o semnificaţie – de obicei o semnificaţie minunată” (Vern, 1936: 8, 23). David Vern a observat un lucru esenţial: şi anume, că Faulkner rupe cu modalitatea obişnuită a compoziţiei romaneşti de până la el: accentul cade pe semnificaţia întregului, şi nu pe expresivitatea părţii. Romanul modernist – iar *Absalom, Absalom!* e un exemplu

desăvârşit în această direcţie –, mai ales atunci când împrumută tehnicile impresionismului, îşi pierde coerenţa la nivelul segmentului, dobândind, în schimb, o semnificaţie de ansamblu. „Faulkner n-a scris capitole dintr-o carte, ci un roman” (Vern, 1936: 8, 23) – iată explicaţia cea mai convingătoare, menită să descurajeze cititorul comod, dar şi să-l motiveze pe cel dispus să iasă din ipostaza lectorului pasiv, pentru care literatura e fie un *„passe-temps”,* fie, ca în întregul secol al nouăsprezecelea, *„entertainment”.*

Preeminenţa *metodei,* căreia Faulkner îi acordă în mod evident mai multă importanţă decât substanţei, determină structura atât de inconfortabilă la lectură. Dispariţia certitudinii (deodată cu a naratorilor creditabili) că faptele prezentate au o acoperire în realitate creează, în contraparte, o întreagă retorică a revenirilor şi a informaţiilor suplimentare, a corijărilor şi a dezminţirilor, a relativizărilor, a retractărilor. Efectul, dublu, vizează la un capăt stratificarea semnificaţiilor, adică o aşezare lentă dar continuă a sensurilor, iar la celălalt o suită de scurte explozii menite să impulsioneze naraţiunea. Plastic, situaţia a fost descrisă de David Vern, sugerând o comparaţie cu principiul motorului cu ardere: mecanismul narativ funcţionează ca şi cum „...autorul ar lăsa pentru o vreme să se scurgă gazul, iar apoi ar aprinde brusc un chibrit” (Vern, 1936: 8, 23).

O amazoană pe Mississippi

Imprecizia care domină strategiile de ordonare a textului i-a derutat chiar şi pe cei mai perseverenţi dintre interpreţii lui Faulkner. Cleanth Brooks, de pildă, a pus în circulaţie părerea că în *Absalom, Absalom!* avem de-a face nu cu un singur fir epic, ci cu două: „povestea lui Thomas Sutpen şi povestea lui Quentin Compson” (Brooks, 1983: 192). Fireşte că lucrurile ar putea să stea şi astfel, însă în acest caz biografia celor doi e tratată profund inegal. În timp ce *evoluţia* colonelului Sutpen e analizată minuţios, *involuţia* lui

Quentin Compson e doar sugerată, abia schiţată, ca şi cum Faulkner ar fi amânat să-şi focalizeze atenţia asupra celuilalt pol de rezistenţă pe care-l stabilise. (În realitate, nu de amânare e vorba, ci de anticipare: destinul lui Quentin ne era cunoscut încă din *Zgomotul şi furia,* roman în corpul căruia *Absalom, Absalom!* funcţionează ca o paranteză.)

Dacă am admite, alături de majoritatea celor care s-au ocupat de roman, că *Absalom, Absalom!* este *doar* povestea vieţii lui Sutpen, am lăsa deoparte tocmai explicarea *metodei* lui Faulkner: discursul aluvionar stârnit de personalitatea fascinantă a colonelului. Am lăsa deoparte şi motivaţiile umorale care-o împing pe Miss Rosa în postura de acuzator nemilos şi am pierde expresivitatea creată de hăurile resentimentare din adâncul cărora vorbeşte. E adevărat că Miss Rosa admite că vorbeşte în numele unei mândrii ultragiate, însă e nevoie de intervenţia altui personaj, Mr. Compson, tatăl lui Quentin, pentru a afla întregul adevăr.

Aşezată între aceste oglinzi prismatice – Miss Rosa, Quentin, bătrânul Compson şi, indirect, Shreve McCannon –, figura lui Sutpen nu ni se luminează deloc. Din contră, el „rămâne un neînţeles, un om plin de mister” (Brooks. 1983: 193) „Denunţul” lui Miss Rosa ascunde suficiente amănunte revelatoare. Ele sunt menite să reteze din interesul faţă de colonel, blocând orice impuls de a-l compătimi. Dar tocmai aceste omisiuni arată că avem de-a face cu o *fascinaţie indusă,* cu un adevărat program de compromitere a lui Sutpen în ochii Istoriei. O asemenea afirmaţie poate părea ridicolă, însă Miss Rosa e un personaj plăsmuit în epoca eroică a războaielor civile, o amazoană întârziată, ale cărei bătălii se desfăşoară exclusiv mental.

Nu întâmplător, singura calitate pe care Miss Rosa i-o recunoaşte lui Sutpen este curajul. Însă „în ochii ei curajul lui era doar un aspect al forţei sale distructive” (Brooks, 1983: 195). Pe de altă parte, pentru Compson, care nu avea niciun motiv special de admiraţie, colonelul e posesorul „unei forţe morale ce nu cunoaşte compromisul”. Pendulând

între două tipuri de discurs, unul violent minimalizator, celălalt raţional şi plin de fair-play, romanul nu trage concluzii şi nu dă verdicte. Naratorii intermediari, precum Shreve McCannon sau tatăl lui Quentin (ale cărui scrisori iluminează un episod sau altul din întunecata istorie a Sudului), au doar rolul hârtiei de turnesol.

Simpli indicatori ai tensiunii stârnite de coincidenţa de destin dintre un om şi o lume – „Pentru Quentin Sutpen reprezintă Sudul" (O'Connor, 1964:132) –, ei sunt personajele *fragile* ale unui univers nemilos. Niciunul dintre aceşti naratori, direcţi sau indirecţi, nu e capabil să-şi asume pe de-a-ntregul participarea la un conflict în care se simt, moral şi fizic, inferiori. Cu o perseverenţă demnă de admirat, ei determină permanenta *rescriere* a scenariului început sub semnul romanului gotic şi încheiat, ca într-o tragedie greacă, prin anunţarea dispariţiei din scenă a principalilor protagonişti. Eroii romanului, incluzându-l şi pe Sutpen în această categorie, sunt într-un permanent proces de *retragere:* din lumea Sudului (Quentin, care-şi găseşte refugiul, nu şi liniştea, într-un colegiu din Noua Anglie), din viaţă (Miss Rosa, din nou Quentin şi Sutpen însuşi), ba chiar din textul romanului: personajele există atâta vreme cât se invocă *între ele*. Or, o dată dispăruţi principalii generatori textuali (Miss Rosa şi Quentin), istorisirea însăşi pierde orice resursă narativă.

Energia povestirii e, desigur, inegal distribuită. Miss Rosa participă direct în povestea lui Sutpen, pe câtă vreme Quentin e un martor indirect. De fapt, existenţa lui Quentin fusese bântuită, încă din copilărie, de învolburata lume a Sudului, cu personajele şi întâmplările sale („Copilăria lui fusese plină de ele: trupul său însuşi era un coridor pustiu răsunând de ecourile numelor sonore şi înfrânte; el nu era o fiinţă, o entitate, era o comunitate. Era o cazarmă plină de fantomele încăpăţânate, cu privirile întoarse spre trecut..."), pentru a nu vedea şi în el un participant la acţiune. Cu toate acestea, cu toate că este expus acestei poveşti a Sudului din

mai multe părţi („Quentin mai auzise toate aceste lucruri şi înainte – şi avea să le audă iarăşi, chiar în aceeaşi după-amiază din partea tatălui său, iar mai târziu din partea lui Shreve. Însă lui îi lipsea simţul realităţii şi al semnificaţiilor, pe care nici Miss Rosa, cu lipsa de obiectivitate creată de ura contra lui Sutpen, nici tatăl lui, cu speculaţiile lui uneori ascuţite, alteori în afara obiectului, nu i le pot oferi. Ceea ce nu-i dă pace lui Quentin în legătură cu povestea lui Sutpen este faptul că despre ea se ştie totul, în afara a ceea ce este important de ştiut" (Waggoner, 1966: 149), Quentin rămâne exterior tragediei la care, chiar fără s-o ştie, participă.

Ca *voce* a romanului, Quentin se plasează atât în interioritatea acestuia, cât şi în exteriorul său. Când e parte a naraţiunii, adică martorul căruia i se confesează Miss Rosa, el rămâne în limitele *poeticii realismului.* Când, însă, împreună cu Shreve, rearanjează povestirea, adăugând naraţiunii aflate nemijlocit din gura bătrânei Rosa Coldfield şi ceea ce aflase el însuşi când vizitase ruina casei lui Sutpen, Quentin se plasează în regimul *poeticităţii.* „Evocare lirică a trecutului Sudului: romanul ca poem" (Waggoner, 1966: 149) – o posibilă descriere coerentă a unui text plasat, în mod deliberat, sub zodia *in-coerenţei.* Mai mult, *Absalom, Absalom!* răstoarnă logica după care faptele iscă emoţii, mizând pe ordinea inversă: cum anume sentimentele duc la acţiune, întrupând o realitate altminteri invizibilă, dar marcată de acestea aşa cum gazele semnalizează prezenţa ţiţeiului.

Poem despre timp şi moarte, despre spaimele trecutului care guvernează prezentul, romanul lui Faulkner e şi „un poem despre prăbuşirea vechii ordini a Sudului, creat de evocarea «strigoilor» care bântuiseră viaţa lui Quentin" (Waggoner, 1966: 150). Lupta cu trecutul, adică lupta cu amintirile şi cu imaginaţia, este perfect evocată de structura romanului, pendulând mereu între două planuri şi mai multe nivele temporale. Fragmentarismul se dovedeşte, în cele din urmă, elementul de continuitate, de uniformizare şi de

fuziune, funcţionând ca un soi de pre-conştiinţă a textului. Elementele de structură şi de conţinut „lucrează în direcţia inhibării experienţei existenţiale a timpului conceput drept o unitate deschisă la un capăt a propriului trecut, prezent şi viitor” (Tobin, 1973: 252). În acest context, în care fuziunea timpului şi a evenimentelor creează o realitate a-temporală, personajele îşi pierd identitatea, spre a şi-o redobândi în cel mai neaşteptat mod. Faulkner sublinia în felul acesta unitatea spaţiului său imaginar, Yoknapatawpha, în care eroii dispar şi reapar în funcţie de voinţa auctorială: „Sutpen cel ucis de Wash e reînviat sub chipul lui Snopes, mai întâi ca Ab, iar mai apoi fiul acestuia, Flem” (Fiedler, 1966: 472).

Sugestia lui Leslie Fiedler vizează coerenţa de ansamblu a operei lui Faulkner, la fel de obsedat de „the great design”-ul creaţiei precum Sutpen fusese de cel al unui imperiu propriu-zis, în care să fie stăpânul destinelor, al proprietăţii şi chiar al Istoriei însăşi. Ironia soartei a făcut ca ambiţiosul Sutpen să-şi încheie viaţa ca modest vânzător într-o prăvălie obscură. Satanismul său se dovedeşte a fi unul de mucava – iar Shreve intuieşte dimensiunea derizorie a personajului, atunci când îl numeşte „Creditorul”. Fără îndoială, cuvântul poate fi interpretat şi în felul acesta, ca un simplu socotitor al datoriilor celorlalţi. Dar Sutpen e omul care leagă şi dezleagă destine şi într-un mod mai profund: violenta descindere în viaţa lor modifică radical existenţele, transformându-le ca sub puterea unei vrăji.

Într-un anumit sens, fiecare dintre personaje acţionează în relaţie cu ceilalţi asemeni lui Sutpen. Cea dintâi victimă a procesului de „sutpenizare” e Miss Rosa, care-şi urmăreşte scopul (perpetuarea imaginii proprii) alegându-şi canalul de transmisie cel mai potrivit. Quentin, mimând detaşarea, ştie că de fapt trăiesc cu toţii sub semnul aceluiaşi blestem. El intuieşte că în clipa în care va deveni parte a povestirii, va fi şi parte a tragediei: „«Dar de ce să-mi povestească mie?» îi spunea [Quentin] tatălui său în aceeaşi seară, întors acasă, când ea îl lăsase să plece în cele din urmă, după ce-i

promisese că se va întoarce s-o ia cu docarul; de ce să-mi povestească mie despre asta? Ce mă interesează pe mine dacă ţărâna pământului sau ce-o fi fost s-a săturat până la urmă de el şi s-a întors împotriva lui şi l-a stârpit? Ce dacă i-a stârpit şi familia ei pe deasupra? Până la urmă, într-o zi, are să se răzvrătească şi împotriva noastră şi o să ne distrugă şi pe noi, chiar dacă ne cheamă sau nu şi pe noi Sutpen sau Coldfield.»

«Ha», spuse domnul Compson. «Acum mulţi ani noi ăştia din Sud am făcut din femeile noastre nişte doamne. Pe urmă a venit războiul şi a făcut din doamnele noastre nişte fantome. Aşa că acum ce mai putem face noi care suntem nişte gentlemani, decât să le ascultăm ca pe nişte fantome?» Pe urmă mai spuse: «Vrei să ştii chiar motivul adevărat pentru care te-a ales pe tine?» Şedeau pe veranda din faţă după masa de seară, aşteptând să se facă vremea să plece Quentin spre ea. «Pentru că are nevoie de cineva care să meargă alături de ea – un bărbat, un gentleman, şi totuşi unul destul de tânăr încă pentru ca să facă exact ce doreşte ea să facă, şi în felul în care vrea ea să fie făcut. Şi te-a ales pe tine pentru că bunicul tău a fost singura fiinţă pe care Sutpen ar fi putut-o considera ca fiindu-i aproape prieten în tot ţinutul acesta, şi pentru că-şi închipuie probabil că Sutpen i-a putut spune bunicului tău ceva despre el însuşi şi despre ea, despre logodna aceea care n-a logodit pe nimeni, despre promisiunea aceea care n-a reuşit să lege pe nimeni. Poate că i-ar fi spus bunicului tău chiar motivul pentru care în cele din urmă ea a refuzat să se mărite cu el. Şi că bunicul tău mi-ar fi spus mie şi că eu ţi-aş fi spus ţie. Aşa că, într-un fel, toată chestia asta, indiferent de ce se mai întâmplă acolo în seara asta, are să rămână în familie; şi cu scheletul (dacă e într-adevăr vreun schelet) bine ascuns în dulap mai departe. Ar putea chiar să creadă că dacă n-ar fi vorba de prietenia asta între el şi bunicul tău, Sutpen n-ar fi fost niciodată în stare să pună piciorul aici. Şi că dacă n-ar fi reuşit să pună piciorul aici, nu s-ar fi putut căsători niciodată

cu Ellen. Aşa că poate ea te consideră pe tine răspunzător, măcar în parte, prin ereditate, pentru ceea ce i s-a întâmplat ei şi familiei ei prin el.»”

Treisprezece feluri de a privi o mierlă

Întortocheata, înspăimântătoarea poveste a lui Sutpen e, aşadar, tratarea în notă expresionistă a unui motiv *fin-de-siècle:* adică adaptarea în registru nevrotic a unei teme inventată de maeştrii goticului şi compromisă parodic de romanticii şi neo-romanticii victorieni. (Influența lui Wordsworth şi Keats asupra conturării universului mental al marelui scriitor american e un loc comun al faulknerologiei. Studiul lui Cleanth Brooks, din 1963, rămâne de nedepăşit şi în această privinţă.) Romanul poate fi citit şi ca un tratat despre *imaginaţie.* Pentru Faulkner, aceasta e mai mult decât o obsesie, e chiar forma practică în care şi-a construit romanul: „Explorarea plină de imaginaţie a trecutului şi capacitatea lui de a-l interpreta sugerează că timpul poate fi înfrânt doar de mintea umană şi că această abordare sofisticată a unei realităţi complexe reprezintă alternativa la aceea simplistă a lui Sutpen. Adevărata temă a romanului nu e futilitatea pernicioasă a luptei pentru dobândirea nemuririi prin crearea unei dinastii («planul»), ci prin ideea că omul poate dobândi «eternitatea» doar în imaginaţie” (Chavkin, 1981: 116).

La acest nivel, romanul se dovedeşte a fi o lungă exersare a tehnicilor prin care imaginaţia devine personajul principal al naraţiunii, în timp ce eroii povestirii se transformă în pretexte, mai bine sau mai rău conturate, ale unui pariu auctorial. Nici pesimismul, nici nihilismul identificat de anumiţi critici nu mai joacă rolul important pe care romanul îl presupunea ca de la sine înţeles. Ultimul capitol al cărţii, dominat de două paranteze, una temporală, cealaltă un pur exerciţiu imaginativ, având în centru destinul lui Sutpen, iar ca perimetru al cercului pe cel al lui Quentin, care înţelege

în sfârşit tragedia lui Sutpen ca pe o revelare a destinului întregului Sud: „Pentru Quentin, retrăirea trecutului e dureroasă, şi cu cât se apropie de dezlegarea misterului casei lui Sutpen, psihicul său e supus unei presiuni crescânde. În imaginaţia lui, însăşi casa, personificând sinistrul rău numit Sutpen, otrăveşte atmosfera şi îi acoperă pe cei ce riscă drumul într-acolo, un drum care este, în acelaşi timp, o călătorie interioară în propriul sine care ameninţă să zdruncine psihicul şi să te conducă la disperare şi nebunie” (Chavkin, 1981: 123).

Toate aceste explorări ale eului se produc – după cum lesne se poate constata – în cheie romantică. Impulsul exterior se transformă instantaneu în trăire interioară, în suferinţă reactivă, în viziune ce devoră cu patimă realitatea. Memoria – mai mult decât un element al compoziţiei – este un personaj cu individualitate clară, participant decisiv în stabilirea cadrului romantic, la un capăt al căruia se află nebunescul plan de parvenire al lui Sutpen, iar la celălalt „colosala ruină” a tot ceea ce a însemnat grandoare, speranţă, patos al construcţiei monumentale şi confruntare cu timpul.

Ar fi o greşeală să acordăm violenţei alt rol decât acela conştientizat de către actanţi, și anume ca parte a un stil comportamental, ca „faţadă a codului calvinist şi puritan, care îngăduie ipoteza existenţei unei elite spirituale şi morale” (Kort, 1981: 105). Eroii lui Faulkner sunt violenţi pentru că lumea în care trăiesc a ridicat brutalitatea la rangul unui stil existenţial. Violenţa poate fi regăsită în însăşi structura textului, reflex al aceloraşi coduri „calviniste şi puritane” pe care autorul, fie şi ironic, le-a respectat până în cele mai mici amănunte. Cleanth Brooks refuză să vadă în acest procedeu „o mistificare intenţionată: chestiunile din roman sunt insolubile pentru că Faulkner a dorit ca ele să fie insolubile” (Brooks, 1983b: 302). Şi asta în ciuda faptului că destule puncte din povestea lui Sutpen rămân în suspensie, însă ele fac parte din acele „imponderabile” pe care

Faulkner se amuza să le numească „misterele spiritului uman”.

Într-o minuţioasă deconstruire a textului, Cleanth Brooks identifică cinci[1] straturi narative, perfect articulate între ele, ceea ce ar anula supoziţia criticilor care susţin lipsa de coerenţă a romanului. *Stratul A* narează copilăria lui Quentin şi se întinde până la episodul vânătorii de prepeliţe, în toamna anului 1907 sau 1908. *Stratul B* corespunde descrierii vânătorii de prepeliţe şi se constituie într-un fel de rit iniţiatic, în cursul căruia Quentin află câteva episoade din istoria familiei Sutpen. *Stratul C* este identificat cu descrierea după-amiezii din toamna timpurie a anului 1909, şi constituie un preambul la vizita lui Quentin şi Miss Rosa la Suta lui Sutpen. *Stratul D,* o excrescenţă temporală a aceleiaşi după-amiezi, cuprinde totalitatea informaţiilor pe care Compson-tatăl i le-a transmis, de-a lungul timpului, fiului în legătură cu Sutpen şi lumea lui. *Stratul E,* plasat temporal aproape de miezul nopţii aceleiaşi zile, relevă enigma lui Henry (fiul lui Sutpen din a doua lui căsătorie, cu Ellen Coldfield), care stă ascuns la Suta lui Sutpen. Tot acum, Quentin află că Charles Bon era fiul lui Sutpen din căsătoria contractată pe plantaţia din Haiti, cu Eulalia Bon. În fine, *Stratul F,* plasat sub semnul probabilităţilor şi nu al certitudinilor, din care aflăm, a doua zi după vizita lui Quentin la Suta lui Sutpen, că Sutpen îşi repudiase prima soţie când aflase că avea sânge amestecat, că probabil Sutpen i-a spus lui Henry că Charles Bon e fratele său, iar apoi Henry l-a împuşcat fie pentru a-l împiedica pe Bon să se căsătorească cu sora lui vitregă (asemeni lui Absalom!), fie pentru că avea sânge de negru (v. Brooks, 1983b: 303-328).

Demonstraţia lui Cleanth Brooks merge în direcţia cuvintelor lui Faulkner însuşi, care susţinea că în momentul scrierii romanului ajunsese la un fel de „impersonalitate dramatică” (Cowley, 1966: 17), la tehnica îmbinării „reci” a fragmentelor în unităţii superioare. Sub tirul întrebărilor

[1] Mai jos sunt enumerate 6 straturi narative (n. corector Bolano).

puse la Universitatea din Virginia, Faulkner a dezvăluit că elementul de coerenţă supremă îl dă nu pasajul biblic din care s-a inspirat, ci formula tragediei greceşti. Copilul Sutpen, albul sărac pe care un servitor negru îl obligă să intre în casa stăpânului pe uşa din dos, e dominat de dorinţa de răzbunare cam în aceeaşi măsură în care e dominat şi de instinctul parvenirii. Instinct pe care-l regăsim intact la fiul său Charles, mânat de setea de a-şi răzbuna mama abandonată de un soţ obsedat de puritatea sângelui.

Sutpen nu şi-a putut atinge idealul pentru că, spune Faulkner „...l-au distrus grecii, vechiul concept grecesc de tragedie. Şi-a dorit un fiu, care simboliza acest ideal, în schimb a avut prea mulţi fii – fii care s-au distrus unii pe alţii, iar în cele din urmă şi pe el. Nu i-a mai rămas decât – singurul fiu care i-a rămas a fost negru" (Gwynn, Blotner. 1995: 35). Tragică situaţie pentru insul a cărui ambiţie fusese stârnită de umilinţa la care-l supusese un servitor negru! Cercul perfect al neputinţei de a se ridica la rangul respectabilităţii se încheie printr-un act final de-o extremă violenţă: Sutpen e ucis de către Wash Jones atunci când îşi dă seama că între ei există o tragică similitudine a reacţiilor în faţa realităţii. Atunci când respectabilitatea, aşa cum o înţelege fiecare dintre ei, e ameninţată, nu au nicio ezitare să recurgă la soluţia violenţei şi a crimei.

La nivelul relaţiilor interpersonale, eroii romanului au comportamentul unor animale de pradă. Episoadele semnificative, purtătoare ale unui mesaj întotdeauna agresiv, conţin de regulă două puncte care focalizează violenţa: „În fiecare caz, o persoană neagă existenţa alteia, în timp ce acela se luptă să-l constrângă să-i recunoască existenţa. În al doilea rând, fiecare întâmplare e prezentată pieziş sau pe ascuns" (Sherry, 1989: 47). Această perspectivă, pustiitoare la nivelul naraţiunii, constituie, structural, elementul ce probează subtila unitate a textului faulknerian. Tehnica amânării, dublată de una a recapitulărilor ironice (capitol în care excelează Shreve,

mereu dispus să contabilizeze faptele aşa cum au fost ele prezentate de către Quentin) constituie modalitatea obişnuită a insertării eroilor în realitatea complicată a lumii pe care, în egală măsură, o iubesc şi o detestă.

Metafora celor „treisprezece feluri de a privi o mierlă", adică a pluralităţii unghiurilor din care poate fi văzută realitatea, reprezintă însăşi tehnica scrierii romanului: „Cred că nimeni nu poate vedea adevărul. Pentru că te orbeşte. Priveşti şi vezi doar o parte din el. Altcineva îl priveşte şi vede o parte oarecum diferită a lui. Dar luate împreună, adevărul se află în ceea ce au văzut, deşi nimeni n-a văzut întregul adevăr. Deci aceste lucruri sunt adevărate în sensul în care au fost văzute de Miss Rosa şi Quentin. Tatăl lui Quentin a văzut ceea ce el credea că e adevărul, şi atât. Dar bătrânul (colonelul Sutpen era puţin cam prea mare pentru ca nişte oameni de statura lui Quentin, Miss Rosa ori dl. Compson să-l vadă dintr-odată. Ar fi fost poate nevoie de cineva mai înţelept sau mai tolerant sau mai receptiv sau mai meditativ pentru a-l vedea aşa cum e. Aşa cum aţi spus, e vorba de treisprezece feluri de a privi o mierlă. Dar adevărul iese la iveală atunci când cititorul a parcurs toate cele treisprezece feluri în care te poţi uita la o mierlă, şi atunci el obţine propria lui imagine a mierlei, a paisprezecea, care, îmi place să cred, e adevărul" (Gwynn, Blotner, 1995: 273-274). Un adevăr care, în linia tragediei greceşti, face ca, pentru Sutpen, „destinul să fie prelungirea propriei sale voinţe" (Hunt, 1972: 148).

Coda

Vioiciunea stilistică a romanului nu trădează nimic din încordarea demenţială prin care trecea, în intervalul scrierii sale, Faulkner. Înglodat în datorii, aflat în stare de şoc după moartea, într-un accident de avion, a fratelui său, Dean, pe care, după ce-l adunase, la propriu, bucată cu bucată, din amestecul de moloz şi fragmente ale aparatului de zbor îl

transportă, asemeni unui personaj din *As I Lay Dying,* acasă („Cele mai lungi treizeci de mile din întreaga lui viaţă” (Oates, 1987: 1331), apoi, o noapte întreagă, alături de autopsier, într-o cadă, încearcă să redea o formă umană feţei zdrobite a mortului. Cu mintea înceţoşată de alcool, rezistând greu mustrărilor de conştiinţă, pentru că el îl încurajase pe Dean să zboare şi tot el îi cumpărase avionul, în fine, dând drumul unei disperări isterice, apucându-se şi oprindu-se din beţie doar pentru a se apuca din nou, făcând, vreme de trei luni, insuportabila muncă de scenarist la Hollywood, doar pentru a-şi achita prin muncă datoria faţă de studiouri, apoi iarăşi beţii, şi din nou la Hollywood, unde Howard Hawkes îi transmite un mesaj patetic: „Nu te îmbăta până nu terminăm filmul!”

Povestea de dragoste cu Meta Carpenter, secretara personală a lui Hawkes, trezeşte la viaţă bărbatul din el (Oates pretinde că Faulkner evitase, timp de doi ani orice relaţie intimă cu Estelle, soţia sa). Dimineţile, trei-patru ore, lucrează furios la roman, apoi se duce la studio, unde, deşi scrie, în unele zile, până la treizeci şi cinci de pagini de scenariu, nu-şi poate dezlipi ochii de pe Meta. Fascinaţia amoroasă, intersectată de beţii, de regrete, de imaginile fiicei lui, Jill, aflată în grija unei mame alcoolice, nu-l împiedică să vină, la începutul lui ianuarie 1936, la studio şi să fluture în faţa scenariştilor de acolo manuscrisul încheiat al romanului. Ridicându-l deasupra capului, ca pe un trofeu, a murmurat orgolios: „Cred că e cel mai bun roman scris vreodată de un american!”

Cuvinte care în context, sunau şi penibil, şi paranoic, dar care, azi, nu sunt decât o banală afirmaţie, la îndemâna oricărui cititor.

MIRCEA MIHĂIEŞ

REFERINŢE

ANONYMOUS, *Disgusting,* în „Fort Wayne News Sentinel", November 7, *apud* INGE, 1995.

BARTH. J. Robert, ed., 1972. *Religious Perspectives in Faulkner's Fiction,* Notre Dame, London: University of Notre Dame Press.

BERND, A.B., 1936, *Today's Book,* în „Macon Telegraph", October 25, *apud* INGE, 1995.

BROOKS, Cleanth, 1963, *William Faulkner: The Yoknapatawpha Country,* New Haven: Yale University Press.

BROOKS, Cleanth, 1983, *William Faulkner. First Encounters,* New Haven and London: Yale University Press.

BROOKS, Cleanth, 1983b, *William Faulkner. Toward Yoknapatawpha and Beyond,* New Haven and London: Yale University Press.

CHAVKIN, Allan, 1981, *The Imagination As Alternative to Sutpen's Design,* în „Arizona Quarterly", Vol. 37, No. 2, Summer, Tucson: University of Arizona.

COWLEY, Malcolm, 1966, *The Faulkner-Cowley File. Letters and Memories 1944-1962,* Hardmondsworth: Penguin Books.

DE VOTO, Bernard. 1936, *Witcheraft in Mississippi,* în Saturday Review of Literature, 15, October 31, a*pud* INGE, 1995.

FIEDLER, Leslie A., 1966, *Love and Death in the American Novel,* New York: Stein and Day.

GWYNN. Frederick L., BLOTNER. Joseph L., eds., 1995, Faulkner in the University, Charlottesville and London: University Press of Virginia.

HUNT, John W., 1972, *The Theological Center of Absalom, Absalom!* în BARTH, 1972.

INGE, M. Thomas, 1995, *William Faulkner. The Contemporary Reviews,* Cambridge: Cambridge University Press.

KORT, Wesley A., 1981, *Social Time in Faulkner's Fiction,* în „Arizona Quarterly", Vol. 37, No. 2, Summer, Tucson: University of Arizona.

MILLER, Max, 1936, *Absalom, Absalom!* în „San Diego Union", November 15, *apud* INGE, 1995.

MILLGATE, Michael, 1966, *The Achievement of William Faulkner,* New York: Vintage Books.

OATES, Stephen B., 1987, *William Faulkner. The Man and the Artist,* New York: Harper & Row.

O'CONNOR, William Van, ed., 1964, *Seven Modern American Novelists,* New York and Toronto: A Mentor Book. Published by The New American Library.

SCOTT, Winfeld Townley, 1936, *Faulkner, His Critics, and a Fresh Survey,* în „Providence Sunday Journal". November 22, a*pud* INGE, 1995.

SHERRY, Charles, 1989, *Being Otherwise; Nature, History, and Tragedyiîn Absalom, Absalom!* în „Arizona Quarterly", Volume 45, Number 3, Autumn.

SHIPP, Cameron, 1936, *Confederacy's Hamlet: Faulkner's New Novel,* în „Charlotte News", November 1, *apud* INGE, 1995.

TOBIN, Patricia. 1973, *The Time of Myth and History in Absalom, Absalom!* în „American Literature", Vol. 45, No. 2, May.

VERN, David, 1936, *Absalom, Absalom!* „Washington Square Review", December, *apud* INGE, 1995.

WAGGONER, Hyatt H., 1966, *William Faulkner. From Jefferson to the World,* Lexington: Kentucky Paperbacks, University of Kentucky Press.

CUPRINS

I.....3

II.....27

III.....54

IV.....84

V.....129

VI.....168

VII.....210

VIII.....283

IX.....346

TABEL CRONOLOGIC.....364
GENEALOGIE.....366
O SUTĂ DE ANI DE NEBUNIE.....370
REFERINŢE.....393